

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Наукова бібліотека

НАУКОВІ ПРАЦІ

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство

ВИПУСК 3

Кам'янець-Подільський
2013

УДК 378.4(477.43):02+002.2](082)
ББК 75.584(4Укр3)+78.3+76.11я431
НЗ4

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: Серія КВ № 14662-3633 ПР від 01.12.2008 р.

Рекомендовано до друку вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 8 від 30.05.2013 р.)

Рецензенти:

В. М. Ботушанський, доктор історичних наук, професор
Л. М. Марчук, доктор філологічних наук, професор

Редакційна колегія:

С. А. Копилов, доктор історичних наук, професор,
ректор університету (*голова*)
В. С. Прокопчук, доктор історичних наук, професор,
директор наукової бібліотеки (*відповідальний редактор*)
П. С. Атаманчук, доктор педагогічних наук, професор
Л. В. Баженов, доктор історичних наук, професор
П. П. Брицький, доктор історичних наук, професор
О. М. Завальнюк, доктор історичних наук, професор
О. В. Кеба, доктор філологічних наук, професор
Т. І. Ківшар, доктор історичних наук, професор
І. М. Конет, доктор фізико-математичних наук, професор
В. П. Ляхоцький, доктор історичних наук, професор
Т. В. Новальська, доктор історичних наук, професор

Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека ; [редкол.: С.А. Копилов (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. — 328 с. — (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 3).

У науковому збірнику подано доповіді і повідомлення всеукраїнської науково-практичної конференції «Степан Сірополько – освітянин, науковець, бібліотекознавець», яка відбулася 21 червня 2012 року, а також бібліографію, рецензії, документи і матеріали, що стосуються діяльності наукової бібліотеки університету, проблем бібліотекознавства та книгознавства.

Теоретичні узагальнення і практичний досвід, відображені в них, можуть використовуватись працівниками бібліотек, викладачами та студентами навчальних закладів системи освіти і культури.

УДК 378.4(477.43):02+002.2](082)
ББК 75.584(4Укр3)+78.3+76.11я431

ЗМІСТ

ДО 140-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СТЕПАНА СІРОПОЛКА

Ківшар Т. І. Висвітлення творчого спадку С. Сірополка в сучасній українській історіографії	6
Брицький П. П. Степан Сірополко – видатний педагог, бібліотекознавець та історик освіти України	18
Баженів Л. В. Національно-патріотичні, освітні та історичні погляди Степана Сірополка: до проблеми формування світогляду	26
Прокопчук В. С. Бібліотечна діяльність С.О. Сірополка в Кам'янець- Подільському державному українському університеті (1919–1920 рр.).....	32
Опря Т. М. Кам'янецький період діяльності С.О. Сірополка в працях викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	44
Кунаець Н. Е. Праця С. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства» в контексті розвитку теоретичних засад бібліотечної справи на західноукраїнських землях	52
Рогова П. І. Роль С.О. Сірополка у становленні і розвитку учительських бібліотек (до 140-річчя від дня народження С.О. Сірополка – відомого українського бібліотекознавця)	61
Василенко О. М. Діяльність С.О. Сірополка в галузі бібліотечної статистики ..	67
Домбровська Л. В., Гулак В. М. Внесок Степана Сірополка у вивчення шкільних бібліотек	74
Ковальчук Г. І. Книгознавчі зв'язки С. Сірополка з Українським науковим інститутом книгознавства	79
Завальнюк О. М. Степан Сірополко і освітні процеси в Україні (1917–1920 рр.).....	84
Атаманчук П. С., Атаманчук В. П. Степан Сірополко: осмислення педагогічного доробку.....	93
Абрамович С. Д. Степан Сірополко про багатовекторність української освіти XVI–XVII ст.....	95
Франчук Т. Й. Спільність базових позицій освітньої ідеології фундаторів Кам'янець-Подільського державного українського університету.....	99
Комарницький О. Б. Степан Сірополко про становище студентства педагогічних навчальних закладів радянської України у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст.	104
Крючкова Н. Д. Праці С.О. Сірополка у відділі рідкісних видань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	112
Телячий Ю. В. Культурно-освітня діяльність Петра Холодного в дослідженнях С.О. Сірополка	114
Старенький І. О. Наукова і пам'яткознавча діяльність С.О. Сірополка в чеський період еміграції.....	118
Рева Л. Г. Біографічний дискурс Євгена Маланюка.....	125

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Прокопчук В. С. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років незалежності України: тенденції, проблеми, перспективи	139
Айвазян О. Б. З історії наукової бібліотеки Хмельницького національного університету	145
Іванова Л. В. Бібліотека Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького: короткий нарис історії та сучасні тенденції оновлення.....	154
Каросва (Соломонова) Т. Р. Друкарство в Миньківцях Подільської губернії наприкінці XVIII – першої третини XIX ст.	157
Сажок О. В. Діяльність народної бібліотеки-читальні Шепетівського Архангело-Михайлівського братства наприкінці XIX ст.	165
Крик Н. В. Окружні та церковні бібліотеки Подільської єпархії (друга половина XIX – початок XX ст.)	171
Старенький І. О. Бібліотеки духовних навчальних закладів Подільської єпархії і їх роль у збереженні пам'яток друку і письма	176
Соломонова (Каросва) Т. Р. Реклама книжкового світу в повсякденному житті подолян другої половини XIX – початку XX ст.....	181
Скоропад Н. Я. Абонемент мистецької літератури наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історія становлення, основні завдання та перспективи розвитку	187
Сологуб Т. В. Абонемент-читальний зал педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: тенденції розвитку та проблеми взаємодії.....	191
Годованець А. М. Особиста бібліотека байкаря Микити Павловича Годованця.....	196

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ВНЗ

Резнічук Л. В. Документальний фонд – головне багатство бібліотеки	200
Литвиненко О. В. Органзація та збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів	205
Климчук Л. В. Інформаційні технології як засіб вдосконалення документального забезпечення краєзнавчих потреб.....	208
Опря Т. М. Показчики як форма розповсюдження бібліографічної інформації.....	211
Крючкова Н. Д. Педагогічні журнали у фонді відділу рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	216
Кантлін С. О. Електронні інформаційні ресурси наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: стан та перспективи розвитку	219
Мендерецький В. В., Шахова М. І. Про використання електронних навчальних посібників та інтернету в ході підготовки сучасних фахівців: теоретико-методологічний аспект.....	223
Лук'янчук І. М. Ставлення студентів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка до традиційних та інноваційних методів роботи наукової бібліотеки	232

Соловйова Н. О. Інтеграція бібліотек вищих навчальних закладів в об'єднані бібліотечно-інформаційні структури	235
Козак Н. О. Сучасні підходи до бібліографічної підтримки студентів.....	242
Никитюк С. С. Гуманістична складова підготовки бібліотечного фахівця.....	249
Буласнко В. О. Екскурсійна діяльність як елемент навчально-виховного процесу.....	254
Мацей О. О. Організація системи підвищення кваліфікації в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету	258
Грінішина І. І. Діяльність читального залу №1 наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з національного виховання майбутніх освітян засобами масової культурно-просвітницької роботи	264
Гончарова Л. В. Культурно-просвітницька робота в читальному залі історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка	268
Павлюк О. Я. Музей історії коледжа – документальна пам'ять поколінь ...	271

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ПОПЕРЕДНИКІВ

Сірополко С. О. Завдання нової школи	274
Телячий Ю. В. «Завдання нової школи» Степана Сірополка: спроба суб'єктивної рефлексії	282

ХРОНІКА

Прокопчук В. С. Всеукраїнська науково-практична конференція.....	287
<i>Резнічук Л. В.</i> Шевченківські дні	289
<i>Кантлін С. О.</i> Підсумки роботи наукової бібліотеки за 2012 рік підведено	290

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Опря Т. М. Бібліотекар за покликанням	291
Прокопчук В. С. Талант, помножений на працю.....	292
Опря Т. М. Натхненна книгою.....	293
Резнічук Л. В. Фахівець бібліотечної справи	293

КРИТИКА, БІБЛІОГРАФІЯ

Абрамович С. Д. Грандіозна панорама польських релігієзнавчих досліджень.....	295
Франчук Т. Й. Рецензія на бібліографічний показник «Життєве кредо професора В.П. Струманського».....	296
Плахтій П. Д. Ботанік – у природі, еколог – у житті: (до 30-річчя наукової та науково-педагогічної діяльності Людмили Григорівни Любінської), ...	297
Опря Т. М., Пархоменко В. М., Савченко Л. П. Каталог виставки «Подільській «Просвіті» – 105 років»	299
Опря Т. М., Пархоменко В. М., Савченко Л. П. Каталог виставки «С.О. Сірополко – видатний просвітянин і громадський діяч».....	317
Суровий А. Ф. Про збірку «Тобі, одній»	323

НАШІ АВТОРИ	325

ДО 140-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СТЕПАНА СІРОПОЛКА

УДК 02(477)(092):931.1(477)

*Т. І. Ківшар,
м. Київ*

ВИСВІТЛЕННЯ ТВОРЧОГО СПАДКУ С. СІРОПОЛКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

В статті Т. Ківшар зроблено спробу висвітлити дослідження творчого доробку С. Сірополка у сучасній українській історіографії, узагальнено значний фактичний матеріал, виявлено основні віхи його життя та діяльності, уточнено факти біографії, зроблено спробу укласти бібліографію його праць, а також визначити місце у науковому, національно-державному та культурно-освітньому житті України.

Ключові слова: С. Сірополко, бібліотекознавчий та книгознавчий доробок, пам'яткознавство.

Ім'я Степана Онисимовича Сірополка сьогодні вже добре відоме в Україні. Ґрунтовне вивчення творчого спадку С. Сірополка уможливилось на його Батьківщині тільки з початку 90-х років ХХ ст., коли було відкрито спецхрани бібліотек та архівів, а також завдячуючи активізації наукових контактів із зарубіжними вченими, розширенню доступу до наукової інформації. Культуролог, історик освіти, педагог, бібліотекознавець, книгознавець, біографіст, пресознавець, краєзнавець, музеєзнавець, журналіст, бібліограф, перекладач та редактор, автор більш як тисячі ста назв наукових праць з різних галузей гуманітарного знання, своєю значною невтомною громадсько-політичною, культурно-освітньою та просвітницькою діяльністю він назавжди залишиться в історії України, Росії та Чехії.

В українській історіографії на початку 90-х років ХХ ст. після ліквідації цензурних заборон одним із перших привернув увагу до постаті С. Сірополка журнал «Київська старовина», на сторінках якого з'явилась стаття під назвою «Видатний прсвіт'янин», присвячена вивченню життєвого шляху, осмисленню окремих напрямів наукового доробку визначної особистості та оприлюдненню деяких його наукових праць [1]. Значну увагу науковців світу було спрямовано на необхідність вивчення особи С. Сірополка на міжнародній науковій конференції «Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов» (Прага, 14–15 авг., 1995 г.), на якій у доповідях Т. Ківшар, Е. Огар та Т. Бернаджової було зроблено спробу висвітлити окремі аспекти інтелектуального надбання вченого, що отримало позитивну оцінку як присутніх, так і його доньки Олександри Сірополко [2]. Активізації вивчення педагогічного спадку С. Сірополка на його батьківщині сприяла Всеукраїнська науково-практична конференція «Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка» (Івано-Франківськ, 26–27 жовтня, 1996), на якій у доповідях Б. Ступарика, В. Бахрушиної, О. Драпак, Т. Завгородньої,

О. Кіліченко актуалізувалася концепція національного шкільництва, розроблена С. Сірополком, йшлося також про його участь у розбудові системи освіти в Україні на початку ХХ століття (З. Береговський), а також про наукову та культурницьку діяльність в Чехо-Словаччині у міжвоєнний період (М. Євтух, В. Кемінь) [3]. Фактично на цих наукових зібраннях міжнародного і всеукраїнського рівня було започатковано постійне вивчення різнобічного творчого спадку С. Сірополка.

Значною мірою поглибленню знань про визначну особистість сприяло перевезення з Чехії в Україну його бібліотеки, що свідчила про енциклопедичну освіту вченого, а також особистого архіву, де містились основні групи джерел, що розкривають особливості біографії, творчу лабораторію дослідника, висвітлюють його наукові контакти, а також участь у роботі державних й громадських інституцій. Науковці різних напрямів гуманітарного знання вивчали ці документи, в яких містились відомості про державотворчий, педагогічний, бібліологічний, культурологічний та інші аспекти наукової і практичної діяльності С. Сірополка. Результати досліджень, проведених на новій джерельній базі, оприлюднювались у доповідях на науково-практичних конференціях, наукових читаннях, засіданнях круглих столів. Під час передачі Особистої книжкової колекції С. Сірополка, привезеної з Праги до Національної парламентської бібліотеки України, відбулись наукові читання «Степан Сірополка – видатний український вчений, громадський діяч» (21 липня, 1997 р.), присвячені його 125-річчю від дня народження, де йшлося про життєвий та творчий шлях визначної особистості (Т. Ківшар), актуальні проблеми освіти та виховання в педагогічній спадщині С. Сірополка (М. Євтух), значення його праць для розвитку сучасної бібліології (М. Слободяник), роль у розвитку української наукової бібліотечної періодики (Н. Солонська), співпрацю з провідними діячами Українського науково-дослідного інституту книгознавства (Н. Стрішенець), з Товариством «Просвіта» у Львові (Ж. Ковба), з Іваном Огієнком (А. Марушкевич), з Левком Биковським (Н. Козакова), з Київською міською публічною бібліотекою (Л. Петрова) [4] тощо.

Під час роботи Круглого столу «Степан Сірополко і розвиток українського шкільництва», організованого Інститутом педагогіки НАПН України до 130-річчя від дня його народження (17 червня, 2002), обговорювались проблеми біографії (Т. Самоплавська), актуалізації педагогічних ідей в сучасній науковій думці (О. Сухомлинська), розглядалася концепція позашкільної освіти в його працях (Т. Ківшар), проблеми дидактики у педагогічній спадщині (Т. Завгородня), участь у просвітницькому русі (Л. Березівська). Йшлося про періодизацію його історико-педагогічних праць (Л. Пироженко), про аналіз методу Дальтон-плану (В. Тименко), про роль у становленні і розвитку освітянських бібліотек (Л. Домбровська), було проаналізовано його зібрання у Національній парламентській бібліотеці України (І. Єрмаков) та охарактеризовано матеріали про нього у фондах педагогічного музею України (В. Тригубенко) [5].

З нагоди цієї ж дати відбулася науково-практична конференція «Степан Сірополко – визначний український учений, громадський, політичний і культурно-освітній діяч» у Київському національному університеті культури та мистецтв (25 вересня, 2002 р.), на якій розглядалися проблеми громадсько-політичної, культурно-просвітницької та педагогічної діяльності С. Сірополка, а також йшлося про його бібліотекознавчий та книгознавчий доробок. Під час проведення наукового заходу, «Степан Сірополко та його внесок в українське бібліо- та бібліотекознавство», організованого Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського, з метою вшанування 135 річчя від дня його народження, були прочитані такі доповіді: «Наукова

діяльність Степана Сірополка» (Т. Ківшар), «Теоретичні знання про бібліотеку в працях Ейхлера, Томачинського, Рубінського і Сірополка» (О. Воскобойнікова-Гузева), «Книгознавчі аспекти діяльності Степана Сірополка» (І. Тимошенко), «Проблеми вивчення читача в працях Степана Сірополка» (Т. Навальська), «Архівна спадщина Степана Сірополка в Україні» (С. Зворський), «Особове зібрання Степана Сірополка у фондах Національної парламентської бібліотеки» О. Лазарева [6].

Під час роботи круглого столу «Творча спадщина С. Сірополка: сучасний вимір і проєкція у майбутнє: до 140-річчя від дня народження» (травень, 2012), організованого Національною Академією педагогічних наук України та НБУ ім. В.І. Вернадського [7], йшлося про проблему вивчення творчої спадку С. Сірополка в сучасній українській історіографії, було зроблено спробу визначити основні напрями наукових досліджень та йшлося про необхідність вироблення нових підходів до його вивчення (Т. Ківшар). Його політична діяльність в еміграції, пов'язана з Урядом УНР в екзилі була висвітлена у доповіді В. Піскун. Йшлося також про невідомі аспекти бібліотечної діяльності С. Сірополка у Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1919–1920 рр.) (В. Прокопчук), про нові матеріали щодо його зв'язків з Українським науково-дослідним інститутом книгознавства (Г. Ковальчук), про внесок С. Сірополка у розвиток читачезнавства (Т. Новальська), бібліотечної статистики (О. Василенко), учительських бібліотек (П. Рогова), у вивчення шкільних бібліотек (В. Гулак), про актуальність вивчення наукових ідей С. Сірополка у контексті сучасних підходів до удосконалення бібліотечної справи (О. Воскобойнікова-Гузева), про значення книги і книжкової справи (І. Тимошенко). Аналіз наукового доробку вченого в галузі історико-педагогічної тематики було присвячено доповідь Т. Самоплавської, а освітньо-персоналістичної – Ю. Телячого.

Йшлося про джерельну базу для подальших ґрунтовних досліджень наукового доробку С. Сірополка у доповіді К. Криворучко, яка висвітлила проблему складу і змісту Особового фонду С. Сірополка у ЦДАВО України, а Т. Боряк розповіла про документи Празького архіву, пов'язані з діяльністю С. Сірополка, О. Лазарева ознайомила з проблемами збереження особового книжкового зібрання С. Сірополка у фондах Національної парламентської бібліотеки України.

Про науковий доробок вченого в галузі бібліологій, а також про його практичну діяльність йшлося на міжнародній науково-практичній конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Бібліотека вищого навчального закладу – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів» (19–21 вересня, 2007 р.). В рамках роботи секції, присвяченої вшануванню 135 роковин від дня народження С. Сірополка розглядалися його діяльність, спрямована на розвиток фундаментальної університетської бібліотеки, розвиток її матеріальної бази, організації роботи по інформаційному забезпеченню викладачів та студентів (О. Завальнюк), йшлося про значення його праць для розвитку українського бібліотекознавства (Т. Ківшар), а також наукові контакти зі львівськими бібліологічними осередками та діячами книги (О. Колосовська, І. Цвіркун), аналізувались книгознавчі публікації С. Сірополка на сторінках часопису «Українська книга» (1937–1943) (І. Плехова) [8].

На Всеукраїнській науково-практичній конференції «Степан Сірополко – освітянин, науковець, бібліотекознавець» (червень, 2012), організованій цим же закладом та Інститутом біографічних досліджень НБУ ім. В.І. Вернадського, як свідчить програма заходу, обговорювались проблеми історії освіти в працях вченого, її періодизація, висвітлення ним окремих етапів та напрямів (О. Завальнюк,

П. Брицький, Л. Баженов, П. Атаманчук, В. Атаманчук, С. Абрамович, Ю. Телячий, О. Веселовська, В. Присакар, Г. Ковальчук та інші). Значну увагу було приділено бібліологічній проблематиці творчого спадку вченого, розгляду його діяльності у бібліотеці Кам'янець-Подільського університету (В. Прокопчук, Н. Крючкова), його ролі у розвитку теоретичних засад бібліотечної справи (Н. Кунанець), бібліотечного читачезнавства (Т. Новальська), бібліотечної статистики (О. Василенко), учительських бібліотек (П. Рогова), йшлося про актуальність його ідей у сучасному бібліотечному будівництві (О. Воскобойнікова-Гузєва). Розглядалася також пам'яткознавча діяльність вченого (І. Старенький), проблема особистості у науковій творчості С. Сірополка (О. Нелюбов).

Окремі аспекти біографії С. Сірополка висвітлювалися на Чижківських читаннях НБУ ім. В.І. Вернадського тощо.

Вітчизняні науковці дослідження багатогранної наукової спадщини С. Сірополка провадили переважно за такими основними напрямками: педагогічному, бібліологічному, культурно-просвітницькому, джерелознавчому, презнавчому, громадсько-політичному та біографічному.

Педагогічний представлено найбільшим блоком досліджень, в яких прослідковується прагнення актуалізувати спектр педагогічних прийомів, методів, а також ідей вченого щодо створення національної системи освіти, розбудови вітчизняного школознавства. В цьому контексті можна виділити історико-педагогічний напрям, вивчення якого представлені працями О. Сухомлинської, Л. Березовської, О. Самоплавської, А. Марушкевич [9], національної освіти та виховання (Б. Ступарик, О. Завальнюк, Ю.Телячий, Р. Кіра, З. Гіптерс, М. Євтух, Л. Потапова, М. Жеребна) [10], шкільництва (Т. Беднаржова, М. Жеребна) [11], гендерні підходи до освіти та виховання (О. Петренко) [12], опікунського виховання (Л. Фуштей) [13].

Бібліологічному напрямку присвячені роботи, в яких висвітлюється бібліотекознавчий та книгознавчий доробок ученого, розробка ним практичних та теоретичних засад наукового знання про книгу, бібліотеку, бібліотечну справу, зокрема, в контексті досліджуваної проблеми особливий інтерес становлять праці дослідників, які вивчали бібліотекознавчу проблематику наукового доробку вченого. Окремі аспекти бібліотечної діяльності С. Сірополка зазначали О. Онищенко та Л. Дубровіна, які підкреслювали його важливу роль у становленні бібліотечної освіти, у роботі Першого Всеросійського бібліотечного з'їзду, у розвитку народних, учительських та педагогічних бібліотек, а також бібліотечної справи України в 1917–1920 роках. Дослідники також торкнулися діяльності С. Сірополка на чолі Українського товариства прихильників книги у Празі, «Книголюба» [14].

Окремі поодинокі відомості про роль С. Сірополка у розвитку бібліотечної справи на західно-українських землях в 20–30 роках ХХ ст. знаходимо в працях Н. Кунанець зокрема про його участь у роботі громадських культурно-освітніх товариств та їх бібліотек [15], С. Арсірій звернула увагу на висвітлення С. Сірополком проблеми періодизації історії бібліотечної справи України у його підручнику, видному у Львові, а І. Скоморовська, О. Шуберт та М. Кострова спробували проаналізувати бібліотекознавчі публікації С. Сірополка на сторінках періодичного органу товариства «Просвіта» часопису «Народня Просвіта» (1923–1927 рр.), а також видання цього товариства освітнього часопису «Бібліотечний порадник» (1925–1934) [16].

Дослідники прагнули визначити роль С. Сірополка у становленні та розвитку українського бібліотекознавства, формуванні його теоретико-методологічних засад, впливу ідей вченого на організацію бібліотечної справи, використанню їх у сучасному бібліотечному будівництві [17]. Було зроблено спробу представити

С. Сірополка як книгознавця й бібліографа [18]. Науковці О. Завальнюк, В. Прокопчук, В. Ляхощкий присвятили свої праці висвітленню різних аспектів діяльності С. Сірополка як керівника бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету [19], а його роль у заснуванні та розвитку педагогічних і освітніх бібліотек досліджували П. Рогова та Л. Домбровська [20]. Сучасних дослідників цікавить роль С. Сірополка як одного із основоположників теоретико-методологічних засад бібліотечної статистики та галузі науково-практичної діяльності, а також виокремленні її як окремої складової у системі державної статистики, що забезпечує управління розвитком бібліотечної справи в країні про що йдеться у дослідженні О. Василенко [21]. Новальська Т. проаналізувала праці ученого, в яких обґрунтовується методологія та методи дослідження читачів, історії читачтва і читання, психології та соціології читачів і читання, що становлять підґрунтя бібліотечного читачезнавства, а також сприяють розкриттю проблем психології читача та соціології читання, самоосвіти, свободи інформаційного вибору для читачів, формування читачьких потреб [22].

Серед книгознавчої проблематики найбільший інтерес спостерігався до вивчення ролі С. Сірополка у організації та діяльності Українського товариства прихильників книги у Празі, одного із ініціаторів та організаторів, а також його участі у виданні періодичного органу цього громадського товариства – журналу «Книголюб», визначення тематики, проблематики, авторського складу, періодичності друкованого видання. Вивченню цього напрямку діяльності С. Сірополка присвятили свої праці Л. Лазебний, Е. Огар, О. Заремба, С. Грузов, М. Шудря [23]. Певну цікавість становили наукові контакти вченого із різними науковими бібліологічними закладами, зокрема Українським науково-дослідним інститутом книгознавства [24], його періодичним органом – журналом «Бібліологічні вісті» [25], львівськими бібліологами, часописом «Українська книга» [26]. Привернули увагу А. Середяк та Г. Грет теоретичні основи книго розповсюдження у науковому доробку вченого [27].

Культурно-просвітницький напрям діяльності С. Сірополка вивчали В. Ульяновський, С. Ульяновська, С. Заремба, Р. Кіра, С. Наріжний, М. Євтух, О. Заремба, М. Мушинка, Н. Філіпчук та інші, які виявили та узагальнили маловідомі факти про культурологічну та просвітницьку працю визначної особистості переважно у празький період його життя [28].

Розвитку джерелознавчого напрямку сприяли підготовлений Г. Ковальчук систематичний анований покажчик змісту журналу «Бібліологічні вісті», в якому подано перелік праць С. Сірополка, опублікованих на сторінках часопису, а також покажчик змісту «Книголюба», укладений М. Грузовим та М. Шудрею, каталоги книг та часописів особистої бібліотеки вченого, підготовлені Л. Ніколенко, О. Лазаревою та С. Андросовою [29]. Подальшому поступу джерелознавчого напрямку сприяв біобібліографічний покажчик С. Сірополка, де з достатньої повнотою репрезентовано багатогранний науковий та публіцистичний доробок, представлено інформацією про недруковані роботи вченого, а також вибрані праці дослідників, що вивчали науковий доробок вченого [30]. У працях Н. Губенко, М. Казьмирчук та Т. Боряк зібрано відомості про архівні джерела, що містять інформацію про С. Сірополка та зберігаються у фондах ЦДАВО України та Державному центральному архіві в Празі [31].

Презознавчому напрямку діяльності С. Сірополка присвятив свої розвідки В. Лизанчук [32].

Громадсько-політичний напрям діяльності С. Сірополка вивчала С. Піскун, яка у монографічному дослідженні висвітлила його працю в 20-х роках

XX ст. умовах еміграції, а С. Кисельов торкнувся проблеми ролі С. Сірополка у розвитку української національної ідеї [33].

Біографічний напрям досліджень характеризувався висвітленням основних етапів життєвого та творчого шляху вченого, виявленню нових фактів та аналізу інформації про громадсько-політичного та культурно-освітнього діяча, що було присутнє у працях більшості сірополкознавців, які поглиблювали та постійно доповнювали біографічну інформацію про розгалужені наукові, громадські, політичні, культурологічні інтереси С. Сірополка. Дослідникам вдалося уточнити дату його народження, значно доповнити біографічні відомості про прилуцький, московський, Києво – Камянець-Подільський, тарнувський та праський періоди життєвого шляху, віднайти нові дані про зв'язки з визначними особистостями, що впливали на перебіг тих чи інших подій його життєдіяльності.

Варто відзначити значний науковий інтерес до вивчення творчого доробку С. Сірополка серед російських та чеських науковців, зокрема П. Горностаєв, М. Голостєнов (Москва), Н. Ярошенко (Рязань), М. Чеков (Томськ) вивчали переважно загальнотеоретичні та організаційні проблеми позашкільної освіти [34], Т. Беднаржова (Прага) досліджувала питання українського шкільництва у працях С. Сірополка, а також торкнулась біографічного аспекту його творчості, характерного для праць цього спрямування [35]. Участь С. Сірополка у роботі Харківського з'їзду з питань організації розумних розваг (Харків, червень 1915 р.) відзначав Ю. Столярів (Москва), який порушував проблему визначення внеску радянських бібліотекознавців в Україні у розвиток бібліотекознавства, а Н. Лелікова (С-Петербург), проаналізувала діяльність С. Сірополка як редактора журналу «Книголюб» та його роль у поступі книгознавчої думки першої половини XX ст. [36].

Історіографія вказує на значний науковий інтерес до інтелектуальної спадщини всесвітньо відомого українця, що активізувався з середини 90-х років XX ст., після усунення радянської цензури й надання доступу дослідникам до матеріалів та документів спецхранів архівів й бібліотек.

Найбільш активно вивчення наукової спадщини С. Сірополка здійснювалось переважно в кількох наукових осередках, зокрема Національній Академії педагогічних наук України, Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського та Кам'янець-Подільському національному університету імені Івана Огієнка, що вказувало на згуртування навколо цих закладів дослідників, які опрацювали ґрунтовну джерельну базу, зокрема, його особистий архів в ЦДАВО України та особисте книжкове зібрання в Національній парламентській бібліотеці України, документи з інших українських, а також чеських та російських архівів, що дозволило виявити внесок С. Сірополка у розвиток гуманітарної науки. Отже, наявність в українській та зарубіжній історіографії праць, присвячених вивченню інтелектуального спадку С. Сірополка, а також існування наукових установ, в межах яких відбувається вивчення доробку С. Сірополка, проведення численних персонологічних науково-теоретичних конференцій, накопичена ґрунтовна джерельна база свідчить про зародження, про початок формування сірополкознавства як сукупності педагогічних, історичних, бібліологічних та біографічних досліджень, в рамках якого здійснюється вивчення життя та творчості визначної особистості.

У сірополкознавстві для фундаментального дослідження постаті рівня С. Сірополка вже підготовлено достатній ґрунт: опрацьовано і узагальнено значний фактичний матеріал, виявлено основні віхи його життя та діяльності, уточнено факти біографії, зроблено спробу укласти бібліографію його праць, а також

визначити місце у науковому, національно-державному та культурно-освітньому житті України. В той же час вироблення якісно нових підходів та методів сірополкознавчої тематики набуває неабиякої актуальності. Роботи, які не містять нової інформації, а подають лише відомі факти біографії, або перелік знайомих праць, подій та висновків вже не можуть задовольнити ні фахівців, ні інших споживачів інформації, які прагнуть отримати нові знання про С. Сірополка.

Новаторство у вивченні постаті С. Сірополка має базуватись на історіософських вимірах, виявленні його інтелектуально-духовної активності, феноменології ментальності, харизматичності духу. Це сприятиме розширенню тематики сірополкознавчих досліджень, зробить їх комплексними та новачіями, доповнить вже створений персональний портрет визначної особистості новими рисами та якостями.

Особливістю творчої спадщини С. Сірополка є її багатогранність, а його науковий доробок належить різним галузям гуманітарних наук, що спонукає до вивчення світоглядних засад духовного життя С. Сірополка, які могли б стати об'єднуючою основою для розумінні підходів С. Сірополка до висвітлення різноманітних наукових проблем, явищ і процесів у циклі педагогічних, соціологічних, бібліологічних, культурологічних та інших наук.

Майже поза увагою дослідників залишається проблема державницької ідеї як основи теоретико-методологічних підходів С. Сірополка до досліджуваних проблем. Вчені побіжно торкалися цієї проблеми в контексті вивчення діяльності української еміграції 20-х років ХХ ст., але свого ґрунтового вивчення вона ще не отримала, хоча серед наукових інтересів ученого спостерігалось широке коло проблем державницького спрямування.

Важливою нагальною проблемою вивченні творчої спадщини С. Сірополка є підготовка його наукової біографії, створення максимально повної персональної бібліографії вченого спільними зусиллями вітчизняних та зарубіжних науковців, з ґрунтовним опрацюванням різних видів інформації. Створенню новітніх досліджень з сірополкознавства значною мірою перешкоджає вільний доступ до джерел, які розпорошені по архівовисовищах України (Київ, Львів, Чернігів, Хмельницький, Вінниця), Росії (Москва, Санкт-Петербург, Тула, Нижній Новгород), Чехії, Польщі, а також книгозбірнях, зокрема, відділах рукопису Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург) та Російської державної бібліотеки (Москва), Слов'янської бібліотеки (Прага) тощо. Особовий архів, що зберігається у ЦДАВО України та приватна бібліотека, що знаходиться у Національній парламентській бібліотеці України, становлять ґрунтовну джерельну базу для подальших поглиблених досліджень з новими відкриттями та цікавими знахідками, але значно могла б полегшитись робота наступних дослідників якби було укладено зведений покажчик фондів та справ тих архівів, де зберігається інформація про С. Сірополка.

Без сумніву значній активізації сірополкознавчих досліджень сприятиме підготовка та видання повного зібрання творів С. Сірополка, забезпеченого сучасним науковим коментарем, до якого крім біографії мають бути включеними як друковані видання, так і рукописні твори. На сьогодні із майже 1100 відомих праць дослідника лише кілька з них отримали друге життя. Проблема перевидання праць С. Сірополка особливо актуальна з огляду на те, що рукопис однієї із головних його праць «Історія освіти на Україні» при перевиданні зазнав недоречного редагування назви, а також унікального авторського тексту, що порушило недоторканість письмового стилю, лексику й орфографію С. Сірополка.

Крім цього вміщений портрет у його вибраних працях «Історія Освіти в Україні» (К., 2001) не є портретом справжнього автора цих текстів Степана Степановича Сірополка, а є зображенням його молодшого сина Степана Степановича Сірополка, який тиражується сучасними дослідниками, що призводить до іконографічної фальсифікації образу визначного вченого й громадсько-політичного діяча. Ймовірно, що саме ті наукові заклади, в рамках яких найбільш активно провадяться сірополкознавчі дослідження – Національна Академія педагогічних наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка – при підтримці інших зацікавлених дослідників, могли б започаткувати видавничий проект по підготовці повного зібрання творів С. Сірополка, його епістолярної спадщини, з належним коментарем та іконографічним забезпеченням.

У контексті розвитку сірополкознавства важливим є вшанування пам'яті С. Сірополка, що могло б відбутися шляхом створенням Всеукраїнського товариства імені Степана Сірополка, в межах якого сірополкознавці та їх прихильники здійснювали б вивчення та популяризацію його наукового й практичного доробку, зокрема поширювали б ідею національної освіти, перешкождали невинуватому закриттю бібліотек, сприяли б залученню громадськості до участі в їх роботі тощо.

Враховуючи особливі заслуги С. Сірополка в галузі освіти можна було б назвати його іменем одну із шкіл в Україні, а також варто було б розглянути питання про можливість присвоєння ім'я С. Сірополка одній з вітчизняних бібліотек, зокрема, Національній парламентській бібліотеці України, в будівлі якої він мешкав впродовж 1917–1918 років і де зберігається його приватна бібліотека.

Становлення та розвиток сірополкознавства є довготривалим процесом, що вимагає консолідованих зусиль науковців різних галузей з метою визначення подальших шляхів й напрямів вивчення особистості С. Сірополка, а наявна історіографія та джерельна база вказують на окремі здобутки в цьому напрямі. Важливим є цілісність та інтегрованість у зображенні постаті С. Сірополка, застосування нових дослідницьких методик при проведенні дисертаційних та монографічних досліджень, а також проведення глибокого аналізу його наукових праць, актуалізації ідей вченого у контексті сучасних процесів українського державотворення.

Список використаних джерел:

1. Ківшар Т.І. Видатний просвітянин [Сірополко] / Т.І. Ківшар. – К. : Старовина, 1992. – № 4. – С. 96–101.
2. Kivshar T. Activity of Siropolko in Prague / T. Kivshar // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов : сб. докл. междунар. конф. (Прага, 14–15 авг., 1995 г.). – Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 729–734; Огар Э. Украинское общество любителей книги и его печатный орган «Книголюб» / Е. Огар // Там само. – С. 890–899; Беднаржова Т. Педагогічна спадщина проф. Ст. Сірополка / Т. Беднаржова // Там само. – С. 723–728.
3. Бахрушина В.М. Степан Сірополко і проблеми гурткової роботи / В.М. Бахрушина, О.Л. Драпак, Т.К. Завгородня // Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 26–27 жовт.1996 р.). – Івано-Франківськ, 1996. – С. 171–172; Береговський З.Л. Степан Сірополко про систему освіти в Україні на початку ХХ століття / З.Л. Береговський // Там само. – С. 173–175; Євтух М.Б. Наукова і культурницька діяльність Ст. Сірополка в Чехо-Словаччині у міжвоєнний період / М.Б. Євтух, В.П. Кемінь // Там само. – С. 169–170; Кіліченко О.І. С. Сірополко про способи організації педагогічного процесу в початковій школі / О.І. Кіліченко,

- Б.З. Козак // Там само. – С. 180–181; Ступарик Б.М. С. Сірополко про основні засади розбудови шкільництва / Б.М. Ступарик // Там само. – С. 10–13.
4. Програма наукових читань «Степан Сірополко – видатний український вчений, громадський діяч». – К., 1997.
  5. Історичні уроки в контексті сучасного реформування освіти : круглий стіл „Степан Сірополко і розвиток укр. шкільництва” / матеріал підгот. А. Подставкіна // Рідна школа. – 2002. – № 8/9. – С. 53–56. – Зміст : Постать С. Сірополка в контексті доби / О. Сухомлинська; Концепція позашкільної освіти в працях С. Сірополка / Т. Ківар; Життєвий і творчий шлях Степана Сірополка / Т. Самоплавська; С. Сірополко про просвітницький рух в Україні / Л. Березівська; Колекція приватної бібліотеки професора С.О. Сірополка у фондах Національної парламентської бібліотеки України / І. Єрмаков; Періодизація історії української педагогіки у праці С. Сірополка «Історія освіти в Україні» / Л. Пироженко; Степан Сірополко про метод Дальтон-плану / В. Тименко; Роль С. Сірополка в становленні та розвитку освітянських бібліотек / Л. Домбровська.
  6. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/new/2007/12_siropolko.html
  7. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/new/2012/05_siropolko.html
  8. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 11–33.
  9. Завдання нової школи. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.): хрестоматія / упоряд. Л.Д. Березівська ; наук. ред. О.В. Сухомлинська. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 155–163; Самоплавська Т. Степан Сірополко як історик освіти в Україні / Т. Самоплавська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 45–49; Марушкевич А.А. Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини С. Сірополка / А.А. Марушкевич // Наук. вісник : зб. наук. пр. / Південноукраїн. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2005. – Вип. 3/4. – С. 69–74. тощо.
  10. Ступарик Б.М. С. Сірополко про основні засади розбудови шкільництва / Б.М. Ступарик. – С. 10–13; Євтух М. Освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині між двома світовими війнами (1921–1945) / М.Б. Євтух, В.П. Кемінь. – К., 1997. – 146 с.; Потапова Л.В. Проблеми організації національної школи у педагогічній спадщині Степана Сірополка / Л.В. Потапова // Теоретичні питання освіти і виховання. – Суми : Наука, 1997. – Вип. 5. – С. 325–328; Завальнюк О. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920). Історичний нарис / О. Завальнюк, Ю. Телячий. – Кам'янець-Подільський, 2001. – 212 с.; Кіра Р. Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Р. Кіра. – Івано-Франківськ, 2001. – 210 с.; Гіптерс З.В. Проблеми освіти дорослих у педагогічній спадщині Степана Сірополка / З.В. Гіптерс // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2008. – № 5. – С. 257–268.
  11. Беднаржова Т. Степан Сірополко – подвижник українського шкільництва / Т. Беднаржова. – Л. : Вільна Україна, 1998. – 318 с.; Жеребна М.С. Степан Сірополко як дослідник українського вчителя та шкільництва на західно-українських землях (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / М.С. Жеребна // Науковий Часопис : зб. наук. пр. Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії та практики. – К., 2005. – Вип. 3 (13). – С. 68–72.
  12. Петренко О.Б. Гендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13. 00. 01 / О.Б. Петренко ; НАПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2011. – 43 с.
  13. Фуштей Л. Розвиток ідей опікунського виховання у педагогічній спадщині Степана Сірополка / Л. Фуштей // Вісник Прикарпат. ун-ту. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2008.
  14. Дубровіна Л.А. Бібліотечна справа в Україні в XX ст. / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 2009. – С. 38, 42–45, 53, 73–80; Дубровіна Л.А. Бібліотечна діяльність емігрантських українознавчих центрів у 20–30-х роках XX ст. / Л.А. Дубровіна // Бібл. вісник. – 2009. – № 2. – С. 5–6.
  15. Кунанець Н.Е. Бібліотечна справа на західноукраїнських землях (XIII ст. – 1939 р.): консолідований інформаційний ресурс: монографія / Н.Е. Кунанець ; М-во освіти і

- науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Л., 2011. – С. 5, 25, 27, 166, 206, 211, 222, 265 с.
16. Арсірій С. Історія бібліотечної справи на західноукраїнських землях : досвід і проблеми вивчення / С. Арсірій // Записки Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаніка : зб. наук. праць. – Л., 2002. – Вип. 9/10. – С. 77–88; Скоморовська І. Степан Сірополко про освітньо-виховну роботу бібліотек Галичини: 20–30-ті рр. ХХ ст. / І. Скоморовська // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць. – Слов'янськ, 2011. – Вип. 55, ч. 1. – С. 155–162; Шуберт О. Бібліотечна тематика на сторінках часопису «Народня Просвіта» (1923–1927 рр.) / О. Шуберт // Укр. періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. 10-ї Всеукр. наук.-теорет. конф. (31 жовт. – 1 листоп. 2008 р., Львів). – Л., 2008. – С. 352–359; Кострова М. Проблеми бібліотечної справи на сторінках «Бібліотечного порадника» (1925–1934) / М. Кострова // Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. – Львів, 2004. – С. 233–245.
  17. Ківшар Т.І. Бібліотекознавча діяльність С. Сірополка (1908–1917) / Т.І. Ківшар // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 192–249; Ківшар Т.І. Становлення Степана Сірополка як бібліотекознавця / Т.І. Ківшар // Там само. – Вип. 6. – С. 103–124; Кившарь Т.И. Библиотечковедческие идеи Степана Серополко: по материалам Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу: Общедоступные библиотеки: вызовы времени // Докл., сообщения, материалы. – СПб., 6–8 декабря 2011 // Информационный бюлетьн РБА № 63. – СПб., 2012. – С. 107–109; Маркус І. Значення «Короткого курсу бібліотекознавства» С. Сірополка як першого підручника з бібліотекознавства українською мовою [Електронний ресурс] / І. Маркус // Діловод: сайт інформаційного спрямування. – Режим доступу: http://dilovod.com.ua/publ/stati/statii/znachennja_quot_kороткого_kursu_bibliotekoznavstva_quot_s_siropolka_jak_pershogo_pidruchnika_z_bibliotekoznavstva_ukrajinskoju_movoju/4-1-0-502. – Назва з екрана.
  18. Огар Э. Степан Сірополко – книговед и библиограф / Э. Огар // Историко-библиографические исследования. – СПб., 2002. – Вып. 9. – С. 97–111. Огар Е. Наукові погляди Степана Сірополка / Е. Огар // Укр. періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. 10-ї Всеукр. наук.-теорет. конф. (31 жовт. – 1 листоп. 2008 р., Львів) / ред. М.М. Романюк ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаніка. – Л., 2008. – С. 662–669; Смогоржевська І. Бібліотекознавчі і бібліографічні дослідження Степана Сірополка / І. Смогоржевська // Наукові зошити історичного факультету Львів. нац. ун-ту. – Львів, 2003. Вип. 5–6. – С. 197–203.
  19. Завальнюк О.М. С. Сірополко – бібліотекар Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. статей. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 310–315; Завальнюк О.М. С.О. Сірополко і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. М. Завальнюк // Наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 11–18; Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку і перспективи / В. С. Прокопчук // Наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 99–105; Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 283 с.; Ляхощкий В.П. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету (1918–1920 рр.) / В.П. Ляхощкий // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т. 4(6). – С. 305–315. Ляхощкий В.П. Книга творить людину... (Сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки у Кам'янець-Подільському) / В.П. Ляхощкий // Наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 88–99.
  20. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України: (друга половина ХІХ – 20-ті рр. ХХ ст.) / П.І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 271 с.; Домбровська Л. Роль Степана Сірополка у створенні та розвитку освітянських бібліотек України / Л. Домбровська // Світло. – 2003. – № 1. – С. 16–18.

21. Василенко О.М. Бібліотечна статистика в Україні: (1992–2005 pp.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / О.М. Василенко. – К., 2007. – 239 с.; Василенко О. Визначальний етап розвитку бібліотечної статистики України (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. Василенко // Бібл. вісник. – 2010. – № 1. – С. 22–31.
22. Новальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.): Монографія / Т.В. Новальська. – К., 2005. – 252 с.; Новальська Т.В. Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина XIX – початок XXI століття) : дис... д-ра іст. наук: 07.00.08 / НАН України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., – 2007. – 362 с.
23. Лазебний Л. «Емігрантський жовто-блакитний «Книголюб» / Л. Лазебний // Книжник. – № 5. – 1991. – С. 23–24; Огар Э. Степан Сірополько – книговед і бібліограф / Э. Огар // Историко-библиографические исследования. – СПб., 2002. – Вып. 9. – С. 97–111; Заремба О.С. Українське товариство прихильників книги у Празі / О.С. Заремба // Вісн. Кн. палати. – 2002. – № 8. – С. 34–38; Грузов М. «Книголюб» (Прага, 1927–1932 pp.) : показчик змісту часопису / М. Грузов, М. Шудря ; ред. О. Сидоренко. – К., 1996. – 35 с. – (Бібліографічні показники).
24. Ківшар Т.І. Висвітлення діяльності УНІК у бібліологічній спадщині С. Сірополька / Т.І. Ківшар // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матер. міжнар. наук. конф. – К., 1997. – С. 135–137.
25. Білокінь С.І. «Бібліологічні вісті»: місце в культурі / С.І. Білокінь // Бібліологічні вісті (1923–1930) : системат. анот. показч. змісту / Нац. парламент. б-ка України ; уклад. Г.І. Ковальчук ; наук. ред. С.І. Білокінь. – К. : Абрис, 1996. – С. 8.
26. Колосовська О.М. Львівські книгознавчі контакти Степана Сірополька (1872–1959) / О.М. Колосовська, І.О. Цвіркун // Наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Подільськ. нац. ун-т. Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 22–26. Плехова І.Д. Книгознавчі студії Степана Сірополька на шпальтах часопису «Українська книга» (1937–1943) / І.Д. Плехова // Там само. – С. 26–33.
27. Грет Г.П. Степан Сірополько в українській періодиці: теоретичні засади книгорозповсюдження / Г.П. Грет, А.В. Середяк // Укр. періодика: історія і сучасність : тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. 9–10 груд. 1993 р. – Л., 1993. – С. 261–264.
28. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 367 с.; Заремба С. Товариство «Музей визвольної боротьби України» в Празі та його трагічна доля // Охорона історико-культурної спадщини: історія та сучасність / С. Заремба // Тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю УТОШК, 18 грудн. 1996 р., м. Київ. – К., 1996. – С. 6–8; Євтух М. Освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині між двома світовими війнами (1921–1945) / М.Б. Євтух, В.П. Кемінь. – К., 1997. – 146 с.; Ківшар Т.І. Культурно-просвітня та наукова діяльність Степана Сірополька в 1921–1924 pp. / Т.І. Ківшар // Перші книгознавчі читання : зб. наук. праць. – К., 1997. – С. 123–134 с.; Кіра Р. Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополька : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Р.Кіра; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаніяка. – Івано-Франківськ, 2001. – 210 с.; Заремба О. Видавничі та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939) / О. Заремба. – К. : Логос, 2006. – 174 с.; Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів [Електронний ресурс] / М. Мушинка // Архіви України: офіційний веб-портал Державної архівної служби України. – Режим доступу: www.archives.gov.ua/Publicat/Mushynka_M/Part_I-II.php; Філіпчук Н. Культурно-педагогічні ідеї Степана Сірополька / Н. Філіпчук // Новий Акрополь: культурна асоціація. – Режим доступу : <http://www.newacropolis.org.ua/ru/study/conference/?thesis=4830>.
29. Бібліологічні вісті (1923–1930) : системат. анот. показч. змісту / Нац. парламент. б-ка України ; уклад. Г. І. Ковальчук ; наук. ред. С. І. Білокінь. – К. : Абрис, 1996. – 159 с.; Грузов М. «Книголюб» (Прага, 1927–1932 pp.) : показчик змісту часопису / М. Грузов, М. Шудря ; ред. О. Сидоренко. – К., 1996. – 35 с. – (Бібліографічні показники); Колекція Степана Сірополька. Каталог книг українською і російською мовами / уклад. та авт. вступ. ст. Л. Ніколенко. – К., 2007. – 247 с. – (Колекції Нац. Парламентської

- б-ки України); Колекція Степана Сірополька : каталог часописів / уклад. Л. Ніколенко, С. Андросова. – К., 2009. – 63 с. – (Колекції Нац. Парламентської б-ки України).
30. Степан Онисимович Сірополько (1872–1959) : біобібліографічний покажчик / НБУ імені В.І. Вернадського ; уклад., життєпис, хронологія життя і діяльності Т.І. Квішар ; наук ред. В. І. Попик ; редкол.: О.С. Онищенко (голова) та ін. – К., 2012. – 197 с.
  31. Губенко Н.П. Особовий фонд С. О. Сірополька ЦДАВО України / Н.П. Губенко // Арх. України. – 2000. – № 1/3. – С. 55–58; Казьмирчук М.Г. Джерела особового походження / М. Казьмирчук. – К.: Логос, 2010. – 242 с.; Боряк Т. Особові фонди українських діячів культури та науки в Державному центральному архіві в Празі / Т. Боряк // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія «Історія». – 2005. – № 77/79. – С. 111–112.
  32. Лизанчук В. Національні пріоритети у політичній і журналістській діяльності [Електронний ресурс] / Василь Лизанчук // Академія наук вищої освіти України. – Режим доступу : http://www.anvou.org.ua/index.php? module=pagemaster&PAGE_user_or=view_page&PAGE_id=215.
  33. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття) / В. Піскун. – К.; Нью-Йорк : МІП Леся, 2006. – 672 с.; Кисельов С. Він працював на розвиток української ідеї / С. Кисельов // Вісн. кн. палати – 2006. – № 3. – С. 51–52.
  34. Горностаєв П.В. С.О. Серополько / П.В. Горностаєв, М.Е. Голостенев // Рос. пед. енциклопедія. – М.: Науч. изд-во «Большая Рос. Энцикл.». – 1999. – Т. 2. – С. 323; Чеков М.О. С.О. Серополько о внешкольном образовании / М.О. Чеков // Педагогика. – 2008. – № 3. – С. 73–79; Ярошенко Н.Н. Методология внешкольного образования в трудах С.О. Серополько / Н.Н. Ярошенко // Педагогика социально-культурной сферы: история, теория, практика : сб. науч. статей. – Рязань, 2001.
  35. Беднаржова Т. Подвижник українського шкільництва / Т. Беднаржова // Пороги. – 1997. – № 4; 1998. – № 1; Беднаржова Т. Степан Сірополько – подвижник українського шкільництва / Т. Беднаржова. – Львів : Вільна Україна, 1998. – 318 с.
  36. Столяров Ю.М. Внесок бібліотекознавців УРСР у розвиток радянського бібліотекознавства / Ю.М. Столяров // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1980. – Вип. 20. – С. 90–96; Леликова Н.К. Становление и развитие книговедения и библиографии в России в XIX – первой трети XX века : дис.... докт. ист. наук : 05.25.03 / Н.К. Леликова. – СПб., 2004. – 317 с.; Леликова Н.К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века / Н.К. Леликова ; Рос. нац. б-ка. – СПб. : Изд-во РНБ, 2004. – С. 262–266.

В статтю Т. Квішар зроблена спроба освітити дослідження творчості С. Сірополька сучасною українською історіографією, обобщено значительний фактичний матеріал, виявлені основні вехи його життя і діяльності, уточнено факти біографії, зроблено спробу закласти бібліографію його творів, а також визначити місце в науковій, національно-державній та культурно-освітній житті України.

Ключевые слова: С. Сірополько, бібліотекознавство і книгознавство, дослідження, пам'яткознавство.

The article T. Kivshar attempt to highlight the study of creative works C. Siropolko in modern Ukrainian historiography generally significant factual material, the main milestones of his life and work, clarified of the background, an attempt to make a bibliography of his works, and identify the place in the scientific, state and national educational and cultural life of Ukraine.

Key words: S. Siropolko, Library Science and book study heritage, monuments.

Отримано: 02.07.2012

П. П. Брицький,
м. Чернівці

СТЕПАН СІРОПОЛКО – ВИДАТНИЙ ПЕДАГОГ, БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ ТА ІСТОРИК ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті висвітлюється творча діяльність видатного українського педагога, організатора шкільництва, освіти, бібліотек, бібліотекознавства та журналістики.

Ключові слова: педагогіка, шкільна освіта, бібліотекознавство, журналістика.

В історії України сталося так, що після втрати державності в 1920 році значна частина видатних державних і громадських діячів України, вчених, письменників, інженерно-технічних спеціалістів змушена була емігрувати за кордон. Серед них історики Н. Полонська-Василенко, Д. Дорошенко, М. Стахів, історик і філософ В. Липинський, історик-політолог І. Лисяк-Рудницький, мовознавець Степан і Роман Смаль-Стоцькі, В. Сімович, І. Огієнко (митрополит Іларіон), письменники Б. Лепкий, О. Олесь, У. Самчук, Т. Осьмачка, авіаконструктор І. Сікорський, біохімік І. Горбачевський, металург І. Фещенко-Чопівський, митець В. Січинський та десятки й сотні інших.

Серед них – педагог, історик освіти України, бібліотекознавець, журналіст і громадський діяч Степан Сірополко.

Зарубіжні українці внесли вагомий вклад у розвиток науки, історії, культури та літератури України. При радянській владі впродовж десятиліть українському народу не було доступу до скарбниці досягнень зарубіжних українців, що безумовно, негативно відбилосся на науці, історії і культурі України.

1. Степан Сірополко – педагог, організатор шкільництва та освіти України

С. Сірополко за освітою – юрист, а все життя присвятив педагогіці, шкільництву, освіті, бібліотекознавству, журналістиці та громадській праці.

Після закінчення правничого факультету Московського університету, він зразу ж став працювати на педагогічній ниві – викладачем у Народному університеті імені Л.А. Шанявського. Виступає також у ролі організатора освітянської справи, будучи завідувачем відділу народної освіти Тульської, а потім Московської губернської земських управ. Водночас редагував педагогічні журнали «Народное образование» та «Педагогический листок», а також працював у Московському товаристві грамотності.

Тоді ж С. Сірополко був членом Товариства слов'янської культури в Москві. У 1913–1914 рр. він очолював українську секцію цього товариства.

Справа в тому, що царська влада через політичну неблагодійність не дозволяла С. Сірополку проживати в Україні. Після подій 1905 р., його навіть було заарештовано за вільнодумство. Після звільнення йому, крім України, не дозволялося проживати і в столиці. Тому деякий час він проживав у Нижньому Новгороді [1].

У 1917 р. з початком Української національно-демократичної революції С. Сірополко повертається в Україну і бере активну участь у розбудові системи освіти українського народу. Спочатку миська дума Києва обирає його членом миської управи для керівництва народною освітою. В той же час працює радником у

справах освіти при Генеральному Секретаріаті освіти, а згодом (з липня 1919 р.) – заступником Міністра народної освіти Української Народної Республіки.

С. Сірополко був не просто посадовою особою в освітній адміністрації, а ініціатором вироблення нової системи народної освіти в Україні. В кінці 1917 р., після проголошення III Універсалу УНР з його участю була проведена нарада освітян України. на якій С. Сірополко виступив з 3-ма доповідями про форми управління освітою на нових демократичних принципах, а також про підготовку управлінських кадрів. Була й проблема щодо «дерусифікації» шкільного навчання. На жаль, як зазначає С. Сірополко, Генеральний Секретаріат зустрів велику опозицію проти української школи не тільки з боку ворогів української культури, а й з боку керманів Київської шкільної округи, що зовсім ігнорували український уряд і тримали зв'язок з Тимчасовим урядом Росії [4].

Працюючи в комісії з підготовки «Проекту єдиної школи на Україні» С. Сірополко разом з видатними діячами педагогічної освіти П. Холодним (заст. міністра) і С. Русовою брав активну участь у його підготовці. В основу проекту були покладені такі принципи: школа мала бути єдиною по всій Україні незалежно від соціального стану сімей. Школа мала бути національною; єдина школа мала бути виховною, у ній мало проводитися не тільки навчання, а й виховання; вона мала бути трудовою, давати знання і навички, наближені до реальних потреб суспільства. Як бачимо, у школі мало проводитися навчання й виховання необхідні для розвитку української держави і суспільства.

Під головуванням П. Холодного проект програми для першого циклу єдиної школи, т. зв. основної школи, було надруковано в Кам'янець-Подільському під назвою «Проект єдиної школи на Україні». Кн.1. Основна школа» (Кам'янець-Подільський, 1919. – 172 с.). Програма другого циклу єдиної школи, т.зв. колегії, залишилася в рукописі [4, с.483].

Згідно з проектом, єдина школа, в якій повинні навчатися всі діти, складалася з двох циклів основної школи та колегії. Основна школа, в свою чергу складається з двох ступенів – молодшої основної школи та старшої основної. Курс основної школи 8-річний, по 4 роки в кожному ступені, курс колегії 4-річний [4, с.483].

Перед наступом на Київ Червоної армії Росії український уряд змушений був у грудні 1918 р. переїхати спочатку до Вінниці, потім до Проскурова і Кам'янець-Подільського. С. Сірополко з січня 1919 р. працював у Кам'янець-Подільському університеті, де читав лекції з педагогіки, школознавства та завідував університетською бібліотекою [4, с. 8].

Після вимушеної еміграції уряду УНР внаслідок захоплення України військами радянської Росії, С. Сірополко разом з урядом виїхав до Польщі. Там він обіймав посаду міністра освіти УНР (місце перебування м. Тарнов). Був зайнятий культосвітньою роботою серед дітей цивільних українських емігрантів та військовиків, інтернованих в таборах. Було організовано й відкрито дві українські гімназії у Тарнові й Ченстохові, в яких навчання велося за програмою і статутом єдиної школи України. основними принципами статуту за С. Сірополком повинні були бути: «автономія школи, активна участь громадянства у шкільній справі та упевнення стану вчителя» [7].

С. Сірополко не втрачав надії на повернення інтернованих вояків на Україну, а тому дбав і за освіту молодих учасників визвольної боротьби. В таборах було відкрито кілька середніх шкіл за програмою єдиної школи. Крім того, міністерство освіти організувало різноманітні курси, на яких читалися лекції з різних видів знань. Сам С. Сірополко читав лекції з позашкільної осві-

ти. З переїздом у 1925 р. до Праги у житті С. Сірополька відкрилася нова сторінка педагогічної діяльності. Він став професором педагогічних дисциплін Українського високого педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова, організованого видатними діячами української еміграції при підтримці й фінансуванні уряду Чехословаччини. С. Сірополько був ініціатором створення курсів заочної освіти при цьому ж інституті, де звісно, читав лекції.

До складу викладачів інституту входили видатні українські науковці. Серед них: проф. А. Артимович (мовознавство), Л. Білецький (історія української літератури), Д. Дорошенко (історія України), С. Наріжний (всесвітня історія), В. Сімович (українська мова), С. Русова (педагогіка), Д. Чижевський (філософія), С. Шелухін (правознавство), С. Рудницький (географія), І. Горбачевський (хімія), В. Січинський (теорія мистецтва), В. Барвінський та Н. Нижанківський (теорія музики та композиція) та ін.

Розвиваючи свої педагогічні принципи С. Сірополько активно вивчав досвід шкільного навчання й виховання зарубіжних країн. Зокрема, він об'єктивного й докладно проаналізував структуру шкіл і зміст навчання в Англії, Шотландії, Ірландії, Німеччині, Франції, Австрії та ін. Особливо детально розглянув реформу народної освіти в Італії. У своїй статті С. Сірополько аналізує реформу школи, проведену в 1923 р. міністром освіти Джованні Дзентілем від початкової школи до університету включно. Пише, що в Італії ще в 1877 р. була встановлена законом обов'язковість шкільного навчання дітей, але закон зле виконувався (в південних провінціях було охоплено навчанням всього 3% дітей) [10].

При аналізі програм і вивчення змісту навчання С. Сірополько не тільки звертав увагу на вивчення позитивних досягнень, а й вказував на хиби зарубіжного шкільництва. Він вважав, що школа повинна бути школою мислення і школою національною. Серед дисциплін значну увагу приділяв вивченню рідної мови, історії Батьківщини, природознавства, співів, малювання, виховання культури поведінки. Ці вимоги не втратили свого значення і в наш час.

Водночас С. Сірополько звертав увагу на важливість нерозривного зв'язку шкільного і з сімейного виховання. Про це він висловив свої погляди у статті «Співпраця школи та родини в освітній справі». Учений прийшов до висновку тільки у тісній, дружній співпраці цих двох чинників «Є запорака нормального розвитку культури, бо ... без родинного виховання не може бути суцільного організму, без шкільного виховання не може бути планомірної громадянської культурної праці, разом же те і друге виховання забезпечують поступ культури» [11].

В іншій статті «Національне виховання» С. Сірополько висвітлює питання про значення національного, фізичного і дошкільного виховання [5].

Не залишилося поза увагою педагога С. Сірополька й позашкільне виховання. Ще будучи у Москві, він опублікував цикл статей з позашкільної освіти, які згодом склали збірник «Внешкольное образование» (1912). У ньому вчений досить докладно охарактеризував основні заходи позашкільного виховання. Серед них передбачалися лекції, народні читання, музеї, недільні школи, вистави, гуртки самоосвіти, читальні та ін. [13].

У своїх працях С. Сірополько стверджував, що національна освіта й виховання повинні бути тісно пов'язані з історією, культурою, національними традиціями українського народу.

Більш сконцентровано про це С. Сірополько відобразив у статті «Національне виховання й позашкільна освіта», у якій він зазначив, що нація «яка хоче зберегти своє існування, мусить домагатися рідної школи, де вивчення

рідної мови та літератури, рідної історії та географії є найважливішими предметами не лише для розумового, але і морального, естетичного і горожанського виховання. Спільна історія, героїчне минуле, великі люде – це головний капітал, на якому ґрунтується національна ідея» [5].

Приділяючи велику увагу національному навчанню і вихованню С. Сірополко підкреслював, що національне виховання теоретично визнається педагогами всього світу, але українській нації право на рідну школу доводиться виборювати.

Педагогіці, освіті й шкільництву С. Сірополко присвятив значну частину своїх праць. Але вершиною його досягнення є фундаментальна праця енциклопедичного характеру «Історія освіти в Україні» (Львів, 1937). Вона фактично є першим цілісним, об'ємним і об'єктивним дослідженням історії розвитку освіти України від найдавніших часів до першої чверті XX століття.

У ній вчений висвітлив поступальний хід розвитку освіти, її стану на кожному етапі, типи і види шкіл, погляди на навчання і виховання всіх віків, забезпечення книжним фондом, матеріальну базу шкіл, характеристику вчителів дошкільне виховання, зародження середніх і вищих шкіл, освітню політику правителів, появу трудових, професійних, робітничих, політичних шкіл, бібліотечне забезпечення і т.п. Весь комплекс питань, з якими пов'язана освіта. З часу опублікування «Історії освіти України» Степана Онисимовича Сірополка пройшло 75 р., але й до сьогодні ще немає праці, яка б перевершила за якістю його дослідження. Прикро, що така цінна історична праця не була доступна українському народу в період існування СРСР. Це саме стосується й педагогічної спадщини науковця.

2. Організатор бібліотек і пропагандист бібліотекознавства

При написанні праць про шкільництво, навчання в усіх формах навчальних закладів С. Сірополко обов'язково розглядає питання забезпечення навчальних установ бібліотеками або наявністю книжних фондів. У розвитку української бібліотечної справи С. Сірополко вбачав тісний зв'язок з ростом грамотності населення, з навчанням у школі і засвоєння української мови. про що він писав: «Коли поряд з національною школою існують народні бібліотеки та інші просвітні інституції, український народ матиме добру зброю для боротьби з тою хмарою, що його огортає» [13, с.287].

З самого початку своєї трудової діяльності С. Сірополко працюючи в сфері педагогіки і шкільництва паралельно розробляє принципи організації і ведення бібліотечної справи. Ще перебуваючи у Москві, він публікує «Народные библиотеки: Порядок открытия библиотек и их организация» (1910), «Школа і книжка» (1910).

В період, коли царський уряд в 1912 р. видав нові правила про народні бібліотеки, в яких українські книжки підлягали вилученню, С. Сірополко осудив їх і в статі «Нові правила про народні бібліотеки» (1912) закликав до розповсюдження української книжки через книгарні, листоноші та ін. Зокрема він писав: «Просвітні товариства, громадянства, окремі особи повинні були ширити поміж людністю по можливо дешевій ціні, а то й дурно – українську книжку» [13, с.288].

Після приїзду до Києва в період діяльності Української Центральної Ради С. Сірополко плідно працює не тільки на ниві шкільної освіти, а й у бібліотечній справі так як у Генеральному Секретаріаті він відповідав за роботу шкіл і бібліотек. Водночас С. Сірополко працює у міській бібліотеці, де підготував «Інструкцію для бібліотекарів» і «Взірцевий каталог для шкільної та народної бібліотеки» [14]. Водночас він читав лекції з бібліотекознавства у Фребелівському педагогічному жіночому інституті та на курсах підготовки працівників поза-

шкільної освіти. Також підготував і опублікував ряд рецензій на книги з проблем освіти. Активно співпрацював з редакцією журналу «Книгарь».

Перебуваючи в Польщі С. Сірополко підготував і опублікував з бібліотечної тематики наступні праці «Організація дитячих бібліотек» (1924); «Факти та цифри з діяльності читальень за минулий рік» (1924); «Право на існування дитячої літератури та вимоги щодо цієї літератури» (1926). Крім того, він написав перший підручник з бібліотекознавства українською мовою, в основу якого було покладено курс лекцій, які він читав у Фребелівському жіночому педагогічному інституті у Києві в 1917–1918 рр., де здійснювалася підготовка бібліотекарів.

У Чехословаччині С. Сірополко редагував український відділ місячника слов'янської бібліографії «Слов'янська книга», де друкувалися підготовлені ним відомості про бібліотечну справу та книговидавництво України, а також огляд літератури з питань педагогіки [6].

У 1926 р. (28 червня – 2 липня) С. Сірополко був учасником VI Міжнародного бібліотечного з'їзду у Празі. Він повідомляє, що на ньому було 29 українських делегатів. Але 25 з них були з українських емігрантів в Чехії, 3-ї з Львова, а з радянської України – всього один (з Києва) [12].

У 1928 р. С. Сірополко опублікував статтю про бібліотечну справу в радянській Україні за останнє десятиліття [3]. У ній він наводить статистичні дані скільки є станом на 1 грудня 1925 р. самостійних бібліотек (не зв'язаних з будь-якими установами). Всього 152, що становило 2,4% загального числа бібліотек при установах. В той час як в Росії на 1 січня 1925 р. число самостійних бібліотек складало 78% і лише 22% – при установах. При переліку в них книжних фондів, як зазначає С. Сірополко в основному російськомовна література.

В кінці статті С. Сірополко робить висновки про те, що бібліотечна справа в УСРР дотримується до невластивого їй напрямку завдяки підпорядкуванню загальної освіти «політосвіті». Радянська влада не може похвалитися поширенням бібліотечної справи порівняно із станом її в останні часи до революції. Якісний стан бібліотек стоїть на низькому рівні. С. Сірополко звертає увагу й на інші хибні явища в становищі бібліотек в УСРР. Єдиним надбанням в галузі книгознавства в УСРР є поширення дитячих бібліотек.

Отже, С. Сірополко добре розумів, що без наявності бібліотек і книг не могло бути якісного навчання, грамотності населення, знання історії і культури свого народу й національної свідомості. Тому все життя працював не тільки над організацією шкіл і навчальних процесом в них, а й над тим, щоб при навчальних установах були бібліотеки з книгами.

3. Активний діяч української журналістики.

Важливою ділянкою діяльності С. Сірополка є його журналістська публіцистична праця в українській і чеській періодиці. За більш ніж 40-річну діяльність у цій сфері він публікувався в понад сорока різних періодичних виданнях Москви, Києва, Львова, Ужгорода, Мукачева, Варшави, Парижу, Праги та ін. У багатьох виданнях він був членом редколегій, а окремі сам редагував. Зокрема, ще в період праці у Москві С. Сірополко редагував педагогічні журнали «Народное образование» та «Педагогический листок» [13, с.287].

У Празі С. Сірополко був відповідальним редактором видання Українського товариства прихильників книги – «Книголюб». Там само редагував український відділ місячника слов'янської бібліографії «Слов'янська книга», де друкувалися підготовлені ним відомості про бібліотечну справу та книговидавництво України, а також огляд літератури з питань педагогіки [13, с.287].

Про його активність на журналістській ниві свідчить те, що він був довголітнім головою Союзу українських журналістів і письменників на еміграції. С. Сірополко присвятив журналістиці ряд праць, зокрема, «Основа журналізму» (1940), «Етика літерата» (1923), «Наболілі питання української преси» (1934), які написані із знанням фахової справи. Але найважливішою з цих праць є монографія «Українська журналістика на тлі доби», написана у співавторстві з Ольгердом Бочковським. О. Бочковський підготував першу частину у вигляді 11 лекцій про методику журналістики, проблему преси, журналістські школи, пресову політику, форми викладу матеріалів (статті, хроніка, інтерв'ю, репортаж і т.п.). Але О. Бочковський в 1939 р. помер, тому другу частину монографії з 11 коротких розділів С. Сірополко в 1940 р. завершив сам. Провідною думкою другої частини праці є: роль преси і журналістів у суспільстві. Це підтверджує сама назва основних розділів. Наприклад: 1. «Преса і суспільна думка. Завдання публіцистики. Роль преси в організації суспільної думки». 3. «Вимоги, яким має відповідати журналіст». 6. «Етика часопису журналіста». 10. «Часопис, читач і громадянство. Об'єктивізм і суб'єктивізм часопису». 11. «Преса і культура. Преса як чинник духовної культури. Завдання української преси» [2].

Як бачимо, проблеми, які закладені у назвах розділів, не втратили своєї актуальності і в теперішній час. Вражають також окремі висновки і оцінки С. Сірополка у змісті книжки. Окремі з них варті того, щоб їх оприлюднити, а саме: «Публіцист – це журналіст, що прямує до того, щоб дати читачеві та провести до його свідомості ясні і точні формули чергових громадсько-політичних завдань даного часу» [2, с. 133].

Так само С. Сірополко формулює свої вимоги, яким якостям має відповідати журналіст. Передусім це обдарованість, патріотизм, правдивість, акуратність, готовність до праці, спритність, чуйність, пам'ятливість, довірність. Але це ще не все. Далі С. Сірополко викладає, яких етичних принципів має дотримуватися журналіст. Це, насамперед, служити інтересам свого народу; не замовчувати правди; мати певну ідею, не міняти свої погляди з дня на день на ту саму справу; бути чесним у боротьбі зі своїм партійним противником чи конкурентом; не комбінувати фактів та вигадок та інші [2, с.135]. Тобто тут представлений своєрідний кодекс честі журналіста, етичні принципи якого і в наш час мають високу моральну якість.

У цій же монографії С. Сірополко викладає свої міркування щодо ролі і значення для суспільства преси. Він стверджує, що преса має значну «роль в організації суспільної думки ... Вона є чинником в організації суспільної думки... Завдяки українській пресі поширювалася серед аморфної маси українська свідомість ... На жаль наша публіцистика не витворила ще типу своєї, української газети, ... яка будила б власну самостійну думку», – завершує С. Сірополко.

Це писалося тоді, коли ще зовсім не було телебачення і мало була розповсюджена радіофікація. Основна інформованість суспільства йшла через пресу. Проїшло 70 років, чи багато в Україні журналістів українських газет, які дотримуються етичних норм, проголошених С. Сірополком? Чи багато у нас, вже незалежній Україні, українських газет, які за С. Сірополком «будять власну самостійну думку»? Хоч як гірко визнавати справедливе звинувачення С. Сірополка про те, що в той час «наша публіцистика не витворила ще типу своєї, української газети», то і в наш час, вже в незалежній Україні, такою газетою, на мій погляд, можна назвати лише ... одну, це газету «День».

Отже, С. Сірополко плідно працював і на журналістській ниві. Більше того, він виявив високі фахові знання і вміння, які успішно передавав молодим журналістам як в лекціях, так і в публіцистичній праці.

4. Громадська діяльність на українську справу

Аналізуючи подвижницьку працю Степана Сірополка на ниві педагогіки, шкільництва, бібліотекознавства й публіцистики не можна обійти його титанічну громадську діяльність в інтересах українського народу.

З приїздом на викладацьку роботу в Український високий педагогічний інститут він стає активним членом Українського історично-філологічного товариства в Празі (1925–1938 рр.), яке об'єднувало наукові сили українських емігрантів. На його засіданнях С. Сірополко часто виступав з доповідями з питань освіти, навчання та виховання.

У Празі з ініціативи цього товариства був заснований Український академічний комітет для об'єднання українських наукових діячів та їх участі у міжнародній науковій праці. Професор С. Сірополко був генеральним секретарем управи Українського академічного комітету для міжнародної інтелектуальної співпраці при Лізі Націй.

Українським академічним комітетом у 1932 р. в Празі був організований другий Український науковий з'їзд, на якому підводилися підсумки наукової праці за 10 років еміграції. С. Сірополко виступив на пленарному засіданні з доповіддю «Підсумки педагогічної праці на еміграції за десять років», у якій, даючи оцінку українським педагогам на еміграції, він зазначав, що «вони пустили в широкий обіг серед українського вчителства правдиві ідеї педагогічної науки. Ознайомили своїх і чужих з сучасним становищем народної освіти на Советській Україні та інших українських землях, з увагою стежать за шкільною реформою на чужині, підготували до практичної роботи вчителів початкових і середніх шкіл, які вже працюють на Закарпатті, на Волині і в Галичині» [8].

На цьому з'їзді проф. С. Сірополко керував філософсько-педагогічною секцією. Крім того, до з'їзду у приміщенні Центральної бібліотеки Праги Бібліографічно-виставковою комісією під його керівництвом була влаштована виставка української книги. Стенди з майже 1000 книг свідчили про самовіддану працю українських науковців на чужині на користь духовності і культури українського народу. Серед книг значна частина була видана чеською, англійською, німецькою і французькою мовами. Українські вчені в еміграції дбали про розвиток української книги і української культури. З цією метою ними було створено Українське товариство прихильників книги, головою якого обрали С. Сірополка (1927–1934 рр.).

Членами товариства стали визначні діячі української науки та культури Д. Чижевський, Л. Білецький, В. Сімович, О. Кандиба (псевдонім О. Олесь) та інші. Товариство видавало свій друкований орган «Книголюб», редактором якого був Степан Сірополко.

Наприкінці 1930 р. у Празі було засноване Українське педагогічне товариство, головою якого теж було обрано С. Сірополка. Українська емігрантська громада проявляла велику турботу за збереження історичної пам'яті українського народу. З цією метою у 1925 р. у Празі з ініціативи професорів Українського вільного Університету було створено Товариство «Музей визвольної боротьби України». Основною його метою було збереження найцінніших пам'яток визвольної боротьби і надбань української еміграції. У ньому були зібрані архіви місій УНР, Союзу Визволення України, таборів українських полонених, українських військових таборів у Чехословаччині, збірки української періодики, листування видатних діячів Української національно-демократичної революції та ін.

С. Сірополко брав активну участь в роботі Управи Товариства. На загальних зборах товариства його було обрано почесним членом товариства. Він

опублікував статтю «Десятиліття Товариства «Музею визвольної боротьби України», у якій подав відомості про архівні матеріали, які були у музеї.

На превеликий жаль у 1948 р. більшість архіву музею була вивезена до Москви, а музей за наполяганням СРСР був закритий.

Громадянська праця С. Сірополка не обмежувалася лише ділянкою педагогіки, школознавства, бібліотекознавства він взяв також активну участь в організації допомоги потерпілому від голоду населенню України. 3 грудня 1928 р. загальні збори Українського Академічного Комітету ухвалили рішення про створення при Комітеті Комісії допомоги інтелектуальним силам в голодних регіонах України. Комісія, визнаючи потребу поширення завдань своєї діяльності, звернулася до української діаспори в ЧСР з пропозицією утворити Комітет допомоги голодуючим України. 5 січня 1929 р. такий Комітет був створений і його очолив проф. С. Сірополко. Комітет звернувся до українських громад ЧСР із закликом про те, що «на Півдні України понад 4 млн. людності терплять тяжку скруту від неврожаю, який охопив величезну територію. Населення, а особливо діти, стоять перед загрозою голодної смерті. Комітет звертається ... з проханням прийти на допомогу голодним України своїми пожертвами» [15]. Цей факт підтверджує, що в чорноземній Україні голод був і в 1928–1929 роках, про що в радянських історіографічних і публіцистичних працях навіть не згадувалося.

С. Сірополко впродовж багатьох років очолював також Союз українських журналістів і письменників на чужині. Союз інформував зарубіжну пресу і міжнародні організації про становище в Україні під радянською і польською владою організовував доповіді. Припинив діяльність у 1945 р.

С. Сірополко був також активним діячем у Львівському товаристві «Просвіта». У праці «Просвіта чи політосвіта» він пропонував розрізняти ці два поняття. На його думку просвіта – це пробудження і розвиток у кожній особі національної свідомості та залучення її, перш за все до культури свого народу, а потім і до всесвітньої культури, що є цілістю тих матеріальних та духовних цінностей, яких прагне досягти людство на шляху всебічного розвитку. Він обґрунтував, що просвіта може бути об'єднуючим цementsом українського народу в інтересах його національно-політичного відродження, а не політосвіта з її партійними гаслами, що об'єднують членів окремої партії [9].

Підсумовуючи все вищезазначене, є всі підстави зробити висновок, що Степан Онисимович Сірополко у своїй діяльності відзначався великим подвижництвом у розвитку педагогіки, шкільництва, бібліотекознавства, журналістики. у всіх цих сферах він залишив значну наукову спадщину, яка ще повністю не досліджена. Його невтомна праця, на користь українському народу, відданість своїй Батьківщині, високі моральні якості можуть бути зразком для наслідування молодим поколінням.

Список використаних джерел:

1. Артемчук Г. Духовні заповіді Степана Сірополка / Г. Артемчук, М. Євтух // Рідна школа. – 1997. – №10. – С. 6.
2. Бочковський О. Українська журналістика на тлі доби / О. Бочковський, С. Сірополко. – Мюнхен : Український технічно-господарський інститут, 1993. – С. 203–204.
3. Сірополко С. Бібліотечна справа на Сов. Україні за останнє десятиліття / С. Сірополко // Літературно-науковий вісник. – 1928. – Т. 96. – С. 81–89.
4. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 469.
5. Сірополко С. Національне виховання / С. Сірополко // Рідна школа. – Львів, 1927. – Ч. 5–6.

6. Сірополко С. Огляд українських педагогічних журналів, що видані в Галичині / С. Сірополко // Слав'янська книга. – 1926. – №1. – С. 59–61.
7. Сірополко С. Освітня політика на Україні за часів Директорії / С. Сірополко // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – Прага, 1930. – С. 169–171.
8. Сірополко С. Підсумки педагогічної праці на еміграції за десять років / С. Сірополко // Тризуб. – 1932. – Ч. 18–19. – С. 15.
9. Сірополко С. Просвіта чи політосвіта? / С. Сірополко // Діло. – 1929. – 11 серп.
10. Сірополко С. Реформи народної освіти в Італії / С. Сірополко // Літературно-науковий вісник. – 1926. – Т. 9. – Кн. IV. – С. 335–341.
11. Сірополко С. Співпраця школи та родини в освітній справі / С. Сірополко // Рідна школа. – Львів, 1927. – Ч. 5–6.
12. Сірополко С. VI-й Міжнародний бібліотечний з'їзд у Празі (28 червня – 2 липня 1926 р.) / С. Сірополко // Літературно-науковий вісник. – 1926. – Т. 90. – С. 245–254.
13. Українська педагогіка в персоналіях. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – С. 59–60.
14. Фребелівський жіночий педагогічний інститут у Києві – вищий жіночий навчальний заклад, заснований у 1908 р. для підготовки вихователок для дитячих садків. Названий так на честь німецького педагога, теоретика дошкільного виховання Фрідріха-Вільгельма-Августа Фребеля (1782–1852).
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 269, оп. 2, спр. 103, арк. 66.

В статтю освещается творческая деятельность выдающегося украинского педагога, организатора школьного, образования, библиотек, библиотековедения журналистики.

Ключевые слова: педагогика, школьное образование, библиотековедение, журналистика.

This article highlights creative activity of outstanding Ukrainian pedagogue Stepan Siropolko, who was actively engaged in forming of school education, library organization and worked in the field of library science and journalism.

Key words: pedagogy, school education, library science, journalism.

Отримано: 20.06.2012

УДК 02(477)(092):37(09)

Л. В. Баженов,

м. Кам'янець-Подільський

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ, ОСВІТНІ ТА ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ СТЕПАНА СІРОПОЛКА: ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ

Розглядається процес формування національно-патріотичного, освітнього та історичних поглядів С. Сірополка, його внесок у дослідження та популяризацію історії освіти в Україні.

Ключові слова: Сірополко Степан Онисимович, історія освіти, світогляд, історичні погляди, українська революція, еміграція.

Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) – видатний учений України та української еміграції, історик освіти України, бібліотекознавець, педагог, громадсько-політичний діяч українських визвольних змагань ХХ сторіччя – за-

лишив нам свою творчу спадщину, яка нараховує понад 500 монографій, книг, нарисів, статей українською, чеською, німецькою та французькою мовою. Пріоритетним у його дослідженнях була історія освіти в Україні, узагальнення всіх етапів її розвитку від найдавніших віків до доби Київської Русі й до середини ХХ ст., обґрунтування її національного контексту та узагальнення передового педагогічного досвіду, набутого в Україні за тисячу років функціонування освіти для прийдешніх поколінь. Метою цієї статті є з'ясування процесу формування історичних поглядів С. Сірополка у руслі національно-культурної та освітньої розбудови України, становлення його як історика освіти України.

Як відомо, Степан Сірополко народився у сім'ї професійного поштового працівника, який за обов'язком роботи і службових переміщень постійно змінював місця проживання. Його сім'я мешкала в Прилуках, Хоролі, Борисполі, Лубнах, Обичеві, Ромнах, Пирятині, Золотоноші та інших містах, містечках і селах Наддніпрянської України. Мати були кузиною дружини Симона Петлюри. Батьки були освіченими людьми, але далекими від науки, освіти та майбутніх уподобань сина Степана [1, с.351]. Проте в цій багатодітній родині свято шанували своїх предків, коріння яких сягали українського козацтва XVII–XVIII ст., не зважаючи на політику русифікації населення, у сім'ї існував культ української мови, всі її члени вільно володіли і розмовляли рідною мовою. Ця обставина була вирішальною у подальшому житті Степана Сірополка і, зрештою, привела його на бік українського національно-культурного відродження та національно-визвольних змагань.

Значний вплив на подальший розвиток національно-патріотичного світогляду С. Сірополка чинило навчання у класичній чоловічій гімназії в м. Прилуках Полтавської губернії, яку він закінчив 1893 року. Не зважаючи на «російський» статус закладу, тут також панували з-поміж викладачів та гімназистів українська мова. Директором гімназії на той час був відомий діяч українського національно-культурного відродження другої половини ХІХ ст. Теодосій Вороний, який був дослідником педагогічних ідей знаного хірурга М. Пирогова та демократичних ідей київської «Громади» 1860–80-х років, був одним із засновників у Києві нелегальних недільних шкіл для дорослих і дітей, згодом працював професором Ніжинського ліцею. Опіку над гімназією здійснював відомий український патріот і меценат Григорій Галаган. Вони ж створили тут відповідну атмосферу українфільства. За «негативний» вплив на колектив, особливо гімназистів, ще під час навчання С. Сірополка у 1888 р. офіційна влада звільнила Т. Вороного з посади директора закладу без права обіймати будь-яку державну посаду. Варто додати, що навчали і виховували гімназистів, у тому числі С. Сірополка, як згодом з'ясувалося, «політично неблагонадійні» з точки зору влади Іван Богословський, Іван Кононенко (вчителі математики), Олександр Лебедєв (учитель класичних мов) та ін. Не останню роль у формуванні світогляду С. Сірополка відіграла бібліотека гімназії та книги, які надавали йому для користування викладачі. За спогадами сучасників, у старших класах Степан Онисимович уже мав власну бібліотеку, яку постійно поповнював купленими книгами, чимало часу проводив у бібліотеці гімназії, багато читав, у тому числі й «заборонену» літературу [2, с.104]. Цю любов до книги він зберіг до кінця життя. Вона ж привела його на роботу в бібліотеку, зробила його відомим бібліотекознавцем.

Отже, у прилуцький період С. Сірополко не тільки здобув класичну середню освіту, але й сформувався як людина з активною громадською позицією, визначив свої пріоритети в служінні Україні.

Правда, батьки С. Сірополка хотіли бачити свого сина правником (суддею чи адвокатом) – тоді модної професії, яка забезпечувала спокійну робо-

ту і достаток. Тому він у 1893–1897 рр. студіював на юридичному факультеті Імператорського Московського університету. Хоча він не виявив особливого по-тягу до професії, що здобував, був по суті посереднім студентом, проте дякував долі, що мав змогу слухати лекції тодішньої викладацької і наукової еліти, най-авторитетніших професорів права О. Чупрова, В. Хвостова, П. Соколовського, земляка Д. Самоковасова, який одночасно був відомим археологом, та інших [2, с.105–106]. Одночасно С. Сірополко повною мірою користувався можливостями бібліотек університету та Москви для саморозвитку, входив у студентське українське земляцтво, яке тісно було зв'язано з українською громадою міста, і за багато років співпраці став його сподвижником. Саме ці земляцтва створювали гуртки «Просвіти», художньої самодіяльності, клуби «Громада», які поширювали українську художню, історичну та політичну літературу, тут вивчалася історія та культура України, дебатувалися проблеми відродження і захисту української мови, майбутнього розвитку України. В складі української громади діяли переслідувані владою конспіративні осередки, які пропагували національно-визвольні ідеї, вели серед українців патріотичну роботу [3, с.57–58].

Після закінчення університету кілька років С. Сірополко працював присяжним повіреним (адвокатом) у судях Москви та Тули і, зрештою, перейшов на постійну роботу спочатку в шкільний відділ Тульського, а згодом Московського губернських земств. Саме в цей московсько-тульський період життя 1897–1917-х рр. Степан Онисимович остаточно сформував свої історичні, освітні, бібліологічні і політичні погляди та позиції. Тут він розпочав писати історичні про освіту, педагогічні та методичні праці, складати навчальні програми, опікувався розвитком дошкільної і шкільної освіти, організацією педагогічних виставок, відкриттям у Тулі навчально-педагогічного музею, земського книжного складу та комплектуванням літературою бібліотек шкіл, а також громадських бібліотек і безплатних бібліотек-читалень [4]. До його перших опублікованих праць належить книга «Короткий огляд тридцятирічної діяльності Тульського губернського земства», яка визначила його подальші наукові інтереси до досліджень історії освіти в Україні, та упорядкований ним бібліографічний покажчик «Краткий указатель литературы по крестьянскому вопросу» (Тула, 1904). Одночасно в цей період С. Сірополко редагує журнали «Педагогический листок», «Народное образование», викладає у Народному університеті ім. Л.А. Шанявського, був членом Державного комітету народної освіти у Петербурзі й, таким чином, сформувався як відомий організатор, теоретик і практик освіти [5; 6].

Однак, менше досліджена діяльність С. Сірополка в українських громадах і земляцтвах Росії. Відомо, що він став відомим діячем українських об'єднань на Тульщині, Москві і Петербурзі, співпрацює з редакцією московського часопису «Украинская жизнь» (редактори – діячі української громади С. Петлюра та О. Саліковський) [1, с.351], займається створенням недільних шкіл, гуртків з вивчення української мови та ліквідації неграмотності з-поміж українців, поширенням української літератури [3, с.105; 6]. За п'ятнадцятиріччя постійного перебування і праці в Росії Степан Онисимович так і не зрусифікувався, не тільки зберіг свою українську автентичність, але й загартувався як український патріот. Тому стає зрозумілим, чому з утворенням Центральної Ради у 1917 р. він повертається в Україну і переїздить до Києва. С. Сірополко одразу ж виявив себе підготовленим до боротьби за незалежну соборну Україну, до проведення реформ в галузі національної освіти і культури, стає видним діячем української революції.

У 1917 р. С. Сірополко плідно займається народним шкільництвом у Києві, працює в міській управі, водночас експертом Генерального секретаріату освіти, а з липня 1919 р. – радником Міністерства народної освіти Української Народної Республіки, зосереджує свою науково-педагогічну діяльність на проблемах організації шкільної, дошкільної та позашкільної освіти, бере участь у розробці програмних документів наради земських і міських діячів в справі організації народної освіти в Україні (15–20 грудня 1917 р.), згодом проекту створення єдиної національної школи в Україні, втілює в життя політику українізації освіти, науки і культури (бібліотечної справи) [7, с. 8]. Коли Директорія УНР змушена була переїхати до Кам'янець-Подільського (1919 р.), С. Сірополко викладає в місцевому Українському державному університеті й водночас був директором бібліотеки цього закладу. Завдяки його подвижництву бібліотека швидко стала однією з найкращих книгозбірень періоду української революції [1; 6].

Після поразки визвольних змагань, у 1920 р. Степан Онисимович разом з урядом УНР мусив покинути рідну землю. В еміграції він виконував обов'язки товариша (заступника) міністра народної освіти, залишаючись в уряді УНР до кінця 1924 р. Активно працював над проблемами отримання освіти рідною мовою українцями, що опинилися в еміграції, особливо в інтернованих частинах української армії. За його ініціативою та безпосереднього участю у м. Ченстохові (Польща) було відкрито українську гімназію, а пізніше – Український народний мандрівний університет, налагоджено книгодрукування та забезпечення українською літературою таборів інтернованих у Вадовицях, Каліші, Стрілкові, Щеп'юрні та інших, займався організацією шевченківських свят в Тарнові у березні 1922 та 1923 рр., очолював Громадський комітет зі святкування 5-ї річниці проголошення самостійності Української держави, був сам переконаний і вселяв віру своїм соратникам, що ця держава рано чи пізно відродиться, і її сини – емігранти повернуться на рідну Батьківщину [6].

На початку 1925 р. С. Сірополко переїздить до Праги (Чехословаччина), де розпочинає працю в освітніх установах й здійснює наукові дослідження, що тривали до 1959 р. Празький період був досить плідним у діяльності вченого, педагога і бібліотекознавця, утвердив його громадянську позицію, як незламного поборника незалежної соборної України, українського патріота, що силою обставин мешкав на чужині. До кінця своїх днів він продовжує бути активним діячем української діаспори: обирався головою Співки українських журналістів та письменників в еміграції, був почесним членом наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, активним членом Українського історико-філологічного товариства, Комітету допомоги голодним в Україні, членом управи і секретарем Музею визвольної боротьби України в Празі й ін. Одночасно він постійно публікує політичні огляди, статті з проблем української освіти та бібліотечної справи в еміграції та критикою організації освіти більшовиками в радянській Україні у таких українських журналах, часописах і календарях зарубіжжя, як «Шлях виховання і навчання», «Учитель», «Бібліотечний працівник», «Книжка», «Книголюб», «Українська школа», «Тризуб», «Життя і знання», «Наша хата», «Наша культура», «Трибуна України» тощо [3, с.69; 8, с.756].

Найбільшим виразником світогляду, освітніх та історичних поглядів С. Сірополка є його монографія «Історія освіти на Україні» (1937) [9; 10], яка стала першою узагальнюючою працею з цієї проблеми й належить до кращих надбань української наукової думки. Знаючи особисто М. Грушевського і сповідуючи розроблену ним періодизацію історії України [11], автор розглядав по-

чатковий розвиток освіти в Україні з часів княжої доби IX–XIII ст., зазначив високі її стандарти і досягнення в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві і як наслідок – розвинене літописання. Як відомо, радянська історіографія визнавала початки України лише з XIV ст. Чимало уваги учений приділив дослідженню процесу виникнення, розкриттю ролі і значення діяльності братських шкіл для утвердження української освіти у XVI–XVIII ст. [12, с.8]. У книзі піддано нищівній критиці політику насильницької русифікації української освіти, що втілювалася в Наддніпрянській Україні російським самодержавством у XIX – на початку XX ст. Послідовно обґрунтовуючи саме уявлення про українську освіту як цілком окрему, а не периферійну частину російської, автор наголошує на відмінності й тих історичних обставинах, що гальмували її розвиток. Загальна характеристика освітніх справ у дослідженнях С. Сірополка є оригінальною й має непересічне значення у процесі переосмислення як змісту, так і методів сучасної освіти [13].

Важливо підкреслити, що книга «Історія освіти на Україні» написана на базі широкого використання історичних джерел, що підсилює вартість наукового дослідження. Посилаючись на джерела (документи, літописи, хроніки, давні акти тощо), з одного боку, автор утверджує достовірність свого дослідження, а з другого, – він вводить читача у курс різних поглядів учених на те чи інше спірне поняття, аналізує варіанти оцінок, зважаючи на всі можливі заперечення або сумніви, подає власну оцінку різних поглядів і висновків. Це є свідченням наукового критицизму, критерію наукової достовірності й доказовості – традиції об'єктивності й коректності «старої» української науки, її незалежності від швидкоплинних настроїв суспільства [14].

Національне спрямування освіти, на думку С. Сірополка, повинно полягати в невіддільності освіти від національного ґрунту, в її органічному поєднанні з національною історією, народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу. В основу національного виховання, підкреслював учений, мають бути покладені рідна мова, традиційні християнські принципи гуманізму, демократизму, спадкоємність поколінь [6]. У цьому ми вбачаємо сутність світогляду, історизму та національних пріоритетів Степана Сірополка.

Особливо актуально звучать для сучасного і прийдешніх поколінь українського народу такі слова Степана Онисимовича: «Рідна мова – не просто ознака нації, без мови вона взагалі не може існувати. Мова об'єднує людей як спільноту, є імунною системою нації» [6]. Ті ж нинішні політики України, які торпедують державність української мови, прагнуть посунути її на користь інших, так чи інакше діють навпаки від того, що сповідував і запам'ятав С. Сірополка.

Як ми знаємо, у 1939 р. після приєднання західноукраїнських земель до СРСР, радянська влада знищила майже весь наклад монографії С. Сірополка «Історія освіти на Україні». Тому в останні роки життя учений працював над завершенням рукопису другого видання цієї фундаментальної праці. Автор доопрацював і поглибив зміст, доповнив рукопис розділами з історії освіти Галичини, Буковини, Закарпаття й створив, таким чином, єдину цілісну концепцію історії української освіти від дохристиянських часів до 20-х років XX ст.

Отже, закладені в роки юнацтва в Україні та утвердженні завдяки українським громадам Москви, Петербурга і Тули національно-патріотичні, освітнянські та історичні погляди С.О. Сірополка, знайшли своє загартування у добу Української революції 1917–1921 рр. та подальше удосконалення й розвиток в умовах західної української еміграції 20-х – 50-х років XX ст. Такий світогляд

привів Степана Онисимовича на стезю відданого служіння національним інтересам України, боротьби за її державність та її національно-культурне та освітнє відродження. Його ідеї, проекти, концепції, теорія і практика у цій царині співзвучні потребам і втіленню в життя нинішньої суверенної Української держави.

Список використаних джерел:

1. Сірополько Степан Онисимович // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 351–356.
2. Ківшар Т.І. Становлення Степана Сірополька як бібліотекознавця / Таїсія Ківшар // Інтернет-ресурс. – 2012.
3. Баженов Л.В. Володимир Січинський (1894–1962 рр.): життя, діяльність, творчість в ім'я України / Л.В. Баженов, В.Л. Логвіна. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 236 с.
4. Артемчук Г. Духовні запити Степана Сірополька / Г. Артемчук, М. Євтух // Рідна школа. – К., 1997. – № 10. – С. 6–9.
5. Салига Н. Степан Сірополько як історик педагогіки / Н. Салига, Н. Сабат // Джерела. – К., 2000. – № 3–4. – С. 5–8.
6. Сірополько Степан Онисимович. 15.08.1872, с. Обичів Прилуцького повіту на Полтавщині (тепер Чернігівська область) – 25.02.1959, Прага // Інтернет-ресурс. – 1912 р.
7. Беднаржова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота / Тетяна Беднаржова // Сірополько Степан. Історія освіти в Україні. – К., 2001. – С. 7–8.
8. Середяк А. Сірополько Степан // Довідник з історії України / за заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. – 2-е, вид. доопр. і доп. – К., 2001. – С. 755–756.
9. Сірополько С.О. Історія освіти на Україні / С.О. Сірополько. – Львів, 1937. – 274 с.
10. Сірополько С.О. Історія освіти в Україні / С.О. Сірополько. – К., 2001. – 912 с.
11. Грушевський М. Спомини. Ч. II (М. Грушевський про візит до С. Сірополька) / М. Грушевський. – К., 1989. – № 8. – С. 112–113.
12. Вільчинський Ю. Степан Сірополько як історик освіти в Україні (до виходу в світ другого видання С. Сірополька «Історія освіти на Україні») / Ю. Вільчинський // Рідна школа. – 1994. – № 8. – С. 7–9.
13. Самоплавська Т. Степан Сірополько як історик освіти України / Т. Самоплавська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 45–49.
14. Марушкевич А.А. Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини С. Сірополька / А.А. Марушкевич // Наукові записки Полтавського державного педагогічного університету : зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 3–4. – С. 69–74.

Рассматривается процесс формирования и становления национально-патриотических, образовательных и исторических взглядов С. Сирополько, его вклад в исследование и популяризацию истории образования в Украине.

Ключевые слова: Сирополько Степан Анисимович, история образования, мировоззрение, исторические взгляды, украинская революция, эмиграция.

The process of formation of national-patriotic, educational and historical views of S. Siropolko, his contribution to the study and promotion of the history of education in Ukraine.

Key words: Siropolko Stephen Anisimovich, history of education, philosophy, historical views, the Ukrainian revolution, emigration.

Отримано: 20.06.2012

БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ С.О. СІРОПОЛКА В КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1919–1920 рр.)

Стаття розкриває короткий у часі – всього чотири з половиною місяці, але плідний період бібліотечної діяльності Степана Онисимовича Сірополка на посаді керівника фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, університет, фундаментальна бібліотека, бібліотечна діяльність, фонди, каталоги.

За роки незалежності в Україні та за кордоном з'явилася низка праць про життя й різносторонню діяльність видатного організатора, теоретика й історика освіти, бібліотекознавця і бібліографа, просвітника, громадського і державного діяча Степана Онисимовича Сірополка. Справедливо зазначає Т.І. Ківшар, що за останні два десятиліття активно формується сірополкознавство, як галузь знань і практичної діяльності багатьох дослідників, серед яких помітне місце займають Т.І. Ківшар, О.С. Заремба, В.П. Ляхоцький, О.М. Завальнюк [1]. Р. Кіра 2001 року захистила кандидатську дисертацію про культурно-просвітницьку діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополка [2].

Однак кам'янецький період його життєдіяльності досліджений і досі недостатньо. Із-за відсутності джерел важко встановити хронологічні рамки його перебування в Кам'янці-Подільському. Професор Тетяна Беднаржова твердить, що С.О. Сірополко прибув у місто вже в січні 1919 року і приступив до викладацької роботи – читав курси педагогіки і шкільництва [3]. Однак достеменно відомо, що уряд УНР у лютому 1919 року ще перебував у Вінниці, а Степан Онисимович – у м. Станіславів обіймав посаду референта з народної освіти при Державному секретаріаті освіти і віросповідань ЗУНР. Не знайшов документального підтвердження факт його викладацької праці.

Більш рельєфно проступає діяльність С.О. Сірополка на посаді бібліотекаря (так тоді називався керівник фундаментальної бібліотеки відкритого 22 жовтня 1918 року Кам'янець-Подільського державного українського університету). Бібліотека почала функціонувати 5 вересня 1918 року, що стверджує й сам С.О. Сірополко у «Звіті по бібліотеці та читальні Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету за півріччя 1918 і 1919 р.», відзначаючи, що за період з 5 вересня 1918 р. до 1 січня 1920 р. бібліотека отримала 28455 примірників книг [4].

Оскільки з червня 1919 року Кам'янець-Подільський виконував роль державного центру УНР, там зібралася чимало урядовців, діячів освіти, культури і мистецтва, військовиків, у бібліотеці працювали відомі вже й тоді, а тим більше згодом, бібліотекознавці, бібліографи. З 1 січня по 1 травня 1919 р. її очолював М.А. Плевако – перший легітимний бібліотекар (Іван Григорович Сливка до того часу та й потім не раз очолював книгозбірню в статусі тимчасово виконуючого обов'язки). З 30 квітня 1919 р. до 1 січня 1923 р. на посадах помічника бібліотекаря і бібліотекаря фундаментальної університетської бібліотеки працював М.І. Ясинський. Орієнтовно з 10 вересня 1919 р. до 20 травня 1920 р. помічником бібліотекаря був Л.Ю. Биковський. 30 верес-

ня 1919 року із заявою про трудовлаштування на посаді бібліотекаря до ректора І.І. Отієнка звернувся Юрій Іванов-Меженко [5]. З його приїздом робилася спроба організувати в місті бібліотечні курси. Однак у губернській народній управі не виявилось коштів на їх проведення. Документальних слідів праці Ю. Іванова-Меженка в університетській бібліотеці не знайдено.

Проблемним аспектом історії бібліотеки виявилася і дата призначення С.О. Сірополка на посаду бібліотекаря. Л.Ю. Биковський, що прибув до бібліотеки на початку вересня 1919 р., у спогадах зазначив, що «керував університетською бібліотекою Степан Сірополко, заслужений український діяч на полі позашкільної освіти, зокрема бібліотекознавець у царині провадження публічних і народних бібліотек» [6]. Є думка, що до роботи в бібліотеці він приступив напередодні або відразу після від'їзду С. Петлюри і Ради народних міністрів УНР із Кам'янець-Подільського, де 15–16 листопада 1919 р., у такий спосіб розв'язавши питання своєї зайнятості [7]. Картину прояснили архівні документи. У посвідченні про роботу в Кам'янець-Подільському державному українському університеті, а згодом інституті народної освіти, виданому І.Г. Сливці на початку січня 1923 року, зазначено, що він «... вступив на службу до ІНО 1.IX.1918 р. на посаду помішника... з 16.VI.1919 р. по 24.XII.1919 р. (виділення моє. – Авт.) і з 12.V.1920 р. до 7.IX.1920 р. заміщав бібліотекаря...» [8]. Цим документом засвідчено, що до 24 грудня 1919 р. бібліотекою керував Іван Григорович Сливка. Не знаходимо прізвищ Ю. Іванова-Меженка і С. Сірополка у списку викладачів та працівників університету за період 7.09.1918–11.12.1919 року [9].

У зв'язку з підготовкою до 140-річчя від дня народження С.О. Сірополка ми ще раз провели пошук документів у Державному архіві Хмельницької області, і він, на щастя, виявився успішним, дав відповіді на низку питань, поставив крапку і в дискусії про час його роботи у фундаментальній бібліотеці К-ПДУУ. 21 грудня 1919 року він звернувся до ректора з проханням (так тоді називалася заява. – В.П.): «*Прошу Вас, П. Ректоре, поставити мою кандидатуру на посаду бібліотекаря при університеті*». Ще й зазначив місце проживання: «*Кам'янець на Поділлі, Шевченківський провулок,43*». На проханні проштемпельовано: «*Розглянуто професорською радою 25.XII.1919 р. протокол №47, §IV*» [10]. Як і водилося тоді, 27 грудня ректор надіслав Степану Онисимовичу офіційне повідомлення за № 3019 про обрання на посаду, як свого роду допуск до праці:

«27.XII.19 р., № 3019. До Пана С. Сірополка. Цим маю честь повідомити, що Рада Професорів Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету на засіданні 25 грудня 1919 р. обрала Вас за бібліотекаря Університету з 25 грудня 1919 року.

*Ректор Університету, професор
Секретар Ради професорів»* [11].

29 грудня 1919 р. новообраний бібліотекар письмово повідомив ректора про вступ на посаду:

«До П. Ректора Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету

Бібліотекаря Університету Степана Сірополка

Заява

Маю за честь повідомити Вам, п. Ректоре, що я сьогодні приступив до виконання своїх обов'язків.

29 грудня 1919 р.» [12].

Отже датою призначення С.О. Сірополка на посаду бібліотекаря університетської книгозбірні в Кам'янці-Подільському є 25 грудня 1919 року.

У фундаментальну університетську бібліотеку прийшов керівник, який мав чималий життєвий досвід – 47 літ від роду та значний теоретичний і практичний доробок у галузі бібліотекознавства і бібліотечної справи. У Тулі, де після закінчення Московського університету завідував він відділом освіти губернської земської управи, працював водночас і в місцевій «Громадській бібліотеці», був членом її правління. Теорію і практику бібліотечної справи опанував у Москві, був головою бібліотечної комісії московського Товариства грамотності. У Московському народному університеті імені Л.А. Шанявського на бібліотечних курсах викладав основи комплектування бібліотеки. 1911 року брав участь у роботі I всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, на правах заступника голови вів засідання, виступав [13].

Набуті знання і практичний досвід трансформували у низку статей, опублікованих у журналах «Библиографические известия», «Народный учитель», «Педагогический листок», «Для народного учителя», оприлюднив окремими брошурами й листами, зокрема : «Краткий указатель литературы по крестьянскому вопросу» (Тула, 1904), «Народные библиотеки» (Москва, 1910), «Практическая библиография: список библиографических указателей» (М., 1914), у співавторстві – книгу «Народное образование в земствах» (М., 1914) і «Каталог учительской библиотеки» (М., 1915) [14].

1917 року, переїхавши до Києва, С.О. Сірополко докладав зусиль до організації українського шкільництва і бібліотечної справи, читав лекції з питань школознавства та бібліотечної справи у Фребелівському педагогічному інституті, на курсах працівників позашкільної освіти. У січні 1919 року виступив з доповіддю «Культурна діяльність учительських спілок» на II з'їзді Всеукраїнської учительської спілки. 1918 року опублікував «Взірцевий каталог шкільної та народної бібліотек» (К., 1918). В одному з віденських видавництв готувалася до виходу в світ його праця «Бібліотекознавство» [15].

Керівник з таким теоретичним і практичним потенціалом з головою занурився в беззастережне життя університетської бібліотеки. Фонд приймав по ходу роботи, у першу чергу вирішуючи невідкладні питання. Про динаміку його праці можна судити навіть з хроніки подій січня 1919 року – першого місяця роботи.

Познайомившись з працівниками бібліотеки, а їх на 1 січня 1920 року було 18 – бібліотекар, 3 помічники бібліотекаря – Л.Ю. Биковський, І.Г. Сливка, М.І. Ясинський, 14 урядовців – І. Ардат'єв, В. Вікул, О. Гадзінська, О. Гудзій, К. Значковська, В. Кімель, О. Кімель, З. Опольська, С. Соханевич, В. Харків, О. Харкова, О. Яценко, крім С. Сірополка, М. Ясинського та О. Федорової – всі були ще й студентами університету [16], та з матеріальною базою і умовами праці, вже 30 грудня, на другий день роботи, письмово доповів ректору ситуацію в бібліотеці: із-за переохолодження (у приміщенні температура коливалася в межах плюс десять градусів), хворіли і не вийшли на роботу Гадзінська, Харкова, Федорова, Значківська, помічник бібліотекаря Л. Биковський хворів тифом [17].

Відчув потребу в більш предметному плануванні роботи, координації зусиль працівників бібліотеки, контролю. Тому оперативно підготував проект статуту і вніс пропозицію голові Бібліотечної комісії Ю.Й. Сіцінському про створення Бібліотечної ради й розгляд статуту. Статут мав усього 6 пунктів і визначав склад Ради – 5 осіб, обов'язки голови і секретаря, функції:

«§2. Рада відповідає за цілісність бібліотеки й читальні, порядок у них, правильне ведення каталогів і всіх книг, які доручені членам Ради для ведення

бібліотечних справ і взагалі знаходяться на їх руках... § 5. Бібліотечна рада з власної ініціативи або з вимоги ректора подає свої плани та міркування відносно стану або потреб бібліотеки, читальні, лекторії». Передбачалося, що «... Рада в своїй діяльності безпосередньо підлягає ректору, від якого одержує конкретні вказівки, доручення і т.п.» [18]. 5 січня 1920 р. Бібліотечна комісія – Ю. Сіцінський (голова), І. Сливка (секретар), І. Любарський, А. Малиновський, І. Олійник – схвалила проект статуту і направила на розгляд ректора [19]. 13 січня правління університету протоколом № 13 затвердило статут, і рада в складі С. Сірополка (голова), І. Сливки, Л. Биковського, М. Ясинського та О. Яценко розпочала функціонувати [20]. Діяльність колективу, помічників бібліотекаря набула більшої скоординованості.

Формуючи нормативну базу фундаментальної бібліотеки, С.О. Сірополко взявся за вдосконалення головного документа, який регулював діяльність колективу, його взаємодію з читачем, – «Правил бібліотеки». Доопрацьований документ 21 січня 1920 р. розглянула професорська рада і схвалила [21]. «Правила бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету» склалися з трьох розділів та 39 пунктів і були не чим іншим, як положенням про бібліотеку. У двох перших розділах «Завідування бібліотекою» та «Спосіб придбання книги» визначили мету і завдання книгозбірні, її структуру, функції Бібліотечної комісії, бібліотекаря та його помічників, порядок формування фонду, каталогів, ведення документації.

Останній розділ – «Користування книжками» – передбачав правила взаємодії працівників професорської лекторії та читальні з користувачами. Перша структура надавала можливість виключно професорам та приват-доцентам читати сконцентровану там періодику та довідкову літературу, працювати з атласами, географічними картами, а друга – читальня – за умови внесення застави 100 грн., отримання від бібліотекаря відповідного квитка та за письмовим замовленням – працювати з літературою – не більше 2-х назв чи томів [22].

Схвалені професорською радою Правила надалі регулювали діяльність колективу працівників і читачів фундаментальної бібліотеки, сприяли удосконаленню всіх напрямів роботи.

Однак працівники, як і викладачі та студенти, потерпали від голоду, холоду і хвороб. У той час бібліотекар отримував щомісячно 2250 грн. заробленої платні, помічник – 2083, службовці – по 1666 грн. 66 коп. І це тоді, коли основні продукти харчування для пересічного працівника були майже недоступні: у січні 1920-го фунт чорного хліба коштував 62–64 грн., пів фунта білого – 96–100, фунт м'яса яловичини – 160–180, свинини – 180, сала – 360, олії – 320, пляшка молока – 60, десяток яєць – 300, фунт цукру – 300, пуд дров – 100–120 грн. 23 березня 1920 р. місцева преса повідомляла: «*За останні два дні в місті гостра продовольча криза. Хліба майже не має, а коли є, то дістати його можна з труднощами по 240 грн. за фунт, причому в хлібі можна знайти все, що тільки завгодно: і солому, і волосся, і вугілля і т.п.*» [23]. Бібліотека не опалювалася, восени і взимку було сиро й холодно. Тому 29 січня 1920 р. Степан Онисимович звернувся до ректора з службовою запискою щодо поліпшення умов роботи і знайшов підтримку – книгозбірню з колишнього гімнастичного залу під церквою було переведено в більш пристосовані кімнати [24]. Бібліотечні працівники О. Кімаль і О. Федорів налагодили роботу читального залу, заснованого ще 20 вересня 1919 р., збільшилась кількість відвідувачів лекторії.

Важливим напрямом роботи С.О. Сірополко вважав формування фонду і його бібліографічне опрацювання – створення каталогів, доведення бібліогра-

фічної інформації до читача. Завершивши облік фонду, 30 січня 1920 року він подав ректору «Звіт по бібліотеці та читальні Кам'янець-Подільського державного українського університету за півріччя 1918–1919 рр.». За період з 5 вересня 1918 р. – від початку функціонування і до 1 січня 1920 р. до бібліотеки поступило 28455 примірників літератури – 17286 подарованої і 11169 – купленої у книгарнях та видавництвах. До каталогу було записано 20045 назв. У фонді знаходилось 293 книги з філософії, 617 – на релігійну тематику, 1113 – з соціальних питань, 451 філологічне видання, 1494 – з точних наук, 709 – прикладних, 3271 художній твір, 257 мистецтвознавчих, 2138 історичних та багато інших книг [25]. Протягом вересня – грудня 1919 р. послугами читальні скористався 231 студент із 1270, що навчалися на п'яти факультетах (всього 18,2 відсотка) та 48 мешканців міста Кам'янець-Подільського. У фонді налічувалося більше 800 примірників стародруків: 24 датовані XVI ст., 82 – XVII, 663 – XVIII ст. [26].

Такий стан охоплення читанням студентів не міг не турбувати її керівника. З метою вивчення запитів була запроваджена «Книга відгуків і побажань відвідувачів читальні». Проаналізувавши записи, які згодом з'явилися в ній, бібліотекар оперативно відреагував на пропозиції і зауваження, про що доповів ректорові:

«Ознайомившись з побажанням студентів відносно читальні, маю честь повідомити Вас, що ці бажання можуть бути поділені на такі категорії:

1) придбання нових книжок та часописів, 2) впорядкування катальогов, 3) поліпшення умов читання.

До першої категорії відносяться такі побажання: а) придбати книжки по сільському господарству, причому бажано мати їх також у факультетській читальні, б) необхідно мати другий примірник місцевих часописів, в) придбати підручники по сферичній тригонометрії, політичну економію проф. Туган-Барановського, учебник хемії проф. Реформаторського, єврейські книжки, а також книжки єврейських письменників у перекладах...

До другої категорії відносяться такі побажання: необхідно мати в читальні пляни університетського навчання і алфавітний катальог.

До третьої категорії відносяться такі побажання: а) поліпшити освітлення, б) мати в читальні ножі для розрізування нових книжок через те, що в багатьох виданнях чимало сторінок були спарені і це ускладнювало роботу з текстами, і пловальниці, в) відкривати читальню від 10 годин ранку до 9 годин вечора.

Для задоволення деяких побажань вжиті мною такі заходи: 1) бібліотека звернулася з проханням до деканів факультетів про надіслання планів університетського навчання, до редакцій місцевих часописів – про даремне надіслання часописів та до місцевої єврейської громади – про надіслання єврейських книжок, 2) зроблено розпорядження про забезпечення читальні ножами і пловальницями, 3) видано наказ згідно Вашого розпорядження про відкриття читальні від 9 годин ранку до 9 годин вечора.

Що торкається побажань про придбання нових книжок, то, через відсутність комунікації, це побажання не може бути здійснене.

Нарешті, побажання про скорочення терміну для читання книжок професорами може бути задоволене при існуванні нових бібліотечних правил, які надіслані мною 13-го цього січня на затвердження Професорською Радою» [27].

З допомогою ректора більшість пропозицій була реалізована. Комплектування фонду набирало все більш професійного характеру, враховувало профіль навчального закладу, навчальні і наукові завдання, які вирішував колектив.

Водночас Бібліотечна рада відчула потребу наближення фонду до читача – створення факультетських книгозбірень, бібліотек окремих семінарів тощо, що згодом привело до створення бібліотеки на фізико-математичному факультеті.

Степан Онисимович докладав зусиль для поповнення бібліотеки навчальною літературою – підручниками, посібниками, які б забезпечували вивчення передбачених навчальним планом дисциплін. Робити це було не просто – у місті перебували польські війська й порядкувала польська військова адміністрація. Враховуючи обставини, ректор спонукав професорів і приват-доцентів до написання і видання підручників, навчальних посібників, курсів лекцій. У цей час з'явилися книги С. Бачинського, Л. Білецького, П. Бучинського, В. Гериновича, М. Драй-Хмари, І. Огієнка, С. Остапенка, М. Столярова, М. Федоріва та інших. 1920 року почали виходити «Наукові записки», журнали «Наш шлях», «Нова думка», Софія Русова з редактором Степаном Сірополком видали перше число журналу для дітей «Ранок» [28]. Професор П. Клепатський опублікував праці «Котляревський – батько нового українського письменства», «Гулак-Артемовський», «Сковорода», «Малий Кобзарик» Т. Шевченка, Н. Григоріів – «Історію українського народу», «Історію України, виложену народними думами та піснями», підручник «Поділля: географічно-історичний нарис». Ректор виділяв кошти для придбання літератури тим викладачам університету, які виїжджали у відрядження [29]. Продовжували надходити книги від окремих осіб, організацій. Полковник Шандрук передав університету полкову бібліотеку, вдова генерала – поручика Ф. Колодія – родинну бібліотеку, начальник Кам'янець-Подільської залізничної станції В.В. Комісаренко – 92 примірники літератури німецькою мовою [30].

Однак надходження до бібліотеки зменшувалися, не зважаючи на кількаразові виділення Радою народних міністрів УНР коштів на закупівлю книг (1 вересня 1920 р. асигновано 50 000 польських марок, 3 жовтня 1920 р. – 1 000 000 грн. на придбання книжок для богословського та історико-філологічного факультетів) [31]. На початок 1921 року бібліотека налічувала 35 951 документ [32]. За час роботи С.О. Сірополка й наступні вісім місяців після його візду прибилося лише 7496 документів.

Степан Онисимович приділяв багато уваги впровадженню в бібліотеці децимальної системи і формуванню систематичного каталогу. На його прохання І.І. Огієнко, як Головноуповноважений міністр УНР, 15 лютого 1920 р. своїм наказом зобов'язав референтів та інших урядовців (у Кам'янці-Подільському після візду Директорії УНР до Польщі залишилися їх чимало) у вільний від основної роботи час відряджати по 3–5 осіб до університетської бібліотеки для створення каталогів [33].

Поступово фундаментальна університетська бібліотека була приведена до такого стану, що ректор порадив за можливе представити її повноваженому представнику уряду Польщі на зайнятих українських територіях Антоніо Мінкевичу, який в лютому 1920 р. побував в університеті. Лев Биковський пізніше писав у своїх споминах: *«Пригадую собі, що нараз великі двері з коридора відчинились і на помості з'явилися воевода А.Мінкевич і ректор. За ними в дверях було видно їхній почот. Вони стали на помості лицем до залі. Ректор рукою показав воеводі всю бібліотечну залю, заставлену з долу до гори полицями з книжками і щось йому сказав. Воевода ахнув зі здивовання й задоволення, бо очевидно не сподівався побачити щось подібне. Потім він з виглядом великого пана, «зверхника краю», обернувся до Ректора, і подаючи йому руку, по польському сказав: «Дякую!» Ректор чемно йому вклонився і взаємно потиснув воеводі руку»* [34].

Непростою проблемою бібліотечного будівництва в Українській Народній Республіці стала підготовка бібліотечних кадрів. Це розумів І.І. Огієнко, як ректор та Міністр народної освіти, всіляко підтримував будь-які спроби організації підвищення професійного рівня бібліотекарів. Невдалою виявилася спроба з приїздом до міста Ю. Іванова-Меженка організувати бібліотечні курси в Кам'янці-Подільському – не виявилось необхідних коштів, та й політичні події склалися не на користь мирного будівництва, бо вже в середині листопада 1919 р. Директорія, уряд і збройні сили перейшли за Збруч.

Він підтримав ідею створення бібліографічного гуртка, запропоновану приват-доцентом і колишнім керівником бібліотеки Миколою Антоновичем Плевако. 28 грудня 1919 року були проведені установчі збори, які схвалили проект статуту, обов'язки керівника гуртка поклали на М.А. Плевако, студента Василя Зборовця обрали секретарем. Відповідно до статуту нова бібліографічна організація отримала офіційну назву «Науковий бібліографічний гурток студентів історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету». У літературі нерідко називають його і бібліографічним семінаром, і бібліотечним товариством, що не відповідає дійсності. Думаю, на понятійній різниці тут накладла відбиток близькість змісту і методів роботи цих організаційних форм науково-теоретичної й методичної діяльності. Адже заняття гуртка нерідко проходили в формі семінару або й засідань з достатнім елементом організаційних заходів.

Статут визначив мету гуртка – опанування теорією і практикою бібліографічного опису, складання бібліографічних посібників творів українського красномовного письменства, історії літератури, фольклору, а також завдання:

- 1) пошуку бібліографічного матеріалу і запис відомостей як про твори українських письменників, так і критичні статті про них;
- 2) читання доповідей на загальних зібраннях членів гуртка про завдання і методи бібліографування;
- 3) підготовка і публікація в університетських наукових виданнях та окремими книгами матеріалів і статей. Передбачалось видання свого друкованого органу;
- 4) створення власної бібліотеки [35].

Гурток об'єднував у першу чергу студентів та викладачів, однак не зачиняв дверей для тих, хто цікавився бібліографією. Членський внесок складав 25 крб.

На перших установчих зборах було доручено секретарю В.С. Зборовцю переписати проект статуту з внесеними змінами і доповненнями, щоб 30 грудня, на наступних зборах, остаточно схвалити його, обрати раду, а документи передати на розгляд правління університету. Проте несприятливі обставини надовго, аж до квітня 1920 р., затягнули організаційне оформлення гуртка. Але це не завадило здійснювати роботу. До участі в гуртку зголосилося 26 осіб. На заняттях – семінарських і практичних – брали участь не тільки студенти, а й викладачі, працівники фундаментальної бібліотеки, виступали в ролі лекторів, консультантів. Так М.А. Плевако одну з лекцій присвятив історії і значенню бібліографії, розповів про децимальну систему, види каталогів. Гуртківці сконцентрували увагу на аналізі творів Б. Грінченка, формуванні його бібліографії [36].

Новий бібліотекар не тільки підтримував подібні починання, а й закликав колектив до самоосвіти, підготовки і публікації матеріалів з питань бібліотекознавства. Щоб надати допомогу бібліотечним працівникам університетської та й інших публічних, народних бібліотек, переклав українською та видав у друкарні Подільської губернської народної управи брошуру «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла» [37].

На основі аналізу досвіду Степан Онисимович здійснив теоретичні узагальнення, зафіксував і обґрунтував, насамперед, основоположні засади діяльності масових бібліотек в УНР: вони мали бути доступними для широкого загалу; у своїй діяльності спиратися на громадськість; управління будувати на принципі демократії, залученні читачів до участі в Бібліотечному товаристві; надавати гласності своїй діяльності; а фонду – універсального характеру.

Він чітко визначив роль і функції народних бібліотек. Прирівнявши їх до школи, наголошував, що роль бібліотеки в останній час зростає. Якщо школа на формування знань учня впливає живим словом і позицією вчителя, то бібліотека – шляхом розповсюдження книжок. Перевага в тому, що бібліотека досягає своєї мети через вільний і свідомий вибір літератури самим читачем, засвоєння ним нових знань не під тиском, а у вільний час та з власних мотивів. Він високо оцінював можливості бібліотек, називаючи їх скарбницями людського знання, через які передається заповіт (досвід) від одного покоління до іншого, відкритим столом ідей, до якого запрошено кожного, «... гамазеєм, куди одні поклали свої думки, а інші беруть їх у позику» [38].

Він бачив основними функціями бібліотеки, насамперед, освітню, культурно-просвітницьку та виховну. У зв'язку з цим бібліотекар, на його переконання, мав бути високопрофесійним фахівцем, людиною «ідейною», яка вміє впливати на читача, керуючи читанням, не залишає без задоволення жодного його запиту. Тому пропонував організувати курси для бібліотечних працівників, об'єднувати їх у «професійні товариства», для обміну досвідом скликати з'їзди бібліотечних діячів.

У семи розділах – «Народні бібліотеки та їх значіння», «Участь місцевого населення в бібліотечній справі», «Внутрішня організація бібліотеки», «Бібліотекар, його роля й обов'язки», «Техніка запису в бібліотечній справі», «Справоздання про діяльність бібліотеки», «Роля інтелігенції та народного вчителя зокрема в бібліотечній справі» – розкрив методіку комплектування бібліотечних фондів, обліку й каталогізації літератури, поряд з так званою «літерною» пропонував впроваджувати винахід ньюйоркського бібліотекаря Дюї – декимальну систему класифікації літератури за галузями знань і на її основі формувати систематичний каталог, шифрувати літературу, розставляти її на полицях. С.О. Сірополко із знанням справи дав консультації щодо оформлення і ведення читацького і книжкового формулярів, бібліотечної документації, щоденних, щомісячних і річних звітів, вмістив зразки і форми таких документів [39].

Левко Биковський на вихід брошури С.О. Сірополка відгукнувся цілком позитивною рецензією «Бібліотечна справа», відмітивши внесок автора в «популяризацію нових принципів в бібліотечній справі та прийомів в бібліотечній техніці», доступність викладу і значення праці для розвитку народних (громадських) бібліотек [40].

Приклад керівника бібліотеки наслідували його заступники. Помічник бібліотекаря Левко Биковський опублікував у тогочасній періодиці, зокрема у журналах «Наше життя», «Нова думка», газетах «Українська старина», «Наш шлях», близько 30 праць з питань бібліотекознавства. М.І. Ясинський тільки у спареному 2–3 числі журналу «Наше життя», до редколегії якого входив, вмістив 5 матеріалів: «До доповіді громадянина Ільїнського на Кам'янець-Подільському повітовому з'їзді 21–26.07.1920 р. про «Організацію бібліотек», «Матеріали до статистики фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського університету, травень-червень 1920 р.», «Бюлетень фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського університету за липень 1920 р.» та

ін. О.І. Федорова видала книгу «Робота з дітьми в бібліотеці нового типу», на яку Михайло Ілліч відгукнувся рецензією [41].

19 квітня 1920 р. на засіданні Бібліотечної ради С.О. Сірополко запропонував заснувати в університеті Бібліотечне товариство. Був ухвалений проект статуту і переданий ректору на розгляд. При цьому в супроводжуючій записці Степан Онисимович вказував: *«Виходячи з того, що Університет повинен стати науковою лабораторією для розвитку всіх галузів науки і мистецтва, звертаюся до Вас, Пане Ректоре, з проханням затвердити статут Бібліотечного Товариства при Кам'янецькій Державній Університеті, яке ставить своїм головним завданням поширювати теоретичні і практичні знання по галузях бібліотекознавства та бібліографії серед студентів і всіх тих, хто зацікавлений в розвитку цих наук»*. Членами товариства могли бути «всі ті, хто теоретично або практично працює по бібліотекознавству і бібліографії» і сплачував би членські внески. Однак у зв'язку з виїздом у травні до Києва самого ініціатора ідеї та помічника бібліотекаря Л. Биковського, на думку В.П. Ляхощького, «новий напрям бібліотечної діяльності, розроблений ентузіастами за сприяння ректора, так і залишився не зреалізованим» [42].

Степан Онисимович у Кам'янці-Подільському також брав активну участь в освітньому, громадському та політичному житті. У складі комісії в липні – серпні 1919 року докладав зусиль для завершення підготовки «Проекту Єдиної школи на Україні», у вересні того ж року схваленого Радою Міністра народної освіти УНР» [43]. У листопаді 1919 року результат тривалої праці групи теоретиків і практиків освіти – «Проект Єдиної школи на Україні. Кн. 1: Основна школа» (1722 с.) накладом Міністерства народної освіти був виданий у Кам'янець-Подільському видавництві «Дністер». У ньому сформульовані загальні засади шкільної реформи, сутність і конкретні шляхи творення української загальноосвітньої школи, подані варіанти навчальних планів і програм з усіх дисциплін для єдиної школи 1 і 2 ступенів [44].

1919 року своє бачення нової школи в Україні виклав він у брошурі «Завдання нової школи» [45].

Не міг стояти С.О. Сірополко осторонь політичних подій. У грудні 1919 року, коли українська місія у Варшаві під натиском поляків погодилася на кордон між Україною і Польщею по Збручу і далі через північно-західну Волинь, а на Поділлі встановився жорстокий режим польської адміністрації, почався пошук виходу із становища. 24–25 грудня 1919 р. у Хмельнику була створена Рада Республіки з 12 осіб, до якої ввійшли голова І. Лизанівський, члени Балицький, Безпалко, Гіряк, Макух, Паливода, Палащук, Сумневич, Сухенко, Федяно, Черкаський, Щадилов [46].

У Кам'янці-Подільському постала Українська Національна Рада з представників різних політичних і громадських організацій. С.О. Сірополко представляв у ній двадцятитисячну Всеукраїнську учительську спілку. Головою Ради був М. Корчинський (соціал-федераліст), заступником С. Баран (галицький націонал-демократ), серед членів президії – І. Липа, В. Голубович, М. Баєр. Цей свого роду Комітет порятунку Республіки став в опозицію до уряду і Директорії. «Верховодив Радою С. Баран, – згадував І. Мазепа, намовляв Національну Раду перебрати владу в УНР» [47]. Не відомо, яку роль у тій Раді відіграв Степан Онисимович, але не викликає сумніву одне: він робив усе можливе для порятунку незалежної УНР.

На початку травня 1920 року на Поділля повернулася влада УНР, відбулося злиття військ, які привів Головний отаман, з підрозділами генерал-хоружного М.В. Омеляновича-Павленка, які брали участь у Зимовому поході по ворожому заплілло.

Почало налагоджуватися державне життя. 10 травня С.О. Сірополко звернувся до ректора університету із заявою:

«Позаяк повертаюсь до праці в Міністерство Народної освіти, прошу Вас звільнити мене з посади бібліотекаря з 15-го сього травня» [48].

Водночас до заяви долучив довідку:

«Дана ця посвідка Бібліотекарю С.О. Сірополко в тому, що за ним книжок по Бібліотеці у-ту не рахується Ст. пом. Бібліотекаря І. Сливка» [49].

11 травня обидва документи розглянуло правління університету і протоколом № 38 затвердило рішення про звільнення С.О. Сірополка з посади бібліотекаря з 11 травня 1920 р.

Архівний фонд зберіг для нас ще де кілька свідчень тогочасного нелегкого життя – заяву Степана Онисимовича, в якій він просив дозволити скористатися виділеними йому двома ділянками землі в полі та біля університету, зібрати врожай.

На певних умовах це мали зробити за нього директор української гімназії ім. С. Руданського Є. Козинець та М. Хитков [50]. З такою ж заявою перебрати раніш виділені С.О. Сірополку земельні ділянки до правління університету звернувся І.Г. Сливка, на якого знову було покладено виконання обов'язків бібліотекаря [51]. Суворе життя диктувало свої правила поведінки.

Так завершився більший ніж чотиримісячний кам'янецький період бібліотечної діяльності відомого бібліотекознавця і бібліографа С.О. Сірополка.

Однак його співпраця з бібліотекою Кам'янець-Подільського державного українського університету мала продовження, але вже в еміграції, у Тарнові (Польща), де відповідно до наказу ректора Івана Огієнка стараннями Д. Олексюка та Б. Іваницького вона відновила діяльність. 1923 року Степан Онисимович, спираючись у першу чергу на поступлення до цієї бібліотеки, опублікував покажчик книжок, виданих у Тарнові в 1921–1922 рр. [52].

А 1925 року С.О. Сірополко, вже професор Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова у Празі, звернувся до С. Петлюри з проханням передати з Варшави бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету для потреб нового вишу, який готував українські вчительські кадри. У листі з Парижа [53] 26 червня 1925 року Симон Петлюра дав згоду на передачу книг у тимчасове користування за умови, якщо там, у Варшаві, без цієї бібліотеки могли обійтись. Ректор професор Леонід Білецький мав направити Прем'єр-міністру Андрію Лівіцькому до Варшави офіційне клопотання, яке голова Директорії обіцяв підтримати. Отже, бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету мала друге життя в еміграції і, схоже, через Тарнів попала до Варшави, місця перебування голови уряду УНР, а звідти – вся, або якась її частина, – до Праги. Відомий книгознавець і бібліотекознавець Таїсія Іванівна Ківшар у празькій бібліотечі бачила книги зі штемпелем К-ПДУУ.

Аналіз архівних документів і літератури висвітлив немало фактів, які дають підставу зробити низку висновків.

З 25 грудня 1919 року по 11 травня 1920 року С.О. Сірополко очолював фундаментальну бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету і за короткий час, за чотири з половиною місяців, зумів побудувати її роботу за всіма правилами університетських книгозбірень, що згодом, вже за керівництва М.І. Ясинського, принесло їй статус наукової.

Він вибудував структуру управління на засадах демократії, організувавши діяльність Бібліотечної ради, сформував нормативну базу бібліотеки, спря-

мував колектив на опанування основами бібліотечної справи і бібліографії, теоретичне обґрунтування своєї практичної діяльності, що вилилося в публікацію окремих видань, статей, рецензій, бібліографічних списків тощо.

Бібліотека впроваджувала децимальну систему класифікації, створила алфавітний та систематичний каталоги, в умовах блокадного Кам'янця-Подільського сформувала документальний фонд, який в основному забезпечував потреби навчального та науково-дослідного процесу.

Опублікувавши в перекладі українською свою працю «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла», Степан Онисимович не тільки дав методичний інструментарій працівникам бібліотек, що активно формувались в Українській Народній Республіці, а й здійснив теоретичні узагальнення набутого досвіду в царині бібліотекознавства, який згодом успішно використовував у ході творення й організації роботи кількох бібліотек в еміграції.

Список використаних джерел:

1. Ківшар Т.І. Видатний просвітянин / Таїсія Ківшар // Київська старовина. – 1992. – № 4. – С. 83–89; Український книжковий рух як історичне явище 1917–1921 / Таїсія Ківшар. – К. : Логос, 1996. – 339 с.; Заремба О.С. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939) / Олеся Заремба. – К. : Центр. пам'ятокни. НАН України та УТОПІК, 2005. – 176 с.; Ляхощкий В.П. Тільки книжка принесе волю українському народові... книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) / Володимир Ляхощкий. – К. : Вид-во Олени Теліги, 2000. – 664 с.; Завальнюк О.М. С. Сірополько – бібліотекар Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К. : Ін-т іст. України НАН України, 2004. – Вип. 7. – С. 310–315; Його. Сірополько Степан Онисимович // Українська еліта і творення національної університетської освіти : фундатори і будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. – С. 310–318; Його. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2006. – С. 32 с.; Його. С.О. Сірополько і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету // Наукові праці Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту: Серія. Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 11–18; Його. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.): монографія / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 844 с.
2. Кіра Р. Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополька : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Р. Кіра. – Івано-Франківськ, 2001. – 17 с.
3. Беднаржова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота / Тетяна Беднаржова, проф. Празького ун-ту // Сірополько С.О. Історія освіти в Україні. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 7–20.
4. Сірополько Степан Онисимович // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти... – С. 313.
5. Державний архів Хмельницької області, ф.р. 582, оп. 2, спр. 159. Іванів-Меженко Юра Олексійович, арк. 1.
6. Биковський Л. Книгарні-бібліотеки – академія : спомини (1918–1922) / Лев Биковський. – Мюнхен ; Денвер : Дніпрова хвиля, 1971. – С. 45–46.
7. Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі... – С. 312.
8. Держархів Хмельницької області, ф.р. 302, оп. 3, спр. 39. Діло молодшого помішника бібліотекаря Сливки Івана Григоровича, арк. 24.
9. Там само, ф.р. 582, оп. 1, Спр. 125. Переписка з губернськими повітовими та міськими закладами по фінансових та господарських питаннях. Список викладачів та працівників університету (7.09.1918–11.12.1919), 145 арк.
10. Там само, оп. 2, спр. 190. Дело бібліотекаря Сірополько Степана, арк. 5.

11. Там само, арк. 7.
12. Там само, арк. 8.
13. Там само, арк. 5.
14. Там само, арк. 6.
15. Там само, арк. 5 зв.
16. Там само, спр. 89-а. Протоколи засідання Бібліотечної комісії К-ПДУУ, арк. 22.
17. Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти... – С. 316.
18. Див. детальн.: Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінок. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – С. 197.
19. Держархів Хмельницької області, ф.р. 582, оп. 1, спр. 89-а, арк. 19.
20. Там само, арк. 1.
21. Там само, спр. 91, арк. 1–16.
22. Див.: Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету... – С. 198–202.
23. Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти... – С. 316.
24. Держархів Хмельницької області, ф.р. 582, оп. 1, спр. 101, арк. 136.
25. Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти... – С. 313.
26. Ляхощкий В.П. Тільки книжка принесе волю українському народові... – С. 361.
27. Держархів Хмельницької області, ф.р. 582, оп. 1, спр. 76, арк. 1–17.
28. Довідник з історії України: посіб. для середніх ЗНЗ / за ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доповн. – К. : Генеза, 2001. – С. 756.
29. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів ... – С. 244–246.
30. Там само. – С. 247.
31. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1065, оп. 2, спр. 8, арк. 51 зв.; спр. 15, арк. 44, 57.
32. Геринович В.О. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти : відбитка з «Записок Кам'янець-Поділ. ІНО» / Володимир Геринович. – Кам'янець на Поділлі, 1927. – С. 18.
33. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 18, арк. 41.
34. Биковський Л. Книгарні бібліотеки – академія... – С. 49–50.
35. Див.: Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка / К-ПНУ, Наук. б-ка; редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 595–596. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 2).
36. Биковський Л. Нова українська бібліографічна організація / Л. Биковський // Наш шлях. – 1920. – 20 трав. (Ч.98). – С. 4.
37. Сірополко С.О. Народна бібліотека. Організація та техніка бібліотечного діла / С.О. Сірополко. – Кам'янець-Подільський : Друк. Поділ. губерн. народ. управи, 1919. – 24 с.; іл.
38. Там само. – С. 3.
39. Див.: Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету / К-ПНУ, Наук. б-ка; редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – С. 344–366. – (Серія: бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 1).
40. Биковський Л. Бібліотечна справа / Л. Биковський // Наш шлях. – 1920. – Лют. (Ч. 34). – С. 3–4.
41. Наше життя. – 1920. – Ч. 2–3. – С. 58–62, 65–78, 103–104.
42. Ляхощкий В.П. Книга творить людину... (сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки в Кам'янці-Подільському) / В.П. Ляхощкий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 93.

43. Даниленко В.М. Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917–1920): з хроніки подій / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. – С. 202.
44. Там само. – С. 212.
45. Сірополко С. Завдання нової школи / Степан Сірополко. – Нова Ушиця, 1920. – 20 с.
46. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917–1921: П: Кам'янецька доба – Зимовий похід / І. Мазепа. – Прага : Пробоем, 1942. – С. 168.
47. Там само. – С. 182.
48. Держархів Хмельницької області, ф.р. 582, оп. 2, спр. 190, арк. 4.
49. Там само, арк. 1
50. Там само, арк. 13.
51. Там само, ф.р. 302, оп. 3, спр. 39. Діло молодший помічника бібліотекаря Сливки І.Г., арк.12.
52. Сірополко С.О. Показчик книжок й відозв, виданих у Тарнові в 1921–І.Х.1922 рр. / С.О. Сірополко. – Тарнов, 1923.
53. Копія листа С. Петлюри до С. Сірополка від 26 червня 1925 року зберігається в особистому архіві доктора історичних наук, професора Т.І. Ківшар, яка й дала згоду на використання факту в нашому дослідженні.

Статья раскрывает короткий во времени – всего четыре с половиной месяца, но плодотворный период библиотечной деятельности Степана Анисимовича Сирополка на должности руководителя фундаментальной библиотеки Каменец-Подольского государственного украинского университета.

Ключевые слова: Каменец-Подольский, университет, фундаментальная библиотека, библиотечная деятельность, фонды, каталоги.

The article reveals a short (just four months and a half) but fruit ful period of library activity of Stepan Onysymovych Siropolko on the position of the head of the fundamental library of Kamianets-Podilskiy.

Key words: Kamianets-Podilskiy, university, fundamental library, library, activity, funds, catalogues.

Отримано: 20.06.2012

УДК 027.7:378.4(477.43)(092)

Т. М. Опря,

м. Кам'янець-Подільський

КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ С.О. СІРОПОЛКА В ПРАЦЯХ ВИКЛАДАЧІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті розглядається зміст наукових досліджень науковців університету, присвячених багатогранній діяльності С. Сірополка, нерозривно пов'язаній з долею України і, зокрема, розвитком освіти в часи національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.

Ключові слова: С.О. Сірополко, Кам'янець-Подільський державний український університет, бібліотека і бібліотечна справа, історія освіти в Україні.

15 серпня 2012 року виповнилося 140 років від дня народження відомого українського просвітнього діяча, основоположника українського книгознавства та бібліотекознавства, бібліографа, педагога, теоретика та історика

освіти, редактора, громадського і культурного діяча Степана Онисимовича Сірополка (1872–1959). Поверненню імені Степана Онисимовича в українську науку ми завдячуємо сучасним дослідникам його творчості Т. Ківшар, Т. Берднаржовій, Е. Огар, М. Шудрі, К. Мігонь та багатьом іншим.

Вагомий внесок у розкриття багатогранної діяльності вченого зробили і викладачі та працівники бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серед них насамперед необхідно назвати прізвища колишнього ректора, кандидата історичних наук, професора А.О. Копилова [19; 20], ректора університету, доктора історичних наук, академіка О.М. Завальнюка [2; 5; 6–20], директора наукової бібліотеки університету, доктора історичних наук, професора В.С. Прокопчука [28–34], колишнього директора університетської бібліотеки, доктора історичних наук, професора В.С. Лозового [22–24], кандидата історичних наук, докторанта університету Ю.В. Телячого [2; 4; 5; 36–40], провідного бібліографа В.М. Пархоменко [22; 26; 27] та ін.

Мета статті – розкрити зміст наукових досліджень діяльності С. Сірополка, яка нерозривно пов'язана з долею України і, зокрема, розвитком освіти в часи національно-визвольних змагань 1917–1920 рр.

Діяльність Степана Онисимовича розглядається в працях науковців університету і працівників бібліотеки у нерозривному зв'язку з історією заснування, становлення та функціонування самого навчального закладу та його важливого підрозділу – бібліотеки. Як зазначає В.С. Прокопчук «Тривалий час об'єктивна історія навчального закладу і його книгозбірні була малодоступна читачеві. До початку 90-х років минулого століття з доступних документів і матеріалів було відомо, що відлік історії Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, правонаступником якого виступає К-ПНУ ім. Івана Огієнка, почався 26 лютого 1921 року. Органи державної влади зробили все для того, щоб не просочилася інформація і були навіки заховані факти про створення й функціонування протягом 1918–1921 рр. Кам'янець-Подільського державного українського університету» [30, с.4–5]. З проголошенням державної незалежності України відкрився доступ до захованих документів, що стало основою відновлення цілісної картини функціонування К-ПДУУ, його структурних підрозділів, в тому числі і бібліотеки, відкриття для широкого загалу імен видатних діячів освіти, які доклали чимало зусиль для того, щоб такий заклад був заснований і функціонував.

Одними з перших серед вузівських дослідників звернулися до цієї теми А.О. Копилов і О.М. Завальнюк, які опублікували дві розгорнуті статті у часописах «Дивокрай» та «Український історичний журнал», надавши тим самим досліджуваній проблемі загальноукраїнського контексту [19–20]. Для Олександра Михайловича тема формування і функціонування української університетської освіти у 1917–1921 рр. стала пріоритетною. Своє концептуальне завершення розробка цієї актуальної наукової проблеми знайшла у фундаментальній монографії [17], яка стала докторською дисертацією, блискуче захищеною в жовтні 2011 року. На основі величезної джерельної бази автором з'ясовано чинники, які сприяли появі модерної національної вищої освіти України в добу національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Вивчено нормативно-правову базу функціонування університетів, їхній кадровий потенціал і студентський контингент, висвітлено роль університетів у національному державотворенні, церковному і культурно-освітньому відродженні України.

Як відомо історію творять люди. Людські долі, життєві і професійні шляхи творців історії Кам'янець-Подільського державного українського універси-

тету постійно привертають увагу дослідників. Масштабні дослідження в рамках проекту «Українська еліта і творення національної університетської освіти...» здійснив Завальнюк О.М. [9; 10]. Використавши методологію й інструментарій нового наукового напрямку – історичної біографістики – він всебічно осмислив історію української еліти у контексті глобальних змін, які принесло людству ХХ століття. Як зазначає автор «...відновлено історичну справедливість щодо тих представників української інтелігенції, розумом, організаційним хистом, рутинною працею яких творився і розвивався університет у Кам'янці-Подільському, і які тривалий час були або в забутті, або про кам'янецький період їх біографії не було достатньо повної інформації» [10, с.7]. В зазначених працях з'ясовано авангардну частину професорсько-викладацької корпорації закладу, встановлено, що ефективною роботою К-ПДУУ забезпечували представники кількох регіонів і різних генерацій науковців. В загальному ряду не обійдено увагою працівників бібліотеки, інших структурних підрозділів, праця яких часто непомітна, але від цього не менш корисна.

Велика увага приділена постаті Степана Онисимовича Сірополка, який в історії Кам'янець-Подільського університету залишив яскравий і незгладимий слід, пов'язаний із роботою на посаді керівника бібліотеки. Олександр Михайлович зазначає, що за спогадами Л. Биковського, Степан Онисимович Сірополко появився в нашому місті восени 1919 р. і очолив бібліотеку К-ПДУУ. Автор припускає, що до роботи на цій посаді С. Сірополко приступив 15–16 листопада 1919 року [10, с.352]. Доведено, що Степан Онисимович за цей короткий період здійснив велику роботу, зокрема організував роботу по впорядкуванню бібліотечного фонду (було з'ясовано чисельність фонду, організовано запис книг в каталоги за децимальною системою). Поряд із бібліотечною комісією, яку склали представники професорсько-викладацької корпорації університету, він створив бібліотечну раду, підготував проект «Статуту Бібліотечної Ради Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», а також став керівником цієї ради. З перших днів роботи Степан Онисимович взявся за підготовку «Правил бібліотеки Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету», які 27 січня 1920 р. були розглянуті і затверджені Радою професорів університету. О.М. Завальнюк подає точну дату звільнення Степана Онисимовича з посади бібліотекаря, у зв'язку з переходом на роботу в Міністерство народної освіти УНР і переїздом до Києва, – 11 травня 1920 р., що підтверджено архівним документом [10, с.355]. Підсумовуючи кам'янецьку сторінку біографії С.О. Сірополка, автор зазначає, що вона позначена активною діяльністю останнього в справі розбудови бібліотеки місцевого державного українського університету, вдосконаленню її освітньо-наукових і культурологічних функцій. Поряд з цим висвітлюється його праця в царині творення української школи, робота в складі комісії, яка виробила «Проект єдиної школи на Україні», редакторська діяльність та інші аспекти [10, с.355].

Період роботи С.О. Сірополка на посаді директора фундаментальної бібліотеки К-ПДУУ, його внесок у її розбудову, тісна співпраця з ректором університету І.І. Огієнком, видатними українськими бібліографами і книгознавцями Л.У. Биковським, М.І. Ясинським, першим директором бібліотеки І.Г. Сливкою, досить змістовно висвітлені у працях В.С. Прокопчука [28–34]. На особливу увагу заслуговує наукове видання «Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис» / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наукова бібліотека. – Кам'янець-

Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.: іл. У цій книзі вперше розкрито історію наукової бібліотеки К-ПНУ ім. І. Огієнка, діяльність кількох поколінь бібліотечних працівників впродовж 1918–2008 років. Автори приділили велику увагу вивченню, систематизації та використанню великого пласту документального матеріалу з історії бібліотеки, зосередженого в архівних фондах Києва, Вінниці, Хмельницького, Кам'янця-Подільського. Всі конкретні події, факти, дати підтверджені архівними документами. Висвітлено біографічні дані Степана Онисимовича, його діяльність в органах народної освіти, внесок в розбудову бібліотеки університету, лекторську і редакторську діяльність, а також період перебування в еміграції [30, с.30–43]. Автори вказали точну дату перебування С.О. Сірополка на посаді завідуючого бібліотекою: 25 грудня 1919 р. – 11 травня 1920 р. [30, с.30]. Інші дослідники, зокрема В.М. Даниленко і Ю.В. Телячий також вказують ці ж дати [4, с.14; 5, с.215]. Широкий спектр інформації про бібліотеку та її фундаторів знаходимо в працях В.С. Лозового [22–24].

Особливу увагу дослідників привертає праця С.О. Сірополка «Народні бібліотеки: організація та техніка бібліотечного діла», яка була перекладена автором на українську мову з російської (московське видання 1910 року) саме в Кам'янці-Подільському і видана 1919 року в друкарні Подільської губернської народної управи. У фонді рідкісних видань нашої бібліотеки зберігся один-єдиний примірник оригіналу. Враховуючи цінність даного видання та обмеженість доступу до нього, з ініціативи директора бібліотеки В.С. Прокопчука було здійснено передрук його в збірнику наукових праць, виданому за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Бібліотека вищого навчального закладу – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів», яка відбулася 20–21 вересня 2007 року на базі наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету [25, с.344–366].

Досить детально висвітлена науковцями університету діяльність С.О. Сірополка в царині творення української національної освіти. Насамперед, це праці О.М. Завальнюка [5; 6; 9; 10; 11; 13; 17], Ю.В. Телячого [5; 6; 36–39], В.С. Прокопчука [30], М.Г. Кукурудзяка і М.М. Собчинської [21].

Про призначення Степана Онисимовича на посаду радника Генерального секретарства народної освіти, його внесок у реформування освітньої системи, участь у роботі II з'їзду Всеукраїнської учительської спілки знаходимо цінні відомості в працях О.М. Завальнюка, В.С. Прокопчука, та ін. [25, с.12–13; 30, с. 31]. Як зазначають дослідники, С.О. Сірополко зробив вагомий внесок у створення «Проекту Єдиної школи на Україні» – головного програмного документа реформи української загальноосвітньої школи доби 1917–1920 рр. Цей аспект його діяльності висвітлений у працях О.М. Завальнюка, докторанта нашого університету Ю.В. Телячого, які показали, що О.С. Сірополко, як радник Міністерства народної освіти УНР, брав участь у розгляді «Проекту...» в складі комісії на початку вересня 1919 р. [6, с.82; 43, с.72]. Спираючись на спогади Степана Онисимовича дослідники довели, що «Проект...» зіграв важливу роль у становленні національної освіти в Україні. Зокрема, в 1919 р. за ним відбувалося навчання в школах Поділля, створювалися нові підручники для потреб початкової і середньої школи [6, с.84]. Окрім участі в роботі над «Проектом...» С.О. Сірополко долучився і до створення ще одного важливого освітнього документа тієї доби – «Статуту Єдиної школи в Українській Народній Республіці» [6, с.86–89]. Як зазначає О.М. Завальнюк: «Реформування навчальних закладів України, їх новим історичним завданням Степан Онисимович присвятив свою працю «Завдання нової школи», яка вийшла друком 1920 року в Новій Ушиці» [17, с.299–300].

Цікавою і можливо ще не досить повно висвітленою є тема взаємозв'язків Степана Онисимовича з відомими постатями української інтелігенції, яких доля звела в Кам'янець-Подільському. Змістовні наукові розвідки знаходимо у В.С. Прокочука, який розкриває нам сторінки співпраці С. Сірополка з визначними бібліотекознавцями, фундаторами української бібліографії Л.Ю. Биковським, І.М. Ясинським та їх участь в становленні фундаментальної бібліотеки університету [32, с.214–224; 33, с.360–367]. Бібліотечно-бібліографічній діяльності І.І. Огієнка, С.О. Сірополка, Л.У. Биковського в еміграції присвячена ще одна його наукова стаття [34, с.130–154]. На основі аналізу конкретних фактів автор стверджує, що Кам'янець-Подільська університетська фундаментальна бібліотека і в еміграції об'єднувала ці постаті. Кожен з них робив посильний внесок у популяризацію української книги, української культури, зокрема С.О. Сірополка він відзначає як активного популяризатора української книги, теоретика і практика бібліотечної справи в еміграції, автора багатьох теоретичних розробок з питань бібліотекознавства, бібліографознавства [34, с.150–151]. Про тісні контакти Степана Онисимовича з ректором університету І.І. Огієнком, який без книги не мислив свого життя, і саме тому зробив неоціненний вклад у створення і функціонування бібліотеки університету, давав про її комплектування, давав поради щодо поточних бібліотечних справ її завідувачам, в тому числі й С. Сірополку, а також про їхні взаємовідносини в діаспорі – пише Є.І. Сохаська [35, с.87, 199]. Висвітлюючи роль інтелігенції в багатогранному процесі утворення і діяльності державних українських університетів 1917–1921 рр., глибоко розкриває тему співпраці О.М. Завальнюк [6–15]. Великий внесок у висвітлення цієї теми зробив Ю.В. Телячий, який дає нам цінну інформацію про співпрацю Степана Онисимовича з відомим державним і громадським діячем Петром Івановичем Холодним, особливо під час роботи над «Проектом єдиної школи на Україні» та «Статутом єдиної школи в УНР» [43, с.72; 2, с.12–15].

З-поміж аспектів різносторонньої діяльності С. Сірополка заслуговує на увагу його редакторська діяльність, зокрема на посаді відповідального редактора видавничого товариства «Зірка», що мало випускати журнали й літературу для дітей [10, с.355; 30, с.32; 36, с.257]. Про науково-публіцистичні праці Степана Онисимовича, участь його в Науковому товаристві К-ПДУУ знаходимо ґрунтовні повідомлення в наукових розвідках О.М. Завальнюка [8; 12; 14; 17].

Вагомим кроком на шляху всебічного вивчення історії бібліотеки університету стала міжнародна науково-практична конференція «Бібліотека вищого навчального закладу – центр науково-інформаційного забезпечення підготовки національних кадрів», проведена на базі університету з ініціативи наукової бібліотеки впродовж 19–21 вересня 2007 р. Конференція була приурочена 135-річчю від дня народження Степана Сірополка, тому працівники бібліотеки організували для учасників перегляд книжкової виставки «С.О. Сірополко і розвиток бібліотеки К-ПДУУ», а також підготували виступи згідно тематики конференції.

Необхідно згадати також і про внесок нинішніх працівників бібліотеки, які здійснили цілий ряд розвідок про неординарну особистість С. Сірополка. Насамперед, це В.М. Пархоменко, яка однією з перших разом з колишнім директором бібліотеки В.С. Лозовим висвітлила деякі аспекти з історії бібліотеки [22; 26], а також підготувала до друку досить змістовну статтю про Степана Онисимовича [27]. Змістовне дослідження про директорів бібліотеки К-ПДУ здійснила Бабій Л. [1, с.72–78]. Вагомий внесок у розробку теми роблять молоді науковці університету, зокрема, аспірантка К.Л. Терещук, яка висвітлює

діяльність бібліотек Подільського регіону в добу революції 1918–1920 рр. [41; 42]. Про перебування Степана Онисимовича в діаспорі здійснює пошуки матеріалів аспірант І. Старенький.

Цінну інформацію для наступних поколінь дослідників подають О.М. Завальнюк і Ю.В. Телячий, які детально інформують про джерельну базу вказаної теми [16; 40]. Як зазначає О.М. Завальнюк, для дослідження процесу зашнування і діяльності державних українських університетів наявна досить велика джерельна база, яка включає в себе як цінні архівні комплекси, опубліковані різноматичні документальні збірки, так і надзвичайно багатий матеріал періодики, а також мемуарних видань [16, с.531].

Таким чином, постать Степана Онисимовича Сірополка привернула увагу цілого ряду науковців університету, які зробили вагомий внесок у розкриття багатьох аспектів його діяльності, особливо в кам'янецький період. Розкрили для нових поколінь дослідників джерельну базу для вивчення невідомих сторінок життя та наукової діяльності просвітителя.

Список використаних джерел:

1. Бабій Л.М. Директори бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету / Л.М. Бабій // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокочук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 72–78.
2. В ім'я України. Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.) / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Г.О. Куриленко, Ю.В. Телячий. – Хмельницький: Мельник А.А., 2006. – 206 с.
3. Віхи історії університетської бібліотеки / підготувала Л.Ф. Філініук // Студентський меридіан. – 2007. – 30 серп. (№ 1591–1592). – С. 4.
4. Даниленко В.М. Кам'янець-Подільський державний український університет у добу Директорії УНР (1918–1920): з хроніки подій / В.М. Даниленко, Ю.В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4. – С. 3–21.
5. Даниленко В.М. Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917–1920): з хроніки подій / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – 264 с.
6. Завальнюк О.М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : історичний нарис / О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 212 с.
7. Завальнюк О.М. Сірополко – бібліотекар Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 310–315.
8. Завальнюк О. Науковий доробок Кам'янець-Подільського державного українського університету в часи національного відродження (1918–1920) / О.М. Завальнюк // II міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку», м. Кам'янець-Подільський, 7–8 верес. 2003 р. : доп. та повідомл. : у 4 т. / [редкол.: Л. Винар, О. Завальнюк, А. Філініук та ін.]. – Кам'янець-Подільський ; К. ; Нью-Йорк ; Острог, 2005. – Т. 1. – С. 49–54.
9. Завальнюк О.М. Сірополко Степан Онисимович // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1918–1920 рр.) : навч. посіб для студ. вищ. навч. закл. / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 310–318.
10. Завальнюк О.М. Сірополко Степан Онисимович / О. М. Завальнюк // Історія Кам'янець-Подільського національного університету в іменах (1918–1921 рр.) : [наук. вид.]. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 351–356.
11. Завальнюк О.М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.)

- / О.М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 10. – С. 289–299.
12. Завальнюк О.М. Публіцистична діяльність викладачів і працівників Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл., докторантів і асп., присвяч. 90-річчю Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту, 12–13 берез. 2008 р. : вип. 7, у 5 т. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 1. – С. 30–31.
  13. Завальнюк О.М. С.О. Сірополко і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 11–18.
  14. Завальнюк О.М. Формування і діяльність Наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 62–72.
  15. Завальнюк О.М. Проблема формування і функціонування бібліотек Київського та Кам'янець-Подільського українських університетів у 1917–1920 роках / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 2. – С. 143–153.
  16. Завальнюк О.М. Джерела про заснування і діяльність Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів (1917–1921 рр.) / О.М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Т. 17: Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – С. 519–536.
  17. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.): [монографія] / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 644 с.
  18. Кам'янець-Подільський національний університет: ювілейне видання / [авт.-упоряд. Я. Білейчук ; редкол.: О.М. Завальнюк, В.А. Смолій, В.С. Степанков та ін.]. – К. : Вид-во Логос Україна, 2008. – 200 с. – (Бібліотека. – С. 126–138).
  19. Копилов А.О. Дітище Івана Огієнка / А.О. Копилов, О.М. Завальнюк // Дивокрай : наук.-красн. Альманах. Хмельницький, 1995. – С. 82–89.
  20. Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / А.О. Копилов, О.М. Завальнюк // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 41–50; № 5. – С. 26–36.
  21. Кукурудзяк М.Г. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці : [монографія] / М.Г. Кукурудзяк, М.М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 175 с.
  22. Лозовий В.С. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету / В.С. Лозовий, В.М. Пархоменко // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 40-річчю б-ки Технолог. ун-ту Поділля, 15–16 жовт. 2002 р. – Хмельницький, 2003. – С. 96–103.
  23. Лозовий В.С. Робота з читачами в бібліотеці Кам'янець-Подільського університету в період революції 1917–1920 років / В.С. Лозовий // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 40-річчю б-ки Технолог. ун-ту Поділля, 15–16 жовт. 2002 р. – Хмельницький, 2003. – С. 103–106.
  24. Лозовий В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу революції (1918–1920 рр.) / В.С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 2. – С. 206–213.
  25. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Подільський національний університет, Наукова бібліотека ; [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ нац. ун-т, 2008. – Вип. 1. – 400 с.

26. Пархоменко В.М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету / В.М. Пархоменко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 1. – С. 59–65.
27. Пархоменко В.М. Видатний просвітник і громадський діяч (до 135-річчя від дня народження Степана Сірополка) / В.М. Пархоменко // Студентський меридіан. – 2007. – 30 серп. (№ 1591–1592). – С. 4.
28. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку, стан і перспективи / В.С. Прокопчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 99–105.
29. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: історія й сьогодення / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінок // Освіта і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 11. – С. 37–59.
30. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку : іст. нарис / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінок ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с. : іл.
31. Прокопчук В.С. Бібліотеки Хмельниччини: від заснування до наших днів / В.С. Прокопчук // Освіта і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 3–39.
32. Прокопчук В.С. Кам'янець-Подільський період в житті й діяльності видатних українських бібліотекознавців і бібліографів С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.Г. Ясинського / В.С. Прокопчук // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матер. наук.-практ. конф., м. Львів, 12 листоп. 2009. – Львів, 2009. – С. 214–224.
33. Прокопчук В.С. Організаційна і бібліотекознавча праця С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.І. Ясинського у фундаментальній бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету / В.С. Прокопчук // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки : матер. всеукр. наук. конф., м. Кам'янець-Подільський, 6–7 жовт. 2009 р. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 360–367.
34. Прокопчук В.С. І.І. Огієнко, С.О. Сірополко, Л.У. Биковський: любов до книги – кризь усе життя / В.С. Прокопчук // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матер. 3-ї наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Львів, 29 верес. 2011 р. – Львів, 2011. – С. 130–154.
35. Сохаська Є.І. Штрихи до портрета Івана Огієнка – книголюба (За матеріалами його перших канадських журналів «Слово істини» та «Наша культура» / Є.І. Сохаська // Сохаська Є.І. «Молосья за весь Рідний Край...» Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 198–205.
36. Телячий Ю. Степан Сірополко – освітній діяч України / Ю. Телячий // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997) : матеріали всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., 26 верес. 1997 р. – Хмельницький, 1997. – С. 256–258.
37. Телячий Ю.В. «Проект Єдиної школи на Україні» як джерело дослідження, становлення і розвитку освіти в Українській Народній Республіці (1917–1920 рр.) / Ю.В. Телячий // Четверта Академія пам'яті професора Володимира Антоновича, 26–27 берез. 1998 р. : доп. та повідомл. / упоряд. і ред. А.М. Катренко. – К., 1999. – С. 281–284.
38. Телячий Ю.В. Діяльність комісії по проведенню шкільної реформи в період Директорії (1918–1920 рр.) / Ю.В. Телячий // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т. 4(6). – С. 288–294.
39. Телячий Ю.В. Освітнє життя м. Кам'янець-Подільського за часів Директорії УНР: з хроніки подій (черв. – листоп. 1919 р.) / Ю.В. Телячий // Матеріали Х-ї Подільської історикокраєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (відп. ред.), Л.В. Баженов, Ю.І. Блажевич та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 384–388.

40. Телячий Ю.В. Фонди Державного архіву Хмельницької області як джерело дослідження культуротворчої діяльності інтелігенції в роки української революції (1917–1920) / Ю.В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 20–24.
41. Терещук К.Л. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Подільського регіону в 1918–1920 рр. / К.Л. Терещук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Т. 16. – С. 132–137.
42. Терещук К.Л. Україномовна книжкова продукція і бібліотеки Поділля в добу Української революції / К.Л. Терещук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Т. 17: Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – С. 78–84.
43. Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.). Життя в ім'я України : зб. ст. і повідомл. за матер. всеукр. круглого столу (14–15 груд. 2006 р., Кам'янець-Поділ. держ. ун-т). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – 228 с.

В статье рассматривается содержание научных исследований преподавателей университета, посвященных многогранной деятельности С. Сирополка, неразрывно связанной с судьбой Украины, в частности, с развитием образования в период национально-освободительной борьбы 1917–1920 гг.

Ключевые слова: С. Сирополко, Каменец-Подольский государственный украинский университет, библиотека и библиотечное дело, история образования в Украине.

The article elucidates the content of the university scientists' researches dedicated to S. Siropolko's versatile activity, the latter being bound with the fate of Ukraine, in particular with education development during the national liberation struggle in 1917–1920.

Key words: S. Siropolko, Kamyanets-Podilskiy state university, library and librarianship, history of education in Ukraine.

Отримано: 15.05.2012

УДК 02(477)(092):02(09)(477.8)

Н. Е. Кунанець,
м. Львів

ПРАЦЯ С. СІРОПОЛКА «КОРОТКИЙ КУРС БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА» В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті розглядається вплив видання С. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи» на науково-методичні розробки когорти ентузіастів західноукраїнських земель, що в свою чергу сприяло активізації розвитку теоретичних та практичних засад бібліотекознавства.

Ключові слова: бібліотекознавство, історія бібліотечної справи України, громадські бібліотеки.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. побутувала думка, «... що робота в бібліотеці, робота з книгою не вимагає ніякої поважнішої праці над собою, не вимагає науки» [1]. На жаль, така думка часом виникає у відвідувачів бібліотеки і сьогодні. Та все ж бібліотекарі завжди прагнули отримати фахову осві-

ту, щоб організувати роботу бібліотек з використанням передових засад бібліотечної техніки та розвивати бібліотекознавство, враховуючи реалії розвитку соціальних комунікацій у певний історичний період.

Бібліотекознавчі дослідження С. Сірополка розглядали у своїх працях Т. Ківшар [2; 3; 4], В. Прокопчук [5], І. Скоморовська [6], Р. Кіра [7], І. Маркус [8].

У цій статті розглянемо вплив на розвиток бібліотечної освіти та практики в Галичині бібліотекознавчих концепцій С. Сірополка, викладених у виданні «Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи», на прикладі організації бібліотечної роботи громадськими спілками Галичини [9].

Значного розвитку бібліотекознавство в Галичині набуло завдяки науково-методичним розробкам когорти ентузіастів. Саме вони, досліджуючи стан розвитку бібліотечної справи у світі, проектували його на галицький менталітет, створювали та публікували в пресі статті-рекомендації, які ставали «керівництвом до дії» для багатьох поколінь бібліотекарів, а подекуди не втратили своєї актуальності й сьогодні. Оскільки, як вдало висловився Віталій Левицький, стан освіти бібліотекарів товариства є «... тим кільцем у довгому ланцюгу обставин, що без сумніву сприяє розвитку бібліотек» [10], саме на освіту та самоосвіту бібліотекарів звертали особливу увагу керівники спілок та провідні просвітяни.

Бібліотекарів скеровували до освоєння основ бібліотекознавства шляхом ознайомлення з фаховими виданнями закордонних авторів, навіть здійснювали їх переклад українською. Наприклад, бібліотекарям рекомендувалося замовити і використовувати як poradnik у практичній роботі підручник Вальтера-Гофманна «Die Praxis der Bücherei» [11], що містив основи бібліотечної справи. Пізніше було видано переклад українською мовою окремих найважливіших частин цього підручника [12]. Поряд з цим бібліотекарям пропонувалося опиратися на розробки українських бібліотекознавців.

1924 року товариство «Просвіта» у Львові обрало С. Сірополка своїм Почесним членом [13] та коштом фонду «Учітеся, брати мої» видало одну з ґрунтовних його праць «Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи» [14]. Книгу, у якій опубліковано опрацьовані лекції, виголошені автором у Київському Фребелівському інституті та на різних бібліотечних курсах 1917–1918 рр., заклиалося використовувати як підручник, що містить мінімум бібліотечної техніки для бібліотекарів – практиків, а також як основу для проведення викладів на «бібліотекарських» курсах та підготовки науково-методичних посібників. При цьому, безперечно, враховувалося, що видання містить короткі відомості з історії бібліотечної справи у провідних державах світу, розглядає розвиток бібліотек України з розподілом їх на підросійські та Галичини. Значну увагу автором приділено організації роботи бібліотек, зокрема комплектуванню фондів, веденню бібліотечної статистики. С. Сірополком сформульовано вимоги до бібліотечної професії, розглянуто термінологічні засади бібліотекознавства.

Т. Ківшар звернула увагу на віднесення С. Сірополком бібліотекознавства до суспільних наук та визначення одного з його завдань як «встановлення найкращих засобів поширення людського знання, думки і почуття шляхом випозичання у тимчасове користування книжок, які для цього скупчуються у певному місці» [2, с.99]. Дослідниця також відзначила розроблену дослідником типологію бібліотек, що базувалася на реально сформованій мережі бібліотек в Україні [13]. С. Сірополко переконував, що найпоширенішою є «єдина бібліотека, що в рівній мірі мусить обслуговувати духові потреби громадя-

нина незалежно від того, до якої верстви чи класи він належить по суспільному свому положенню» [14, с.13].

Простежується вплив концепцій С. Сірополка, викладених у виданні «Короткий курс бібліотекознавства», на погляди о. М. Ріпецького, подані в статті «Осінь іде... Про упорядження і ведення бібліотеки: (Теорія і практика бібліотечної справи)» [15], яка містить поради щодо вибору приміщення для бібліотеки та їх обладнання, рекомендації із догляду за книгами, сформульовано вимоги до бібліотекаря як фахівця, визначено його обов'язки; описано процедури обліку фондів, запису читачів та «випозичання» книг; подаються рекомендації щодо створення «поазбучного» каталогу, є згадки про систематичний та географічний каталоги. При написанні методичної розробки М. Ріпецький детально проаналізував матеріали наступних розділів книги С. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства»: «Основні засади улаштування бібліотечної справи»; «Комплектування бібліотеки»; «Техніка бібліотечного діла»; «Бібліотечна статистика»; «Бібліотекар», спростивши та деталізувавши їх для пересічного бібліотекаря, який здобув фахові знання шляхом самоосвіти [14].

Своєрідним розвитком поглядів С. Сірополка про способи вдосконалення організаційної роботи бібліотек, необхідність запровадження бібліотечної статистики, форм звітності для народних бібліотек та читалень, запропонованих ним на Першому загальноземському з'їзді зі статистики народної освіти (1913), можна вважати низку статей на сторінках часописів. Так у публікації В. Левицького «Як «читати» ділові бібліотечні книжки», перш ніж подати детальний алгоритм заповнення кожної з колонок інвентарної книги, автор наголошує, що «на бібліотечне діловодство не слід дивитися як на якусь обтяжну й нібито зовсім непотрібну писанину» [16]. І навіть маленькій бібліотеці необхідно запровадити «найпростіше діловодство» – «бодай дві найважливіші книги: інвентарний каталог і книгу випозичень» [16]. «І без точно веденого діловодства бібліотека може позичати читачам книжки, добре працювати й мати гарні висліди своєї праці. Але одного не буде вона мати – не буде нічого певного знати а ні про свою працю, а ні про ті висліди. Вона, як сліпець, не зможе втішатися овочами своєї праці, бо їх ніколи не побачить...» [16]. Отже, без статистичних записів бібліотеки «не зможуть подати ніякого звідомлення зі своєї праці та з праці бібліотеки, з її руху і т.д.» [16]. Лише тоді, коли «кожен крок бібліотекаря утягується до тих книг, і така бібліотека може завсід дати повне докладне звідомлення зі своєї праці» [16, с.113].

Аналогічні відомості подавалися в інших публікаціях. Б. Чайківський зазначає, що бібліотека – це «вдало підібраний збір книжок, який, якщо вдало розподілити серед читачів, робить невидну для ока, але у своїх наслідках – надзвичайно важливу роботу» [17]. Як «совітник», бібліотекар має дбати, щоб «бібліотека була добре зложена і добре обслуговувала читачів, але щоб було видно результати господарювання, бібліотекар повинен робити записки» [17].

«Бібліотечні записки, – переконує автор статті, – необхідно робити доцільно й за певним згори продуманим і на практиці опертим планом, щоб не вести зайві, а лише найнеобхідніші записи, які стосуються набування, зберігання та випозичання книжок» [17, с. 88]. Записи мають бути чіткими, детальними і вичерпними, але без надлишковості. Отже, бібліотекар повинен опанувати бібліотечне діловодство, знати, які облікові книги він повинен вести.

У статті «Сумління бібліотеки» Б. Чайківський також переконує в необхідності ведення статистики в бібліотеці, аргументує необхідність ведення облікових записів, які всесторонньо характеризують роботу бібліотеки, її досягнення та здобутки [18].

В. Левицький у розвідці «Що нас болить?» на прикладі аналізу стану бібліотек Яворівщини [19] переконує, що через погане ведення статистики, їх діяльність виглядає млявою та загальмованою. Лише правильне ведення обліку роботи бібліотеки сприятиме щорічному поданню об'єктивного звіту.

А у статті «Як «читати» ділові бібліотечні книжки» В. Левицький на основі фактів показав, до чого призводить легковажне ставлення до діловодства – бібліотекар філії не зміг представити роботу книгозбірні на засіданні Головного відділу, і в пресі було подано про неї негативну інформацію. Дослідник намагається зламати стереотип і переконати бібліотекарів усіх бібліотек товариства, що недостатньо добре працювати, слід ще налагодити облік всієї роботи, постійно підвищувати свою кваліфікацію: «вміти читати ділові книги», «в працю вглиблюватися розумом», «читати фахові книжки та часописи», «цікавитися і пізнавати працю сусідніх та інших бібліотек». Це повною мірою стосується маленьких, «зародневих» та сільських бібліотек, «бібліотекарям конче треба провадити бібліотекарське діловодство, а то вони не можуть подати ніякого звітлення зі своєї праці та з праці своєї бібліотеки, з її руху» [16], оскільки відсутність фахової підготовки бібліотекарів може дискредитувати саму ідею бібліотечного руху у Галичині. Кожному бібліотекарю «треба тільки усвідомити собі й пам'ятати, яка ціль тих книг, знати, яке значіння має кожен запис і кожний впис» [16, с.113]. Автор зазначає, що «вся діяльність бібліотеки мусить як у дзеркалі відбиватися у ділових паперах [16, с.113], і подає фактично технологічну інструкцію з ведення облікової документації бібліотеки. У документах повинна фіксуватися кожна подія, що відбулася у житті бібліотеки, кожен важливий вчинок бібліотекаря, бо відомості пропадуть «без сліду, забудеться» і про досягнення бібліотеки, бібліотекар не матиме чим звітувати. Бібліотекарям пояснюється, для чого існує інвентарна книга, детально навчається, як її заповнювати, переконливо доводиться, що записи свідчать про розвиток або занепад бібліотеки, фіксують, з яких джерел надходить книга. Форма інвентарної книги, яка використовувалася у бібліотеках товариства «Просвіта», була розроблена його Головним відділом і містила графі, аналіз яких надавав можливість всебічно характеризувати фонд книгозбірні. Форма інвентарної книги була детально продумана, і можна зазначити, що майже не відрзнялася від існуючих у сучасних бібліотеках.

У книзі «Короткий курс бібліотекознавства» С. Сірополко висловив чітку позицію щодо політичної заангажованості громадської бібліотеки в Україні, зазначивши, що вона повинна формувати фонди книгами, опублікованими мовою тих національностей, які є потенційними користувачами, та сформулював основні вимоги до комплектування фондів народних бібліотек:

- 1) враховувати рівень освіти читачів, їх вподобання щодо тематики;
- 2) запобігати всілякій однобічності політичної, національної та релігійної: книгозбірня «... повинна по змозі задовольняти різні напрями й погляди читачів, дбаючи про те, щоб кожна літературна, наукова, філософська та інша течія знайшла собі місце в бібліотеці, як вона найшла собі місце в житті» [14];
- 3) «говорити народу правду і лише правду. Ніякого затемнення, ніякого накручування в цей або інший бік, хоч би політична потреба хвилі вимагала прихилення світогляду. Девізою нашою повинно бути в тім напрямі незабутні ніколи слова М. Драгоманова: «Неправда – не просвіта!» [14];
- 4) передбачити поповнення фондів виданнями для підростаючого покоління, серед яких перекладаї рідною мовою шедеврів світового письменства;
- 5) поповнювати фонд значною кількістю творів художньої літератури.

Думки С. Сірополка щодо тематичного складу фондів бібліотек розвинула відома галицька просвітка діячка Наталія Дорошенко, подавши «зразкову

схему, якої треба придержуватися, щоб бібліотека правильно зростала» [20]. Вона розробила методичні вказівки щодо основних критеріїв відбору видань для комплектування бібліотек. Згодом ці критерії були деталізовані за розділами фонду, притаманними майже для кожної з громадських бібліотек. Автор спершу подавала характеристику самих наукових галузей, потім зазначала, який відсоток має становити література цієї галузі у фонді бібліотеки, та подавала відомості, які саме видання повинні міститися у цьому розділі. Схема розпочиналася розділом «Релігія і філософія», у якому повинні бути видання, що ознайомлюють з низкою питань, зокрема, «чого вчить наша релігія». У рекомендаціях наголошувалося на необхідності комплектування фондів виданнями «Святого Письма українською мовою, бо церковно-слав'янська мова, ... мало кому зрозуміла» [21]. Далі рекомендувалися для придбання книги про життя святих, в діяннях яких яскраво представлені історичні подробиці з історії нашого народу, про історію церкви, оскільки церква в житті народу посідала визначне становище «... як опора національності та скріплення державности», «про церковний устрій, про заслуги і значіння церкви» [21], життєписи богословських діячів. Аналогічні думки висловлювалися С. Сірополком – книги релігійної тематики призначені для виховання в читачів сумління, висвітлення ролі церкви в житті українського народу, ознайомлення з церковним устроєм, особливостями різних віросповідань та історією релігії [14, с.34].

Книги для підрозділу фонду з філософії, на думку Наталії Дорошенко, враховуючи надзвичайну широту галузі, слід підбирати дуже скрупульозно, щоб мати можливість рекомендувати читачам видання цієї галузі в певному порядку. Для бібліотеки – читальні слід купувати книги з психології, логіки, етики в «найприступнішому вигляді, бо наука ... вживає відірваних висловів і тяжка для думання та засвоєння людини мало розвиненої» [21].

У фонді бібліотеки обов'язково мав бути розділ «Красне письменство». Це один із найбільших розділів, оскільки «такі книжки найцікавіше написані» [21], вони мають «високу виховну вартість». Серед цих видань повинні бути історичні повісті, але «вибирати твори кращих наших письменників» [21]. «Читання історичних повістей може збудити в душі читача цікавість до історії, він потім зможе перейти до поважного читання історичних книжок» [21].

У статті «Красне письменство в читальній бібліотеці» Н. Дорошенко детально зупиняється на аргументах щодо необхідності комплектування фондів бібліотеки літературними творами, які повинні становити 50% від фонду, оскільки вони найбільше притягують увагу читачів [22], у живих образах знайомлять із життям, побутом, духом, відносинами. «Твори великих майстрів пера будять в душі читача шляхетні почування ...». Художня книга «дає ще й естетичну насолоду та творить у душі людини моральні вартості» [22], що співпадало з думками С. Сірополка про те, якою повинна бути українська література. Так, на його думку, художні твори повинні відповідати не лише мистецьким, естетичним вимогам, а й виконувати навчально-виховну роль [14, с.34].

Бібліотекарям маленьких бібліотек радилося купувати окремі або вибрані твори, щоб більша кількість читачів одночасно могла ознайомлюватися з ними. Окрім творів класиків української літератури, у фонді кожної бібліотеки повинні бути кращі зразки зарубіжної художньої літератури у перекладі українською мовою.

У цій же статті розглядався і такий аспект бібліотекознавства, на жаль сьогодні майже забутий, як бібліотерапія та керівництво читанням користувачів бібліотеки. Можна припустити, що підставою висловлених міркувань Наталею Дорошенко

стали перекладені з чеської мови і опубліковані С. Сірополком у 1926 р. в часописі «Народня Просвіта» – «Правила читача» [24], у яких визначено основні засади керівництва читанням. Дослідниця переконувала бібліотекарів «щоб не відставати від віку, від поступу життя, кожна людина, навіть з вищою освітою, якого б фаху вона не була: професор, інженер, лікар, чи хто інший, мусить учитися до самої смерти, коли хоче добре виконувати свої обов'язки» [23]. С. Сірополко звертав увагу, що читача необхідно навчити зосереджуватися на читанні, а це сприяє його осмисленості, найактуальнішим це є дитини, оскільки при залученні її до бібліотеки, необхідно навчити її «ясно думати», без зацікавлення книгою «вона не зможе ґрунтовно засвоїти те, чого хотіла би навчитися» [24]. Проведення обговорення прочитаних творів сприяє кращому їх розумінню, і засвідчить, чи твір зрозумілий читачу. Бібліотекар повинен добре орієнтуватися у тематичних зацікавленнях та рівні підготовки своїх читачів. Прочитання книги, яка не відповідає віковій та рівню знань читача користі не дає. С. Сірополко наголосив ще на одній складовій результативного читання – налагодженні режиму читання, при перевтомі «книжка вже не подає йому ні справжньої науки, ні шляхотної розваги» [24].

Наталя Дорошенко наголошувала, що якщо після закінчення школи людина нічого не читає, то не тільки забуде те, що вивчила в школі, але розучиться читати та писати. Лише, коли знання, отримані в школі, підсилюються правильним, плановим читанням, тоді можна досягти високого ступеня самоосвіти, значного розвитку природних здібностей. С. Сірополко також вказував, що науково-популярна література повинна висвітлювати не лише образи історичних героїв, а й об'єктивно змальовувати сучасні події і обставини, за яких відбуваються зміни в житті та поглядах українського народу [14, с.34].

Бібліотекарю рекомендувалося складати детальні індивідуальні плани читання, які б враховували особливості читача та поступовий перехід від простих книжок до складніших. Крім того пропонувалося враховувати, що «освітня вага книжки збільшується ще тим, коли згадаємо, що з неї можуть користати не лише письменні люди, а навіть неписьменні та сліпі, які слухають читання вголос» [23]. Ці міркування безперечно спиралися на окреслені С. Сірополком вимоги до керування читанням: «Бібліотекар мусить знайомитися з духовним обличчям кожного читача та поручати йому таку книжку, яка цілком задовольняла б його. Бібліотекар повинен прислухатися до попитів читачів та не залишати їх без відповіді» [14, с. 106]. Таку форму роботи з читачем і сьогодні використовують у дитячих бібліотеках.

Враховуючи, що остаточною метою самоосвіти є гармонійний розвиток людини, інтелектуальний і моральний, бібліотекарю нагадувалося, що він повинен сприяти вихованню в читача усвідомлення своїх людських та громадських обов'язків.

Разом з тим, бібліотекар повинен вміти добирати книжки за різними критеріями: видання повинне містити відомості близькі читачеві тематично, або ж книга повинна зацікавити, враховуючи вік та індивідуальні зацікавлення [22]. Таким чином, Н. Дорошенко підтверджувала думку С. Сірополка, що «якраз тепер книжка являється найсильнішим піонером українського Відродження, будителем живого духа і носителем культурних цінностей, так потрібних для нашої попаленої й потоптаної ниви народньої» [14, с.34].

Галицькі дослідники подавали низку порад, з чого саме слід розпочинати роботу в бібліотеці. Це звернення до тих, кого вперше обрали бібліотекарем і довірили книгозбірню товариства [25].

Перша з них – генеральне прибирання у бібліотеці, знепилення фондів. Важливим напрямом роботи є перевірка наявності книг, яку можна у невели-

кій бібліотечі здійснити найпростішим шляхом – «поскладати всі книги по порядку і виписати інвентарні номери відсутніх» [25, с.59].

Друга – звіряння відсутніх видань з формулярами читачів для з'ясування чи не випозичені вони, а якщо розшуки не дадуть результатів, повідомити про це виділ товариства.

Третя – перевірка фізичного стану книжок, відбір тих, що потребують дрібного ремонту та оправлення. Перше можна зробити власними силами, друге потребує залучення фахівців і коштів. Під час видачі книжок слід розповідати читачам як ними користуватися та наголошувати на необхідності дбайливого ставлення до них. Ці тези співзвучні з роздумами С. Сірополка щодо вимог з облаштування приміщень бібліотеки. Окрім читальної зали доцільно ще одну кімнату відвести для гардеробної, у якій розмістити умивальник, «щоб одвідачі читальні помили собі руки перш ніж взятися за книжку» [14, с.51]; стіни прикрасити портретами письменників та вчених, малюнками, картами; вікна та двері – рушниками. Не забув дослідник про безпеку бібліотечно-го фонду, нагадавши про спеціальне обладнання для гасіння пожежі.

Провідники галицького бібліотечного руху акцентували увагу на самопідготовці бібліотекарів, тобто ставили проблеми, що залишаються актуальними і сьогодні [26]. Надзвичайно важливою є підготовка бібліотекаря до його завдань як освітнього працівника, наголошував Богдан Чайківський, оскільки незадовільний стан наших бібліотек криється у відсутності глибокої підготовки наших бібліотекарів: «Не складає труднощів для багатьох навчитися вести облік фондів, створювати каталоги, але освоїти вміння працювати з книгою, ставитися до неї не як до матеріальної, а як до духовної цінності, зуміти вибудувати відносини з читачем, який звертається до бібліотекаря за порадою щодо вибору книг для читання» [26]. Саме на цій ділянці «найбільше недомагань, найбільше прогріхів, найбільше невміння. Яке може бути відношення бібліотекаря до книжки, коли вся тайна, що в ній замкнена, для нього зовсім чужа? Яку він може дати пораду читачеві, якщо він не може вибрати книжки навіть для себе» [26]. Як свідчить аналіз, деякі бібліотекарі не можуть розрізнити оповідання від наукового твору.

«Бібліотекар мусить передусім пізнати світ друкованого слова» [26, с.84]. А це не означає «проковтнути» велику кількість книжок, не задумуючись над їх вартістю, «яке їх місце поміж нашими книжками, яке їх призначення» [26]. Лише коли розподілити, покласифікувати всі твори письменства, можна мати «певний дороговказ, як нам знайти серед безлічі книг» [26]. Бібліотекарям повідомлялося, що цим займається така наука, як «теорія письменства», і бібліотекар повинен «з нею зазнайомитися, без неї – він зовсім розгубиться» [26]. І далі подавався короткий огляд видань, які сприятимуть бібліотекарю в ознайомленні із літературознавством, а серед – них книги С. Сфремова «Коротка історія українського письменства» та «Історія українського письменства» та ін. Це сприятиме бібліотекарю у виборі книжки, і наданню кваліфікованої поради читачам. Б.Чайківський зазначає, що це не означає, що достатньо прочитати один підручник, і цього буде достатньо, щоб орієнтуватися у книжковому світі. Процес навчання бібліотекаря повинен бут неперервним, лише тоді він «зможе впорядкувати в своїй голові все те, що досі читав він, матиме вказівку на майбутнє в усіх питаннях читачівства. Така підготовка стане тільки міцною та кінцевою підвалиною для подальшої праці бібліотекаря» [26]. Можна лише дивуватися, наскільки актуальними сьогодні залишаються слова, опубліковані стільки років тому.

Ще однією співзвучною з думками С. Сірополка можна вважати статтю Я. Веселовського «Головна хиба наших читальняних бібліотек», що розглядає

вплив частої зміни бібліотекарів на роботу книгозбірні [27]. Під час кожного переходу бібліотеки під опіку іншого бібліотекаря марнувався дорогоцінний час та виникали певні фінансові, не завжди виправдані, витрати, щоб навчити нового бібліотекаря. Крім того, кожен новий бібліотекар розпочинає роботу із знайомства із самою книгозбіркою, її фондом, і якою б малою не була бібліотека, це потребує певних затрат часу. У кожного бібліотекаря своє бачення зручності та оптимальних засад в облаштуванні приміщення бібліотеки та розташуванні фондів, що не завжди сприяє розвитку книгозбірні. Аналізуючи ставлення до бібліотечної професії його сучасників, дослідник ще раз підкреслює, що на «працю бібліотекаря треба дивитися, як на фах, що вимагає від бібліотекаря навіть у найменшій бібліотеці (а що вже казати про більшу!) певного і то великого знання та фахової підготовки – вишколення та практики» [27]. Обираючи бібліотекаря, громада повинна враховувати, що він повинен володіти певним мінімумом «загальної освіти та інтелігенції, – яке припускає знання книжок взагалі, а своєї бібліотеки зокрема». Поряд з цим він повинен володіти хоча б базовими знаннями з бібліотекознавства, орієнтуючись в основних аспектах організації роботи бібліотеки, «розумітися на книжці, себто знати, хоч загально, що то є книжка, з чого вона складається, як повстає, знати історію друкарства, зокрема на Україні, бібліотечну справу на Україні в минулому і в теперішності» [27]. Лише таку кандидатуру можна обирати бібліотекарем. Але враховуючи той факт, що у більшості громад майже не має «освічених і практично підготовлених бібліотекарів, то мусимо цінити бодай людей, які мають охоту, добру волю і любов до справи, сполучені з певного роду досвідом у веденню малих бібліотек» [27]. Тому якщо громаді вдалося обрати людину, що надається до роботи в бібліотеці, її необхідно скерувати на навчання хоча б на бібліотечні курси товариства «Просвіта» і залишити на цій посаді впродовж тривалого часу, доки не буде підготована достойна заміна.

С. Сірополко також наголошував на необхідності постійної самоосвіти та вдосконаленні фахових вмінь бібліотечних працівників, зазначаючи, що «кожний ідейний бібліотекар мусить бути загально-освіченою людиною, мати знання з обсягу курсу середньої школи та бути свідомим бібліотечної справи... Бібліотекар повинен насамперед стежити за новими книжками та рецензіями, переводити свою діяльність з ин. чинниками культурно-освітньої праці» [14, с.107–108]

Таким чином, унікальний підручник С. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи» відіграв важливу роль у розвитку бібліотечної теорії Галичини, сприяв еволюції бібліотечних технологій та налагодженню фахової освіти бібліотекарів. Видання спонукало провідних просвітян до створення власних науково-методичних розробок, що деталізували основні технологічні процеси бібліотечної роботи.

Список використаних джерел:

1. [Левицький В.] Про найнижчий ступінь бібліотекарської освіти / В.Л. Левицький // Життя і знання. – Львів, 1934. – Ч.11(86). – С. 321. – (Бібліотечний poradnik; Ч. 22).
2. Ківшар Т. Видатний просвітянин: [про С. Сірополка] / Т. Ківшар // Київська старовина. – 1992. – № 4. – С. 96–101.
3. Ківшар Т. Листи Ярослава Стеценка до Степана Сірополка / Т.Ківшар // Київська старовина. – 1996. – № 4/5. – С. 82–92.
4. Ківшар Т. Степан Сірополко [До 125-річчя від дня народження] / Т. Ківшар // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 6. – С. 32–35.
5. Прокопчук В.С. Організаційна і бібліотекознавча праця С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.І. Ясинського у фундаментальній бібліотеці Кам'янець-Подільського держав-

- ного українського університету / В.С. Прокопчук // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 360–367.
6. Скоморовська І. Степан Сірополько про освітньо-виховну роботу бібліотек Галичини 20–30-ті рр. XX ст. / І. Скоморовська // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Слов'янськ, 2011. – Вип. LV, ч. I. – С. 155–162.
  7. Кіра Р. Степан Сірополько про організацію народної бібліотеки / Р. Кіра // Вісник Прикарпатського університету. Сер. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2000. – Вип. 3. – С. 115–124.
  8. Маркус І. Значення «Короткого курсу бібліотекознавства» С. Сірополька як першого підручника з бібліотекознавства українською мовою для сучасної бібліотечної справи України / І. Маркус // Звітна наукова конференція викладачів, аспірантів, співробітників і студентів РДГУ, 24–26 лютого 2009 р. Секція «Актуальні проблеми бібліотекознавства і бібліографії». – Рівне, 2009. – С. 56–59.
  9. Кунанець Н. Бібліотеки товариства «Просвіта»: особливості діяльності / Наталія Кунанець // Записки ЛНБ ім. В. Стефаніка : зб. наук. пр. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаніка. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 181–188.
  10. Левицький В. Про освіту бібліотекарів / В. Левицький // Життя і знання. – 1934. – Ч. 10(85). – С. 289. – (Бібліотечний порадник; Ч. 21).
  11. Walter Hofmann Die Praxis der Bucherei: Ein Ratgeber für die Einrichtung und Verwaltung kleiner volkstümlicher Bucherei / Walter Hofmann. – Leipzig : Verlag von Quelle u. Meyer, 1926. – 91 s.
  12. Порадник для бібліотекарів // Бюлетин Філії товариства «Просвіта» в Дрогобичі для читальні «Просвіти» міста й повіту Дрогобича. – 1939. – Ч. 5. – С. 1–4.
  13. Ківшар Т. Визначний український вчений, громадський і політичний діяч Степан Сірополько / Т. Ківшар // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 8. – С. 22–24.
  14. Сірополько С. Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи / С. Сірополько. – Львів : Накл. фонду «Учіться, брати мої», 1924. – 127 с.
  15. Ріпецький М. Осінь іде... про урядження і ведення бібліотеки (Теорія і практика бібліотечної справи) / М. Ріпецький // Нова зоря. – 1931. – 6 верес. (ч. 67). – С. 3–4; 13 верес. (ч. 69). – С. 3.
  16. [Левицький В.] Як «читати» ділові бібліотечні книжки / В. Левицький // Життя і знання. – 1934. – Ч. 4 (79). – С. 82. – (Бібліотечний порадник; Ч. 16).
  17. [Чайковський Б.] Записки в бібліотечній діяльності / Б. Чайковський // Просвіта: місячник освіти – виховання – культури. – 1936. – Ч. 4/5. – С. 87.
  18. [Чайківський Б.] Сумління бібліотеки / Б. Чайковський // Просвіта: місячник освіти – виховання – культури. – 1936. – Ч. 8/9. – С. 186.
  19. [Левицький В.] Що нас болить? / В. Левицький // Життя і знання. – 1931. – Ч. 3(78). – С. 82. – (Бібліотечний порадник; Ч. 15).
  20. Дорошенко Н. Вибір і поповнення книжок в читальняних бібліотеках / Н. Дорошенко // Життя і знання. – Львів, 1933. – Ч. 5 (68). – С. 159–160. – (Бібліотечний порадник; Ч. 5)
  21. [Дорошенко Н.] Про комплектування читальняних бібліотек / Н. Дорошенко // Життя і знання. – 1934. – Ч. 2. – С. 49. – (Бібліотечний порадник; Ч. 14).
  22. [Дорошенко Н.] Красне письменство в читальняній бібліотеці / Н. Дорошенко // Життя і знання. – 1933. – Ч. 3(66). – С. 95. – (Бібліотечний порадник; Ч. 3).
  23. Дорошенко Н. Як оживити бібліотеку / Н. Дорошенко // Життя і знання. – 1931. – Черв. (ч. 9). – С. 274.
  24. Тоболка З. Десять правил читача / З. Тоболка ; пер. з чеськ. С. Сірополька // Народня Просвіта. – 1926. – Ч. 4. – С. 264–265.
  25. Шануй книжку / Б.Ч. // Просвіта: місячник освіти – виховання – культури. – 1936. – Ч. 1. – С. 58.
  26. [Чайківський Б.] Самопідготовка бібліотекаря / Б. Чайківський // Просвіта: місячник освіти – виховання – культури. – 1937. – Ч. 3/6. – С. 83.
  27. [Веселовський Я.] Головна хиба наших читальняних бібліотек / Я. Веселовський // Життя і знання. – 1933. – Ч. 2 (65). – С. 63. – (Бібліотечний порадник; Ч. 2).

В статье рассматривается влияние издания С. Сирополко «Краткий курс библиотекведения. История, теория и практика библиотечного дела» на научно-методические разработки когорты энтузиастов западноукраинских землях, в свою очередь способствовало активизации развития теоретических и практических основ библиотекведения

Ключевые слова: библиотекведение, история библиотечного дела Украины, общественные библиотеки.

The article examines the impact of the publication Siropolko S. «Short Course Library. History, theory and practice of librarianship» in the scientific and methodological developments enthusiasts of Western Ukraine, in turn, helped boost the development of theoretical and practical fundamentals of Library

Key words: library science, history of library science in Ukraine, the publiclibrary.

Отримано: 20.06.2012

УДК 027.7:02(477)(092)

П. І. Рогова,

м. Київ

РОЛЬ С.О. СИРОПОЛКА У СТАНОВЛЕННІ І РОЗВИТКУ УЧИТЕЛЬСЬКИХ БІБЛІОТЕК (до 140-річчя від дня народження С.О. Сірополка – відомого українського бібліотекознавця)

У статті проаналізовано частина творчого доробку С.О. Сірополка, присвяченого вчительським бібліотекам як спеціальним, активний розвиток яких розпочався у 70-х роках XIX ст.

Ключові слова: педагогічні бібліотеки як спеціальні, вчительські бібліотеки, позашкільна освіта, громадська ініціатива, земства.

Реформування шкільної системи у Російській імперії у II половині XIX ст. спричинило першочергову потребу в підготовці численної когорти педагогічних кадрів, підвищенні їхнього фахового рівня. Без вирішення цих важливих питань неможливими були реорганізація школи і розвиток держави. У цей період у Російській імперії також динамічно розвивались науки, зокрема педагогічна. З'явилися ґрунтовні дослідження з педагогіки, започаткувались спеціальні педагогічні журнали («Журнал Министерства народного просвещения» (1834–1917), «Семья и школа» (1871–1888), «Русская школа» (1890–1917), «Педагогический музей» (1910–1914), «Світло» (1910–1914) та ін.), розвивалась позашкільна освіта, було створено недільні школи. Упродовж 1859–1862 рр. на українських землях працювало 111 безоплатних недільних шкіл, де навчання велося рідною мовою [1, с.532]. Незважаючи на перешкоди, що влаштовувала влада, у цей час діяла Харківська недільна школа під керівництвом Х. Алчевської, започаткована у 1862 р., але офіційно зареєстрована 1870 р. Значну роль в організації недільних шкіл у цей період відіграв попечитель Київського навчального округу М. Пирогов. Для тих, хто навчався у недільних школах, українські прогресивні діячі створювали підручники й посібники українською мовою. У цей період побачили світ «Граматка» П. Куліша (1857, 1861), «Буквар южнорусский»

Т. Шевченка (1861), «Українська граматка» І. Деркача (1861), «Українська абетка» М. Гатцука (1861), «Граматка для українського люду» Л. Яценка (1862), «Українські прописи» (1862), «Арихметика, або щотниця» О. Кониського (1863) та ін. [3, с. 14]. Реформи в освіті в Російській імперії, а саме: прийняття закону про загальну освіту населення, збільшення навчальних закладів різних видів і рівнів, необхідність підготовки для них вчительських кадрів та державні розпорядчі документи, зокрема «Инструкция инспекторам народных училищ губерний Киевской, Подольской и Волынской (1871)» [2, с.19–30], підвищення фахового рівня вчителів шляхом формування спеціального фонду в бібліотеках навчальних закладів різних рівнів, громадсько-просвітницька ініціатива, сприяли заснуванню у цей період педагогічних бібліотек.

Необхідно підкреслити, що педагогічні бібліотеки як вид спеціальних у своєму становленні пройшли декілька етапів розвитку. Саме у другій половині XIX – на початку XX ст. відбувся перший етап їхньої динаміки, упродовж якого засновуються різні види цих бібліотек, а саме: учительські – складові навчальних бібліотек закладів освіти різних рівнів, довідково-педагогічні, зібрання посібників у справі народної освіти, центральні педагогічні бібліотеки, що діяли поза навчальними закладами, зокрема в структурі товариств грамотності, земських управ, педагогічних музеїв або як самостійні у другій половині 70-х рр. XIX ст. [7, с.10]. Назва «вчительські» в аналізованій період була найпопулярнішою.

У зв'язку з невеликим відсотком державного фінансування на освіту з 70-х рр. XIX ст. до зазначених процесів долучилися земства, виділяючи кошти на створення і діяльність вчительських семінарій, народних та вчительських бібліотек різних видів, у першу чергу, в структурі земських шкіл. Громадська ініціатива стала вагомим двигуном розвитку освіти. У другій половині XIX – на початку XX ст. до питання педагогічних бібліотек зверталось чимало вчених, просвітян, педагогів Російської імперії, зокрема Д. Багалій, І. Білоконський, О. Дідрихсон, С. Звягінцев, Д. Міллер, К. Рубинський, М. Тулупов, К. Ушинський, В. Чарнолуський, М. Чехов, П. Шестаков, які у своїх працях побіжно торкалися окремих сторін їхньої діяльності та розвитку. Але найвагоміший вклад у становлення педагогічних бібліотек Російської імперії у другій половині XIX ст. – на початку XX ст., теоретичне обґрунтування цих книгозбірень як спеціальних здійснив Степан Онисимович Сірополко – юрист за освітою, педагог, бібліотекознавець за покликанням, діяльність котрого припадає на зазначений період. Становлення С. Сірополка (рік народження – 1872) і його зростання відбувалося в період активного соціально-економічного розвитку Російської імперії. У Прилуцькій гімназії Чернігівської губернії, де він вчився, і де викладали демократично налаштовані вчителі, відбувається його формування як громадянина. Надалі поглибленню громадянської позиції С. Сірополка сприяло навчання на юридичному факультеті Московського університету, де викладали видатні вчені, ідеї яких також вплинули на подальший життєвий шлях і світогляд майбутнього науковця. Праця адвоката, якою Сергій Онисимович займався після закінчення університету, не відповідала його характеру. Близькою була освіта, просвітництво, громадська ініціатива. Працюючи з 1899 р. завідувачем відділу народної освіти Тульської губерньської земської управи, С. Сірополко брав активну участь в організації системи народних шкіл і училищ, земських закладів позашкільної освіти, у створенні земських книжкових складів. У ті роки в перших своїх працях, а саме: «Краткий обзор тридцатипятилетней деятельности Тульского губернского земства в области образования» (1902) [8] та «Положение учащихся в земских школах Тульской гу-

бернии» (1904) [12], С. Сірополко наголошував на тому, що для підвищення виховного та освітнього рівнів вчителів необхідні вчительські бібліотеки. Він схвалив діяльність Тульського земства щодо організації ним вчительських земських книгозбірень, підкреслюючи, що цій меті слугують також і навчально-педагогічні музеї, які діють у структурі закладів освіти. Саме у праці «Положение учащихся...» С. Сірополко порушував питання щодо створення мережі учительських бібліотек, діяльність яких мала спрямовуватись на забезпечення фахових інформаційних потреб широкого кола вчителів, які б, у свою чергу, сприяли просвіті народу [12]. Зважаючи на те, що учитель має постійно оновлювати свої знання, читаючи книги, педагогічні періодичні видання, автор запропонував при повітових земствах організувати для вчителів «безоплатну доставку книжок за допомогою земської пошти» [12], тобто кажучи сучасною мовою, міжбібліотечний абонемент.

На початку ХХ ст. освітяни і громадські діячі особливу увагу приділяли питанню розвитку бібліотек як складовій позашкільної освіти, на яку громадянськість, самоврядні органи покладали великі надії. У зв'язку з цим у 1910 р. С. Сірополко видав нову свою працю «Народные библиотеки: порядок открытия библиотек и их организация», де зазначив, що «у ряду закладів, які ставлять своїм завданням сприяти задоволенню розумових потреб населення, найбільше значення мають загальнодоступні бібліотеки» [9, с. 1]. У цій праці С. Сірополко подав рекомендації щодо організації бібліотек, каталогів, формування фондів, обов'язкового запровадження у роботі бібліотек класифікаційних систем, чіткого ведення інвентарної книги, формулярів читачів, звітності тощо. Автор наголошував на вагомості роботи бібліотекаря з читачами, на безоплатному користуванні книгозбіркою та її роботі у неділю. У цій праці, що слугувала посібником в організації бібліотек різних видів, зокрема вчительських, С. Сірополко закликав відповідально ставитись до вибору бібліотекаря, зазначаючи «як душею школи є учитель, так душею бібліотеки по справедливості має бути визнаний бібліотекар» [9, с. 11], котрий, на його думку, має бути освіченим, відповідальним, мати відповідну заробітну плату. Вчений підкреслював, що до бібліотечної справи ближче всього стоїть вчитель, «тому... він... краще інших виконає обов'язки бібліотекаря...», вкладаючи любов та енергію в справу просвіти народу» [9, с. 12].

Знаковим у становленні С. Сірополка як громадського діяча, бібліотекознавця є те, що в ці роки він увійшов до складу Московського товариства грамотності в народі, яке в 1911 році делегувало його як визначного знавця бібліотечної справи на Перший всеросійський з'їзд з бібліотечної справи, на якому Степан Онисимович виступив з доповіддю «Принцип общественности в народно-библиотечном деле», де сформулював положення про необхідність залучення місцевого населення до організації роботи бібліотек [13]. Учений взяв участь у Першому загальному з'їзді з народної освіти, Другому Всеросійському з'їзді книготорговців (тут він порушив проблему книгобереження бібліотек). Степан Онисимович викладав на учительських курсах. Серед тез, сповідуваних науковцем, – важливість позашкільної освіти. У 1913 р. вийшла його праця «Основные вопросы внешкольного образования», у якій вчений обґрунтував її значення для розвитку суспільства, просвіти народу, підкреслюючи, що її важливою складовою є бібліотеки [10]. З метою надання практичної допомоги в організації та розбудові народної освіти, народних бібліотек згідно із «сучасними потребами» і «сучасним розмахом» у видавництві «Задруга» у 1914 р. побачив світ збірник «Народное образование в земствах. Основы организации и практики дела» [4], підготовлений відомими земцями-освітянами. До нього ввійшли статті одинадцяти авторів, з них – п'ять належать С. Сірополку, а саме: «Участие местного населения в деле нар. образ.», «Справочная библио-

тека отдела нар. образ.», «Снабжение школ учебниками и учебн. пособиями», «Ученические библиотеки», «Учительские библиотеки», в яких його увага зосередилась на аналізі діяльності педагогічних книгозбірень різних видів, що забезпечують інформаційні потреби освіти: довідкової бібліотеки при відділі народної освіти, учнівської, вчительських пришкільних, районних та повітових. У статті «Снабжение школ учебниками и учебн. пособиями» [14] С. Сірополко надавав рекомендації земствам щодо вибору та закупівлі підручників для земських шкіл, їхньої видавничої діяльності. У публікації «Участие местного населения в деле нар. образ.» [15] він наголошував на ролі місцевого населення, батьків у розвитку школи та позашкільної освіти, невід'ємною складовою якої є бібліотечна справа, підкреслюючи важливість її організації та ведення. Автор наголосив на особливій ролі вчителя у розвитку бібліотек та бібліотечної справи: «Так, як народна бібліотека, за загальним визнанням, повинна стояти на одному шаблі зі школою, то на долю народного вчителя випадає завдання вселити в свідомість своїх колишніх учнів і взагалі місцевого населення розуміння важливості бібліотеки, як культурно-просвітницького закладу, запевнити їх в необхідності цього відкриття, ознайомити з порядком відкриття бібліотеки, сприяти утворенню бібліотечного товариства або ради та самому брати посильну участь у відкритті бібліотеки, у веденні бібліотечної справи» [15 с.65]. У наступній статті «Учительские библиотеки» С. Сірополко зазначив, що у переліку заходів, спрямованих на піднесення освітнього рівня тих, хто навчає, одне з чільних місць посідають спеціально-вчительські бібліотеки [16, с.256]. Автор підкреслював спеціальний характер цих книгозбірень, визначив їхні види, а саме: пришкільні, районні, повітові. Учений зазначав, що однією з головних типологічних ознак аналізованих бібліотек є фонд, тому приділяв цьому питанню особливу увагу, пропонуючи розроблені ним каталоги для трьох видів вчительських бібліотек, що є практичним обґрунтуванням ядра фонду різних видів цих книгозбірень. Автор переконаний, що «після видання циркуляра Міністерством народного уряду № 26130 від 30 листопада 1905 р., згідно з яким допущені в учительські бібліотеки всі книги, що перебувають в обігу, і які не підлягали конфіскації у громадському порядку», тому є можливість приділяти особливу увагу формуванню фонду вчительських бібліотек [16, с.256]. Враховуючи спеціальний характер цих бібліотек, він наполегливо рекомендував використовувати при комплектуванні пришкільних, районних, повітових учительських бібліотек його рекомендації. Їхні каталоги, розроблені вченим, склалися з найважливіших розділів: «Педагогіка і психологія», «Методика викладання навчальних предметів», «Позашкільна освіта і довідкові книги» та ін. Так, фонд пришкільної бібліотеки С. Сірополко радив комплектувати книгами з педагогіки та методики викладання предметів, довідниками для вчителя, літературою з історії зарубіжних країн, історії Росії. Приділяючи особливу увагу формуванню названих розділів, він радив комплектувати пришкільні вчительські бібліотеки працями прогресивних вітчизняних педагогів XIX ст.: М. Пирогова, М. Корфа, К. Ушинського, Б. Грінченка, оскільки ці твори, вважає учений, допоможуть самоосвіті вчителя, а життя й діяльність видатних педагогів будуть прикладом вчителству для наслідування [16, с.259–260]. Запропонований С. Сірополком каталог для районної вчительської бібліотеки був удвічі більший. У ньому вчений також звертав увагу на необхідність комплектування фонду працями педагогів, зокрема А. Біне, М. Бунакова, К. Вентцеля, М. Остроградського, М. Пирогова, К. Ушинського та ін. [16, с.260–263]. Якщо для шкільної вчительської бібліотеки С. Сірополко радив закуповувати книги на суму 30 руб., то для районної рекомендував ви-

трачати 100 руб., для повітової вчительської бібліотеки – 500 руб., щоб фонд педагогічної та методичної літератури був фундаментальним [16, с.257], а також радив при повітових бібліотеках збирати повні комплекти підручників: абеток, хрестоматій для початкової школи. Невід’ємним складником фонду вчительської бібліотеки, на думку С. Сірополка, є книги з бібліотечної справи, довідкові видання, зокрема він пропонував мати у фонді вчительських бібліотек книгу Л. Хавкіної «Руководство для небольших библиотек», твори М. Рубакіна й літературу з досвіду діяльності зарубіжних книгозбірень, енциклопедичні видання, зокрема «Практическую школьную энциклопедию», а також його праці з бібліотечної справи [16, с.264–271]. У кінці каталогу для повітових вчительських бібліотек С. Сірополко подав список фахових періодичних видань, що виходили в аналізований період у Російській імперії, яких на той час було 26 [16, с.270–271], і які він рекомендував обов’язково передплатувати для вчителів за рахунок земств. Педагог радив вчителям читати систематично й обов’язково коротко записувати прочитане, бо вважає, що самоосвіта, як і шкільна освіта, не може бути неплановою і безсистемною. Отже, вчений обґрунтував сутність комплектування вчительських бібліотек, підкреслюючи їхній спеціальний характер, практично визначивши головні складові фондів вчительських бібліотек різних видів, їхнє ядро та структуру фонду.

У бібліотекознавчих працях С. Сірополко приділяв чималу увагу формам звітності у бібліотеках, що стосувалося, зокрема, і вчительських книгозбірень. У праці «Очередные задачи в народно-библиотечном деле» [11], вчений акцентує увагу на чіткій внутрішній організації у бібліотеках, обов’язковій звітності в її діяльності, підкреслюючи, що для бібліотек має бути відпрацьована відповідна форма, яку він подав у додатках названого видання. У цій статті він наголошував, що в вчительських семінаріях та на педагогічних курсах необхідно ввести особливий предмет – бібліотекознавство: «Ми вважаємо, що кожний учитель або той, хто готується стати вчителем, після прослуховування основ бібліотечної справи стане, по-перше, пропагандистом бібліотеки, як просвітницької установи, серед того населення, де доведеться йому діяти, по-друге, добре підготовленим до ведення бібліотечної справи» [11, с.28]. С. Сірополко рекомендував при вчительських семінарах і педагогічних курсах організувати «зразкову, народну бібліотеку», в якій вчителі здобуватимуть досвід практичного застосування предмета бібліотекознавство [11, с.28]. Як патріот України автор зазначав, що книгозбірні цього профілю мають комплектуватися найкращими українськими книгами.

Ці та інші питання щодо діяльності бібліотек він оприлюднив на Першому загальноземському з’їзді та інших зібраннях, наголошуючи, зокрема, на необхідності спеціальної підготовки фахівців для роботи у бібліотеці, які повинні мати не тільки загальноосвітні, а й професійні знання. Для втілення в практику цієї ідеї він надалі викладав спеціальну дисципліну «Практична бібліографія і комплектування» в Московському міському народному університеті ім. А.Л. Шанявського.

Свої ідеї щодо організації і розвитку бібліотек, зокрема вчительських, С. Сірополко втілював у період визвольних змагань, працюючи у секретаріаті Української Центральної Ради, далі в архівно-бібліотечному відділі, в період Директорії – в Кам’янець-Подільському державному українському університеті, організовуючи українську навчально-педагогічну бібліотеку, яка стала надбанням вітчизняної культури і зразком цього виду книгозбірень. Саме в університеті він розвиває українську бібліологію, про що засвідчує вивчення курсу бібліознавства під його керівництвом. Перебуваючи за межами України, вчений узагальнив і розвинув увесь свій творчий доробок з питань розвитку освіти та бібліотечної справи у монографії «Історія освіти в Україні», яка уперше

вийшла 1937 р. у Львові, вдруге доповненим виданням у незалежній Україні у 2001 р., та у праці «Короткий курс бібліотекознавства» (1924).

Отже, аналіз багатогранної бібліотекознавчої спадщини С. Сірополка дав підстави зазначити, що в його творчому доробку чільне місце займають праці, присвячені вчительським бібліотекам, які є вагомим теоретико-методичним фундаментом обґрунтування книгозбірень цього профілю як спеціальних. С. Сірополко розробив теоретичні, методичні та організаційні засади цих бібліотек як виду спеціальних, зазначаючи, що вони є невід'ємною складовою розвитку освіти, необхідною умовою забезпечення фахових інформаційних потреб вчителів, підвищення їхнього загальноосвітнього та кваліфікаційного рівня, обґрунтувавши на підтвердження своїх аргументів щодо вчительських бібліотек такі особливості:

- їхні типо-видові ознаки;
- різні види даних книгозбірень;
- мету та соціальне призначення;
- ієрархічну структуру їхньої мережі.

Вагому роль у розвитку вчительських бібліотек відіграли аргументи науковця щодо ядра та структури фонду вчительських бібліотек різних видів, рекомендації з організації їхньої діяльності, введення статистичного обліку, інвентарної книги, важливості формування фондів цих бібліотек національними виданнями, ролі вчителя у розбудові даних бібліотек, підготовці бібліотечних кадрів.

Своєю науковою і практичною діяльністю С. Сірополко у другій половині XIX – на початку XX ст. сприяв утвердженню різних видів педагогічних бібліотек як виду спеціальних, а у незалежній Україні, коли його праці стали доступними широкому колу освітян та бібліотекознавців, і є невід'ємною складовою її культури, історії та вітчизняної бібліотечної справи, вони утверджують вагому роль педагогічних бібліотек у розвитку сучасної освіти та підвищенні фахового рівня педагогічних кадрів.

Список використаних джерел:

1. Борисенко В.Й. Курс української історії з найдавніших часів до XX століття : навч. посіб. / В.Й. Борисенко. – К. : Либідь, 1996. – 116 с.
2. Инструкция инспекторам народных училищ губерний: Киевской, Подольской и Вольнской : (утвержд. 6 марта 1871 г. Министером нар. просвещения) // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1876. – Ч. 185. – С. 19–30.
3. Нариси з історії українського шкільництва (1905–1933) : навч. посіб. / О.В. Сухомлинська, Н.П. Калиниченко, Ж.Д. Ляченко [та ін.] ; за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 302 с.
4. Народное образование в земствах: основы организации и практика дела : сборник / под. ред. Е.А. Звягинцева, А.М. Обухова, С.М. Серополко, Н.В. Чехова. – М. : Задруга, 1914. – 445 с.
5. Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в России : ист.-пед. очерки / Ф.Г. Паначин. – М. : Педагогика, 1997. – 215 с.
6. Расходы Министерства Народного Просвещения на 1832–1897 гг. // Энциклопедический словарь / под ред. К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского. – СПб., 1889. – Т. 27 а. – С. 206–207.
7. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.) / П.І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 271 с.
8. Серополко С. Краткий обзор тридцатипятилетней деятельности Тульского губернского земства в области образования / С. Серополко ; сост. С.О. Серополко. – Тула, 1902. – 12 с.
9. Серополко С. Народные библиотеки: порядок открытия библиотек и их организация / С. Серополко. – М. : Ред. журн. «Педагогический листок», 1910. – 43 с.

10. Серополко С. Основные вопросы внешкольного образования / С. Серополко ; под. ред. Н.Е. Румянцева, О.Н. Смирнова. – М. : Изд-во журн. «Народный учитель», 1913. – 63 с.
11. Серополко С. Очередные задачи в народно-библиотечном деле / С. Серополко // Для народного учителя. – 1910. – № 17. – С. 27–28.
12. Серополко С. Положение учащихся в земских школах Тульской губернии / С. Серополко. – Тула, 1904. – 19 с.
13. Серополко С.О. Принцип общественности в народно-библиотечном деле : доклад / С.О. Серополко // Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1-го по 7-ое июня 1911 г. : в 2 ч. – СПб., 1912. – Ч. 2: Доклады. – С. 173–176.
14. Серополко С. Снабжение школ учебниками и учебными пособиями / С. Серополко // Народное образование в земствах: основы организации и практика дела : сборник / под. ред. Е.А. Звягинцева, А.М. Обухова, С.О. Серополко, Н.В. Чехова. – М., 1914. – С. 193–200.
15. Серополко С. Участие местного населения в деле нар. образ. / С. Серополко // Народное образование в земствах: основы организации и практика дела : сборник / под. ред. Е.А. Звягинцева, А.М. Обухова, С.О. Серополко, Н.В. Чехова. – М., 1914. – С. 54–66.
16. Серополко С. Учительские библиотеки / С. Серополко // Народное образование в земствах: основы организации и практика дела: сборник / под. ред. Е.А. Звягинцева, А.М. Обухова, С.О. Серополко, Н. В. Чехова. – М., 1914. – С. 256–271.

В статье проанализирована часть творческого наследия С. О. Серополка, посвященная учительским библиотекам как специальным, активное развитие которых началось в 70-х годах XIX в.

Ключевые слова: педагогические библиотеки как специальные, учительские библиотеки, внешкольное образование, общественная инициатива, земства.

The article analyzes part of S.O. Siropolk's creative works which devoted special educational libraries, the active development of them began in the 70 years of the 19th century.

Key words: pedagogical libraries as special teachers' library, school education, social initiative zemstvo.

Отримано: 21.09.2012

УДК 02(477)(092):[02:311

О. М. Василенко,

м. Кам'янець-Подільський

ДІЯЛЬНІСТЬ С.О. СІРОПОЛКА В ГАЛУЗІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СТАТИСТИКИ

На основі публікацій відомого бібліотекознавця С.О. Сірополка розглянуто його науково-практичну діяльність в організації статистичних досліджень в бібліотечній справі. Визначено роль вченого у закладанні основ методології бібліотечної статистики, її становлення як галузі науково-практичної діяльності в системі державної статистики.

Ключові слова: С.О. Сірополко, історія бібліотечної справи України, історія бібліотечної статистики.

Формування бібліотечної статистики (БС) як галузі науково-практичної діяльності на теренах України тісно пов'язане з історією бібліотечної справи та статистичної науки. В історії її розвитку простежується чотири основних періоди, визначальним щодо вироблення і закладання основ методології БС був дру-

гий період [1], пов'язаний з діяльністю не тільки адміністративних установ, а, насамперед, земств, освітянських товариств та творчих особистостей, які відігравали значну роль у розвитку бібліотечної справи та організації статистичних досліджень. До числа видатних діячів, творчий доробок яких забезпечив розвиток БС від описово-пізнавальної статистики до галузі науково-практичної діяльності належить відомий український вчений в галузі бібліотекознавства і освіти, громадський і політичний діяч Степан Онисимович Сірополко.

Навчався Степан Онисимович на правничому факультеті Московського університету, що дало йому можливість отримати фахові знання як у правознавчій, так і статистичній галузі, оскільки на той час курс статистики викладався у рамках дисциплін цього факультету. Така підготовка дала йому змогу опанувати основами організації і проведення статистичних досліджень, а теоретичні знання закріпити на практичній роботі у статистичному бюро Московського губернського земства, де певний час пропрацював С.О. Сірополко [3]. Згодом, коли Степан Онисимович долучився до бібліотечної справи, організація БС і застосування статистичних методів в роботі бібліотек постійно перебували у сфері його науково-практичних інтересів.

У першому десятиріччі ХХ ст. ведення БС ще не було регламентовано, хоча окремі її складові вже популяризувалися у виданнях Харківського товариства поширення в народі грамотності та Л.Б. Хавкіної, в яких йшлося про організацію народних бібліотек. Такий підхід простежується і в роботі С.О. Сірополка «Народные библиотеки: порядок открытия библиотек и их организация» (1910 р.), в якій автор поряд з теоретичними проблемами бібліотекознавства – визначення соціальних функцій бібліотеки, виявлення основних принципів організації бібліотечної справи, запровадження участі громадськості в роботі бібліотек, формування бібліотечної мережі, розробки бібліотечної класифікації та каталогізації, торкається і питань БС [7]. У цій праці Степан Онисимович розкриває суть БС, основні елементи її організації, наводить зразки облікових документів, що мало як теоретичне, так і практичне значення для упровадження і поширення статистичних досліджень в роботі бібліотек.

Говорячи про необхідність налагодження систематичної звітності в бібліотеках С.О. Сірополко в своїй статті «Очередные задачи в народно-библиотечном деле» [9] основними показниками бібліотечної звітності визначав відомості про наявний книжковий фонд (як в цілому, так і по кожному його відділу); кількість читачів; число виданих книг за конкретний період, пропонуючи прийняти за такий календарний (громадянський) рік. Подальший розвиток творчої думки вченого поряд з розумінням важливості БС для управління бібліотечною справою віднайшли своє втілення в наступних працях.

Значного прискорення розвитку науково-методологічних засад БС надали проведенні 1911–1913 рр. загальноросійські форуми з бібліотечної справи і народної освіти, в яких брав активну участь С.О. Сірополко, піднімаючи нагальні питання розвитку народної освіти і бібліотекознавства, які стосувалися і БС. На той час вчений вже розглядав розробку проблем організації БС як невід'ємну складову бібліотечної справи, що й відбилося у його доповіді, виголошеній на Першому Загальноземському з'їзді з народної освіти (1911), в якій він запропонував програму десятигодинного навчального курсу бібліотекознавства. До тем з вивчення цього предмету пропонувалися включити теми, які торкалися різних аспектів БС, методики обліку та отримання статистичних даних: «III. Народні бібліотеки в Росії: історія та статистика»; «VII. Техніка запису при видачі книжок»; «VIII. Звітність бібліотеки» [6, с.56]. Таким чином до складу курсу бібліотекознавства вводилися питання теоретико-прикладного

характеру (статистичний аналіз зарубіжних і вітчизняних громадських бібліотек, методика обліку в системі обслуговування, статистика і звітність в бібліотеці), що мало забезпечити мінімальний комплекс знань з організації БС. С.О. Сірополко першим акцентував увагу на необхідності викладання майбутнім бібліотечним фахівцям основ бібліотечної статистики.

Підняті проблеми і пропозиції, пов'язані з БС, які були озвучені на Першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи (Санкт-Петербург, 1911 р.) представниками Харківського товариства поширення в народі грамотності [1] викликали великий інтерес учасників форуму і визначили подальші напрями роботи з удосконалення БС. Безумовно, такі проблеми як обов'язковість ведення статистичного обліку у всіх публічних, товариських і народних бібліотеках, необхідність встановлення єдиних форм статистичної звітності для однорідних категорій бібліотек, а також відповідне визначення переліку статистичних відомостей та їх групування, впали на плідний ґрунт творчої думки Степана Онисимовича. Його активна життєва позиція та розуміння щодо суспільної потреби у достовірних статистичних відомостях про стан народних бібліотек і читалень, не залежно від їх підпорядкування та приналежності, яку могли б збирати земські установи, дозволили вченому вирішити цю низку проблем організаційного і науково-методичного характеру. Свої напрацювання С.О. Сірополко представив Загальноземському з'їзду по статистиці народної освіти, який відбувся у Харкові 12–18 червня 1913 р. В роботі цього форуму він брав участь за особливим запрошенням бюро з'їзду як делегат, доповідач і фахівець [5, с.198]. Його було обрано головою секції «Статистики позашкільної освіти», де заслуховувалися та обговорювалися окремі проблеми відповідної тематики, а також йшлося про розробку проектів бланків звітності закладів позашкільної освіти, зокрема й бібліотек. У доповіді «Основні групування даних про народні бібліотеки» С.О. Сірополко, зважаючи на нові правила щодо народних бібліотек при нижчих навчальних закладах, запропонував поділити їх на дві категорії: ті, що знаходяться у шкільних приміщеннях і підпорядковані Міністерству народної освіти (на які розповсюджуються правила від 9 червня 1912 р.) та ті, що знаходяться поза межами школи й підпорядковані Міністерству внутрішніх справ (мають право мати в своїх фондах усі книги, за винятком вилучених із вжитку) [8, с.429].

Вчений визначив п'ять груп основних статистичних показників, які необхідно надавати бібліотекам для характеристики їх діяльності. *Перша група* «книжкове майно» містить відомості про загальну кількість книг і брошур (назв і томів). В цій групі також мали відбиватися дані щодо загальної вартості книг і брошур (їх номінальна вартість), кількість книг по різних відділах фонду. Було запропоновано класифікувати бібліотечний фонд за тринадцятьма відділами: релігійно-моральний; белетристика; історія література, критика та публіцистика; історія та біографія; географія та подорожі; вірші; суспільствознавство; філософія, психологія та педагогіка; сільське господарство та ветеринарія; медицина; технічні науки і ремесла; довідкові видання; періодичні видання [там само, с.430]. Таким чином пропонувалося закріпити основні підходи до статистичного обліку бібліотечного фонду, при якому одиницею обліку бібліотечного фонду визначався окремий примірник видання, що дозволяло визначити кількісний та тематичний склад фонду, рух його документів.

До *другої групи* «читачі» було включено статистичні дані про загальну кількість читачів та за їх окремими характеристиками: *статтю, віком* (діти, підлітки – від 13 до 18 р., дорослі – від 19 до 50 р., старі – від 51 р. і старші); за-

няттями (землероби, чорноробочі, заводські та фабричні робітники, приватна та громадська служба, чиновники, без визначеного роду занять); *освітою* (учні, котрі закінчили початкову чи іншу школу, самоучки); *місцем знаходження від бібліотеки* (на відстані 1-ї версти, 2-х, 3-х тощо) [8, с.430]. Тим самим пропонувалося запровадження статистичного обліку читачів, що дозволяло досліджувати склад читачів за різними верствами населення, які користувалося бібліотекою та здійснювати групування даних за різними категоріями читачів.

Характеристику бібліотечного персоналу надавала *третьа група* показників «бібліотекарів», в якій відбивалися відомості про *загальну кількість бібліотекарів*, їх *помічників*, розподіл за *віком*, *професійною діяльністю* (учитель, священник, дяк, псаломщик, волосний або сільський писар, інша професія, спеціальний бібліотекар), *рівнем освіти* (без освіти, з початковою, середньою чи спеціально-педагогічною освітою) і *стажем роботи*, також повідомлялося про розмір отриманої платні. Багатоаспектний підхід до статистичного представлення інформації про співробітників бібліотеки, розроблений С. Сірополком, дозволяв визначати їх кваліфікаційний та освітній рівень, сприяючи тим самим розвитку системи професійної підготовки бібліотечних кадрів.

Четверту групу статистичних даних складали відомості про діяльність бібліотеки: *число виданих книг* (всього і по відділах); *число книг, виданих на одного читача*, кількість читачів, які взяли по одній книзі, по дві; *число видач на книгу* (від 1 до 5, від 6 до 10 стільки-то тощо); *кількість днів, упродовж яких була відкрита бібліотека*; *число годин, упродовж яких вона працювала для читачів* [8, с.431]. Ця частина звіту давала уявлення про книговидачу по бібліотеці, представляючи більш популярні розділи (відділи) фонду та окремі видання, відбиваючи не тільки читачькі інтереси, але й робоче навантаження на бібліотекарів в процесі обслуговування читачів. Автором запроваджувалося використання у звіті відносних статистичних показників, якими згодом було визначено як «читаність» та «відвідуваність». Відомості про фінансовий бік роботи бібліотеки (бюджет) – надходження та видатки увійшли до *п'ятої групи* показників статистичного звіту.

Така система показників була розроблена не тільки для низового рівня БС, передусім запропоноване С.О. Сірополком групування даних мало на меті загальну уніфікацію бібліотечної статистичної звітності, що дозволяло (у разі прийняття єдиної форми звітності) узагальнювати статистичні дані як у межах будь-якого відомства, так і на державному рівні, хоча вирішувалася проблема, перш за все, для мережі земських бібліотек.

Взявши за основу вже визначені ним основні групи статистичних показників, С.О. Сірополко розробив бланки щорічної та поточної статистики для книгозбірень, які було представлено на з'їзді і запропоновано для використання у різних відомчих мережах, що відповідало вимогам уніфікації. Запропонована «Форма звітності по народних бібліотеках і читальнях» [10] розкривала основні види бібліотечної діяльності і складалася із сорока семи пунктів, які характеризували стан справ в окремій книгозбірні, а узагальнені на її основі зведення надавали матеріал для визначення, як розвитку бібліотек мережі чи регіону, так і загального рівня освіченості різних верств населення. Водночас такий підхід дозволяв здійснювати порівняльний аналіз на міжвідомчому чи міжрегіональному рівні та створював передумови до запровадження БС державного рівня.

Крім вищезазначених показників, цією формою звіту передбачалося представлення народними бібліотеками і читальнями даних про мовний склад книжкового фонду та книговидачу за основними тематичними розділами за

кожний місяць року, а також відомостей про каталоги та їх види, рекомендаційні та бібліографічні покажчики, наявність при бібліотеці читальні режим її роботи. Статистичні відомості мали коментуватися у текстовій частині звіту книгозбірні, чому С.О. Сірополко надавав також великого значення, оскільки вона несли інформацію, яку не завжди можна передати мовою цифр, і була суттєвим доповненням щодо висвітлення суспільної значущості бібліотеки як осередку освіти і культури. Тут мали розкриватися якісні характеристики щодо впливу бібліотеки на читачів, ставлення до неї населення, визначатися проблеми у керівництві читанням і комплектування книжкового фонду.

У процесі обговорення пропозицій щодо організації статистики народних бібліотек, С.О. Сірополком висловлювалися думки і про необхідність запровадження єдиного бланку звітності для народних бібліотек із мінімальною кількістю запитань [4, с.286], необхідність звітування за конкретний хронологічний період, розкривалася якісна характеристика показників і вживання окремих термінів. Так, при визначенні поняття «Облік кількості, складу і руху книжкового майна» вчений пропонував під «кількістю» розуміти «число назв і число оправ», а під «складом» – «розподілення книжкового майна по відділах систематичного каталогу». Переважна частина пропозицій С.О. Сірополка щодо організації бібліотечної звітності, формування системи статистичних показників і використання термінів знайшли підтримку членів форуму і були прийняті [там само, с.290, 301]. Для БС того часу це було новим явищем і суттєвим кроком щодо наближення її до статусу загальнодержавної статистики бібліотечної справи.

Розуміння важливості вірних статистичних відомостей як потужного інформаційного ресурсу управління не тільки в галузі бібліотечної справи й освіти, зумовили постійний інтерес вченого до питань організації БС. Розробляючи методологічні засади бібліотекознавчої науки, вчений активно спирався і пропагував метод статистичного дослідження. С.О. Сірополко, використовуючи статистичний метод, активно вивчав народні й учительські бібліотеки, аналізував їхню кількість, обсяг книжкового фонду, досліджував читачів за віком, статтю, освітою, професією, визначав вплив на роботу книгозбірень різних факторів, таких як склад та освіта бібліотекарів, наявність і кількість власних приміщень бібліотеки, їх підпорядкування тощо. Розробляючи методологічні засади бібліотекознавчої науки, вчений активно спирався і пропагував метод статистичного дослідження, тим самим демонструючи користь БС для розвитку бібліотечної справи і підтримуючи наукових підхід в її організації.

В своїх роботах С.О. Сірополко систематично підкреслював необхідність вивчення читацького попиту та важливість їх врахування при комплектуванні фондів бібліотек. У цьому зв'язку у своїх публікаціях він неодноразово посилався на відповідні матеріали і резолюції Всеросійського загально-земського з'їзду з народної освіти, Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи та Першого загальноземського з'їзду із статистики народної освіти, які мали надзвичайне значення для розвитку бібліотечної справи на території сучасної України [11; 13]. Вчений систематично аналізував результати статистичних досліджень, проведених в сфері бібліотечної справи і освіти. Зокрема він високо оцінював роботу з опрацювання матеріалів про інтереси читачів Українського наукового інституту книгознавства: селянської та робітничої молоді, студентів, жінок [13, с.169]. Учений докладно проаналізував результати анкетування бібліотек, проведеного 1925 р. Всенародною бібліотекою України та секцією академічних бібліотекарів при об'єднанні бібліотекарів м. Києва, відмітивши як позитивні, так і негативні аспекти формування фондів бібліо-

тек, зокрема низьку укомплектованість українською книгою, тоді як попит на українську літературу є значно вищим. У своїх висновках щодо стану бібліотечної справи того періоду С.О. Сірополко зазначає «книжковий фонд політосвітніх бібліотек не відповідає інтересам читачів» і «попит на українську літературу свідчить про здоровий смак її споживача» [там само, с.179].

Подальший розвиток методичних підходів щодо організації статистичних спостережень в бібліотеках та опрацювання матеріалів досліджень знайшли своє відбиття у наступних роботах вченого [12; 14]. Питання ведення бібліотечної статистики, використання методів, форм, ведення обліку, зведення статистичних і підготовки звітів комплексно розглянуто у виданні «Народні бібліотеки: організація та техніка бібліотечного діла» (1919) [14]. І ще більш змістовно розкрито методологічні аспекти БС у першому українському підручнику з бібліотекознавства «Короткий курс бібліотекознавства» (1924), в якому окремий розділ присвячено бібліотечній статистиці [12, с.77–86]. Це значною мірою сприяло упровадженню і розвитку статистичних методів в бібліотеках на території Західної України. У підручнику автор, відзначає необхідність застосування статистичного методу в діяльності бібліотек і підкреслює важливість БС, наголошуючи на її значенні «статистика діяльності бібліотеки дає можливість зміряти ступінь розвитку бібліотечної справи в державі, рівень розвитку потреби у книжці та змагань громадянства до освіти; ... може виявити такі явища в духовному житті громадянства, які інакше не були б розкриті...» [12, с.78]. Вчений поділяє БС на біжучу, основну, монографічну, розкриває завдання кожного виду досліджень. У розділі розглядається використання і побудова діаграми і картограм, в яких відбивається робота книгозбірні. Автор наводить зразки діаграм і картограм, доцільність використання їх різних видів і форм, надає поради щодо їх практичного використання. Практично С.О. Сірополком вперше пропонується використовувати наочне відображення досягнень бібліотеки, виокремлюючи тим самим *ілюстративну функцію* БС. У додатку наводиться форми звіту бібліотеки і читальні із статистичними таблицями і переліком статистичних показників у межах груп, про які вже йшлося вище. Вчений звертає увагу на необхідність представлення результатів досліджень як для утримувачів бібліотек, так і для їх поширення серед читачів, наголошуючи на відкритості та суспільній значущості показників БС, що розкриває її *соціальну функцію*. С.О. Сірополко підводить до розуміння *управлінської і дослідницької функції* БС, у вислові щодо значення статистичних спостережень, зокрема «... ми, як статистики, працюємо не тільки для майбутніх істориків, а й для самих себе, для теперішнього часу: ми студіюємо духовні потреби населення, ми даємо земству, місту чи державі матеріал, який вони мусять використати для своєї доцільної діяльності в галузі бібліотечного діла», а бібліотекар, долучаючись до роботи в сфері БС, «стає безпосереднім учасником спільної культурно-просвітньої праці» [12, с.83]. Таким чином, у цьому підручнику вчений представив основні підходи і вимоги до організації БС, означив найбільш оптимальні на той час форми і методи проведення постійних статистичних спостережень в бібліотеках, фактично підвів до визначення основних функцій і принципів організації БС [2], заклавши тим самим фундамент для подальшого розвитку її методологічних засад.

Підсумовуючи вищевикладене можна зазначити, що за відносно короткий період своєї діяльності на ниві бібліотечної статистики Степану Онисимовичу Сірополко вдалося долучитися до вирішення таких нагальних проблем як обов'язковість ведення статистики і звітування бібліотек, уніфіка-

ції форм статистичної звітності для однорідних категорій бібліотек, визначення набору статистичних показників та їхнього групування, методики організації постійного статистичного спостереження в бібліотеках і опрацювання даних первинної статистики, а також становлення терміносистеми і закладання основ методології статистики бібліотечної справи.

Список використаних джерел:

1. Василенко О.М. Визначальний етап розвитку бібліотечної статистики України (кін. XIX – поч. XX ст.) / О.М. Василенко // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 1. – С. 22–31.
2. Василенко О.М. Сучасні аспекти методології бібліотечної статистики / О.М. Василенко // Наук. пр. НБУВ. – 2008. – Вип. 20. – С. 185–196.
3. Губенко Н.П. Особовий фонд С.О. Сірополько ЦДАВО України / Н.П. Губенко // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 55–58.
4. Журнал засіданий III секції (статистика внешкольного образования). Заседание 13 июля // Тр. общезем. съезда в г. Харькове по статистике нар. образования 12–18 июня 1913. – X., 1914. – С. 284–331.
5. Ківшар Т. Бібліотекознавча діяльність С. Сірополька у 1908–1917 роках / Т.І. Ківшар // Українська біографістика : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 192–249.
6. Серополько С.О. Внешкольное образование : сборник статей / С.О. Серополько. – М., 1912. – 128 с.
7. Серополько С.О. Народные библиотеки : порядок открытия библиотек и их организация / С.О. Серополько. – М. : Типогр. К.Л. Меншова. – 1910. – 43 с.
8. Серополько С.О. Основные группировки данных о народных библиотеках: Первый общезем. съезд по статистике нар. образования 1913 г. : доклады / С.О. Серополько. – X., 1913. – С. 429–431.
9. Серополько С.О. Очередные задачи в народно-библиотечном деле / С.О. Серополько // Для народного учителя. – 1910. – № 17. – С. 27–28.
10. Серополько С.О. Форма отчетности по народным библиотекам и читальням: Проект ежегодного бланка по школьной статистике / С.О. Серополько // Первый общеземский съезд по статистике народного образования 1913 года. Доклады. – X., 1913. – С. 523–526.
11. Сірополько С. Бібліотечна справа на советській Україні / С. Сірополько. – Варшава, 1934. – 239 с.
12. Сірополько С. Короткий курс бібліотекознавства / С. Сірополько. – Л., 1924. – 131 с.
13. Сірополько С. Народна освіта на советській Україні // С. Сірополько. – Варшава, 1934. – 239 с.
14. Сірополько С. Народні бібліотеки: Організація та техніка бібліотечного діла / С. Сірополько. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 24 с.

На основе публикаций С.О. Сірополька рассмотрена его научно-практическая деятельность в организации статистических исследований в библиотечном деле. Раскрыта роль ученого в формировании основ методологии библиотечной статистики, ее становления как отрасли научно-практической деятельности в системе государственной статистики.

Ключевые слова: С.О. Сірополько, история библиотечного дела Украины, история библиотечной статистики.

Based on the publications of known library-studies scholar S. Siropolko, his scientific and practical activities for the organization of statistical research in library science were observed. The role of the scientist in laying the foundations of the methodology of library statistics, its establishment as a field of scientific activities in the state statistics was defined.

Key words: S. Siropolko, history of librarianship of Ukraine, history of library statistics.

Отримано: 21.09.2012

ВНЕСОК СТЕПАНА СІРОПОЛКА У ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНИХ БІБЛІОТЕК

У статті розкрито роль відомого бібліотекознавця і педагога Степана Онисимовича Сірополка (1872–1959) у розвитку шкільних бібліотек в Україні другої половини XIX – початку XX ст.; розглянуто наукові праці вченого, в яких висвітлено необхідність відкриття шкільних книгозбірень.

Ключові слова: ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, С.О. Сірополко, бібліотечна справа, шкільні бібліотеки, народні бібліотеки, земства, каталоги.

Розвиток національної системи освіти та бібліотечної справи в Україні, наукове вирішення сучасних освітніх і бібліотекознавчих проблем неможливі без творчого осмислення і переосмислення історичного досвіду минулого. Сьогодні серед пріоритетних наукових завдань увага вчених і практиків акцентується на необхідності незаангажованого, вільного від ідеологічних нашарувань прочитання спадщини визначних діячів бібліотечної справи і бібліографії; звернення до першоджерел вітчизняної бібліотекознавчої думки, до невідомих або маловідомих (оригінальних) текстів; вивчення історії становлення і розвитку галузевих, зокрема педагогічних, книгозбірень, їхньої бібліотечної мережі. Тому аналіз праць бібліотекознавців, бібліологів, істориків-педагогів, громадських діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної освіти та бібліотечної справи і яких свого часу не було належно оцінено, залишається актуальним.

До теми історії педагогічних бібліотек, зокрема шкільних, зверталосся багато вчених, просвітян, педагогів, бібліотекознавців кінця XIX – початку XX ст.: Д. Балика, С. Мединський, І. Огієнко, К. Рубинський, М. Тулупов, М. Чехов, П. Шестаков, Д. Багалій, С. Сірополко. Окремі аспекти розвитку та діяльності педагогічних бібліотек висвітлювали сучасні дослідники: Л. Вовк, А. Волинець, Т. Добко, Т. Горбаченко, Л. Чепурна, О. Чорна та інші. Вагомий внесок у вивчення історії педагогічних бібліотек, як спеціальних, другої половини XIX – 20-х рр. XX ст., їхні типовидові ознаки, функції та завдання ґрунтовно здійснено П. Роговою, яка вперше в Україні і на пострадянському просторі на дисертаційному та монографічному рівнях представила етапи становлення та розвитку педагогічних бібліотек України, підкреслила вагому роль громадських діячів України у цьому процесі. У її монографії висвітлено внесок С. Сірополка у розвиток освіти та бібліотечної справи, зокрема шкільних бібліотек.

Упродовж другої половини XIX – початку XX ст. українська свідомо громадськість, провідні педагоги доклали чимало зусиль для розвитку національної освіти, бібліотечної справи в Україні, зокрема комплектування фондів бібліотек українською книгою та виховання вчителів як духовних наставників. Велику історико-культурну цінність для бібліотечного джерелознавства становлять праці видатного вченого-педагога, публіциста, бібліографа, книгознавця, бібліотекознавця, культурно-громадського діяча, автора численних праць з питань освіти, історії педагогіки, бібліотекознавства С.О. Сірополка (1872–1959). Учений зробив чи не найвагоміший внесок у розвиток мережі педагогічних та вчительських бібліотек в Україні, визначення їхніх видових ознак та в укладання каталогів для відповідного формування фондів. Як зазна-

час П. Рогова, «він, зокрема, є одним із перших, хто у цей період визначав педагогічні та вчительські бібліотеки як спеціальні» [5, с.17]. У серпні виповнюється 140 років від дня народження С. Сірополка. Грунтовно досліджує ідеї вченого доктор історичних наук, професор Т. Ківшар, яка не тільки однією з перших зацікавилася його персоналією, а й доклала зусиль до повернення з-за кордону в Україну особистого архіву та бібліотеки С. Сірополка. Нині його багата творча спадщина привертає заслужену увагу багатьох інших сучасних дослідників.

Вагомою складовою фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського (ДНПБУ ім. В.О. Сухомлинського) є праці видатних педагогів, бібліотекознавців, книгознавців, культурно-освітніх діячів XIX–XX ст. Ці рідкісні та цінні видання, зокрема і спадщина С. Сірополка, є національним надбанням України, а також об'єктом всебічних досліджень Бібліотеки. Метою статті є вивчення і оприлюднення наукових праць, доповідей, статей С. Сірополка з фонду ДНПБУ ім. В.О. Сухомлинського, в яких висвітлено історію відкриття та діяльності шкільних і народних бібліотек другої половини XIX – початку XX ст.; привертання уваги користувачів до мало-відомих його публікацій (оригінальних текстів) у періодиці, які з часу виходу друком не перевидувалися. Бібліотека має у фонді наукові праці С. Сірополка з питань освіти та бібліотечної справи, зокрема такі: «Основные вопросы внешкольного образования» (1913), «Порядник діячам позашкільної освіти» (1918), «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла» (Кам'янець-Подільський, 1919), «Історія освіти в Україні» (2001); публікації у збірнику «Народное образование в земствах» (1914) та доповідь на «Первом общеземском съезде по народному образованию» (1911); статті, які друкувалися на сторінках періодичних видань кінця XIX – початку XX ст., зокрема таких, як «Світло», «Для народного учителя», «Педагогический листок», «Украинская жизнь» тощо; наукові розвідки про життєвий шлях і діяльність С. Сірополка – М. Євтуха, О. Завальнюка, Т. Ківшар [2–3], Р. Кіри [4], Л. Самоплавської та інших. Науково-інформаційний розвиток освітянської галузі потребує виявлення, дослідження та аналізу зазначених документів.

На українських етнічних землях з 70-х рр. XIX ст. почали формуватися педагогічні книгозбірні, зокрема навчальні бібліотеки колегіумів, ліцеїв, семінарій, шкіл, які були спрямовані переважно на забезпечення загальноосвітніх інформаційних потреб освітян. Зважаючи на те, що державою виділялося недостатньо коштів на освіту широких верств населення, провідні суспільні кола, земства і громадськість переймалися проблемами не тільки розбудови закладів народної освіти, а й розвитку бібліотек, що зумовило значні зміни у системі народної та позашкільної освіти [5]. Завдяки увазі земств до розвитку освіти, шкільних бібліотек, що обслуговували вчителів і учнів, а надалі й інші верстви населення, ці книгозбірні були перетворені на народно-шкільні, які надалі виокремилися у народні та прилюдні бібліотеки. Фондами народно-шкільних книгозбірень мало змогу користуватися доросле населення, за умови видачі книг додому у позанавчальний час. Бібліотечні послуги в цих книгозбірнях надавав учитель, як правило безкоштовно. Слід зазначити, що з 70-х рр. XIX ст. земства почали засновувати при школах бібліотеки – учнівські й вчительські, що забезпечували інформаційні потреби як учнів, так і вчителів. Їхні фонди були невеликими, оскільки кількість книг залежала від фінансування земств.

За відсутності спеціальних книгозбірень учителі користувалися фондами шкільних бібліотек, які в цей час набули свого розвитку. Шкільні бібліотеки,

засновані земствами, підпорядковувалися Міністерству народної освіти. Фонди цих книгозбірень комплектувалися за каталогами, які Міністерство видавало щоп'ять років, та щорічними доповненнями до них. Каталоги містили невелику кількість літератури, що виходила в царській Росії, відповідали запитам школи й диференціювалися для бібліотек середніх і початкових навчальних закладів, народних училищ. Фонди шкільних бібліотек більше відповідали запитам школи, а не задоволенню потреб населення. У 1905 р. вийшли нові правила про народні бібліотеки, якими скасовувалося комплектування бібліотек згідно з каталогами. У п'ятому параграфі цих правил зазначалося, що народні бібліотеки можуть комплектуватися як учнівські, учительські, публічні, тобто в них розширювалися фонди, якими могли користуватися вчителі. Як зазначає П. Рогова, «це була велика перемога демократичних сил, нового часу» [5, с.61]. Але на практиці народно-шкільні бібліотеки у багатьох місцях ще тривалий час комплектувалися по-старому: по-перше, у зв'язку з тим, що бібліотекарі не знали цих правил, по-друге, керівництво не давало дозволу комплектуватися по-новому. Отже, з розвитком освітнього руху в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. збільшувалась кількість шкільних і народних бібліотек. Діяльність цих закладів сприяла підвищенню культурно-освітнього рівня населення.

У кінці XIX – на початку XX ст. почали виходити друком праці вітчизняних педагогів, діячів народної освіти, зокрема С. Сірополка, які містили рекомендації щодо організації бібліотек. Свої перші наукові доробки С. Сірополко присвятив проблемам організації позашкільної освіти. У 1910 р. вийшло його дослідження «Народные библиотеки: Порядок открытия библиотек и их организация» [14], у якому вчений виклав власну концепцію організації роботи книгозбірень, запропонувавши зробити народні бібліотеки загальнодоступними та безплатними. Розмірковуючи над питаннями організації бібліотечної справи й національної освіти, С. Сірополко пише на цю тему низку статей, які вміщує на сторінках журналу «Світло» (1910–1914) – першого україномовного педагогічного часопису в Україні, який виходив у Києві. Степан Онисимович був постійним автором цього видання, яке крім освітянських проблем висвітлювало й питання позашкільної освіти, відкриття шкільних і народних бібліотек. У статті «Школа і книжка» С. Сірополко наголошує на потребі зміцнити школу засобами, якими здобувається освіта поза школою, тобто з'єднати її з різними освітньо-виховними позашкільними установами, якими вважав, зокрема, бібліотеки і читальні [13, с.5]. Степан Онисимович розумів необхідність створення в Україні національної школи, втілення в життя принципу природовідповідності, згідно з яким навчання в школі має відбуватися рідною мовою. Вбачаючи зв'язок і взаємозалежність між національною освітою і бібліотечною справою, він зазначає: «Коли поряд з національною школою існуватимуть народні бібліотеки та інші просвітні інституції, український народ матиме добру зброю для боротьби з тою темрявою, що тепер його густою хмарою огортає» [13, с.6]. У статті «Школа і книжка» вчений підкреслював, що ініціативу в організації бібліотек мусить проявляти народний вчитель, як людина, що найближче стоїть до справи просвіти народу, а також має бути найближчим співробітником бібліотеки, виконуючи обов'язки бібліотекаря [13, с.6]. Він постійно наголошував на вагомій ролі вчителя як духовного наставника і просвітителя у національному вихованні та освіті, в організації книгозбірень.

Про потребу запровадження шкільної та позашкільної освіти українською мовою С. Сірополко наголошував у статті «Певний шлях», зазначаючи, що розвиток бібліотечної справи в Україні залежить від грамотності населення, навчання в початковій школі рідною мовою [12].

Степан Онисимович покладав великі надії на земства у справі розбудови бібліотек в Україні. Саме завдяки діяльності земств народно-бібліотечна справа набула великого розвитку. У статті «Нові правила про народні бібліотеки», що вийшла у «Світлі» 1912 р., С. Сірополко критикував нові правила про пришкольні бібліотеки, видані 9 червня 1912 року Міністерством народної освіти, що перешкоджали діяльності земств і керівників бібліотек (бібліотеки за цими правилами підпадали під обмежувальний каталог) [11].

На першому загальноземському з'їзді народної освіти в Москві (1911) С. Сірополко піднімає питання про потребу підготовки бібліотечних працівників на курсах, які організовувалися губернськими і повітовими земствами [7]. Бібліотекарі, на його думку, стоять поруч із вчителями.

До редакції педагогічного часопису «Світло» надходила велика кількість листів із проханням пояснити, як відкривати бібліотеки. У цій справі допомагала книга С. Сірополка «Народные библиотеки» (М., 1910) [14, с.75]. У цьому дослідженні викладено все, що стосувалося справи організації бібліотек, а саме: значення народних книгозбірень; участь народного учителя в бібліотечній справі.

У збірнику «Народное образование в земствах» (1914) опубліковано дві статті С. Сірополка: «Учнівські бібліотеки», «Учительські бібліотеки». Видатний педагог вважав, що успіх шкільної справи залежить від учнівських та учительських бібліотек, які він настійно рекомендував відкривати при навчальних закладах. У статті «Учнівські бібліотеки» С. Сірополко ставить питання про збереження фондів шкільних книгозбірень, про поліпшення їх комплектування, прищеплення учням навичок самостійного читання, а також висловлював побажання земствам клопотатися про відміну обмежувального каталогу [9, с.202].

Також на особливу увагу заслуговують публікації С. Сірополка у часописах «Для народного учителя», «Украинская жизнь», «Педагогический листок» та інших. У статті «Очередные задачи в народно-библиотечном деле», яка надрукована у журналі «Для народного учителя», учений висвітлив теоретичні аспекти бібліотечної справи, і запропонував читати цю дисципліну на учительських семінарах та педагогічних курсах, оскільки в бібліотеках працювали переважно вчителі [8, с.27].

С. Сірополко брав активну участь у роботі журналу «Украинская жизнь», який видавався у Москві і мав на меті ознайомлювати громадськість з життям українців. Степан Онисимович написав для цього журналу статтю «Наследство г. Кассо на Украине». Офіційна політика Міністерства освіти була такою: за новими правилами про народні бібліотеки (1912) в них не допускались українські книжки, а ті, що вже були, підлягали вилученню. С. Сірополко зазначав: «...одним росчерком пера г. Кассо из пришкольных народных библиотек Украины изъяты книги на украинском языке...», как это имело место в народных библиотеках Харьковской губернии» [6, с.17].

Історію становлення і розвитку шкільних і народних бібліотек С. Сірополко висвітлив у своїй праці «Історія освіти в Україні» [10].

Учений зробив великий внесок у розбудову бібліотечної справи. Аналізуючи історичне значення його праць з бібліотекознавства, доречно підкреслити, що вони допомагали «відчинити ширше двері справжньої культури для тих мільйонів, що перебували за порогом правдивої освіти» [1, с.5]. С. Сірополко, як й інші видатні вітчизняні педагоги, громадські діячі, відстоював українізацію бібліотек. Він вважав розбудову шкільних книгозбірень одним із найважливіших напрямів освітньої діяльності. Вивчення праць С. Сірополка, в яких висвітлено становлення і розвиток шкільних бібліотек, сприятиме розбудові бібліотечної справи в Україні.

Список використаних джерел:

1. До побачення // Світло. – 1912. – Кн. 9. – С. 3–6.
2. Ківшар Т. Степан Сірополько / Т. Ківшар // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 32–35.
3. Ківшар Т. Визначний український вчений, громадський і політичний діяч – Степан Сірополько / Т. Ківшар // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 8. – С. 22–23.
4. Кіра Р.В. Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополька : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Роксолана Володимирівна Кіра. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
5. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.) : [монографія] / П.І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 270 с.
6. Серополько С. Наследство г. Кассо на Украине / С. Серополько // Украинская жизнь. – 1915. – № 2. – С. 16–19.
7. Серополько С. О подготовке библиотечного персонала / С. Серополько // Первый обще-земский съезд по народному образованию : доклады : в 2 т. – М., 1912. – Т. 2. – С. 36–41.
8. Серополько С. Очередные задачи в народно-библиотечном деле / С. Серополько // Для народного учителя. – 1910. – № 17. – С. 27–28.
9. Серополько С. Ученические библиотеки / С. Серополько // Народное образование в земствах. – М., 1914. – С. 201–207.
10. Серополько С. Історія освіти в Україні / С. Сірополько. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
11. Сірополько С. Нові правила про народні бібліотеки / С. Сірополько // Світло. – 1912. – Кн. 4. – С. 56–61.
12. Сірополько С. Певний шлях / С. Сірополько // Світло. – 1912. – Кн. 8. – С. 19–22.
13. Сірополько С. Школа і книжка / С. Сірополько // Світло. – 1910. – Кн. 4. – С. 3–6.
14. Шерстюк Г. Серополько С. Народные библиотеки. Порядок открытия библиотек и их организация / Г. Шерстюк // Світло. – 1910. – Кн. 1. – С. 75–76.

В статье раскрыта роль известного библиотековеда Степана Анисимовича Серополько (1872–1959) в развитии школьных библиотек в Украине во второй половине XIX – начала XX ст.; рассмотрены научные труды ученого, в которых освещена необходимость открытия школьных библиотек.

Ключевые слова: ГНПБ України ім. В.А. Сухомлинського, С.А. Серополько, библиотечное дело, школьные библиотеки, народные библиотеки, земства, каталоги.

In the article the role of the famous library scientist and pedagogue Stepan Onysymovych Siropolko (1872–1959) in the development of school libraries in Ukraine of the second half XIX – beg. XX cc. is revealed; the scientist's works are considered, in which the necessity to open school libraries is substantiated.

Key words: V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, S.O.Siropolko, librarianship, school libraries, people's libraries, zemstvos, catalogues.

Отримано: 30.06.2012

КНИГОЗНАВЧІ ЗВ'ЯЗКИ С. СІРОПОЛКА З УКРАЇНСЬКИМ НАУКОВИМ ІНСТИТУТОМ КНИГОЗНАВСТВА

У публікації на архівних і опублікованих матеріалах розкриваються книгознавчі зв'язки С.О. Сірополка з УНІКом, головною книгознавчою установою республіки в 1920-х рр. Використано документи архіву УНІК, публікації з журналу «Бібліологічні вісті», з інших видань УНІК, а також листування директора Інституту Ю.О. Меженка. Основна теза – у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. в Києві та по всій Україні ім'я та бібліотечнознавча й книгознавча діяльність С.О. Сірополка були добре відомі спеціалістам.

Ключові слова: Сірополко, Український науковий інститут книгознавства, УНІК, «Бібліологічні вісті», Меженко, Довгань.

Український науковий інститут книгознавства (УНІК) було створено в Києві в 1922 р., коли Степан Онисимович Сірополко вже перебував в еміграції. Але УНІКу, штат якого налічував усього від 6 до 9 осіб, вдалося залучити до спільної активної наукової і науково-практичної роботи широке коло книгознавців, бібліотечнознавців, бібліографів, у т. ч. емігрантів. Це відбувалося через запроваджену Інститутом систему «бібкорів», тобто бібліотечних кореспондентів: УНІК офіційно, на бланку установи, звертався до певної особи з проханням взяти на себе обов'язки представника Інституту в цьому місті чи країні, популяризувати діяльність УНІК, для чого Інститут надсилав свій журнал чи інші видання, а також інформацію про заходи, наукову роботу, плани тощо. С. Сірополко також був таким представником УНІК у Чехії. В першому номері празького журналу «Книголюб» (1927 р.) він опублікував відповідну статтю про УНІК [1]. Одночасно, кореспондент УНІКу мав інформувати Інститут про книгознавче та бібліотечне життя свого міста чи країни. Таким чином Інститут одержував різноманітні матеріали, більшість з яких публікувалися (переважно у багатющій рубриці «Хроніка», хоча були і наукові статі) на сторінках журналу УНІК «Бібліологічні вісті», що випускався Інститутом з 1923 по 1930 р. включно. Серед повідомлень були замітки про теми наукових розробок, над якими працюють вчені в Україні, Росії, Польщі, Чехії та інших країнах (дуже корисно для координації наукових тем), про заходи, виставки, громадські об'єднання, зокрема і в українській еміграції. Журнал охоче залучав С. Сірополка до співпраці, як, власне, і інших діячів еміграції.

Так, у рекламній листівці щодо передплати журналу завжди подавався надзвичайно широкий перелік осіб, які співробітничали з «Бібліологічними вістями», у т. ч. завжди згадувалося ім'я і С. Сірополка з уточненням: (Прага). Лише в листівці в № 4 за 1930 р. (на титулі позначено дату виходу 1931 р.) – останньому номері журналу перед його закриттям – прізвище Сірополка відсутнє. Насправді в журналі було опубліковано 2 статті С. Сірополка в рубриці «Хроніка» та 9 публікацій, в яких згадано його ім'я, його діяльність. Зокрема, в № 1–2 за 1925 р. розміщено його статтю «Український відділ в бібліотеці Слов'янського інституту в Празі» (підп. С.) та в № 4 за 1929 р. статтю «Видавничу та бібліотечну діяльність товариства «Просвіта» у Львові за 60 років свого існування» (підп. Ст. С-ко).

Щодо публікацій в «Бібліологічних вістях» про С. Сірополка, можна назвати згадку про нього ще в першому, випущеному друкарським способом (два

попередні випуски друковані на машинці), номері журналу – № 3 за 1923 р. У рубриці «Праця бібліологів» сповіщалося, що С. Сірополко «виготовив до друку «Бібліотекознавство» (с. 44). Гурток бібліологів, який, власне, брав участь у збиранні інформації та редагуванні «Бібліологічних вістей», а саме Ю. Меженко, Я. Стещенко, М. Іванченко, добре був обізнаний про бібліотекознавчу діяльність С. Сірополка – коло вітчизняних діячів книжкової та бібліотечної справи було не досить великим. Та й за публікаціями, в т.ч. в київському журналі «Книгарь» (1917–1921), що певною мірою можна вважати передвісником «Бібліологічних вістей», особа Степана Онисимовича була добре відома спеціалістам. Для прикладу, в випуску «Книгаря» за серпень-вересень (№ 12–13) за 1918 р. була надрукована програма Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, запропонована членом організаційної комісії з'їзду С.О. Сірополком. За справедливим твердженням Т.І. Ківшар, опрацьовану ним програму «можна вважати своєрідною концепцією бібліотечної справи України 1918–1919 років, у якій були визначені головні завдання її розвитку» [2].

1925 року «Бібліологічні вісті» (с. 155) сповіщали про зміст № 4 журналу «Українське книгознавство», що випускався в Подєбрадах (Чехія); серед авторів цього номеру згадано і С. Сірополка.

Влітку 1926 р. в Празі відбувся Міжнародний з'їзд бібліотекарів і друзів книги. Степан Сірополко брав активну участь у підготовці та проведенні з'їзду. Український науковий інститут книгознавства було також запрошено: в архіві УНІК, що зберігається в Інституті рукопису НБУВ, є відповідні документи [3], зокрема, власноручний лист Сірополка до УНІКу та програма української виставки під час Міжнародного з'їзду. На з'їзд планували їхати від Інституту директор – Юр Меженко, та учений секретар – Микола Іванченко, але дозволу чи відрядження вони, звісно, не отримали. Натомість УНІК відправив на з'їзд 18 книг і 4 зразки видавничих знаків Інституту для експонування в українському відділі на виставці. По одержанню цих книжок Д. Антонович писав УНІКу: «В загальному каталозі виставки буде заакцентовано, що книжки ці видані найвищою українською бібліологічною інституцією» [4]. Оскільки від УСРР на з'їзді так і не було представників, по закінченні з'їзду Степан Сірополко на початку серпня надіслав на власному бланку (в лівому куті надруковано «Степан Онисимович Сірополко») лист Інституту, рукописний оригінал якого збережений в архіві УНІК: «На нараді українських делегатів Міжнародного бібліотечного з'їзду було ухвалено вироблений проект статуту Товариства прихильників української книги надіслати до центральних бібліотечних установ В. України, Галичини та Підкарпатської України з проханням обговорити цей проект статуту та приступити до заснування Товариства або його філії. Нарada однодушно визнала за бажане, щоб Товариство було засновано на В. Україні з місцем осідком Товариства в Києві, а в інших українських землях і емігрантських колоніях було утворено філії Товариства <...>. Маю шану від імені ініціативної комісії звернутись до Інституту з палкавим проханням взяти на себе почин заснування в Києві Товариства прихильників української книги, а також подати свої міркування щодо самого проекту Статуту, який до цього долучається. З правдивою пошаною Степан Сірополко» [5]. І на наступних двох аркушах машинопис Статуту Товариства, 22 §. Зокрема, § 1. «Метою товариства є сприяти розвитку української книжки. § 2. Для досягнення цієї мети товариство має: а) видавати періодичні органи та різні друки в галузі українського книгознавства; б) скликати наради та з'їзди в справах, зв'язаних з книжковою продукцією та поширенням книги;

в) організувати книжкові виставки, бібліотеки, книгарні, книгозбірні; г) улаштувати лекції та курси з галузі українського книгознавства; д) входити в зносини з різними аналогічними установами як українськими, так і чужеземними» [6].

Слід зазначити, що саме завдяки такому листуванню УНІК мав можливість інформувати широку фахову аудиторію зі сторінок «Бібліологічних вістей» про значні події. Так, у № 1 за 1926 р. був анонс майбутнього з'їзду, названо установи-організатори, згадано про плановану виставку українського друку, подано перелік доповідей [7]. У № 3 за цей же рік подано вже ґрунтовну статтю з оглядом результатів з'їзду – «IV Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги)», а в примітці зазначено, що резолюції з'їзду, в якому брало участь 600 делегатів з 30 країн, подав в перекладі з чеської та французької С. Сірополко. Крім того, в цій же статті повідомляється, що до складу президії четвертої секції, присвяченої стану наукових бібліотек, входить українець проф. С. Сірополко, і було заслухано його реферат «Бібліотечна справа на Україні в минулому та тепер в зв'язку зі станом духовної культури» [8].

З іншого боку, співробітники УНІКу зверталися до вчених-емігрантів листами, в яких інформували про свою діяльність і заохочували до співпраці. Для прикладу наведемо цитату з листа Юрія Меженка до Володимира Дорошенка від 28 вересня 1928 р.: «От і тепер ми дискутуємо справу «українського бібліографічного репертуару», а до нас не озвалися ні Ви, ні І. Кревецький, ні Сірополко, ні Биківський, ні будь-хто інший, а нам здається, що це питання важливе і актуальне» [9].

Треба особливо підкреслити ту велику роль, яку відігравали «Бібліологічні вісті» за кордоном в справі піднесення авторитету вітчизняної культури. Зокрема, С.О. Сірополко високо оцінював «Бібліологічні вісті». У статті «Боротьба з «українським націоналізмом» на Радянській Україні» в газеті «Діло» за 15 серпня 1931 р. він підкреслював, що журнал виходив «без усякої домішки марксистсько-ленінської теорії, без використання діалектично-матеріалістичного методу». Пропаганди марксизму-ленінізму на сторінках «Бібліологічних вістей» дійсно не було, та й не повинно було бути, адже це фаховий книгознавчий, а не політичний журнал. При цьому можемо категорично стверджувати, що в журналі жодного разу не було надруковано нічого ворожого радянській владі. Публікації вчених-емігрантів С. Сірополка, Л. Биковського, І. Огієнка, І. Борщака становлять справді наукові твори, цікаві фахівцям в незалежності від місця проживання їх авторів.

Але в публікаціях 1931 року, коли відбувся справжній розгром УНІКу, картина була представлена зовсім інша. Дісталось не тільки штатним співробітником інституту, але й деяким з тих, хто лише епізодично друкувався у виданнях УНІК, зокрема й Степанові Сірополку. Цитую статтю К. Довганя «Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті» з журналу «Критика» (1931, № 7–8): «Коли візьмемо, прикладом, празький емігрантський журнал «Книголюб», що його редагує Сірополко, то побачимо, що цей журнал сповнений лютих ворожих вихваток проти нашого будівництва, проти Радянської України» (с. 56). Або далі: «У добродіїв Сірополків та Зленків «революційного» запала лише на брудні наклепи на СРСР та на те, щоб польокайському [по лакейські? – Г. К.] лизати черевики чеського буржуа» [с. 57]. Такі тези не були підкріплені конкретикою, а лише притягнуті «за вуха», і зовсім не пов'язані зі змістом наведених цитат з «Книголюба». Певні звинувачення сьогодні можна трактувати тільки позитивно. Наприклад, фраза з першої сторінки № 1–2 «Книголюба» за 1928 р. – «Українське товариство прихильників книги в Празі з щирим почуттям приєднує й свій голос на пошану Х-річчя Чехо-Словацької рес-

публіки, разом з сердечним побажанням дальшого розвитку матеріальної й духовної культури Чехословацької республіки на щастя й славу всіх народів, у ній суцїх» – трактується К. Довганем так: «Ось якою мовою розмовляють з своїми хлібодавцями спроституйовані панове з «Книголюба», що живляться недоїдками з столу чеської буржуазії... Панове Сірополки дуже добре знають своє місце, свою роль найманих «ідеологів» готованої проти СРСР інтервенції» [там само, с. 57].

Іноколи напади неграмотних аспірантів УНІК на С. Сірополко сьогодні викликають просто посмішку, адже стверджують, мимоволі, що він таки був відомим діячем. Так, на засіданні «Товариства войовничих матеріалістів – діалектиків» у Києві 29 травня 1931 р. «тов. Чабанюк» (що це за книгознавець, що він опублікував, хто його пам'ятає?), критикуючи статтю М. Ясинського «Бібліографія України» у виданні ВБУ, дорікає, що той не говорить «про політичну фізіономію» «Книголюба». Цитую: «Ми знаємо, товариші, хто є ідеолог цього самого «Книголюба», знаємо, що на чолі цього «Книголюба» стоїть відомий усім нашим бібліотечним і бібліографічним робітникам Сірополко – український емігрант» [10]. Ми теж сьогодні знаємо, хто такий Степан Сірополко, причому впевнені, що знаємо об'єктивніше та достовірніше, ніж тоді.

Саме Степан Онисимович Сірополко був одним з небагатьох, хто виступив у 1931 р. на підтримку УНІКу, його директора Юрія Меженка та інших вчених. Крім вище названої статті в газеті «Діло», яка мала значний резонанс в Радянській Україні, він опублікував також у випуску № 3–4 «Книголюба» за 1931 р. статтю з саркастичною назвою: «Прорив» на книгознавчому фронті на Сов. Україні» [с. 124–130] та інші матеріали. На думку деяких сучасних дослідників, зокрема російського бібліографа Є.К. Соколинського [11], захист Ю. Меженка і УНІКу з боку редактора «Книголюба» був нерозумним, бо викликав зливу нових звинувачень. Так, той же Кость Довгань, колишній аспірант Ю. Меженка, суворо дорікав уже в 1933 р. Меженкові, що той не відмежувався публічно від солідарності «петлюрівського лейб-книгознавця Сірополка», «петлюрівського теоретика», як Довгань його тут назвав [12]. Проте Ю.О. Меженко не відмовився від С.О. Сірополка. В 1940-і роки він включив відомості про його праці до складу тому з бібліографічної періодики, а в 1960-ті, коли відповідав у листі російському колезі П.Н. Беркову на питання щодо празьких бібліофільських видань, зазначив: «О таких изданиях теперь принято или умалчивать, или ругать. Я предпочитаю первое» [13].

Втім, не тільки К. Довгань тоді недобрим словом згадавав С. Сірополка у зв'язку з УНІКом. Наприклад, у «Наукових записках УНДІК» 1933 р. опублікована стаття Я. Керекеза «Шляхами націоналізму та формалізму», з підзаголовком «Методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві», в якій С. Сірополка, поряд з І. Огієнком і Л. Биківським, було названо «творцями націонал-фашистського книгознавства в еміграції» (с. 31).

Щодо УНІКу, він після таких звинувачень був реорганізований і перепрофільований на потреби «соц. будівництва», повністю змінив штат співробітників, а врешті-решт став інституцією непотрібною, бо не презентував наукової думки. З половини 1930-х рр. українські книгознавчі дослідження відбувалися лише в емігрантських осередках. Їм, як справедливо підкреслював польський дослідник К. Мігонь [14], бракувало наукової глибини робіт УНІКу, вони частіше стосувались освітняських проблем функціонування книги. В більшості випадків навіть ця скромна популяризаторська праця любителів української книги спиралася на теоретичні підвалини УНІКу і свідчила про вплив його діяльності.

Список використаних джерел:

1. Сірополко С. Книгознавство на В. Україні; Український науково-дослідний інститут книгознавства в Києві за 1925–1926 рр. // Книголюб. – 1927. – Т. 1. – С. 11–19, 62–65.
2. Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) : біобібліогр. покаж. / НБУВ; уклад. Т.І. Ківшар. – К. : НБУВ, 2012. – С. 16.
3. НБУВ (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського). ІР (Інститут рукопису), ф. 47 (УНИК), спр. 64.
4. Там само, арк. 8.
5. Там само, арк. 19.
6. Там само, арк. 20–21.
7. Міжнародний конгрес бібліотекарів і друзів книги // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 74.
8. IV Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги) // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 80–82.
9. Лист до Володимира Дорошенка № 18 за 28.IX.1928 // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Л. : ЛНБ ім. В. Стефаніка, 2002. – С. 81–82.
10. Клясова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського товариства воєвничих матеріалістів-діалектиків 29 травня – 1 червня 1931 року. – К., 1932. – С. 45.
11. Соколинский Е.К. Ю.О. Меженко: Библиограф на ветрах истории / Е.К. Соколинский. – СПб. : РНБ, 2007. – С. 83–84.
12. Довгань К. На височинь завдань другої п'ятирічки / К. Довгань // Проти буржуазних теорій у книгознавстві: наукові записки Українського науково-дослідного інституту книгознавства. – К., 1933. – Т. 1. – С. 2.
13. Петербурзька філія архіву РАН, ф. 1047, оп. 3, спр. 424, арк. 9.
14. Migoń K. Księgoznawstwo ukraiński ewdwudziestolecinmiędzywojennym // Studia i Książce. – Wrocław, 1970. – Т. 1. – С. 34.

На архивных и опубликованных материалах раскрываются книговедческие связи С.А. Сирополко с УНИКом, главным книговедческим учреждением УССР в 1920-х гг. Используются документы архива УНИК, публикации журнала «Бібліологічні вісті», других изданий УНИК, а также переписка директора Института Ю.А. Меженко. Основной тезис – в 20-х – начале 30-х гг. XX в. имя, а также библиотековедческая и книговедческая деятельность С.А. Сирополко были хорошо известны специалистам как в Киеве, так и во всей республике.

Ключевыя слова: Сирополко, Украинский научный институт книговедения, УНИКА, «Бібліологічні вісті», Меженко, Довгань.

In the article the connections in Science between S. Siropolko and Ukrainian scientific institute of book sciences (UNIK) in the 1920th years are investigated. The documents from the UNIK archive, publications from the journal «Bibliological news» («Bibliolohichni visti»), correspondence by J. Mezenko, the director of UNIK, have been analyzed. The main consequence of the article is that in the 20–30th years of XXth century S. Siropolko and his scientific activity was well known in Kyiv and all over Ukraine.

Key words: Siropolko, Ukrainian Research Institute Bibliology, Unica, «Bibliolohichni news» Mezenko, Dougan.

Отримано: 30.06.2012

О. М. Завальнюк,

м. Кам'янець-Подільський

СТЕПАН СІРОПОЛКО І ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ (1917–1920 рр.)

Досліджується участь С.Сірополка в розв'язанні різних організаційних, технічних і засадничих питань, пов'язаних із розгортанням національно-демократичних освітніх процесів у контексті відродження українців у 1917–1921 рр., його роботою в органах державного управління Української Народної Республіки.

Ключові слова: Степан Сірополко, українська влада, шкільне будівництво, концепція національної школи.

Відомий український просвітній діяч, основоположник українського книго- та бібліотекознавства, бібліограф, педагог і редактор Степан Онисимович Сірополко залишив помітний слід в історії української освіти доби визвольних змагань 1917–1921 рр.

Певний внесок у дослідження його життєвого і творчого шляху в зазначений період внесли такі сучасні вчені, як Т. Ківшар [1], Ю. Телячий [2], Т. Беднаржова [3], С. Кисельова [4] та ін. Утім одночасне висвітлення ними різних напрямів діяльності Сірополка не дало змоги зосередитися виключно на його участі в тому величезному шкільному будівництві, яке проводилося тоді.

Мета нашого повідомлення полягає в тому, щоб на основі досліджень і архівних та опублікованих джерел проаналізувати роботу С.Сірополка в контексті творення демократичними силами нової української школи в 1917–1920 рр., з'ясувати його участь у роботі органів державного управління УНР.

Після того, як стало відомо про розвиток революції в Україні влітку-восени 1917 р., С. Сірополко, який мешкав у Москві, повернувся на батьківщину і оселився в Києві – центрі національного життя українців (за Степаном Онисимовичем, це сталося на початку жовтня [5], хоча чимало дослідників необгрунтовано відносять цю подію до літа), де поринув у пістряву атмосферу українського відродження. Прибув він на запрошення Київської міської думи (хто конкретно вів переговори із Степаном Онисимовичем, мемуарне джерело на разі не повідомляє) [6]. Його обрали членом міської управи (завідував відділом народної освіти). Як засвідчував Л. Білецький, «внаслідок сприятливої роботи Степана Сірополка та нашої участі [йдеться про Всеукраїнську учительську спілку. – Авт.] в місті Києві було перетворено чи вповні, чи частково багато початкових і вищих початкових шкіл і була цілком українізована учительська семінарія... Це значно підбадьорувало вчительство, було доказом, що ... можна було добиватися позитивних наслідків» [7].

Сірополко отримав цікаву пропозицію щодо більш вищої посади. За його ж свідченням, «в перший же день свого приїзду до Києва я одержав від І. Стешенка, тодішнього Генерального секретаря освіти, запрошення прийти до нього в Секретаріат для переговорів в одній важливій справі... І. Стешенко тут же, в присутності П. Холодного, почав намовляти мене стати другим товаришем Генерального секретаря освіти... З деяких міркувань я відмовився від пропозиції І. Стешенка, а погодився вступити до складу співробітників

Генерального Секретаріату Освіти. Так розпочалася одночасова моя праця в київському міському самоврядуванні в ролі члена управи, як керівника відділом народної освіти м. Києва, і в Генеральному Секретаріаті Освіти в ролі експерта народної освіти, а потім – члена ради міністра освіти» [8].

Щодо роботи у новій структурі, яку він поєднував з попередньою роботою (у той час практика сумісництва в органах державного управління була досить поширеною через брак кадрів), то тут дослідники не мають спільної думки. Так, Т. Самоплавська [9] вважає, що він працював радником у справах освіти при Генеральному секретарстві освіти (ГСО), а С. Ульяновська [10] і О. Даниленко [11] наполягають на тому, що його ранг був значно вищим і простягався до радника з питань освіти Генерального секретаріату, тобто виконавчого органу Центральної Ради. Натомість Т. Ківшар на основі праці С. Сірополка про П. Холодного стверджує, що той працював експертом з народної освіти [12]. Очевидно, треба продовжити пошук історичних документів, які б дали остаточну відповідь щодо цього питання.

Восени, після Другого Всеукраїнського учительського з'їзду, який відбувся у Києві 10–12 серпня 1917 р., розпочалася публічна дискусія щодо шляхів розбудови національної освіти. Не стояв осторонь цієї важливої справи і С. Сірополко, який виступав зі своїм баченням проблеми на сторінках популярного тоді педагогічного журналу «Вільна Українська школа» [13]. Пізніше він наголошував, що політиці українізації російських шкіл в Україні, яку обстоювало ГСО, чинився великий опір російськомовного середовища, а також керівництва Київської шкільної округи [14].

Щоб втілювати свої педагогічні ідеї у практику, читав лекції з бібліотекознавства у приватному Фребелівському педагогічному інституті та на курсах підготовки працівників позашкільної освіти (у нього був досвід викладацької роботи у Московському народному університеті Л.А. Шанявського).

Як і багато інших відомих учасників національно-освітнього руху в Україні, став членом Українського Товариства шкільної освіти, яке поставило собі за мету «ширити серед українського народу освіту через нижчі, середні і вищі школи з викладовою українською мовою» [15]. У контексті цього 15–20 грудня в столиці УНР відбулася нарада земських і міських діячів, де розглянули такі важливі питання, як організація керівництва справами народної освіти на місцях, форми й умови участі центральної влади в справі народної освіти, запровадження принципу національної школи (мова викладання, організація навчання державною мовою, права національних меншин), проведення принципу єдності й автономії школи на різних ступенях. Головою організаційного бюро ГСО призначило С. Сірополка. Він добре справився із поставленим завданням – захід відбувся на високому організаційному рівні (на зібранні прибув 141 представник земств, органів міських самоуправлінь, учительських організацій). Сам голова виявив неабияку активність, ініціював різні ідеї, пов'язані із демократизацією шкільного управління. У повідомленні оргбюро наради зазначалося, зокрема, що «принципи, на яких повинна бути поставлена нова школа, відповідна ідеалам демократії, а також і форма організації шкільного управління, найбільш докладно можуть установитися колективною думкою тих громадських організацій, котрі завідують шкільною справою» [16].

Степан Онисимович виголосив на нараді три доповіді: «Взаємовідносини між губернським, повітовим і волосним земством у справі народної освіти», «Відділ по народній освіті при земських і городських управах», «Підготовка земських і міських діячів по народній освіті». За його безпосередньої участі були підготовлені підсумкові документи наради, які схвалили учасники. Йдеться про «План управління

освітою в Україні), а також такі ухвали, як «Постанова в справі організації керування національною школою», «Підвалини національної школи», «Інструктори», «Комісари» і «Курси з українознавства» [17]. Названі документи були покладені в основу творення нової моделі управління освітньою галуззю Української Народної Республіки. Своєї ролі у проведенні цього всеукраїнського заходу С. Сірополко не переоцінював. В «Історії освіти на Україні», виданій за життя автора, він взагалі обійшов увагою роботу наради [18]. Але вже у другому її виданні, текст якого включено до синтетичної праці «Історія освіти в Україні», що появилася на початку ХХІ ст., кількома рядками згадується ця нарада, але не один з її організаторів [19].

Після ІV Універсалу Української Центральної Ради Міністерство народної освіти УНР продовжило роботу із розбудови національної школи. Не стояв осторонь цих питань і Степан Онисимович, який був твердо переконаний в необхідності мати свою народну школу, що задовольнятиме потреби українського народу. На жаль, захоплення Києва більшовицьким військом Муравйова перервало на певний час діяльність української влади щодо освітнього будівництва. Утім сам С. Сірополко, як і багато його соратників на ниві національної освіти, не покинули місто, в якому творилися жахіття «червоного терору». Більше того, у кабінеті Сірополка, що знаходився в будинку міської управи, відбулася зустріч групи діячів з комісаром В. Затонським, який представляв радянську військово-політичну владу, для з'ясування долі окремих державотворців УНР [20].

У березні 1918 р. у Києві відновився суверенітет народної республіки. 19 квітня Степана Онисимовича запросили до складу міністерської комісії з реформування школи, успадкованої від старого режиму. Він з вдячністю прийняв запрошення [21]. Але завершити розпочату роботу з вироблення проекту реформи комісія не встигла через гетьманський переворот.

Нова влада не пред'являла якихось претензій до поміркованого С. Сірополка. Тому він продовжував трудитися в освітній галузі, зокрема, увійшов до складу Ради міністра освіти, а також Головної шкільної ради (ГШР). А 15–17 травня взяв участь у нараді представників земств, міст та Міносвіти, де розглядалися питання про організацію курсів для вчителів початкової школи, проект запровадження загального початкового навчання в Україні, про єдину загальноосвітню школу тощо [22]. Він виступив з цікавою доповіддю щодо проблем національного виховання й культури, наголосив на важливості підготовки і видання українських підручників [23]. Як член ГШР, разом із П. Холодним, С. Постернаком і Т. Лубенцем увійшов до складу комісії із всенародного навчання. Згодом його обрали ще й членом комісії з реформи шкільного управління, яку очолював В.П. Науменко [24]. На одному із засідань цієї комісії С. Сірополко висловив велике обурення через намір відновити шкільні округи, ліквідовані ще в грудні 1917 р. Степан Онисимович, не погоджуючись з структурою управління, запропонованою головою комісії, висловив свої заперечення у відкритому листі до міністра освіти й мистецтва Української держави М. Василенка. Він заявив, що виходить зі складу комісії, бо вважає план В. Науменка руйнівним для національної освіти. Крім того, він склав членство в Раді міністра освіти. З цим не погодився його товариш П. Холодний, який вважав ці кроки передчасними [25].

Відійшовши від участі в різних офіційних освітянських структурах, він зосередився переважно на бібліотечній і викладацькій справах. 3–5 листопада 1918 р. взяв участь в роботі другого Всеукраїнського з'їзду «Просвіт», на якому порушив питання розбудови просвітницьких організацій в Україні [26].

З приходом до влади Директорії УНР Степан Онисимович повернувся до активної освітянської діяльності. 15–18 січня 1919 р. взяв участь у роботі II з'їзду

Всеукраїнської учительської спілки, де виголосив доповідь на тему «Культурна діяльність учительських спілок» [27]. Через наступ більшовицького війська покинув столицю наприкінці місяця разом з багатьма іншими українськими діячами опинився в Станіславові, де посів посаду референта з народної освіти при Державному секретаріаті освіти і віросповідань Західноукраїнської Народної Республіки. У березні цей орган прийняв ухвалу про проведення громадської дискусії щодо перспектив розвитку національної освіти. Зі своїми міркуваннями на сторінках урядової газети «Республіка» виступили відомі діячі М. Лозинська, С. Русова та ін. [28]. Одним з дописувачів цього періодичного видання став С. Сірополка. У першій половині травня читачі познайомилися з його баченням завдань дошкільного виховання і української початкової школи, викладеним у шести травневих числах газети [29]. Пізніше, під час перебування Степана Онисимовича на Поділлі, губернське земство опублікувало цей матеріал окремою брошурою для поширення серед державних і громадських діячів, а також педагогічної спільноти [30].

У своїй праці (ми використовуємо її передрук на початку XXI ст.) автор наголосив на відірваності тодішньої початкової школи від вимог часу, які полягали в тому, щоб підготувати дітей до «самостійного та трудового, розумного та морального, особистого та громадського» життя [31]. Він критикував стару школу за суперечності з реаліями життя, виключно вербальний характер навчання, слабкий логічно-знавчий компонент, недостатній зв'язок між отриманими знаннями і практикою, малу наповнюваність естетичними переживаннями дитини тощо. У новій школі, де навчання ведеться рідною мовою, треба, на переконання С. Сірополка, більше використовувати книги (для цього мають бути створені шкільні бібліотеки), прививати дітям навички «розумного самостійного читання», поліпшувати їх мовлення [32].

Великого значення в становленні нової школи автор статті надавав учителю, який «повинен розвинути в дітях не тільки любов до рідної нації, але й розумову свідомість вартості своєї нації», «стати відповідальним за свою працю перед товаришами і громадянством, але його становище повинно бути як мога більше незалежним, забезпечуючим змогу виконання ним своїх обов'язків чесно і на користь школі та її учеників». Педагог має «більше жити живим життям», отримувати за свою працю достатню платню, щоб не відволікатися на додаткові заробітки і повніше віддаватися шкільній справі [33]. Такий основний зміст праці, яка не могла обійти увагою тих, хто займався пошуком моделі нової школи, особливо тоді, коли українське військо відвоювало частину УНР (у наш час думки С. Сірополка щодо творення національної школи широко представлені зокрема в навчально-методичній літературі) [34].

Прибувши в червні до Кам'янець-Подільського – державного і політичного центру країни – Степан Онисимович через якийсь час став радником Міністерства народної освіти, а також увійшов до складу Ради міністра освіти А. Крушельницького (відповідну ухвалу прийняв український уряд 11 липня 1919 р.) [35]. У липні його залучили до роботи комісії із завершення вироблення «Проекту єдиної школи на Україні», який був схвалений у середині вересня 1919 р. [36] (Встановити особистий внесок С. Сірополка у вироблення цього документа, на жаль, не можливо). Він також взяв участь в обговоренні проекту закону про шкільне управління, вдосконаленні проектів навчальних планів для школи різних ступенів [37].

1 листопада 1919 р., у день відкриття Кам'янець-Подільського народного українського університету, місцева «Грудова громада» вмістила матеріал Степана Онисимовича «Народний університет і його значіння». Це було зроблено для того, щоб привернути увагу молоді, яка мала знання лише за початкову школу, до нав-

чання в закладі, який не давав офіційної освіти, а лише розширював науковий світогляд з природничого і гуманітарного профілів. Автор статті, обізнаний з роботою подібного закладу в Москві, висловлював цілком зрілі міркування, до яких могли прислухатися молоді українці. Зокрема, про те, що цей заклад потрібен тим, «у кого виникають серйозні розумові запитання», хто відчуває потребу пробуджувати свої духовні інтереси [38]. Важко сказати, скільки кам'янчан прислухалися до порад С. Сірополка, утім відомо, що відразу записалися слухачами народного університету 144 особи. Надалі ця кількість зросла до 155 [39].

Після того, як у середині листопада Кам'янець-Подільський покинули Директорія і уряд УНР, а також майже всі міністри, Степан Онисимович залишився без роботи в системі державного управління. На допомогу прийшов Головноуповноважений представник Ради Народних Міністрів І. Огієнко – найвищий державний посадовець з великими повноваженнями в регіоні, який за сумісництвом працював ще й ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету. С. Сірополку запропонували посаду бібліотекаря цього вишу, куди він і перейшов 25 грудня. Над систематизацією і поповненням бібліотечного фонду наполегливо і цілеспрямовано трудився до 11 травня 1920 р., чим добре прислужився справі національної вищої освіти. Цей аспект діяльності Степана Онисимовича добре з'ясований вітчизняними дослідниками [40].

У одній із наших праць, присвячених С. Сірополку [41], довелося не погодитися з твердженням професора Празького університету Т. Беднаржової про те, що, працюючи бібліотекарем Кам'янець-Подільського державного українського університету, Степан Онисимович читав студентам лекції з педагогіки і бібліотекознавства (вперше про цей штрих написав у своїх споминах Л. Биковський у 1949 р. [42], потім його підхопила С. Ульяновська [43]). Беручи до уваги, що наведену інформацію без критичного аналізу почали використовувати О. Малюта [44], О. Даниленко [45] та інші автори, варто ще раз наголосити, що згідно з діючими тоді нормативними актами до викладацької діяльності допускали тих, хто пройшов відповідний конкурс на вакантну посаду по тій чи іншій кафедрі, доцентурі чи лектурі. Степан Онисимович не брав участі в подібному відборі. До того ж, лектуру з педагогіки відкрили лише у 1920–1921 навчальному році. 3 вересня 1920 р. її офіційно доручили С. Русовій (неофіційно – у червні). Лекційний курс вона розпочала в жовтні [46].

Щодо лекцій з бібліотекознавства, які начебто читав С. Сірополко, то можна допустити, що вони могли бути не як академічні, а лише публічні для студентів-філологів, які об'єдналися в бібліографічне товариство (у деяких джерелах – гурток), яким керував приват-доцент по кафедрі української літератури М. Плевако (установчі збори товариства відбулися 28 грудня 1919 р., тобто через три дні після того, як до виконання обов'язків бібліотекаря приступив Степан Онисимович) [47]. У жодному опублікованому інформаційному матеріалі про роботу цієї громадської структури, яка займалася формуванням наукової бібліографії творів українського красного письменства, фольклору, історії, літератури й критики, його ім'я не згадується.

Щодо інших навчальних закладів, де міг викладати С. Сірополко, наприклад, в учительській семінарії, на педагогічних курсах, в університетській гімназії для дорослих чи українському народному університеті, то дослідники діяльності цих навчальних осередків [48] однозначно доводять про відсутність цього імені в навчальному процесі кожного з них.

15 травня 1920 р. С. Сірополко перейшов на роботу до Міністерства народної освіти, згодом разом з своїм та іншими міністерствами покинув Кам'янець-

Подільський і перебрався до Вінниці [49]. 26 травня було сформовано новий склад уряду, посаду міністра освіти в якому посів П. Холодний. Саме за його наполяганням другою особою в міністерстві (товаришем міністра освіти) став Степан Онисимович. Як свідчать опубліковані джерела, вже 7 червня у Вінниці він взяв участь у роботі Ради Народних Міністрів. Через кілька днів, 10 червня С. Сірополко разом з урядом опинився на залізничній станції Жмеринка, де впродовж неповного тижня відбулося кілька його засідань. З 16 по 25 червня урядовці засідали вже на станції Проскурів. На кількох урядових зібраннях побував товариш міністра освіти, який заміняв свого шефа П. Холодного. 17 червня уряд призначив Степана Онисимовича радником Міністерства народної освіти четвертого, найвищого, класу з 1 травня 1920 р. (так було зручніше нараховувати зарплату). Тоді ж було прийнято ухвалу про переміщення кількох міністерств, зокрема й освіти, до Кам'янка-Подільського [50]. Степану Онисимовичу довелося зайнятися вирішенням транспортних та інших проблем, пов'язаних з переїздом освітнього відомства. За свідченням преси, 26 червня П. Холодний на новому місці, в будинку місцевого товариства «Просвіта», вже приймав відвідувачів [51]. Але в тихому і спокійному Кам'янці перебазовані сюди 9 міністерств, як і уряд, пробули недовго. Вже 8 липня їм довелося покинути місто, яке перестало бути державним і політичним центром УНР і в якому майже рік мав притулок С. Сірополко (тут він ще більше розкрив свої неординарні здібності в різних сферах діяльності для національного відродження українців).

Обов'язки урядовця високого рангу Степан Онисимович виконував справно. У Тарнові, де тимчасово осіла Рада Народних Міністрів (РНМ) і українські міністерства, він періодично бував на урядових засіданнях (лише з 19 по 28 липня – 9 разів, з 2 по 30 серпня – 19, з 1 по 22 вересня – 4 рази). У наступному місці осідку уряду (м. Станіславові) С. Сірополко з 25 вересня по 28 жовтня засідав у складі РНМ 7 разів [52]. Із-за нез'ясованих для нас причин 22 вересня в порядку денному засідання РНМ у Тарнові, на якому головував заступник голови уряду І. Огієнко, з'явилося ініційоване П. Холодним питання про призначення С. Сірополка на посаду... товариша міністра освіти. Зібрання не було готовим розглядати цей пункт, тому перенесли на наступний раз [53]. Перебравшись до кінця того ж дня до Станіслава, урядовці провели ще одне засідання, на якому Степана Онисимовича вже не було. Це питання знову винесли на розгляд уряду, який з 16 жовтня де-факто очолював не В. Прокович (йому члени уряду винесли подяку за працю на користь УНР), а А. Лівіцький, аж 20 жовтня (міністри одноставно проголосували «неузаконену» кандидатуру і призначили її на посаду з 1 вересня 1920 р.). Цікаво, що «усунутий» 22 вересня товариш міністра освіти з'явився на засідання РНМ ще 19 жовтня, і брав участь у голосуванні з усіх 6 питань порядку денного [54]. За весь час роботи в уряді йому довелося доповідати на засіданні РНМ двічі – один раз це стосувалося ревізії педагогічної місії у Відні, яку очолював А. Крушельницький, і діяльності українських видавництв, що отримали фінансову допомогу від Міністерства народної освіти [55], іншого разу – надання українській письменниці Ользі Кобилянській, яка проживала в Бухаресті, матеріальної допомоги в розмірі 100 тис. польських марок [56].

Отже, у 1917–1920 рр. Степан Онисимович Сірополко в міру можливості на організаційному, технічному і концептуальному рівнях добре прислужився справі розбудови української національної школи – від початкової до вищої. Він доклав чимало зусиль для організації належної роботи Міністерства народної освіти УНР у травні-жовтні 1920 р., брав активну участь у вироблен-

ні рішень українського уряду з актуальних питань життя народної республіки. Розроблені ним принципи дошкільного виховання і початкової школи посіли гідне місце в історії вітчизняної педагогіки, всіляко популяризуються в різних наукових працях і хрестоматіях. Виявом великої пошани заслуг освітянина стало занесення його імені до сучасних енциклопедичних і педагогічних видань, якими нині широко послуговуються вчені, педагоги, студенти.

Список використаних джерел:

1. Див.: Ківшар Т. Видатні просвітяни [С. Сірополько] / Таїсія Ківшар // Київська старовина: наук.-попул. та літ. журн. – 1992. – №4 (295). – С. 96-101; Її ж. Визначний український вчений, громадський і політичний діяч – Степан Сірополько / Т. Ківшар // Вісник книжкової палати: наук.-практ. журн. – К., 1997. – Серпень (№8 (14)). – С. 22–23.
2. Див.: Телячий Ю.В. Степан Сірополько – освітній діяч України / Ю.В.Телячий // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997) (До 60-річчя утворення Хмельницької області) : матер. Всеукр. наук. іст.–краєзн. конф., м. Хмельницький, 26 вересня 1997 р. – Хмельницький : Доля, 1997. – С. 256–258.
3. Див.: Беднаржова Т. Степан Сірополько – подвижник українського шкільництва / Т. Беднаржова. – Львів : Вільна Україна, 1998. – 318 с.; Її ж. Життєвий шлях подвижника і патріота / Т. Беднаржова // Сірополько С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополько. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 7–20.
4. Див.: Кисельова С. Він працював на розвиток української ідеї [С.О. Сірополько] / С. Кисельова // Вісник книжкової палати. – К., 2006. – Березень (№3 (116)). – С. 51–52.
5. Сірополько С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч / С. Сірополько. – Львів, 1939. – С. 10.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3876, оп. 1, спр. 3, арк. 13 зв.
7. Там само, арк. 13зв.–14.
8. Сірополько С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч / С. Сірополько. – Львів, 1939. – С. 11.
9. Див.: Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х кн. – Кн. 2. – С. 288.
10. Див.: [Ульяновська С.В.] Степан Сірополько / [С.В. Ульяновська] // Українська культура: лекції / за ред. Дмитра Антоновича; вст. ст. І.М. Дзюби; перед. слово М. Антоновича; додатки С.В. Ульяновської, В.І. Ульяновського. – К. : Либідь, 1993. – С. 570.
11. Див.: Діячі науки і культури: нариси життя та діяльності / О.В. Даниленко, Л.В. Іваницька, В.Ф. Колесник ; за заг. ред. А.П. Коцура, В.П. Коцура, Н.В. Терес. – К. ; Чернівці : Книги-XXI, 2010. – С. 558.
12. Див.: Ківшар Т. Короткий життєпис С.Сірополька (1872–1959) : біобібліогр. показ. / НБУ ім. В.І.Вернадського; уклад. Т.І. Ківшар ; наук. ред. В.І. Попик ; редкол.: О.С. Онищенко (голова) та ін. – К., 2012. – С. 15.
13. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л.Д. Березівська. – К. : Богданова А.М., 2008. – С. 93.
14. Сірополько С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч / С. Сірополько. – Львів, 1939. – С. 469.
15. Завальнюк О.М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : іст. нарис / О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – С. 74.
16. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 10, арк. 58.
17. Див.: Нарada в справі організації народної освіти в Україні 15–20 грудня 2017 року. – К. : Вид. журн. «Вільна Українська школа», 1917. – 18 с.; Березівська Л.Д. Зазначена праця. – С. 96.
18. Див.: Сірополько С. Історія освіти на Україні / Степан Сірополько. – Львів : Накладом тов-ва «Взаїмна поміч українського вчителства», 1937. – С. 153.
19. Див.: Сірополько С. Історія освіти в Україні. – С. 471.

20. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч. – С. 14.
21. Завальнюк О.М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : іст. нарис / О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка–НОВА, 2001. – С. 53.
22. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті. – С. 105.
23. Вільна Українська школа. – 1918–1919. – №1. – С. 57.
24. Березівська Л.Д. Зазначена праця. – С. 106, 107.
25. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч. – С. 12.
26. Ківшар Т. Короткий життєпис С. Сірополка. – С. 16.
27. ЦДАВО України, ф. 4433, оп. 1, спр. 3, арк. 1–7.
28. Див.: Лозинська М. Жінка в Українській Народній Республіці / Марія Лозинська // Республіка. – 1919. – 12 квітня; Русова С. До культурного об'єднання з Галичиною / Софія Русова // Там само. – 20 квітня; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: ілюстрована історія. – Львів ; Івано-Франківськ : Манускрипт, 2008. – С. 405.
29. Сірополко С. Завдання нової школи / С. Сірополко // Республіка. – Станіславів, 1919. – 9, 10, 11 трав.
30. Сірополко С. Завдання нової школи / С. Сірополко. – Нова-Ушиця на Поділлі : Видавн. відділ Поділ. губ. нар. управи, 1919. – 20 с.
31. Сірополко С.О. Завдання нової школи / С.О. Сірополко // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 156.
32. Там само. – С. 156–157.
33. Там само. – С. 160, 162.
34. Див.: Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення / Б.М. Ступарик. – К. : Віпол, 1998. – 336 с.
35. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : док. і матер. : у 2-х т., 3-х ч. / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – С. 409.
36. Телячий Ю.В. Зазначена праця. – С. 257.
37. Березівська Л.Д. Зазначена праця. – С. 131.
38. Трудова громада. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 1 листоп.
39. Мельник Е.М. Кам'янець-Подільський український народний університет (листопад 1919 – початок 1921 рр.) / Е.М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 7. – С. 31.
40. Див.: Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка–НОВА, 2006. – С. 351–356; Його ж. С.О. Сірополко і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С.11–18; Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінок. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 283 с. та ін.
41. Див.: Завальнюк О.М. С. Сірополко – бібліотекар Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. – К. : Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 2004. – Вип.7. – С. 310–315.
42. Див.: Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. (Спомини) / Л. Биковський. – Нью-Йорк ; Вінніпег, 1949. – С. 4.
43. [Ульяновська С.В.] Степан Сірополко / [С.В.Ульяновська] // Українська культура: лекції за ред. Дмитра Антоновича. – К. : Либідь, 1993. – С. 570.
44. Див.: Малюта О.В. «Просвіті» і Українська державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / О.В. Малюта. – К. : Видавн. центр «Просвіта», 2008. – С. 665.
45. Див.: Діячі науки і культури... – С. 558.

46. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1821 рр.). – С. 289, 420.
47. Там само. – С. 283.
48. Див.: Мельник Е.М. Гімназія для дорослих при Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920 рр.) / Е.М. Мельник // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. наук. пр. за підсумками другої Міжнародної наук.-практ. конф., 14–15 травня 2005 р. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. II. – С. 201–207; Його ж. Кам'янець-Подільський український народний університет (листопад 1919 – початок 1921 рр.) / Е.М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 7. – С. 28–35; Його ж. Кам'янець-Подільська учительська семінарія (1913–1920 рр.) / Е.М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2012. – Т. 19 (у друці); Завальнюк О.М. Іван Огієнко і Кам'янець-Подільська гімназія для дорослих (1918–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, 2007. – Вип. IV. – С. 148–155; Його ж. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.). – С. 420–439.
49. Державний архів Хмельницької області, ф.р. 582, оп. 1, спр. 137, арк. 86.
50. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: док. і матер. – Т. 2. – С. 59–74.
51. Україна. – Кам'янець-Подільський, 1920. – 29 черв., 1 лип.
52. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1919 – листопад 1920 рр.: док. і матер. – Т. 2. – С. 123–140, 194, 202, 216, 274, 276, 280, 284, 287, 307.
53. Там само. – С. 217.
54. Там само. – С. 274–275.
55. Там само. – С. 276.
56. Там само. – С. 279.

Исследуется участие С. Сирополка в решении различных организационных, технических и основных вопросов, связанных с развертыванием национально-демократических образовательных процессов в контексте возрождения украинской в 1917–1921 гг, его работой в органах государственного управления Украинской Народной Республики.

Ключевые слова: Степан Сирополко, украинская власть, школьное строительство, концепция национальной школы.

The article examines the participation of Stepan Siropolko in solution of different organizational, technical and foundational issues, related to deployment of national democratic educational procedures in context of revival of the Ukrainians in 1917–1921, his work in control authorities of the Ukrainian National Republic.

Key words: Stepan Siropolko, Ukrainian authority, school building, conception of the national school.

Отримано: 19.06.2012

*П. С. Атаманчук, В. П. Атаманчук,
м. Кам'янець-Подільський*

СТЕПАН СІРОПОЛКО: ОСМИСЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОРОБКУ

У статті подано один з можливих ракурсів філософсько-соціального осмислення педагогічного доробку Степана Сірополко. При цьому акцентовано, що оцінні судження щодо творчого доробку окремого індивіда доречно формувати з позицій діалектики.

Ключові слова: діалектика, педагогічне кредо, філософія освіти, концепція історії української освіти, особистісно орієнтоване навчання.

Історія педагогіки, система освіти й важливі реформи школи завжди мали філософський сенс. І хоч сьогодні філософія вже й не претендує на вичерпне пояснення всіх таємниць світу і кожного з його елементів, однак за нею зберігаються функції інтеграції різновимірних уявлень про світ, створення цілісного світогляду. Саме в філософії осягається криза самої освіти, формуються нові ідеали освіченості, нові уявлення щодо процесу навчання й виховання і т. ін. Звісно, що оцінні судження щодо особистісного творчого доробку окремого індивіда доцільно формувати на основі діалектичного підходу, підходу, у якому чітко відстежуються причинно-наслідкові зумовленості та інші принципи діалектики.

Не претендуючи на оригінальність і вичерпність, звернемось до творчості (освітня ніша) Степана Онисимовича Сірополко (*джерело інформації: Центр культури «Софійність» Донецького національного технічного університету*).

Народився Степан Сірополко 1872 р. у м. Прилуки Полтавської губернії. Вищу освіту здобув у Московському університеті і свою кар'єру на ниві народної освіти почав у Москві. Сірополко завідував видавництвом редакції «Южной России», «Русских ведомостей» та «Педагогического листка» (1911–1916 роки). У ці часи ним була опублікована серія брошур: «Формы правления», «Общедоступное руководство к изучению законов», «Новое сельское общество», «Сельский староста» та ін. Він працює в редакції «Народного образования» та долучається до української справи, ставши співробітником журналу «Украинская жизнь». У 1917 р. Сірополко переїхав на Україну і плідно займався народним шкільництвом у Києві. Його педагогічний хист був оцінений: Сірополка запросили стати радником із питань освіти при Генеральному секретаріаті Української Центральної Ради. У 1919 р. С. Сірополко переїхав до Кам'янця-Подільського і певний час плідно викладав у державному Українському університеті. Тут вийшла його книга «Завдання школи». З упадком Української держави Сірополко емігрував спочатку до Польщі, потім до Чехословаччини. У 1925 р. Сірополко був обраний професором Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова у Празі, де викладав протягом семи років. Він був ініціатором створення і головою Українського педагогічного товариства в Празі. Основний науковий доробок Степана Сірополка в еміграції стосується історії, теорії та практики освіти в Україні, школознавства та журналістики.

Празький період (до 1959 року) був досить плідним у діяльності українського вченого й громадського діяча. Він працював у Російському педагогічному інституті ім. Я. Коменського, Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. Десятки його статей, присвячених проблемам шкільництва та позашкільної осві-

ти, з'являються в українських журналах, часописах, календарях, зокрема таких, як «Шлях виховання і навчання», «Учитель», «Українська школа», «Тризуб», «Життя і знання», «Нова хата», «Наша культура», «Трибуна України» тощо.

С. Сірополко була притаманна продумана форма подачі досліджуваного матеріалу та імплікативність викладення думок (... якщо, то ...). Посилаючись на джерела, він вводить читача в курс різних поглядів учених на те чи інше спірне поняття, аналізує варіанти оцінок, зважаючи на всі можливі заперечення або сумніви, подає власну оцінку різних поглядів і висновків. Цей момент свідчить про енергію наукового критицизму, критерій наукової достовірності й доказовості – традицію безсторонності й коректності «старої» української науки, її незалежності від швидкоплинності явищ.

(Однак, певну обачність щодо застосовності категоричних оцінок і сентенцій, висловлюваних у педагогічних творах С. Сірополка, необхідно виявляти, перш за все, внаслідок таких об'єктивних причин:

1. *Свого часу М.С. Грушевський [3] писав, що родина Сірополко «...була сильно занедбана з українського погляду, що аж дивно. І він, і його дружина були з Полтавщини – діти, ціла купа хлопців, їздили туди до бабки... І все-таки дома не тільки української мови, навіть української стихії нітрохи не було чути, і хлопці... не мали ніякого інтересу до українського життя».*

2. *Тривала еміграція одночасно «зарубцьовує» в дослідника гостроту болісних відчуттів та значною мірою віддаляє його від актуальних національних проблем (особливо – педагогічних).*

Важливим результатом його дослідницької праці стала ґрунтовна монографія «Народна освіта на Советській Україні» (1934; заборонена в УРСР, а наприкінці 1939 р. частина накладу публічно спалена у Львові). Продовжуючи здійснювати дослідження проблем української шкільної та позашкільної освіти, С. Сірополко у 1937 р. видав монографію «Історія освіти на Україні», яка стала першою узагальнюючою працею з цієї проблеми й належить до кращих надбань української наукової думки. Послідовно обґрунтовуючи саме уявлення про українську освіту як цілком окрему, а не периферійну частину російської, автор наголошує на відмінності й тих історичних обставинах, що гальмували її розвиток. Загальна характеристика освітянської справи у дослідженнях С. Сірополко корисна для переосмислення як змісту, так і методів сучасної освіти.

Своїм вагомим науковим доробком (близько 500 статей, українською, чеською, німецькою, французькою мовами, монографій, рецензій, підручників) С. Сірополко сприяв інтеграції української наукової думки до світової науки. В останні роки життя учений працював над завершенням рукопису другого видання фундаментальної праці «Історія освіти на Україні». Автор доповнив рукопис розділами про історію освіти Галичини, Буковини, Закарпаття, створивши єдину цілісну концепцію історії української освіти від дохристиянських часів до 20-х років ХХ ст.

Звісно, що з позицій сучасної філософії освіти [1; 2; 4–8] окремі положення педагогічного кредо Степана Онисимовича Сірополка можуть набувати тлумачень дещо відмінних від традиційно-однозначних.

Список використаних джерел:

1. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш.А. Амонашвили. – Минск : Университетское изд-во, 1990. – 560 с.
2. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область : монографія / ред. рада вид.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.] ; редкол. тому: О.М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – К. : Знання України, 2010. – 447 с.

3. Грушевський М. Споми́ни / М. Грушевський. – К., 1989. – № 8. – С. 112–113.
4. Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку : монографія / ред.: В.П. Андрущенко, В.І. Луговий, М.Ф. Степко. – К. : Ін-т вищ. освіти АПН України, 2009. – 504 с.
5. Освіта, наука і культура на Поділлі : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – Т. 17: Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – 592 с.
6. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : кол. моногр. / В.П. Андрущенко, Н.О. Дівінська, Б.І. Корольов, М.М. Левшин, В.І. Луговий, О.П. Муковіз; АПН України, Ін-т вищ. освіти. – К. : Пед. думка, 2008. – 254 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – 654 с.; Т. 2. – 670 с.; Т. 3. – 670 с.; Т. 4. – 640 с.; Т. 5. – 639 с.
8. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття: монографія / В. Андрущенко, Л. Горбунова, В. Зязюн, А. Корецька, М. Култаєва, В. Лутай; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К. : Пед. думка, 2007. – 352 с.

В статтє представлен один из возможных ракурсов философско–социального осмысления педагогического наследия Степана Сирополко. При этом акцентировано, что оценочные суждения относительно творчества отдельного индивида уместно формировать с позиций диалектики.

Ключевые слова: диалектика, педагогическое кредо, философия образования, концепция истории украинского образования, личностно ориентированное обучение.

One of the possible foreshortening of philosophical–social comprehension of pedagogical work of Stepan Siropolko is given in the article. It is thus accented, that evaluation judgements in relation to creative work of separate individual appropriately to form dialectics positions.

Key words: dialectics, pedagogical credo, philosophy of education, conception of history of Ukrainian education, personality oriented studies.

Отримано: 19.06.2012

УДК 02(477)(092):37(477) “15/16”

С. Д. Абрамович

м. Кам'янець-Подільський

СТЕПАН СІРОПОЛКО ПРО БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ XVI–XVII СТ.

У статті розглянуто концепцію української освіти XVI–XVII ст., висунуту в «Історії освіти в Україні» С. Сірополка, який розглядає українську школу цієї пори як частину європейської культурної панорами епохи, акцентуючи риси плюралізму та мультикультурності й об'єктивно оцінюючи вплив католицько-протестантської освіти, яка вплинула й на освітню політику православних братств.

Ключові слова: Степан Сірополко, освіта в Україні, українська школа, православне братство.

Складний, сповнений трагізму період української історії XVI–XVII ст. відзначається, проте, як відомо, не самими лише втратами. Адже водночас це був період величезного піднесення креативності у всіх сферах українського-духовного життя. Зі зрушенням звичної візантійської культурної платформи, яка в київські часи була подібна до отієї незрушної пласкої землі, до краю якої буцімто дійшов Косма Індікоплов, виявилось, що українці починають актив-

но переосмислювати першооснови свого культурного світу. Українське суспільство – як частина Речі Посполитої – втягується в атмосферу Реформації, яка намагалася в душі ренесансних ідей антикізації докопатися до глибин зародження християнства. На українській землі розгортається й потужна хвиля Контрреформації, що парадоксально й хитромудро мобілізує ренесансний досвід для оборони духовної спадщини Середньовіччя й прагне не лише збереження, а й укріплення та глобального поширення християнського світу. Словом, це була типово європейська ситуація руйнації середньовічного світу й формування плюралістичного суспільства.

Справа, однак, ускладнювалася тим, що розгорталися ці процеси в польському середовищі й сприймалися традиціоналістським православним українством як щось чужорідне. Однак з прийняттям унії та поширенням руху Реформації не лише серед поляків й українське середовище в цілому починало відчувати тиск нового культурного простору, необхідність діалогу з новими ідеями, адаптації нових явищ.

Зокрема коли мова заходить про освіту цього періоду, наш традиційний штамп – піднесення ролі православних братств і натомість засудження, скажімо, єзуїтських освітянських ініціатив. Цікава з цього погляду думка Н.М. Поплавської, яка твердить, що радянська наука активно підтримувала «православні» позиції в полеміці цих часів не в останню чергу й тому, що тут оборонялося не стільки християнство, скільки суто політичні інтереси українського народу перед лицем західної експансії [3, с.30–31].

Загалом проблема світосприйняття тодішнього українця, його реальних культурних орієнтацій залишається малодослідженою, й розвідок на зразок книги Н. Яковенко, присвяченої висвітленню світогляду української шляхти XVI–XVII ст. [2], усе ж таки дуже мало.

Тому книга С. Сірополка «Історія освіти в Україні» [1], в якій подано широку й головне, об'єктивну панораму реальних зрушень в українському шкільництві XVI–XVII ст., не втрачає наукової вагомості. При цьому автор розглядає українство в Україні не як таку собі резервацію, що начебто перебуває на рідній землі в стані глухої оборони щодо всього нового й чужоземного. Це було б типовим проявом колоніальної психології, проявом комплексу меншовартості. Історія дійсно визначила так, що долею України століттями розпоряджалися чужинці, але можна сприйняти ситуацію не лише з позицій гострого й глобального відчуження, а й в аспекті зародження мультикультуралістичного суспільства, оскільки тодішнє українство таки чимало узяло з західного освітянського досвіду.

Ось і С. Сірополко, зазначаючи, що, по занепаді Київської Русі, українська еліта колонізувалася, а школа як така у широких верствах занепадала, рівно як фіксує, що «школа в той час зберігала церковний характер, як і вся наша тодішня література» [1, с.46], не стільки фіксується на цій обставині, скільки прагне розібратися в іншому: що ж дав новий західний досвід українській освіті? Більш того, він відзначає, що вже «...в XIII–XIV ст. староруська культура сама зближалася до західної культури ще перед прилученням Галичини до Польщі, а Волині – до Литви», маючи в цьому підтримку як народних мас, так і нижчого духовенства [1, с.47]. А свою розвідку про освітній рух в Україні XVI–XVII ст. розпочинає одразу з опису широкого впливу протестантських ідей, зокрема таких «екстремістських», як соціанство, що заперечувало Трійцю. Він відзначає, що принаймні в українській верхівці того часу спостерігається тяжіння до західного університетського навчання, рух елітної молоді в німецькі університети (додамо: досить пригадати Юрія Дрогобича). Не слід забувати, що саме тодішнє західне протестантське середовище висунуло таку титанічну постать, як Я.А. Коменський, що зробив

справжній переворот у поглядах на світ дитини та процес її формування, сильно розійшовшись з локківським принципом «чистої дошки», на якій можна писати що завгодно. С. Сірополко відзначає, що саме це нове християнство стимулювало розумову роботу: «Цілком природно, що протестантство як релігія переважно розуму в протилежність часто сліпій вірі католицизму звертала особливу увагу на поширення своїх ідей через школу», – пише С. Сірополко [1, с.47]. Утім, дещо зневаживши тут розумову активність католицької Контререформації, він далі детально висвітлює освітянську діяльність оо. єзуїтів, що уславилися в Європі й навіть у заокеанських колоніях як майстри фундації освітніх закладів: єзуїтський колегіум стає в цю пору справжньою візитною картою педагогічного рівня й педагогічних новацій. «Усі ці єзуїтські школи притягали до себе значну кількість українського громадянства завдяки тому, що ті школи найкраще відповідали тогочасним вимогам шляхетської суспільності», – відзначає С. Сірополко, не забувши відзначити, що саме таку школу закінчив і Б. Хмельницький [1, с.53]. Дослідник дуже детально, хоча й критично, описує структуру єзуїтського колегіуму, відзначаючи його гуманітарну орієнтацію й практичну потребу тодішнього українського суспільства саме в такому типі освіти [1, с.55].

Водночас вимагає дещо особливої уваги критика С. Сірополком [1, с.55] концепції св. Петра Скарги, який, як відомо, заперечував цивілізаційну роль церковнослов'янської мови, віддаючи перевагу «канонічним» латині й грецькій. У відповідь на пасаж Скарги про облуканість «народу руського» греками, які дозволили уживання «недолугої» церковнослов'янської (зауважимо принагідно, що дозвіл на це св. Кирило брав не у Константинополі, а в Римі!), С. Сірополко повторює відому тезу про князя Костянтина Острозького як мецената, що підтримав наукове вивчення та широке запровадження церковнослов'янської мови українську освіту. Слід зазначити, що церковнослов'янська мова усе ж таки «природною» для українства не була й виконувала ту ж саму роль, що на Заході латина; українізація цієї мови у таких пам'ятках, як Пересповніцьке Євангеліє, – предмет особливої розмови. Спробу К. Острозького піднести факт видання друком в Острозі повної Біблії церковнослов'янською інколі ставлять на один рівень з лютеравим перекладом Біблії живою німецькою мовою (XVI ст.). Звичайно ж, вірне твердження: «Друга половина XVI і перша половина XVII ст. у суспільно-політичному і культурному житті України і Білорусії характеризуються бурхливими подіями, аналогічними до західноєвропейських реформаційних рухів» [4, с.98]. Але ж самої лише аналогії для наукового узагальнення мало.

Отож і С. Сірополко якось трохи непевно, сказавши про ці ініціативи князя Острозького, тут-таки відмічає і його прихильність до просвітницької діяльності протестантів, тим само начебто натякаючи на те, що ці явища варто поставити в один ряд [1, с.56]. Та про українську як про живу мову освіти говорити XVI ст. було ще не на разі. Тому й апеляція С. Сірополка до творів І. Вишенського, який палко боронив церковнослов'янську в навчанні та богослужінні [1, с.68–70] не виглядає занадто переконливою. Адже коло принципово модерністських понять, що їх ніс із собою Новий час, не могло вміститися лоно цієї традиції, яка закам'яніла вже тоді, а генія, який би зумів з'єднати вже мертву мову з сучасним лексиконом, як це зробив у Ізраїлі XX ст. Бен-Єгуда, так і не з'явилося – може, якраз через внутрішню відчуженість українства від книжної мови православної церкви.

Зате діяльність православних братств, яку так широко підносять на противагу адаптації західної освіти в Україні тих часів С. Сірополко трактує достатньо об'єктивно, цитуючи гнівні слова львівського єп. Гедеона (Балабана)

про те, що тут взяли гору «хлопи прости», з нижчих верств населення, що перешкоджало пориванню українства до західного типу освіти. Він відзначає також, що львівські, скажімо, православні міщани вимушені були формувати православне братство лише після того, як їм було рішуче відмовлено вчити дітей в католицькій кафедральній школі [1, с.58]. Утім, серцеві дослідника милі спроби братчиків зафундувати власні основи. Наголошуючи про самостійність братського «Порядку шкільного» та відсутність у ньому впливів єзуїтського шкільного статуту «Ratio et institutio studiorum societatis Jesus», а також на тій обставині, що «Порядок...» був запроваджений раніше, ніж «Ratio et institutio...», С. Сірополко віддає належне прагненню православних українців відстояти свої надбання, схвально описує демократизм викладання та рівність дітей з різних верств у братській школі [1, с.91]. Тим не менш, С. Сірополко врешті-решт солідаризується з М. Грушевським, який закидав братчикам, що вони, замість того, аби створити оригінальний тип української школи, узяли таки готовий тип школи з польсько-латинських зразків [1, с.93].

Та висновок, що українська освіта в цей період стала значно вища, ніж раніше [1, с.94], свідчить про те, що вся ця діалектика навчання чужому при потребі не відчуратися свого сприймалася С. Сірополком як нормальний й плідний етап у розвитку вітчизняної освіти та її наближенню до західних культурно-освітніх норм.

Список використаних джерел:

1. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – Львів : Афіша, 2001. – 664 с.
2. Поплавська Н.М. Полеміка. Риторика. Переконавання. Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст. / Н.М. Поплавська. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 379 с.
3. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна / Наталя Яковенко. – К. : Наукова думка, 1993. – 416 с.
4. Яременко П.К. До питання про еволюцію світогляду Мелетія Смотрицького / П.К. Яременко // Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 96–115.

В статье рассмотрена концепция украинского образования XVI–XVII вв., выдвинутая в «Истории образования в Украине» С. Сирополко, который рассматривает украинскую школу этого времени как часть европейской культурной панорамы эпохи, акцентируя черты либерализма и мультикультурности объективно оценивая влияние католическо-протестантского образования, которое повлияло и на образовательную политику православных братств.

Ключевые слова: Степан Сірополко, образование в Украине, украинская школа, православное братство.

In this article is analyzed the concept of Ukrainian education of XVI–XVII centuries. In «The History of Education in Ukraine» S. Siropolko considers the Ukrainian school of this time as part of the European cultural panorama of the era, highlighting the features of pluralism and multiculturalism and objectively assessing the impact of the Catholic-Protestant education, which had an impact on the educational policy of Orthodox brotherhoods.

Key words: Stephen Siropolko, education in Ukraine, Ukrainian School, orthodox brotherhood.

Отримано: 19.06.2012

СПІЛЬНІСТЬ БАЗОВИХ ПОЗИЦІЙ ОСВІТНЬОЇ ІДЕОЛОГІЇ ФУНДАТОРІВ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті досліджується проблема інтеграційних процесів в освіті на етапі становлення українського університету.

Ключові слова: *інтеграція, освітній простір, освітня ідеологія, концептуальні позиції.*

Однією з найбільш актуальних проблем розвитку сучасної професійної освіти є дезінтеграція її основи, а відтак і несформованість єдиного освітнього простору як у рамках держави, так і кожного навчального закладу, що є закономірним «продуктом» знанневої, інформаційно-репродуктивної системи освіти. Фактично сформувалася ситуація, коли професійна освіта асоціюється з процесом передачі студентам визначеного об'єму професійно цінних знань за відповідними навчальними програмами. При тому викладачі це роблять у довільно визначений для себе спосіб, опікуючись лише своїм сегментом знань на етапі вивчення відповідної дисципліни. Тобто концепція формування спеціаліста, як така, практично відсутня, оскільки ми не маємо теоретично обґрунтованого процесу становлення спеціаліста, поетапного нарощування його професіоналізму, який би закономірно вів до фінального етапу процесу, що інтегрально визначав би особистісну, змістову, технологічну готовність випускника (з адекватною системою діагностики) до реальної професійної діяльності.

Тому можна стверджувати, що практично недієздатною є основа для інтеграції сегментів системи: викладачі працюють автономно, фактично не взаємодіючи між собою, навчальні предмети вивчаються студентом як самодостатні одиниці, не інтегруючись на рівні аналізування, проектування, практичної реалізації елементів професійної діяльності. І що головне – така модель професійної освіти не «виросла» особистість майбутнього спеціаліста, не формує його позицію як активного суб'єкта професійного розвитку та саморозвитку.

Важливо виходити з позиції, що наявність цілісного освітнього простору є ознакою моделі освіти, орієнтованої на формування студента як суб'єкта власного професійного розвитку, забезпечення можливості проектування ним індивідуальної траєкторії професійного становлення, яка буде максимально зорієнтована на особистісний потенціал, реальний рівень сформованості навчальної діяльності. Водночас, формування освітнього простору в державі є умовою безконфліктної інтеграції в європейський простір і в той же час збереження національної освітньої системи як цілісності, її національного підґрунтя та безперечних здобутків розвитку освіти в Україні. Крім того, інтеграція в європейський освітній простір забезпечить продуктивність системи професійної підготовки спеціаліста лише за умови максимального збереження національних надбань у цій сфері, які не можна механічно перенести з одного часового простору в інший, вони можуть бути лише трансформовані з врахуванням актуальної ситуації та нинішніх тенденцій її розвитку.

Вважаємо, щооднією з найбільших вад сучасного підходу до модернізації освіти є впровадження інновацій безвідносно до ідеології, концепції розвитку

освітнього простору, коли відбувається поелементне вдосконалення системи, тобто проектування аспектних інноваційних змін у контексті традиційної освіти.

У зв'язку з цим дослідження інтеграційних процесів, як основного механізму забезпечення цілісності, є особливо актуальним, надто, коли йдеться про досвід, який акумулює історія вітчизняної освіти, зокрема конкретний досвід творення освітнього простору в рамках конкретного навчального закладу.

З зазначеної позиції досить унікальним є досвід формування українського університету у Кам'янці-Подільському, фундаторами якого виступили потужні громадські діячі І. Огієнко, С. Сірополко, С. Русова, які активно займалися не лише педагогічною, а і культурно-просвітницькою, науково-публіцистичною діяльністю.

Йдеться про період, коли закладались підвалини освітнього закладу як цілісного монолітного освітнього простору, який мав визначену цільову спрямованість, чітку концептуальну основу, а відтак і орієнтири у формуванні педагогічного колективу, в якому кожен викладач, окрім високих професійних компетенцій, мав себе відчувати реальним суб'єктом творення освітнього простору на спільній для всіх ідеологічній основі. Такий підхід проектував консолідоване об'єднання зусиль усіх викладачів університету навколо формування студента відповідного типу: майбутнього високопрофесійного спеціаліста з активною громадянською позицією, високою культурою, національною свідомістю, тобто фахівця – інтелігента, просвітника, державо творця.

Освітня ідеологія видатних українських педагогів С. Сірополка, С. Русової, І. Огієнка найбільш рельєфно розкрилась у період національного відродження на Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. в контексті відродження українського слова, української школи, української музики, театру, основними передумовами формування їх національно орієнтованих педагогічних поглядів були суспільно-політичні та економічні реформації, що відбувалися на Україні у другій половині XIX – на початку XX ст.

Єдність концептуальних позицій педагогів щодо розвитку освіти в Україні передусім обумовлена особливостями ідеології державотворення, в основі якої – розвиток України як самодостатньої європейської держави.

Характерним для І. Огієнка, С. Сірополка, С. Русової була інтегрованість життєвої, професійної та громадської діяльності, їх максимальна підпорядкованість служінню українській національній ідеї, яка, за їх переконанням, є основою розбудови вільної, процвітаючої держави. Саме тому їх педагогічна діяльність була багатовекторною: розробка основних положень теорії та практики національної освіти і виховання, теоретичних основ культурно-просвітницької роботи; історико-педагогічні дослідження, викладацька діяльність; робота в державних органах управління освітою, бібліотеках, українських культурно-просвітницьких товариствах, організаціях національного спрямування.

Зокрема, об'ємною та поліфункціональною була науково-педагогічна діяльність С. Сірополка: він працював викладачем у вітчизняних та зарубіжних вишах; читав лекції на педагогічних курсах, працював у Міністерстві освіти; викладав в українських таборах (періоду Великої Вітчизняної війни), є автором 88 педагогічних праць. Аналіз науково-педагогічної діяльності С. Сірополка свідчить про те, що він є одним з найбільш значущих українських дослідників науково-теоретичних основ національної освіти і виховання. Крім освітньої діяльності, С. Сірополко активно займався бібліотечною справою, журналістикою (був головою Спілки українських журналістів та письменників закордоном), книгознавством, активним членом Українського історико-філологічного товариства, Комітету допоміжного голодним в Україні,

гуртка приятелів українського пласту, членом управи і секретарем «Музею визвольної боротьби України» у Празі, а також почесним членом наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові.

Очевидно, йдеться про розуміння фундаментальності процесів державотворення, необхідності системних змін на новій ідеологічній основі, їх взаємозалежності у всіх сегментах системи (не можна реформувати культурно-просвітницьку сферу діяльності держави, залишивши незмінною систему освіти і т.д.).

Педагогів об'єднують принципові теоретичні позиції розбудови національної школи (середньої, вищої).

1. Освіта сприймається як основа продуктивного розвитку громадянського суспільства, його культури, формування національної самосвідомості українця, вона трактується як головний чинник розвитку держави, суспільства, поступу нації у напрямку до політичної, економічної, національної незалежності. Головне завдання національної школи – виховання національно свідомого українця на основі цінностей українського народу, у душі любові і поваги до його надбань, а також толерантного ставлення до інших народів. Отож, І. Огієнко, С. Сірополко, С. Русова одностайні у тому, що освіта має виконувати функції (окрім традиційних навчальних) формування національної свідомості українського народу, розвитку його культури. Тому освіта повинна бути передусім народною, національною, українською за своєю суттю. Національна орієнтованість освіти полягає у формуванні змісту освіти на національному ґрунті, тобто в контексті культури українського народу, його історії, народних традицій. Рідна мова – ядро освітнього процесу, головна ознака нації. «Мова є імунною системою нації».

2. Також національна основа навчання, як стверджують педагоги, реалізується через його природовідповідність. Навчальний процес повинен розвивати органічний зв'язок, закладений природою між дитиною і народом, до якого вона належить. Тому важливо, щоб зміст навчання був близьким і рідним дитині, бо віддалений у часі і просторі («чужий»), який дитині важко зрозуміти, відчуті емоційно, обумовлює формальне його засвоєння, спонукає до простого наслідування, а значить, не сприяє розвитку творчості, самореалізації дитини в навчальній діяльності. Щоб навчання було дійсно виховуючим і формуючим розум та волю дітей, необхідно сполучити шкільний матеріал з особистими враженнями дітей, пов'язати його з певною місцевістю, зі студіюванням тієї місцевості в різних відношеннях... Саме на таку концепцію навчання має орієнтуватись загальна, вища педагогічна школа.

3. Спільність концептуальних позицій І. Огієнка, С. Сірополка, С. Русової також об'єктивується у трактуванні основ продуктивної освіти (загальної, професійної), яка за своєю суттю відповідає стандартам інноваційної освіти у сучасній її інтерпретації. Передусім йдеться про формування особистості студента (національно свідомої та висококультурної), яка виступає активним суб'єктом власної професійної підготовки. Тому навчання в університеті має бути максимально усвідомленим, вільним, таким, що формує аналітичні здібності (вільну думку), життєві цінності, допомагає правильно будувати свій життєвий простір. Основа професійного навчання – самостійна, індивідуально орієнтована робота студента. Як зазначає С. Сірополко, студент читає науково-методичну літературу за обраною спеціальністю, веде конспекти «власних роздумів» про вибраний предмет та вивчену літературу, готує конспекти до майбутнього викладання. С. Сірополко, І. Огієнко, С. Русова виходили з позиції, що головна роль у забезпеченні національної орієнтованості школи належить учителю, який має характеризуватися сукупністю необхідних для реалізації

завдань національного виховання духовних, моральних якостей, у контексті яких формуються необхідні професійні (фахові) компетенції.

4. Що стосується форм організації навчання у виші, то вони також співзвучні зі стандартами сучасної освіти. За концепцією С. Сірополка зміст лекції – це не інформація для запам'ятовування, а результати досліджень проблеми, що є сприятливим підґрунтям для аналітичної діяльності студента, його самовизначення у контексті проблеми. Посилаючись на відповідні джерела, С. Сірополко пропонує слухачеві (читачеві) різні погляди учених на те чи інше проблемне поняття, аналізує варіанти підходів, подає власну оцінку різних поглядів, узагальнює їх, формулює висновки.

5. Наступна спільна позиція І. Огієнка, С. Сірополка, С. Русової полягає у трактуванні логіки взаємовідносин між викладачами та студентами, в основі якої – суб'єкт-суб'єктна міжособистісна взаємодія. Багато уваги присвячено принципам та конкретним формам організації спільної продуктивної навчальної роботи викладача та студента. Велика увага приділяється значенню особистісних якостей викладача, його ціннісним орієнтаціям, громадянській і життєвій позиції, оскільки це має особливе значення в умовах міжособистісної взаємодії викладача та студента. Саме така співпраця на рівні інтелектуальної, духовної, ціннісної, емоційної взаємодії є найбільш мобільним фактором формування студента як особистості з активною громадянською позицією, для якого педагогічна діяльність асоціюється з свого роду місіонерством, просвітництвом, словом, справою державної ваги.

У педагогів є фундаментальні наукові праці, в яких вони роблять спробу здійснити цілісний аналіз розвитку освіти в Україні, проектуючи її перспективи. Однією з найбільш вагомих у цьому аспекті праць С. Сірополка є «Історія освіти в Україні», в якій автор сформував цілісну концепцію історії української освіти від дохристиянських часів до 20-х років XX ст., реалізував системний комплексний підхід у трактуванні освіти, прогнозуванні перспектив її розвитку на основі аналізу витоків, базових тенденцій розвитку в ретроспективі.

Йдеться про безцінний історичний досвід формування українського університету за стандартами сучасної інноваційної освіти:

- університет формується на чітких концептуальних позиціях, в основі яких – ідеологія та технологія формування особистості майбутнього фахівця, свідомого державо творця, суб'єкта власного професійного та життєвого простору;
- педагогічний колектив формується як колектив однодумців, які, попри високі професійні компетенції, мають спільну ідеологічну основу, погляди на перспективи розвитку держави;
- університет реально виконує функції основного суб'єкта формування цілісного освітнього простору в навчальному оточенні, він набуває статусу культурно-просвітницького центру у відповідному регіоні;
- університет має достатньо високий рівень автономності у формуванні власних концепцій професійної підготовки вчителя, що стосується: структури професійної підготовки; формування навчальних планів; визначення змісту навчальних курсів та ін.

Це дає можливість стимулювати формування науково-методичного потенціалу викладачів, наукових колективів, постійно працювати над пошуком та реалізацією продуктивних освітніх моделей у власній професійній діяльності, формувати імідж закладу, а також оптимізувати педагогічний процес, максимально враховуючи соціально-економічні та культурологічні особливості регіону.

Маємо досвід, якому важко скласти ціну передусім через його актуальність, тобто співзвучність сучасним освітнім стандартам та безпосередню

причетність до історії розвитку Кам'янець-Подільського університету, освітнього простору в Подільському регіоні періоду національного відродження. Важливо правильно використати ці безцінні надбання, зробити їх реальним суб'єктом розвитку навчального закладу, а також оптимізації змісту навчання студентів, системи професійної підготовки сучасного педагога в цілому.

Отож, досвід формування навчального закладу на єдиній концептуальній основі (за стандартами цілісного освітнього простору) періоду відродження національної освіти переконливо свідчить про те, що будь-які реформації повинні бути «освячені» головною ідеєю, яка обов'язково має бути близькою та зрозумілою не тільки для тих, хто її безпосередньо реалізує, а для всіх людей, для всієї нації, оскільки освіта – це не окрема галузь професійної діяльності (предмет професійного інтересу педагогів). Стратегія реформаторських змін в освіті полягає в тому, що вони мали свою ідеологію, пов'язану з найвищими цінностями українського народу, його духовністю, національною самоідентичністю. Реальним державотворцем може бути лише патріот своєї країни, у кожного її громадянина має бути відчуття власної значущості, безпосередньої або опосередкованої причетності до визначення кардинальних, стратегічних орієнтирів її розвитку. У цьому плані освіта забезпечує функції трактування, розуміння, прийняття цих орієнтирів, формування на їх основі власної стратегії життєтворчості. І саме ці центральні ідеї одночасно стають системативними у формуванні як нації, так і життя кожної людини. В контексті будь-якої освіти (загальної, професійної) необхідно реалізовувати життєтворчий потенціал кожного, пов'язаний з патріотизмом як основою загальної культури життя людини. Важливо розуміти, що навчання, виховання – це не автономні сфери діяльності, це складові одного процесу становлення особистості і від того, наскільки вони будуть інтегровані залежить успішність освітнього процесу, безвідносно до його рівня та спрямованості. Професіоналізм спеціаліста визначається не лише здатністю до реалізації відповідних професійних функцій, а і тим, якою є мотиваційна основа його діяльності, наскільки професійна діяльність стала сприятливим середовищем для особистісної самореалізації, наскільки інтегровані, збалансовані особистісно та соціально значущі інтереси та інше. Йдеться про необхідність формування професійної компетентності спеціаліста в контексті його життєвого досвіду, базових цінностей, які лежать в основі його життєтворчості, інтегруючи професійні та життєві змісти, визначаючи рівень особистісної та національної самосвідомості.

Зазначені позиції об'єктивуються і на формуванні концепції змісту педагогічної підготовки студентів, яка передусім передбачає формування особистості майбутнього вчителя з відповідними світоглядними позиціями, високою духовністю, сформованістю професійного мислення, здатного до широкої просвітницької роботи.

Список використаних джерел:

1. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наукова думка, 2001. – 912 с.
2. Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект / А.А. Марушкевич. – К., 1966. – 127 с.
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.

В статье исследуется проблема интеграционных процессов в образовании на этапе становления украинского университета.

Ключевые слова: интеграция, образовательное пространство, образовательная идеология, концептуальные позиции.

This article investigates the problem of integration processes in period of Ukrainian university foundation.

Key words: *integration, educational space, educational ideology, conceptual positions.*

Отримано: 15.10.2012

УДК 378(477)–057.87«192/193»:37(477)(092)

О. Б. Комарніцький

м. Кам'янець-Подільський

СТЕПАН СІРОПОЛКО ПРО СТАНОВИЩЕ СТУДЕНТСТВА ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ У 20-х – НА ПОЧАТКУ 30-х рр. ХХ ст.

У статті на основі праці С.О.Сірополка «Народня освіта на совєтській Україні» показано становище студентів педагогічних навчальних закладів УСРР в умовах радянської дійсності.

Ключові слова: *С.О. Сірополко, студенти, інститут, технікум, освіта.*

Серед вітчизняних науковців, які розглядають у своїх працях історичне минуле студентства педагогічних навчальних закладів радянської України, особливе місце належить Степану Онисимовичу Сірополку – освітньому та громадському діячу, вченому-педагогу, публіцисту, бібліографу, книгознавцю, бібліотекознавцю, автору численних праць з питань освіти, історії педагогіки та бібліотечної справи. У цьому контексті досить цінною є праця «Народня освіта на совєтській Україні», яку вмістили у монографії С.О. Сірополка «Історія освіти в Україні» [1].

У розділі «Вищі школи» Степан Онисимович показує типи вищих навчальних закладів УСРР – інститути і технікуми. Водночас, він зауважував, що у Росії до вищих належали університети й інститути, а технікуми були середніми навчальними закладами. Для підтвердження цього Сірополко наводить слова завідувача Головного відділу у справах професійної освіти Народного комісаріату освіти УСРР (НКО) Я. Ряппо: «Технікум ні в якому разі не можна вважати за нижній ступінь для інституту» (Ряппо Я. Реформа высшей школы на Украине в годы революции. – Харьков: Госиздат Украины, 1925. – С. 23). Все ж між інститутами і технікумами була суттєва відмінність, оскільки для них встановлювався різний обсяг теоретичних і практичних занять: «У той час як інститут повинен давати солідний теоретичний фундамент організації цілого виробництва й не вводити у вузьку спеціалізацію, завдання технікуму – обмежити широкий теоретичний курс і вже з першого курсу починати поглиблену роботу в справі спеціалізації». (Ряппо Я. Ціліві установки навчальних закладів України. – Харків : Держ. вид-во України, 1927. – С. 16). Природно, що коли перед абітурієнтом поставала проблема вибору вишу, то «більший респект» викликав інститут [1, с.739], але «попавши до інституту, потім піднімали галас, що тяжко приходиться від занять і кольоквій, які їм не під силу» (Ряппо Я. Реформа высшей школы... – С. 95).

Педагогічні кадри у 20-х рр. готували інститути народної освіти і технікуми. У 1921 р. в Україні функціонували 18 ІНО, у 1922 р. – 14, у 1923 р. – 13, у 1924–1928 рр. – по 12, у 1929 р. – 13 [1, с.740]. С.О. Сірополко повідомляє, що Житомирський (Волинський), Дніпропетровський (Катеринославський),

Херсонський, Чернігівський та Миколаївський ІНО виникли на базі учительських інститутів. Кам'янецький ІНО був спадкоємцем Кам'янець-Подільського державного українського університету, Ніжинський – історико-філологічного інституту. Київський ІНО створили шляхом об'єднання Київського учительського інституту, Фребелівського педагогічного інституту, фізико-математичного і філологічного факультету Київського університету. Подібний до Київського ІНО шлях реорганізації пройшли Одеський і Харківський ІНО. Полтавський ІНО постав на базі учительського інституту та історико-філологічного факультету. Власне як ІНО було створено лише один виш – Донецький ІНО, який базувався у Луганську [1, с.742]. Інститути мали складатися з трьох факультетів – соціального виховання, професійної освіти і політичної освіти. Однак майже всі вони мали від одного до двох факультетів. Лише Харківський ІНО складався з трьох факультетів [1, с.769].

Що стосується педагогічних технікумів, то вони були створені у 1925 р. на базі трирічних вищих педагогічних курсів, які, у свою чергу, постали з учительських семінарій (їх було 44), педагогічних шкіл, декількох учительських інститутів та гімназій [1, с.743, 769]. У 1925 р. налічувалося 59 педтехнікумів, у 1927 р. – 61, у 1928 р. – 52, у 1929 р. – 43 [1, с.740].

Готував вчителів також заочний педагогічний інститут, який у 1929 р. нараховував 17 тис. студентів (Скрипник М. Статті й промови. – Харків : Держ. вид-во України, 1930. – Т.IV. – Ч.1. – С.206).

У 1930 р. було проведено реорганізацію педагогічної освіти. 25–27 січня того року відбулася конференція представників педагогічних вишів, які поділили педагогічні навчальні заклади на три групи:

- 1) індустріально-педагогічні інститути: готували вчителів для фабрично-заводських училищ, професійних шкіл, технікумів, робітничих факультетів (робітфаків), вечірніх робітничих університетів та курсів. Термін навчання – 4 роки;
- 2) інститути соціального виховання, що готували керівників (вчителів) трудових шкіл другого концентру і установ політичної освіти, дефектологів, вихователів дитячих садків. Термін навчання – 3 роки;
- 3) педагогічні технікуми, які постачали вчителів для трудових шкіл першого концентру. Термін навчання – 3 роки. Технікуми поділялися на шкільні, дошкільні, фізичної культури та індустріальні, що готували керівників виробничого навчання (Феоктистов А. Нові навчальні пляни педосвіти // Шлях Освіти. – 1930. – Ч.2. – С.134–139) [1, с.770].

С.О. Сірополко об'єктивно показав курс радянської влади на «пролетаризацію» вищої освіти, відповідно до якого доступ у вищі школи мали лише робітники і селяни. З приводу цього Я.Ряппо зазначав: «Право вчитися в початковій і навіть середній школі ми даємо всім громадянам, а право бути підготованими на командира радянської держави даємо тільки робітникам та селянам та ще тій частині трудової інтелігенції, що будуватиме й зміцнюватиме диктатуру пролетаріяту, що будуватиме соціалізм» (Ряппо Я. Радянське студентство. – Харків : Держ. вид-во України, 1928. – С. 11).

Такі підходи не могли не позначитися на прийомах студентів. До вишів приймалися насамперед випускники робітфаків, які вступали без екзаменів. Мали місце випадки, коли робітфаківців змушували навчатися, не беручи до уваги їхню думку. Як свідчить М. Зотін, автор книги «Педагогічна освіта в Україні», «багато є випадків, коли робітфаківець зовсім не хоче вчитися в педвузі, але його примушують силою партійної дисципліни. Але примусове навчання, – додає автор, – не може дати гарних наслідків» (Зотін М. Педагогічна освіта на Україні. – Харків : Держ. вид-во України, 1926. – С. 95) [1, с.770–771].

Пільги при вступі мали і випускники підготовчих курсів при вишах. В одній із своїх доповідей народний комісар освіти УСРР М. Скрипник розкри-тикував їх роботу: «Про те, як в цьому році (1930 р.) стоїть справа з цими кур-сами, я не буду говорити, хай про це доповідають окремі урядництва, інститу-ції, В.Р.Н.Г. тощо. На мою думку, ніяк не стоїть» (Скрипник М. За кадри соціалістичної п'ятирічки // Шлях Освіти. – 1930. – Ч.11–12. – С.77).

Всі інші абітурієнти мали проходити вступні випробування. Екзамен проводилися за «куріальною» системою, відповідно до якої створювалися окремі «курії» робітників, селян, службовців і т.д. Перед початком вступної кампанії вищестоящі органи визначали для певного вишу норми прийому представників певного соціального стану [1, с.746]. М. Скрипник писав: «З робітників приймаємо всіх, що склали іспит, хоча б неробітники мали й вищий рівень знань» (Скрипник М. Статті й промови... – С.247).

Щоб забезпечити виші робітничо-селянським прошарком для робітни-ків і селян програму вступних випробувань спрощували. С.О. Сірополко пи-сав, що мали місце випадки, коли до закладу приймали робітників і селян, які не склали 1–2 екзаменів [1, с.747]. Для підтвердження цих слів він наводить оцінку вступних кампаній М.Скрипником: «Зниження умов прийому – це велика помилка, і тепер, підраховуючи наслідки прийому, треба нам зробити від-повідні висновки, бо зниження умов прийому для робітників і селян під час прийняття до ВИШів не забезпечує робітничої класи своєю пролетарською справжньою інтелігенцією. Намагання пролізти, як-небудь обійти, найти за-соби, щоб прикрити своє незнання, норма на прийняття з одним-двома неза-довільними предметами – це шлях до розбещеності пролетарської молоді, до класового переродження, до поширення дрібнобуржуазного впливу на нашу робітничо-селянську молодь»... «Під час учоби у ВИШі дрібна буржуазія вжи-ває теж усіх заходів, щоб якнайкраще встигати, і вони вже з другого та третьо-го курсу займають місця у семінарах, а потім ідуть в аспіранти, тому що вони краще підготовлені, аніж робітники і селяни. От що значить приймати робіт-ників і селян до ВИШу з недостатнім знанням. Це не що інше, як готувати сам-им собі прірву» (Скрипник М. Статті й промови... – С. 364, 365).

У зв'язку з цим зростала вага посвідчень про належність до робітничого чи селянського середовищ. Як свідчив М. Скрипник, «багато організацій дає рекомен-дації і оцінку деяким вступникам до ВИШу, дають і посвідчення, і документи, що такий-то є робітник, з таким-то стажем, що він бідняк чи середняк, і його прийма-ють до ВИШу як робітника чи бідняка-селянина, а потім виявляється, що оцей зарекомендований робітниками і К.Н.С.івським організаціями [КНС – комітет неза-можних селян] і сільрадами є чужий нам елемент – куркуль, негман, контрреволю-ціонер. Наша лінія полягає в тому, – і ми дали відповідні директиви, – щоб усіх тих, що при вступі до ВИШу притаїли своє соціальне походження чи положення, без жалю звільняти з ВИШу» (Скрипник М. Статті й промови... – С. 247, 248).

Що стосується останнього, то у 20-х рр. у навчальних закладах регулярно проводилися «перереєстрації, чистки», у ході яких, за словами С.О. Сірополка «без жалю викида[ли] з вищої школи студентів, навіть тих, що виказали добрі успіхи, лише через те, що притаїли своє соціальне положення» [1, с.747]. Мали місце випадки, коли відраховували студентів випускного курсу, хоча і була ди-ректива, що таких студентів дозволялося звільняти лише з дозволу НКО. Тому М. Скрипник у своїх доповідях не одноразово гостро засуджував порушення цієї директиви. В одній з них він вказував, що «за останній (1929 р.) рік з останньо-

го курсу звільнено понад 300 студентів. На місцях позвільняли більше 500 осіб з останнього курсу за 2–3 місяці, навіть за один місяць до закінчення курсу, людей, що мають академічну встигаємість» (Скрипник М. Статті й промови... – С. 748).

Сірополко на сторінках своєї книги нещадно таврував ректорів вишів, які з «насолодою» виконували чистки студентського контингенту від «ворожого елементу» для більшовицької влади. М. Скрипник із «захопленням» розповідав про «геройський вчинок» ректора Київського ІНО Семка: «Минулого (1928 р.) року він поїхав на хлібозаготівлю. Побув там місяць і провів ще й другу роботу: зібрав усі дані і відомости відносно соціального стану і т. ін. всіх студентів з даної місцевості, району чи округи, що вчать в київських і інших школах. І картинка ж получилась! В ВИШ'і числиться студентом-незаможником, а в районі куркулем. Тов. Семко прислав цілий список таких осіб» (Скрипник М. Статті й промови... – С. 367). Так Семко здобув визнання М. Скрипника за те, що зумів «нащупати людину, хемічно її проаналізувати й виявити чужі для нас елементи, що прикриваються за паперами» [1, с.748].

Степан Онисимович наводить частину тексту постанови ЦВК СРСР «Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах» від 19 вересня 1932 р., яка встановлювала нові правила прийому до вишів. Зокрема, вступні екзамени складали всі абітурієнти, у т.ч. випускник робітфаків. Випробовування проводилися з математики, хімії, фізики, української мови і суспільствознавства. Під час прийомів до технікумів вступники мали продемонструвати задовільні знання в обсязі курсу семирічної школи із вищезазначених предметів (Комуністична освіта. – 1932. – Ч. 8–9. – С. 150).

У 20-х рр. технікуми комплектувалися переважно з випускників трудових шкіл першого і другого концентрів. Про освітню підготовку студентів свідчать дані шкільного перепису, який проводився у грудні 1927 р. З 10222 студентів у школах першого концентру навчалися 742 особи, другого – 6090, в інших загальноосвітніх школах – 1181, професійних навчальних закладах – 2076. Домашню освіту здобули 133 особи (Всесоюзний шкільний перепис 15.XII.1927 року. – Т.II Установи професійної освіти на Україні. – С.99) [1, с.770].

С.О. Сірополко подає дані про соціальний стан молоді. У 1929 р. 30% студентів ІНО становили селяни, 23% – робітники, 38% – службовці, інші – 9%, у педтехнікумах – відповідно 58,6%, 22,3%, 15,5% і 3,8% [1, с.753]. За національністю студентство ІНО розподілялося таким чином: українці – 64,9%, росіяни – 10,3%, євреї – 21%, поляки – 1,2%, німці – 1,5%, інші – 1,1%. У педтехнікумах українці становили 80,4%, росіяни – 14,5%, євреї – 7,5%, поляки – 1,8%, німці – 1,9%, інші – 3,5% [1, с.752].

Значну частину свого дослідження С.О. Сірополко присвятив навчальній роботі вишів, в основі якої був «марксо-ленінський метод діалектичного матеріалізму» [1, с.760]. Науковець зазначає, що впродовж 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. не вдалося створити сталих навчальних програм та планів, які майже щороку змінювалися. Зміни вносилися для більшої їх відповідності вимогам комуністичної партії та марксистсько-ленінської методології. Наприклад, Ніжинський інститут соціального виховання (ІСВ), одержавши від НКО програми на 1931–1932 навчальний рік (н.р.), після критичного їх вивчення частину програм відкинув як шкідливі. Особливо «ідеологічно невитримані» були програми з соціально-економічного циклу. Для їх перевірки створили для кожної кафедри бригади, до складу яких увійшли студенти старших курсів та викладачі (Записки Ніженського Інституту соціального виховання. – Ніжень, 1932. – Кн.XII. – С.XXV).

Що стосується методів викладання, то у 20-х рр. значна увага приділялася дальтон-плану, відповідно до якого обмежувався лекційний метод викладання, значна увага приділялася поєднанню теорії з практикою (організація виробничого навчання, поширення групового опрацювання матеріалу) [1, с.761]. Основними недоліками цього методу була неможливість перевірити роботу кожного студента [1, с.763].

На початку 30-х рр. засади навчальної роботи вишів визначила постановою ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р., у якій, зокрема зазначалося: «Побудувати навчальну роботу у вищій школі і технікумах так, щоб методи навчання у всій їх сукупності сприяли дальшому підвищенню знання учнів і тим самим забезпечували готування кадрів, озброєних глибоким знанням своєї спеціальності і що мають широкий громадсько-політичний світогляд». Щоб унормувати перевірку знань запровадили двічі на рік залікові сесії, які мали проводитися наприкінці семестрів. Випускники виконували дипломні роботи (Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах // Комуністична освіта. – 1932. – Ч.8–9). Формами поточної перевірки були відповіді студента на запитання викладача, писемні роботи всіх типів, виконання навчальних завдань в лабораторіях, кабінетах, шкільних майстернях (Стрельбіцький С.Д. Перевірка знань студентів вищої школи // Комуністична освіта. – 1932. – Ч.11–12. – С.124–131).

Виробнича практика студентів відбувалася в майстернях, лабораторіях, кабінетах вишу, а також поза його межами – на заводах, фабриках, «радянських господарствах» і т.д. [1, с.761].

В педагогічних інститутах і технікумах студенти проходили виробничу практику у трудових школах 1-го і 2-го концентрів. Так, Ніжинський ІСВ в першому семестрі 1932–1933 н.р. відрядив 196 студентів другого та третього курсів для роботи у міських та сільських школах (Записки Ніженського Інституту соціального виховання... – С.XXXVIII). В одному із звітів критично оцінено організацію практики: «Відрядження студентів на практику иноді було без достатньої методичної підготовки, й кафедри недостатньо почували відповідальність за керівництво практикантами» [1, с.762].

Значну увагу у вишах приділяли практичній роботі студентів у предметних гуртках («семинарах»). Зокрема, у Ніжинському ІСВ на «семінарі» діалектичного матеріалу опрацювали такі теми: «Сталін як теоретик», «Ленін і Плеханов», «Постанови партз'їздів як зразок марксо-ленінської діалектики», «Діалектичний матеріалізм і природознавство», «Маркс – Енгельс – Ленін – Сталін про техніку»; «Мистецтво й класи» і т.д. Під час проведення «семінару» літератури предметом розмови стали такі питання: «Ленін і Плеханов як методологи літератури», «Марксо-ленінська теорія відображення та її застосування до літературознавства» тощо. На «семінарі» педагогіки присутні обговорили «Вчення Маркса – Енгельса – Леніна про освіту та виховання», «Історичну постанову ЦК КП(б)У від 5.IX.31 року (про початкову та середню школу)», «Правий та лівий ухили в педагогіці» та ін. (Записки Ніженського інституту соціального виховання... – С.Х). У звіті про роботу цих гуртків інститут інформував про певні недоліки у їхній роботі: первантаженість студентів громадсько-політичною роботою, не досконалість системи відбору до роботи у «семинарах» кращих студентів, не постійний склад гуртківців [1, с.763].

С.О. Сірополко зазначав, що не всі студенти успішно засвоювали навчальний матеріал. 1/5 частина студентів інститутів і 1/7 – технікумів через різні причини, у т.ч. академзаборгованість, залишали стіни вишів. У цьому контексті цікавими є відомості одного з інспекторів НКО, який провів перевірку навчаль-

ної роботи педтехнікумів Полтавщини, Київщини та Катеринославщини: «Дуже слаба підготовленість і невисокий рівень розумного розвитку студентів стоять на перешкоді нормальному проходженню навчального курсу в педтехнікумах» (Ромер І. Наші педтехнікуми // Шлях Освіти. – 1926. – Ч.6–7. – С.213) [1, с.770].

Про недостатню успішність неодноразово висловлювались керівники НКО та вищі партійні органи. 12 червня 1926 р. М. Скрипник на нараді ректорів і директорів вишів зауважив, що «вельми великий відсоток академічної неуспішності пояснюється недостатньою підготовкою, недостатнім рівнем знань прийнятих до високих шкіл». (Скрипник М. Статті й промови... – С. 433). Солідарним з ним був і Я. Ряппо: «Дуже багато студентів не в силі справитися з учобою через недостатню попередню підготовку» (Ряппо Я. Реформа высшей школы... – С. 147–148).

На навчальній діяльності студентів, на думку С.О. Сірополка, негативно позначалися мобілізації студентів на громадсько-політичну роботу. Наприклад, у 1931–1932 н.р. молодь Ніжинського ІСВ витратила на цю роботу 6113 студентоднів (Записки Ніженського Інституту соціального виховання... – С. LII). Найбільший відсоток неуспішності припадав на студентів-комуністів та комсомольців, які були зайняті громадсько-політичною роботою. Ніжинський районний комітет КП(б)У у постанові від 3 грудня 1932 р. констатував «великий відсоток неуспішності серед комсомольців та недостатній натиск від партосередків на підвищення якості навчання студентів-партійців та комсомольців» (Записки Ніженського Інституту соціального виховання... – С. LXIV).

Сірополко констатує, що у перші роки «радянського будівництва» вищої школи роль виконавців цієї справи належала студентам-комуністам, що брали участь у всіх адміністративно-організаційних та господарських справах (Ряппо Я. Радянське студентство. – Харків: Держ. вид-во України, 1928. – 49 с.). Впродовж 20-х – 30-х рр. пролетарське студентство та його представницькі органи втручалися у справу керівництва вишами, брали участь у розробці навчальних програм та планів, внесенні до них змін [1, с.759].

Негативно впливало на навчальну діяльність молоді і важке матеріальне становище вишів. Зокрема, тривалий час заклади відчували нестачу навчальних приміщень. Частина з них потребували капітального ремонту. М. Скрипник, виступаючи на ІХ Всеукраїнському з'їзді рад, зазначав, що «приміщення наших високих шкіл амортизовані понад 40%... Лише в цій випадку, коли ми підведемо матеріальну базу під високі школи, під професійні школи, коли ми забезпечимо високі школи всім потрібним обладнанням, науковим приладдям тощо, лише тоді продукція наших ВИШів, наші робітничо-селянські спеціалісти будуть виходити із знанням світової науки й техніки...» (Скрипник М. Статті й промови... – С.744).

Головною формою допомоги студентству було забезпечення його житлом, харчуванням та стипендіями. У 1926–1927 н.р. гуртожитками забезпечили лише 41,5% від загальної кількості студентів (Ряппо Я. Радянське студентство... – С.32).

Житлові кімнати були переповнені Степан Онисимович ілюструє це на прикладі опису О. Ясного т.зв. «Толкачівки»: «Толкачівка» – це є велике подвір'я з десятком корпусів на Лермонтовській вул. в Харкові». Дописувач розповідав, що коли він зайшов в одну кімнату, то помітив лише небагатоох студентів, але «ось минула хвилинка, і нас оточила велика група студентів. Виявляється, що ми більшості їх просто не помітили. Вони лежали на ліжках... У кімнати 54 студенти... Всі поійняті великим бажанням вчитися й усі одинаково незадоволені з життя. – Ну, як же ж ти його вчитимешся в такій обстановці? Та ще коли б усі з одно-

го ВУЗу. А то лежиш на ліжкові, медицину грезеш, а поруч майбутній землемір теодолітом захоплюється або іновець (студент інституту народної освіти) комплексну проблему вирішує. Скупченість неймовірна... Це ще нічого. Це ще тільки 7 годин вечора. А коли б зайшли до нас у кімнати о 7-й год. вранці!?» (Ясний О. Толкачівка // Комуніст. – 1929. – Ч.8).

Про устаткування гуртожитків можна робити висновки з опису житла у будинку на вул. Ключківській, де мешкали студенти Харківського ІНО: «Першокурсники готують лекції на чемодані чи кошовці, поставленій просто на ліжку». – «Через таке житло, – сумно оповідали першокурсники, – перший семестр уже пропав, хоча б решту триместрів урятувати. Наркомос і окрвиконком (окружний виконавчий комітет) все обіцяють переселити нас та чомусь не квапляться» (Стародуб К. У майбутніх червоних учителів // Комуніст. – 1929. – Ч.8). Не маючи можливості готуватися до занять студенти йшли до гуртожитської читальні, які завжди були переповнені. Атмосферу, яка тут панувала, С.О.Сірополко, використавши допис К. Стародуба, передає наступним чином: «Инколи в читальні відбуваються такі картинки: Вечір. Заля геть залюднена. Над кожним столиком тісні групи схилених голов. Раптом в одному кінці піднімається парубійко і рвучко виголошує «Хлопці, ша! Послухайте, як інтересно написано в газеті». І починає голосно читати новини. Тишу розірвано. Порядок порушено. Увагу відтягнуто від підручників, од записів... хтось схоплюється і рішуче вимагає читальника газети припинити своє голосне читання. Протест підтримують інші, а у читальника також знаходяться підтримувані, й счиняється такий гармидер, що мимоволі доводиться тікати геть» (Стародуб К. Село в міському кварталі // Комуніст. – 1929. – Ч.9).

Цікавою є інформація М. Скрипника про те, як стоїть справа з обладнанням гуртожитків: «Ліжка з Одеського заводу, що спеціально виготовляє для нас, хотіли забрати для гуртожитків Москви. Прийшлося втручатися в цю справу, одбили, не допустили до цього, так що ліжка залишились у нас. Але оскільки у нас залишились ліжка, то із Москви біля 10 тисяч студентів отпустили по домах, а інші студенти поки у ВИШах, і прийдеться боючись за те, щоб і у нас не отпустили» (Скрипник М. За кадри соціальної п'ятирічки... – С.76).

Харчувалися студенти у їдальнях, які існували при гуртожитках і вишах. Про якість харчування і санітарний стан самих їдалень можна дізнатися у вміщеному Степаном Онисимовичем допису про їдальню Центрального Будинку пролетарського студентства (ЦБПС) у Харкові: «У гуляші зіпсоване м'ясо з солідним «душком». «Чому подають іржаві виделки й ложки?» «На апетит студентства впливають негативні офіціантки з нафарбованими губами». Завідувач їдальні зауважував дописувачеві: «Завжди чуєш скарги на те, що в борщі немає мяса, а що зробиш, коли є норма, і вище неї не сягнеш». В правдивості цих скарг пересвідчився й сам дописувач, який дав таку оцінку борщу: «Борщ мав якийсь анемічний вигляд, і йому далеко було до пахощів справжнього українського борщу». Якості обіду відповідала й внутрішня обстановка їдальні: «Під багатьма столиками брудно, – недопалки, шматки хліба... висить величезний плакат, – здається, наочно б'є в вічі всім: «Палити рішуче забороняється». Але студенти палять, не зважаючи уваги на плакат. Адміністрація тут безсила: принаймні при нас же помічник завідувача зробив зауваження кільком студентам, а вони собі й вухам не ведуть. Адміністратор з робітників, що працює тут як висуванець, розводить руками: «Ну, що зробиш? Сором, адже ж культурні люде!» (І.П. Студентська їдальня // Комуніст. – 1929. – Ч.9).

Внаслідок такого харчування та важких житлових умов серед студентства, як свідчить Я.Ряппо, були поширені такі захворювання як малокрів'я, туберкульоз (близько 42%) розлад нервової системи (близько 80%) (Ряппо Я. Радянське студентство... – С. 35).

Частина студентів отримувала державні стипендії. У 1927 р. 1,5% студентської молоді інститутів мали стипендіальне забезпечення у розмірі від 10 до 14 крб., 0,3% – 15–19 крб., 61,8% – 20–24 крб., 27,2% – 25–29 крб., 9,2% – 30 і більше карбованців. Водночас 0,06% студентів технікумів отримували стипендії у розмірі до 5 крб., 3,3% – 5–9 крб., 19,3% – 10–14 крб., 17,4% – 15–19 крб., 43,9% – 20–24 крб., 6,6% – 25–29 крб., 8,1% – 30 і більше карбованців. Ще 1,34% студентів подали не точні відомості про отримання стипендій [1, с. 757]. Часто стипендії у вишах ділили на дрібніші частини. З приводу цього М. Скрипник зазначав: «Наша стипендіальна політика на місцях ще й тепер іноді виявляється в роздрібленні стипендій на шматочки» (Скрипник М. За кадри соціалістичної п'ятирічки... – С. 76). У 1929 р. стипендіями користувалися 48,1% студентів інститутів, 40,5% – технікумів [1, с. 758].

Частина студентів вносили плату за навчання. У 1927–1928 н.р. сплачували 19,8% від загальної кількості студентів інститутів [1, с. 750].

Важке матеріальне становище призводило до того, що частина молоді змушена була покидати навчання. С.О. Сірополко солідаризувався з висновком, зробленим Я. Ряппо: «нормальних умов для навчання студентства ще немає» (Ряппо Я. Радянське студентство... – С. 39) [1, с. 758].

Таким чином, праця С.О. Сірополка «Народня освіта на советській Україні» становить цінність для дослідників, які вивчають історію студентства 20–30-х рр. ХХ ст. Вчений при написанні нарису використав доступні йому джерела, насамперед праці очільників Народного комісаріату освіти УСРР М. Скрипника та Я. Ряппо, матеріали періодичних видань, які нині є бібліографічною рідкістю. Незаперечною заслугою Степана Онисимовича було те, що він одним із перших незаангажовано, об'єктивно показав становище студентської молоді в умовах радянської дійсності.

Список використаних джерел:

1. Сірополко С. Народна освіта в Україні під час советської займанщини [Народня освіта на советській Україні. – Варшава, 1934] / С. Сірополко // Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 647–883.

В статтє наоснове труда С.О. Сірополка «Народная образование на советской Украине» показано положение студентов педагогических учебных заведений УССР в условиях советской действительности.

Ключевые слова: С.О. Сірополко, студенти, институт, техникум, образование.

This article shows the students' life in different pedagogical educational establishments of USSR (based on the work of S.O. Siropolk «Public education in soviet Ukraine»).

Key words: S.O.Siropolk, students, institute, technical school, education.

Отримано: 20.06.2012

Н. Д. Крючкова,

м. Кам'янець-Подільський

ПРАЦІ С.О. СІРОПОЛКА У ВІДДІЛІ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті проаналізовано праці С.О. Сірополка, які є у фонді відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки, зокрема, «Завдання нової школи» і «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла».

***Ключові слова:** С.О. Сірополко, народні бібліотеки, Кам'янець-Подільський державний український університет, бібліотека, бібліотечний фонд.*

Вивчення наукової спадщини не буде вичерпним без опрацювання опублікованих робіт.

Степан Онисимович Сірополко – відомий український просвітницький діяч, основоположник вітчизняного книгознавства та бібліотекознавства, бібліограф, редактор.

Праці С.О. Сірополка привертали увагу багатьох істориків, бібліотекознавців і бібліографів.

На жаль, існуюча джерельна база відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки не дає змогу повністю проаналізувати праці С.О. Сірополка.

Працю «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла» детально вже проаналізовано у статтях О.М. Завльнюка, Т.І. Ківшар. Тому ця стаття присвячена висвітленню попередній і даній праці «Завдання нової школи».

Кам'янецька сторінка біографії відомого просвітянина і бібліотекознавця С.О. Сірополка звісно, позначена активною діяльністю в справі розбудови бібліотеки місцевого державного українського університету, вдосконалення її освітньо-наукових і культурологічних функцій. Поряд з цим він продовжував теоретичну і прикладну працю в царині української школи. Результати пошуку були викладені в його брошурі «Завдання нової школи», яку Подільська губерньська народна управа видала наприкінці 1919 р. (за основу було взято текст, надрукований автором у кількох числах станіславської газети «Республіка» за травень 1919 р.). Тоді ж він працював у складі комісії, яка виробила «Проект єдиної школи на Україні».

С.О. Сірополко був гарячим прихильником вивчення української мови у всіх школах України, незалежно від їх національного характеру. «Держава – писав він, повинна зробити всі заходи, щоб державну мову мали змогу вивчати всі ті меншості, які живуть у державі. Таким чином, виникає необхідність навчання державної мови в школах кожної національності, що перебуває в державі» [1].

Аналізуючи зміст статті, треба зазначити, що «Міністерство народної освіти зробили перший крок в напрямі відокремлення школи від релігії. А саме воно визнало навчання релігії необов'язковим предметом для учеників і лише обов'язковим для школи» [2].

«Другим теж поважним питанням стає шкільно-національне питання, яке надзвичайно ускладнене різними побічними умовами» [3], – зазначає автор.

«Що торкається питання про державну мову, – писав він, то при розв'язанню його потрібно різко розрізняти дві сторони цього питання – культурну і

політичну» [4]. Далі автор наголошує: «Згідно з цим поглядом з'їзд представників земств і міст, який відбувся в Києві в грудні 1917 р., прийняв таку постанову: «Українська мова вводиться в школах національних меншостей, починаючи з вищої початкової школи, але не обов'язкова для учеників» [5].

Серед колекції рідкісних видань у фондах наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка і праця С.О. Сірополка «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла». Книга містить розділи, а саме:

- народні бібліотеки та значення;
- участь місцевого населення в бібліотечній справі;
- внутрішня організація бібліотеки;
- бібліотекар, його роль та обов'язки;
- техніка запису в бібліотечній справі;
- роль інтелігенції взагалі та народного вчителя, зокрема в бібліотечній справі;
- додаток. Звіт про діяльність бібліотеки;
- правила бібліотеки та інструкція бібліотекаріві.

У своїй праці С.О. Сірополко визначив основні засади організації бібліотечного обслуговування населення, виокремив принцип загальнодоступності бібліотек, безоплатності; наголосив, що фінансувати бібліотеки повинні місцеві органи влади та громадськість.

У книзі значна увага приділена бібліотеці, як суспільній установі, питанням матеріально-технічної бази, створенню довідково-бібліографічного апарату. Аналізуються принципи, методи та засоби комплектування бібліотеки, збереження бібліотечного фонду. Велику роль автор відводив бібліотекарям, які повинні володіти спеціальними знаннями, щоб надавати допомогу читачам у підборі необхідної літератури. С.О. Сірополко зазначив, що душею бібліотеки повинен стати бібліотекар. В аналізованій праці йому вдалося виокремити окремі складові бібліотеки, матеріально-технічну базу, книжковий фонд, бібліотекаря і читача.

У цій же праці йдеться про суспільне призначення бібліотеки. Значна увага звернена С.О. Сірополка на технологічні функції бібліотеки – обробка документів, класифікації та каталогізації, комплектуванні фондів, їх зберігання, обслуговування читачів. Особливого значення він надавав бібліотечній статистиці. У книзі вміщено різні форми для ведення бібліотечної статистики, що дозволяє характеризувати основні напрямки роботи бібліотеки.

Як видно, праці С.О. Сірополка стали рідкісними спеціальними виданнями у галузі бібліотекознавства та бібліографії.

Список використаних джерел:

1. Сірополко С.О. Завдання нової школи (Продовження) / С.О. Сірополко // Республіка. – 1919. – 10 травн. – Ч. 81. – С. 3.
2. Там само.
3. Там само.
4. Там само.
5. Там само.

В статье проанализировано работы С.О. Сирополка, которые есть в фонде отдела редких и ценных изданий научной библиотеки, в частности «Задания новой школы» и «Народные библиотеки. Организация и техника библиотечного дела».

Ключевые слова: С.О. Сирополко, народные библиотеки, Каменец-Подольский государственный украинский университет, библиотека, библиотечный фонд.

The article analyzes the works by S.O. Siropolka, namely «New school tasks» «National libraries. Organization and technology of library business» which are in the funds of the department of rare and valuable publications in scientific library.

Key words: S.O. Siropolka, national libraries, Kamyanets Podilskiy state Ukrainian university, library, library fund.

Отримано: 15.10.2012

УДК 02(477)(092):37(477)(092)

Ю. В. Телячий,
м. Хмельницький

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕТРА ХОЛОДНОГО В ДОСЛІДЖЕННЯХ С.О. СІРОПОЛКА

У статті здійснено характеристику культурно-освітньої діяльності Холодного П.І. (1876–1930 рр.), здійснена в дослідженнях Сірополка С.О. (1872–1959 рр.). Висвітлюється їх співпраця в галузі розбудови українського національно-культурного життя в роки революції (1917–1920) та в еміграційний період.

Ключові слова: Петро Холодний, Степан Сірополко, українська культура, освіта, мистецтво.

Холодний Петро Іванович (1876–1930 рр.) та Сірополко Степан Онисимович (1872–1959 рр.) – визначні українські громадські, культурно-освітні діячі, патріоти–інтелігенти, активні учасники революційних подій 1917–1920 рр., творці культурних цінностей в еміграції. Доля поєднала їх як місцем народження – Полтавщина – так і місцем смерті – за межами рідної землі (першого – в Польщі, другого – в Чехо-Словаччині) [9].

В радянський період (1920–1991 рр.), в зв'язку з ідеологічною заборонаю, про них в Україні нічого не говорилося, на краще ситуація змінилася після оголошення державного суверенітету й незалежності. Починаючи з 1991 р. діяльність цих двох діячів стає предметом вивчення вітчизняних дослідників: про них пишуть статті, на їх честь проводяться науково-практичні конференції, семінари, круглі столи, перевидаються монографії С. Сірополка та проходять виставки картин П. Холодного. Але, заради об'єктивності, варто вказати на те, що популяризація діяльності Степана Сірополка на науковому рівні відбувається більш активно, ніж Петра Холодного. (Підтвердженням цього є факт наявності дисертаційного дослідження Роксолани Кіри «Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополка» (2001 р.) [5].

Не будемо детально зупинятися на внеску П.І. Холодного та С.О. Сірополка в скарбницю національних культурних цінностей (це простежується в ряді багатьох праць вітчизняних і зарубіжних авторів, які сьогодні є цілком доступними дослідникам, вважаючи за потрібне зробити аналіз культурно–освітньої діяльності Петра Холодного на підставі публіцистичної спадщини Степана Сірополка.

У силу життєвих обставин, активної професійної діяльності й мистецької творчості про П.І. Холодного залишили спогади його сучасники, люди з котрими він тісно співпрацював як в Україні так і в еміграції, займаючи відповідальні педагогічні, урядові посади від директора комерційної школи до міністра народної освіти УНР, організатора гуртка діячів українського мистецтва (Д. Антонович, М. Голубець, С. Гордінський, М. Драган, Й. Сліпий, М. Ковальський, Р. Лісов-

ський, О. Новаківський, С. Русова, Т. Олесіюк, І. Липовецький, І. Свенціцький, В. Прокопович, С. Сірополко та ін.) [15, с.27–31].

Авторами перших фундаментальних досліджень у форматі книжкових видань про Петра Холодного – художника були М. Голубець (1926 р.) [2], І. Свенціцький, М. Драган (1931 р.) [7], Р. Лісовський (рік видання не вказаний, ймовірно, 1932 р. – Ю.Т.) [6]. Степан Сірополко став першим, хто найповніше розкрив його педагогічну діяльність. (Спочатку – в форматі статті на сторінках львівського календаря – альманаху «Дніпро» (1931 р.) [12, с. 86–92], а згодом – у вигляді окремої брошури «Петро Холодний як педагог і освітній діяч» (Львів, 1939. – 19 с.) [13]. (Зміст цієї брошури в повному обсязі ввійшов до Ч.I збірника матеріалів «На пошану Петрові Івановичу Холодному (1876–1930)», видрукуваного зусиллями львівських мистецтвознавців у 1996 р. [14].

Знайомство П.І. Холодного (товариша генерального секретаря освіти) з С.О. Сірополком відбулося на початку жовтня 1917 р. в м. Києві в Генеральному секретаріаті освіти, куди Степан Онисимович прибув після повернення з м. Москви на запрошення генерального секретаря освіти І.М. Штеншенка [3].

Починаючи з цього часу Степан Сірополко розпочав активну педагогічну діяльність у статусі члена київського міського самоврядування як керівник столичного відділу народної освіти, експерта освіти ГСО, члена ради міністра народної освіти. Через те він був детально знайомий із змістом і обсягом роботи, якою займався П.І. Холодний. Завдяки міжособистісній симпатії, схожості поглядів щодо культурно-освітніх реформ та державного будівництва між цими людьми сформувалася справжня дружба, котру вони пронесли крізь лихоліття революції, громадянської війни, поневіряння на чужині, за кордоном.

П.І. Холодний високо цінував професіоналізм С.Сірополка й відразу залучив його до роботи по реалізації «Плану Єдиної школи в Україні», який після схвалення на Другому педагогічному з'їзді (серпень 1917 р.) ліг в основу праці комісії по створенню «Проекту Єдиної школи на Україні» головного програмного документу шкільної реформи в УНР, перша книга котрого побачила світ у м. Кам'янці-Подільському в 1919 р. [8].

В свою чергу, П.Холодний у передмові до «Проекту ...» вказав на роль багатьох педагогів, що активно сприяли його підготовці, зокрема на С. Сірополка, радника МНО [8]. Ще раніше, в грудні 1917 р., їх об'єднали зусилля щодо схвалення плану управління народною освітою в Україні. В зв'язку з воєнно-політичними подіями, влітку 1919 р. після переїзду урядових установ до м. Кам'янця-Подільського, П.І. Холодний як і раніше, працював на посаді товариша міністра освіти, а С.О. Сірополко сконцентрував роботу в місцевому державному українському університеті як лектор, завідувач бібліотеки.

У статусі міністра народної освіти саме П.І. Холодний восени 1920 р. на розгляд РНМ УНР двічі вносив кандидатуру С.О. Сірополка на посаду товариша міністра народної освіти [4]. З початком еміграції на територію Польщі, саме Степан Сірополко в м. Гусятині 17 листопада 1920 р. як комендант Центральних державних установ видав Петрові Холодному посвідчення про прикріплення до комендатури ЦДУУНР [16]. Уже в м. Тарнові, місце осідку уряду УНР, П.І. Холодний – міністр народної освіти – завершував багаторічну складну роботу з затвердження «Статуту Єдиної школи в УНР» Радою Республіки (1921 р.) та заходи з підготовки до друку другої книги «Проекту Єдиної школи на Україні», організовував освітню справу багатьох тисяч українських емігрантів у Польщі та інших країнах Європи. Але в силу політичних причин 5 серпня 1921 р. він подав заяву на звільнення з посади міністра [16] й переїхав на Львівщину, де до передчасної смерті активно займався організацією мистецького життя, створенням авторських

мистецьких творів у різних жанрах образотворчого мистецтва. Цікавим є мало-відомий факт, наведений самим Степаном Сіро полком. „Виготовлений до друку матеріал про Колегію (друга книга «Проекту ...»). – Ю.Т.) залишився в трьох примірниках машинопису, з яких два примірники зберігаються в архіві уряду УНР, а один належав особисто головному творцеві «Проекту ...» П.І. Холодному. Згодом П.І. Холодний подався до димісії і перед виїздом з Тарнова подарував мені свій примірник з власноручними поправками, який свято хороню дотепер, як дорогу мені пам'ятку про нашу спільну працю в Кам'янці і Тарнові над підготовкою до видання II частини «Проекту...» [10].

З 1925 р. розпочалися чехо-словацькі горизонти життя С. Сірополка – бібліотекознавця, педагога, історика освіти. Однак він ніколи не припиняв спілкування з П.І. Холодним – вони листувалися, зустрічалися на зібраннях українських емігрантів у різних європейських країнах. Степан Онисимович востаннє побачився з Петром Івановичем 22–24 вересня 1929 р. у м. Львові на освітньому конгресі з нагоди 60-річчя «Просвіти» [1]. Однозначним є те, що він болісно пережив смерть свого друга й соратника, у м. Варшаві 7 червня 1930 р. На жаль, не встановлений факт його присутності на похороні Петра Холодного 10 червня на цвинтарі Воли.

Відаючи належне пам'яті П.І. Холодного, він надрукував уже згадану статтю «Невіджалована втрата» (1931 р.). Згодом присвятив «Світлій пам'яті незабутніх творців української школи Івана Матвійовича Штенченка та Петра Івановича Холодного» фундаментальну монографію «Народна освіта на Советській Україні» (Варшава, 1934 р.) [11].

Відчуваючи потребу популяризації імені П.І. Холодного серед широких верств української еміграції, С.О. Сірополко 1939 р. надрукував оригінальну брошуру «Петро Холодний як педагог і освітній діяч» [19]. Вона побачила світ у серії «Педагогічно-методична бібліотека» (випуск 16) накладом львівського товариства «Взаємна поміч українського вчителства» (кількість примірників не встановлена. – Ю.Т.) в друкарні Наукового товариства імені Тараса Шевченка. (На останній сторінці обкладинки зазначено те, що брошура є передруком із журналу «Шлях виховання й навчання»).

Видання підготовлене у вигляді популярного нарису життя й діяльності Петра Холодного з акцентом на педагогічну складову біографії. Нарис не структурований за головними рубриками. Умовно він містить такі елементи як: вступ (актуальність діяльності П.І. Холодного з нагоди дев'ятої річниці смерті), короткі біографічні дані; інформацію про педагогічну роботу до 1917 р. на посаді директора приватної комерційної школи Першого товариства вчителів м. Києва; більш детальний аналіз його організаційно-педагогічної діяльності в статусі постійного товариша всіх міністрів освіти в контексті шкільної реформи в роки Української революції (1917–1920); відомості про еміграційний період життя (1921–1930 рр.) спочатку – в м. Тарнові (освітній діяльність), згодом – у м. Львові (мистецька творчість).

Оригінальними в нарисі є емоційне зображення рис характеру, зовнішнього вигляду Петра Холодного, маловідомі факти з їх листування, інформація про останній рік його життя. Наприкінці нарису С. Сірополко пише: «... у Варшаві, 10 червня поховано його на Вольському кладовищі у цинковій труні з уваги на можливість перенесення у майбутньому тіла небіжчика на рідну землю. Смерть П. Холодного викликала серед усіх, хто чув це ім'я, великий сум. Тим більший жаль відчував той, хто знав П. Холодного, бо хто його знав, той не міг не полюбити його за його гарне серце, за його незвичайну делікатність в поведінці з людьми, за його веселу вдачу. Там, де появлявся Петро Іванович Холодний, атмосфера відразу ставала приємніша, а люди – морально чистіші... В особі Петра Івановича Холодного українське громадянство понесло не тільки велику, але й незамінну втрату, бо він був неповтор-

ною індивідуальністю: в ньому гармонійно сполучалася показна фізична постать з небуденними прикметами духової істоти, що пробивалися назовні саморідними іскорками живого ума, блискучими дотепами наскрізь національного гумору, вчинками серця, повного любові, та невпинною працею для українського народу» [14].

Список використаних джерел:

1. Андрій Чайковський / Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua>.
2. Голубець М. Холодний / М. Голубець. – Львів : Українське мистецтво, 1926. – 25 с.
3. Даниленко В.М. В ім'я України. Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.) / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Г.О. Куриленко, Ю.В. Телячий. – Хмельницький : ІПП Мельник А.А., 2006. – С. 35.
4. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : док. і матеріали. [у 2-х тт., 3-х ч. / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2006. – Т. 2. – С. 216–217, 276.
5. Кіра Р.В. Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополька : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Р.В. Кіра. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
6. Лісовський Р. Петро Холодний (1876–1930) / Р. Лісовський. – Прага : Вид-во укр. молоді, б. р. в. – 14 с.
7. Про П.І. Холодного. Статті І. Свенціцького і М. Драгана. – Львів, 1931. – 16 с.
8. Проект Єдиної школи на Україні. Книга перша: основна школа. – Кам'янець-Подільський : Дністер, 1919. – 172 с.
9. Ротач П.П. Розвіяні по чужині: Полтавці на еміграції : корот. бібліогр. покажч. / П.П.Ротач. – Полтава : Верстка, 1998. – 164 с.
10. Сірополько С. Друга частина Проекту Єдиної школи в Україні (Середня школа) / С. Сірополько // Сокульський Д., Сірополько С., Домбровський А. Проект Єдиної школи в Україні. Під 20-ліття створення новітньої системи українського виховання і навчання. – Львів, 1938. – С. 23.
11. Сірополько С. Історія освіти в Україні / С. Сірополько. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 647.
12. Сірополько С. Невіджалована втрата (Пам'яті П. Холодного) / С. Сірополько // Календар-альманах «Дніпро». – Л., 1931. – С. 86–92.
13. Сірополько С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч / С. Сірополько. – Львів, 1939. – 19 с.
14. Сірополько С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч / С. Сірополько // На пошану Петрові Івановичу Холодному (1876–1930) : зб. матер. / упор. : І. Гах, О. Держко, О. Сидор, Р. Яців. – Львів, 1996. – Ч. 1. – С. 59–70. Телячий Ю.В. П.І. Холодний у спогадах сучасників / Ю.В. Телячий // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту : зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів і аспірантів : в 3-х тт. – Кам'янець-Подільський : КПДУ, 2006. – Т. 1., вип. 5. – С. 27–31.
15. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1868, оп. 1, спр. 1, арк. 2.
16. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 3696, оп. 2, спр. 60, арк. 29.

В статтє характеристику культурно-образовательной деятельности Холодного П.И. (1876–1930 гг.), осуществленная в исследованиях Сирополка С.А. (1872–1959 гг.) Освещается их сотрудничество в области развития украинского национально-культурной жизни в годы революции (1917–1920) и в эмиграционный период.

Ключевые слова: *Петр Холодный, Степан Сирополко, украинская культура, образование, искусство.*

The article description of cultural activities Holodnogo P.I. (1876–1930), made in studies Siropolko S.O. (1872–1959). Highlight their cooperation in the development of Ukrainian national and cultural lifeduring the revolution (1917–1920) and in exile.

Key words: *Peter Holodmuj, Stephen Siropolko, Ukrainian culture, education and art.*

Отримано: 19.06.2012

НАУКОВА І ПАМ'ЯТКОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ С.О. СІРОПОЛКА В ЧЕСЬКИЙ ПЕРІОД ЕМІГРАЦІЇ

У статті розповідається про наукову та пам'яткоохоронну діяльність Степана Онисимовича Сірополка в еміграції в Чехословаччині, участь у діяльності Українського товариства прихильників книги у Празі, Товариства «Музей визвольної боротьби України».

Ключові слова: С.О. Сірополко, наукова діяльність, пам'яткоохоронна діяльність, Чехословаччина, Прага, еміграція.

На сьогодні важливим завданням є повернення із забуття видатних постатей в історії України, імена яких замовчувалися в радянський час. До них справедливо можна віднести і Степана Онисимовича Сірополка.

До питання наукової та пам'яткоохоронної діяльності Степана Сірополка в Чехословаччині зверталися в своїх працях С. Наріжний [25], О.С. Заремба [22], В.С. Прокопчук [23] та ін. Проте питання вивчене не повністю і потребує подальшого дослідження.

У травні 1920 року С.О. Сірополко змушений був залишити Кам'янець-Подільський, роботу в Кам'янець-Подільському державному українському університеті та вирушити в еміграцію [33, с.394].

1923 року, як тільки почав працювати в Празі Український високий педагогічний інститут, Степан Онисимович влився у викладацький колектив, почав вести курси школознавства та позакласної освіти. Послугами професора С.О. Сірополка – одного з фундаторів української освіти доби УНР користувалися й інші навчальні заклади. Зокрема, вчительська громада Калішського табору, організувавши педагогічні курси, запросила його вчитати цикл лекцій з позашкільної освіти [25, с.46; 33, с.396].

30 травня 1923 року в Празі при Українському вільному університеті було створено Українське історико-філологічне товариство, яке на перше засідання 7 червня збрало 60 членів і гостей. Степан Онисимович ввійшов до ревізійної комісії Товариства [33, с.396]. С.О. Сірополко активно займається науково-дослідною роботою, зокрема на засіданнях Товариства ним було прочитано доповіді «М. Рубакін та його праці з українознавства» [17, арк.27, 50], «Історія та бібліографічний опис першої дисертації М. Костомарова» [17, арк.70], «Харківський колегіум з його додатковими класами до 1817 року» [15, арк.1–35], «Граф Петро Завадовський – перший міністр освіти в царській Росії» [16, арк.1–5]. 1937 року Степан Онисимович видав книгу «Історія освіти в Україні», яка була перевидана в Україні вже в період незалежності [35].

Його роботи з питань історії, теорії і методики освіти вміщували Праці очолюваного ним Українського педагогічного товариства, заснованого 31 грудня 1930 року в Празі [33, с.396; 25, с.233].

1925 року в Празі було створено Товариство «Музей визвольної боротьби України», до складу якого увійшов і Степан Онисимович Сірополко. Серед завдань Товариства були:

- а) організувати та утримувати музей і архів, де будуть зібрані матеріальні пам'ятки української визвольної боротьби: книги, часописи, образи, фо-

- тографії, вбрання військове та зброя, пам'ятки, що стосуються певних подій та осіб, та взагалі всякі матеріали і предмети, які зв'язані з подіями визвольної боротьби або мають самі по собі історичну чи наукову вартість;
- б) влаштовувати виставки зібраних пам'яток;
  - в) організовувати та утримувати при музеї студію для наукового опрацювання та використання музейних збірок;
  - г) улаштовувати наукові та популярні відчити;
  - д) видавати каталоги, часописи, книги та репродукції [22, с.127].

Для збору матеріалів для «Музею визвольної боротьби України» були розроблені «Правила прийняття та переховування «Музеєм визвольної боротьби України» документів та інших матеріалів», опубліковані в другому випуску часопису МВБУ [32, с.2], а також програмний документ «Наш обов'язок перед історією рідної землі» [26, с.1–2].

За час з 1 серпня по 1 грудня 1925 року на адресу МВБУ надходить цілий ряд пожертв. Одним із жертводавців був С.О. Сірополко, який передав урядові декларації, універсали, ноти, відозви (403 примірника) [19, с.4].

Протягом 1925 року Ліквідаційною комісією Культурно-просвітнього кружка в Йозефовому музеї МВБУ було передано величезну кількість речей. 4 серпня, 7 вересня та 6 листопада було передано речей та примірників літератури загальною чисельністю 12459 одиниць [11, арк.3–103]. Можемо припустити, що С.О. Сірополко, як один з найактивніших членів Товариства МВБУ, взяв активну участь в упорядкуванні переданих фондів.

Окрім Степана Онисимовича до Товариства МВБУ входили також Степан Степанович та Ніна Сірополки [9, арк.1]. Він же рекомендував до вступу в Товариство О. Косач-Шимановську [9, арк.4–7].

1926 року до МВБУ були передані документи діловодства Комітету для влаштування виставки української книжки під час роботи Міжнародного з'їзду бібліотекарів і приятелів книги в Празі, а також значну колекцію книг і періодичних видань.

У наступні роки до МВБУ архівні матеріали передали Український академічний комітет у Празі, українські вищі навчальні заклади в Чехословаччині, військові табори українських полонених, Спілка визволення України, Комітет західноукраїнської еміграції, Українська республіканська капела О. Кошиця, Союз українських письменників і журналістів у Відні, Центральний еміграційний союз українських студентів, Українська академічна громада [22, с.130].

Проводилося поповнення МВБУ за рахунок передачі рукописів та особистих архівів. Так, П. Сулятицький передав машинопис другого тому «Нариси з історії революції на Кубані», О. Шкабой збірку поезій «На крилах серця», родина Яременків рукопис «Матеріали до визвольного руху України» [5, арк.42, 148–164, 166–177]. Особисті архіви передали Степан Смаль-Стоцький [6, арк.7; 29, с.12], Олександр Колесса [29, с.15], А. Яковлів [6, арк.7], Ісаак Мазепа [6, арк.9]. Безумовно, важливу роль в їх упорядкуванні брав С.О. Сірополко. Достеменно нам відомо, що Степан Онисимович відповідав за збір матеріалів у Галичині [5, арк.62].

Сам С.О. Сірополко продовжував передавати віднайдені матеріали до МВБУ. Так, 1935 року ним була передана колекція відбитків статей та окремих своїх видань, екслібрисів [27, с.14], 1936 року – календарі, часописи, відбитки [29, с.12]. Такі пожертви дали змогу МВБУ сформуванню колекції з 233 календарів за 1894–1943 рр. [12, арк.1–18], серед яких було три примірника виданих у Кам'янці-Подільському [12, арк.5, 12, 15].

Важливою датою в житті Степана Онисимовича стало 9 червня 1927 року, адже цього дня його було обрано до складу Управи Товариства МВБУ та секретарем [20, с.8–9]. На цій посаді він залишався принаймні до початку Другої світової війни.

До 7-річчя відкриття Товариства МВБУ було видруковано брошуру про діяльність та структуру «Музею визвольної боротьби України», де зазначалося, що в складі МВБУ діяло 4 відділи:

- 1) дипломатичний;
- 2) військовий;
- 3) еміграційний;
- 4) все інше [22, с.131].

Степан Онисимович, як секретар Товариства, брав участь у розробці цієї брошури.

У січні 1934 року розпочався збір коштів на побудову Українського дому в Празі. Через «Вісті МВБУ» було оприлюднено відозву із закликом до збору коштів. У часописі зазначалося, що до МВБУ надходить багато архівів та бібліотек від українських установ, які припиняють або скорочують свою діяльність. МВБУ забезпечував збереження пам'яток інтелектуальної праці їх творців. Водночас зазначалося, що МВБУ мав досить тісне приміщення [24, с.2–8; 22, с.132]. Цього ж року С.О. Сірополко пожертвував на спорудження Українського дому 25 чеських крон [24, с.3]. Наступного року Степан Онисимович передав 25 крон [30 с.2], 1936-го – 35 крон [31, с.5], 1938-го – 100 крон («замість вінців і квітів на могилу акад. С. Смаль-Стоцького») [23, с.5], 1940-го – 20 крон [2, арк.5; 3, арк.216], 1941-го – 100 крон [2, арк.10; 4, арк.4], 1943-го – 20 крон [3, арк.131], 1944-го – 20 крон [2, арк.14; 4, арк.281].

С.О. Сірополко проводив оцінку зібраних фондів. Так, він зазначав, що серед найбільш цінних матеріалів архівного характеру, які в якості пожертв МВБУ отримав за перших десяти років, можна назвати архіви деяких місій Української Народної Республіки, українських політичних, громадських і військових організацій, як, наприклад, архіви Спілки визволення України, таборів українських полонених у Німеччині, Австрії та Чехословаччині, Української республіканської капели О. Кошиця. Відділ рукописів містив епістолярію та манускрипти О. Барвінського, Я. Веселовського, Б. Лепкого та інших видатних українських діячів. Творчий відділ зібрав значну колекцію коштовних пам'яток малярства, скульптури, різьбярства, гравюри тощо. Відділ часописів налічував 1145 назв українських часописів та 230 іноземних часописів, у яких містилася інформація про Україну. Бібліотечний відділ мав у своєму складі до 40 книгозбірень, що зберігали свою окремішність. Військовий відділ зібрав значну колекцію військового одягу, зброї, фотографії бойових операцій, військових діячів, а також накази, рапорти, розпорядження [22, с.133–134].

У цей період в бібліотеці МВБУ створюється новий відділ – авторську книгозбірню, головне завдання якої полягало в тому, щоб з максимальною повнотою зібрати праці всіх сучасних авторів-українців і українців, незалежно від змісту, розміру і форми публікацій і місця видання. У цій книгозбірні проводилась реєстрація друкованих праць авторів, укладалась навіть бібліографія творів друку. На кінець 1937 року авторська книгозбірня мала 1271 назву творів, 12 серед яких належало С.О. Сірополку [22, с.136].

1938 року Товариство МВБУ зазнає значної втрати – помирає довголітній голова «Музею визвольної боротьби України» Степан Смаль-Стоцький. У двадцятому випуску «Вістей МВБУ» Степан Сірополко публікує статтю «Діяльність акад. д-ра Степана Смаль-Стоцького в Товаристві «Музей визвольної

боротьби України» в Празі», яка стала некрологом у вигляді біографії та досягнень колишнього голови МВБУ [34, с.2–5].

29 червня 1939 року відбулося урочисте відкриття власного приміщення МВБУ за адресою вул. Горимірова, 6 в Празі [6, арк.4]. На урочистостях заступник голови Товариства МВБУ Степан Онисимович Сірополко виступив з доповіддю про історію Товариства за 14 років його існування. Він зазначив, що «українське громадянство не залишить на півдорозі розпочатою за його допомогою [МВБУ. – Авт.] великого діла, але й надалі опікуватиметься долею Музею, щоб зберегти цей величний пам'ятник героїчної боротьби українського народу за свою незалежність на вічну пам'ять і науку прийдешнім поколінням» [6, арк.12].

Водночас було закликано збирати документи з історії «карпато-українського національного відродження» й державного будівництва: «Обов'язок кожного українця, що працював на Карпатській Україні, є подбати про те, щоб історія карпато-українського національного відродження й державности були висвітлені з належною докладністю й правдивістю, а тим самим, щоб вороги українського визволення були позбавлені не тільки можливості, а й самого бажання перекручувати описи подій нашого минулого на шкоду для українців» [6, арк.15].

12 квітня 1940 року С.О. Сірополком було написано «Доповідь про бібліотеку-випозичальню при Музеї ВБУ в Празі», в якій зазначено, що на загальних зборах Товариства 18 лютого 1939 року була схвалена пропозиція, щоб Управа Товариства обміркувала питання про створення при МВБУ бібліотеки-випозичальні. Степан Сірополко наводить дані про те, що загальні збори Товариства МВБУ ще 21 червня 1934 року одногослосно прийняли пропозицію А. Яковліва заснувати при МВБУ бібліотеку ім. І. Горбачевського, але її відкриття відкладалося через відсутність приміщення. Після отримання приміщення МВБУ було створено бібліотеку. Користуватися книгами можна було лише в приміщенні самого Музею. В той же час фонди бібліотеки становили неабиякий інтерес для дослідників, вчених, широкого кола читачів. Тому і було порушено питання про створення при МВБУ бібліотеки, з якої можна було позичати книжки додому. С.О. Сірополко в зв'язку з цим запропонував план створення бібліотеки-випозичальні [22, с.142]. Він містив наступні пункти:

- 1) звернутися до українського громадянства із закликом про пожертви грошима і книжками для створення при Музеї бібліотеки-випозичальні ім. академіка, професора, доктора І. Горбачевського;
- 2) пожертвувати для комплектування тої бібліотеки–випозичальні ті книжки з книжкового фонду Музею, які мають там більше, ніж в двох примірниках;
- 3) утворити при Управі бібліотечну комісію, якій доручити:
  - а) виготовити бібліотеку-випозичальню ім. академіка І. Горбачевського;
  - б) реєструвати книжки, що надходять як дар для тої бібліотеки;
  - в) складати списки книжок, що їх бажано було б придбати для поповнення тої бібліотеки на рахунок грошових пожертв для тої мети;
  - г) провести всю підготовчу працю до відкриття бібліотеки-випозичальні для послуг читачів [22, с. 142].

1940 року МВБУ з нагоди 15-річчя існування Товариства було проведено цілий ряд виставок. Можемо припустити, що Степан Онисимович взяв активну участь в їх організації. Так, в книзі реєстрації відвідувачів виставок знаходимо інформацію про відвідання С.О. Сірополком виставки українських періодичних видань для дітей і молоді (27 і 28 травня 1940 року) [13, арк.1], українських календарів (10 і 14 червня 1940 року) [13, арк.4], українських публіка-

цій і Азії (25 червня 1940 року) [13, арк.7], Шевченківського відділу (24 листопада 1940 року) [13, арк.14].

Діяльність Товариства МВБУ продовжувалася і в складних умовах Другої світової війни під час так званого «протекторату». МВБУ фактично припинив своє існування після 14 лютого 1945 року, коли під час бомбардування Праги американською авіацією одна бомба пошкодила значну частину будинку, де знаходився музей [22, с.150].

Степан Сірополко проводив також активну діяльність в Українському товаристві прихильників книги в Празі (УТПК). Ідея виникнення УТПК з'явилася напередодні підготовки до Міжнародного бібліотечного з'їзду, який відбувся в Празі 1926 року [22, с.77]. Установчі збори відбулися 5 січня 1927 року в чеському університеті (Климентіум) під головуванням професора Дмитра Антоновича. Головою Управи УТПК обрали Степана Онисимовича Сірополка. Він же виконував роль скарбника [14, арк.2]. На початковому етапі функціонування УТПК, Товариство юридично було зареєстроване в будинку С.О. Сірополка за адресою HorniCernosecadPraha, с. 132 [14, арк.1 зв.].

На першому засіданні Степан Онисимович прочитав доповідь «План діяльності Українського товариства прихильників книги» [22, с.78].

10 лютого 1927 року при УТПК було створено Видавничо-редакційну комісію під головуванням П. Зленка, до її складу увійшов С.О. Сірополко [14, арк. 6]. 17 лютого того ж року при УТПК створили ще одну комісію – Бібліотечно-бібліографічну, членом якої теж став Степан Онисимович [14, арк.5].

20 березня 1927 року Степан Сірополко, як голова Управи УТПК, виступив на 3'їзді книгарів та видавців Чехословаччини [14, арк.5].

5 травня 1927 року Степан Онисимович на засіданні УТПК прочитав доповідь «Деякі спірні питання в бібліотечно-бібліографічній справі» [14, арк.3].

1927 року УТПК започатковує видання періодичного органу Товариства «Книголюб», який виходив до 1934 року. Вийшло 15 випусків згаданого збірника, до яких увійшло 66 статей 24 авторів, серед яких 9 належали перу С.О. Сірополка [25, с.231]. Степан Онисимович став відповідальним редактором та членом редакційної колегії часопису «Книголюб» [14, арк. 4]. Постійними відділами видання були «Хроніка», «Бібліотечна справа», «Видавничо-книгарська справа», «Україніка», «Нові українські видання в Чехословаччині», «Готові до друку праці українських авторів і перекладачів» [14, арк. 4].

2 лютого 1928 року С.О. Сірополко на засіданні УТПК виступив з доповіддю «Бібліотечна справа на Східній Україні за останнє десятиліття» [22, с.83].

Чехословацька спілка збирачів і прихильників екслібрисів у Празі 1932 року проводила «Виставку слов'янського екслібрису». До складу організаційного комітету виставки увійшов голова УТПК Степан Сірополко. Управа УТПК організувала український відділ, який провів плідну роботу зі збору українських екслібрисів. На виставці екслібриси охоплювали три стенди, де демонструвалися твори 22 художників, серед яких О. Кульчицького, С. Левицького, М. Глуценка, Я. Падалки, В. Кричевського, П. Холодного, В. Січинського, Г. Нарбута та ін. [22, с.87].

Степан Сірополко, як голова УТПК, брав участь у загальних зборах Спілки чехословацьких бібліотекарів, Товариства бібліофілів, Чехословацького книгознавчого товариства та Українського академічного комітету. 1931 року С.О. Сірополко увійшов до складу Управи Чехословацького книгознавчого товариства та Українського академічного комітету, вів переписку з відомими тогочасними діячами, зокрема бібліографом та книгознавцем Я. Стешенком [22, с.90].

Степан Онисимович підтримував творчі зв'язки з Українським науковим інститутом книгознавства, багатьма вченими Львова, Варшави, Москви, зокрема з Інститутом бібліотекознавства ім. В.І. Леніна в Москві [22, с.91].

8 лютого 1934 року відбулося засідання УТПК на якому було здійснено «переворот». Після звіту С.О. Сірополка про діяльність УТПК за рік, член Управи П. Зленко поставив під сумнів фінансовий звіт Товариства та спробував скомпрометувати Степана Сірополка. Він же висунув на посаду нового голови кандидатури Володимира Січинського, який не був фахівцем з бібліотекознавства та книгознавства. Зміщення з посади голови засновника та довголітнього керівника УТПК поглибило розкол Товариства, частина його членів (С. Вировий, С. Наріжний та ін.) відмовилися від співпраці з УТПК, припинилося видання часопису «Книголюб». Врешті-решт УТПК припинило своє існування [22, с.93–95].

Степан Онисимович також брав активну участь у діяльності Союзу українських журналістів і письменників на чужині (СУЖПЧ). 18 листопада 1932 року його було обрано головою Управи СУЖПЧ. Завданням Союзу було охорона престижу української преси, ознайомлення світової громадськості з українським питанням, піклування про ствердження правового законодавства і авторського права, піднесення рівня української журналістики та пропаганди, захист професійних інтересів українських журналістів і письменників, матеріальна підтримка членів Союзу та їх родин [22, с.152].

Водночас С.О. Сірополко не входив до таких українських пам'яткоохоронних організацій в еміграції як Товариство охорони українських історичних пам'яток за кордоном в м. Прага та Архів-музей при Українському соціологічному інституті. Це пояснюється певним антагонізмом між цими структурами. Так, Товариство МВБУ, секретарем якого був Степан Онисимович, Товариство охорони українських історичних пам'яток за кордоном звинувачувало в пропольській орієнтації і стверджувало, що «противники Польщі туди матеріали не здають» [1, арк.2].

Отже, Степан Онисимович Сірополко, перебуваючи в еміграції в Чехословаччині, проводив активну пам'яткоохоронну та наукову діяльність. Він входив до складу Історико-філологічного товариства, Товариства «Музей визвольної боротьби України», Українського товариства прихильників книги, Союзу українських журналістів і письменників на чужині та ін. В більшості зі згаданих організацій С.О. Сірополко входив до керівного складу. Проте поразка Української Революції нічого не навчила українців на чужині: існував певний антагонізм між різними українськими організаціями, відбувалися «місцеві перевороти» в середині товариств. Внаслідок одного з таких переворотів Степан Сірополко був усунутий з посади голови Українського товариства прихильників книги, внаслідок чого УТПК занепало і перестало існувати. Саме завдяки енергії та праці Степана Онисимовича Сірополка в Чехословаччині активно розвивалося збереження українських пам'яток, йшов розвиток бібліотечної та книговидавничої справи.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 4009, оп. 1, спр. 7, 12 арк.
2. Там само, ф. 4026, оп. 1, спр. 9, 15 арк.
3. Там само, спр. 11, 316 арк.
4. Там само, спр. 20, 22 арк.
5. Там само, оп. 2, спр. 6, 258 арк.
6. Там само, спр. 8, 18 арк.
7. Там само, спр. 9, 83 арк.
8. Там само, спр. 10, 62 арк.
9. Там само, спр. 15, 8 арк.
10. Там само, спр. 16, 48 арк.

11. Там само, спр. 17, 108 арк.
12. Там само, спр. 19, 51 арк.
13. Там само, спр. 20, 19 арк.
14. Там само, ф. 4372, оп. 1, спр. 7, 8 арк.
15. Там само, спр. 49, 35 арк.
16. Там само, спр. 50, 5 арк.
17. Там само, спр. 71, 71 арк.
18. Там само, спр. 73, 9 арк.
19. Виказ жертводавців до «МВБУ» за час від 1 серпня до 1 грудня 1925 року // Вісти Музею визвольної боротьби України (далі – Вісти МВБУ). – 1925. – груд. (№2). – С. 2–4.
20. Діяльність Товариства «МВБУ» за час від 28.V.1925 до 1.IV.1935 // Вісти МВБУ. – 1935. – квіт. (№8). – С. 8–9.
21. Загальні збори Товариства «Музей ВБУ» в Празі // Вісти МВБУ. – 1936. – жовт. (№12–13). – С. 8–9.
22. Заремба О.С. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939) / О.С. Заремба. – К. : Логос, 2006. – 176 с.
23. На Український дім у Празі «замість вінців і квітів на могилу акад. С. Смаль-Стоцького пожертвували» // Вісти МВБУ. – 1938. – верес. (№20). – С. 5.
24. На Український дім у Празі пам'ятний список жертводавців (до 1.1.1934) // Вісти МВБУ. – 1934. – січ. (№4). – С. 2–6.
25. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний. – 2-ге вид. – Л. ; Кент ; Острог, 2008. – Ч.1.– XX. – 372 с.: ССXXXII с. фотогр.
26. Наш обов'язок перед історією рідної землі // Вісти МВБУ. – 1925. – груд. (№22). – С. 1–2.
27. Новіші дари для Музею ВБУ // Вісти МВБУ. – 1935. – квіт. (№8). – С. 12–14.
28. Новіші дари для Музею ВБУ // Вісти МВБУ. – 1935. – жовт. (№9). – С. 11–13.
29. Новіші дари для Музею ВБУ // Вісти МВБУ. – 1936. – жовт. (№12–13). – С. 10–14.
30. Пам'ятний список жертводавців від 1.IV до 1.X.1935 // Вісти МВБУ. – 1935. – жовт. (№9). – С. 1–6.
31. Пам'ятний список жертводавців від 1.I до 29.II.1936 // Вісти МВБУ. – 1936. – лют. (№11). – С. 4–7.
32. Правила прийняття та переховування МВБУ документів та інших предметів // Вісти МВБУ. – 1925. – груд. (№2). – С. 2.
33. Прокопчук В.С. І.І. Огієнко, С.О. Сірополько, Л.У. Биковський: любов до книги – кризь усе життя / В.С. Прокопчук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2011. – Вип. 4. – С. 391–406.
34. Сірополько С.О. Діяльність акад. проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького в Товаристві «Музей визвольної боротьби України» в Празі / Степан Сірополько // Вісти МВБУ. – 1938. – верес. (№20). – С. 2–5.
35. Сірополько С.О. Історія освіти в Україні / С.О. Сірополько. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.

В статтє рассказывается о научной и памятникoв деятельности Степана Онисимовича Сирополка в эмиграции в Чехословакии, участие в деятельности Украинского общества сторонников книги в Праге, общества «Музей освободительной борьбы Украины».

Ключевые слова: С.О. Сирополко, научная деятельность, памятникo хранительная деятельность, Чехословакия, Прага, эмиграция.

The paper describes the research activities and pam'yatkoohoronnu Stephen Anisimovich Siropolko in exile in Czechoslovakia, participate in the activities of the Ukrainian Society book fans in Prague Society «Museum of Ukraine's liberation struggle».

Key words: S.O. Siropolko, scientific activity, pam'yatkoohoronna activity, Czechoslovakia, Prague, emigration.

Отримано: 20.06.2012

БІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

В статті, присвяченій життю та діяльності українського літературного діяча Є. Маланюкові, є два важливих аспекти: перший – наші досліді з приводу його перебування в непрості 1920-і – 40-і роки в Чехо-Словаччині, а другий – спогади про майстра очевидця, його сучасника, колеги по Подєбрядській господарчій академії, П. Шоха. Обидва матеріали є спробою вписати до біографії поета свою сторінку, літературознавчі роздуми.

Ключові слова: Є. Маланюк, література, «Празька» школа, культура, Еллада.

Маланюк Євген Філімонович (20.01. (2.02).1887, с. Архангород Херсон. обл., тепер селище міського типу Новоархангельськ Кіровоградської обл. – 16.02.1968 р., Нью-Йорк – український поет, літературний критик, літературознавець. Походив з козацького роду. 1912 р. закінчив Єлисаветградську гімназію. 1913 р. навчався в Петербурзькому університеті й політехнічному інституті. Під час I-ої Світової війни був мобілізований. 1917 р. закінчив Київську військову школу, служив старшиною в армії УНР. 1920 р. інтернований до Польщі (м. Каліш). Тут разом з Ю. Дарганом видавав літературний часопис «Веселка» (1922–23), де дебютував як письменник. 1922 р. виїхав до Чехо-Словаччини, де закінчив у 1923 р. Подєбрядську Українську господарчу академію. Одружений у першому шлюбі і серпні 1925 р. з сестрою С. Сірополка Зоєю Равич, батьками якої були Микола Равич та мати – Ніна, лікар. Невдовзі розлучився. Другий його шлюб був зі словачкою. 1929 р. – він знову у Польщі, працював у Варшаві інженером. Заснував літературну групу «Ганю», співробітничав з журналом «Вісник». 1945 р. переїздить до Праги, звідти – до м. Регенсбурга (Німеччина), де працював викладачем математики в українській гімназії. З 1948 р. – емігрував до США. Ось тут і розкрився в повній мірі як письменник, літературний критик, громадський діяч.

Ми зупинимося на найбільш вагомому періоді життя Євгена Маланюка – чехословацькому досвіді, який став найважливішою сходинкою у майбутньому зрості одного з найбільших письменників української діаспори – Євгена Філімоновича Маланюка: спочатку подамо розвідку про зростання свідомості майстра, його становлення, потім – його промову на ювілейному святі в Празі 1947 р., знайдену в матеріалах рідкісного видання – «Українській господарській Академії в ЧСР: 1922–1935», виданій у Нью-Йорку 1959 р., в якому щиро розповідає сам письменник про поневір'яння, нелегкий шлях становлення в іноземному суспільстві, а закінчимо спогадами про Є. Маланюка та чехо-словацький осередок його сучасника, інженера П. Шоха (Додаток № 2). Дуже важливо для нас було показати не лише долю талановитого українського письменника Є. Маланюка, а й історичні реалії, описані ним самим, які постають для нас нехай і в суб'єктивному вимірі, що є більш важливим. До того ж долучити й суб'єктивні виміри іншого очевидця – його соратника П. Шоха, і уявити, в якому середовищі опинилася і родина Сірополків.

Сподіваємося, що ці матеріали придадуться тим, хто досліджує життя та діяльність митця, а також стануть у пригоді дослідникам і тим, хто цікавиться українською культурою та життям української громадськості початку ХХ ст. за межами нашої Вітчизни. Матеріали будуть у знадобі до розкриття родинних гі-

лок Сірополків, повніше доповнять життєписи членів їх родини, показуючи їх на позаматерикому українському тлі.

Доля розкидала мільйони українців по всьому світу. Складна й драматична історія українського зарубіжжя, що ще донедавна в Україні або заборонялася, або безсоромно фальсифікувалася. Тільки в останні роки почали правдиво її висвітлювати. З'являється чимало вагомих праць науковців, публіцистів, журналістів, не залишається непоміченою й мемуарна література.

Йдеться перш за все про найбільш спотворений період нашої історії – 20–40 рр. ХХ ст. Неймовірно втрати внаслідок двох світових воєн, які кількарізовими хвилями прокотилися на наших теренах, а також страшний більшовицький експеримент, що коштував нам втрати еліти нації. Тепер це все – новітня історія. «Тоталітарна система, фізично знищивши українську інтелігенцію, загнала літературу, а з нею й усю культуру в прокрустове ложе марксистсько-ленінських догматів» [1].

Роль чехо-словацького українського еміграційного осередку поміж двома світовими війнами, в історії нашої держави важко оцінити. Тут діяло понад 20 українських установ і товариств, а імена видатних українців – І. Горбачевського, який був ректором Карлового університету в 1902–1903 рр., Михайла Грушевського, Олександра Колесси, Івана Борковського, Олександра Олеса, Олега Ольжича, Євгена Маланюка, а також інших славних представників українського народу, які завдяки братньому слов'янському, навіки вписані в історію світової та європейської культури і науки, діяльність яких спрямовувалась на утвердження основ гуманізму, усвідомлення себе та історії своїх народів у світовому й європейському контексті.

Раніше дискриміновані імена письменників і вчених, без яких історія української культури була б неповною, спрощеною, однобокою, знову повернулися на свою пращурівську Батьківщину. До таких імен належить і Євген Филімонович Маланюк (1897–1968) – не лише один із найяскравіших, найбільш непересічних поетів в українській та світовій літературах, поет так званої «празької школи», «поет національного болю, гніву і боротьби» [2], а й філософ, літературознавець, який зробив спробу обгрунтування періодів історії української культури [3].

«Маланюк і Тичина – найвизначніші з сучасних українських поетів» [4] – ось оцінка, яку надано в світовому літературознавстві визначним українським постатям.

Так уже сталося, що найбільш обдаровані люди різнопланово талановиті. Опинившись в еміграції, Є. Маланюк успішно випробовує себе, навчаючись у шойно відкритому вищому навчальному закладі – Українській господарській Академії в Подєбрадах (містечку, що знаходиться за 50 км від Праги). Виступ Є. Маланюка з ювілейною промовою 16 травня 1947 року до Шєвченківських роковин, як документ історії, і нині може бути важливим джерелом розуміння історичного розвитку України для закордонної громадськості (Додаток № 1) [5].

Тема української, а також російської та білоруської еміграції у Чехо-Словаччині хвилює дослідників, науковців і широкий загал і нині. Ще 14–15 серпня 1995 року у Празі відбулася Міжнародна конференція співзвучної тематики: «Російська, українська та білоруська еміграція в Чехо-Словаччині поміж двома світовими війнами. Результати і перспективи досліджень. Фонди Слов'янської бібліотеки і празьких архівів», на якій обговорювалися теми доповідей та повідомлень, що сприяли глибшому і ширшому висвітленню цього непростого періоду в історії наших народів [6].

Почуття Батьківщини у кожного з біженців було особисте і постійне. «Для них, політичних емігрантів, ставших такими після поразки УНР і зму-

шених покинути рідну землю, як виявилось, назавжди, образ Батьківщини виникав у її широкій історичній ретроспективі постійно. Саме в епосі становлення державності, культури, формування національної самосвідомості бачили вони силу й могутність держави, шукали витоків духовного відродження, нові шляхи і можливості знаходження державності України. І саме «княжа епоха» єднала їх з сучасністю. Крізь призму «княжої доби» сприймали вони ті процеси, які відбувалися на покинутій батьківщині, і образи-символи історичного давнього часу втілювалися в поетичні рядки» [7].

Для С. Маланюка «княжа епоха» асоціювалася з «українським середньовіччям», а улюбленим символом був історичний шлях (цикл «З варягів», вірші «Варязька балада», «Історіо-софічне» та ін.) [8].

Українська література в 20-х роках роздвоїлася: в Радянській Україні привілювала тематика побудови світлого майбутнього, а література емігрантська розробляла теми, про які в Україні годі було б і думати. Досить часто звертали до образу України, трактуючи історію по-своєму, задавалися одвічними питаннями ролі миття й мистецтва в суспільстві, фіксації часу... Навіть підхід до вивчення й трактування самого літературного процесу в історичному вимірі був неоднаковим. Розкуто, поза ідеологічними рамками, не спираючись на класиків марксизму-ленінізму, підходили українці-емігранти до своїх визначень, роздумів, медитацій. «Прекрасно знаючи національну історію, уважно стежачи за подіями в Україні, що відбувалися, політичними катаклізмами (Голодомор 30-х рр., репресії і та ін.), і по-людськи страждаючи від неможливості жити на рідній землі, українські поети черпали в образах-символах «княжої епохи» силу, впевненість і надію» [9].

Досліджуючи геокультуру України, С. Маланюк дає визначення самого слова «культура». «Наша земля, – стверджує вчений, – протягом довгих століть належала до антично-грецького кола, до кола античної культури Еллади – родовища пізнішої культури і Риму, і Європейського Заходу. Отже, знаходилася в крузі великої, в своїм універсалізмі, неперевершеності, властиво, єдиної культури, до якої належав старовинний світ, з якого витворилася геть пізніше західна культура, вся західна культура, вся західна цивілізація сучасна і все те, що нині називаємо європейською культурою» [10].

Античній Елладі притаманна природна органічність життя. Глибоколюдська довершеність і краса; краса перш за все. Ніколи греки не зводили своїх храмів зусиллями калічених нагачами рабів, вони творили натхненно і радісно, бо праця – це гімн життю. Так само і в Україні: зведені церкви золотилися банями в ясного блакитному небі та надихали на творчість. Усьому цьому велично вторувала насичена барвами еллінська природа; так само, як і зелений український ландшафт – щедрий і неповторний. А звідси – краса духовності, нашої творчості, побуту. Історично-український ідеал, який зродився як синтез культури Еллади і старовинного Риму, одухотворений християнством і був одним із складників української культури.

У творенні образу України С. Маланюк виходить із конкретних історичних реалій: з одного боку, це краса і сила вільного духом народу, з іншого – безкінечні навали загарбників. Захищаючись від них протягом віків, Україна завжди йшла до своєї незалежності.

Маланюк задається питанням: чи не в «елладності» геополітичного положення України між Сходом і Заходом «треба шукати причин, чому Україна, «між двома силами» існуючи, не здобулася на більше, ніж бути пляцдармом для боротьби цих сил» [11]. Можливо, вважає С. Маланюк, звідси й випливають причини української національної драми: її весь час відривали від європейського контексту. Таким чином вироблялась і передавалась од покоління до покоління політична пасивність, обмеженість світогляду вузькомісцевими рамками... [12].

Кризь усю українську історію, Маланюк простежував дві протилежні тенденції. «Будівничий конструктивний струмінь і опортуністичне малоросійство тих, кому зручно й вигідно жити в рабстві [13] – пише С. Білокінь. – Мабуть, немає іншого українського поета, хто так відчайдушно картав не кого ж, як такі свою батьківщину за її інертну вдачу, що оберталась і спокійною толеранцією до наїзників, і байдужністю до своїх діячів» [13].

Історія української літератури веде свій початок з прадавніх кириличних рукописів. Богослужбова література, видрукована кирилицею в XV–XVIII ст. – найменш досліджена ланка в українській літературі, а між тим, книги, які здебільшого були перекладними з грецької, мали цікаві авторські передмови та післямови. Вплив Еллади позначився й тут. Гедеон Балабан, єпископ Львівський, Галицький і Кам'янець-Подільський (1530–1607), український меценат, відомий своїми книгами–шедеврами, видрукowanymi в Стрятині і Крилосі, користувався в основному грецькими списками–текстами. Він доповнював свій службеник, требник та євангеліє учительне чинопослідуваннями зі слов'янських книг і вносив матеріал, необхідний для українців, якого не було у греків. Відтак, книги його як з текстологічного боку, а особливо, в мистецькому плані, є раритетними. Не випадково звертався єпископ до грецьких книг. Його службеник, виданий у Стрятині 1604 року, у передмові детально розповідає про листування Гедеона з Александрійським патріархом Мелетієм Пігасом, який вимагав організації повсюдно гімназій, друкарень «умноження ради книг в преподаніє разума». У післямові до книги Гедеон Балабан скромно називає себе «исправителем священныя сея книги», а свого небожа, Федора, якому належала Стрятинська друкарня, – «типографом». Після смерті Гедеона, майно Стрятинської друкарні викупив Києво-Печерський архимандрит Єлисей Плетенецький і вона дала початок друкарству лаври (37 дошок: 17 заставок, 13 кінцівок, 6 ілюстрацій, 1 рамка), яка видавала розкішні книги впродовж трьох століть. А друкарня Крилоса перейшла львівським брагчи́кам (7 дошок: 4 заставки, 2 ілюстрації, 1 рамка). Як відомо, друкарня Львівського Ставропігійського братства проіснувала два століття і була важливим громадсько-політичним осередком не лише в Західній Україні, а й у усій Європі.

«Сонну» національну «несвідомість, або підсвідомість», про яку говорить Маланюк, і яку нібито остаточно пробуджує в українців Т. Шевченко, відзначає і славіст-україніст Г. Грабович, погоджуючись з Маланюком, що вона ніби заякоренена, а сам етап до Котляревського – передновітній, переднаціональний в українській свідомості... [14].

Історія української літератури, як і історія народу – процес безперервний. Зусиллями дослідників, науковців зникають білі плями, фальсифікації тих чи інших часів.

А в Україні один із найяскравіших небагатьох постатей вітчизняної літератури ХХ ст., її безумовний класик, С. Маланюк, «на жаль, так мало знаний»... [15].

Список використаних джерел:

1. Історія України / кер. авт. кол.: Ю. Зайцев. – Львів, 1996. – С. 426.
2. Нервлий М. Муза болю, гніву, боротьби / М. Нервлий // Маланюк С. Поезії. – К., 1992. – С. 6.
3. Маланюк С. Нариси з історії нашої культури / С. Маланюк. – К.: Обереги, 1992. – 80 с.
4. Нервлий М. Муза мужності й боротьби / М. Нервлий // Ольжич О. Цитаделя духа. – Братислава, 1991. – С. 29.
5. Маланюк С. Чвертьстоліття: з ювілейної промови 16 травня 1947 р. / С. Маланюк // Українська господарська Академія в ЧСР: 1922–1935. – Нью-Йорк, 1959. – С. 127–130.

6. Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов: междунар. конф.: Прага, 14–15 авг. 1995 : сб. докладов. – Прага, 1995. – 534 с.
7. Ананченко Т. Символика образа «княжеской эпохи» в творчестве украинских поэтов-эмигрантов / Т. Ананченко // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами... – Прага, 1995. – С. 290.
8. Рева Л. Микола Дашкевич – історик, джерелознавець, автор військового епосу Придніпров'я (за Північними пам'ятками): Кримський відгомін / Л. Рева // Воєнна історія Північного Причорномор'я та Таврії : наук. зб. заматер. всеукр. наук. військ.-істор. конф. (6–7 жовтня, 2011 р., м. Севастополь). – Севастополь, 2011. – С. 290–297.
9. Ананченко Т. Символика образа «княжеской эпохи» в творчестве украинских поэтов-эмигрантов / Т. Ананченко // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы проведенных исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов : сб. докладов. – Прага, 1995. – С. 291.
10. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Є. Маланюк. – К., 1992. – С. 12.
11. Маланюк Є. Книга спостережень / Є. Маланюк. – К., 1995. – С. 13.
12. Салига Т. Залізних імператор строф... / Т. Салига // Маланюк Є. Поезії. – Львів, 1992. – С. 23.
13. Білокінь С. Вояк української культури / С. Білокінь // Маланюк Є. Книга спостережень. – К., 1995. – С. 3.
14. Білокінь С. Там само. – С. 5.
15. Грабович Г. До історії української літератури / Г. Грабович. – К., 1997. – С. 322.
16. Євген Маланюк: 1897–1968 // Історія української літератури ХХ століття: Кн. перша: 1910–1930 рр. – К., 1993. – С. 345.

В статье, посвященной жизни и деятельности украинского литературного деятеля Е. Маланюка, есть два важных аспекта: первый – наши исследования по поводу его пребывания в непростые 1920–1940-е годы в Чехо-Словакии, а второй – воспоминания о мастере очевидца, его современника, коллеги по Подебрадской хозяйственной академии, П. Шохы. Оба материала являются попыткой вписать в биографию поэта свою страницу, литературоведческие размышления.

Ключевые слова: Е. Маланюк, литература, «Пражская» школа, культура, Эллада.

In article devoting for life and activity by literary man E. Malanyuk, are two important aspects: first – our studies are about his sojourn in complicated 1920–1940 years in Chechiya and Slovakiya, and second – remembrance about writer by eye-witness, his contemporary, colleague for Podebrady's household's Academy, P. Shoch. The both materials are the trial to write on for the poet's biography our page, the literary reflection.

Key words: E. Malanyuk, literature, «Prague's school», culture, Hellas.

Додаток № 1

Інж. Є. Маланюк

ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ

(З ювілейної промови 16 травня 1947 року)

25 літ тому в чеських Подєбрадах українська енергія скупчилася і скерувалася в конструктивному напрямку творчої праці. Плідні наслідки того скупчення і скерування скоро стали очевидними для всіх, не лише для українців.

Так – в скороченні мала б записати історія нашої еміграції подію, що її річницю сьогодні згадуємо і саме тому святкуємо.

Еміграцію, що на початку є завше більш або менш хаотичним станом біженства, молена охарактеризувати, як не-упорядковане поле сил, скерованих в різноманітні, дуже часто взаємно протилежні сторони, поле сил, що так скажу, без вислідної, або з вислідною близькою до нуля.

Року 1921 і 1922 еміграція наша, що перебувала переважно на терені таборів інтернованих, являла саме таке хаотичне поле сил. Лікарі редагували часописи. Вояки грали на сцені. Інженери музикантували. Полковники викладали теорію Айнштайна. Генерали часом навіть вишивали. Центральні комітети партійних примар відбували засідання, а графомани, як звичайно, писали вірші. Поруч численних труп і капел, повставали не менш численні народні і ненародні університети.

Певно, що така чинність давала і позитивні результати, хоча б вже тим, що заповнювала інтернований день, якщо не завше працею, то хоч ілюзією праці. Але для багатьох було ясным, що таке тривання з дня на день не має жодних перспектив і мусить довести до нехибного умирання.

Десь року 1922 впало чітко сформульоване гасло культурної творчости. Вийшло воно – а це треба для історії підкреслити – з того кола військових, яке виразно побачило, що культура – теж зброя, і яке пізніш стало родовищем еміграційної літератури. Того ж таки року серед висококваліфікованих фахових урядовців нашого державного центру намітився конкретний план. А той план збігся з ідеєю людини великого жару та впертої настирливості – саме в цій людині, що перебувала в Празі, план той знайшов свого технічного виконавця.

Отже, силові лінії з таборів, Тарнова й Праги почали шукати точки свого перехрещення і цю спільну точку знайшли в Подєбрадах.

І сталося чудо.

Хай це слово не звучить пересадою. Не була це якась наша перемога на дипломатичнім фронті, не була це сакраментальна консолідація політичних сил, не було це зродження якоїсь геніальної всеукраїнської партії, ані навіть прийняття України до колишньої Ліги Націй. Було це всього лишень народження високої національної школи, де мали, все ж таки вперше, по довшій двохстолітній перерві, викладати нашою мовою, скажім, такі предмети, як Математика чи Фізика.

Було це «всього лишень» – народження Національної Політехніки.

Та це була не лишень Національна Політехніка, хоч і цього формального моменту також не варто недооцінювати.

Не можна не дооцінювати того факту, що складні високошкільні дисципліни вперше викладалися і вчилися рідною мовою, бо і без авторитету Потебні є оне, що в той спосіб незмірно збагачувалася, і бездержавна мова, і бездержавна національна психіка, в якій до того часу бракувало тих понять в схилічно-природній формі. Не можна недооцінювати факту, що людина на протязі 8-ми семестрів говорила не «перпендикуляр» і не «піон», а саме «прям».

Прошу на хвилинку вдуматися в цю ніби формальну дрібничку і зрозуміти, що за цим, позірно-анекдотичним фактиком розкривається широка перспектива зовсім не дрібних і зовсім не формальних наслідків в царині розвитку української особистости. Власне.

Бо Національна Політехніка у Подєбрадах була не лише нормальною Політехнікою – була вона Академією і недарма носила ім'я, зв'язане з прагматом нашої і загальноєвропейської культури (антикою) та безпосередньо зв'язане з високою традицією Академії Київської, Академії Петра Могили та Івана Мазепи.

Подєбрадська Академія була перш за все лябораторією, де культивувався тип Новітнього Українця, що систематичною творчою працею, з одного боку – ліквідував у собі психо-історичні щербини, а з другого – культивував свій національний розвиток можливо якнайприродніше і якнайширше, розуміється, наскільки це було можливе на чужині.

Це було чудове видовище спостерігати, як з людського матеріялу, часом ще досить сирового (або і навпаки – занадто вже спетрифікованого) що-місяця, що-дня, щогодини, по аудиторіях, по лябораторіях, по креслярнях – вироблювалася, виформовувалася й вишліфовувалася особистість, особистість повновартісна і національно-конструктивна.

Півтисяча національних інженерів замість півтисячі викорінених і суб'єктивно маловартих біженців – то був творчий дорібок Академії, вартий якщо не подиву, то, у всякім разі, пошани й поваги. Що доля позбавила більшість цих творчих одиниць щастя віддати свою творчість Батьківщині на Батьківщині – а це становило і становить їх найжагучішу мрію й найприроднішу мету життя – це вже, як сказав би Кіплінг, тема для іншої повісти, що правда, ще... незакінченої. Але факт залишається фактом. І де б подєбрадець сьогодні не був – в Хінах чи в центральній Африці, у Франції чи в Бразилії, в таворі УНРРА чи на пароплаві серед Атлантику – ступень його національної конструктивності й величина його творчого потенціалу залишаються незмінними. Єсть, значить, в кожному подєбрадцеві щось таке, що Академія вкорінила й виформувала в його духовності раз назавжди. Мимо волі, говорячи про це, перейшлося на патетичний тон апології, дещо ризикованої в устах небезстороннього подєбрадця. Але смію запевнити, що пересадка в цих твердженнях, коли й є, то становить занадто мінімальний процент. Іспит суспільно-національної вартости вихованців Подєбрад складено в неменшій мірі від іспиту вартости фахової.

Повторюю, ми ще не настільки старі, щоб загубили мірило об'єктивизму, і хоч гармонійна співпраця професури й студентства явила в Подєбрадах рідко практикований деінде зразок і створила традицію, то все ж, в першу чергу, згадаємо сьогодні учителів наших і вдячно схилимося в учнівським поклоні саме перед ними, бо вони нам перелляли знання свої й досвід, а й їм належали неустанный почин та постійний приклад. Багатьох серед них сьогодні вже не долічуємося.

Немає великого педагога, знаменитого інженера-науковця й справжнього будівника Академії, незабутнього бл. п професора Івана Шовгенова; немає невтомного, повного блиску і дотепу Д-р. Миколи Вікула, якого наукову кар'єру безжалісна смерть перетяла в самім розквіті її й на якого лекціях можна було бачити слухачів з інших факультетів – така була зваба його чарівного викладу Неорганіки. Немає патріярха національної справи Євгена Чикаленка, що йому ласка Божа дала можливість зустріти многоплідного життя під сінню Національної Політехніки і там, з почуттям сповненого обов'язку, повторити в обличчю нової української доби молитву Симеона Богоприємця: «Нині відпускаєш» – на скромній посаді Голови Термінологічної Комісії Академії. Немає Біднова,

Бича, Вілінського, Шереметинського, Бочковського... Немає вже великих фахівців і великих учителів наших чеських – Гразького, Єждіка, Стокласи...

Що не ім'я – то постать, то фрагмент доби. І на нас, саме на нас, що нас навчила Академія оцінювати й поважати Людську Особистість взагалі, Українську – зокрема й передовсім, на нас тяжить обов'язок утривалити їх не смертельну пам'ять для наступних поколінь так само, як поглиблювати пошану до тих з наших учителів, яких ми маємо щастя бачити нині чинними і здравствующими серед нас. Щоб там не говорилося про так звані обставини, монографія про Івана Шовгенова є одним з найперших і найближчих наших обов'язків.

Скорочуюся і підсумовую.

Академія в Подєбрадах була не лише Політехнікою і навіть не лише лабораторією Українця Новітньої Доби, була вона також національно-суспільним середовищем, яке притягало, скупчувало й будувало – на еміграції – повновартісно-ієрархізоване національне суспільство. Згадаймо рівень нашого позаакадемічного життя: наші імпрези, лекції позадебрадських вчених, наші імпонуючі зв'язки зі світовим студентством, наш щорічний студентський парламент, остаточно – наше товариське життя, навіть до вечірок і балів включно.

Зважмо, зрештою, який великий, збавенний і, може, досі недоцінений вплив мало подебрадське академічне середовище на рівень нашого політно-партійного життя, і зрозуміймо, які чуда може творити культурне середовище і що значить для політики культура! Нам, Подєбрадцям, не треба доводити, що без культури немає політики. Це для нас, Подєбрадців, є аксіома, що її справили ми нашим життєвим досвідом.

Значення Академії в Подєбрадах давно переросло академічні рамки і стало, отже, синонімом національного досвідного поля, створеного українською енергією на чужині.

Це досвідне поле достарчило багатий дослідний і досвідний матеріал, що ще чекає на солідне простудювання й важливі висновки.

Не належимо до тих земляків, що носять готовий рецепт рятування Батьківщини – в кишені власяної камізелки. Не вміємо тубальним голосом пророкувати майбутнє та гістерично деклямувати про неньку-серденьку, чи шелестіти паперовими шабельками. Але ми добре знаємо, чого може доконати одуховлена людська енергія, чого може досягнути творча праця і яку вартість має конструктивна, структуральна, національна особистість.

І ще одне, може найважливіше: ми не відмовимося продискутувати з колегою трасу витиченого шляху, але ми ніколи не будемо дискутувати про саму мету. Просто тому, що цього не потребуємо.

(Інж. Є. Маланюк. Чвертьстоліття: 3 ювілейної промови 16 травня 1947 р. // Українська господарська Академія в ЧСР: 1922–1935. – Нью-Йорк, 1959. – С. 127–130).

П. Шох

ЄВГЕН МАЛАНЮК

(С п о м и н)

Євгена Маланюка зустрів я вперше досить давно, бо десь у році 1922-ому.

Це було у таборі інтернованих вояків Армії УНР у Щипіорно коло Каліша, у Польщі. Туди перевели із Стшалкова 5-ту Херсонську Дивізію, в якій був тоді Євген Маланюк у ранзі сотника.

Його тяжко було не помітити. Це був високий, стрункий, добре збудований юнак, який ходив по таборівім подвір'ю в незмінних обмотках, що якимось

підкреслювали його трохи цибату ходу. За мундур йому правив «балахон» (так ми прозвали норвезьку рибальську куртку сірого кольору з капузою, що нам видавала якась добродійна організація). Не зважаючи на те, що «балахон» робив людину подібною до лантуха, – Маланюк умів якось по-своєму заламувати капuzu, навіть із претенсією на елеганцію.

Ходив він усе з високо піднесеною головою, так що перше враження робив людини зарозумілої. Всі вже тоді казали, що він поет, хоч, мабуть, велика більшість його творів не знала.

Перебував він у колі старшин і козаків, що мали зацікавлення літературні; видавали таборовий журнал на гектографі (здається, «Веселку»).

В отаких як це спогадах є одна неприємна сторінка, а саме: хотілося б говорити лише про особу, якій присвячується спогад. Але доводиться говорити про більше людей, що були учасниками подій, щоб дати тло, без якого все виглядало б нереально – абстрактно.

Чим тільки не займалися в таборах! Досить згадати про безліч курсів, починаючи з курсів Генерального Штабу і кінчаючи курсами балету.

А в той самий час старі бойові старшини кинулися в ремесло. Так, пригадую, сотник Федорів, либонь старшина Генерального Штабу, відкрив майстерню напрями взуття і всім оповідав, що думка стати шевцем виникла у нього ще на німецькому фронті. Другий – сотник Мехеда занявся столярством. Почав робити немудрі меблі для сусідніх польських селян, що їм давали перепустки до табору. (З табору тоді випускали дуже рідко – в особливих випадках). Все зароблене йшло – по таборовій термінології – на «поліпшення харчів» – тим більше, що й розплата відбувалася переважно натурою.

Про сотника Мехеду згадую довше, бо до нього, до варстату навідувався і Євген Маланюк з метою «поліпшення харчів», тобто допомогти господареві при сніданні. А в Мехеди був завжди хліб і навіть сало, а часом і чарка горілки.

Коротко ж кажучи – це було голодне, обідране Запоріжжя за колючими дротами, з неповторними типами, от як усім відомий Козак Омелько, що вдягався в історичну запорізьку одягу, носив оселедця, займався голярством під відкритим небом, а найбільшою журбою його було, що не вмів навчитися грати на бандурі; або біловусий (а скорше жовтовусий, бо білі вуса були міцно прокопчені тютюновим димом) ротмістр Атрахович, що при знайомстві обов'язково рекомендувався: «Особистий ад'ютант і бойовий ординарець генерала Скобелева». Були перекладачі романсів на українську мову, що тут же продукували свої твори... Всього не перелічись.

Це – з одного боку. А з другого – безнадійна сірість і брак хоч якоїсь перспективи. Був рік 1922-ий.

Того року табір Щипіорно був скасований, і всіх мешканців його було перевезено до недалекого Каліша. Але це зовсім не змінило їхнього положення. Правда, час від часу відбувались значніші імпрези.

Першою такою імпрезою була поява місії «Української Радянської Республіки», що складалася з 3-ох чи 4-ох суб'єктів виразно «кавказького» вигляду, у вишиваних сорочках, що в супроводі представників «панської» Польщі щось торочили про «амністію», про пробачення якихсь гріхів, а далі по одному пропускали перед «ясними» очима місії і питали, чи бажає вернутися на «родіну». Результати були досить мізерні. До повороту зголосилось коло півтора десятка, переважно старших осіб. Хоч, пригадую, в числі записаних на поворот опинився один власне з літературного гуртка, що ще на прощання написав дуже дотепний веселий фейлетон у «Веселці» про те, як він повертався

з табору додому, як весело співали – вистукували вагонові колеса та який був невеселий (мабуть, на жаль, правдивий) кінець цілої афери по повороті додому. На жаль, забув прізвище автора.

З позитивних імпрез був непоганий театр. Був хор. Була старшинська кантина. Неймовірно розповсюджена була гра в «лото». А взагалі було сумно й безнадійно. З'являлися й зникали різні чутки: про виїзд до Франції, до Бельгії на роботу. Ті, що перервали науку у високих чи середніх школах, вишукували різних можливих способів продовжувати студії. Пригадую, як одного разу мій товариш одесит, хорунжий Жеңя Ружицький прийшов з-поза табору і зовсім серйозно заявив: «Я продався в рабство». Виявилось, що це не був жарг. Він підписав угоду з якимсь польським дідичем, що той дасть Ружицькому гроші на чотири роки, щоб закінчити медицину, а після Ружицький буде 8 років працювати на діда-ча. Та це вийняток, що тільки ілюструє, як тяжко – неможливо було простою дорогою дістатися на високу школу у Польщі. І нарешті, неймовірні, але правдиві відомості: у Чехії відкрилась Українська Господарська Академія; приймають теж вояків Армії УНР, що перебувають у таборах інтернованих і мають освітній ценз. Поляки дають візи на виїзд. Більш підприємчивий народ, не чекаючи на візи, подався через Татри до Чех на «зелену візу». Поважніші, переважно члени студентських громад, подавали заяви про впис до Академії, діставали формальні завідомлення про прийняття і їхали легально.

Євген Маланюк був у числі цих останніх. Восени 1923 року виїхав до Чехо-Словаччини і вписався студентом на гідротехнічний відділ інженерного факультету Української Господарської Академії в Подебрадах.

Подебради – це, мабуть, один із найістотніших етапів у житті молодого Маланюка. Бо це була кузня, де гартувалися характери вчорашніх вояків, які в запалі оборони молодій Державі ставили на кін єдине й найдорожче, що мали.

Тим, що перетривали і нудьгували в таборах – народження Академії було неначе запластою за гірке почуття переможенного.

А справді, це було чудо: українська еміграція створила свою національну Політехніку. На території прихильної Чехо-Словаччини, за її славного президента – філософа і гуманіста Томаса Гаріка Масарика та з його підтримкою, повстала Висока Українська Школа. По 200 роках відновилася традиційно Київська Академія Петра Могили, хоч не на Україні. В часі заломання, розбиття й політичного розсварення знайшлася група людей, що, об'єднані та одержимі спільним бажанням, створили щось дійсно у масштабах Великого Зриву Нації.

Академія – була школа не тільки для підготування кадрів фахівців. Далеко важливішим було те, що в тій школі створилася особлива атмосфера, де могли кшталтуватися і досконалитися молодечі характери студентів, що походили з цілої соборної України, включаючи далекий Зелений Клин, і таким чином формувати тип модерного всеукраїнця.

Маланюк пішов до Академії, як і сотки інших вояків Армії УНР. І тут він одержав те, про що згадував ціле своє життя: культурне і освічене товариство, знайомство і приятельовання з кращими українськими мислителями того часу. З них тільки згадати професора Біднова, Ольгерда Бочковського, Євгена Чикаленка. А найголовніше – в Подебрадах утворився літературний гурт, що писав, дискутував, змагався. Той гурт літераторів мав свою вдячну інтелігентну аудиторію.

До гурту адептів літератури належало більше, але по прізвищах треба згадати Наталю Лівичку-Холодну, Миколу Чирського, Олену Телігу, Леоніда Мосендза. З Праги найдждали Ольжич, Самчук. На час Подебрад, либонь,

припадають найбільш безжурні, безтурботні дні Маланюка. Він часто згадував з гумором ескапади т. зв. трьох мушкетерів, себто себе, Туган-Барановського (сина) й Мухіна. З Мухіним, до речі, приязнь там започаткована тривала до останніх днів у формі сталого листування. В Подебрадах, крім технічних наук, що було обов'язком, відбувалося багато відчитів із різних галузей науки. Довший час гостив театр Загарова, була величезна бібліотека. В 60-ох кілометрах була Прага – один із кращих старих культурних центрів Європи.

В Подебрадах оформилася і політична концепція Маланюка. Одна деталь – коли 1925 р. зав'язалась Легія Українських Націоналістів (у Подебрадах), Маланюк був у числі засновників. Але незабаром він перестав бути членом Легії, і то не з ідейних причин. Просто йому вже тоді була тісна всяка партійна коліска.

А ось що каже про Подебради сам Маланюк:

«Думав: прокляття, погрози, постріл
І неодмінно кров,
Доля ж, як добрий старий Калліостро,
Зло обернула в добро.
Знову перо, книги мудрі і рідні,
Людські обличчя, сніг;
Тьмяні добраночі, ясні добридни
Та молитви весні...»

Я пізнав Євгена Маланюка у 1922 р. у таборі. До 1926 року в Подебрадах ми були просто добрі знайомі. Хоч, правду кажучи, від часу виходу у світ його першої книжки поезій «Стілет і стілоє» у 1925 році, я був великим адоратором його як поета. Та й у цім я не був винятком: усі ми, особливо гідротехніки, були горді, що серед нас з'явився правдивий поет. В розмовах про нього нам було приємно фамільярно, ніби ненароком, підкреслити «наш Женя».

1926 року навесні було засноване Студійне Товариство «Гідроспілка». Довелося нам тоді співпрацювати тісніше, і ми пізнались ближче. Але в 1929 році він виїхав до Варшави, я до Галичини, і наші шляхи надовго розійшлися.

До тривалої приязни прийшло аж у Нью-Йорку, як ми спіткались у 1950 році. Тут була нагода для довгих розмов і до пізнання Євгена Маланюка, як людини.

Кілька літ ми працювали або разом, або недалеко один від одного і тоді відбувалися щоденні зустрічі під час полудневої перерви. Був він теж частим гостем у нашій хаті, де почував себе, як удома.

Не одне переговорилося за той час. Маланюк був цікавий і оригінальний співрозмовець. Були часом досить запальні дискусії, особливо, коли збиралось товариство. З людиною таких широких зацікавлень, знавця літератур, особливо слов'янських, і філософії – тем ніколи не бракувало.

Спробую з пам'яті хоч дещо навести, про що говорилось, та про думки Євгена Маланюка в окремих питаннях. Якось Євген сказав: «Ми не відмовимося продикутувати з колегою трасу витиченого шляху, але ми ніколи не будемо дискутувати про саму мету. Просто тому, що цього не потребуємо».

Справді, про мету ніколи не було мови; мета була поза дискусією. Але про що б не точилася розмова, червоною ниткою в'язалася подія чи проблема ні з чим іншим, як власне з Метою.

Найбільше говорилося про Шевченка. Ця тема верталася безконечне число разів. Маланюк був одним із ліпших шевченкознавців. До речі буде сказати, що мав він подиву гідну літературну пам'ять: часто з пам'яті цитував; «Кобзаря», мабуть, знав цілого. Розумів і боготворив велич Шевченка. Не міг знести і пода-

рувати ніколи тим, що, одягнувши нашого генія у кожух і сакраментальну смугу шапку, тягли його із всесвітніх висот до повітової просвіти.

Казав, що українська інтелігенція не знає і не вивчає Шевченка; що у нас мало правдивих шевченкознавців. А без основних студій над Шевченком – нема правдивого українознавства. По Шевченкові, як і слід, був Іван Франко, що його може найліпше схарактеризував, дослівно двома словами, в одній поезії Максим Рильський: «простий і ясний». Євген вважав, що Франко був геніальний український лірик. Тільки через прокляті обставини мусів він марнувати свій час на «чорній роботі». А ліричні твори писав прихапцем у крадений час. І хоч як потрібна була робота на «громадській ниві», але Маланок ніколи не простив Михайлові Драгоманову, що запряг Франка до тої роботи.

Зрештою, за словами Маланюка, сам Франко при кінці життя зрозумів це і висловив жаль у поезії про ненароджені діти – твори, та нарікав, що Драгоманів скрутив йому руки.

Маланок був до кінця непримиренним противником радянщини. Він написав кілька памфлетів, присвячених цьому питанню. Але мистець і естет переважав у ньому, коли на під'ярменній Україні з'являлась якась нова, надійна літературна величина. Пильно вивчаючи всі новинки советської літератури, він вправно вибирав із безнадійної маси графоманської половини все, що мало іскру Божу.

Поміж підсоветськими поетами найвище він цінив покійного Максима Рильського, трохи старшого віком сучасника Маланюка. Потім Миколу Бажана, якого вважав спадкоємцем Рильського. З молодших – Ліну Костенко, Івана Драча, Миколу Вінграновського. До Тичини згубив респект після зустрічі з ним, либонь, у 1926 році, у Празі чеській, куди Тичина приїздив до нововідчиненої місії УССР з метою ловлення душ серед численної української еміграції на гачок «українізації». Як оповідав – Тичина робив враження на смерть переляканой людини, що боялась своєї тіні. Хоч, може, це було тільки враження. З пізніших джерел, опублікованих уже після смерті Євгена Маланюка, довідуємося, що Тичина зовсім не був такий полохливий: дуже добре вмів давати собі раду і бути в ласці кожночасного сатрапа України – від Постишева до Хрущова.

З прозаїків любив Стельмаха за його широкі полотна та Зінаїду Тулуб за «Людоловів».

Щодо цих двох – відбувалися гарячі дискусії. Були сумніви щодо тенденції та художньої правди їх творів. Євген же міг пробачити письменникові навіть недвозначну тенденцію за самий літературний рівень твору. Певно, що він був по-своєму правий. Проте – тенденція могла бути й даниною «кесареві», що без неї твір і зовсім не появився б. Але було дві думки. Зате не було розбіжності думок в оцінці Миколи Куліша, якого Євген підкреслено любив ще й тому, що він був теж херсонєць.

Також гордий був з іншого свого земляка і навіть товариша з реальної школи – Юрія Яновського. Він цікаво оповідав про те, що шедевр Яновського «Чотири шаблі» повстав із оповідань генерала Юрка Тютюнника, командира 4-ої Київської дивізії Армії УНР, героя Першого Зимового Походу і Другого, що скінчився Базаром.

Тютюнник, динамічна натура, зневірився в доцільності дальшого сидіння в таборах і повернувся на Україну після Другого Походу. Там його приділили до Одеської кіностудії і примусили відігравати свою власну роллю у фільмі, що мав віддати боротьбу «доблесної» красної армії з «петлюрівськими бандами». Тютюнник зустрів у студії Юрія Яновського, що був там сценаристом. За словами Маланюка – Тютюнник у довгих розмовах оповідав Яновському про боротьбу Армії УНР за незалежність, і ці оповідання лягли в основу згаданих «Чотирьох шабелъ». Пізніше Тютюнника, звісно, зліквідували.

Цінив і подивляв неперевершеного майстра сонету Миколу Зерова. З піетизмом згадував про духово співзвучних своїх сучасників Юрія Липу і Юрія Клена, що обидва невчасно відійшли.

Багато і посьвято працював, підготовляючи до видання їхні твори.

Пригадується час, коли по цей бік залізної заклони розпинали Миколу Хвильового. Чого тільки не писалося тоді про нього!? – міра стратилася, так, як то вміємо зробити тільки ми. Маланюк дуже болів тим усім. Він був по стороні Хвильового. Він казав, що не можна обвинувачувати мистця за вчинки його персонажів. Для нього мірилом була художньо-естетична вартість творів письменника. Та й закинути Хвильовому брак послідовності не було рації після того, як він написав свої знамениті «Памфлети», а пізніше «Вальдшнепи», і нарешті заплатив найбільшу ціну за ревелаяційне «Геть від Москви!». І це все в умовах нечуваної деспотії, в повній свідомості того, що його за це чекає.

Розумів і подивляв геній Гоголя, якого рахував Сином Української Землі. Не поділяв думки деякого з українських людей пера про відступництво Гоголя. Вважав це за велике непорозуміння. Щоб судити Гоголя за те, що він писав московською мовою, треба взяти тодішні імперські аспірації «малоросійського дворянства» та переконання, що та імперія є спільним добром України й Московщини. Безумовно, із сучасної точки зору це було смішне і наївне, але історичні факти треба брати так, як вони були, а не як нам хотілося б.

Зате на творах Гоголя, хоч писаних по-московськи, вчилися патріотизму українські покоління до самої революції 1917 року. Бо вся українська тематика Гоголя напоєна такою великою любов'ю до української природи, побуту й людей, що розмови про відступництво Гоголя здаються несерйозними.

Другим улюбленим поетом і письменником Маланюка був граф Алексеї Толстой. Він був теж української крові, бо походив по прямій лінії з козацького роду Розумів, пізніше графів Розумовських.

Про братів Розумовських – Григорія (старшого), що одружився з дочкою Петра Великого Єлисаветою, імператрицею російською, і молодшого Кирила, останнього гетьмана України, – Євген міг оповідати годинами. Він прочитав був про Розумовського реферат, і десь у його паперах повинні лишитися матеріали студій над цікавим козацьким родом Розумовських.

Згадати теж треба поета Гумільова, що його Маланюк високо цінив, а теж Анну Ахматову (Горенко). Ще любив він читати й цитувати найбільшого російського сатирика Салтикова-Щедріна, що сам бувши високим російським урядовцем (губернатором) і знаючи всю адміністративну машину монархії, нещадно висміяв систему царської Росії у своїх наравду безсмертних творах, особливо у «Пошехонській старині», «Господах Головлєвих» та в «Історії города Ілупова», написаний навмисною канцелярською мовою, породженням царського бюрократизму. Деякі вирази Щедріна стали синонімами, і їх любив Євген приточити в розмові.

Було б неоправданою претенсією думати, що у цих, з пам'яті записаних фрагментах я подав усе, що було переговорене на протязі без малого двох десятиків літ. Звичайно – ні.

Я поминув багато великих імен, що були темою розмов. Свідомо не згадую про політичні розмови, гадаючи, що ще не час про це говорити. Через ті ж причини не згадую розмов про товаришів пера Євгена Маланюка – його сучасників.

Кожна людина є окремий світ. І чим вищий інтелект людини, тим той світ стає складніший, тяжчий для зрозуміння і для схарактеризування.

Маланюк був людиною многогранною, з дуже широким діапазоном зацікавлень, людиною безкомпромисових переконань у принципових питаннях.

І в той самий час він був іноді безпорадним у звичайних щоденних справах. Як людина дуже розумна, він знав це, старався приховати перед сторонніми, але цілком одверто, з його одному властивою, роззброюючою усмішкою в колі найближчих, кепкував сам із себе.

Був дуже вибагливий у доборі знайомих і дуже чулий до всяких форм у чужому оточенні, але був найприємнішим, непримушеним компаньйоном поміж своїми. Був самітним контемплятором і дуже любив життя і людей. Особливою любов'ю любив свій край і своїх людей. От, хоч би його вірш, написаний у Гантері 1956 р. «В горах»:

Земля – одна. Й над нею сяє синь –
Єдиною для всього світу – неба.
Єдині форми сили і краси,
Ні назв, ні чисел згадувать не треба.
Гребенів? Hunter? Хата чи намет?
Тим самим димом віє від багаття,
Ті самі – хліб і молоко, і мед
В заатлантийській зоні Підкарпаття.
.....
І зовкілля
Зовсім рідне.
Й надодаток пахне
Ось чебрець – херсонське євшан-зілля.

Цей короткий нарис присвячений майбутнім біографам поета Євгена Маланюка.

Інженер Петро Шох

Отримано: 30.06.2012

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

УДК 027.7:378(477.43)''199/201''

*В. С. Прокопчук,
м. Кам'янець-Подільський*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА ЗА 20 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізована діяльність наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років української незалежності і на основі цього визначені деякі тенденції, проблеми й перспективи розвитку бібліотек вищих навчальних закладів.

Ключові слова: вищі навчальні заклади, університет, наукова бібліотека, інформаційні ресурси, наукові дослідження.

Цій статті передувала опублікована в науковому збірнику хроніка діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [1], яка в часовій послідовності представила основні події за 20 років праці і стала джерелом дослідження, мета якого – представити читачеві основні підсумки роботи книгозбірні, виявити тенденції розвитку, проблеми і перспективи, характерні для бібліотек й інших вищих навчальних закладів.

Особливості нашої університетської бібліотеки полягають, насамперед, у тому, що вона найдавніша серед книгозбірень ВНЗ Поділля, заснована на початку вересня 1918 року, має найбільший фонд – 753088 документів, структурована до потреб навчального процесу, наближена до користувачів і налічує на початок 2012 року 6 абонементів, 8 читальних залів, комп'ютерний читальний зал (20 персональних комп'ютерів) загальноуніверситетського призначення, довідково-бібліографічна бібліотека (більше 3 тис. книг), а ще 18 бібліотек – кабінетів на базі кафедр, факультетів, всього – 34 підрозділи.

Оскільки фонд і кадри розпоршені по 10 факультетах, це привело до пошуку адекватної системи управління бібліотечними процесами. Щомісяця на координаційних нарадах аналізується робота наукової бібліотеки за попередній період, визначаються завдання на наступний, заслуховуються інформації, звіти про роботу окремих підрозділів. Більш глобальні проблеми розглядаються на засіданні Бібліотечної ради, яку очолює начальник науково-дослідного сектора університету, доктор фізико-математичних наук, професор І.М. Конет, методичні питання вирішує методична рада. Визначена система критеріїв, за якими підводяться підсумки роботи за рік, моральні і матеріальні стимули, у тому числі й премія імені Й.І. Токаря, упродовж 1948–1993 рр. незмінного керівника бібліотеки [2].

Спеціалізація фонду і його концентрація в різних підрозділах вимагає посилення інформаційно-бібліографічної роботи. В університетській газеті

«Студентський меридіан», майже в кожному числі, бібліотеці відводиться сторінка «Життя наукової бібліотеки», інколи – розворот, де під рубриками «Нові книги», «Акція «Подаруй бібліотеці книгу» – в дії», «Запитуйте – відповідаємо» та інших подаються списки й огляди літератури. Вони, як і віртуальні виставки, розміщуються на Сайті бібліотеки. Формуємо електронний каталог, куди занесено 230 тис. бібліографічних записів, власне – улюблений бібліотечний фонд. Відповідні рубрики – «Бібліографія», «Рецензії» – введуться в «Наукових працях Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка» (серія «Бібліотекознавство. Книгознавство»). Використовуємо й інші випробувані форми бібліографічного інформування: бібліографічні та біобібліографічні покажчики, «Бюлетень з проблем вищої школи», «Календар знаменних і пам'ятних дат університету», Дні інформації, Дні кафедр тощо.

Особливістю минулого двадцятиріччя є й те, що діяльність книгозбірень отримала законодавче регулювання. Зокрема Закон України «Про інформацію» (1992) закріпив право особи на отримання інформації, а бібліотеку визначив одним з важливих суб'єктів інформаційних відносин, її документальні фонди – важливим джерелом інформації, вперше дав наукове трактування низці бібліотечних понять, поставив юридичну засторогу вилученню друкованих видань з бібліотечних фондів з ідеологічних чи політичних міркувань (ст. 45).

Закон України «Про видавничу справу» (1997) передбачив обов'язкові для розсилки примірників (ст. 24), визначив основні функції Книжкової палати України як державної наукової установи у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності (ст. 27).

Взаємовідносини між виробниками обов'язкових примірників та їх отримувачами врегулював Закон України «Про обов'язковий примірник документів» (1999), встановив відповідальність за порушення вимог.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995) зафіксував статус бібліотеки, її працівників і користувачів, ввів у понятійно-термінологічний апарат термін «документ», означивши ним не юридичний акт, а матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої не тільки на паперовому, а й електронному, магнітному та інших носіях. Нове найменування отримали ті, хто звертається до наших послуг: це вже не читач, а користувач, що засвідчує зрослі можливості і функції бібліотек. Закон визначив види бібліотек, унормував взаємодію між ними, порядок створення, реорганізації і ліквідації, дав право бібліотеці на додаткові платні послуги та ін.

Закон України «Про культуру» (2010) визначив роль і місце бібліотек в системі культурно-освітніх закладів держави.

У цей період з'явилося чимало інших підзаконних нормативних документів. Серед них – Укази Президента України «Про проведення в Україні у 2007 році «Року української книги» (2006), «Про деякі невідкладні заходи щодо підтримки культури і духовності в Україні» (2009) – поставив вимогу забезпечити збереження існуючої мережі закладів культури. Постанова Верховної Ради України від 16 січня 2009 року запровадила мораторій на виселення закладів культури, у тому числі й бібліотек. Наказом Міністерства культури і туризму від 29 грудня 2008 р. затверджені типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи. 2010 року Держказначейство України своїм наказом внесло зміни до Інструкції з інвентаризації матеріальних цінностей, передбачивши низку нових правил інвентаризації бібліотечних фондів [3]. Ці та інші нормативно-правові акти сприяли більш чіткому врегулюванню діяльності бібліотек у нових умовах.

Намітилася тенденція зростання книжкових інформаційних ресурсів бібліотек вищих освітніх закладів, удосконалення їх структури і змісту. Скажімо, книжковий фонд наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка, незважаючи на списання літератури, фінансову кризу, протягом 1991–2011 рр. зріс із 788222 до 953088 примірників, тобто – майже на 165 тис. [4]. До локальної університетської комп'ютерної мережі введено понад 7 тис. підручників, навчальних, методичних посібників, наукових праць. Три чверті надходжень припали на період 2004–2011 рр. Щороку бібліотека отримує близько 350 назв журналів і газет, 100 із них – російські видання.

В умовах постійної нестачі фінансів все-таки зміцнювалася матеріальна база бібліотеки. Додавилися дві нових аудиторії для відділу рідкісних видань на історичному факультеті, нові приміщення отримали бібліотеки економічної, природничої та мистецької літератури, у результаті бібліотечні площі сягнули 3600 м² на 363 м² більше ніж 1990 року. Оздоблення, меблі, комп'ютери, копіювальна техніка відповідає сучасним вимогам. Ми розпочали надання додаткових платних послуг з надією, що фінансові надходження посилять можливість підтримки матеріальної бази в належному стані.

У роки незалежності України в бібліотеках ВНЗ з'явилась електронна складова. 2006 року бібліотека Кам'янець-Подільського тоді ще державного університету отримала комп'ютерну програму «УФД. Бібліотека», а далі 38 комп'ютерів, ламінатор, 13 сканерів-зчитувачів, 7 принтерів, 3 сканери та іншу техніку. 2007 року був відкритий загальноуніверситетський комп'ютерний читальний зал, 2011 року – комп'ютерний читальний зал педагогічного факультету. Відбувається формування електронного каталогу, до якого внесено 230 тис. бібліографічних записів, бібліотеки електронних видань. Тільки 2011 року до цих ресурсів звернулося майже 16 тис. користувачів.

У вказаний період активізувалася науково-дослідницька бібліотекознавча діяльність колективу бібліотекам, якій 2008 року повернуто статус наукової. У штаті з'явилась посада вченого секретаря – координатора цієї роботи. На базі підрозділів проводяться семінари, діє школа передового бібліотечного досвіду, школа молодого бібліотекаря. Курси підвищення кваліфікації на базі Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти як стаціонарні, так і очно-заочні пройшли майже всі працівники бібліотеки. На основі розробленого нами Положення, затвердженого ректором університету доктором історичних наук, професором О.М. Завальнюком, проведено чотири тури атестації: 17 працівників підтвердили, а 28 підвищили свою кваліфікаційну категорію.

У бібліотечі нині працює 6 магістрів, 4 аспіранти. Троє працівників – випускників Кам'янець-Подільського училища культури заочно здобули повну вищу фахову освіту, а Н.О. Козак на базі Черкаського Східноєвропейського університету економіки і менеджменту завершила магістратуру за спеціальністю «Документознавство та інформаційна діяльність»

Тільки за останні 7 років наукова бібліотека провела 5 наукових конференцій, круглих столів з актуальних проблем бібліотечної роботи, у тому числі дві міжнародні конференції за співучасті Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург), з якою укладений договір про співпрацю, та науково-технічної бібліотеки Краківської політехніки (Республіка Польща), видано два збірники наукових праць серії «Бібліотекознавство. Книгознавство» [5].

Працівники наукової бібліотеки взяли участь у наукових заходах, які проводила Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Харківська дер-

жавна бібліотека ім. В.Г. Короленка, наукові бібліотеки Львівської політехніки, Хмельницького національного університету, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницького кооперативного інституту, Краківської політехніки. 2010 року директор наукової бібліотеки та завідувачки відділів наукової бібліографії, комплектування та наукової обробки літератури Т.М. Опря і О.В. Литвиненко виступили на I міжнародному бібліографічному конгресі, що проходив у Санкт-Петербурзі на базі Російської національної бібліотеки. Протягом 2005–2011 рр. під грифом бібліотеки опубліковано більше 30 окремих видань, 80 статей головним чином з питань історії і методики бібліотечної справи. Бібліотека отримала свою друковану історію [6]. Проведена кропітка дослідницька робота, підготовлена і опублікована також низка статей про організаторську й науково-методичну працю корифеїв бібліотечної справи, видатних бібліографів, бібліотекознавців, керівників фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету С.О. Сірополка, Л.У. Биковського, М.І. Ясинського [7].

На жаль, у цей перехідний період суспільного життя бібліотеки, як і інші суспільні інституції, супроводжували серйозні проблеми.

Фінансова криза в багатьох бібліотеках спричинила скорочення штату, зменшення витрат на матеріальну базу, поповнення фондів, яке крім того гальмують тендерні закупівлі, відновлені новою владою і поширені на придбання книг, періодики. Уповільнилась закупівля комп'ютерної техніки, на сьогодні науковій бібліотеці університету ще не вистачає 20 персональних комп'ютерів, 11 принтерів, 2 сканери, 2 ксерокси, 8 сканерів штрих-кодів

Є й кадрові проблеми. Низький рівень пенсій не забезпечує оптимального рівня життя людей, тому й зростає частка працівників пенсійного віку. Посилення освітнього потенціалу працюючих розбивається об високу плату за здобуття повної вищої освіти, ступеня магістра тощо.

Вже кілька років так звана оптимізація руйнує систему масових бібліотек. За п'ять останніх років мережа масових бібліотек Хмельницької області, наприклад, скоротилася з 896 до 884 бібліотек. Серед діючих з'явилися такі симбіозні утворення, як бібліотеки-клуби (5 одиниць), клуби-бібліотеки (43), бібліотечні пункти (212), які за сумісництвом і безоплатно обслуговуються працівниками сусідніх бібліотек чи іншими фахівцями, і таких закладів набралось аж 260 [8]. Звичайно, це ослаблює виконання бібліотеками інформаційних, просвітницьких, виховних функцій. На жаль, грудень 2011 – січень 2012 рр., час підготовки і прийняття бюджетів, ще більше погіршив ситуацію – відбулись нові закриття, об'єднання, реорганізації бібліотечних закладів. Намітилася й негативна тенденція зменшення фонду масових бібліотек. Наприклад, 2010 року вони отримали 175310 документів, а списали 410410. За 2006–2010 рр. тільки по Хмельницькій обласній універсальній науковій бібліотеці ім. М. Островського фонд зменшився на 228180 примірників, по сільських – на 754 тис., а загалом по системі – на 1 млн. 103 тис. одиниць [9].

Тому в найближчій перспективі необхідно динамічно нарощувати інформаційний ресурс, особливо за рахунок електронної складової. Адже студенти-заочники, які в значній мірі послуговуються фондами масових бібліотек, тепер все частіше шукатимуть навчальну літературу в бібліотеках вищих навчальних закладів. До нас прийде міський читач, і ми його маємо обов'язково прийняти, обслужити.

Аналіз діяльності бібліотек у нових умовах висвітлює не тільки проблеми, а й точки прикладання наших зусиль.

Перед науковою бібліотекою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка стоїть невідкладне завдання здійснення по-

вної комп'ютеризації і автоматизації бібліотечних процесів, дальшого формування електронного каталогу, нарощування бази електронних видань. При цьому 2012 року основна увага буде приділена створенню електронного каталогу рідкісних і цінних видань, а їх у фонді бібліотеки є більше 27 тис., ремонту зношених книг, їх оцифруванню.

Гостро стоїть проблема площ, особливо у центральному абонементі, де зберігається більше 700 тис. документів та відділі рідкісних видань. Проблему наближення документів до читача, як і проблему площ для центрального абонементу, у значній мірі вирішило б відкриття читального залу іномовної літератури та залу періодичних видань.

Поповненню фондів, особливо найновішими виданнями, сприяло б звільнення бібліотек від обтяжливих тендерних процедур.

Все настирніше проглядає потреба в кооперації зусиль бібліотек ВНЗ, публічних бібліотек у галузі створення й використання в області корпоративного електронного каталогу, повнотекстових баз даних для якомога повного задоволення інформаційних потреб студентів, викладачів, усіх користувачів.

Варто Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України відпрацювати систему підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, у першу чергу – керівників бібліотек та завідувачів загальнобібліотечних підрозділів на базі Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України та провідних бібліотек України (Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О. Сухомлинського та наукової бібліотеки Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, зокрема), атестацію працівників бібліотек унормувати положенням, як це зроблено, приміром, для педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл.

Аналіз діяльності наукової бібліотеки К-ПНУ ім. І. Огієнка дає підстави для наступних **висновків**:

- 1) незалежність, яку отримала наша держава 20 років тому, благотворно вплинула на розвиток університетських бібліотек, без яких отримати вищу освіту неможливо;
- 2) опри труднощі перехідного періоду, удосконалювалася мережа і внутрішня структура бібліотек, започаткувалася кооперація інформаційних ресурсів, бібліотечні процеси набувають все виразніших ознак автоматизованих, комп'ютеризованих;
- 3) суттєво зріс фонд книжкових та електронних видань, удосконалювалася матеріальна база й кадровий потенціал, активізувалась наукова діяльність бібліотек;
- 4) у той же час в умовах комерціалізації взаємовідносин з'явилося чимало нових проблем, насамперед, з фінансуванням, до різких перемін у діяльності бібліотек і психологічно, і професійно не готовою виявилася значна частина працівників, поповнення фондів ускладнили відновлені тендерні процедури закупівлі книг, електронних і періодичних видань;
- 5) однак бібліотечна громадськість виявилася здатною долати ці та інші труднощі і, за умови оптимальної фінансової підтримки, сприятливого нормативного поля, перетворити бібліотеки в сучасні потужні інформаційні центри, успішно виконати функції інформаційного забезпечення навчально-виховного, науково-методичного процесу.

Список використаних джерел:

1. Прокопчук В.С. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років незалежності України: хроніка, факти /

- В.С. Прокопчук, В.М. Бунда // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2011. – Т. 17. – С. 121–146.
2. Премія заснована 2005 року і відповідно з Положенням вручається у Всеукраїнський день бібліотек, її першими лауреатами стали Л.П. Смолінська, В.М. Пархоменко, Н.Д. Крючкова, Т.М. Опря, В.М. Бунда.
  3. Див.: Офіційний вісник України. – 2010. – № 80. – С. 153–154.
  4. Прокопчук В.С. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 20 років незалежності: хроніка, факти... / В.С. Прокопчук – С. 121.
  5. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету / [ред. кол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (від. ред.) та ін.] – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – 400 с. – (Серія: «Бібліотекознавство. Книгознавство»; вип. 1); Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 2. – 648 с.
  6. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.: іл.
  7. Прокопчук В.С. Кам'янець-Подільський період у бібліотечній діяльності М.І. Ясинського / Держ. заклад «Харківська держ. б-ка ім. В.Г. Короленка»; [уклад.: Т.О. Сосновська, В.О. Ярошик]. – Х. : Харк. держ. б-ка ім. В.Г. Короленка, 2009. – С. 14–25; Його. Кам'янець-Подільський період в житті й діяльності видатних українських бібліотекознавців і бібліографів С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.І. Ясинського / В.С. Прокопчук // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матер. наук.-практ. конф. 12 листоп. 2009 р., м. Львів. – Л. : Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – С. 214–224; Його. Організаційна і бібліотекознавча праця С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.І. Ясинського у фундаментальній бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету / В.С. Прокопчук // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки : матер. всеукр. наук. конф., Кам'янець-Подільський, 6–7 жовтня 1929 р. / редкол.: В.А. Смолій, В.Ф. Верестюк, О.М. Завальнюк [та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2009 – С. 360–367; Його. Бібліотекознавчий доробок Левка Биковського кам'янецького періоду (вересень-гравень 1920 рр.) / Прокопчук Віктор Степанович // Матеріали другої науково-практичної конференції «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства» / ред. рада: Ю.Я. Бобало, А.Г. Загородній [та ін.], Львів, 23 вересня 2010 р. – Л. : Вид-во Львівського політехніки, 2010. – С. 26–33; Його. Бібліографія Л.Ю. Биковського кам'янецького періоду (1919–1920) / В.С. Прокопчук, О.В. Литвиненко // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 597–600. – (Серія: «Бібліотекознавство. Книгознавство»; вип. 2); Його. Кам'яничани-бібліотекознавці в еміграції // Подільська еміграція в контексті європейської та світової культури : матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 17–18 берез. 2011 р. – Хмельницький : Заколотний М.І., 2011. – С. 26–40; Його. Бібліотекознавчі погляди І.І. Огієнка і втілення ним їх у практику бібліотечного будівництва в Україні та західній українській діаспорі / В.С. Прокопчук // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2011. – С. 247–257. – (Серія іст. та філолог.; вип. 8); Його. Огієнко І.І., Сірополко С.О., Биковський Л.Ю. : любов до книги – кризь усе життя / В.С. Прокопчук // Матеріали третьої науково-практичної конференції «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», м. Львів, 29 верес. 2011 р. – Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – С. 130–154.
  8. Аналіз діяльності бібліотек Хмельницької області за 2010 р. / ХОУНБ ім. М. Островського ; уклад. Маковська В.В., Грудецька Т.М., відп. за вип. Н.М. Синиця. – Хмельницький, 2011. – С. 20–21.
  9. Див.: Аналіз діяльності бібліотек Хмельницької області за 2006, 2007, 2008, 2009 і 2010 рр., зроблений Хмельницькою обласною універсальною науковою бібліотекою ім. М. Островського.

В статье проанализирована деятельность научной библиотеки Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко за 20 лет украинской независимости и на основе этого определены некоторые тенденции, проблемы и перспективы развития библиотек высших учебных заведений.

Ключевые слова: вузы, университет, библиотека, информационные ресурсы, научные исследования.

The article analyzed the activities of the scientific library Kamenetz-Podolsk National University of Ivan King James for 20 years of Ukrainian independence, and on this basis identified some trends, problems and prospects of libraries of higher education institutions.

Key words: higher education, university, library science, information resources, research.

Отримано: 01.03.2012

УДК 027.7(477.43)(09)

О. Б. Айвазян,
м. Хмельницький

З ІСТОРІЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В статті йдеться про перші 20 років з історії наукової бібліотеки Хмельницького національного університету (1962–1982 рр.)

Ключові слова: НБ ХНУ, історія бібліотеки, бібліотечна рада, фонд, штат, масові заходи.

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету (НБ ХНУ) – лауреат обласної премії в галузі бібліотечної справи ім. Мелетія Смотрицького, провідний підрозділ університету, який забезпечує інформацією навчальний процес, наукові дослідження і є основною ланкою в системі розповсюдження знань. За 50 років існування бібліотека стала потужним регіональним науково-інформаційним осередком, методичним центром бібліотек вищої школи області. Напередодні ювілею прийнято оцінювати пройдений шлях, згадувати ті події та людей, які сприяли становленню і розвитку бібліотеки, створили передумови її сучасного життя.

Історію НБ ХНУ неодноразово висвітлювали в своїх статтях В.М. Петрицька, Р.М. Рибалко, О.Б. Айвазян, К.М. Чабан, В.О. Глухенька, О.П. Григоренко, В.С. Прокопчук та інші. Опубліковані матеріали знайомили читачів з основними напрямками роботи книгозбірні у різні періоди діяльності і були ґрунтовані на звітах, які зберігаються в бібліотеці з 1987 р., а також на спогадах ветеранів, керівників та співробітників. Окремі факти відображено в збірниках документів і матеріалів, підготовлених викладачем університету І.Х. Ткачуком. [1]. Ця стаття ставить за мету дослідження історії книгозбірні університету за період з 1962 до 1982 рр. на основі архівних матеріалів.

Хмельницький загальнотехнічний факультет (ЗТФ) було створено наказом по Українському політехнічному інституту (м. Львів) від 6 червня 1962 р. В наступні місяці проводилась активна робота з формування структури філіалу, штатів викладачів та співробітників. «Напевне, мало хто знає, що першим штатним

працівником факультету була бібліотекар Марія Міль (Рижук), і перші книги, що з'явилися в бібліотеці, були безкоштовно передані нам поліграфічним інститутом» [2]. 17 вересня 1962 року відбулося святкове відкриття Хмельницького ЗТФ УІІ ім. І. Федорова. Факультет було розміщено в капітально відремонтованому триповерховому будинку, де функціонували 6 аудиторій, 5 лабораторій і бібліотека з читальним залом. Отже, у вересні 1962 року бібліотека розпочала обслуговування своїх перших читачів, якими стали 250 студентів.

Нагальною проблемою новоствореного закладу стало забезпечення користувачів необхідною навчально-методичною літературою. Тому впродовж наступних навчальних років питання поповнення фонду бібліотеки знаходилося під постійною увагою керівництва. В протоколах засідання Ради факультету за 1964 р. відзначалося, що «фонд бібліотеки зріс до 7800 томів, завдяки чому студенти забезпечені основними підручниками та методичними вказівками», і, водночас, йшлося про невідкладне вжиття заходів для придбання необхідної технічної літератури [3].

Постійне зростання контингенту студентів (що у порівнянні з 1962 роком збільшився в 2 рази і становив 950 студентів), які навчалися за 12 спеціальностями, активізувало поповнення бібліотечного фонду підручниками, яких вже не вистачало. Ця проблема залишилася і в наступному навчальному році, про що говорять виступи викладачів на Раді факультету в липні 1965 р. Керівництво факультету з розумінням ставилося до проблем книгозабезпечення навчального процесу, тому в рішенні Ради факультету у п.8. було зазначено винайти фінанси на придбання необхідної кількості підручників [4].

Отже, бібліотека ЗТФ діяла практично із самого відкриття навчального закладу, обслуговуючи студентів стаціонару, заочної та вечірньої форм навчання, викладачів і співробітників інституту. Близько двох років всю роботу книгозбірні забезпечувала М.І. Міль, яка заочно здобувала фахову освіту в Харківському державному інституті культури та, водночас, практичний досвід роботи в інститутській книгозбірні. «Умови роботи першого бібліотекаря мало нагадували теперішні. Дві невеличкі холодні кімнатки були зовсім не пристосовані для зберігання книжкового фонду та обслуговування читачів. Тепла фуфайка та в'язані чобітки – це основні атрибути одягу взимку. Але природній оптимізм, комунікабельність, вміння долати негаразди допомагали Марії Іванівні в роботі і сприяли тому, що бібліотека розвивалася і мужніла». В наступному навчальному році штат бібліотеки поповнився двома штатними одиницями. До книгозбірні прийшли працювати бібліотекарями Н.Б. Беднарська та К.С. Степанець. Вони заочно навчалися в інститутах культури і були активними учасниками суспільного життя інститутського колективу. «Вечори відпочинку, поїздки в ліс, спортивні змагання, участь у художній самодіяльності – все це об'єднувало людей, посилювало бажання працювати, робити спільну справу» [5].

Із зростанням книжкового фонду, збільшенням кількості читачів, започаткуванням інформаційної і просвітницької роботи бібліотека стає невід'ємною частиною навчального й виховного процесу, і наприкінці 1967 року, згідно з наказом ректора Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування (ХТІПО), бібліотекаря Степанець Катерину Степанівну призначено на посаду завідувачої бібліотекою з 20 жовтня 1967 року [6]. В грудні того ж року, вона, як зав. бібліотекою, стала членом Ради Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування з розгляду пропозицій про присвоєння вчених звань, навчальних, методичних, конкурсних, господарських та інших питань [7].

З метою оптимізації подальшої роботи бібліотеки, особливо з питань комплектування необхідною навчальною літературою, згідно з наказом ректора № 31 від

19 лютого 1968 року в ХТПО затверджено першу бібліотечну Раду в такому складі: ст. викладач С.Г. Іванов, зав. бібліотекою К.С. Степанець, асистент Г.М. Плашова, в.о. зав. кафедрою іноземних мов Й.М. Пацула, ст. викладач В.В. Нестеровський, ст. лаборант Д.Т. Яковлева, студентка II курсу Л.П. Пальнова [8].

В наступному році робота інститутської книгозбірні удосконалювалась і розширювалась, про що свідчать матеріали звіту про роботу ХТПО за 1967–1968 навчальний рік. Згідно звіту зав. бібліотекою на Раді інституту робота бібліотеки була спрямована на забезпечення всіх груп читачів необхідною літературою, періодичними виданнями та бібліографічним обслуговуванням. Комплектування літературою проводилось шляхом попередніх замовлень за тематичними планами. Заявки на літературу погоджувались з завідуючими кафедрами і проректором з наукової та навчальної роботи. В результаті наполегливої праці викладачів та бібліотекарів фонд книгозбірні за один рік збільшився в два рази і становив на 1 липня 1968 р. 31441 примірник на суму 29510 крб. За цей рік було придбано 166 назв журналів, 35 книг та 13 найменувань журналів іноземними мовами, обслужено за єдиною реєстрацією 1644 читачі, яким видано 51317 прим. бібліотечних документів. Щоквартально видавався інформаційний бюлетень «Новини радянської і зарубіжної літератури». Оформлено картотеку «Бібліотечна Ленініана», 10 книжкових виставок і два стенди, ленінський куточок. За звітний період проведено 4 бібліографічних огляди до знаменних дат: 50-річчя радянської влади, 50-річчя Радянської армії «50 героїчних років», до 100-річчя з дня народження В.І. Леніна «Ленін в спогадах сучасників», до 50-річчя Комуністичної партії України. Як бачимо, для бібліотеки інституту, втім, як і для всіх інших книгозбірень країни, та й не тільки для них, ідеологічна складова роботи знаходилась на той час чи не на першому місці після комплектування.

Крім того, було започатковано бібліотечно-бібліографічні уроки, тобто, в усіх студентських групах I курсу проводилися бесіди на тему «Як користуватися алфавітним і систематичним каталогом» [9].

З 1968 року починається робота по створенню кафедральних бібліотек. Саме в цьому році відкривається кабінет марксизму-ленінізму. В кабінеті проводилися консультації, видавалася література: «В його фонді є 2 комплекти творів К. Маркса і Ф. Енгельса, 2 комплекти творів Леніна (4–5 видання), 5 комплектів «КПРС в резолюціях», найнеобхідніша довідкова література. Кабінетом проведено значну роботу з комплектування бібліотеки інституту необхідними навчальними посібниками та іншою літературою із суспільних наук [10].

Відтоді на окремих кафедрах, починаючи з 1969 року, створено бібліотеки з пунктами видачі, і, хоча працювали там кафедральні працівники, вся відповідальність за фонд таких книгозбірень, його поповнення та збереження лягала на бібліотеку інституту.

Не зважаючи на досягнуті результати, питання розвитку та діяльності книгозбірні і надалі знаходилося під контролем ректорату і вже в наступному навчальному році (в травні 1969 р.) знову розглядалося на засіданні Ради інституту. В доповіді проректора дано детальну характеристику роботи книгозбірні за всіма напрямками діяльності і зазначалося, що бібліотека відіграє важливу роль в роботі вузу, оскільки її призначенням є максимальне забезпечення навчальною та довідковою літературою, першоджерелами та допоміжною літературою майбутніх фахівців вищої кваліфікації. Разом з тим, бібліотеці необхідно розвивати фонд наукової літератури, надавати всебічну допомогу в справі «ідейно-політичного виховання та розвитку культурного світогляду молоді» [11]. Далі

у доповіді відзначалося, що з початку роботи інституту книжковий фонд збільшився і становить 50 тис. примірників. Лише за останні 5 місяців бібліотека придбала близько 8 тис. прим. книг завдяки ініціативі окремих викладачів [12].

Вагому допомогу в роботі бібліотеки наприкінці 60-х років ХХ століття надавали студенти, бібліотечні активісти: Трифон Наташа, Вайцблїт Рита, Зикін Тетяна, Силецька Валя – гр.МА-21; Рященко Марія, Корсун, Дубовік Ніна, Слюсарчук Валентина – гр.ХТ-21, Болотинська Тетяна з 4 курсу вечірнього відділення та багато інших. Вони проводили пропаганду книг серед студентів, допомагали своєчасній обробці видань і підтримували порядок в читальному залі, де було відкрито доступ до енциклопедичної та довідкової літератури. Найактивнішими читачами визнано кращих студентів інституту – Лозового, Шкрябко, Вернера та ін., формуляри яких охоплювали десятки книг з різноманітних галузей знань тих спеціальностей, на яких вони навчалися. Продовжувалось бібліографічне обслуговування, робота з першокурсниками. На допомогу їм в читальному залі був оформлений стенд «Як працювати над книгою». Комісія з перевірки роботи книгозбірні відзначила позитивне в роботі бібліотеки – проведення масової роботи, зокрема, організацію виставок до важливих історичних та революційних дат: ювілеїв з дня народження В.І. Леніна, Н.К. Крупської, Ленінського комсомолу «50 героических лет», до дня Радянської Конституції, до 100 – річчя періодичного закону Менделєєва, до 1 Травня та Дня Перемоги «Слава воїнам-визволителям». До послуг читачів працювали постійні виставки: «Нові книги», «Вивчаючим історію КППС», «На допомогу вивчаючим іноземну мову», «Краєзнавчий куток» та ін.; крім того, працівниками бібліотеки збирався матеріал про місто Хмельницький та область. Особлива увага надавалася збору матеріалів та літопису історії інституту. Основні статистичні показники роботи книгозбірні продовжували збільшуватися: 1968 року обслужено понад 2200 читачів, яким видано 69 тис. документів, відвідування за рік складало 36 тис. осіб.

Окрім нестачі підручників бібліотека мала й інші труднощі в своїй роботі, а саме: відсутність необхідної матеріальної бази та занадто малий штат. «Читальний зал має замалу площу, постійно переповнений і не в змозі задовольнити всі потреби студентів. Книгосховище вже два роки тому перестало відповідати зростаючим фондам. Нові книги доводиться складати на підлозі в проходах між стелажми, що сильно ускладнює пошук літератури. Виготовлені стелажі неможливо наростити, оскільки вони прогинаються. Весь штат книгозбірні складається з 4-х одиниць, в той час, коли штат книгозбірні, відкритого на рік раніше Івано-Франківського інституту нафти та газу, 16 чоловік».

Покращити матеріальну базу бібліотеки планувалося із введенням в експлуатацію нового навчального корпусу, де було передбачено приміщення для інститутської книгозбірні з трьома читальними залами, в т.ч. залу для науковців, придбання необхідних меблів та технічного оснащення: «Зокрема, ми думаємо придбати машину «АСУ-20», яка в холі університету буде давати інформацію про нову літературу за темами, що надійшла до бібліотеки, як на вокзалі вона дає інформацію про рух поїздів та вартість проїзду». Планувалося придбати збільшувач мікро-фотоплівок і машинку для друку списків нової літератури та каталожних карток, обладнати стенди з бібліотечною інформацією, провести сигналізацію тощо[13].

Ректор інституту С.М. Ганжуров відзначив, що хороша робота бібліотеки має велике значення для молодого інституту, в книгозбірні укомплектовано невеликий фонд, хоч він ще і недостатній. «Працівники бібліотеки трудять-

ся наполегливо, але треба сказати прямо, що викладачі кафедр мало допомагають їм, мало цікавляться їхньою роботою. Особливо це стосується питань комплектування навчальною літературою. Багато викладачів бувають у відрядженнях в містах, де в книжкових магазинах є необхідна література. Потрібно зв'язуватися з відповідними торговельними організаціями, щоб різними шляхами допомагати нашим працівникам бібліотеки поповнювати книжковий фонд. Колектив бібліотеки дружний, але їм потрібно допомагати, тому що їх лише 5 чоловік, тоді як по штату потрібно 16. Отже, навантаження на кожного працівника бібліотеки зараз дуже велике. В найближчий час здається в експлуатацію новий навчальний корпус, в якому буде розміщена бібліотека» [14].

Зважаючи на розширення функціональних обов'язків бібліотеки, збільшення контингенту студентів, в 1969 році штат бібліотеки почав розширюватися, але його було недостатньо для своєчасної обробки великого потоку нової літератури. Ректором М.І. Карпленко видано наказ № 421 від 18 вересня 1970 р. про залучення студентів для надання допомоги в роботі бібліотеки в зв'язку із швидким зростанням книжкового фонду та необхідністю негайного користування книгами. Згідно з наказом, декани факультетів і куратори груп мали забезпечити участь студентів у технічній обробці літератури в міру потреби бібліотеки; впродовж навчального року кожний студент повинен відпрацювати в бібліотеці не менше 5 годин у вільний від навчання час. Зав. бібліотекою К.С. Степанець зобов'язана скласти графік роботи студентів і вести облік відпрацьованих годин [15].

У червні 1969 року (Наказ № 151 від 7 червня 1969 р.) Хмельницькому інституту побутового обслуговування від Київського автодорожнього інституту було передано загальнотехнічний факультет (ЗТФ) у м. Кам'яні-Подільському. Таким чином, у бібліотеки з'явився філіал [16]. Станом на 1 липня 1970 р. книжковий фонд бібліотеки філіалу ХТПО складав 20209 прим., журналів 3482 прим., або 369 річних комплектів. Основні показники бібліотеки ЗТФ за 1969–1970 навчальний рік склали: 1009 читачів, 17235 відвідувань, 21613 прим. книговидачі. Працівниками та активом бібліотеки-філіалу проводилась масово-політична робота. Штат бібліотеки-філіалу 2 одиниці. [17]¹.

На початку 70-х років видається ряд документів, спрямованих на збереження бібліотечного фонду. Призначаються матеріально-відповідальні особи за літературу на кафедральних пунктах видачі, а на зав. бібліотекою К.С. Степанець покладаються обов'язки проводити щорічну перевірку наявності, обліку і стану літератури, яка закріплена за кафедрами і кабінетами. Крім того, згідно розпорядження по інституту, вводилась практика чергувань відповідальних по бібліотеці, в обов'язки яких входило опечатувати всі двері та здавати ключі під розписку черговому вахтеру корпусу [18]. В цей же період у 1972 р. видано перший наказ про порушення окремими студентами правил користування бібліотекою інституту, згідно з яким студентам-порушникам було оголошено догану, позбавлено права користування бібліотекою до кінця навчального року [19].

Разом з обслуговуванням читачів, роботою з фондом та ідейно-виховною діяльністю набуває значення інформаційно-бібліографічна робота, започатковується збір інформації про науковий доробок викладачів. Згідно з розпорядженням проректора з наукової роботи ректорат зобов'язав зав. кафедрами подавати до бібліотеки інституту списки наукових робіт викладацького складу кафедри з повним бібліографічним описом, а за наявністю у автора примірника наукової праці ректорат просив передати його до книгозбірні [20].

¹ Надалі статистичні показники філіалу в м. Кам'яні-Подільському входять до загальних показників бібліотеки

У 70-ті роки розпочинається активна співпраця бібліотеки з товариством «Знання», вперше організовано пересувну виставку, присвячену 50-річчю утворення СРСР. У 1972 році за наказом ректора про розподіл обов'язків між ректором та проректорами бібліотеку підпорядковано проректору з навчальної роботи. Штат бібліотеки в 1972 році склав 15 одиниць. До кожного свята окремі працівники бібліотеки отримували Почесні грамоти і подяки.

У вересні 1972 р. на Вченій раді при розгляді питання про роботу книгозбірні було відмічено, що бібліотекою проводиться певна робота із забезпечення літературою та науково-бібліографічним обслуговуванням професорсько-викладацького складу і студентів вузу. Спостерігається зростання кількісних показників роботи книгозбірні, в т.ч і фонду, який нараховував близько 200 тис. примірників. Проводяться просвітницькі заходи (80 інформаційних оглядів, 85 книжкових виставок, 8 днів відкритого перегляду нових надходжень, 5 масових заходів). Серед недоліків книгозбірні відзначалася недостатня робота Бібліотечної Ради з питань комплектування фонду та передплати періодичних видань, неповне інформування про нові надходження, слабкий зв'язок з язком бібліотеки з кафедрами по забезпеченню науково-методичною і довідковою літературою, нестаток підручників. Рішення Ради інституту щодо роботи бібліотеки давало повну характеристику діяльності з усіх її напрямків.

На виконання рішення Ради інституту, протокол № 1 від 27 вересня 1972 року (Наказ 394-в від 9 жовтня 1972 р.), створюється нова бібліотечна Рада у такому складі: І.Д. Коломієць – зав. кафедрою фізики – голова; члени ради: І.А. Германюк – зав. кафедрою політекономії і марксистсько-ленінської філософії, Г.П. Базюк – зав. кафедрою технології виробничих процесів, В. Вашека – студентка 3 курсу, член комітету комсомолу, В.К. Круглов – зав. кафедрою хімічної технології, В.М. Серветник – зав. каф. машин і апаратів легкої промисловості, К.С. Степанець – зав. бібліотекою інституту, Л.П. Фурманчук – старший бібліотекар Кам'янець-Подільського ЗТФ. Серед головних завдань Бібліотечної ради – сприяння пропаганді політики партії та керівництва країни, покращення показника книгозабезпеченості шляхом доукомплектування літератури за профілем вишу, систематичний контроль замовлень на нову літературу по тематичних планах видавництва та замовлень «Книга-поштою», а також надання допомоги бібліотеці в проведенні масових заходів, сприяння поширенню бібліографічних знань серед студентів та викладачів, аналіз планів і звітів про роботу бібліотеки та їх затвердження, запровадження автоматизованих технологій в бібліотечні процеси [21].

Отже, на початку 70-х років, через 10 років після заснування, бібліотека ХТІПО практично відповідала вимогам «Типового положення про бібліотеку вищого навчального закладу», де визначалася як наукова, навчально-допоміжна та культурно-просвітницька установа. Бібліотека відносилася до 5 групи з оплати праці, мала два структурних підрозділи: відділ комплектування та обробки; відділ обслуговування та книгозбереження, а також філіал книгозбірні в Кам'янець-Подільському загально-технічному факультеті. Штат бібліотеки складає 17 працівників, в т.ч. 2 – на ЗТФ. 1973 року бібліотеку було віднесено до IV групи за оплатою праці, а 1979 р. – до III групи [22].

Серед основних проблем бібліотеки залишалися малий штат та нестача приміщень, незважаючи на відкриття 1972 року читального залу для викладачів, де було зібрано наукову, довідкову, методичну літературу та періодику.

На допомогу науковцям в залі працювала служба міжбібліотечного абонементу. Викладачі мали змогу отримати книги з понад 25 бібліотек Радянського Союзу,

серед яких були московські: Державна бібліотека ім. Леніна (ДБЛ), Державна публічна науково-технічна бібліотека (ДПНТБ); київські: Науково-технічна бібліотека (НТБ), Центральна наукова бібліотека Академії наук (ЦНБ АН), Науково-технічна бібліотека Київського політехнічного інституту (НТБ КПІ); ленінградські: Публічна бібліотека ім. Салтикова-Щедріна, наукова бібліотека Ленінградського державного університету (НБ ЛДУ); наукові книгозбірні Львова, Одеси та ін.[23].

В середині 70-х років ХТІПО перетворюється в багатопрофільний вищий навчальний заклад, який готує спеціалістів для багатьох галузей народного господарства. Разом з інститутом розвивалася і бібліотека.

Потік нових надходжень невинно зростає, і для його якісної та вчасної організації в 1976 році було створено відділ комплектування. Його очолила Н.Б. Беднарська, яка згодом перейшла на введenu в 1978 р. посаду зам. зав. бібліотеки. В тому ж році було введено посаду завідувачки бібліографічного відділу, а на початку 80-х – чотири посади зав. секторами, головного бібліотекаря, старшого методиста. Варто зазначити, що питання збільшення штатів бібліотеки вирішувалося адміністрацією вишу в Міністерстві вищої та середньої освіти УРСР і не завжди позитивно. Так, наприклад, 1976 р. у відповідь на клопотання адміністрації інституту ректору Р.І. Сіліну надійшов лист, в якому планово-фінансове управління міністерства повідомляло, що питання повної комплектації штатів бібліотеки може бути вирішене тільки в 1977 році за умови виділення Міністерством фінансів УРСР необхідних асигнувань [24]. 1979 року Мінфін повідомляв, що питання збільшення чисельності обслуговуючого персоналу бібліотек буде розглядатися міністерством у 1980 р. [25]. Вищезазначені листи, службові записки зав. бібліотекою К.С. Степанець, зав. планово-фінансовим відділом М.А. Ткаченко та інші документи засвідчують, що адміністрацією бібліотеки та інституту проводилася активна кадрова політика, спрямована на забезпечення якісної системи обслуговування користувачів бібліотеки достатньою кількістю кваліфікованих кадрів.

Проблема нестачі приміщень для фонду та удосконалення організації обслуговування читачів бібліотеки також турбувала керівництво інституту. Наприкінці 70-х років за ініціатири ректора інституту проф. Р.І. Сіліна розпочалось будівництво 9-поверхової бібліотеки. У 1982 році будівництво закінчилось, розпочалися внутрішні роботи, які продовжувались до 1988 року, коли бібліотека здійснила переїзд у нове приміщення.

Підводячи підсумки перших 20-ти років діяльності НБ ХНУ, можемо констатувати, що за цей період було закладено основу для подальшого успішного розвитку книгозбірні. На 1.01.1983 р. фонд бібліотеки нараховував понад 508 тис. примірників. В таблиці представлено динаміку збільшення нових надходжень до бібліотеки на початку 80-х років ХХ ст.

Таблиця 1

Рік	Всього	Навчальна література	Наукова література	Довідкова література
1980	24260	14256	7064	1310
1981	32327	19048	10025	1883
1982	34278	21217	8548	3452

Площа бібліотеки в III та IV навчальних корпусах складала 1474 кв. м., на якій розташовувались 3 абонементи, 2 читальні зали на 350 посадочних місць, 19 технічних засобів. Штат бібліотеки разом з працівниками філіалу складав 36 одиниць.

Кількість читачів за єдиною реєстрацією нараховувала 7159 осіб (по базовій бібліотеці – 5889, по бібліотеці філіалу – 1270), відвідування становили близько 300 . на рік; документовидача складала понад 600 тис. примірників. Облік відвідувань та документовидачі в читальному залі навчальної літератури проводився вибірково (3 дні на місяць), на абонементх і в читальному залі наукової літератури – щоденно. В зв'язку із збільшенням відвідуваності на навчальних абонементх було відкрито короткостроковий абонемент та створено новий пункт видачі – абонемент художньої літератури. Читачі обслуговувались за студентськими квитками, викладачі – за посвідченнями.

Успішно розвивалися всі напрямки бібліотечної діяльності: комплектування, бібліографічна та просвітницько-виховна робота. За 1982 рік було придбано близько 40 тис. примірників та 4076 назв нових бібліотечних документів, проведено 121 масовий захід, де взяли участь понад 4000 читачів. Успішну діяльність МБА характеризує таблиця.

Таблиця 2

Рік	Кількість бібліотек, де абонується бібліотека	Кількість викладачів	Читачів-студентів	Кількість замовлень від читачів	Кількість виконаних замовлень	Кількість відмов
1978	89	91	48	1410	1312	44
1979	96	99	38	1121	1083	38
1980	103	111	43	954	928	29
1981	154	132	11	784	709	75
1982	69	53	12	1080	1055	25

Інформаційно-бібліографічна робота включала надання 11760 довідок, групове та індивідуальне інформування (ВРІ та ДОР), масові інформаційні заходи (11), створення бібліографічних покажчиків (2 науково-допоміжних та 2 рекомендаційних за 1982 р.), проведення ББЗ з першокурсниками (142 години, в т.ч. 58 годин практичних занять). Розпорядок роботи пунктів видачі був таким.

Навчальні абонементи – з 9⁰⁰ до 19¹⁵.

Абонемент художньої літератури – з 9⁰⁰ до 18¹⁵.

Читальний зал навчальної літератури – з 9⁰⁰ до 22⁰⁰.

Читальний зал наукової літератури та періодики – з 10⁰⁰ до 19⁰⁰.

Вихідний день – неділя. Під час сесій читальний зал навчальної літератури працював без вихідних.

Такий розпорядок роботи засвідчує, що в бібліотеці було створено належні умови для обслуговування читачів, які забезпечував колектив книгозбірні з 36 працівників. 77% працівників мали вищу освіту, 13 з них – вищу бібліотечну. Впродовж зазначеного періоду працівники бібліотеки брали активну участь у суспільному житті колективу інституту, соціалістичних змаганнях, де завжди займали перші місця й отримували перехідний червоий вимпел. Всі працівники з вищою освітою відвідували теоретичний семінар «Комуністичне виховання молоді», а працівники з середньою освітою навчалися в школі з вивчення основ марксизму-ленінізму. Крім того, згідно з наказами по інституту, працівники бібліотеки брали участь у спортивно-масовій та оздоровчій роботі, сільськогосподарських роботах, художній самодіяльності, приймальній комісії, комуністичних суботниках, здавали норми ГПО (від бігу на різні дистанції, кидання гранат, віджимання – до кульової стрільби тощо), навчалися осно-

вам цивільного захисту. За період з 1975 по 1982 рр. керівництво університету за високі показники в навчально-методичній, науковій роботі, за активну участь в забезпеченні якісного і своєчасного виконання науково-дослідних робіт та суспільному житті, виконання взятих соціалістичних зобов'язань відзначило грамотами, подяками, преміями більше 20-ти працівників. Неодноразово відзначалася і завідувача бібліотекою К.С. Степанець, а 1979 року її кандидатуру було представлено на Дошку пошани інституту.

Отже, за перші 20 років невтомної самовідданої праці було закладено основи діяльності бібліотеки вищого навчального закладу, а саме: сформовано основу навчального фонду, довідково-пошукового апарату, започатковано інформаційно-бібліографічну діяльність та просвітницько-виховну роботу, запроваджено нові технології в обслуговуванні читачів, і, найголовніше, закладено традиції життя чималого жіночого колективу, як команди фахівців, ентузіастів та однодумців.

Список використаних джерел:

1. Бібліотека – ключ до пізнання світу. До 45-річчя наукової бібліотеки Хмельницького національного університету [Текст] : довідково-бібліогр. видання / уклад. О.М. Бичко. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 50 с.; Драчук Р.В. Ми в душах храм будуємо... (До 45-річчя наукової бібліотеки Хмельницького національного університету) / Р.В. Драчук, Л.І. Іщенко. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 63 с.; Кадри для служби сервісу. Становлення та розвиток університету (1967–1994рр.) [Текст] : зб. док. і матер. / упоряд.: І.Х. Ткачук, Ю.С. Земський. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – 612 с.; Рибалко Р. Бібліотечний сервіс: ваша оцінка та пропозиції (Підсумки соціологічного дослідження в бібліотеці Технологічного університету Поділля) [Текст] / Р. Рибалко // Бібліотека вищого навчального закладу: Історія. Теорія. Досвід роботи / НБ ЛДУ ім. І. Франка. – Л., 1996. – Вип. 5. – С. 5–10; Петрицька В.М. Колективний портрет бібліотеки університету крізь призму історії [Текст] / В.М. Петрицька // Скарбниці знань університету. (До 40-річчя бібліотеки Технологічного університету Поділля). – Хмельницький, 2002. – С. 10–32; Григоренко О. Виховний і культурний центр Хмельницького державного технологічного університету Поділля [Текст] / О. Григоренко, А. Філінюк // Духовні витоки Поділля: творчі історії краю : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Хмельницький : Поділля, 1994. – Ч. 1. – С. 241–244; Айвазян О.Б. Розвиток університетського бібліотечно-інформаційного комплексу на основі сучасних інформаційних технологій (до 45-річного ювілею НБ Хмельницького національного університету) [Текст] / О.Б. Айвазян, В.О. Глухенька // Електронные ресурсы для науки и образования: материалы межвуз. науч.-практ. конф., г. Севастополь, 19–20 апр. 2007 г. – Севастополь : Изд-во Сев НТУ, 2007. – С. 121–128.
2. Перші п'ять років. Становлення та розвиток Технологічного університету Поділля (1962–1967 рр.) [Текст] : зб. док. і матер. / упоряд.: І.Х. Ткачук, Ю.С. Земський. – Хмельницький : ТУП, 2002. – С. 177.
3. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО), ф.р. 6151, оп. 1, спр. 2, арк. 1, 4
4. Там само, арк. 5, 70, 72.
5. Скарбниці знань університету (До 40-річчя бібліотеки Технологічного університету Поділля) [Текст] / уклад.: О.Б. Айвазян, К.А. Чабан. – Хмельницький, 2002. – С. 82.
6. ДАХО, ф.р. 6151, оп. 1, спр. 20, арк. 29.
7. Там само, спр. 18, арк. 101.
8. Там само, спр. 25, арк. 47.
9. Там само, спр. 38, арк. 25–27.
10. Там само, арк. 52–53.
11. Там само, спр. 34, арк. 283.
12. Там само, спр. 25, арк. 214.

13. Там само, спр. 34, арк. 293–298.
14. Там само, арк. 281–283.
15. Там само, спр. 58, арк. 118.
16. Там само, спр. 40, арк. 254.
17. Там само, спр. 68, арк. 264–265.
18. Там само, спр. 76, арк. 18, 132.
19. Там само, спр. 77, арк. 85.
20. Там само, спр. 62, арк. 2.
21. Там само, спр. 97, арк. 100.
22. Там само, спр. 104, арк. 73.
23. Там само, арк. 76.
24. Там само, спр. 210, арк. 22.
25. Там само, спр. 281, арк. 24.

В статье идет речь о первых 20-ти годах истории научной библиотеки Хмельницкого национального университета (1962–1982).

Ключевые слова: *НБ ХНУ, история библиотеки, библиотечный совет, фонд, штат, массовые мероприятия.*

The article refers to the first 20 years of the history of Khmelnytsky scientific library of National University (1962–1982).

Key words: *University scientific library, Library History, Library Board, fund, staff events.*

Отримано: 01.03.2012

УДК 027.7:378.6:355(477.43)

*Л. В. Иванова,
м. Хмельницький*

БІБЛІОТЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО: КОРОТКИЙ НАРИС ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОНОВЛЕННЯ

У статті розглядаються становлення та розвиток бібліотеки навчальної та художньої літератури Національної академії державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, як важливого інформаційно-освітнього підрозділу вищого навчального закладу та перші досягнення у запровадженні автоматизованих технологій в практику роботи.

Ключові слова: *бібліотека, література, автоматизовані технології.*

Сьогодні, коли освіта спрямована на формування цілісної особистості, широти її мислення, готовності до інноваційних процесів, коли реформа вищої освіти передбачає посилення професійної, освітньої підготовки фахівців, бібліотеки вищої школи стають важливою ланкою академічного і наукового процесів, від ресурсів і послуг яких залежить якість, зміст та забезпечення інформаційних потреб навчального процесу та наукової діяльності вузу.

Бібліотеку навчальної та художньої літератури засновано у 1970 році на базі Хмельницького вищого артилерійського командного училища, правонаступником якого у 1992 році став Інститут прикордонних військ, в подальшо-

му реформований у Національну академію Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького.

Для організації роботи книгозбірні, формування та зберігання фонду, розподілу його на навчальну та наукову літературу багато зусиль доклала перша завідувач Л.А. Пирогова.

Із створенням в 1992 році Інституту прикордонних військ України розпочався новий етап розвитку книгозбірні. Проводилась робота з формування нового фонду навчальної літератури відповідно до навчальних планів, програм вивчення дисциплін та тематики наукових досліджень. Велика увага приділялась організації довідково-бібліографічної роботи, формуванню інформаційної культури курсантів, слухачів.

За роки своєї роботи бібліотека перетворилась на справжній інформаційний і просвітницько-культурний центр Національної академії державної прикордонної служби України.

Нині це сучасна установа, яка займає провідне місце в єдиному науково-освітньому просторі ВНЗ, надає можливість всім категоріям читачів успішно навчатися за обраними напрямками підготовки, займатися науковою роботою, у вільний час ознайомлюватись з новою художньою літературою.

Інформатизація суспільства, запровадження новітніх інформаційних технологій ставлять перед бібліотеками великі, складні завдання та вимоги – надати читачеві високоякісну новітню інформацію, забезпечити вільний доступ до світових інформаційних джерел. Модернізація освіти в Україні зумовлює необхідність трансформації бібліотек в сучасні, багатофункціональні інформаційно-комунікативні центри, висуває нові вимоги до стратегії інформаційної діяльності бібліотек [1, с.22–31; 6, с.42–45]. Виконати ці складні завдання можна лише володіючи потужними базами даних, використовуючи світові інформаційні мережі.

З 2007 року в бібліотеці Національної академії державної прикордонної служби України запроваджено комп'ютерні технології в усі бібліотечні, інформаційні та управлінські процеси. Технологічне середовище бібліотеки удосконалено завдяки програмі Міжнародного співробітництва в рамках проекту HUREMAS. При цьому встановлено і налагоджено автоматизовану бібліотечно-інформаційну систему «УФД / Бібліотека», створену на базі сучасних технологій і стандартів обробки та збереження інформації.

Сьогодні локальна комп'ютерна мережа об'єднує 28 сучасних комп'ютерів і має вихід в єдину інформаційну мережу Інтернет. Важливим досягненням книгозбірні стала організація електронної видачі видань. У 2011 році було створено електронну бібліотеку. Сьогодні її приєднано до єдиної комп'ютерної мережі академії, тому вона розширює можливості з надання бібліотечних послуг.

Автоматизація інформаційно-бібліотечних процесів і всі пов'язані з цим нововведення позитивно сприймаються користувачами, які відзначають сучасність, оперативність, доступність та комфортні умови роботи з інформацією. У разі виникнення труднощів у самостійній роботі з інформацією, користувачі можуть отримати консультаційну допомогу від співробітників бібліотеки.

З метою ефективного використання автоматизованих технологій все більшої актуальності набуває процес навчання користувачів. Для оволодіння навиками пошуку інформації – розроблено цикл занять з інформаційної культури. В ході занять читачі знайомляться з наявними ресурсами, їх особливостями, можливостями електронного каталогу.

Автоматизація бібліотечних процесів, інформатизація та наявність професійного колективу, спроможного виконувати свою роботу на суттєво новому

рівні, надає бібліотеці Національної академії державної прикордонної служби України можливості забезпечення нових освітніх технологій шляхом оперативного доступу до наявних ресурсів бібліотеки, надання широкого спектру нових послуг, змінюючи свої організаційні структури, передбачаючи нові інформаційні потреби академії при формуванні своїх інформаційних ресурсів [2; 3].

В перспективах розвитку інформаційних технологій бібліотеки – створення сайту бібліотеки та формування електронних масивів, які нададуть користувачам можливість ефективно орієнтуватися в її інформаційному просторі через Інтранет / Інтернет, що особливо актуально для слухачів дистанційної форми навчання; розвиток та реконструкція мережевих комунікацій, поновлення технічного парку, продовження ретроконверсії.

Своє майбутнє бібліотека бачить у розвитку інноваційних методів роботи, створенні нової інфраструктури інформаційного, довідкового обслуговування, максимально комфортного бібліотечного середовища для всіх категорій користувачів.

Список використаних джерел:

1. Айвазян О.Б. Сучасні інформаційні технології в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету [Текст] / О.Б. Айвазян, В.О. Глухенька, В.М. Петрицька // Комп'ютерні технології в Хмельницькому національному університеті: Інформ. зб. / за ред. С.Г. Костогриза. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – С. 22–31.
2. Айвазян О.Б. Університетська книгозбірня як частина єдиного освітнього простору в історичній перспективі [Текст] / О.Б. Айвазян // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. – 2008. – Вип.1. – С. 271–273.
3. Дригайло В.Г. Основы организации работы библиотеки вуза : науч.-практ. пособ. / В.Г. Дригайло. – М. : Либерия-Бибинформ, 2007. – 624 с.
4. Журавльова І. Доступність і відкритість інформації у стратегії розвитку бібліотеки ВНЗ [Текст] / І. Журавльова // Вища школа. – 2008. – № 7. – С. 44–59.
5. Кучерявая Н.Н. Библиотека вуза: новые задачи и возможности [Текст] / Н.Н. Кучерявая // Науч. и техн библиотеки. – 2001. – № 3. – С. 19–25.
6. Повсвистак О. Інформаційний простір бібліотеки : нові технології – нові можливості [Текст] / О. Повсвистак // Персонал. – 2005. – №4. – С. 42–45.

В статье рассматривается становление и развитие библиотеки учебной и художественной литературы Национальной академии Государственной пограничной службы Украины им. Б. Хмельницкого, как важного информационно-образовательного подразделения высшего учебного заведения и первые достижения по внедрению автоматизированных технологий в практику работы.

Ключевые слова: библиотека, литература, автоматизированные технологии.

The article concerns foundation and development of academic and fiction literature library in the National Academy of the State Borderguard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi as an important informative-educational unit of Higher educational establishment and first achievements in the sphere of automatic technologies usage in practical work.

Key words: library, literature, automatic technologies.

Отримано: 20.06.2012

ДРУКАРСТВО В МИНЬКІВЦЯХ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XIX ст.

Стаття містить історичний огляд діяльності польської та єврейських друкарень Миньківців наприкінці XVIII – першої третини XIX ст. та список їхньої книговидавничої продукції.

Ключові слова: друкарня, польський друк, єврейський друк, Поділля.

Власник маєтку у Миньківцях екс-майор Ігнацій-Сцібор Мархоцький був добре відомим як дивак не тільки на Поділлі, а й за його межами. Однією з найвідоміших його витівок було оголошення свого маєтку, до складу якого входило 19 поселень, окремою державою «*Państwo Minkowieckie*». Під час війни 1812 року він навіть оголосив її нейтральною державою й виставив на кордоні своєї держави стовпи з написом «*Granica państwa neutralnego Minkowieckiego od państwa Rosyjskiego*». Його ексцентрична поведінка та спосіб господарювання притягували увагу і сучасників, і потомків. Серед його різноманітних захоплень була й друкарська справа, до вивчення спадку якої зверталось чимало дослідників і краєзнавців.

Перші спроби узагальнення відомостей були зроблені відомими дослідниками Поділля Ю. Ролле [1], Ю. Сіцінським [2], І. Огієнком [3], М. Суслопаровим [4] у останній чверті XIX – першій чверті XX ст. Паралельно польські науковці (Й. Бандтке [5], родина польських бібліографів Естрейхерів [6], колектив дослідників під керівництвом А. Кавецької-Гричової [7]) намагалися зафіксувати інформацію про національну видавничу продукцію Миньківців. Їхні результати використали вітчизняні дослідники Я. Ісасвич та Я. Запаско [8]. Результати цих студій активно використовувалися подільськими краєзнавцями.

С. Боровий [9], Г. Перлін [10] звернули увагу на діяльність єврейського верстату і в Миньківцях. Але окрема розвідка, присвячена місцевим єврейським друкарням, належить сучасному ізраїльському досліднику В. Лукіну [11], який використовував історичні реконструкції Хаїма Фрідберга [12] та Авраама Яари [13].

Крім згаданих публікацій для укладання списку видань миньковецьких друкарень використовувалися електронний «*Katalog Podstawowy (tzw. Stary) druków wydanych do 1949 roku włącznie*» Ягеллонської бібліотеки (Краків, Польща) [14], матеріалами бібліографічного покажчика «*Thesaurus of the Hebrew book*» Й. Вінограда [15], підготовленого ізраїльським Інститутом бібліографічної інформації.

Під впливом ідей Просвітництва, усвідомлюючи капіталістичні віяння, Мархоцький прагнув економічних, соціальних, навіть культурних реформ у власному маєтку. Він спробував розвивати виробництво, спорудивши суконну, каретну і паперову фабрики, цегельний завод. Для розвитку торгівлі відкривав заїзди та крамниці, ремонтував шляхи.

Ідеали Просвітництва вимагали турбуватися про людей, які проживали в його маєтку. Для них відкрив він школу, аптеку, лікарню та друкарню. Остання вперше згадується 1792 року [16]. Для друку використовувався папір власного виробництва, з водяними знаками – герб Ostoya (родинний герб Мархоцького) [1, с.23]. Пристосовуючись до рішень Чотирирічного Сейму, Мархоцький за-

початкував нову систему господарювання та запровадив соціальні реформи. У книзі «Ustawa dla urzędzenia ziem dziedzicznych» («Положення про облаштування дідичних земель») (1796) ним було визначено систему управління, керування господарством, коло обов'язків, розпорядок роботи адміністрації маєтку та його службовців, зокрема адвоката, лікаря, аптекаря, акушерки тощо. Облаштуванню вівчарні та розвитку суконого виробництва було присвячено наступний друк «UrządzenieowczarniwpaiństwieMińkowieckim» («Облаштування вівчарні в містечку Миньківці»), 1797). Низка брошур висвітлювала систему стосунків власника та різних соціальних груп маєтностей. Взаємовідносини з мало – й безземельною шляхтою маєтку були закріплені друком «Prawoszlacheckie» («Право шляхетське», 1804). Скасування панщини й заміна її чиншом було проголошено брошурою «Ustawyrolników» («Устав для селян, 1804). Відомо також, що стосунки з великоросами-старообрядцями, визначалися окремими правилами. Решта нововведень згодом було викладено у брошурі «Prawamiasta Mińkowiec» («Право міста Миньківці», 1819). Згідно з цим «Правом» міщани-християни були звільнені від усіх податків, крім чиншового, набували свободу віросповідання, торгівлі, виборності судів, місцевого самоврядування. Окремо власник визначив права євреїв.

Зміст подібної видавничої продукції викликав незадоволення заможної шляхти. Сусідні поміщики старанно розшукували кожний примірник цих видань для їх знищення [1, с.19], тому вони сьогодні є значною бібліофільською рідкістю.

Крім господарчих та соціальних, Мархоцький запроваджував нововведення у релігійне життя маєтку. Так, ним було відроджено язичницьке давньоримське свято Церери, свято врожаю, верховним жерцем якого він обрав себе [2, с.785]. Впродовж 1796–1825 років він проголосив понад 60 морально-етичних промов до «підданих», з яких 13 надрукував. До щорічного свята врожаю 15 серпня виголошувалася святкова доповідь про досягнення господарства за минулий рік. Сім таких промов також було надруковано. Серед їх авторів І.-С. Мархоцький, директор барської школи Я. Подгородецький, службовці маєтку Стефан і Адам Тжисецькі.

Друкарня обслуговувала й інші потреби. Так, під час чумної епідемії на Поділлі 1797 року тут було надруковано брошуру про спосіб лікування хвороби барона фон Аша. До речі, вже у XX ст. український історик В.Д. Огамановський довів, що справжніми авторами цього способу були українські лікарі І. Рембовський та Вишатницький, а барон Аш, використавши свою посаду керівника лікарської служби 1-ї Російської армії, оприлюднив їх матеріал під власним прізвищем [17]. 1819 року в цій друкарні побачив світ уривок з поеми «Aniela» Т. Заборовського (1799–1828), присвяченої походу Болеслава Хороброго на Київ у 1018 р.

Друкарня виконувала і приватні замовлення, наприклад, кам'янецького лікаря М. Шахіна [16] – першої подільської краєзнавчої книги «O wodzie mineralnej kamienieckiej» («Про мінеральну кам'янецьку воду, 1804), директора польської театральної трупи у Кам'янці-Подільському Я. Камінського (1777–1855) на випуск «Hamlet» В. Шекспіра та «Piada» Гомера [2, арк. 27].

Тривалий час друкарню очолював Веселовський. 1824 року Мархоцький запросив очолити друкарню Й. Вагнера, керівника друкарні босих кармелітів у Бердичеві. Останній по смерті власника 1827 року, отримав право розпоряджатися нею і вивіз її до Дунаївців (тепер Хмельницької обл.), а згодом до Кам'янця-Подільського.

Паралельно з «панською ініціативою» виявляла себе і єврейська. Яскраво це проявилось і в друкарській справі.

З 1795 року єврейські книги розпочав друкувати Іехезкель бен Шеваха, який переїхав з Межирова. Його матеріально підтримали, як повідомляє В. Лукін, місцеві євреї Йосеф та його син Моше, який згодом став відомим як Моше Мадпис (Друкар) [11]. Вони випустили перші видання збірника галахічних правил написання філактерій і мезуот «Барух ше-Амар» Шимшона бен Еліезера, містичні коментарі до книги «Когелет» (Еклезіаст) учня р. Дов Бера з Межерича і р. Іехієля Міхеля зі Золочева – Беньяміна бен Агарона «Амтахат Біньямін», а також відомий, наприклад, кабалістичний твір «Орга-йошер» Меїра бен Єгуда-Лейба Поперша та інші. Але зі смертю компаньонів Іехезкель бен Шеваха вимушений був повернутися в Межирів. Разом з ним переїхав миньковецький робітник Іехіель-Міхель Каган, який перевіз й деякі друкарські матеріали. А нащадки Моше Мадписа (ймовірно Естера Мошкова, яка згадується подільським губернатором як власниця друкарні) продали успадковану ними частину видавничого обладнання друкарям Белозерки [9, с.52].

1803 року Аврагам Мордахай бен Шеваха (ймовірно, брат попереднього друкаря) перевіз з Межирова свій друкарський верстат, і випустив друком «Сефер га-мефуар» відомого кабаліста Мольхо Шломо. Ймовірно, тут працював друкарем син вище згаданого миньковецького робітника Іцхак бен Іехіель, який вказав своє прізвище у вихідних відомостях до Мідраша Танхума (1803) [2, арк.39]. Цього ж року в Миньківцях відкрив друкарню Менахем Мендл бен Аврагам, який оприлюднив, наприклад, твори ще одного хасида – учня р. Дов Бера з Межерича і р. Іехієля Міхеля зі Золочева – Йосеф-Йоська бен Іцхака «Єсод Йосеф» і «Лікутей Йосеф». Після 1804 року із-за переслідування цензури перестали вказувати власників друкарень, тому складно встановити, де саме працював друкарем Сруль-Ісраель бен Іцхак, який брав участь у роботі з перевидання «Мідраша Танхума» (1805) [2, арк.39]. До 1818 року відкрилася ще друкарня Хаїма бен Іцхака, де було надруковано книгу «Нахалат Цві» – твір з єврейської етики з переказами сюжетів із «Зогару», автором якого був Цві-Гірш бен Єрахміель.

Миньковецька друкарня була єдиною, де видано стільки книг ТАНАХа, псалмів, сліхот, мідрашів, Галахи, молитовників, що склали майже половину її книговидавничого репертуару. Тобто, якщо говорити про якийсь напрям друку, то його можна визначити як богословський та богослужбовий. Серед інших напрямків друку слід згадати випуск книг Кабали: збірника «Маасей га-Шем» Аківа-Бер бен Йосефа, призначеного для широкого використання і складеного з багатьох кабалістичних творів, «Маргаліот га-Тора» Цві-Гірш бен Шмуель Занвеля, «Тікуней га-Зогар», «Шаарей Ційон» Натан-Ноте бен Моше Ганновера, а також єдине видання «Маген Давида» Давида Шмуеля з Деражні. Тільки 4 твори належали хасидським авторам.

Як повідомляє В. Лукін [9], книги, надруковані в Миньківцях, користувалися особливою повагою серед євреїв. Якість їх виконання дозволяла авторитетним рабинам рекомендувати цю друкарню бажаним видавати свої праці. В апробації барського рабина Давида бен Ізраїля Лейкіса до «Тана де-вей Еліягу» (1796) сказано: «...Я вирішив дати апробацію..., хоча книга вже надрукована минулого року в Жовкві... я забороняю під загрозою неминучого хереми рабинів передрук цієї святої книги «Тана де-вей Еліягу» в цій країні впродовж десяти років з нижчезазначеного числа без дозволу видавця, його компаньонів і друкарів міста Миньківці» [10, с.125]. Для здійснення видання Мідраша Танхума 1805 року дозвіл надав відомий цадик Леві-Іцхак Бердичівський [2, арк. 39], але здебільшого миньковецькі друкарі співпрацю-

вали з місцевим рабином Яаковом Цві бен Егуда-Лейбом, який очолював і рабинський суд Ушицького повіту.

Наприкінці XVIII – першої третини XIX ст. у Миньківцях було надруковано 62 видання, з яких 20 – польські. Друкарня власника маєтку обслуговувала в першу чергу його потреби та інтереси, малаймовірно, що мала комерційний успіх. Єврейські друкарі, сплачуючи податки І.-С. Мархоцькому, мали випускати економічно вигідні видання, тому їхня продукція різноманітніша. Таким чином, приватновласницький статус містечка сприяв його перетворенню на потужний центр друкарської справи на Поділлі.

У Миньківцях наприкінці XVIII – першої чверті XIX ст. були надруковані наступні книги:

1795

1. **Шимшон** бен Еліезер. Барух ше-Амар = [Благословен Той, хто мовив] / Шимшонбен Еліезер. – [Миньківці, 1795]. – *Закони написання філактерій.* – *Іерут.*

1796

2. **Біньямин** бен Агарон зі Злочева. Амтахат Біньямин = [Торба Веніамина] / Біньямин бен Агарон зі Злочева. – Миньківці : Друк. Йосефа бен Іцхака, Ісхезкеля бен Шеваха & К°, 1796. – *Хасидизм.* – *Іерут.*
3. **Marchocki I.-S.** Ustawa dlaurządzeniaziemdziedzicznych= [Положення про облаштування ділчних земель] / Ignacy Ścibor Marchocki. – Mińkowce : Druk. I.-Ś. Marchockiego, 1796. – 14 s.
4. **Podhorodecki J.** Mowa dnia 15 miesiąca sierpnia 1796 roku w dzień obchoduuroczystościrolniczychw Mińkowcachmiana = [Промова, проголошена 15 серпня 1796 року в день святкування землеробських торжеств, що проходили у Миньківцях] / J. Podhorodecki. – Mińkowce : Druk. I.-Ś. Marchockiego, 1796. – 14 s.

1797

5. **Аводат** га-Йамім = [Щоденна робота]. – Миньківці, 1797. – *Іерут.*
6. **Зехарья-Мендл** з Ярослава. Дархей Цедек = [Шляхи праведного] / Зехарья-Мендл з Ярослава. – Миньківці, [1797]. – *Хасидизм.* – *Іерут.*
7. **Поперш** Меір бен Егуда-Лейб. Ор га-йошер = [Праведне світло] / Поперш Меір бен Егуда-Лейб. – Миньківці : Друк. Моше бен Йосефа, Ісхезкеля бен Шеваха & К°, 1797. – *Кабала.* – *Іерут.*
8. **[Marchocki I.]** Naukaduchowanadzień 31 grudnia, czyliostatnidzień kończącegosię 1797 r., przezobywatelaMarchockiegomiana = [Проповідь на день 31 грудня, тобто останній день минаючого 1797 року, громадянином Мархоцьким проголошена] / Ignacy Ścibor Marchocki. – Mińkowce : Druk. I.-Ś. Marchockiego, 1797.
9. **Marchocki** Ignacy Ścibor. UrządzenieowczarniwpaiństwieMińkowieckim, iinnychdziedzicznychdobrachrządcomfolwarkówdozachowaniaipodanych = [Облаштування вівчарні в містечку Миньківці та інших ділчних маєтках, переданих під догляд управителя фільварків] / Ignacy ŚciborMarchocki. – W Mińkowcach, 1797. – 40 s.
10. **Sposoble** czeniachorującychnazarazepowietrzaczylizumewJassachpraktykowanyprzezbaronavonAschktoryprz yokazującysię wtymroku 1797 powietrzudlaobywatelówpowiatu Uszyckiego końcemratowaniasiebiesamychiswoichpoddanychstaraniemobywatelategoż powiatu Uszyckiego do druku podany = [Спосіб лікування хворих на повітряну заразу, тобто чуму, в Яссах застосований бароном фон Ашем до громадян Ушицького повіту під час нездорового повітря того ж 1797 р. для порятунку самого себе і своїх підданих, старанням громадянина того ж Ушицького повіту до друку поданий]. – Mińkowce : Druk. I.-Ś. Marchockiego, 1797. – 18 s.

1798

11. **[Аківа-Бер** бен Йосеф]. Маасей га-Ашем = [Діяння Господа] / Аківа-Бер бен Йосеф. – Миньківці : Друк. Нафтули бен Шмуеля, 1798. – *Кабала.* – *Іерут.*

12. **Тана** де-вей Еліягу = [Законовчитель з дому Еліягу]. – Миньківці, 1798. – *Мідраші, Тлумачення. – Іерус.*
13. **Тана** де-вей Еліягу = [Законовчитель з дому Еліягу]. – Миньківці : [Друк. Ісхезкеля бен Шеваха & К°, 1798]. – *Мідраші, Тлумачення. – Іерус.*

1799

14. **Мідраш** Раба = [Великі тлумачення]. – Миньківці : Друк. Ісхезкеля бен Шеваха & К°, 1799. – *Іерус.*
15. **Trzeciecki** A. Mowaopocieczachstanurolniczegodnia 15 sierpnia 1798 rokuwdzienobchoduuroczystościrolniczejw Mińkowcachprzez... profesoraszkoły Mińkowieckiejmiana = [Промова про розваги землеробів 15 серпня 1798 року у день святкування землеробської урочистості в Мінковцях ... проголошена професором школи Миньковецької] / Adam Trzeciecki. – W Mińkowcach : Druk. I.-Ś. Marchockiego, 1799. – [14] s.
16. **Trzeciecki** S. Mowadnia 15 miesiącasierpnia 1799 rokuwdzień obchoduuroczystości Rolniczejw Mińkowcach = [Промова 15 серпня 1799 року у день святкування землеробської урочистості в Мінковцях] / Stefan Trzeciecki. – [Mińkowce] : Druk. I.-Ś. Marchockiego, 1799. – 9 s.

1800

17. [**Невїм** у-Ктубїм] = [Пророки та Писання]. – Миньківці : Друк. Ісхезкеля бен Шеваха & К°, 1800. – *Іерус.*

1801

18. **Marchocki** I. Mowadnia 15 miesiącasierpnia 1801 rokuwdzień obchoduuroczystościrolniczejw Mińkowcachmiana = [Промова 15 серпня 1801 року у день святкування землеробської урочистості в Мінковцях проголошена] / Ignacy Ścibor Marchocki. – Minkowce : Druk. I.-Ś. Marchockiego, 1801. – 8 s.

1803

19. **Йосеф-Йоська** бен Іцхак. Єсод Йосеф = [Підвалини Йосифа] / Йосеф-Йоська бен Іцхак. – Миньківці : Друк. Менахема Менделя бен Аврагама, 1803. – *Кабала. – Іерус.*
20. **Йосеф-Йоська** бен Іцхак. Лікутей Йосеф = [Збірник Йосифа] / Йосеф-Йоська бен Іцхак. – Миньківці : Друк. Менахема Менделя бен Аврагама, 1803. – *Коментарі. – Іерус.*
21. **Мідраш** Танхума = [Тлумачення Танхума]. – Миньківці, 1803. – *Іерус.*
22. **Мольхо** Шломо. Сефер га-мефоар = [Блискуча книга] / Мольхо Шломо. – Миньківці, 1803. – *Кабала, проповіді. – Іерус.*
23. **Занвель** Цві-Гірш бен Шмуель. Маргалійот га-Тора = [Перлини Тори] / Занвель Цві-Гірш бен Шмуель. – [Миньківці, 1803]. – *Кабала. – Іерус.*
24. **Сіфрі** = [Коментарі Сіфрі до Тори]. – Миньківці, 1803. – *Галаха. – Іерус.*
25. **Разіель** га-малах. Емунот амаміїот = [Книга ангела Разієля. Народні вірування]. – Миньківці, 1803. – *Іерус.*
26. **Сіфра** де Адам-Кадмон = [Книга первинної людини]. – Миньківці, 1803. – *Кабала. – Іерус.*

1804

27. **Мідраш** Брейшит Раба = [Велике тлумачення до Книги Буття]. – Миньківці, 1804. – *Іерус.*
28. **Сіфрі** = [Коментарі Сіфрі до Тори]. – Миньківці, 1804. – *Галаха. – Іерус.*
29. **Marchocki** Ignacy Ścibor. Prawoszlacheckie, nadaneprzezI. Ścibora Marchockiegoswoimpoddanymorazumowaczynszowaznimi = [Право шляхетське, надане I. Сцібором Маршоцьким своїм підданам та угода чиншова з ними] / Ignacy ŚciborMarchocki. – W Mińkowcach, 1804. – 10 s.
30. **Marchocki** Ignacy Ścibor. Ustawyrolników = [Устав для селян] / Ignacy ŚciborMarchocki. – W Mińkowcach, 1804. – 10 s.
31. **Podhorodecki** J. Mowadnia 15 miesiącasierpnia 1804 rokuwdzień obchoduuroczystościrolniczejw Mińkowcachmiana = [Промова, проголошена 15 серпня 1804 року у день

- святкування землеробської урочистості в Мінковцях] / J. Podhorodecki. – Minkowce : Druk. I. Marchockiego, 1804. – 14 s.
32. [Shahin M.] Jasnie wielmożnemu Generalowi leitnantowi Kamieńca Podolskiego wojennemu Gubernatoru Zarządzającemu Guberniami Podolską i Wołyńską i różnych orderów kawalerowi Magnusowi Mikolajewiczowi Essenowi pierwszemu, dnia 24 Czerwca roku 1804 na wieczną pamięć uszanowania swego Shahin Marcin Medycyny Doktor. O wodzie mineralnej Kamienieckiej = [Ясновельможному генерал-лейтенанту, військовому губернатору Кам'янець-Подільського, управляючому Подільською та Волинською губерніями і кавалеру різних орденів великому Миколаю Ессену першому, 24 червня 1804 року на вічну пам'ять про себе Шахін Мартін, доктор медицини. Про мінеральну воду Кам'янецьку]. – Mińkowce : Druk. Marchockiego, 1804. – 45 s.

1805

33. **Мідраш** Танхума = [Тлумачення Танхума]. – Миньківці, 1805. – *Іерум*.
34. **Homér**. [Iliada]. – W Mińkowcach, [1805].
35. [Marchocki I.] Przymierze dziedzica z poddanyimi rolnikami = [Угода дідача з підданими селянами] / Ignacy Marchocki. – Mińkowce : Druk. I. Marchockiego, 1805.
36. **Szeksypr Wil**. Hamlet = [Гамлет] : tragedia / Wil. Szeksypr ; przekł. z niem. J.N. Kamińskiego. – W Mińkowcach, 1805.

1806

37. **Хаміша** хумшей Тора = [П'ятикнижжя]. – Миньківці, 1806. – *Іерум*.

1807

38. **Trzecięcki S**. Mowa dnia 15 miesiąca sierpnia 1807 roku w dzień obchodu uroczystosci rolniczej w Mińkowcach miana = [Промова, проголошена 15 серпня 1807 року в день святкування землеробської урочистості в Мінковцях] / S. Trzecięcki. – Mińkowce : Druk. Marchockiego, 1807. – 10 s.

1810

39. **Маане** лашон = [Молитви для інвалідів і померлих]. – Миньківці, 1810. – *Іерум*.
40. **Седер** сліхот ке-мінгаг Полін = [Порядок молитов каяття за звичаєм громад Польщі]. – Миньківці, 1810. – *Іерум*.

1811

41. **Сліхот** ке мінгаг Полін катан ве Полін гадоль = [Молитви каяття за звичаєм громад Великої та Малої Польщі]. – Миньківці, 1811. – *Іерум*.
42. **Сефер** Телілім = [Псалми]. – Миньківці, 1811. – *Іерум*.

1812

44. **Сліхот** ке мінгаг Полін катан ве Полін гадоль = [Молитви каяття за звичаєм громад Великої та Малої Польщі]. – 2-ге вид. – Миньківці, 1812. – *Іерум*.
45. **Гановер** Натан-Ноте бен Моше. Шаарей Ційон = [Брама Сіону] / Гановер Натан-Ноте бен Моше. – Миньківці, 1812. – *Кабала*. – *Іерум*.
46. **Кінот** = [Жалобні плачі на 9 Ава]. – Миньківці, 1812. – *Іерум*.

1815

47. **Marchocky I**. Zmowywdniu 25 grudnia 1814 r., jakowdniunaznaczonymnaobchódpamiętkiipodziękowania Boguzaprzywróconypokójwcały Europeiobszernejkrainieimperji Rosyjskiej, przezobywatelaidziedzica Marchockiego, wkościelekatolickimmińkowieckimmianej, wyiataczęścdruga, czyli raczejKonkluzjagdyż całamowajestzadługa, tazaś częśc dlaprotzebyobjasnieniapewnychokolicznoscipzedrukowana = [3 промови дня 25 грудня 1814 р., який призначений на святкування пам'яті і подяки Богу за відновлення миру в усій Європі і великій країні Російської імперії, проголошеної громадянином і спадкоємцем Мархоцьким в мінковецькому католицькому костелі, вилучена частина друга, тобто, скоріше, закінчення, тому, що вся промова дуже

довга, ця ж частина для потреби роз'яснення певних обставин передрукована] / Ignacy Ścibor Marchocki. – Mińkowce : Druk. I.-S. Marchockiego, 1815. – 9 s.

1817

48. **Седер** «Шодем-Алейхем» вє «Аткину Сеудата» = [Порядок «Мир вам» і «Приготуйте трапезу» – співів до суботнього обряду]. – [Миньківці, 1817]. – *Ієрит*.
49. **Відаш** ді Еліягу бен Моше. Тоцот хаїм = [Вітоки життя] / Відашді Еліягу бен Моше. – [Миньківці], 1817. – *Мораль*. – *Ієрит*.

1818

50. **Хотш** Цві-Гірш бен Єрахміель. Нахалат Цві = [Набутки Цві] / Хотш Цві-Гірш бен Єрахміель. – Миньківці : Друк. Хаїма бен Іцхака, [1818]. – *Мораль та розповіді з «Зогару»*. – *Ієрит*.

1819

51. **Давид** бен Шмуель з Деражні. Маген Давид = [Щит Давида] / Давидбен Шмуель з Деражні. – Миньківці, [1819]. – *Кабала*. – *Ієрит*.
52. **Marchocki** Ignacy. PrawamiastaMińkowiec = [Право міста Миньківці] / Ignacy ŚciborMarchocki. – Mińkowce : Druk. I.-S. Marchockiego, 1819. – 80 s.
53. **Zaborowski** T. Aniela : ustepz Poematu Rycerskiego, któregoprzedmiotem jest zdobycie Kijowarzez Bolesława Chrobregowroku 1018 = [Анеля : уривок з лицарської поеми про завоювання Києва Болеславом Хоробрим у 1018 році] / T. Zaborowski. – W Mińkowcach : Druk. I.-S. Marchockiego, 1819. – 55 s.

1820

54. **Орхот** Цадикім = [Шляхи праведних]. – Миньківці, [1820]. – *Мораль*. – *Ієрит*.
55. **Орхот** Цадикім = [Шляхи праведних]. – Миньківці, [1820]. – *Мораль*. – *Ієрит*.
56. **Шимшон** бен Еліезер. Барух ше-Амар = [Благословен Той, хто мовив] / Шимшонбен Еліезер. – Миньківці, [1820]. – *Закони написання філактерій*. – *Ієрит*.
57. **Тікуней** га-Зогар = [Виправлення «Зогару»]. – Миньківці, [1820]. – *Кабала*. – *Ієрит*.

1825

58. **Marchocky** I. Mowa religijna na dzień stycznia (Januarius???) 1825, w świątyni mińkowieckiej przez... (obywatela Marchockiego miana) = [Релігійна промова на день січня 1825, в святині міньковецькій, громадянином Мархоцьким проголошена] / Ignacy Ścibor Marchocki. – Mińkowce, 1825.

1826

59. **Зерахья** га-Ієвані. Сефер га-йошер = [Книга праведного] / Зерахьяга-Ієвані. – Миньківці, 1826. – *Мораль*. – *Ієрит*.

1827

60. **Разіель** га-малах. Емунот амаміїот = [Книга ангела Разієля. Народні вірування]. – Миньківці, 1827. – *Ієрит*.

1832

61. **Відашді** Еліягу бен Моше. Решит хохма га-кацар = [Скорочені «Початки мудрості»] / Відашді Еліягу бен Моше, Пойту Йосиф. – Миньківці, 1832. – *Мораль*. – *Ієрит*.

???

62. **Махзор** ім тайг мі-коль га-шана = [Святковий молитовник на весь рік]. – Миньківці, 1??? – *Ієрит з перекладом на ідиш*.
63. **Хок** ле-Ізраель = [Закони Ізраїлю]. – Миньківці, 1??? – *Коментарі*. – *Ієрит*.

Список використаних джерел:

1. Rolle I. Drukarnie na kresach multanskich / I. Rolle // Rochnik dla archeologow, numismatow i bibliografii polskich. – Krakow, 1873. – S. 16–31.
2. Сецинский Е. Подольские типографии и издания / Е. Сецинский // Подольские епархиальные ведомости. – 1903. – № 46 (Неофиц. часть). – С. 1375–1384; Його ж.

- Начерк подільського книгодрукування [Машинопис] / Ю. Сідинський. – Проскурів, 1934 // Фонди Хмельницького обласного краєзнавчого музею. – КП 41526 / ДК 8790.
3. Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко ; упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М.С. Тимошик. – К. : Либідь, 1994. – 368 с.
  4. Суслопаров М. Друкарні Поділля : іст. зап. / М. Суслопаров // Бібліол. вісти. – 1923. – № 4. – С. 109–111.
  5. Bandtkie J.S. History adrukarnw Krolestwie : w 3 t. / J.S. Bandtkie. – Krakow, 1826. – Т. 2. –304 s.
  6. Estreicher K. Bibliografia Polska / K. Estreicher. – Krakow, 1872–1908. – Cz. 1–3, t. 1–22
  7. Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Zesz.6 : Malopolska – Ziemie Ruskie / Oprac. A. Kawecka-Gryczowa. – Wroclaw ; Krakow, 1960. – 349 s.
  8. Запаско Я.П. Пам'ятки книжкового мистецтва : каталог стародруків, виданих на Україні : в 2 ч. / Я.П. Запаско, Я.Д. Ісасвич. – Л. : Вища шк., 1981–1983.
  9. Боровий С. З історії єврейської книги на Україні / С. Боровий // Бібліол. вісти. – 1925. – № 1–2. – С. 47–58; 1926. – № 1. – С. 36–48.
  10. Перлин Г. Нотатки з історії єврейського друку на Україні / Г. Перлин // Бібліол. вісти. – 1928. – № 1. – С. 123–126.
  11. Лукин В. Евреи – подданные государства Миньковецкого (к истории еврейского книгопечатания на Украине). – Матеріал наданий автору в електронному вигляді; Его же. Граф Мархоцкий, государство Миньковецкое и еврейское книгопечатание на Украине [Электрон. ресурс] / В. Лукин // Лехаим. – 2007. – № 9. – Режим доступу: <http://www.lechaim.ru/ARHIV/185/lukin.htm>. – Дата доступу: 20.08.10.
  12. Fridberg C. Toldot ha-Dfus ha-Ivri be-Polania / C. Fridberg. – Antwerpen, 1932. – 132 p.
  13. Iari A. Likutim bibliografiim. Ha-Dfus ha-Ivri be-Minkovets / A. Iari // Kiriat Sefer. – Jerusalem, 1942. – № 19. – P. 267–276.
  14. Katalog Podstawowy (tzw. Stary) druków wydanych do 1949 roku włącznie [Електронний ресурс] // Biblioteka Jagiellońska : web-site. – Режим доступу: <http://www.bj.uj.edu.pl/PKA/index.php>. – Дата доступу: 22.08.12.
  15. Thesaurus of the Hebrew book / Y. Vinograd; Institute for computerized bibliography. – Jerusalem, 1993. – 1037 p.
  16. Державний архів Хмельницької обл., ф. 228, оп. 1, спр. 21-а, арк. 4.
  17. Отамановский В.Д. Отечественные лекари – новаторы 2-й пол. XVIII в., создавшие более прогрессивное направление в лечении чумы и роль их как зачинателей рациональной терапии / В.Д. Отамановский. – Саратов, 1958. – С. 16.

Статья содержит исторический обзор деятельности польской и еврейской типографий Миньковцев конца XVIII – первой четверти XIX ст., а также список их книжной продукции.

Ключевые слова: *типография, польская книга, еврейская книга, Подолье.*

The article presents historical overview of activities of Polish and Jewish printing works located in the village of Myn'kivtsi within the period from the late XVIII century to the first third of XIX century as well as the list of their book publishing products.

Key words: *printing work, Polish printing, Jewish printing, Podillia.*

Отримано: 06.02.2013

ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОЇ БІБЛІОТЕКИ-ЧИТАЛЬНІ ШЕПЕТІВСЬКОГО АРХАНГЕЛО-МИХАЙЛІВСЬКОГО БРАТСТВА НАПРИКІНЦІ ХІХ ст.

У статті на основі історичних джерел і наукової літератури розглянуто становлення та розвиток народної бібліотеки-читальні Архангело-Михайлівського церковного православного братства у містечку Шепетівка Заславського повіту Волинської губернії наприкінці ХІХ ст. Встановлено основний контингент її користувачів. Розкрито шляхи поповнення бібліотечного фонду, його тематичний та кількісний склад. Визначена культурно-освітня роль братської народної бібліотеки-читальні у суспільному житті містечка Шепетівка та його околиць.

Ключові слова: Шепетівка, церковне православне братство, народна бібліотека-читальня, бібліотечний фонд, читачі.

Вагому роль у духовному та інтелектуальному розвитку населення Волині відігравали церковні православні братства, які з власної ініціативи відкривали безкоштовні загальнодоступні бібліотеки. Утім, їх бібліотечна діяльність залишається малодослідженою у вітчизняній історіографії. Ґрунтовне вивчення цієї теми дозволить ширше представити історію бібліотечної справи на Волині, а також забезпечити від забуття здобутки братчиків у налагодженні масового бібліотечного обслуговування.

Частково історія бібліотечної справи на Волині знайшла відображення в рідше опублікованих виданнях. Бібліотечне законодавство царської Росії другої половини ХІХ ст., політика самодержавства стосовно бібліотек різних типів і видів висвітлені у праці К. Абрамова «История библиотечного дела в СССР» [1]. У першому розділі монографії Л. Дубровіної та О. Онищенко «Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті» проаналізовані правові засади бібліотечної справи та основні тенденції розвитку бібліотек на українських землях у складі Російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [4]. У дисертації А. Волинець «Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (ХІХ – поч. ХХ ст.)» розкрито стадії виникнення та розгортання мережі загальнодоступних українських бібліотек у ХІХ – на початку ХХ ст. [3]. Вказані роботи становлять значну інформативну цінність для даного дослідження, незважаючи на те, що в них про бібліотечну діяльність церковних православних братств окресленого періоду зовсім не згадується. Коротке повідомлення про існування народної читальні при Шепетівському братстві є в статті С. Жилюка «Діяльність церковних братств в Волині (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.)» [5, с.58].

Основу джерельної бази дослідження складають опубліковані на сторінках часопису «Волинские епархиальные ведомости» документи та статті Шепетівського Архангело-Михайлівського братства [2; 7; 8]. Слід наголосити, що в цьому періодичному виданні, яке почало виходити наприкінці 60-х рр. ХІХ ст., систематично з'являлися різноманітні матеріали, на підставі яких можна широко висвітлити досягнення шепетівських братчиків на бібліотечній ниві. Так, у статуті Архангело-Михайлівського братства визначалися цілі, завдання, форми і методи бібліотечної діяльності, у звіті узагальнювалися її результати. Важливу складову вивчених джерел становлять публікації самих учасників братського руху в Шепетівці. Поєднання і критичне зіставлення виявлених матеріалів дало змогу відтворити різні аспекти досліджуваної проблеми.

Мета розвідки – дати узагальнюючу, всебічну картину становлення та розвитку народної бібліотеки-читальні Шепетівського Архангело-Михайлівського церковного православного братства наприкінці XIX-ст.

Наприкінці XIX ст. на вимогу зростаючих суспільних потреб на території Російської імперії виникли універсальні загальнодоступні безкоштовні бібліотеки, які отримали назву «бібліотек-читалень для народу» або «народних читалень». Їх поширенню в містах, містечках та селах Волинської губернії сприяли й церковні православні братства. Серед волинських братських спільнот одним з перших взялося організувати широкодоступну книгозбірню братство, яке виникло 1893 р. в містечку Шепетівка Заславського повіту при місцевій Архангело-Михайлівській церкві. У своєму статуті воно визначило одним з основних своїх культурно-просвітницьких завдань – заснування безкоштовної народної бібліотеки-читальні [8, с.996]. Відкриття братської бібліотеки відбулося на початку листопада 1896 р., для неї було відведене приміщення в одній з церковних прибудов Архангело-Михайлівського храму.

Бібліотека мала свої правила користування та статут, складений на основі виданих Міністерством народної освіти 15 травня 1890 р. «Правил про безкоштовні народні читальні та порядок нагляду за ними» [6]. Завідував читальнею голова братства, парафіяльний священик Г.І. Віленський, а бібліотекаря – сільського дільничного лікаря Т.І. Горощенка – було обрано з числа членів братства. Т.І. Горощенко вів систематичний каталог, складав списки замовлень на нову літературу, займався обліком і видачею книг читачам, по-можливості перевіряв прочитане дітьми [7, с.1128]. Дружина лікаря Л.І. Горощенко, член братства, також сприяла розвитку народної читальні, даруючи їй книги. Таку ж небайдужість виявила дворянка Єлизавета Павлівна Крессова. Ці жінки разом з головою братства зробили суттєвий початковий внесок у примноження братського бібліотечного фонду. Рада братства досить скрупульозно підходила до його комплектування, адже читальня повністю утримувалася за гроші братства та церкви. Братчики спочатку ретельно переглядали покажчики та каталоги книг, схвалених для обігу в народних бібліотеках, наводили довідки про ці видання за відзивами і рецензіями у відповідних журнальних рубриках і лише після цього здійснювалися замовлення на літературу. Вже за рік такої наполегливої праці в братському фонді зібралася чимало різних за тематикою видань (див. *табл. 1*).

Таблиця 1

Структура та кількісний склад фонду народної бібліотеки-читальні Шепетівського Архангело-Михайлівського братства (станом на 17 жовтня 1897 р.)¹

№ з/п	Поділ літератури за розділами	Кількість примірників		Кількість назв	
	Релігійно-моральна	134	37 %	117	35 %
	Історична	36	10 %	34	10 %
	Географічна та етнографічна	41	11 %	40	12 %
	З природознавства, сільського господарства, медицини та гігієни	39	11 %	36	11 %
	Біографії відомих російських та зарубіжних діячів	18	5 %	16	5 %
	Кращі белетристичні твори	94	26 %	89	27 %
	Книги для інтелігенції	4	1 %	3	1 %
Всього:		366		336	

¹ Складено за: [7, с.1133]; збережено оригінальні назви розділів фонду

Як бачимо, найбільше у фонді було представлено книг на релігійно-моральну тематику, а також художніх творів, менше – з інших галузей знань. Така ситуація була типовою для усіх народних бібліотек. Це зумовлювалося численними заборонами та обмеженнями щодо формування бібліотечних фондів публічного доступу, які існували у бібліотечному законодавстві Російської імперії. Як свідчить таблиця 1, Шепетівське Архангело-Михайлівське братство, комплектуючи свою бібліотеку, прагнуло передбачити та задовольнити найвибагливіші читацькі запити і уподобання. Слід підкреслити, що на початковому етапі розвитку читальні при відносно малому за обсягом її фонді, користувачам вже пропонувався широкий вибір книжкових видань різних назв, практично була відсутня дублетна література. Тож, є всі підстави стверджувати про неформальний підхід та відповідальне ставлення шепетівських братчиків до створення своєї бібліотеки.

Крім зазначених у таблиці 1 видань, у розпорядженні користувачів були ще книги тридцять однієї назви для позакласного читання з бібліотеки школи грамоти села Климентовичі Заславського повіту. Таким чином, відвідувачі читальні Шепетівського братства могли вибирати потрібну їм літературу з понад 400 примірників творів друку.

Про великий читацький попит говорить той факт, що книжки ніколи у бібліотечній шафі не залежувалися, а майже завжди перебували в читачів [7, с.1135]. Відвідувачі книгозбірні Архангело-Михайлівського братства могли брати книжки додому або читати їх у бібліотеці в недільні та святкові дні. Потрібно зазначити, що наприкінці XIX ст. населення Шепетівки налічувало близько шести тисяч осіб [9, с.538]. Тож, потенційних читачів Шепетівська братська книгозбірня могла мати достатньо. Вже за перший рік її діяльності бібліотечними послугами в ній скористалося більше трьох сотень жителів місечка, що відносилися до різних вікових груп (див. *табл. 2*).

Таблиця 2

***Відомості про користувачів народної бібліотеки-читальні
Шепетівського Архангело-Михайлівського братства
(станом на 17 жовтня 1897 р.)¹***

Всього користувачів	За статтю		За віком		
	чоловіки	жінки	малолітні	підлітки	дорослі
308	232	76	47	102	159
	75 %	25 %	15 %	33 %	52 %

Як бачимо, до книг з бібліотечного фонду Архангело-Михайлівського братства однаково активно зверталися як діти, так і дорослі. Жінки відвідували читальню рідше, що пояснювалося низьким рівнем писемності цієї категорії читачів у зазначений період. Таким чином, шепетівські братчики, розвиваючи читацькі смаки та задовольняючи інформаційні потреби, цілком усвідомлювали важливість загальної освіти народу, пробудження його прагнення до знань.

Загалом же, статистичні показники Шепетівської братської бібліотеки вказували на низьку її книгозабезпеченість. Про це, передусім, свідчив недостатній обсяг книжкового фонду відносно кількості його читачів. На жаль, подібна ситуація простежувалася в більшості загальнодоступних бібліотечних закладах на теренах України. Оскільки ці бібліотеки обслуговували населення безкоштовно, їхні книжкові фонди були дуже бідними [4, с.13]. Значних фінансових витрат на придбання нової літератури не могло собі дозволити й Шепетівське Архангело-Михайлівське братство, адже його скарбниця поповнювалася лише

¹ Складено за: [7, с. 1134].

за рахунок членських внесків, добровільних пожертв, відсотків з накопичених капітальних сум. У 1895–1897 рр. у складі братства налічувалося всього 87 осіб [7, с.1081], котрі, власне, й старалися втілювати усі ті культурно-просвітницькі задуми, що окреслювалися в братському статуті. Хоча на закупівлю творів друку для бібліотеки-читальні у 1890-х рр. були витрачені не такі вже й малі, як на той час, кошти – близько 65 рублів [5, с.58; 7, с.1138], цього не вистачало для того, аби забезпечити усіх спраглих до знань книгою. Утім цей факт аж ніяк не применшував суспільної ваги братської книгозбірні.

Варто зауважити, що в Російській імперії фонди народних бібліотек, хоч і були невеликими, використовувалися більш інтенсивно, ніж фонди публічних бібліотек [1, с.71]. У публічних бібліотеках стягувалася подекуди дуже висока плата за користування книгами, через що вони були доступні лише для заможних прошарків суспільства. Тому безкоштовні народні бібліотеки мали суттєве просвітницьке значення, на відміну від публічних бібліотек. На користь цього твердження свідчать і виявлені у звіті Шепетівської братської громади за 1893–1897 рр. кількісні показники руху її книжкового фонду [7, с.1134]. Наприклад, за вісім місяців 1897 р., в якій здійснювалося бібліотечне обслуговування, майже до п'яти разів у середньому запитувалася кожна книга з братської читальні. З огляду на це стає зрозуміло, що бібліотечна література не залежувалася на книжкових полицях, а постійно видавалася читачам. Таким чином, фонд народної бібліотеки братства цілком виконував своє суспільне призначення.

Статистичні дані про щомісячну видачу книг з кожного підрозділу фонду Шепетівської братської читальні дозволяють не лише проаналізувати його використання за певний проміжок часу, а й з'ясувати читацькі уподобання місцевої публіки (див. *табл. 3*).

Таблиця 3

***Відомості про книговидачу у народній бібліотеці-читальні
Шепетівського Архангело-Михайлівського братства
з 4 березня по 17 жовтня 1897 р.¹***

№ з/п	Література за змістом	Кількість примірників		Кількість книговидач		Відвідувань усього
	Релігійно-моральна	134	37 %	848	46 %	1812
	Історична	36	10 %	191	10 %	
	З географії та етнографії	41	11 %	89	5 %	
	З природознавства, сільського господарства, медицини та гігієни	39	11 %	77	4 %	
	Біографічна	18	5 %	64	3 %	
	Літературно-художня	94	26 %	587	32 %	
Всього:		362		1856		

Як показано в таблиці 3, найінтенсивніше шепетівські мешканці зверталися до літератури релігійно-моральної тематики і художньої, а менше – до видань з питань природознавства, сільського господарства, медицини та гігієни, а також до біографічних творів. Очевидно, що збільшенню видачі зазначених книжок заважала обмежена кількість їхніх примірників у бібліотеці. В цілому ж, за допомогою фонду братської книгозбірні задовольнявся і зростав читацький інтерес до літературно-художніх творів, у підростаючого покоління ви-

¹ Складено за: [7, с.1134].

роблялася звичка до читання та формувалося прагнення змістовно проводити вільний час. Усе вищенаведене переконує, що народна бібліотека-читальня Архангело-Михайлівського братства, виконуючи такі важливі соціальні функції, як рекреаційну та виховну, стала справжнім центром культурного дозвілля для мешканців Шепетівки та її околиць.

Відзначимо, що братство самостійно проводило аналіз ефективності використання свого фонду [7, с.1134–1135]. Це доводить, що братчики намагалися перетворити свій заклад на повноцінний осередок поширення освіченості та духовності. Відповідно до результатів вивчення ними своєї книговидачі, відвідувачі братської бібліотеки особливо зачитувалися біографіями Христофора Колумба та Олександра Суворова, творами Миколи Гоголя і Дмитра Григоровича, а також кількома науково-популярними книжками з релігії, історії, географії, народознавства й природознавства. Аби проілюструвати наскільки дієво виявляла себе просвітницька функція Шепетівської народної читальні, доречно буде зупинитися докладніше на тій літературі з братського фонду, яка надавала допомогу у загальноосвітньому розвитку та користувалася в читачів підвищеним попитом.

До авторів, природознавчі праці яких зачитувалися в народній бібліотеці Архангело-Михайлівського братства найчастіше, належали такі російські літератори та відомі популяризатори науки, як педагог Микола Животовський, книгознавець і бібліограф Микола Рубакін, соціолог Олександр Стронін. Приміром, «Рассказы о земле и небе», які О. Стронін опублікував під псевдонімом Іванов, розходилися на теренах Російської імперії багатотисячним тиражем та неодноразово перевидавалися, викликаючи у читачів значний інтерес до природничих наук.

Відвідувачі Шепетівської братської читальні проявляли неабияку зацікавленість й до видань з інших галузей знань. Наприклад, допитливість народознавців задовольнялась цілою низкою етнографічних праць, поміж яких можна виокремити «Очерки домашней и общественной жизни евреев, их верования, богослужение, праздники, обряды, талмуд и кагал» О. Алексеева (Санкт-Петербург, 1896 р.), «Наша родина и чужие страны» В. Андреева (Київ, 1893 р.), збірник науково-популярних нарисів для дітей «Где на Руси какой народ живет и чем промышляет» М. Александрова (Санкт-Петербург, 1874 р.), а також численні брошури Ф. Пуциковича, видані в серії «Из народоведения». Як бачимо, стараннями Архангело-Михайлівського братства Шепетівська бібліотека розвивала ще й освітню функцію, виступаючи партнером школи, стаючи невід'ємною ланкою навчального процесу.

До того ж користувачі Шепетівської народної бібліотеки мали змогу знайомитися з останніми досягненнями в сільськогосподарському секторі, отримувати кваліфіковані рекомендації та поради щодо раціонального ведення домашнього господарства. Цьому сприяла наявність у фонді відповідного змісту публікацій, зокрема, робіт видатного російського хіміка, провідного вітчизняного бджолознавця Олександра Булєрова та українського письменника, видавця, церковного й громадського діяча Галичини Івана Наумовича. У такий спосіб Архангело-Михайлівське братство долучалося до впровадження передового виробничо-практичного досвіду. Послугуючись прикладом братчиків, місцевий люд все активніше припадав до такого джерела інформації та духовних цінностей, як книга, що, безсумнівно, сприяло еволюції соціокультурного середовища містечка.

Отже, попри недостатнє фінансування, законодавчі утиски Шепетівське Архангело-Михайлівське братство спромоглося сформувати повноцінну загальнодоступну безкоштовну бібліотеку, здатну розвивати потребу в читанні серед різних вікових категорій.

Наприкінці XIX ст. бібліотечна діяльність Архангело-Михайлівського братства мала визначальне значення для задоволення зростаючих запитів письменних

мешканців Шепетівки в книзі та знаннях. За умов малодоступності друкованих видань для більшості місцевого населення не варто недооцінювати культурне значення, суспільну і освітню користь братської бібліотеки. Читальня Архангело-Михайлівського братства надавала допомогу в самоосвіті, сприяла вдосконаленню професійного рівня, забезпечувала культурне дозвілля жителів Шепетівки та навколишніх сіл, широко популяризувала наукові знання і досягнення.

Список використаних джерел:

1. Абрамов К.И. История библиотечного дела в СССР : учеб. для библиотеч. фак. ин-тов культуры, пед. вузов и ун-тов / К.И. Абрамов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Книга, 1980. – 352 с.
2. Виленский Г.И. Открытие Архангело-Михайловского православного братства в местечке Шепетовке Заславского уезда / Г.И. Виленский // Волин. епарх. ведомости. – 1893. – № 35, часть неофиц. – С. 991–995.
3. Волинець А.А. Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (XIX – поч. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгозн., бібліотекознавство, бібліографозн.» / А.А. Волинець. – К., 1998. – 17 с.
4. Дубровіна Л.А. Бібліотеки України в складі Російської імперії, стан бібліотечної справи від кінця XIX ст. до 1917 р. / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко // Бібліотечна справа в Україні в XX столітті. – К., 2009. – С. 9–71.
5. Жилюк С.І. Діяльність церковних братств на Волині (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / С.І. Жилюк // Велика Волинь : наук.-попул. краєзн. пр. – Житомир, 1994. – Т. 15. – С. 54–62.
6. О бесплатных народных библиотеках и читальнях : правила 15 мая 1890 г., указы Правительствующего сената, циркуляры, распоряжения М-ва нар. просвещения / ред. П.М. Шестаков. – М. : Тип. П.Д. Путилова, 1905. – 81 с.
7. Отчет о состоянии Шепетовского православного Архангело-Михайловского братства и библиотеки-читальни за 1893–1897 гг. // Волин. епарх. ведомости. – 1897. – № 34, часть неофиц. – С. 1077–1087 ; № 35, часть неофиц. – С. 1127–1139.
8. Устав православного Архангело-Михайловского братства в местечке Шепетовке Заславского уезда // Волин. епарх. ведомости. – 1893. – № 35, часть неофиц. – С. 995–1000.
9. Цинкаловський О.М. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзн. слов. – від найдавніших часів до 1914 р. : в 2 т. / О. М. Цинкаловський. – Вінніпег, 1986. – Т. 2. – 578 с. : іл. – (Інститут дослідів Волині; ч. 55).

В статье на основе исторических источников и научной литературы рассмотрено становление и развитие народной библиотеки-читальни Архангело-Михайловского церковного православного братства в местечке Шепетовка Заславского уезда Волынской губернии в конце XIX ст. Установлен основной контингент её пользователей. Раскрыты способы пополнения библиотечного фонда, его тематический и количественный состав. Определена культурно-образовательная роль братской народной библиотеки-читальни в общественной жизни местечка Шепетовка и его окрестностей.

Ключевые слова: Шепетовка, церковное православное братство, народная библиотека-читальня, библиотечный фонд, читатели.

There is an examination of the formation and the development of public library-reading-room of Shepetivka Archangel-Michael church orthodox fraternity in the town of Shepetivka Zaslavsky district of Volyn province at the end of XIX century based on wide range of historical sources and scientific literature. The basic contingent of it's users is determined. The ways of replenishment of library fund, it's subject and quantitative store are opened. There is also the determination of cultural-educational role of fraternity reading-room in social life in and around Shepetivka.

Key words: Shepetivka, church orthodox fraternity, public library-reading-room, library fund, readers.

Отримано: 06.02.2013

ОКРУЖНІ ТА ЦЕРКОВНІ БІБЛІОТЕКИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЕПАРХІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті з'ясовуються особливості становлення та діяльності окружних і церковних бібліотек Подільської єпархії у другій половині ХІХ – початку ХХ століття.

Ключові слова: *Подільська єпархія, духовенство, окружні бібліотеки, церковні бібліотеки, надходження.*

Важливе місце в суспільстві займають бібліотеки, які справляють відчутний вплив на рівень освіти і культури населення. У їх діяльності важливо враховувати досвід попередників, що потребує дослідження історії бібліотечної справи. До питання утворення й діяльності окружних і церковних бібліотек Подільської єпархії зверталися в своїх дослідженнях В.С. Прокопчук [10], О.Б. Айвазян [5] та інші. Мета статті – висвітлити процес створення й розвитку окружних та церковних бібліотек Подільської єпархії другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Окружні бібліотеки почали облаштовуватись на Поділлі в 60-х роках. Оскільки передплата газет і журналів була дорогою і нерідко непосильною навіть священникові, у 1-му благочинному окрузі Вінницького повіту за ініціативи благочинного було створено товариство з передплати і читання духовних і деяких світських журналів. Спочатку з 28 священників до нього приєдналося 16, а згодом, переконавшись у перспективності задуму, до нього вступили й інші. Гроші вносили в рівній долі, встановили чергу для читання. Втрату книги священник компенсував власним коштом [10, с.6–7]. Роль бібліотекарів взяли на себе благочинний і священник, що жив поблизу. Наступного 1863 року бібліотека отримувала 21 газету і журнал, зокрема «Труды Киевской духовной академии», «Руководство для сельских пастырей», «Вестник Юго-Западной России», «Душеполезное чтение», «Домашняя беседа», «Вокруг света», «Вестник естественных наук», «Настольный словарь», «Учитель», «Подольские епархиальные ведомости» [9, с.844].

Функціонували окружні бібліотеки переважно за рахунок пожертв представників духовенства та інших осіб. В усіх округах Подільської єпархії священники жертвували щороку на користь окружних книгозбірень не менше 1 руб. Траплялося, що внески досягали 1,5-2 руб., а в 2-му благочинному окрузі Ушицького, 7 окрузі Брацлавського і 7 окрузі Балтського повіту – 3 руб. [4, арк. 8, 10, 62]. У 7 окрузі Гайсинського повіту священники жертвували по 4 руб. Суми на відкриття окружних бібліотек збиралися різні: від 17 руб. 05 коп. у 4 окрузі Літинського повіту – до 40 руб. у 2-му окрузі того ж повіту; у трьох округах Гайсинського повіту – по 35 руб.; у Балтському, в 7 благочинному окрузі – 57 руб., у 5-му – 84 руб. Одну з найбільших сум – 110 руб. 50 коп. зібрали в 6 окрузі Брацлавського повіту [5, с.54]. Звертались і до парафіян, відомих своєю благодійністю та заможністю. Так, у Балтському повіті 1865 року відставний генерал-майор Куліковський пожертвував на бібліотеку 25 руб. сріблом і, крім того, із власної книгозбірні подарував для окружної бібліотеки повне видання «Вестника Западной и Юго-Западной России», «Русской беседы», «Русского вестника» і надалі висловив бажання жертвувати на користь бібліотеки, за умови отримання першим періодичних видань, які виписуватиме окружна книгозбірня.

Керували окржними бібліотеками переважно особи священницького стану. Бібліотекарі мали ряд повноважень та обов'язків. До обов'язків бібліотекаря входило поповнення фондів, вчасний, без затримки, переказ коштів у ті місяці або тим особам, від яких надходили книги. Ним щороку, у листопаді, складався список книг і журналів, необхідних бібліотеці, пропонувався на розгляд священнослужителів округу, які брали участь у заснуванні бібліотеки. Для замовлення книг, а також для запису надходжень та витрат коштів, внесених духовенством на книгозбірню, бібліотекареві видавалися прошнуровані книги, скріплені підписом та печаткою благочинного, які він був зобов'язаний наприкінці кожного року представляти на ревізію двом обраним священикам. Літературу для читання мали видавати під розписку в особливій книзі. За втрату книги читач повинен був вносити суму її вартості, яку бібліотекар негайно відсилав для придбання такої ж [11, с.177]. Наприкінці року бібліотекар мав надсилати звіт про стан справ у бібліотеці, аналізувати запити читачів і відповідно до них замовляти нову літературу [4, арк.18–19].

Правилами окржних бібліотек регламентувалася книговидача. Важливим питанням було дотримання терміну користування книгою. Священики 5-го округу Проскурівського повіту вважали, що цей термін не повинен бути більше одного місяця, за кожний прострочений день винний платив у бібліотеку по 3 коп. сріблом [4, арк.32].

Специфіка окржних бібліотек диктувала репертуар книжкового фонду. У складі фонду переважали книги духовно-морального змісту, що цілком природно, адже бібліотеки комплектувалися з релігійно-просвітницькою метою, на них витрачалися кошти церков та церковнопарафіяльних опікунств, тому і книжковий фонд мав відповідати призначенню. Утім, були тут книги й загальноосвітнього та світського характеру.

Таким чином, окржні бібліотеки Подільської єпархії пройшли період організації, зайняли своє місце в суспільстві і виконували функції освітніх та православних ідеологічних центрів.

Велике значення в житті суспільства, особливо в сільській місцевості, відігравали церковні (парафіяльні) бібліотеки. У духовно-адміністративному відношенні Подільська єпархія поділялася на 80, а з березня 1897 року, після укрупнення, – на 62 благочинних округи. До 1370 парафій Подільської єпархії входило 1641 церков, при яких діяло 1257 церковнопарафіяльних опікунських рад. Діяло 1230 бібліотек, у тому числі при церквах – 1182, 48 були книгозбірнями благочинних округів. Тільки 1897 року було засновано 153 бібліотеки (134 церковних та 19 окржних) [8, с.42–48].

Утворення та діяльність церковних бібліотек певним чином намагалися контролювати з'їзди духовенства та єпархіальне керівництво. На початку 60-х років XIX ст. питання функціонування церковних бібліотек ставало предметом обговорення на з'їздах духовенства. Керівництво єпархії закликало священиків сприяти організації й розвитку книгозбірень, робити одноразові та щорічні внески на придбання книг. Книжкова крамничка, що працювала при Подільській духовній консисторії, пропонувала пастирям, які в своїх парафіях започаткували церковні книгозбірні, списки та каталоги книг, рекомендованих для придбання, зокрема «Каталог книг, наиболее необходимых для церковных библиотек при каждой приходской школе», опублікований на сторінках Подільських єпархіальних відомостей за 1879 р. [7, с.280–289].

Для уніфікації роботи парафіяльних бібліотек були сформовані Правила. Основні процеси бібліотечної роботи – ведення обліку коштів, книг, читачів та

книговидачі, режим роботи, розміщення та збереження фондів книгозбірні – регламентували правила ведення бібліотек 1863 року. Так, п.1. Правил вимагав ведення обліку в доходно-витратній книзі пожертв на бібліотеку і витрат на придбання та опрацювання книг, виробництво бібліотечних шаф та ін.; п.2. зобов'язував робити записи придбаних книг в особливому каталозі за номерами; п.3. регламентував процес видачі, а саме: складання алфавітного списку парафіян, які бажають брати книги для читання, запис їх у книгу з наданням кожному читачеві окремого особистого аркуша; у п.4. ставилась вимога забезпечити доступність бібліотеки, для чого встановити час, наприклад – суботній вечір, визначити термін, на який видавалися книги. Правила рекомендували для гарантії збереження книг розміщувати бібліотеки в домах священника, церковного старости або когось з парафіян і робити щорічні перевірки бібліотеки довіреними особами від парафіян, наголошувалося, що бібліотека як власність не повинна входити до складу церковного майна. У п.6. пропонувалося виділяти для бібліотеки окремі приміщення, коли вона буде мати особливі розміри; у п.7. йшлося про необхідність домовлятися з парафіянами про відшкодування втрачених книг, крім випадків пожеж, крадіжки тощо. Згідно рапортів, поданих благочинними з 1867 по 1869 рр., на території 85 благочинних округів Подільської єпархії при церквах існували біля 100 бібліотек. Більша частина благочинних зазначала, що всі бібліотеки церков у повітах мають тільки по кілька книжок: Св. Письмо, Старий і Новий Завіт, Коротка і Повна історія Катехизиса, Догматичне Богослов'я Преосвященного Антонія, виписаних та надісланих Консисторією. Інших книг за відсутності коштів церкви не могли придбати, а в окремих церквах І округу Летичівського повіту не було навіть повного набору богослужбових книг [5, с.52].

Більшість представників духовенства бачила потребу в існуванні бібліотек. Наприклад, благочинний 6-го округу Ямпільського повіту Михайло Гарнишевський заснував у своїй парафії в Успенській церкві значну бібліотеку ще 1860 року: «При інших же церквах округу бібліотеки немає, за винятком книг, які в різний час були виписані для церкви із Консисторії. Попри це, на з'їзді священників округу було ухвалено виписувати книги для створення парафіяльних бібліотек. Цю роботу слід розпочати з 1867 року через придбання спочатку книг і настанов, які, на власний розсуд кожного священнослужителя, стали б йому у нагоді при складанні проповідей і катехизисних настанов для вірян. Для священників, які не мали завершеної семінарської освіти, вирішили виписувати готові проповіді і катехизисні повчання, переважно ті, які пристосовані до сприймання простим народом під час виголошення їх у церкві» [5, с.53].

Наповнення фондів церковних бібліотек було різним, переважно вони відрізнялися малочисельністю. З рапортів благочинних видно, що бібліотека Ново-Ушицького Чудо-Михайлівського собору нараховувала 32 книги, Свято-Покровської церкви села Браїлівки – 36 назв, у т. ч. «Епархиальные ведомости». Священик Георгій Кирпичинський з Кадіївців інформував, що в бібліотеці Різдва-Богородицької церкви було 52 примірники книг та журналів. Краще за інших були забезпечені книгами церкви Вінницького повіту: Свято-Димитрійська села Кордилівки та Покровська села Черипашинець, які мали понад 60 книг духовно-морального змісту. Згідно рапорту протоієрея Олександра Левицького, церква с. мала 66 книг [4, арк.5–6, 27, 69, 113].

Цікаву інформацію про об'єм фондів дають рапорти 3-го та 4-го благочинних округів Балтського повіту та 6-го благочинного округу Ушицького повітів.

Таблиця 1

3-й благочинний округ Балтського повіту

Село	Церква	Кількість православних книг	Кількість уніатських книг
Красеньке	Успенська	19	
Молокиш	Успенська	10	4
Радужне	Миколаївська	11	
Сарацен	Чудо-Михайлівська	13	6
Стримбляни	Свято-Дмитрівська	14	2
Домниця	Свято-Дмитрівська	17	
Слободзея	Різдво-Богородицька	12	5
Березівка	Іоанно-Богословська	13	5
Воронківка	Успенська	15	2
Тимків	Казанська	23	2
Гонорати	Миколаївська	10	7
Ксьондзівка	Покровська	16	3
Рибниця	Михайлівська	24	
Грабова	Покровська	16	4

[1, арк. 2–33].

Таблиця 2

4-й благочинний округ Балтського повіту

Село	Церква	Кількість православних книг	Кількість уніатських книг
Цибулівка	Михайлівська	15	
Дубова	Чудо-Михайлівська	14	2
Тисколунг	Успенська	18	
Ключ	Покровська	8	4
Понток	Богословська	12	3
Батушани	Успенська	14	1
Жура	Михайлівська	13	2
Гармацьке	Михайлівська	18	
Любомирки	Успенська	23	
Чорна	Миколаївська	17	3
Завалля	Параскієвська	12	2
Вихватнівці	Миколаївська	13	
Мокра	Чудо-Михайлівська	12	7
Топала	Параскієвська	16	4
Гавиноси	Миколаївська	18	3
Кульна	Різдво-Богородицька	13	

[2, арк. 2–27].

Таблиця 3

6-й благочинний округ Ушицького повіту

Село	Церква	Кількість православних книг	Кількість уніатських книг
Привороття	Миколаївська	17	1
Рункошів	Покровська	14	3
Козодавинці	Михайлівська	9	3
Грушка	Успенська	8	9

Лісківці	Успенська	11	2
Кривчани	Іоанно-Богословська	7	3
Чабанівка	Миколаївська	5	8
Крушанівка	Успенська	16	4
Конилівка	Михайлівська	1	12
Гораївка	Димитрівська	5	10
Дурняківці	Троїцька	2	5
Бакота	Покровська	7	10
Теремці	Параскївська	13	9
Студениця	Михайлівська	21	6
Бодачівка	Вознесенська	19	7
Патринці	Хрестоводвиженська	3	10
Калачківці	Різдво-Богородицька	3	7
Рогізна	Іоанно-Богословська	5	14
Субич	Покровська	3	8
Вихватнівці	Покровська	7	13
Нефедівці	Різдво-Богородицька	3	16

[3, арк. 2–13].

Збільшення кількості церковних бібліотек прослідковується протягом усього XIX та початку XX ст. Керівництво Подільської єпархії докладало значних зусиль до утворення нових церковних бібліотек і наповнення їх книгами. Лише за 1869 р. кількість таких книгозбірень у Подільській єпархії збільшилась на 511 [6, с. 393]. Позитивна динаміка спостерігалась і в наступні роки. У 1875 р. появились 279 нових книжкових фондів, 1876 р. – 300, 1897 р. – 134 [5, с.53]. Таким чином, наприкінці XIX ст. при церквах єпархії діяло 1182 книгозбірні.

Отже, округні та церковні бібліотеки відіграли значну роль у створенні та розширенні бібліотечної мережі Поділля. Робота щодо їх створення в певній мірі контролювалася з'їздами духовенства, єпархіальним керівництвом та різного роду правилами. На жаль фонди цих бібліотек були нечисленними та одноманітними.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області, ф. 315 Подільська духовна консисторія, оп. 1 (1795–1869), спр. 392. Рапорти благочинного 3-го округу Балтського повіту священика Слотвинського по донесенню в консисторію списку церковних книг і списки їх за 1852 р. (5.XI.1852), 34 арк.
2. Там само, спр. 393. Рапорти благочинних Балтського повіту про представлення списків книг, записи церковної служби. Списки книг за 1852 р. (31.X.1852), 27 арк.
3. Там само, спр. 394. Рапорти благочинного Ушицького повіту про представлення списків книг, записи церковної служби. Списки за 1852 р. (17.VII.1852), 13 арк.
4. Там само, спр. 1034. Про прохання благочинних про утворення при церквах бібліотек (3.01.1868–22.IX.1869), 127 арк.
5. Айвазян О.Б. Бібліотеки Подільської єпархії наприкінці XIX – на початку XX ст. / О.Б. Айвазян // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2010. – Т. 16. – С. 51–63.
6. Извлечение из всеподданейшего отчета обер прокурора святейшего синода за 1869 год // Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ). – 1871. – 15 ав. (№ 16). – С. 393–410.
7. Каталог книг, наиболее необходимых для церковных библиотек при каждой приходской церкви // ПЕВ. – 1879. – 15 апр. (№8). – С. 280–289.
8. Краткие статистические сведения о Подольской епархии за 1896–1897 годы // ПЕВ. – 1898. – 10 янв. (№2). – С. 42–48.

9. П.В. Начало окружной библиотеки в Подольской епархии / П.В. Начало // ПЕВ. – 1862. – 8 нояб. (№24). – С. 843–845.
10. Прокопчук В.С. Библиотеки Хмельниччины: від заснування – до наших днів / В.С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2009. – Т. 14. – С. 3–39.
11. Троицкий П.О. О благочиннических или окружных библиотеках в Подольской епархии / П.О. Троицкий // Подольские епархиальные ведомости. – 1867. – 15 марта (№6). – С. 167–181.

В статье рассматриваются особенности становления и деятельности окружающих и церковных библиотек Подольской епархии во второй половине XIX – начале XX в.

Ключевые слова: Подольская епархия, духовенство, окружные библиотеки, церковные библиотеки, поступления.

In the article the peculiarities of formation and activities of the district and church libraries Podolsk diocese in the second half of the nineteenth – early twentieth century.

Key words: Podolsk diocese, clergy, county library, church library, revenue.

Отримано: 15.03.2013

УДК 027.6:2–754]:2–773(477.43)

І. О. Старенький,

м. Кам'янець-Подільський

БІБЛІОТЕКИ ДУХОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ І ЇХ РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ ПАМ'ЯТОК ДРУКУ І ПИСЬМА

У статті висвітлюються віхи історії бібліотек духовних навчальних закладів Подільської єпархії і, насамперед, бібліотеки Подільської духовної семінарії, процес комплектації їхніх фондів та роль у збереженні пам'яток друку і письма.

Ключові слова: бібліотека, фонди, надходження, Подільська єпархія, духовні навчальні заклади, Подільська духовна семінарія, пам'ятки.

Роль і місце бібліотек духовних навчальних закладів Подільської єпархії в концентрації та охороні пам'яток друку і письма частково висвітлена в працях В.С. Прокопчука [15; 16], О.Б. Айвазян [8; 9] та ін. Мета цієї статті – висвітлити діяльність бібліотек духовних навчальних закладів Подільської єпархії, насамперед, – бібліотеки Подільської духовної семінарії, їх роль у збереженні і популяризації пам'яток друку та письма в XIX – на початку XX ст.

Центральне місце серед духовних навчальних закладів Поділля займала бібліотека Подільської духовної семінарії – одна з найдавніших в єпархії. Вона поділялася на фундаментальну та учнівську. З часу заснування в семінарії діяло три учнівських бібліотеки: окремо для учнів першого та другого класів, для учнів третього і четвертого класів та книгозбірня учнів п'ятого і шостого класів. Їх фонд складала книги згідно дисциплін, які вивчалися учнями. Розподіл книг між цими бібліотеками був приблизно рівний. Так, на 1880 рік бібліотека першого та другого класів мала 599 томів (356 назв), третього та четвертого класів – 605 томів (340 назв), п'ятого та шостого класів – 672 томи (339 назв) [11, с.290].

1867 року єпископом Леонтієм затверджено Правила для учнівської бібліотеки Подільської духовної семінарії, які регламентували її діяльність [8, с. 128].

Поповнювалася семінарська бібліотека з різних джерел. Головні грошові пожертви робили самі учні. Зокрема впродовж другого півріччя 1867–1868 навчального року 72 учні вищого відділення пожертвували 49 руб. 45 коп. Крім учнів семінарії значні пожертви на бібліотеку внесли керівники та наставники семінарії – 23 руб., наставники Кам'янецького духовного училища – 2 руб., випускники семінарії 1867 року – 3 руб. 52 коп., окремі особи духовенства епархії – 4 руб., сторонні особи – 20 коп. Досить значне пожертвування на користь бібліотеки зробив кам'янецький купець другої гільдії Ф.С. Калінін – 10 руб.

До суми пожертв, зроблених вищезгаданими особами приєднувалися кошти, зібрані за продаж «Правил та звіту про стан богословської учнівської бібліотеки семінарії за першу половину навчального 1867–1868 року» в сумі 1 руб. 35 коп., брошур, які пожертвував А.Я. Павлович – 1 руб. 20 коп., книги Д.А. Синицького «Исторические сведения о Подольской духовной семинарии» – 3 руб. 90 коп., друкованих бланків та ін. Загальна сума, зібрана в такий спосіб упродовж другого півріччя становила 98 руб. 92 коп. [8, с. 129].

Окрім пожертв грошима, учнівська бібліотека отримала чимало літератури від різних осіб. Значну частину з них передав єпископ Леонтій – 74 книги, 16 брошур та 12 періодичних видань. Жертвували книги керівники та викладачі семінарії, а також сторонні особи, від яких надійшло 88 примірників. Разом пожертви склали 184 примірники. 1867 року екзарх Грузії Євсей пожертвував декілька примірників книги «Слова и речи» [7, арк. 1–4].

Крім того, отримавши від професора Д.А. Синицького 100 примірників «Исторических сведений о Подольской духовной семинарии», бібліотека розіслала їх безкоштовно до різних редакцій та видавництва. У відповідь почали надходити книги в обмін.

У наступному 1868–1869 навчальному році бібліотека тільки за перше півріччя отримала коштів на суму 52 руб. 38 коп. [8, с. 129]. Частина з них – 17 руб. 25 коп. – використана на придбання періодичних видань духовного змісту: «Христианское учение», «Руководство для сельских пастырей», «Духовная беседа с церковною летописью», «Чтение в Московском обществе любителей духовного просвещения». Значна частина – на поповнення бібліотеки кращими товарами духовної та світської літератури. Так, 1868 року книг богословської тематики та з церковної історії було придбано 25 примірників на суму 37 руб 24 коп., у наступному – 28 томів на 32 руб. 30 коп. Навіть був виписаний з Парижа перший том творів священика і доктора богослов'я Володимира Гетте «История церкви от Рождества Господа нашего Иисуса Христа до наших дней» [8, с. 129–130].

Для обліку, упорядкування та полегшення користування фондами семінарської бібліотеки, складався детальний каталог книг, брошур та періодики. Робив його бібліотекар та його помічник, підписував ректор семінарії та завіряв печаткою. Каталог зберігався в бібліотеці, а для богословського класу була зроблена копія на спеціальному бланку. Каталог поділявся на розділи, відповідно до навчальної програми. Так, на 1920 рік у бібліотеці за каталогом були відділи давніх мов, богословської літератури, французької мови, німецької мови, «маловідомих мов», церковні книги та періодика. Загалом по розділах нараховувалося за основним каталогом і додатком до нього 1109 видань [3, арк. 1–94].

Комплектування фондів з боку семінарського правління жорстко контролювалося. Так, у журналі семінарії під 1901 роком знаходимо запис: «Згідно п. 16

параграфу 103 Статуту семінарії піддано обстеженню питання про вибір і випуску книг для фундаментальної та учнівської бібліотек семінарії, при цьому було розглянуто представлені викладачами кожному по предметах своєї кафедри, приватні списки книг, на основі яких складені два загальних списки книг, які підлягали виписці в бібліотеку» [1, арк.47]. Нижче зазначалося: «Книги для учнівської бібліотеки семінарії виписуються не інакше як за попереднім розглядом їх на педагогічному зібранні і рекомендації зі сторони наставників, кожному по своєму предмету, і взагалі в учнівську бібліотеку не надходять книги, зміст яких невідомий особам начальства та наставників» [1, арк.47–48].

Комплектація та використання фондів бібліотеки контролювалися не лише семінарським начальством, а й св. Синодом. 1872 року було оприлюднено «Правила Учебного комитета при святейшем Синоде касательно приобретения книг в ученические библиотеки духовных семинарий и училищ, утвержденные определением святейшего Синода от 7–19 июля 1872 года». У Правилах зазначалося, що часто учні читають книги, які не відповідають ні їх віку, ні розумінню, ні цілям духовного навчання та виховання. Було рекомендовано:

- 1) переглянути книги, які знаходились в учнівській бібліотеці, оскільки деякі жертви могли бути прийняті без розгляду;
- 2) книги, які мають бути виписані, повинні розглядатись семінарським начальством і наставниками, нерозглянуті книги не мали надходити до учнівської бібліотеки;
- 3) наставники мали рекомендувати читати учням певну літературу, вчити швидко та правильно читати;
- 4) різноматичну літературу дозволялося читати в позаурочний час;
- 5) відвідання учнями приватних бібліотек відбувалося лише з дозволу інспектора семінарії [14, с.18–19].

Діяльність бібліотеки регламентували також окремим розділом «Правил поведінки учнів Подільської духовної семінарії». Так, у Правилах, затверджених 1867 року, параграфи 13 і 14 упорядковували книговидачу: книги видавалися двічі на тиждень – у четвер та суботу, здійснював цей процес бібліотекар за участі його помічників [10, с.470]. У «Правилах поведінки учнів Подільської духовної семінарії» за 1878 рік бібліотеці було присвячено 11 пунктів (п. 92–102). Пункт 92 проголошував, що казеннокоштні учні отримують книги на початку кожної навчальної треті, а новоотримані книги – одразу після їх надходження в бібліотеку. Своєкоштні учні могли користуватися бібліотекою на рівні з казеннокоштними, але лише після придбання за власний рахунок підручників і посібників (п. 93). Пункт 94 регламентував книговидачу: з фундаментальної бібліотеки учні мали право користуватися лише рекомендованими викладачами та семінарським начальством книгами, з учнівської можна було отримати будь-які книги. Учень отримував на руки від однієї до трьох книг, у залежності від обсягу, і після закінчення тижневого терміну повернути у бібліотеку. На наступний тиждень книга могла бути залишена у випадку, якщо ніким не було заявлено бажання отримати її (п. 96–97). Правила визначали ставлення до книг як до пам'яток друку. Так, отримані книги учень повинен був зберігати «у чистоті і цілісності», повертати в бібліотеку без будь-яких пошкоджень. У випадку втрати чи інших важливих пошкоджень книги, винуватець купляв новий екземпляр книги або відшкодував її вартість з урахуванням поштових витрат (п. 98–100). Пункт 101 зобов'язував учнів перед канікулами повернути всі книги до фундаментальної і учнівської бібліотек, в іншому випадку ті, хто не здав книги і не вніс гроші

за втрачені, «не отримували відпускний білет» [13, с.335–336]. З деякими змінами ці Правила були затверджені 1911 року [2, арк.400].

На 1900 рік у бібліотеці налічувалося 1494 примірники придатних для користування книг (141 назва) і 552 примірники – в архіві [1, арк.130–134]. 1901 року до фондів безкоштовно надійшло ще 50 книг [1, арк.135–135 зв.].

Аналіз репертуру книжкового фонду дає відповідь на питання, чому в Правилах були пункти, які зобов'язували ставитися до книг як до пам'яток. Адже бібліотека мала цінні й рідкісні видання. Ще 1920 року у фонді семінарської бібліотеки містилося 3 стародруки XVI ст. («Compendium Teologicae» Альберта Магні 1585 р., «Confessio catholica Christiana» 1551 р., «Memorialesvitae Chrestianaeadjutum» 1589 р.) та 16 стародруків XVII ст. [4, арк.11 зв. – 94]. За втрату книг карали не лише учнів, але й викладачів семінарії. Так, 1857 року за поданням Подільської духовної семінарії справу про втрату книг професором Любомудровим розглядала навіть консисторія [5, арк.1–5].

Про роль семінарської бібліотеки як закладу із збереження пам'яток старовини свідчить факт збереження в її фондах нумізматичної колекції. У ній було 8 золотих монет (Марії Терези 1759 р. (1 шт.), Jeculumnovut celebrat Respublica Norimbergenui 1722 р. (1 шт.), Ducaturei publica Tigurina 1721 р. (1 шт.), Deigratiagnus Dux Etririce Jonnes Gaslo 1722–1734 pp. (3 шт.), рубль 1721 р. (1 шт.), 1 турецька монета), 54 срібних (1594–1819 pp.) та 16 мідних монет (1710–1807 pp.) [4, арк. 96–97].

Як окремий факт можна згадати сприяння бібліотеки і у виданні книги уродженця Кам'янця-Подільського, етнографа, лінгвіста та пам'ятоккохоронця Каленика Шейковського «Быт подолян» [6, арк.1–8].

У XIX – на початку XX ст. на теренах Подільської губернії діяли також бібліотеки інших духовних навчальних закладів: у чоловічих духовних училищах Кам'янця-Подільського, Тульчина, Тиврова й Привороття, жіночих училищах Кам'янця-Подільського та Тульчина.

Однією з найстаріших була бібліотека Тульчинського єпархіального жіночого училища. Перші три книги («Письма о должностях священников», «Православный катехизис» та «Книга древнего простого церковного пения») були придбані ще 1842 року. Спочатку бібліотека діяла без розмежування на учнівську та фундаментальну. Книги видавалися під розписку як викладачам, так і вихованцям [12, с.118]. Поповнювалася вона новими книгами та періодичними виданнями за рахунок однорублевих щорічних внесків кожної вихованки на початку навчального року. У 1885–1886 роках бібліотека була вже розділена на 2: однією опікувалася інспектор класів, іншою – помічник вихователя Євгенія Василевська [8, с.132].

Нерідко придбання до бібліотек здійснювалося за рахунок і виділених училищним з'їздом сум. 1890 року на придбання книг бібліотеці Тульчинського духовного жіночого училища виділено 190 руб., вони були використані на замовлення 40 підручників та 8 періодичних видань, 1891 року – вже 240 руб. [8, с.132]. На 1910 рік бібліотека училища нараховувала 3220 примірників [2, арк.52].

1886 року з'їзд виділив по 50 руб. на фундаментальну і учнівську бібліотеки Приворотського духовного училища, 32 руб. на оправу книг.

Наприкінці 80-х років у цьому училищі діяла й так звана продажна книгозбірня, де учні могли за невисокими цінами придбати в кредит чи навіть у борг підручники, навчальні посібники й інше необхідне приладдя [8, с.132–133]. 1910 року бібліотека Приворотського духовного училища вже мала 1770 томів літератури [2, арк.52].

Стан бібліотек інших духовних навчальних закладах був подібним. 1868 року Кам'янецький училищний з'їзд констатував, що «при училищі є задовільна бібліотека», яку все ж треба збільшувати шляхом придбання необхідних і корисних книг, для чого виділив 70 руб. [10, с.451].

Загалом 1910 року бібліотека Кам'янецького училища мала 4006 томів, Тиврівського – 2608 томів, Тульчинського – 3220 томів, Приворотського училища – 1770 томів [2, арк.52].

Таким чином, у розбудові бібліотечної системи Поділля значну роль відіграли бібліотеки духовних навчальних закладів. Вони виконували функції збору і поширення духовної продукції, інформаційного забезпечення навчального процесу, виховної роботи й виступали, водночас, як центри збереження й охорони пам'яток друку та письма. Ця тема потребує подальшого дослідження, пошуку й оприлюднення документальних матеріалів.

Таблиця1

Рік	Назва училища	Фундаментальна бібліотека	Учнівська бібліотека
1910	Кам'янецьке	1866 примірників	2140 примірників
1910	Тиврівське	1700 примірників	908 примірників
1910	Тульчинське	2293 примірника	927 примірників
1910	Приворотське	983 примірника	787 примірників

Список використаних джерел:

1. Державний архів Хмельницької області, ф. 64, оп. 1, спр. 27а, 48 арк.
2. Там само, спр. 63, 409 арк.
3. Там само, спр. 148, 118 арк.
4. Там само, спр. 149, 128 арк.
5. Там само, ф. 315, Оп. 1, спр. 2028, 5 арк.
6. Там само, спр. 2078, 8 арк.
7. Там само, спр. 2309, 4 арк.
8. Айвазян О.Б. Бібліотеки освітянських закладів Подільського єпархіального відомства другої половини XIX – початку XX ст. / О.Б. Айвазян // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 123–136. – (Серія. «Бібліотекознавство. Книгознавство», вип. 2).
9. Її. Бібліотеки Подільської єпархії наприкінці XIX – на початку XX ст. / О.Б. Айвазян // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2010. – Т. 16. – С. 51–63.
10. Копьев Н. Отчет о состоянии богословской ученической библиотеки за вторую половину 1867–1868 года / Николай Копьев // Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ). – 1868. – 1 дек. (№23). – С. 457–472.
11. Отчет о состоянии библиотеки учеников Подольской духовной семинарии за 1879/80 учебный год // ПЕВ. – 1881. – 16 июня (№24). – С. 290–291.
12. Отчет о состоянии Тульчинского епархиального женского училища в учебно-воспитательном отношении за 1878/79 учебный год // ПЕВ. – 1880. – 10 марта (№10). – С. 118.
13. Правила для поведения учащихся в Подольской духовной семинарии // ПЕВ. – 1878. – 15 нояб. (№22). – С. 335–336.
14. Правила Учебного комитета при Святейшем Синоде касательно приобретения книг в ученические библиотеки духовных семинарий и училищ, утвержденные определением Святейшего Синода от 7-19 июля 1872 года // ПЕВ. – 1873. – 1 февр. (№3). – С. 18–19.
15. Прокопчук В.С. Бібліотеки і освіта / В.С. Прокопчук // Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область / ред. рада вид.: В.Г. Кремень (голова) [та ін.] ; редкол. тому: О.М. Завальнюк (голова) [та ін.]. – К. : Знання України, 2010. – С. 56–72.

16. Його. Бібліотеки Хмельниччини: від заснування – до наших днів / В.С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіном, 2009. – Т.14. – С. 3–39.

В статье рассматриваются вехи истории библиотек духовных учебных заведений Подольской епархии, в первую очередь Подольской духовной семинарии, процесс комплектации их фондов и роль этих заведений в сохранении памятников печати и письма.

Ключевые слова: библиотека, фонды, поступления, Подольская епархия, духовные учебные заведения, Подольская духовная семинария.

The article highlights the milestones of libraries religious schools Podolsk diocese and, above all, libraries Podolsk Theological Seminary, the process of integration of their funds and role in the preservation of monuments printing and writing.

Key words: library, funds, income, Podolsk diocese, religious educational institutions, Podolsky seminary, attractions.

Отримано: 15.03.2013

УДК 659:655:02(477.43/.44)«18/19»

Т. Р. Соломонова (Каросва),

м. Вінниця

РЕКЛАМА КНИЖКОВОГО СВІТУ В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ПОДОЛЯН ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Стаття присвячена розвитку повсякденних практик виробництва та споживання реклами книжкового світу на Поділлі в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: реклама, книга, друкарня, видавництво, книгарня, Поділля.

Історики реклами відзначають, що першою масовою комерційною рекламою була реклама книг [1, с. 1]. Уже в ХVІ і ХVІІ ст. видавці або друкарі книжок в оголошеннях інформували про свої видавничі плани і заохочували до купівлі конкретних книжок. Спершу такі рекламні матеріали додавалися до книг, що видавалися, а згодом їх оприлюднювали в пресі у формі т.зв. листів-посвят. Видавці книжок були в той період, як правило, також й видавцями преси, а високий рівень видавничої реклами, як з філологічної, так і графічної точки зору, зробив з неї зразок для пізнішої універсальної комерційної реклами.

У другій половині ХІХ ст. промислова революція, урбанізація, розвиток комерційно-торгових зв'язків, розповсюдження елементарної освіти, технічні винаходи в сфері друку і комунікації, а також поширення ліберальних ідей зробили рекламу важливим елементом просування товарів і послуг. Вона поступово жанрово і тематично урізноманітнювалася, застосовуючи новітні поліграфічні здобутки, формувала попит, повідомляючи про новинки, розхвалюючи переваги товару.

Уже тоді реклама усвідомлювалася як елемент загальної культури, що сприяє не тільки розвитку торгівлі, а й перетворенню громадських стосунків у суспільстві. Реклама книжкового світу в тодішній провінції представляє значний інтерес з точки зору формування єдиного інформаційного простору в масштабах країни та світу, а також його політичних, національних, культурних сегментів на регіональному рівні.

Однією з характерних ознак економічних процесів на території підрозійської України було те, що технічні зміни часто випереджували економічні та соціальні перетворення. Промисловий підйом 90-х років XIX ст. призвів до прискорених темпів розвитку поліграфічної промисловості, появи друкарень з найсучаснішими для того часу машинами, здатними продукувати різноманітну та масову рекламу. Вітчизняні історики реклами В.Л. Мацежєвський [1], В.В. Георгієвська [2] вважають, що саме тоді в рекламній справі України відбувся рекламний «вибух». Але, приділяючи посилену увагу розвитку реклами з комунікаційної точки зору, вони залишають нерозкритими історико-соціальні аспекти цього процесу. Метою даної публікації є висвітлення практик створення та використання реклами книжкового світу другої половини XIX – початку XX ст. у провінції на прикладі подільського регіону.

Тривалий час подолани пасивно споживали рекламну продукцію столичних та крупних видавничих і торговельних фірм як Російської імперії, так і іноземних держав, з якою стикалися на сторінках їхніх видань. Місцева рекламна продукція була представлена поодинокими оголошеннями на сторінках єдиного губерньського видання «Подольские губернские ведомости» (1838–1919) [3]. Тут розміщувалася та сама загальноросійська реклама, наприклад, «Полюного собрания законов Российской империи», книг благодійницької Санкт-Петербурзької громади сестер милосердя. У 50-х роках XIX ст. у рубриці «Бібліографічні відомості» подавався зміст чергових випусків загальнодержавних часописів та оголошення про їх передплату.

І тільки з появою «Подольских епархиальных ведомостей» (далі – «ПЕВ») у 1862 році з'явилася оригінальна місцева реклама [4]. З першого року редакція «ПЕВ» подавала інформацію про передплату часописів, асортимент книжкових лавок (Московської та Санкт-Петербурзької синодальних, Подільської духовної консисторії) та пропозиції придбання нових конкретних видань. Спочатку це була тільки профільна інформація, але згодом коло рекламодавців значно розширилося.

Численні оголошення про передплату часописів друкувалися, як правило, на умовах безкоштовного обміну виданнями. Редакція подільського часопису впродовж року відправляла свої примірники до редакцій тих газет, що розміщували в них свої оголошення, і отримувала їхні безкоштовні номери і рекламу на їхніх сторінках. Практично всі вони будувалися за певною схемою: назва, рік видання, план редакції на наступний рік, умови передплати. Так, 1867 р. на сторінках «ПЕВ» впродовж року повідомлялося про передплату 12 релігійних періодичних видань. Будь-яке видання за будь-які гроші не могло розмістити рекламу на сторінках цього православного часопису. Тільки ті світські видання (у 1867 р. – 2 назви), редакційна політика яких не суперечила загальній ідеологічній позиції православної церкви, отримували можливість розміщення реклами в галузевій пресі.

З 70-х років XIX ст. реклама передплати періодичних видань комерціалізувалася. Рекламний блок часопису зростав і ставав важливим джерелом фінансової підтримки. Уже 1887 р. у «ПЕВ» рекламувалося 18 назв профільних видань («Благовест», «Воскресный день», «Вера и разум», «Грамотей», «Душеполезное чтение», «Мирской вестник», «Московские церковные ведомости», «Пастырский собеседник», «Почаевский листок», «Православный собеседник», «Православное обозрение», «Руководство для сельских пастырей», «Русский паломник», «Странник», «Христианское чтение», «Церковно-приходская школа», «Церковный вестник», «Чтения в Обществе любителей духовного просвещения»), 12 назв світських видань, як загальноросійського

охоплення («Правда», «Иллюстрированный мир», «Живописное обозрение», «Еженедельное обозрение»), так й регіонального («Киевлянин», «Одесские новости»), як універсального («Нива», «Неделя»), так і галузевого («Детское чтение», «Русский пчеловодный листок», «Сельский вестник») спрямування. 1904 року кожний випуск містив до 30 сторінок реклами часописів та книжок.

Поряд з інформацією про передплату подавалися списки книг і брошур, що видавалися редакціями цих часописів як додатки або поширювалися ними. Подібні оголошення могли займати декілька сторінок. А от редакція «Киевской старины» не могла собі дозволити такої розкоші. 1887 року на сторінках «ПЕВ» систематично повідомлялося про зміст нових випусків журналу, але рекламний блок не перевищував третину сторінки. Тільки наприкінці року редакція «Киевской старины» оплатила сторінковий блок з рекламою журналу та книг, що готувалися до друку в редакції.

Крім російських, зустрічалася на сторінках «ПЕВ» і реклама іноземних видань, наприклад, 1887 року – про передплату галицько-руського ілюстрованого часопису «Наука» (за ред. о. Івана Наумовича), який друкувався у Відні [5].

Реклама окремих видань займала набагато менше місце. Як правило, вона подавалася у вигляді оголошень. Спочатку також переважала реклама релігійної літератури. Першим світським виданням, про умови придбання якого оголошувалося вже 1863 року, стала «История Польши» І. Кульжинського (Нежин, 1863) [6]. Серед інших рекламованих видань увагу привертає книга «Всероссийская этнографическая выставка и Славянский съезд в мае 1867 г.» [7], «Южнорусский словарь» К.В. Шейковського [8]. Іноді інформували про можливість придбання певної книги в тому чи іншому магазині, наприклад, 1867 року – про придбання книги «Земная жизнь Господа и Спасителя нашего Иисуса Христа» в книгарнях С. Літова, що знаходились у Києві, Кам'янці-Подільському, Житомирі, Санкт-Петербурзі.

У вигляді оголошень подавалася інформація про те, що 1887 року кам'янець-подільський книгар Й.Д. Крайз став комісіонером синодальних видань [9], про існування книгарні духовної літератури І.Л. Тузова в Санкт-Петербурзі, асортимент її нових видань [10].

З розвитком місцевої книговидавничої практики звичним стає оголошення про друк та продаж регіональних видань, наприклад «Справочной книжки Подольской губернии на ... г.».

Рекламні оголошення не були єдиним жанром реклами. Рекламні функції виконували також і бібліографічні списки нових видань, які рекомендувалися до друку духовними навчальними закладами (Київською духовною академією, Московською духовною академією), редакціями (Київського народного календаря, Почаївського листка), громадськими організаціями (Санкт-Петербурзькою общиною сестер милосердя, Холмським православним братством), приватними особами (колишнім подільським священником В. Гречулевичем, К. Нікольським). Ці списки, як і асортимент книгарень та книжкових лавок, розмішувалися також на сторінках «ПЕВ». Наприклад, 1863 року книжкова лавка Подільської духовної консисторії пропонувала для придбання 209 назв видань, систематизованих як «церковний друк» (121 назва), «світський друк» (77) та «іноземними мовами» (11) [11].

Як рекламу можна також розцінювати інформацію про видання з офіційної частини «ПЕВ», коли єпархіальними розпорядженнями та повідомленнями рекомендувалися книги й часописи для придбання в церковно-парафіяльній школі або продаж книг редакціями певних видань.

Вже наприкінці 1862 р. у часописі вперше зустрічається рубрика «Бібліографічні відомості», яка подає «приховану» рекламу нових друків. З

часом з'явилися рубрики «Бібліографія» та «Книжкові новини», які привертали увагу до певних видань завдяки рецензуванню або переказу їхнього змісту. Це допомагало читачам орієнтуватися в морі нової книжкової продукції.

Подальший розвиток регіональної преси розширював можливості для жанрового та галузевого рекламування книжкової продукції. У журналі «Экономическая жизнь Подолии» Подільської губернської земської управи [12], що друкувався з 1913 р., існували постійні рубрики «Огляд поточної літератури», «Бібліографія», «Книги, що надійшли в редакцію та сільськогосподарський відділ губернської земської управи», «Об'яви» (рекламні оголошення). В «Огляді поточної літератури» характеризувалися нові видання за певними темами, наприклад «Земські діячі та земська ідеологія», «До питання про кредитування споживчих товариств». У розділі «Бібліографія» вміщувались реферати про нові видання, які варто було ширше представляти місцевому товариству. Ця рубрика була майже в кожному номері журналу і містила повідомлення про 2-3 видання. Рубрика «Книги, що надійшли в редакцію та сільськогосподарський відділ губернської земської управи» 1913 року інформувала про 122 видання, 1914 – 186, 1915 – 574, 1916 – 141, з якими можна було ознайомитися. Для зручної орієнтації читачів списки систематизували за рубриками «Сільськогосподарська економіка та статистика», «Господарська статистика та географія», «Суспільна агрономія», «Суспільна ветеринарія», «Природознавство», «Ґрунтознавство», «Рільництво», «Тваринництво», «Сільськогосподарська технологія», «Кооперація», «Торгівля», «Садівництво та городництво», «Довідкові видання». Завдяки такій політиці редакції журналу подоляни мали можливість ознайомитися з доступною для них галузеву літературу.

Редакція газети «Юго-Западный край» прагнула й керувати читанням [13]. У рубриці «Книжкова полиця» подавала інформацію про нові видання, їх вартість. Так, у березні 1915 р. було подано інформацію про 18 видань, у квітні – 23. Читачам пропонувалася широка тематика видань, наприклад, економічні фактори злочинності, ціни на тварин та м'ясо, сільськогосподарське машинобудування, селянське вогнестійке будівництво, народна архітектура, значення води в житті людини, питання виховання. Рекламувалися художні твори, свіжі випуски продовжуваних видань «Педагогический сборник», «Гимназист», «Русская литература XX в.» (за редакцією С.О. Венгерова). Зверталася редакція газети і до української літератури, інформуючи про нову брошуру Х. Алчевської «Из галицкой и нашей литературы» або збірку «Пісні про кохання» О. Кадило. Більшість пропонувананих видань коштувала недорого, в середньому від 50 коп. до 1 руб. Водночас значна частина була представлена брошурами по 5 коп., лише поодинокі книги по 2 руб. («Мемуары графини Потоцкой»). Хронологічно це були друки 1915 року, тому оперативність появи інформації про них свідчить про те, що редакція передруковувала статті з інших джерел, видань Петрограда, Москви.

Культура рекламування в пресі відповідала діючим тоді правилам: гра шрифтів, виділення крупним шрифтом головної інформації, багатослівність, композиційне розміщення матеріалу.

У контексті реклами книжкового світу, крім реклами видань у пресі та на сторінках книжок, треба ще згадати рекламу видавництв, друкарень, книгарень та бібліотек. На сторінках друкованих видань (часописів, путівників по місту, каталогів місцевих підприємств) розміщувалися рекламні тексти, що містили, крім атрибутивної інформації про назву, власника та адресу підприємства, повідомлення про особливості або й констатацію безумовних переваг

товару, послуг, абсолютну їх якість. Поширення тут отримала і вулична реклама. Стіни будинків та брендмауери рясніли вивісками, відповідно оформлювалися вітрини магазинів. Широко використовувалася сукупність різноманітних рекламних засобів, серед яких образ товару, торгівельна марка та її графічний символ. Як графічну рекламу використовували також відбитки штампів та ярлики з назвою та адресою закладу, вони розміщувалися на сторінках книжок. Бібліотеки та книгарні могли на таких ярликах подавати інформацію про особливості книжкового фонду або асортименту, додаткові послуги.

Капіталізація книговидавничої та книготорговельної справ у Російській імперії проявилася в 70-х роках XIX ст. [14]. На книжковий ринок прийшов підприємець, який запровадив систему бухгалтерії та обліку, використовував методи бібліографії та реклами. Розвиток залізничної мережі та покращення шляхів сполучення сприяли покращенню постачання книг віддаленим населеним пунктам. Ця перевага була відразу використана крупними видавцями та книготорговцями (видавничо-торговельними фірмами). Завдяки їхнім книжковим каталогам провінційні бібліотеки, книжкові магазини, заможні читачі отримали доступ до ширшого і дешевшого книжкового ринку. Вже з кінця 60-х років XIX ст. бібліотека Немирівської чоловічої гімназії користувалася «Систематическим каталогом русским книгам, продающимся в книжном магазине Александра Федоровича Базунова», пізніше окремі випуски цього каталогу з'явилися в бібліотеках Могилів-Подільського (згодом Вінницького) реального училища, Вінницької міської публічної бібліотеки ім. М.В. Гоголя. «Новый систематический каталог русского отделения книжного магазина Маврикия Осиповича Вольфа» (1881) також був важливим підручним матеріалом для комплектування бібліотек цих навчальних закладів. Немирівчанам був знайомий каталог книжкового магазину І.І. Глазунова. Зрозуміло, бібліотеки навчальних закладів не могли обійтися без «Подробного систематического указателя книг, рассмотренных Ученым Комитетом Министерства народного просвещения и одобренных для употребления в разных учебных заведениях» (1888), «Каталога учебных руководств и пособий для средних учебных заведений» (1898) та їх доповнень, на основі чого й комплектувалися бібліотечні фонди, тим більш, що поширювалися вони безкоштовно [15]. На початку XX ст. більшість столичних і крупних видавничо-торговельних фірм випускали каталоги своєї продукції і поширювали їх серед покупців імперії (як організацій, так і зацікавлених приватних осіб). Наприклад, у фондї рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва виявлено 18 подібних каталогів, і всі вони містять помітки – результати опрацювання.

Крім каталогів видавничої фірми та приватні особи – видавці поширювали рекламні проспекти, присвячені конкретним виданням, особливо ювілейним та подарунковим. Такими проспектами наповнені архівні справи, присвячені листуванню навчальних закладів дореволюційної Росії з міністерством народної освіти щодо забезпечення навчальними підручниками та посібниками [16]. Серед архівних матеріалів, що висвітлюють господарську діяльність навчальних закладів краю та приватних осіб – землевласників Поділля, зустрічаються також чернетки замовлень та чисельні рахунки від видавничо-торговельних фірм не тільки Російської імперії, а й закордоння.

Як рекламний продукт можна також розглядати каталоги бібліотек. Згідно з російським законодавством публічні бібліотеки та бібліотеки середніх навчальних закладів мали готувати каталоги своїх фондів. У досліджуваній період на Поділлі побачили світ у друкованому вигляді 12 каталогів [17].

Складно оцінити поширеність реклами книжкового світу на Поділлі. Певним орієнтиром можуть бути дані, зібрані вітчизняним істориком реклами В.В. Георгієвською [2], щодо розвитку рекламно-довідкової преси на підросійських українських теренах початку ХХ ст. За її підрахунками, рекламно-довідкова преса найактивніше друкувалася в Херсонській (72 часописи), Київській (53), Таврійській (24), Харківській (23), Катеринославській (13) губерніях. Незначна кількість таких видань зареєстрована в Полтавській (9), Подільській (6), Волинській (5) і Чернігівській (2) губерніях. Тобто в промислово та торгово-розвинутих губерніях спеціальна рекламна преса була чисельнішою, ніж в аграрних, серед яких Подільська не пасла останніх. Уже на початку ХХ ст. для подолян реклама книжкового світу (комерційного й «прихованого» рекомендаційного характеру) стала звичною. Вони навчилися використовувати її із зиском для себе.

Реклама, тим більше книжкова, відігравала значну роль у модернізації українського суспільства. За її допомогою подільський регіон втягувався в загальнодержавний і світовий економічний та інформаційний простір. Ширше впровадження законів ринкової економіки сприяло, крім розвитку комерційної складової, збільшенню кількості не обмеженої ідеологічними мотивами незалежної реклами товарів і послуг. Реклама книжкового світу впливала на зростання рівня освіченості населення, що в свою чергу відбивалося на світоглядних уявленнях населення, зокрема робило звичним і свідомим споживання книжкової продукції та послуг. Завдяки цьому виживали й дрібні, особливо провінційні, виробники у книжковому світі, які частіше прилаштовувалися до індивідуальних потреб споживачів, ніж формували їх. У результаті потреби суспільства, зокрема інформаційні, краще задовольнялися, що сприяло його модернізації.

Список використаних джерел:

1. Мацежинський В.Л. Реклама в пресі Польського Королівства і Східної Галичини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. ... докт. іст. наук : 07.00.02 / В.Л. Мацежинський ; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознав. – Л., 2004. – 33 с.
2. Георгієвська В.В. Становлення та розвиток рекламно-довідкової преси на території Східної України ХІХ – початку ХХ ст. : автореф. дис... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / В.В. Георгієвська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2009. – 18 с.
3. Подольские губернские ведомости : [офиц. губерн. газ.]. – Каменец-Подольск : Губерн. тип., 1838–1919.
4. Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ) : [еженедел. газ. Подол. православ. епархии]. – Каменец-Подольск, 1862–1905.
5. Объявления // ПЕВ. – 1887. – № 46. – С. 985.
6. Объявления // Там само. – 1863. – № 21. – С. 839.
7. Объявления // Там само. – 1867. – № 20.
8. Объявления // Там само. – 1887. – № 8. – С. 187.
9. Объявления // Там само. – № 30. – С. 721.
10. Объявления // Там само. – № 38. – С. 850.
11. Каталог книгам, имеющимся для распродажи в книжной при Подольской духовной консистории лавке на 1863 год // ПЕВ. – 1863. – № 20 (неоф. ч.). – С. 843–853.
12. Экономическая жизнь Подолии : орган Подол. губерн. земства. – Каменец-Подольск, 1913–1919.
13. Юго-Западный край : ежеднев., ил., культ.-полит., литер. газ. / Винниц. город. управа. – Винница, 1912–1917.
14. Книжная торговля во второй половине ХІХ века // История книги : учеб. для вузов / под ред. А.А. Говорова, Т.Г. Куприяновой. – М. : Изд-во МИГУП «Мир книги», 1998. – Гл. 17. – С. 246.

15. Державний архів Вінницької області, ф.д-173, оп. 1, спр. 49, арк. 62.
16. Там само, ф. д-19, оп. 1, спр. 247, арк. 62, 74, 87, 88, 99.
17. Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923) : бібліогр. посіб. / уклад. Т.Р. Соломонова ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського; Вінниц. обл. краєзн. музей. – Вінниця, 2006. – 352 с.

Статья посвящена развитию повседневных практик производства и потребления рекламы книжного мира на Подолье второй половины XIX – начала XX ст.

Ключевые слова: реклама, книга, типография, издательство, книжный магазин, Подолье.

The article deals with the development of common practices of advertising production and application in book publishing domain in Podillia province within the period from the second half of XIX century to the beginning of XX century.

Key words: advertising, book, printing work, publishing house, bookstore, Podillia.

Отримано: 06.02.2013

УДК 025.7/9:7:027.7:378(477.43)

Н. Я. Скоропад,

м. Кам'янець-Подільський

АБОНЕМЕНТ МИСТЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ, ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто історію створення і розвитку абонементу мистецької літератури наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: *інститут, університет, наукова бібліотека, абонемент мистецької літератури, фонд, користувач.*

В останнє десятиліття в діяльності бібліотек освітянської галузі України відбулися значні зміни. Значно активізувалися дослідження історії даних бібліотек [1].

Історію бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету висвітлювали у своїх працях Л. Биковський, О.М. Завальнюк В.С. Лозовий, В.П. Ляховицький, Ю.В. Олійник, В.М. Пархоменко, В.С. Прокопчук та ін. Вперше історію наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, діяльність кількох поколінь бібліотечних працівників впродовж 1918–2008 рр. розкрито доктором історичних наук, професором, член-кореспондентом Академії історичних наук України, заслуженим працівником освіти України, директором наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.С. Прокопчуком та вченим секретарем наукової бібліотеки Л.Ф. Філінік [3].

Історія мистецької бібліотеки у Кам'янець-Подільському педагогічному інституті ім. В.П. Затонського розпочалась у 1968 році, коли в інституті було відкрито музично-педагогічний факультет. Завідувачем кафедри музики призначено Б.Р. Ліпмана. Було створено сприятливі умови для занять з музики (досвід-

чені педагоги, достатня кількість інструментів, методичної літератури тощо) [2, с.12]. Бібліотекарем кафедральної книгозбірні було прийнято О.П. Заболотну.

Б.Р. Ліпман разом із тодішнім завідувачем бібліотеки Й.І. Токарем дбали про систематичне поповнення фонду музичною літературою. Придано велику кількість нотної, методичної, довідкової літератури та грамплатівок.

У 1977 р. музично-педагогічний факультет було закрито, а книгозбірню передано у книгосховище центрального абонементу.

У зв'язку з нестачею у школах вчителів образотворчого мистецтва та музики з 1986 р. здійснюється набір на спеціальності «Педагогіка та методика початкового навчання і музичне виховання» та «Початкове навчання і образотворче мистецтво» [2, с.16].

Для забезпечення занять з музики (групових та індивідуальних) назріла потреба у наближенні книг до користувачів. У 1988 р. музичну літературу знову передано на кафедру і створено кафедральну бібліотеку. 2003 року на педагогічному факультеті відкрито абонемент і читальний зал мистецької літератури [3, с.99–100].

Розміщення бібліотеки у відремонтованому двоповерховому будинку по вул. Гагаріна, 47 сприяло дальшому її розвитку.

Сьогодні абонемент мистецької літератури Кам'янець-Подільського національного університету – підрозділ з унікальним за змістом, науковим та культурним значенням музичним фондом: нотною, музикознавчою, музично-педагогічною літературою, виданнями з образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, реставрації творів мистецтва, довідковою літературою, періодикою за профілем діяльності відділу та інформацією, що стосується широкого кола питань про музику, музичні джерела, музичні інструменти, мистецтвознавство.

Головним завданням бібліотеки є забезпечення повного, якісного та оперативного бібліотечно-бібліографічного обслуговування студентів, магістрантів, професорсько-викладацького складу на основі широкого доступу до бібліотечних ресурсів.

Особливого значення набули періодичні видання. Це, в першу чергу, часописи «Образотворче мистецтво», «Музеї України», «Народне мистецтво», «Музика», «Пам'ятки України: історія і культура», «Українська культура», «Студії мистецтвознавчі» тощо. Велике інформаційне і довідкове значення має державна газета «Культура і життя».

В основу роботи з комплектування фонду покладено вивчення навчальних програм, тематики наукових робіт викладачів і студентів. Робота по комплектуванню проводиться в тісній співпраці з кафедрами. Завідувачі кафедр систематично цікавляться каталогами видавництва. Якщо немає можливості закупити потрібну літературу, тоді викладачі шукають шляхи для забезпечення навчальних дисциплін літературою через співпрацю із іншими вузами.

Бібліотека сприяє здобуттю освіти та поширенню знань завдяки формуванню фондів та забезпеченню доступу до них, перетворює інформацію у знання, які можуть використовуватися з освітньою, дослідницькою та іншими цілями. Її роль полягає в тому, щоб допомогти користувачу одержати і використати інформацію, зберегти свої фонди як частину національного надбання.

Колектив мистецького абонементу намагається більш активно залучати користувачів зануритися у дослідження книжкових багатств, долучитися до світу краси. Стараємось створити таку атмосферу, щоб наші відвідувачі переступали поріг бібліотеки із захопленням, відчуттям на собі її особливої магії – магії краси, мистецтва, мудрості...

Добре сформовані фонди, часткове використання відкритого доступу до нотної, мистецтвознавчої та методичної літератури, світлий читальний зал,

який прикрашають твори мистецтва привертають увагу не тільки студентів та співробітників університету, у ньому працюють викладачі коледжу культури, вчителі загальноосвітніх та мистецьких навчальних закладів. Ми не зважаємо на додаткове навантаження, а отримуємо задоволення від того, що читачі оцінюють якість нашого зібрання і професіоналізм співробітників.

До послуг користувачів – алфавітний та систематичний каталоги.

Важливу для користувачів інформацію містять стелажні паспорти, полічні роздільники, тематичні полиці «Творчість композитора Лесі Дичко», «Методичні поради з музичного виховання», «Місто-твердиня на Поділлі» та ін.

Поширеною формою інформації є проведення днів кафедр.

Щоквартальні бюлетні нових надходжень, інформаційні листки інформують читачів про надходження до бібліотеки. Зі студентами та магістрантами проводяться консультації, бесіди.

Традиційними є проведення екскурсій у бібліотеку та проведення бібліотечно-бібліографічних уроків з першокурсниками.

Інформаційно-бібліографічна діяльність – одна із вагомих ланок роботи бібліотеки ВНЗ. Одним із основних напрямів цієї діяльності є організація та ведення ДБА. Особливе місце в інформаційному, довідково-бібліографічному обслуговуванні займають картотеки. Ведеться картотека журнальних статей, де виділено багато рубрик, що стосуються фаху: «Мистецька освіта в Україні», «Мистецька освіта у світі», «Музиканти, композитори», «Художники», «Декоративно-прикладне мистецтво». Користуються популярністю тематичні теки «Митці Кам'ячеччини», «М.Д. Леонтович – музикант і педагог».

За останні три роки співробітники підрозділу підготували три біобібліографічні покажчики із серії «Постаті в освіті і науці»: «Зиновій Петрович Яропуд» (до 35-річчя науково-педагогічної діяльності), «Борис Романович Ліпман» (до 85-річчя від дня народження та 60-річчя науково-педагогічної діяльності), «Майя Антонівна Печенюк: музично-педагогічна та наукова діяльність».

У мистецькому абонементі, як і у науковій бібліотеці загалом широко впроваджуються у свою роботу комп'ютерні технології. Створено електронний каталог, впроваджено читачькі квитки із штрих-кодами, розпочато обслуговування користувачів за допомогою бібліотечної програми «УФД. Бібліотека».

Вимоги часу змушують шукати нових форм роботи, вносити зміни у традиційне життя бібліотеки. Крім індивідуальної роботи з користувачами, абонемент все більше поширює різноманітні форми культурно-просвітницької роботи [4, с.65]. Розробляючи напрямки культурно-просвітницької роботи та популяризації книги, ми, перш за все, опираємося на потреби навчального процесу та запити студентів. Сучасна вища освіта визначає головну мету підготовки майбутнього вчителя предметів художньо-естетичного циклу – розвиток його особистості. Слід звернути увагу, що формування професійної майстерності починається з виникнення інтересу до майбутньої спеціальності та потреби у спілкуванні засобами мистецтва.

Серед різних форм популяризації провідне місце належить книжковим виставкам. Вони організовуються з актуальних проблем суспільного життя, культури, мистецтва та привертають до себе увагу змістом, оформленням, різноманітністю тематики.

Вирішення проблем духовного відродження у нашій країні залишається однією із важливих ділянок. Тому так важливо пропагувати кращі зразки вітчизняного мистецтва, культури. Не залишились байдужими користувачі переглянувши книжково-ілюстративні виставки «Шедеври українського мистецтва», «Г.Л. Бойчук – відомий український художник».

У своїй діяльності часто використовуємо таку перевірену форму роботи як бібліографічні огляди літератури. Вони є невід'ємною частиною мистецьких вечорів, інформаційних годин. Проводимо огляди і через газету «Студентський меридіан». При проведенні бібліографічних оглядів літератури дотримуємось основних правил. Огляд повинен бути цікавим, живим. Суха анотація і перечитування вихідних даних не потрібні сучасному користувачу. Цікавими є огляди, якщо їх наповнити фрагментами ігор, використати ілюстративний матеріал. Під час проведення бібліографічного огляду «Мистецька освіта в країнах світу» ми продемонстрували відеозапис фрагменту уроку «Мистецтва» у одній із шкіл (м. Краків), а при проведенні бібліографічного огляду літератури «О. Білаш – композитор, педагог, громадський діяч» доречно вписалася вікторина по творчості композитора.

Виступаючи в ролі лекторів, акторів, виконавців, студенти оволодівають елементами сценічної майстерності, культурою мовлення, мистецтвом перетворення. Ці види діяльності дозволяють їм самовдосконалюватися, розвивати в собі естетичні й музичні здібності, впливають на підвищення рівня естетичного сприйняття в цілому.

Надзвичайно зацікавлюють читачів такі форми роботи як літературно-мистецькі години, композиції. Вони розвивають смак, розширюють кругозір, розвивають творчу активність, підвищують загальну культуру. Такі заходи дають можливість нашим читачам, майбутнім учителям музики, образотворчого мистецтва об'єднувати свої знання з музики та візуального мистецтва, долучитися до перлин культури.

Урізноманітнюють нашу культурно-просвітницьку роботу зустрічі з творчими людьми, цікавими особистостями. У незабутню подію перетворилась зустріч з всесвітньо-відомим українським композитором, музично-громадським діячем, професором Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського, секретарем правління Національної Спілки композиторів України Лесею Василівною Дичко. Студенти і викладачі прослухали цікаву розповідь Лесі Василівни про те, як народжуються її твори та насолодились звучанням деяких із них.

Абонемент мистецької літератури співпрацює із кабінетом-музеєм М.Д. Леонтовича. Ведемо альбом про життя композитора. Тут постійно діє і поповнюється новими матеріалами книжкова виставка «М.Д. Леонтович – композитор і педагог». Проводяться огляди літератури, музичні години, присвячені великому композиторові. Це дає можливість студентам розкрити для себе цікаві моменти із життя і творчості композитора, який навчався і працював в нашому місті.

Особливі можливості естетичного виховання відкриваються перед бібліотекою у її роботі з краєзнавства. Захоплюючим був вечір творчості професора З.П. Яропуда та доцента В.І. Лашка. Слухачі мали нагоду почути мелодійні пісні З.П. Яропуда на вірші В.І. Лашка, якого всі знають як Заслуженого майстра народної творчості України, доцента кафедри образотворчого мистецтва.

Вся просвітницька робота ведеться у тісному взаємозв'язку з професорсько-викладацьким складом факультету [3, с.118].

Тісна співпраця з керівництвом факультету, з читачами, спільна підготовка заходів дають свої позитивні результати: створюють атмосферу довіри, поліпшують взаємовідносини з користувачами.

Піклуємося про підвищення якості обслуговування та якості бібліотечно-інформаційної продукції і послуг, підвищення ефективності праці.

Перспективи розвитку абонементу пов'язуємо з новітніми інформаційними технологіями, активною роботою над підвищенням фахового рівня, яка б спонукала до перебудови професійного мислення, допомагала б удосконалю-

вати вміння, навички, оволодівати новими методами роботи, розвивала б творчу ініціативу співробітників.

Список використаних джерел:

1. Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. / редкол.: П.І. Рогова, К.Т. Селіверстова, Ю.І. Артемова [та ін.]. – К. : Вирій, 2006. – 402 [1] с.
2. Каньоса П.С. Педагогічний факультет: минуле і сьогодення : історичний нарис / П.С. Каньоса, А.Ф. Суровий. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 196 с.
3. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку : історичний нарис / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк ; Кам'янець-Подільський національний університет, наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.
4. Шульга О. Посилення культурно-просвітницької та виховної функції бібліотек / О. Шульга // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 64–71.

В статтє рассмотрено историю создания и развития абонемента литературы по искусству научной библиотеки Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Ключевые слова: институт, университет, научная библиотека, абонемент литературы по искусству, фонд, пользователь.

The article is devoted to the history of creation and development of the subscription literature of scientific library of Kamyanets-Podilsky national University of a name of Ivan Ohienko.

Key words: Institute, University, scientific library, the subscription of fiction, the fund, the user.

Отримано: 21.06.2012

УДК 027.7:378.096(477.43)

Т. В. Сологуб,

м. Кам'янець-Подільський

АБОНЕМЕНТ-ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ

У статті висвітлено основні тенденції розвитку, проблеми й сучасний стан абонементу-читального залу педагогічного факультету наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: бібліотека, читальний зал, абонемент, користувач, інформатизація, комп'ютеризація бібліотеки.

На сучасному етапі стратегію вищого навчального закладу визначає трансформація системи освіти, зумовлена змінами в суспільстві, підвищенням ролі знань та конкуренцією на ринку освітніх послуг, що постійно загострюється. Відповідно нову стратегію діяльності бібліотек ВНЗ формують динамізм перетворень, необхідність швидкої адаптації до зовнішнього середовища [2, с.59].

Освіта і бібліотека – історично нерозривні галузі суспільного буття. Закон України «Про вищу освіту» визначає, що бібліотека навчального закладу є учасником навчально-виховного й наукового процесів університету [3, с.45].

Протягом останнього десятиліття змінюється соціальна роль бібліотек. Стрімке вторгнення цифрових технологій привело до радикальних змін усіх напрямів діяльності бібліотеки вишу: від традиційного інструментарію до методів обслуговування, доступу до ресурсів, форм надання інформації. Відтепер роль і значення бібліотеки визначаються не тільки кількістю і різноманітністю її фонду, але й комфортністю послуг, які вона може надати. Впроваджуючи сучасні інформаційні технології, бібліотека, як важливий підрозділ стає освітньо-інформаційним центром інформаційної інфраструктури, осередком самоосвіти та суспільного життя студентів та викладачів.

Сучасний розвиток процесів автоматизації в бібліотеках ВНЗ проходить досить швидкими темпами. Упровадження комп'ютерних технологій у роботу бібліотек є вже не модою, а нагальною вимогою до підвищення продуктивності та якості бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів. Активне впровадження сучасних технологій сприяє створенню нової інформаційної інфраструктури, в якій бібліотеці відведено роль посередника між інформаційними ресурсами та користувачами. Наскільки її інформаційний простір відповідає запитам користувачів, настільки успішно є навчальна та науково-дослідна робота закладу. Надійність процесу обслуговування в бібліотеці ВНЗ визначається не кількістю послуг, що надаються, а тим, наскільки повно і якісно вони задовольняють інформаційні потреби.

Відомо, що для повноцінного функціонування бібліотеки необхідними є чотири елементи: фонд, користувач, бібліотекар та матеріально-технічна база, до складу якої входить приміщення бібліотеки, бібліотечні меблі, виробнича техніка та ін. Саме сучасна матеріально-технічна база бібліотеки відіграє важливу роль для збереження фонду, оперативності обслуговування користувачів, створення належних умов для роботи з інформаційними ресурсами, привабливості і нового сприйняття бібліотеки користувачем [1, с.29–32]. Але самої наявності складових матеріально-технічної бази замало, потрібно якнайкраще та, головне, найефективніше використовувати і реалізовувати наявний ресурс.

Абонемент-читальний зал педагогічного факультету – структурний підрозділ наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка створений у листопаді 1987 року і розташовується в корпусі педагогічного факультету. З його відкриттям намітилась тенденція до спеціалізації фонду та наближення його до користувача [4, с.101–102]. З часу заснування бібліотечного підрозділу пройдено довгий і нелегкий шлях від пустого приміщення зі стелажими до сучасної факультетської бібліотеки з чималим фондом та сформованими традиціями. Змінювалися часи, погляди, системи, але незмінним залишалося тільки завдання бібліотеки: якнайширше інформувати, знайомити своїх читачів з літературою, навчальними підручниками, періодикою, долучати студентів до книги, прищеплювати інтерес до читання, формувати бібліотечно-бібліографічні, книгознавчі вміння та навички, бажання вчитися. З невеличкої книгозбірні абонемент-читальний зал педагогічного факультету сьогодні перетворився на один з кращих підрозділів наукової бібліотеки К-ПНУ імені Івана Огієнка.

Важливою складовою навчального процесу є книжковий фонд бібліотеки, який відповідає запитам студентів, викладачів, науковців та інших категорій читачів. Сьогодні бібліотечний ресурс абонементу-читального залу педагогічного факультету складає 21464 примірників літератури з різних галузей знань. Це – підручники та навчальні посібники, художня та довідкова література, наукові видання тощо. Отримуємо 35 назв періодичних видань. За роки існування підрозділу створені алфавітний та систематичний каталоги, тематична картотека журнальних статей, картотека наукових праць викладачів педагогічного факультету, краєзнавча картотека «Знані освітяни Хмельниччини».

Користувачами абонементу-читального залу педагогічного факультету є студенти, викладачі, магістранти, аспіранти, працівники університету та вчителі і вихователі дошкільних закладів міста і області. Бібліотека із задоволенням відкриває двері для бажаючих, бо в цьому колективі вбачає її призначення. Такий підхід до роботи створює імідж відкритої установи і сприяє рекламі її послуг.

Обслуговування користувачів проводиться в читальному залі та на абонементі. У читальному залі відвідувачі мають можливість користуватися періодичними виданнями, довідковою літературою, літературою підвищеного попиту та працювати за комп'ютерами в мережі Інтернет. Фонд читального залу укомплектований науковими працями професорсько-викладацького складу педагогічного факультету. Особливо користуються великою популярністю серед студентів праці Карпалюк В.С. Українська мова: лексикологія, фразеологія, словотвір : навч.-метод. комплекс / В.С. Карпалюк, П.С. Каньоса, Н.В. Карпалюк (Кам'янець-Подільський : Мошак М.І., 2006. – 240 с.); Горох Г.В. Сучасна українська мова (Морфологія-Словотвір): модульний курс / Г.В. Горох. – 2-ге вид., переробл. (Кам'янець-Подільський : Зволейко Д.Г., 2010. – 272 с.); Бурдаківська Н.М. Українська мова: професійне спрямування / Н.М. Бурдаківська, Г.В. Горох (Кам'янець-Подільський : Сисин О.В., 2009. – 316 с.); Запорожан З.Є. Практикум з основ природознавства : навч. посіб. / З.Є. Запорожан (Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет, 2008. – 236 с.); Сурова Т.І. Основи розвивального навчання на уроках мови в початкових класах : навч. посіб. / Т.І. Сурова. – 2-ге вид., переробл. (Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2006. – 116 с.) та ін.

Ефективність роботи бібліотеки, її роль у житті університету залежить від авторитету бібліотекарів, їхнього вміння налагодити співпрацю зі студентами, викладачами, науковцями. Співпрацю вузівської науки і бібліотеки підсилюють Дні інформації та Дні кафедр, що проводяться з метою ознайомлення студентів та науково-педагогічного складу педагогічного факультету з новими виданнями, підручниками та посібниками. Ми прагнемо, щоб бібліотека була доступною, комфортною і демократичною, бібліотекою нового типу.

Важливим напрямком роботи є посилення інформаційного ресурсу абонементу-читального залу педагогічного факультету. Він реалізується, насамперед, шляхом закупівлі книг університетом. Навчальна та наукова література комплектується за письмовими замовленнями кафедр педагогічного факультету, які намагаються своєчасно інформувати бібліотеку про введення нових дисциплін та надавати рекомендації щодо придбання літератури. Багато літератури дає акція «Подаруй бібліотеці книгу». Серед меценатів нашого підрозділу – декан педагогічного факультету, професор П.С. Каньоса, яка кожного року дарує літературу на 200–300 грн. Її приклад наслідують викладачі – О.С. Гнатенко, М.С. Гордійчук, Г.В. Горох, К.І. Демчик, В.С. Карпалюк, Н.Д. Моцик, Л.Б. Попова, З.К. Торчинська, Г.Б. Трішневська та ін. Всі надходження нової літератури отримуємо через відділ комплектування та наукової обробки.

Факультетський підрозділ наукової бібліотеки надає допомогу у навчальній роботі педагогічного факультету. Працівники бібліотеки допомагають підбирати літературу для проведення практичних занять, написання курсових, дипломних та магістерських робіт. На допомогу студентам створені і постійно поповнюються новими матеріалами тематичні теки «Про освіту», «Народознавство», «Мужай, прекрасна наша мова», «Родинне виховання», «Про В.О. Сухомлинського», «Моя Україна: 20 років незалежності» тощо.

У нових умовах розвитку державної освітньої системи формування фахових якостей випускника ВНЗ має орієнтуватися не тільки на обсяг і повноту конкретного знання, а й на його здатність самостійно поповнювати знання, ставити

й вирішувати різноманітні завдання, пропагувати альтернативні рішення, виробляти критерії відбору найбільш ефективних з них [2, с.64]. Досягнення цієї мети значною мірою залежить від рівня інформаційної культури. Деякі аспекти її формування забезпечуються абонементом-читальним залом педагогічного факультету у процесі обслуговування користувачів, але найбільш стійкі звички швидкого і якісного інформаційного пошуку формуються на бібліотечно-бібліографічних заняттях зі студентами. Щорічно зі студентами 1-го курсу проводяться бібліотечно-бібліографічні уроки, покликані надати інформацію про бібліотеку, правила користування нею, основи бібліографічних знань.

На постійну основу поставлено видання інформаційного списку про нові надходження літератури, який можна бачити на дошці оголошень на першому поверсі факультету. Це сприяє кращій поінформованості студентів та викладачів про літературні новинки, якими поповнюється фонд.

Культурно-просвітницька діяльність абонементу-читального залу педагогічного факультету є складовою для виховної роботи ВНЗ. Нами впроваджено різні форми просвітницької роботи – книжкові виставки, бібліографічні огляди, інформаційні години, бесіди, літературні та музичні вечори, зустрічі з відомими людьми тощо. Масові заходи проводяться в співпраці з кафедрами факультету та взаємодії з підрозділами наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Серед різних форм популяризації фонду провідне місце належить книжковим виставкам. Вони привертають до себе увагу змістом та естетичним оформленням, різноманітністю тематики, а саме: «Мова моя калинова», «О.В. Духнович – український письменник, педагог, просвітитель», «Книга для людини – як сонце для життя», «До знань шукаємо дорогу», «Моя країна – Україна (до 20-річчя незалежності)», «Безсмертний Кобзар» тощо. Постійно діють і поповнюються новою літературою книжкові виставки «Нові надходження літератури», «Праці викладачів педагогічного факультету» та «Болонський процес і освіта України». Багато уваги приділяється питанням гармонійного розвитку особи. Працівники абонементу-читального залу проводять огляди літератури та оформляють книжкові виставки про взаємовідносини між людьми, про культуру поведінки, про здоровий спосіб життя.

Великої уваги надаємо бібліографічній та науковій роботі. Видали біо-бібліографічні покажчики «Павліна Степанівна Каньоса – науковець, педагог, людина», «На життєвих перехрестях. Ткачук Галина Петрівна – людина, педагог, учений», «Сурова Тіна Іванівна». Укладачі цих покажчиків – бібліотекарі педагогічного факультету Л.М. Лавська, Н.Й. Сивак, Т.В. Сологуб.

Бібліотека має великий досвід у галузі традиційного пошуку, але й набуває досвіду отримання необхідних даних із зовнішніх джерел [5, с.19]. Візитною карткою підрозділу є електронний каталог, створений на базі бібліотечної програми «УФД. Бібліотека», що дало можливість автоматизувати основні виробничі процеси. База даних «Читач» включає необхідні відомості про користувачів. На всіх пунктах видачі книг читачі обслуговуються за єдиним читацьким квитком, форма якого встановлена керівництвом бібліотеки: фото, прізвище, номер, термін дії, штрих-код. Обслуговування читачів – автоматизоване, книговидача здійснюється за допомогою електронної бібліотечної програми «УФД. Бібліотека». Впровадження комп'ютерних технологій дозволило скоротити час на пошук книг, обслуговування користувачів. Електронний каталог допомагає швидко знайти потрібну книгу та сформувати тематичний список літератури. Доступ до електронного каталогу здійснюється через внутрішній веб-сайт університету.

Автоматизація та впровадження нових інформаційних технологій дали можливість підрозділу розширити сферу послуг. Разом із традиційними бібліотечними послугами, наш підрозділ надає такі сервісні послуги: користування послугами Інтернету, запис інформації на електронні носії, сканування, друк, копіювання. Орієнтиром у роботі є принцип «Бібліотека – для користувача», і користувач має право сподіватися на комплекс різноманітних послуг.

Практика показала, що в процесі автоматизації завідуючій підрозділом необхідно приділити увагу таким аспектам:

- 1) впровадження нових інформаційних технологій;
- 2) координації роботи підрозділу з відділом інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення з автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів;
- 3) організації навчання співробітників практичному застосуванню комп'ютерних технологій.

Робота абонементу і читального залу чітко планується й аналізується. Крім традиційного плану, який передбачає основні напрями й показники діяльності, виробляється план управлінських дій по напрямках – масова, краснзнавча, довідково-бібліографічна та наукова робота. Це своєрідний графік, в якому більш детально і конкретно визначені заходи бібліотечного підрозділу, дати й відповідальні за їх організацію. Планування виступає провідним інструментом для вирішення ключових питань підрозділу. Планові показники виконуються щорічно на 100%.

Змінилися й вимоги до бібліотеки і професії бібліотекаря. Щоб якісно виконувати роботу, він повинен володіти знаннями, постійно підвищувати свою кваліфікацію, бути людиною всебічно освіченою, духовно багатою. Робота в цьому напрямку проводиться: це й участь у семінарах бібліотечних працівників, заняттях школи передового бібліотечного досвіду, виступи на сторінках університетської газети, проведення бібліотекарями презентацій тематичних виставах та бібліографічних оглядів. Всі працівники підрозділу пройшли курси перепідготовки, двоє – атегостовані й підтвердили відповідність займаній посаді. Працівники бібліотеки педагогічного факультету прагнуть підходити до роботи творчо, збагачувати та урізноманітнювати бібліотечне середовище, створювати такі умови, щоб сучасні користувачі зберігали тепле ставлення до книги і до бібліотеки.

Колектив абонементу-читального залу педагогічного факультету, не забуваючи минулого, зберігаючи кращі традиції крокує в ногу з часом: нарощує обсяги робіт з освоєння електронних технологій та надання користувачам електронних послуг. Упровадження інноваційних технологій, створення комфортних умов для користувачів дало змогу підняти якість та престиж абонементу-читального залу педагогічного факультету в університеті. За наполегливу працю відповідно до Положення про підсумки роботи підрозділів наукової бібліотеки К-ПНУ імені Івана Огієнка колектив абонементу-читального залу педагогічного факультету неодноразово займав провідні місця, відзначався керівництвом університету Подяками та Грамотами.

У дослідженні особливостей розвитку абонементу-читального залу педагогічного факультету наукової бібліотеки К-ПНУ імені Івана Огієнка зарано ставити крапку. Бібліотека постійно розвивається, впроваджує нові інформаційні технології, орієнтовані на надання швидкого доступу до якісної інформації, подальше підвищення комфортності в обслуговуванні користувачів. А це породжує проблеми, а саме: завідуючій підрозділом потрібно координувати роботу по впровадженню нових інформаційних технологій та автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, а працівникам підрозділу потрібно постійно підвищувати свою кваліфікацію. Над вирішенням цих проблем концентруємо зусилля.

Список використаних джерел:

1. Божко Н. Сучасна бібліотека як складова іміджу навчального закладу / Н. Божко // Бібліотечний форум України. – 2008. – № 4(22). – С. 29–32.
2. Грищенко Т. Наукова бібліотека в інформаційному просторі вищого навчального закладу. Аспекти інтегральної взаємодії / Тамара Грищенко, Наталія Етенко // Вища школа. – 2011. – № 1. – С. 59–66.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-III. – К. : Вид-во Ін-ту законодавства Верховної Ради, 2002. – 95 с.
4. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку, стан і перспективи / В.С. Прокопчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету / Кам'янець-Подільський національний університет, наукова бібліотека ; редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 99–107. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 1).
5. Прокопчук В.С. Деякі аспекти інноваційної діяльності наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету / Кам'янець-Подільський національний університет, наукова бібліотека ; редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 272–284. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство ; вип. 2).

В статье отражены основные тенденции развития, проблемы и современное состояние абонемента-читального зала педагогического факультета научной библиотеки Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Ключевые слова: библиотека, читальный зал, абонемент, пользователь, информатизация, компьютеризация библиотеки.

The article reflects principal development trends, problems and current state of subscription-reading room of the pedagogical faculty of the scientific library of Kamianets-Podilsky National University named by Ivan Ohienko.

Key words: library, reading room, subscription, the user, informatization, computerization of the library.

Отримано: 21.06.2012

УДК 821.161.2–191(092)

А. М. Годованець,

м. Кам'янець-Подільський

ОСОБИСТА БІБЛІОТЕКА БАЙКАРЯ МИКИТИ ПАВЛОВИЧА ГОДОВАНЦЯ

У статті А.М. Годованця, сина поета-байкаря Микити Павловича Годованця, розповідається, про роль власної та бібліотек різних закладів у письменницькій діяльності його батька.

Ключові слова: книга, бібліотека, довідник, творчість, байка.

Першою бібліотекою Микити Годованця, як і в кожного з нас, була шкільна книгозбірка.

Молодий Микита Годованець під час навчання в учительській двокласній школі познайомився з творами Т. Шевченка, Л. Глібова, І. Крилова.

Поступово окремі книжки почали з'являтися в його домашній бібліотеці. Під враженням від прочитаного починає складати вірші. Так почався його шлях в українську літературу.

Ось як молодий Годованець відобразив складний стан суспільства тих років:

В неприступності страшній
Брат іде з ножем на брата.
Диким звірем, лютим катом
Палить, душить, ріже, б'є,
Кров червону ллє
– Браття! Люде!
Що се буде?
Що се є? (1919)

Першою друкованою працею митця був переклад збірки Д. Бедного «Байки і вірші», зроблений Микитою Годованцем в 1920 році.

Протягом 1927–1932 років Микита Годованець видає ще вісім збірок байок, які високо оцінив Д. Бедний в листі від 8.XII.1932 р.: «Дорогой товарищ! Я с большой радостью ознакомился с баснями такого моего талантливого «ученика», как Вы. Желаю Вам дальнейших преуспеваний»...

Збірки були створені Годованцем, коли він проживав і активно користувався бібліотеками в Вінниці, Житомирі та Харкові. У ці роки виділяється перший період літературної творчості, який обірвався в січні 1937 року. Це на багато років віддалило його від творчої праці.

З лютого 1942 року батько працює в авторемонтній майстерні селища Спорний. Там він відроджує душевні сили і створює вірш, «Родина», сповнений теплої далекої надії:

Лечу к Вам, милые, душой в родные дали,
Как в теплые края ключи усталых птиц, –
Обнять, любимых Вас, что ждуть меня устали,
Чей на яву мне снится облик ваших лиц
Родные запахи, родные песни слышу.
Меня к себе зовет гостинный теплый кров, –
Там глубже радости, там небо много выше,
Там солнце горячей и ласки, и любовь;
Песнь соловьиная всех арий там приятней;
Там запах чебреца цветов всех ароматней;
Там степь равнинная всех видов мне милей;
Там чувство родины понятней и сильней;
Там закалялся дух, мужая и дерзая,
Он милой Родине дарит богатейшей;
Мечтой окрыленный, в грядущее вгрызаясь,
Сын чернозема там поднялся над зарей;
Мечти крылатые росли, как великаны,
Искрились на сердце ясней родных зарниц,
Лечу к вам, милые, сквозь бури и туманы,
Как в теплые края ключи усталых птиц (1.1.1945)

В травні 1945 року закінчується Велика Вітчизняна війна. У Годованця з'явилася можливість повернутися на «Велику землю», про яку пізніше згадував: «Колима, Колима – чудная планета! Десять месяцев зима, остальное – лето».

За порадою товариша по заслання Варлаама Спиридоновича Хаджалія (с. Набакеві ГРСП) іде в Абхазію, де влаштовується на роботу в курортоуправління «Ахалі-АФОНІ». Живе в келії при Ново-Афонському монастирі. Заглиблюється в роботу. Знайомиться поступово з абхазьким народним епосом, з цікавістю спілкується з літніми абхазцями і, в результаті, пише авторизований переклад абхазької народної казки – «Хуарджи» під псевдонімом «Струм», байку-жарт «Бабина казка», казку «Як Лисиця курку на Козу міняла», створює п'єсу, на титульній сторінці якої пізніше був зроблений напис: «П'єса написана під впливом нач. відділу НКВС міста Гудаута».

В період проживання на півдні батько користувався бібліотеками в селищі Новий Афон і містах Гудаута та Сухумі.

1949 року було закінчено будівництво дачі Й. Сталіна, і батько, як репресований був звільнений з роботи поблизу неї «По собственному желанию» і висланий з селища Новий Афон. Так він опинився у племінниці в Мерефії Харківської області. Важкі були умови: та він, хоч і рідко, користувався міською бібліотекою.

1953 року, після смерті Й. Сталіна, переїжджає в Кам'янець-Подільський на батьківщину дружини Серафими Миколаївни (дівоче прізвище Метельницька, батько і дід якої були австроугорськими підданими).

Саме завдяки її повсякденному піклуванню відроджуються у батька творчі сили.

1957 рік був початком другого періоду літературної діяльності Годованця. В київському видавництві «Радянський письменник» вийшла з друку збірка «Байки», яку йому допоміг підготувати Микола Андрійович Скорський, за що йому довічна дяка.

Інтереси байкаря зосереджуються на темах античної і середньовічної байки, сюжети яких опрацьовувалися і переспівувалися українською мовою, що давало можливість ознайомити українського читача з добутками передових мислителів давнини: Езопа, Федра, Бабрія, Арістїда, Аристотеля, Лафонтена, Лашамбодї, Леонардо да Вінчі, Лессінга, Неоського, Кантакузіна, Ромула, Ніралї, Плутарха, Платона, Саманїге та багатьох інших. Опрацьовувалися також сюжети сагіричних творів І.А. Крилова, Салтикова-Щедрїна, Стефана Хмельницького та ін.

Батько натхненно працює, інтенсивно користуючись послугами бібліотек Кам'янця-Подільського, Харкова, Києва, Львова і власною бібліотекою, яка в 1974 році нараховувала 1259 примірників. 339 із них мають автографи, зокрема – С. Хмельницького, А. Гарматюка, О. Білаша, П. Глазового, О. Ковінки, Ф. Маківчука, С. Міхалкова, М. Скорського, І. Педи, Ю. Альперїна, І. Сочивця, В. Косяченка та ін.

У власній бібліотеці батька була і довідкова література, з якою він працював.

- Энциклопедический словарь.
- Краткая литературная энциклопедия.
- Русско-украинский словарь.
- Словарь синонимов русского языка.
- Библиографический словарь русского языка.
- Словарь русского языка.
- Поэтический словарь.
- Українська радянська енциклопедія.
- Український радянський енциклопедичний словник.
- Українсько-російський і російсько-український словник.
- Словник українських ідіом.

- Словник літературних термінів.
- Антологія української поезії.
- Граматика словенська.
- Орфографічний словник.
- Словник наголосів української літературної мови.
- Біобібліографічний словник. Українські письменники.
- Довідник письменників радянської України.
- Довідник спілки письменників України.
- Письменники радянської України.
- Краткий словарь литературоведческих терминов.
- Довідник українських прізвищ.
- Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства. Полтава. 1918.
- Україно-російський і російсько-український словник власних імен.
- Нове в українському правописі.
- Правила русской орфографии и пунктуации.

Бібліотека батька – це україномовні та російськомовні видання, які збагачують творчу думку і допомагають мислити над різноманітними сюжетами багатьох авторів, що свідчить з якою наполегливістю і відповідальністю за слово мови працював Годованець.

Протягом 1954–1974 років було видано 19 збірок байок за власними та запозиченими сюжетами.

Остання робота батька: «Байки зарубіжних байкарів у переспівах та перекладах Микити Годованця» експонувалася на міжнародній виставці класичної книги в Москві. Книжка батька стояла поряд з виданнями Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Крилова, О. Пушкіна.

Відомо, що твори Годованця є у бібліотеках громадян України, Росії, Білорусії, Польщі, Болгарії та Молдови.

Бібліотека батька була частинами передана в фонди бібліотек Вікнінської США, на батьківщину батька, де він починав свій шлях в літературу, Хмельницького літературного музею, Кам'янець-Подільської міської бібліотеки імені Затонського та Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

В українській та світовій літературі почесне місце посідає творчість патріарха української байки – Микити Павловича Годованця, який сатиричним образом слова прищеплює добро людській свідомості.

В статтє А.Н. Годованца, сына поэта-баснописца Никиты Павловича Годованца, рассказывается, о роли собственной и библиотек разных заведений в писательской деятельности его отца.

Ключевые слова: книга, библиотека, справочник, творчество, байка.

The article A.M. Hodovantsya, the son of poet and fabulist Nikita Pavlovich Hodovantsya, tells about his own role and libraries of various institutions in the literary activity of his father.

Key words: book, library, information, creativity, fable.

Отримано: 10.04.2013

ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК ВНЗ

УДК 025.7/9:027.7:378(477.43)

Л. В. Резнічук,

м. Кам'янець-Подільський

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ФОНД – ГОЛОВНЕ БАГАТСТВО БІБЛІОТЕКИ

У статті проаналізовано склад фонду НБ КПНУ ім. Івана Огієнка, структура та шляхи поповнення.

Ключові слова: документ, бібліотека, фонд, користувач, обслуговування.

Бібліотеки існують не для книг – вони були є і будуть засобом комунікації, спілкування в просторі і часі. У сучасному бібліотекознавстві виділено декілька концепцій бібліотек. За однією з них бібліотека є чотиривимірною системою, що складається з бібліотечного фонду, контингенту користувачів, бібліотечного персоналу, матеріально-технічної бази.

Головним складовим елементом у цій системі є бібліотечний фонд. Управління фондом – це широкоаспектна довготривала діяльність, що передбачає розв'язання великого кола проблем і складається з трьох комплексних процесів:

- а) управління формуванням бібліотечного фонду (БФ);
- б) управління збереженням БФ;
- в) управління використанням БФ.

Поняття управління фондом охоплює також вивчення та врахування потреб користувачів, аналіз їх складу. Формування БФ керується принципами: якість, науковість, оперативність отримання документів, повнота придбання нових видань з урахуванням тематико-типологічних профілів комплектування, принцип історизму, ін. [1, с.4].

Традиції багатоканального підходу до формування книжкового фонду наукової бібліотеки і розгляду його як пріоритетного напрямку і винятково важливої загальної справи всього колективу знаходили свій відгук на всіх етапах розвитку Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Тим більше, що кілька разів з різних причин фонд бібліотеки доводилося створювати майже заново [2, с.6].

Однією з найбільш істотних ознак нашої бібліотеки виступає історична спадкоємність, її багате і неповторне минуле та органічний і нерозривний зв'язок з поступом й структурними змінами, які вона пережила разом з усім колективом університету за 90 років існування. З самого початку роботи університетської книгозбірні пріоритетним напрямком діяльності першого ректора професора Івана Огієнка, перекonanого в тому, що без книги немає університету, стала турбота про фонд, як і підібраних ним фахівців бібліотечної справи – Івана Сливки, Степана Сірополька, Льва Биковського, Миколи Плевако, Юхима Сіцінського, Михайла Ясинського та інших. Він доклав великих зусиль для формування фонду, заклавши перший камінь у його фундамент подарованими власними книгами.

Тому лише за два роки, на час першої реорганізації університету, книжковий фонд бібліотеки зріс із 114 книг, подарованих ректором, до майже 36 тис. примірників. У його складі нараховувалося більше 17286 подарованих видань – наукові історичні, філософські, математичні, географічні, економічні праці, зібрання класичної філології, старовинні польські видання, книги з українського національного питання, французька вольтерівська енциклопедія та інші. Найціннішими в книжковому фонді бібліотеки були стародруки, кількість яких у жовтні 1920 року сягнула 814 томів, у тому числі 45 не датованих, 24 – XVI, 82 – XVII і 663 – XVIII століть.

Книжковий фонд бібліотеки формувався з урахуванням завдань підготовки Національних кадрів і замовлень професорів, викладачів. Ріст книжкових фондів, організація доставки літератури з ближчих і віддалених населених пунктів, у тому числі з-за кордону, оформлення каталогів, організація роботи читальні, створення факультетських бібліотек і налагодження їх роботи, підвищення фахового рівня працівників, поширення бібліографічних знань серед студентства, створення Бібліотечної ради, інші важливі напрями діяльності книгозбірні стали можливими завдяки безпосередній опіці з боку ректора професора І.І. Огієнка, скоординованій діяльності працівників книгозбірні та всього колективу університету. Коротка в часі, але плідна за змістом діяльність бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету забезпечила їй особливе місце в історії освіти і бібліотечної справи доби визвольних змагань.

Комплектування бібліотеки перебуває в центрі уваги і сьогоdnішнього колективу і проводиться з урахуванням сучасних реалій. По-перше, враховується те, що в університеті здійснюється підготовка фахівців з багатьох спеціальностей і спеціалізацій, які вивчають упродовж п'яти-шести років понад триста навчальних дисциплін. Це вимагає для оперативного наповнення фонду найновішими виданнями більш тісного співробітництва з кафедрами та систематичних консультацій із провідними науково-педагогічними працівниками. Такий підхід дозволяє нашим працівникам швидко орієнтуватися у видавничому потоці, своєчасно інформувати читачів про новинки літератури та здійснювати результативний пошук необхідних книг за профілями спеціальностей і наукових інтересів. По-друге, при комплектуванні бібліотечного фонду виходимо з того, що науково-дослідна робота стала пріоритетним напрямом, який визначає не лише рівень акредитації, а й рейтинг університету, що, в свою чергу, вимагає активної співпраці бібліотеки з науковими школами, які представляють основні напрями наукових досліджень. По-третє, беремо до уваги обмеженість фінансових можливостей університету. Тому прагнемо купувати найважливішу літературу, роблячи особливий акцент на придбання електронних ресурсів і поповнення текстових документів через систему Інтернет для істотного збільшення електронної бібліотеки. По-четверте, орієнтуємось також на перспективний план розвитку навчального закладу. По-п'яте, на порядку денному – створення мережевих електронних ресурсів, проблемно-орієнтованої бази даних і освоєння передплати на бази даних зовнішніх постачальників.

Фонд бібліотеки станом на 1 вересня 2011 року налічував 953447 документів і є багатогалузевим та науковим. Зберігаються та використовуються документальні масиви в шести абонементних та дев'яти читальних залах. Кожен факультет має свій бібліотечний підрозділ, який комплектується галузевою літературою за напрямками підготовки спеціалістів.

Допомогу в комплектуванні фондів бібліотеки надають дарителі та меценати.

Багато книг надійшло від ректора університету О.М. Завальнюка, професорів В.О. Савчука, О.М. Федькова, директора бібліотеки В.С. Прокопчука, викладачів В.М. Федорчука, Ю.А. Хоптяра, В.В. Олійника, А.Г. Філінука. Серед закордонних меценатів нашої бібліотеки – професор Василь Верига з Канади, Олексій Раздорський з Росії, радник посольства Республіки Польща в Україні з питань культури Ольга Гнатюк колишній староста Саноцького повіту Богдан Струсь, бургомістр Санока Войцех Бляхарський та інші. Найбільший вклад у поповнення фонду зробив Є.М. Паранюк – відомий громадський діяч, історик і краєзнавець зі США. Він подарував близько 1500 цінних, рідкісних видань, здебільшого англійською, французькою та німецькою мовами. Серед них помітне місце займають 32-томна енциклопедія «Британіка», 23-томна «Універсальна енциклопедія» французькою мовою, 11-томна «Історія цивілізації Дуранта» (англійською мовою), 10-томна енциклопедія «Гранд Лярус» з кольоровими ілюстраціями, енциклопедія Брокгауза німецькою мовою, тлумачні словники, довідники тощо. Дар упорядковано у книгосховищі, виділено в окремий іменний фонд, складено картотеку видань. Особливий інтерес до видань – з боку студентів та викладачів факультету іноземної філології.

Багату колекцію книг польською мовою зібрано в кабінеті полоністики завдяки дарункам польських гостей з Санока і Варшави. Серед них – підручники, посібники, наукова й методична література, словники, довідники, путівники історичними місцями Польщі, художні твори польських митців, всього – 7114 примірників, з них 1722 – періодичні видання.

У центральному абонементі впорядковано і виділено в окремий фонд дар із Франції – 901 примірник книг французькою мовою. Серед видань художня і науково-популярна література для домашнього читання, словники, довідники тощо.

Виокремлено також у центральному абонементі фонд періодичних видань минулого століття – 35 назв літературно-художніх і наукових журналів. Найстаріші – випуск 1939 року «Вестник древней истории», 1940 – «Доклады АН СССР», 1945 – «Вопросы истории», «Дружба народов», «Звезда», «Вестник АН СССР», «Вестник Ленинградского университета», «Дніпро», «Вітчизна», «Доповіді АН УРСР» та інші. До них часто звертаються студента й магістранти при написанні курсових, бакалаврських, магістерських, дипломних робіт і наукових праць. Викладачі та науковці університету використовують журнали для підготовки лекцій, написання дисертацій, статей, монографій, інших матеріалів.

Важливе місце серед бібліотечних підрозділів посідає відділ рідкісних видань, який налічує 24 тис. 925 документів. Історія цього структурного підрозділу університетської книгозбірні порівняно незначна – біля восьми років. Але за цей час він перетворився у важливий науковий, інформаційний і культурно-просвітницький осередок не тільки навчального закладу і міста Кам'янець-Подільського, а й Хмельницької області і всієї України.

Початок його функціонування поклало рішення Кам'янець-Подільської міської ради від 9 січня 2004 року, відповідно до якого університетській бібліотеці були передані книги Кам'янець-Подільського міського державного архіву загальною кількістю 24066 примірників документів. Таке рішення було не випадковим, оскільки більшість переданих книг мають штампи «Кам'янець-

Подільський державний український університет» чи «Кам'янець-Подільський інститут народної освіти», що засвідчує про їх належність навчальному закладу. Підрозділ функціонує на базі історичного факультету.

Найбільший масив переданої літератури – 11732 примірники книг – дореволюційні видання, 2489 дореволюційних часописів та 1313 підшивок газет, більшість з яких також побачили світ до 1917 року. Крім того, 584 одиниці опубліковані іноземними мовами.

Виняткове місце у відділі рідкісних видань посідають рукописні книги. У їх числі можна назвати «Ведомость городам, местечкам, селениям и деревням Подольской губернии по уездам с показанием числа домов, душ и расстоянием от реки Збруча пределов Австрийского владения реки Днестра, пределов Бассарабской области», складену в 1830 році.

У відділі читач може ознайомитися з текстами законів і нормативних актів російського царизму, опублікованих у багатотомних виданнях «Полном собрании законов Российской империи» і «Своде законов Российской империи», багатим фактичним матеріалом зосередженим в «Обзоре Подольской губернии» за 1890–1893, 1895, 1897, 1899, 1901, 1903, 1905 роки; звітах, доповідях, журналах зборів губернської та повітових земських управ; узагальнюючих працях «Вся Россия: Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации»:

Адрес-календарь Российской империи: Т. 2. – С. 16., 1897. – 811 с.; тощо [3, с.243].

Науково-фактографічну цінність представляють численні періодичні видання. Першим періодичним виданням краю стали «Подольские губернские ведомости», що регулярно виходили впродовж 1838–1922 років, «Подольские епархальные ведомости», що видавалися з 1862 по 1906 рік. Серед фундаментальних видань 12 випусків «Трудов комитета для историко-статистических описаний Подольской епархии», що друкувалися впродовж 18760–1916 рр.

Документи у відділі рідкісних видань зберігаються музейно-архівними способами. Поповнення цього фонду відбувається за рахунок подарунків та вилученими документами з фонду інших підрозділів бібліотеки. Біля 2 тисяч стародруків та рідкісних видань досі зберігаються у центральному абонементі. Вони виділені в окремий фонд для того, щоб у загальному масиві літератури не втратити їх наукову значимість. Початок комплектування цих видань поклав колишній завідувач бібліотеки Й.І. Токар. Він знав історію придбання кожного документа – коли, у якому році, якому місті куплено дане видання. Свого часу з фондом знайомилися знані в Україні люди – В. Смолій, І. Вишневський, М. Дарманський, О. Григоренко, В. Степанков та інші.

Важливим джерелом документопостачання в умовах недостатнього та нестабільного фінансування бібліотек є обмінно-резервні фонди. Згідно з «Інструкцією про порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів» у жовтні 2007 року було створено обмінний фонд і нашої наукової бібліотеки. Його очолила провідний бібліотекар В.П. Чопик. Фонд нараховує 4537 примірників документів, 2926 з них виділено з основного книгосховища. До його складу увійшли праці викладачів університету, матеріали конференцій, видання про університет, інші документи надані ректором, навчальною частиною університету, науковим відділом, твори подаровані митцями Хмельниччини. Формуючи свій фонд наша бібліотека співпрацює з Національною бібліотекою України ім. В.І.

Вернадського, бібліотекою ім. М.П. Драгоманова, бібліотеками Ужгородського національного університету, Львівського національного університету імені І. Франка, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди, Закарпатського державного університету, науковою бібліотекою Києво-Могилянської Академії, Одеського національного університету ім. Мечникова, Хмельницького національного університету, Волинського державного університету ім. Лесі Українки, Інституту ядерних досліджень НАН України. Отримано замовлення і надіслано колегам праці науковців та викладачів університету О.М. Завальнюка, В.С. Прокопчука, Л.В. Баженова, О.Б. Комарницького, І.В. Рибак, О.О. Городецького, І.О. Кучинської, М.С. Васькова, Т.І. Колотила. У той же час наша бібліотека отримала на замовлення видання:

Етнопедагогіка: курс лекцій для студентів / О.М. Гомоню. – Хмельницький: ТУП, 2003. – 118 с.

Кузнецов М.А. Емоційне вигорання вчителів : основні закономірності динаміки // М.А. Кузнецов, О.В. Гришун. – Харків, 2001. – 207 с.

Макарова Г.І. Розмовляйте з нами українською мовою : в трьох частинах. 4.2. Вступний граматичний курс. – К. : 1993. – 150 с.

Одексик Х.М. Історія вчень про державу і право : конспект лекцій. – Ужгород, 2010. – 232 с.

Попов Г.Я. Рівняння математичної фізики / Г.Я. Попов, В.В. Рєгут. – Одеса, 2010. – 120 с.

Публікації науково-педагогічних працівників Закарпатського держ. ун-ту. – Ужгород, 2001. – Т. I. – 443 с.

Ярош Б.О. Загальна теорія політики : навч. посіб. – Луцьк, 2005. – 240 с.

Інформацію про обмінний фонд бібліотеки можна отримати на сайті університету.

Роль комплектатора відсутніх видань виконує МБА. Цю діяльність в НБ КПНУ відновлено у березні 2010 року. Веде роботу бібліотекар другої категорії Л.В. Юсипчук. На звернення науковців отримано з Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського наступні документи: «Историзм в художественном творчестве», «Социально-культурный контекст искусства. Историко-эстетический анализ», «О старом и новом. Статьи и очерки», «Вопросы историзма в русской литературе 19–20 веков». На запит колег надіслано в Донецький національний університет «Записки Кам'янець-Подільського університету народної освіти» за редакцією В. Гуревича, І. Любарського.

Як бачимо, фонд бібліотеки різноманітний та багатий, представляє собою велику наукову й дослідницьку цінність, він є національним і культурним надбанням України. Комплектуванню надавалося великого значення у всі періоди існування навчального закладу, але сьогодні через брак фінансування поповнення новими актуальними виданнями знизилося. Він комплектується на сучасному етапі в основному за рахунок подарунків та надходження електронних видань

Список використаних джерел:

1. Ведігжаніна Т. Поточне комплектування – один із важливих аспектів управління формуванням БФ / Т. Ведігжаніна // Бібліотечна планета. – 2007. – № 4. – С. 4–7.
2. Філінюк Л.Ф. Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : пріоритетні напрями та перспективи діяльності в сучасних умовах / Л.Ф. Філінюк // Бібліотека в освітньому просторі : інформаційний бюлетень. – Хмельницький, 2009. – № 8. – С. 6–17.

3. Крючкова Н.Д. Відділ рідкісних видань – найцінніше надбання / Н.Д. Крючкова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський, 2008. – 400 с.
4. Бондар Л. Обмінно-резервні фонди у мережі освітянських бібліотек / Л. Бондар, Т. Васюковська // Бібліотечний форум України. – 2011. – № 1(№ 31). – С. 16–18.

В статтє проанализирован состав НБ КПНУ им. И. Огиенко, структура и пути пополнения.

Ключевые слова: документ, библиотека, фонд, пользователь, обслуживание.

The article analyzes the composition of the Scientific Library of Kamenets-Podolski National University by Ivan Ohienko, structure and ways of replenishment.

Key words: document, library. Fund, customer, service.

Отримано: 20.06.2012

УДК 025.7/.9:378(477.43)

О. В. Литвиненко,

м. Кам'янець-Подільський

ОРГАНЗАЦІЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

У статті висвітлюється роль наукової бібліотеки у формуванні та забезпеченні збереження інформаційно-ресурсної бази наукової бібліотеки К-ПНУ ім. Івана Огієнка.

Ключові слова: комплектування бібліотек, інформаційний ресурс, джерела комплектування, формування та збереження.

Інформаційне забезпечення є важливою ланкою навчального процесу будь-якого вузу. Цю роль традиційно виконує бібліотека вищого навчального закладу. Вона складається з систем: бібліотечного фонду, з контингенту користувачів, бібліотечного персоналу, матеріально-технічної бази.

Головним складовим елементом у цій системі є документальний фонд, який потребує правильного комплектування, збереження та використання.

Питання формування і збереження бібліотечних фондів – це питання життєдіяльності будь-якої бібліотеки, від університетської до невеликої сільської.

Потік, інформації безупинно зростає, але бібліотеки, прагнучи максимально забезпечити до них доступ, стикаються з жорсткою проблемою зростання цін і недостатнім фінансуванням (іноді й повною його відсутністю), а також браком місця для зберігання. Ці проблеми характерні практично для всіх бібліотек, не стала винятком і бібліотека К-ПНУ ім. І. Огієнка.

Це стосується і комплектування, і обслуговування, і всіх інших функцій.

Фонд нашої бібліотеки формується уже десятками років. Його склад, структура відповідають профілю бібліотеки та комплексу інформаційних потреб наших читачів [5, с.100].

Особливість його формування – це його поповнення документами, що забезпечують навчально-виховний процес, науково-педагогічну та науково-дослідницьку діяльність університету.

Через систему об'єднаних каталогів та баз даних бібліотек різних відомств, досягається мета організації взаємодії: обмін і перерозподіл інформаційних ресурсів [1, с.122–127].

У сформованих умовах практично кожна бібліотека змушена шукати свої шляхи вирішення проблеми поповнення своєї книжкової колекції.

Не стали винятком у цій ситуації і ми. Аналіз сьогodнішньої ситуації з книжковим фондом бібліотеки характеризується тим, що за останні роки обсяг нових надходжень за державний кошт помітно скоротився, погіршилася якість комплектування, фонди структурних підрозділів не завжди відповідають запитам читачів.

Для задоволення потреб користувачів бібліотека має у своєму фонді 953088 прим. документів.

Порівнюючи поповнення фондів за рахунок бюджетних асигнувань бачимо що: у 2011 р. – 2081 прим. це на – 1242 прим. менше ніж втoрік, у 2010 р. – 3323 прим. Зниженню формування фондів серйозно вплинув той факт як, обмеження коштів в університеті, інфляція і пов'язане з нею зростання цін на товари друку. І в той же час у питанні формування фонду є немало проблем. Сьогodні ми говоримо: і про роботу зі спонсорами і про велику роботу з читачами готовими подарувати бібліотеці книги зі своїх колекцій за благодійною акцією «Подаруй бібліотеці книгу!», а також налагоджумо зв'язки з видавництвами, книготоргівельними фірмами.

За останні роки це дало можливість нашій бібліотеці значно поповнити свої фонди.

Саме через акцію було подаровано у 2009 р. – 5391 примірників на суму 112334,47 грн., у 2010 р. – 4101 примірник літератури на суму 61349 примірників, у 2011 р. – 4077 примірників на суму – 82232,16 грн.

У напрямку цільового поповнення фонду працює створений обмінний фонд, створено Раду з формування бібліотечного фонду, яку очолює ректор університету, в результаті чого удосконалюється й водночас посилюється справа.

Гостро стоїть проблема формування фонду періодики. По суті, установа, де читач повинен отримати якщо не повний, то досить значний перелік вітчизняних і зарубіжних наукових та науково-популярних періодичних видань – проходить через тендерні процедури. Однак, йде зниження кількості періодичних видань, через ріст цін (для порівняння: у 2009 р. виписано бібліотекою – 447 прим., у 2010 р. – 420, а в 2011 р. – вже тільки 356 прим.).

Таким чином, завдяки цій роботі, читачі можуть максимально використувати всі наявні ресурси для задоволення своїх запитів.

Недостатність фінансування змушує бібліотеки вести вибіркове комплектування, орієнтуючись в першу чергу на попит. Це вже сьогodні веде до звуження потоку інформації для користувачів бібліотеки і, звичайно ж, негативно позначиться на можливостях вибору потенційних користувачів в майбутньому. Виходячи з цього, для університетських бібліотек дуже гостро постає питання збереження бібліотечних фондів.

Тому, визначаючи для себе головні цілі в області збереження фондів, ми ставимо для себе пріоритетним наступне:

- зберегти інтелектуальний зміст інформації яка зберігається у наших бібліотечних фондах;
- зберегти фізичну «форму» бібліотечного документа якомога більше неушкодженим і придатним до використання.

Збереження фондів забезпечується комплексним підходом до вирішення питань обліку, правильного розміщення та зберігання; спеціальними заходами, що гарантують повноту репертуару вітчизняних та іноземних видань. Відсутність вільних площ не дозволяє нам вільно і раціонально розмістити наші фонди, що збільшує їх фізичне зношення. Можна зазначити, що в даний час можливості впровадження нових технологій в практику роботи бібліотек настільки широкі, що дозволяють урізноманітнити видовий склад бібліотечного фонду, за рахунок придбання книг на електронних носіях, що певною мірою дає можливість гарантувати оптимальний режим його зберігання та безпеку.

Щоб вийти на кращі параметри, потрібно продовжувати роботу по удосконаленню фонду, здійснювати її комплексно і по всіх напрямках, приділивши увагу зростанню електронних інформаційних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Боднар Л.М. Шляхи формування галузевого інформаційного ресурсу в державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О. Сухомлинського / Л.М. Боднар, Н.С. Плужнікова // Наук. пр. держ. наук.-пед. б-ки України ім. В.О. Сухомлинського. – К., 2010. – С. 122–127.
2. Гудімова Н. Про основні джерела поточного комплектування бібліотек у сучасних умовах / Н. Гудімова, С. Панібратська, Г. Марченко // Бібл. планета. – 1998. – № 2. – С. 34–36.
3. Ливаданова Е. Комплектование с помощью глобальной сети / Е. Ливаданова // Библиотека. – 1999. – № 9. – С. 35–37.
4. Плужникова Н.С. Комплектування фондів державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського виданнями національної академії педагогічних наук України / Н.С. Плужникова, Л.Л. Шапошник // Наук. пр. держ. наук.-пед. б-ки України ім. В.О. Сухомлинського. – К., 2010. – С. 122–127.
5. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету : етапи розвитку, стан і перспективи : Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство / В.С. Прокопчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет, 2008. – Вип. I. – 400 с.

В статье освещается роль научной библиотеки в формировании и обеспечении сохранности информационно-ресурсной базы научной библиотеки К-ПНУ им. Ивана Огиенко.

Ключевые слова: комплектование библиотек, информационный ресурс, источники комплектования, формирования и сохранения.

The article highlights the role of the library informing and main taining in formation and resource base of scientific library.

Key words: collection of libraries, information resource, source of acquisition, development and conservation.

Отримано: 20.06.2012

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧИХ ПОТРЕБ

Розглянуто засади створення краєзнавчого розділу веб-сайту наукової бібліотеки вищого навчального закладу та запропоноване його ресурсне наповнення.

Ключові слова: *краєзнавство, наукова бібліотека вищого навчального закладу, веб-сайт, Інтернет.*

В умовах розбудови суверенної України соціальна значущість краєзнавчої діяльності бібліотек непинно зростає. Краєзнавча діяльність – одна з пріоритетних сфер роботи як універсальних бібліотек регіонального і місцевого рівнів так і наукових бібліотек. Створюються оптимальні умови для дослідження у наукових бібліотеках ВНЗ кращих традицій українського краєзнавства у всіх його складових.

Нові можливості для вдосконалення краєзнавчої діяльності бібліотек відкриває активне впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. Технологічна модернізація бібліотечної сфери України створює сприятливі умови для системного вдосконалення краєзнавчої діяльності наукових бібліотек ВНЗ, переходу від традиційної до електронної парадигми її розвитку.

Сьогодні вимагає аби бібліотеки не лише забезпечували користувачам доступ до документів через читальні зали та інформаційні бази, а надавали якомога повну та об'єктивну інформацію про склад і зміст краєзнавчих документів через відповідний комплекс науково-довідкових засобів у мережі Інтернет [2].

З огляду на те, що все активніше з'являються і розвиваються електронні сайти бібліотек та з кожним роком зростає інтерес до регіональної інформації у віддалених користувачів, то найближчим часом цілком можна спрогнозувати створення не лише краєзнавчого розділу на веб-сайтах бібліотек, а й електронної краєзнавчої бібліотеки. На нашу думку, це завдання насамперед обласних бібліотек України, які разом з науковими бібліотеками вищих навчальних закладів є центрами краєзнавчої інформації, де створені передумови для такої роботи, а саме для надання широкого доступу до краєзнавчих інформаційних ресурсів.

Прогнозується, що віддаленими користувачами краєзнавчого блоку веб-сайту бібліотеки будуть науковці, студенти, краєзнавці-дослідники, працівники архівних, бібліотечних, музейних установ, журналісти, школярі та ті, хто цікавиться інформацією про свій край.

Мета розробки розділу полягає у розкритті краєзнавчого ресурсу бібліотеки та сприятиме:

- скороченню матеріальних, фізичних, часових та інших ресурсів на задоволення інформаційних потреб;
- створенню ресурсної бази інформаційного забезпечення краєзнавчих досліджень Поділля та підвищенню якості інформування у краєзнавчому просторі;
- забезпеченню вільного, безперешкодного доступу для широкого кола користувачів до інформаційних краєзнавчих ресурсів;

- переведенню унікальних та особливо цінних документів, а згодом і всіх, в електронну форму;
- об'єднанню краєзнавців, істориків, працівників документально-інформаційних установ краю, дослідників краю, журналістів, всіх кому небайдужа історія Поділля.

Соціальна природа документа самим тісним чином пов'язана з функціями документа, що розкривають цільове призначення та соціально вироблений спосіб їх використання. Функції електронного краєзнавчого розділу визначаються його суспільно-практичним призначенням та задачами, що походять від традиційних документів [1]. Функції, що виконуватиме краєзнавчий розділ веб-сайту бібліотеки, а саме його електронний ресурс можна поділити на наступні:

- інформаційну – слугуватиме забезпеченню користувачів релевантної інформації про край;
- комунікаційну – сприятиме передачі в соціальному електронному середовищі інформації в реверсному (діалоговому) режимі;
- кумулятивну – допомагатиме накопиченню та збереженню електронних ресурсів. А саме: інформації про краєзнавчі джерела, а також образ повнотекстових документів та рідкісних, особливо цінних краєзнавчих видань, що зберігаються у фондах бібліотеки університету;
- історичну – сприятиме висвітленню та розкриття унікальних історичних джерел;
- культурно-освітню – підтримуватиме поширення інформації про історію, етнографію, культуру, сьогодення краю та ін.;
- пам'яткоохоронну – слугуватиме забезпеченню збереження рідкісних, цінних, як документів так і інших джерел у електронному вигляді та при цьому задовольнятиме інформаційні запити за допомогою даних джерел;
- оперативного доступу – сприятиме створенню та висвітленню документальних джерел з максимальною оперативністю.

Серед критеріїв добору до контенту веб-сайта бібліотеки вищого навчального закладу можна зазначити:

- електронні краєзнавчі каталоги;
- електронні бібліографічні покажчики;
- тематичні, фактографічні, персональні, адресно-довідкові БД;
- унікальні та особливо цінні краєзнавчі документи;
- видання з підвищеним попитом;
- видання, що вийшли обмеженим тиражем;
- документи, що із-за фізичного стану знаходяться на межі знищення;
- документи, що із-за умов зберігання обмежені у доступі;
- вторинні документи;
- нові документи, в основі створення яких лежать архівні дані;
- ретроспективний та поточний матеріал з періодичних видань про край;
- матеріали краєзнавчих науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів;
- документи української діаспори.

Передбачається, що краєзнавчий розділ веб-сайту бібліотеки університету складатиметься з рубрик які можуть бути сформовані за темами та(або) видами документів. Наприклад: «Фонди бібліотеки з історії національних меншин на Поділлі», «Рідкісні видання», «Персональна рубрика», «Звіти Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ», «Поділля в літописних джерелах»,

«Дослідники краю», «Епістолярна спадщина», «Краєзнавча база аналітичних статей з періодичних видань, збірників» та ін. Хронологічні межі можуть бути встановлені в процесі створення та розробки краєзнавчого розділу. Необхідно передбачити можливість безпосереднього переходу до бібліотечних та архівних установ.

Натепер склалися дві основні форми організації доступу до краєзнавчої інформації на бібліотечному веб-сайті:

- а) вона представлена в єдиній БД, спорядженій відповідними пошуковими можливостями;
- б) доступна через розділ «Краєзнавча діяльність», розміщений на головній сторінці.

Через пріоритетне значення краєзнавчої діяльності наукових бібліотек вищих навчальних закладів, а також для зручності користування, краєзнавча інформація, на наш погляд, має зосереджуватися в одному місці, повинна мати на головній сторінці спеціальний вхід з детальним меню, системою рухомих і взаємних посилань. Бажано, щоб до краєзнавчого розділу було вміщено краєзнавчі ресурси (краєзнавчі БД, бібліографічні покажчики, повнотекстові публікації), а також відомості про діяльність краєзнавчого підрозділу, бібліотеки в цілому та ін.

Оскільки процес оцифрування краєзнавчих фондів бібліотек лише починається, важливо його здійснювати поступово і диференційовано на основі критерію краєзнавчої цінності документа, що поєднує в собі важливі показники. У першу чергу на мікрофільми або в цифрову форму мають переводитися найцінніші краєзнавчі і місцеві документи. Оптимальним можна вважати варіант, коли, наприклад, колекція місцевих газет і довідкових видань про край є доступною і в локальній мережі бібліотеки, і в Інтернет, і на CD-R. Бажано, щоб наукові бібліотеки вищих навчальних закладів представляли подібні краєзнавчі колекції або копії окремих цінних краєзнавчих документів на своїх веб-сайтах.

Формування стратегії розвитку краєзнавчої діяльності наукової бібліотеки ВНЗ в умовах електронного середовища є одним із чинників гармонізації дій бібліотечної установи зі зростаючими інформаційними краєзнавчими потребами користувачів. Її успішна реалізація значною мірою залежить від активної фінансової і матеріально-технічної підтримки розвитку електронного бібліотечного краєзнавства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Ларьков Н.С. Документоведение : учеб. пособие / Н.С. Ларьков. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2006. – С. 227.
2. Литвиненко Н. Краєзнавчо-бібліографічний контент веб-сайтів бібліотек Донбасу як складова краєзнавчої електронної бібліотеки / Наталія Литвиненко // Вісник Книжкової палати. – 2009. – № 7. – С. 39–42.

Рассмотрены принципы создания краеведческого раздела веб-сайта научной библиотеки высшего учебного заведения и предложено его ресурсное наполнение.

Ключевые слова: краеведение, научная библиотека высшего учебного заведения, веб-сайт, Интернет.

Principles of creation of regional division of web site of scientific library of higher educational establishment are considered and it is offered him resource filling.

Key words: study of a particular region, scientific library of higher educational establishment, web site, Internet.

Отримано: 14.02.2013

ПОКАЖЧИКИ ЯК ФОРМА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В статті висвітлено роль бібліографічних покажчиків в забезпеченні інформаційних потреб користувачів, особливості створення бібліографічної продукції працівниками наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: бібліографічні покажчики, інформаційні потреби користувачів.

Перехід цивілізації від індустріального суспільства до суспільства знань, або інформаційного, який відбувся в кінці ХХ ст., призвів до підвищення ролі інформації у розвитку суспільства, зміни акцентів у діяльності бібліотек, становлення їх як інформаційних установ, що формують інформаційні ресурси та створюють для користувачів комфортний доступ до них. Важливою складовою інформаційного ресурсу є система вторинних документів – так звана вторинна продукція, яка є результатом аналітико-синтетичної переробки одного або декількох первинних документів: бібліографічні покажчики, списки, огляди, енциклопедії тощо.

Предметом нашого розгляду слугують бібліографічні покажчики, які виконують важливу роль у забезпеченні інформаційних потреб різних груп користувачів. Згідно ГОСТу 7.0–99 «Библиотечно-информационная деятельность. Библиография» бібліографічний покажчик – це бібліографічний посібник значного об'єму зі складною структурою і науково-довідковим апаратом [5, с.43]. До довідкового апарату посібника входять допоміжні покажчики, передмова, заголовок, список скорочень тощо. Бібліографічні покажчики за своїм змістом, завданням і формою різноманітні. Вони подають інформацію про книги, статті із журналів, офіційні видання, праці наукових установ і організацій, дисертації, наукові доповіді і повідомлення конференцій і з'їздів, рецензій тощо. Бібліографічні джерела допомагають користувачам скласти уявлення про стан розробки проблем, які їх цікавлять. Підготовкою різних бібліографічних видань займаються органи державної реєстрації та центральної каталогізації, а також наукові бібліотеки, інститути науково-технічної інформації, наукові установи і навчальні заклади.

Відомі вітчизняні та зарубіжні бібліографознавці приділяють значну увагу використанню інформаційно-комунікаційних технологій в розвитку довідково-інформаційного забезпечення, наголошують, що активне впровадження в інформаційно-бібліографічну діяльність комп'ютерних технологій зумовлює поступовий перехід від бібліографічних покажчиків у традиційному вигляді до БП нового типу, проблемно-орієнтованих баз даних тощо. Так, зокрема, Моргенштерн І.Г. пропонує копіювати БП методом сканування і включати їх в склад бібліографічних електронних ресурсів бібліотек. Той же автор зазначає, що для електронного середовища органічна й оптимальна в якості форми організації бібліографічної інформації бібліографічна база даних, яка подібно картотеці рухома, її легко доповнювати і вдосконалювати. На відміну від картотеки вона забезпечує багатаспектний пошук, окрім того, доступ до неї можливий як всередині бібліотеки так і в віддалених сайтах і порталах незалежно від їхнього місцезнаходження [1, с.101]. Пономаренко Л.О., зав. відділу наукової бі-

бібліографії ДНПБУ ім. В.О. Сухомлинського, відзначає, що на сучасному етапі нові інформаційні технології дозволяють створювати новий тип БП на оптичних компакт-дисках із використанням мульти-медіа, а також актуальність створення проблемно-орієнтованих БД. Разом з тим вона підкреслює, що незважаючи на активне впровадження комп'ютеризованих засобів, традиційні друковані бібліографічні видання зберігають своє значення, оскільки мають такі властивості, як оглядовість, можливість виявлення документів із суміжних галузей, не мають обмежень щодо використання у просторі і часі [2, с. 170].

Важливе значення для розвитку бібліографознавства має класифікація бібліографічних посібників, що дозволяє науково обґрунтувати, систематизувати величезну кількість бібліографічної продукції, правильно в ній орієнтуватися та успішно управляти значним документально-бібліографічним потоком. Існує декілька варіантів класифікації бібліографічних посібників. Їх розробляли О.П. Коршунов, Г.М. Швецова-Водка та інші вчені. Автор підручника «Общее библиографоведение» І.Г. Моргенштерн відзначає, що люба класифікація бібліографічних посібників умовна, оскільки виникають нові види посібників, які не вкладаються в стару схему [1, с. 104].

Види бібліографічних показників визначаються за різними ознаками: суспільним призначенням, особливостями об'єкта обліку, особливостями методів бібліографування.

У фондах нашої бібліотеки великою популярністю користуються галузеві показники. Насамперед, це науково-допоміжний бібліографічний показник «Філологічні науки в Україні», який містить інформацію про публікації з усіх питань філології: мовознавства, літературознавства, фольклористики. Хронологічне охоплення матеріалу – 1978–1996 рр. Видання адресоване вченим-лінгвістам, літературознавцям, критикам, викладачам, аспірантам, студентам філологічних факультетів. Першою спробою зібрати і систематизувати літературу з питань освіти і педагогіки України стало видання показника літератури «Українська педагогічна бібліографія», перший випуск якого вийшов 1992 року. Всього в нашій бібліотеці є 9 випусків, які відображають літературу з теми за 1990–1998 роки та 15-й випуск – показник літератури, виданої в 2004 р. Видання здійснюють працівники бібліотеки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

1968 року Державна історична бібліотека України розпочала видання щорічного науково-допоміжного показника «Історія України», в якому відображено бібліографічні описи книг, статей, інших друкованих матеріалів, опублікованих протягом вказаного в титулі року. Всього ми маємо 7 вип. за 1989–1998 рр.

1997 року Міжнародна асоціація українців і Національний комітет істориків України спільно з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України започаткували видання бібліографічно-реферативного бюлетеня «Українознавство», до якого включені публікації про історію та культуру України, надруковані українською та іноземними мовами в 1993 році. Це видання також є в нашій бібліотеці.

Окрім вказаних продовжуваних бібліографічних видань фонди бібліотеки наповнені окремо видимими тематичними показниками, мета яких – задовільнити інформаційні потреби користувачів бібліотеки з різних галузей знань. Розглянемо деякі з тих, що надійшли останнім часом. Насамперед, це «Репресії в Україні (1917–1990 рр.): науково-допоміжний бібліографічний показник», виданий Національною парламентською бібліотекою України 2007 року. Висвітлено репресії радянської влади щодо українців – в часи більшовицького перевороту 1917 року до брежнєвського періоду. Цінним для нас є те, що в показнику вка-

зані праці викладачів нашого університету – почесних професорів університету: В.А. Смолія, О.П. Реснта, І.А. Стасюка, професорів В.С. Прокопчука, І.В. Рибака.

Вагомим поповненням довідково-бібліографічного фонду нашої бібліотеки є видання науковців Російської національної бібліотеки (м. Санкт-Петербург) – «Краеведческая периодика России (1992–2010) : материалы к библиографии краеведческих периодических и продолжающихся изданий Российской Федерации. – Спб, 2010», Національної парламентської бібліотеки України – «Метабібліографія України (2007–2008) – К., 2010» та ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського – «Сучасні технології в освіті : реком. бібліогр. покажч. – К., 2005», а також біобібліографічні покажчики з серій: «Видатні педагогі світу», «Академіки АПН України», «Ювіляри АПН України».

З кожним роком збільшується поповнення бібліотечного фонду власними виданнями. У практиці роботи наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка важливе місце займає укладання бібліографічних посібників про діяльність навчального закладу. Вони характеризують науково-педагогічну діяльність університету і мають велике значення для створення праць з його історії.

Найбільш поширеним стало укладання персональних бібліографічних покажчиків про життя й діяльність педагогів університету, які виходять в серії «Постаті в освіті і науці», присвячені першому ректору нашого навчального закладу І.І. Огієнку, колишньому ректорові І.В. Іваху, докторам наук І.М. Конету, П.І. Свідеру, професорам П.С. Каньосі, Г.П. Ткачук, Є.І. Сохаській, М.А. Печенюк та іншим. Ця серія розкриває науковий доробок вчених, подає бібліографічні відомості і літературу про їх життя та діяльність і виконує ряд важливих функцій: інформаційне забезпечення потреб користувачів, відображення стану розвитку науки, освіти і практики навчального закладу, сприяння проведенню наукових досліджень. Головними елементами структури випусків цієї серії є передмова, вступна стаття про життєвий і творчий шлях вченого, література про нього, покажчик його друкованих праць, допоміжні покажчики та зміст. Біобібліографічний покажчик – не лише штрих до творчого портрету науковця, але й цінний матеріал до історії становлення і розвитку університету, його наукових шкіл. В підготовці персональних покажчиків до друку беруть участь бібліотечні працівники всіх підрозділів бібліотеки. На сьогоднішній день вийшло 16 випусків цієї серії. З метою підготовки персоналу бібліотеки до цієї роботи працівниками науково-бібліографічного відділу було проведено семінар, на якому детально опрацьовано рекомендації та поради щодо підготовки до друку даного виду покажчика.

За бібліографічної підтримки бібліотеки видаються ще дві серії біобібліографій – «Видатні випускники Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» (серію веде ректор, професор О.М. Завальнюк) і «Наукові школи університету» (серію веде науково-дослідний сектор, завідувач – доктор фізико-математичних наук, професор І.М. Конет) [3, с.83].

З 2003 року бібліографи нашої бібліотеки започаткували серійні випуски «Бюлетеня з проблем вищої школи». Це щорічне видання, до якого включена поточна бібліографічна інформація за рік, яка надходить до бібліотеки. Покажчик містить матеріали з таких питань: нормативні документи з питань вищої освіти, Вища атестаційна комісія України, Вища освіта і Болонський процес, загальні питання вищої освіти, навчання і виховання у ВНЗ. До бюлетеня включено також розділ «Наукові праці викладачів університету», який містить перелік публікацій науково-педагогічних працівників закладу, що вий-

шли друком впродовж року у різноманітних виданнях. Публікації згруповано за такими типами видань: наукові видання, монографії; науково-популярні та науково-інформаційні видання; збірники наукових праць; підручники та навчально-методичні посібники; методичні розробки. Протягом 2003–2011 рр. вийшло друком 8 випусків бюлетеня. Видання має довідково-інформаційний характер і призначене для широкого кола науково-педагогічних працівників, студентів та інформаційних служб.

Вагому роль в забезпеченні інформаційних потреб різних категорій користувачів виконує краєзнавча бібліографія. Важливим джерелом вивчення краєзнавчих питань є фонд краєзнавчої літератури, фонд рідкісних видань, наукові праці викладачів університету. Інформування про наявні видання здійснюється через зведений краєзнавчий каталог бібліотеки університету, картотеку наукових праць викладачів університету, під час демонстрації книжкових виставок та оглядів. Вагомим внеском в організацію краєзнавчої роботи є видання бібліографічних покажчиків.

Насамперед, це науково-допоміжний ретроспективний покажчик «Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета (церковно-го историко-археологического общества) (1876–1916): звездный каталог і покажчик змісту», підготовлений до друку директором бібліотеки, професором В.С. Прокопчуком і зав. відділу рідкісних видань Н.Д. Крючковою. Покажчик розкриває зміст всіх 12-ти випусків «Трудов...», які представляють історію, етнографію, топонімію, церковну статистику та хроніку, бібліографію того часу і є цінним джерелом вивчення історії, теорії та методології дореволюційного подільського краєзнавства, базою фактів для написання третього варіанта історії міст і сіл краю в нових історичних умовах. За змістовно-територіальними зв'язками відображених документів це краєзнавчий покажчик.

Науково-допоміжні ретроспективні посібники представлені також такими покажчиками: «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2008)», виданий до 90-річчя навчального закладу у вересні 2009 р., підготовлений колективними зусиллями ректора університету, професора О.М. Завальнюка та працівників бібліотеки і відображає бібліографію праць з історії становлення і розвитку найдавнішого на Поділлі навчального закладу (всього 1608 позицій) та «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1920–2009) : бібліографічний покажчик змісту», виданий 2010 року, в якому відображена бібліографія праць вчених університету з питань історії, теорії, педагогіки і методики від часу заснування закладу в 1918 р. і до 2009 р. (всього 3787 позицій). Обидва покажчики мають складну структуру, яка включає в себе вступ та іменний покажчик, який відображає зміст наукових праць авторів та біографічні відомості про них і значно полегшує пошук інформації.

2005 року з ініціативи директора бібліотеки започатковане видання «Календаря знаменних і пам'ятних дат університету». Календар популяризує імена працюючих викладачів, ветеранів університету, відомих громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів України, причетних до створення та функціонування найдавнішого навчального закладу Поділля, 95-річчя якого буде відзначатися 2013 року, привертає увагу студентської молоді до важливих подій університетського життя. Видання дає хронологічний перелік визначних дат університету, ювілейних дат викладачів, розкриває їх науковий доробок. 2011 року виходить друком сьомий випуск календаря на 2012 рік.

Поряд з традиційними друкованими бібліографічними виданнями використовуються в практиці нашої роботи новітні інформаційні продукти та послуги: створено веб-сайт бібліотеки, на якому розміщується інформація про

нові бібліографічні видання, для загального користування виставляються тексти цих видань як електронний ресурс. Формується електронний каталог, сформована база даних «Періодика», яка відображає понад 300 фахових періодичних видань України та Російської федерації, а з 2011 року містить аналітичні описи актуальних статей з різних галузей знань.

Таким чином, колектив наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету намагається якомога повніше реалізувати свої інформаційні можливості у створенні бібліографічних покажчиків. Мета такої діяльності – інформаційно-бібліографічне забезпечення навчально-виховного процесу навчального закладу, наукових досліджень тощо.

Значні труднощі викликає припинення централізованого постачання літератури і бібліографічних покажчиків в тому числі. Адже, як відомо, безкоштовний обов'язковий екземпляр надходить тільки в 16 ведучих бібліотек України. Пропонуємо налагодити обмін бібліографічною продукцією між бібліотеками ВНЗ. Статус наукової бібліотеки зобов'язує бібліотечних працівників підвищувати свій професійний рівень, оволодівати новітніми інформаційними технологіями, навиками наукової роботи. Так як не всі бібліотечні працівники зайняті науковою роботою, на нашу думку, доцільно було б ввести в штатний розклад бібліотек ВНЗ посади наукових працівників з відповідною різницею у зарплаті.

Список використаних джерел:

1. Моргенштерн И.Г. Общее библиографоведение : учеб. пособ. для студ. по спец. «Библиотечно-информационная деятельность» / И.Г. Моргенштерн; науч. ред. Г.В. Михеева. – СПб. : Профессия, 2006. – 208 с.
2. Пономаренко Л.О. Теоретичні та практичні засади створення системи науково-бібліографічних документів із психолого-педагогічних питань у ДНІБ України ім. В.О. Сухомлинського / Л.О. Пономаренко // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. Вип. 1. Науково-інформаційне забезпечення освітньої галузі України. – К., 2008. – С. 160–172.
3. Прокопчук В.С. Наукова робота наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / В.С. Прокопчук // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. Вип. 2. Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – К., 2010. – С. 80–86.
4. Справочник библиографа / науч. ред.: А.Н. Ванеев, В.А. Минкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Профессия, 2003. – 559 с. – (Сер. «Библиотека»).
5. Фокеев В.А. Библиографическая наука и практика: терминолог. слов. / В.А. Фокеев ; науч. ред. Г.В. Михеева. – СПб. : Профессия, 2008. – 272 с.

В статті освітлена роль бібліографічних указателів в забезпеченні інформаційних потреб користувачів, особливості видання бібліографічної продукції працівниками наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключевые слова: бібліографічні указателі, інформаційні потреби користувачів.

The role of the bibliographic lists as a means of meeting the users' need for information is elucidated in the article as well as the peculiarities of bibliographic products creation by the workers of the scientific library of Kamyanets-Podilskyi national university after I. Ohyenko.

Key words: bibliographic lists, users' need for information.

Отримано: 14.02.2013

ПЕДАГОГІЧНІ ЖУРНАЛИ У ФОНДІ ВІДДІЛУ РІДКІСНИХ І ЦІННИХ ВИДАНЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

*У статті проаналізовано колекцію педагогічних журналів та простежено
можливості їх вивчення і використання.*

Ключові слова: наукова бібліотека, відділ рідкісних і цінних видань, педагогічні журнали, періодичний часопис.

Епоха Просвітництва призвела до усвідомлення потреби змін у традиційній системі навчання молоді. Одним із допоміжних засобів вирішення нових завдань стали фахові періодичні журнали.

Періодика, інформаційно-історичне джерело, була й залишається важливою складовою національної культури.

Перші педагогічні часописи з'явилися на початку XIX століття і мали переважно загальний характер, а згодом диференціювалися за галузями педагогіки, формами і ступенями виховання та освіти, типами навчальних закладів, віковими категоріями учнів, учбовими дисциплінами, а також регіональним поділом та мовними ознаками. В Росії заснуванню педагогічних журналів передували окремі блоки профільних матеріалів у загальних часописах. Вже наприкінці XVIII – початку XIX ст. в «Прибавлення к Московским ведомостям» (1783–1784 рр.), що видавалися М.І. Новиковим та «Патріоти» В. Ізмайлова (1804 р.) було вміщено педагогічні розділи [1]. Статті були дуже популярні і М.І. Новиков перетворює «Прибавлення» в журнал для вихователів і дітей. У 1785 р. «Прибавлення» вийшли під назвою «Детское чтение для сердца и раз ума» – перший дитячий журнал, основоположник дитячої літератури в Росії. Часопис редагував М. Карамзін. Його тематика різноманітна і цікава: статті, байки, повісті, казки повчального і морального змісту з різних предметів. Журнал популярний серед дітей і дорослих [2].

У жодній країні світу журнальна публіцистика не була всенародним читанням у такій мірі, як у Росії в другій половині XIX ст. Причини цього явища криються в історичних і політичних умовах розвитку Росії, які склалися в середині XIX ст. – час різкого злету журналістики в країні.

Педагогічна преса XIX ст. – цінний потік інформації з історії педагогіки. Вона вміщує багато спадщину вітчизняної педагогічної культури. У 2-й половині XIX ст. в Росії видавалось понад 200 педагогічних журналів [3]. Цьому сприяла необхідність у професійному обговоренні проблеми розвитку вітчизняної освіти, педагогіки, методології навчального процесу, виокремлення головних аспектів у засвоєнні учнями знань з рідної мови й літератури, математики, природничих наук, а також в інформаційному забезпеченні педагогічного процесу загалом.

Перший російський науковий «Педагогический журнал» видавався Є. Гугелем, Г. Гур'євим і О. Ободовським у Санкт-Петербурзі впродовж 1833–1834 років. Його видання було тісно пов'язане із суспільною діяльністю окремих груп педагогів і діячів культури. Всього до 1917 року світ побачили понад 300 назв педагогічних журналів в 50-ти містах Російської імперії, з яких половина друкувалася в Петербурзі та Москві. Найвідомішими часописами вважа-

ються «Русский педагогический вестник» (СПб., 1857–1861), «Учитель» (СПб., 1861–1870), «Ясная Поляна» (1862, журнал Л.М. Толстого), «Народная школа» (СПб., 1869–1889), перший журнал з тематикою дошкільного виховання «Детский сад» (СПб., 1866–1876; в 1877–1917 роках «Воспитание и обучение»), «Семья и школа» (СПб., 1871–1888), «Женское образование» (СПб., 1876–1891), «Русская школа» (СПб., 1890–1917). За допомогою держави тривалий час друкувалися офіційні і періодичні органи профільного Міністерства «Периодические сочинения об успехах з народного просвещения» (СПб., 1809–1919), «Журнал Министерства народного просвещения» (СПб., 1834–1917).

В контексті освітянських реформ Олександра II з початку 60-х років XIX ст. приділялася велика увага питанням освіти і вихованню дітей середніх і вищих станів російського суспільства: дворяни і поміщики після скасування кріпосного права залишилися без майже дармової праці кріпаків, і потрібно було шукати нові джерела фінансових надходжень для себе і дітей.

Педагогічна і літературно-публіцистична журналістика підтримувала суспільно-політичний ентузіазм і сприяла розповсюдженню передових думок про виховання і освіту, про стан народної школи. Великі, педагоги Росії Т. Грабовський, В. Одоєвський, М. Пирогов, П. Каптерев, І. Паульсон, В. Водозов та інші на сторінках педагогічних журналів мали змогу друкувати свої праці і таким чином доносити свої думки до широкого загалу [4].

Частина цих часописів, а також низка періодичних видань, що побачили світ у відомих наукових центрах Російської імперії (Москва, Санкт-Петербург, Київ, Полтава та ін.), і які доволі складно віднайти в сучасних українських книгосховищах зберігаються нині у фондах відділу рідкісних та цінних видань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

У фондів відділу рідкісних і цінних видань зберігається близько 4388 тис. примірників журнальної періодики. Серед них 263 томи педагогічного спрямування, які друкувалися протягом XIX ст. Репертуар профільної журнальної періодики репрезентований 15 назвами.

- Журнал Министерства Народного Просвещения (Санкт-Петербург, 1838, 1884, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911 (№ 1,2,3) 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 1912, 1913, 1914, (№ 5,6), 1915 № 2).
- Народное образование (СПб., 1906. – Т.1, кн.8, т. II, кн.9, 1910 – №21).
- Народное образование в Виленском учебном округе (Вильно, 1915).
- Образование (Санкт-Петербург, 1896, 1897, 1906, 1907, 1909).
- Освіта (Кам'янець на Поділля, 1918 № 1, 2, 3; 1919, № 4, 5, 6).
- Просвещение и искусство (Москва, 1922. № 1).
- Профессиональное образование (Петроград, 1910, № 3; 1915, № 1, 2; 1916, №4; 1917, №2).
- Путь просвещения (Харьков, 1924, № 5, 8; 1921, № 1).
- Радянська освіта (Харків, 1923, № 2; 1924, ч.1–2; ч. 3–4; 1925, ч. 3; 1927, № 1).
- Русская школа (Санкт-Петербург, 1894, № 4).
- Учитель (Москва, 1917№ 1 (Октябрь)).
- Червоний учитель (Кам'янець-Поділ.; 1923, № 1).
- Шлях освіти (Харків, 1930, № 7–8).
- Циркуляр по управленню Киевским учебным округом (Київ, 1862–1915).
- Циркуляр по управленню народными училищами (Київ, 1897–1908).

Чималий інтерес представляє можливість здійснення історико-краєзнавчих студій. На особливу увагу заслуговують статті щодо освіти на Поділлі. Наприклад, у журналі «Народное образование» (1910, № 26) опубліковано ма-

теріал «О введеній всеобщего обучения в Подольской губернии». Тут також подається досить змістовний статистичний матеріал, який ілюстрований таблицями, аналізується стан освіти в губернії.

На сторінках часопису «Червоний учитель» (1923, ч.1) читач може прочитати про завідуючого відділом народної освіти Кам'янецької округи Василя Пилиповича Гоца; про голову Вчительської спілки «Робос» Кам'янецької округи О.А. Розумовського.

Велику роль в історії народної освіти відіграв «Журнал Министерства народного Просвещения», який свого часу належав бібліотеці Немирівської гімназії. Журнал мав статус офіційного видання Міністерства освіти і виходив друком щомісяця з 1804 по 1917 рік. Крім офіційного призначення, він ще надавав наукові матеріали, переважно з історії та історії літератури. У 1860–1865 роках був виключно педагогічним журналом, надалі педагогічність була залишена як окремих відділ. У різні роки видання очолювали А.В. Нікітенко, Ю.С. Рехневський, С.М. Феоктистов, Л.Н. Майков та інші. У 1860 році Міністерство освіти вирішило оновити часопис і доручило його редакцію відомому російському педагогу К.Д. Ушинському. Більше року Ушинський намагався надати журналу переважно педагогічний напрям, розробив програму і проспекти видання. В XIX ст. це був перший (і тривалий час єдиний) науково-популярний російський журнал, на сторінках якого мали змогу друкуватися вчені Російської імперії. Журнал звертав увагу на наукове життя Сходу і Заходу, знайомив своїх читачів з новими відкриттями, станом освіти в різних країнах. Додатком до журналу в різні роки видавались покажчики: до офіційної та неофіційної частин, систематичний та алфавітний.

Доцільно вказати, що на сторінках часопису «Освіта» (1919, №1, №6) читач може прочитати про Івана Огієнка (ім'я якого носить наш університет); про Т.Г. Шевченка – поета відродження України.

Отже, згідно вище викладеного відзначено, що інформаційний ресурс наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка – це невичерпне джерело педагогічних знань, багатий спадок педагогічної культури.

Список використаних джерел:

1. Мацібора Н.Г. Колекції рідкісних видань у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського: вивчення та використання / Н.Г. Мацібора // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету Серія: Бібліотечознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 111.
2. Обрезкова И. Педагогическая периодика России XIX – начала XX века / И. Обрезкова // Народное образование. – 2000. – № 10. – С.288.
3. Пестова А. Журнал в Ушинке / А. Пестова // Народное образование. – 2000. – №10. – С. 298.
4. Там само. – С. 299.

В статтє проаналізовано колекцію педагогічних журналів та дослідовано можливість їх изучения та использования.

Ключевые слова: научная библиотека, отдел редких и ценных изданий, педагогические журналы, периодическое издание.

The article analyses the collection of pedagogical magazines and gives instructions how to use them.

Key words: scientific library, the department of rare and valuable publications, pedagogical magazines, pedagogical time recording.

Отримано: 14.02.2013

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглядається стан впровадження, використання та розповсюдження електронних інформаційних ресурсів у науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: наукова бібліотека, електронні інформаційні ресурси, електронний каталог, веб-сайт, база даних, повнотекстові видання, УРАН.

Сучасна університетська бібліотека, як важливий інформаційний центр, займає все більш важливе місце. Функціонування її неможливе без впровадження нових технологій і пов'язаних з ними нових форм бібліотечного та інформаційно-бібліографічного обслуговування. Тому впровадження комп'ютерних технологій в роботу бібліотеки є одним із пріоритетних напрямків її розвитку.

Адже використання автоматизованих технологій дозволяє швидко обробляти та отримувати потрібну для читача інформацію. Автоматизація веде до нового рівня їх обслуговування і дозволяє при мінімальних затратах часу отримати якомога більше інформації.

Відповідність змісту інформації потребам користувачів, її повнота, своєчасність, форма подачі є критерієм ефективності науково-інформаційної діяльності бібліотеки.

Ректоратом університету та дирекцією бібліотеки в останні роки відповідно до інноваційних учбових технологій був прийнятий ряд дій з розвитку бібліотеки, оновлення та збільшення інформаційних ресурсів, впровадження комп'ютеризації бібліотечного обслуговування.

2005 року була придбана автоматизована інформаційно-бібліотечна система «УФД. Бібліотека», яка відповідає міжнародним стандартам, дає багато можливостей для автоматизованих процесів, тобто забезпечує комплексну автоматизацію всіх бібліотечних процесів:

- замовлення та комплектування документів;
- систематизацію, обробку нових документів;
- створення, ведення електронних каталогів та повнотекстових баз даних;
- ведення бази даних періодичних видань з аналітичним розписом статей;
- підтримка основних учбових процесів;
- автоматичне створення комплекту каталожних карток;
- багатофункціональний пошук за будь-яким критерієм;
- автоматичний облік місцезнаходження книжок з використанням штрих-кодової технології;
- автоматизоване обслуговування читачів;
- довідково-інформаційне обслуговування;
- формування та друк вихідних форм в форматах XML, HTML, Excel;
- облік бібліотечних фондів.

Триває формування електронного каталогу. А наявність ЕК свідчить про важливі якісні зміни в бібліотечно-інформаційній діяльності – зміни взаємовідносин бібліотеки і користувача. Коректно складений опис, зручний і різносторонній пошук по каталогу складає імідж і для бібліотеки, і для навчального закладу.

Формування ЕК почалося з реєстрації книг, які були надруковані з 1995 року. В 2007 році була прийнята «Концепція розвитку бібліотеки на період 2007–2012 рр.», яка передбачила розвиток комп'ютеризації, впровадження інноваційних технологій та план формування електронного каталогу. Надзвичайно велику допомогу при цьому надали студенти-практиканти фізико-математичного факультету під час виробничої практики. Оскільки абонементи та читальні зали бібліотеки піддано спеціалізації і розташовано на факультетах, в окремих корпусах, було прийнято рішення переводити паперові каталоги кожного підрозділу в електронний поступово. Першими опрацювали свої фонди працівники абонементів і читальних залів фізико-математичного, педагогічного, економічного, психологічного, історичного та природничого факультетів. Завершили формування ЕК працівники читального залу № 1 та № 2, відділу рідкісних видань. Працівники відділу наукової обробки літератури опрацюють нові надходження в автоматизованому режимі, а бібліографи здійснюють аналітичний розпис статей з розкриттям їх змісту. Таким чином, електронний каталог наукової бібліотеки нараховує 330 тис. записів. Будь-яка, навіть найсучасніша інформаційна система здатна видати ту інформацію, яка в неї закладена, і чим повніша і грамотніша ця інформація, тим якіснішим може бути пошук користувача. Це викликає потребу постійно редагувати ЕК, звіряти правильність заповнення полів студентами, розкривати зміст видань у каталогах тем, що дає більше можливостей при пошуку та відборі документів.

За наявності електронного каталогу, який поєднує в собі функції алфавітного, систематичного та інших каталогів і картотек бібліотеки, що багатоглядно розкривають зміст документа стає можливим значно швидше та якісніше здійснювати пошук необхідної інформації, а також створювати бібліографічні списки літератури або, навіть, бібліографічні покажчики.

З кінця 2010 року проводиться робота над створенням зведеного електронного каталогу (ЗвЕК) бібліотек Хмельницької області. 22 жовтня 2010 року на базі наукової бібліотеки ХНУ було проведено нараду-семинар директорів бібліотек ВЗО Хмельницького методичного об'єднання, де розглянуто проект положення про зведений електронний каталог та вирішено низку організаційних питань щодо створення та функціонування каталогу. До ЗвЕК увійшли електронні каталоги наукової бібліотеки Хмельницького національного університету, Хмельницької обласної наукової бібліотеки для юнацтва, бібліотеки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, бібліотеки Хмельницького торгівельно-економічного університету та наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. ЗвЕК створюється з метою підвищення якості бібліотечно-інформаційного обслуговування та розширення інформаційних можливостей користувачів; модернізації управління бібліотечними ресурсами, формування нового інформаційного середовища як складової інтелектуальної інфраструктури суспільства; підвищення соціальної ролі бібліотек та формування позитивного іміджу в місцевому співтоваристві; розкриття інформаційно-когнітивного потенціалу інформаційних ресурсів бібліотек.

Одним з напрямків покращення інформаційного забезпечення студентів та викладачів університету було створення в науковій бібліотеці комп'ютерного читального залу (КЧЗ), який надає доступ до різноманітної інформації на елек-

тронних носіях і тих, що знаходяться в мережі Інтернет та істотно впливає на інтенсивність процесу навчання і наукових досліджень.

Наразі, електронні ресурси мають значні переваги в порівнянні з друкованими. Вони є надійними і компактними в зберіганні, дають можливість оперативно поширювати інформацію та широко її використовувати.

За час роботи КЧЗ, з 2007 по 2013 рік, створена своя колекція електронних ресурсів. Вона стала невід'ємною частиною бібліотеки університету і в майбутньому за обсягом перевищить друковану. Сьогодні фонд КЧЗ складає більше 600 примірників електронних носіїв. 9000 повнотекстових електронних документів розміщено на внутрішньому web-сайті університету та користуються попитом у користувачів бібліотеки.

Основними джерелами постачання електронних ресурсів є видавництва України, Росії, університетський редакційно-видавничий відділ, професорсько-викладацький склад університету. Вони постійно передають посібники, монографії та іншу літературу до КЧЗ, що суттєво поповнює фонд бібліотеки. Найактивнішими дарувальниками є О.М. Завальнюк, А.А. Завадовський, В.О. Савчук, В.М. Федорчук, Ю.А. Хоптяр.

Повнотекстові видання реєструються в автоматизованій бібліотечній програмі «УФД. Бібліотека», а в окремому її модулі розміщуються тексти документів. Повнотекстовими документами користувачі мають можливість скористатися з 20 комп'ютерів комп'ютерного читального залу, а також з будь-якого автоматизованого робочого місця університету через внутрішній веб-сайт університету.

Важливу роль має виконувати веб-сайт наукової бібліотеки, що входить до складу університетського сайту. Наш сайт відкриває інформацію про бібліотеку: історична довідка, структура, графік роботи, правила користування, контактна інформація та інші відомості.

До нового навчального року бібліотека підготувала нову версію веб-сайту, кардинально змінивши його структуру та зовнішній вигляд. Разом з працівниками бібліотеки над створенням сайту працював веб-дизайнер.

Головна сторінка містить відомості про відділи та підрозділи бібліотеки, їх адреси та графік роботи. Інформація про відділи бібліотеки доповнена короткими коментарями про функціональне призначення кожного відділу. Web-сторінка наукової бібліотеки включає також розділи: «Акції та події», «Сторінка читача», «Інформаційні ресурси». На внутрішньому web-сайті університету: www.kpdu.kp.km.ua/univer/ в рубриці бібліотека розпочав роботу електронний каталог, в якому можна здійснювати пошук за автором або назвою видання.

Розділ «Історія бібліотеки» розкриває перед віртуальними відвідувачами історію створення і розвитку університетської бібліотеки. Традиційним джерелом поповнення фондів наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету є подарунки авторів, читачів, різних установ, спонсорів. Робота активізувалася із запровадженням акції «Подаруй бібліотеці книгу!» про що користувач дізнається з розділу «Акції та події». Також тут висвітлюються інформаційні листи про проведення конференцій, семінарів, масових заходів у бібліотеці та її підрозділах.

У рубриці «Сторінка читача» вміщена інформація про те, які документи потрібні для запису до бібліотеки, про наявність у бібліотеці потрібних документів, правила користування дипломними та магістерськими роботами, як діяти при втраті книги.

Найбільший інтерес для віртуальних відвідувачів представляє розділ «Інформаційні ресурси», який містить рубрики: «Нові надходження», «Віртуальні

виставки», «Видавнича діяльність», «Обмінний фонд», «Міжбібліотечний абонемент», «Інформаційні ресурси в Інтернет», «Дарителі бібліотеки», «Україна – ЄС: грані співпраці».

У рубриці «Нові надходження» публікуються списки нових надходжень за поточний місяць. Бюлетені з проблем вищої школи, бібліографічні покажчики, календарі знаменних і пам'ятних дат університету розміщуються в рубриці «Видавнича діяльність». Важливим джерелом надходжень літератури до бібліотеки шляхом обміну з іншими бібліотеками є обмінний фонд. Перелік видань, що пропонуються для обміну з іншими закладами міститься в рубриці «Обмінний фонд», відновив роботу і міжбібліотечний абонемент, завдяки якому стало можливим користуватися літературою, що зберігається в інших бібліотеках.

Важливим є перелік посилань на джерела з інших серверів. Цю функцію виконує рубрика «Інформаційні ресурси в Інтернет», де організований довідник Інтернет ресурсів. У цій рубриці вказані адреси сайтів найбільших вітчизняних, російських вузівських бібліотек, електронних бібліотек та періодичних видань, що мають електронний аналог.

Рубрика «Україна – ЄС: грані співпраці» інформує віртуального читача про цифрову багатомовну бібліотеку Європейського Союзу «Європеана» (www.europeana.eu), в колекції якої сьогодні нараховується 4,6 млн. книг, карт, фотографій, кліпів і газет.

Сьогодні web-сайт наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка є важливою складовою єдиного інформаційного середовища вузу. На основі представлених на бібліотечній сторінці відомостей користувач може скласти вичерпну картину нашого інформаційного потенціалу.

У вересні 2010 року університет підключено до Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі УРАН, головним призначенням якої є забезпечення установ, організацій та фізичних осіб в сферах освіти, науки та культури України інформаційними послугами на основі Інтернет-технологій для реалізації професійних потреб та розвитку зазначених галузей. Такі послуги передбачають, зокрема, оперативний доступ до інформації, обмін нею, її розповсюдження, накопичення та обробку для проведення наукових досліджень, дистанційного навчання, використання методів телематики, функціонування електронних бібліотек, віртуальних лабораторій, проведення телеконференцій, реалізації дистанційних методів моніторингу, тощо. Сьогодні мережа УРАН фізично об'єднує понад 80 науково-дослідницьких та освітніх закладів (180 точок підключення) (<http://www.uran.ua/~ukr/frames.htm>).

Ще дуже багато та плідно потрібно працювати бібліотекарям для досягнення головної мети в роботі бібліотеки – найповнішого та найякіснішого задоволення інформаційних потреб користувачів. Тому й покладаємо на себе ще багато завдань: завершити формування ЕК наукової бібліотеки, забезпечити доступ до повнотекстової БД «Електронна бібліотека» (через зовнішню веб-сторінку наукової бібліотеки), здійснювати аналіз книги забезпеченості в автоматизованому режимі, створити електронний каталог періодичних видань та розмістити його на веб-сайті бібліотеки, розробити і реалізувати проєктоцифровки рідкісних і коштовних книг з фонду рідкісних видань, створити та наповнювати бази даних: «Зведений краєзнавчий каталог», «Видання працівників наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету», «Наукові праці викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка», анотовану базу даних наукових публікацій «Бібліотекознавство. Книгознавство».

Список використаних джерел:

1. Асоціація УРАН. Загальні відомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.urau.ua/~ukr/frames.htm>. – Назва з екрана.
2. Загоруйко И. Управление процессами использования информационных ресурсов в библиотеке высшего учебного заведения / И. Загоруйко, В. Пыхтина // Бібліотечний форум України. – 2010. - №1. – С. 8–12.
3. Зинченко И. Внедрение электронных библиотечных технологий в библиотеке вуза / Ирина Зинченко // Бібліотечний форум України. – 2010. – № 4. – С. 13–15.
4. Москаленко О. Розвиток нових технологій у державній науково-технічній бібліотеці України / О. Москаленко // Бібліотечна планета. – 2009. – № 2. – С. 16–18.
5. Подковырина Е. Электронный каталог библиотеки как элемент качественного обеспечения информационных потребностей пользователей / Е. Подковырина // Бібліотечний форум України. – 2008. – №4. – С. 9–11.
6. Синицына П.С. Автоматизация деятельности библиотеки КНТЭУ на базе библиотечно-информационной системы «УФД. Библиотека» [Електронний ресурс] / П.С. Синицына. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/articles/crimea/2002/sec2/Doc8.html>. – Назва з екрана.

В статье рассматривается состояние внедрения, использования и распространения электронных информационных ресурсов в научной библиотеке Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко.

Ключевые слова: научная библиотека, электронные информационные ресурсы, электронный каталог, веб-сайт, база данных, полнотекстовые издания.

The article discusses the status of implementation, use, and distribution of electronic information resources in the research library Kamenec-Podolsk National University named after Ivan Ogienko.

Key words: science library, electronic information resources, electronic catalog, web site, database, full-text publications.

Отримано: 19.04.2013

УДК 004(075.8)

В. В. Мендерецький, М. І. Шахова,
м. Кам'янець-Подільський

ПРО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ ТА ІНТЕРНЕТУ В ХОДІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуті переваги використання електронних книг та Інтернету для успішної організації навчального процесу в освітніх закладах.

Ключові слова: комп'ютерні засоби, електронні посібники, сучасні підручники, електронна книга, Інтернет-ресурси, навчальний процес, дидактичні матеріали, фахова підготовка студентів.

Як показує практика, літературні джерела є невід'ємним компонентом навчального процесу. У процесі навчання підручники та навчальні посібники слугують основним засобом для набуття дієвих знань. Видатний чеський педагог Я.А. Коменський стверджував, що книга є найголовнішим засобом навчання з усієї системи освітніх засобів [5]. К.Д. Ушинський назвав навчальний посібник «фун-

даментом доброго навчання» [9]. Серед усього розмаїття літератури навчальний посібник є першим і найважливішим джерелом знань для студентів і його варто розглядати як один із основних компонентів усього комплексу засобів навчання.

У сучасній системі вищої школи «викладач – навчальний посібник – студент» посібник є основним засобом формування знань і відіграє вирішальну роль в організації навчально-пізнавальної діяльності. Від побудови навчального посібника залежить як сприйме, зрозуміє і чи запам'ятає студент ту інформацію, яка подана в ньому [1].

У практичній діяльності освітніх закладів використовуються літературні джерела різного типу. Це, насамперед, друковані навчальні посібники. Вони дотепер виконували занадто вузькі функції і виступали лише «повідомлювачами» знань. Важко, хоча й можливо, за допомогою таких посібників забезпечити самостійну роботу студентів із пошуку знань, диференціацію навчання, здійснити особистісно орієнтований підхід до навчання, продемонструвати повноту міжпредметних зв'язків.

Однак реформування інформаційно-освітнього середовища вищих навчальних закладів неможливе без модернізації джерел навчальної інформації. Поряд з класичними друкованими паперовими з кожним днем все ширше використовуються видання на електронних носіях. Наразі з'явилися, так звані, електронні навчальні посібники. Застосування комп'ютерної техніки в навчальному процесі дало можливість по-новому подивитись на раніше нерозв'язані освітні проблеми, зокрема питання наочності. Обґрунтований у XVII ст. Я.А. Коменським у праці «Велика дидактика» принцип наочності формулюється так: «...все, що тільки можна, подавати для сприймання відчуттями, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, смакове – смаком, доступне дотику – через дотик. Якщо якісь предмети відразу можна сприймати кількома відчуттями, нехай вони так і охоплюються кількома відчуттями...» [4]. Нові технології навчання повинні впроваджуватися в освіту, і чим швидше це буде зроблено, тим краще для нашого суспільства.

Відомо, що в галузевих стандартах вищої освіти, у кожному циклі, передбачено дисципліни і предмети за вибором, або такі, які вводяться самостійно на основі права університетів, закріпленого у Законі «Про вищу освіту». Зрозуміло, що кількість таких предметів зростає, бо швидко змінюється ринок спеціалістів і бурхливо розвиваються сучасні технології. А централізоване забезпечення навчальною літературою цих курсів, як правило, відсутнє. Тому зростає роль електронних навчальних посібників, створених викладачами конкретного ВНЗ.

Зростаючий інтерес до електронних посібників обумовлює й те, що електронні книги – це середовище, де необхідна навчальна інформація може змінюватися динамічно згідно з потребами сьогодення, на відміну від книги на паперовому носії, де інформацію змінити неможливо (необхідно перевидати книгу). Окрім цього сама інформація може передаватися засобами, які не властиві паперовій книзі (мультимедія, навігації, гіперпосилання та ін.).

Електронні пристрої дають можливість кожному студенту самостійно опанувати навчальний матеріал, кожен крок навчання (питання, завдання) завершується контролем і відповідною оцінкою, правильне виконання завдання дає студентові змогу перейти до наступного блоку матеріалу, за умови виконання ним контрольних завдань, він допускається до виконання подальшого кроку навчання, а неправильне виконання завдання припиняє його подальшу роботу, він одержує допомогу й додаткове роз'яснення, результати всіх виконаних завдань фіксуються і підсумовуються, що стає відомим студенту і викладачу [2].

Поява нового типу навчального інформаційного простору дає змогу повному підійти до організації всього навчального процесу і, насамперед, до створення навчальних посібників. Це пов'язано з тим, що сучасні методи подання інформації за допомогою комп'ютера містять у собі не тільки текст, рисунки, графіки, креслення, але й звукові та відео фрагменти. Причому всі ці елементи навчального посібника можна подавати в динамічному розвитку. Характерною ознакою побудови електронних навчальних посібників є гіперпосилання та тестові завдання. Гіпертекстове посилання допомагає за потреби звернутися в будь-яке місце посібника за додатковою інформацією і в той же час при повторному вивченні не перевантажує вихідний текст посібника. Це залучає практично всі органи чуття людини, що використовуються для сприйняття інформації. При цьому відбувається її дублювання різними каналами сприйняття, що різко підвищує швидкість і якість засвоєння навчального матеріалу. Тестові завдання допомагають оперативно визначати рівень знань із кожного розділу посібника, частини розділу чи в цілому всієї теми:

- 1) вчені-педагоги й психологи визначили комплекс вимог до такого виду навчання, що з подальшим розвитком технічних засобів трансформувалося в технологію комп'ютеризованого навчання. Сучасні електронні навчальні посібники допомагають розв'язати серію дидактичних завдань, що постають у процесі навчання подання інформації в будь-якому зручному вигляді для розуміння її студентом (текст, графіки, рисунки, таблиці – як у статичній, так і в динамічній);
- 2) представлення цієї інформації в будь-який час і в будь-якому вигляді (друкована основа і відео фрагменти, диски, проектування на екрани тощо);
- 3) спостереження і керування процесом навчання і внесення корективів у цей процес;
- 4) безпосередній контроль знань та корекція результатів такого контролю;
- 5) відпрацювання визначених навичок (виконання тренувальних вправ) із подачею результату такої вправи та блокування неправильного виконання цієї вправи.

Набутий досвід застосування комп'ютерів у навчальному процесі дає змогу поліпшити показники ефективності та якості професійної підготовки, що зумовлені:

- більш високим ступенем підготовки студентів за рахунок широких можливостей комп'ютера індивідуалізувати процес навчання у доступній для студента формі подачі навчального матеріалу;
- інтенсифікацією навчання та корекцією рівня знань за рахунок більш гнучких технологій навчання;
- систематизацією диференційованого рівня знань за рахунок створення оперативного зворотного зв'язку в процесі навчання.

Наші дослідження можливостей застосування електронних навчальних посібників показали, що перехід до нових технологій навчання просто необхідний. Але при цьому виникають нові психологічні, інженерні, ергономічні, етичні й інші проблеми, які потребують критичного перегляду фундаментальних положень педагогічної та психологічної теорій навчання. Це пов'язано з тим, що наявні теорії, стаючи методологічним засобом забезпечення ефективної роботи з електронними навчальними посібниками, не можуть обмежитися лише функцією передачі інформації. Нові методики повинні забезпечити пояснення навчального матеріалу, його перевірку, корекцію в процесі засвоєння на-

вчального матеріалу і т. ін. Дані методики повинні забезпечити всі функції традиційного процесу навчання.

Дослідження різних типів електронних навчальних посібників допомогло нам класифікувати їх за тими дидактичними можливостями, що реалізовані в них.

1. Електронні навчальні посібники I групи складності – це такі навчальні посібники, які за своєю суттю повторюють навчальні посібники з друкованою основою, тобто навчальний посібник із друкованою основою, виконаний в електронному варіанті без гіперпосилань, графіків, анімації і т. ін.
2. Електронні навчальні посібники II групи складності – у такому навчальному посібнику вже присутні гіперпосилання, окремі графічні матеріали, що працюють не тільки як статичне зображення, але і як динамічне із звуковим супроводом, анімацією, відео фрагментами та ін.
3. Електронні навчальні посібники III групи складності – у таких навчальних посібниках передбачені мультимедійні засоби відображення інформації, що повною мірою допомагають реалізувати дидактичні можливості поданого навчального матеріалу студентам.

Аналіз педагогічного досвіду засвідчує, що навчальна література у форматах, наприклад, PDF – цифрова фотокопія підручника [8] не користується великим попитом у наших студентів. Це ще раз засвідчує той факт, що вибір формату електронної книги є визначальним при застосуванні електронних засобів навчання в реальному навчальному процесі. Вибір формату повинен розв'язувати цілий ряд завдань методичного і технологічного характеру з урахуванням особливостей використання електронних матеріалів. Далі розглянемо систему критеріїв вибору формату подачі електронних матеріалів.

Першим у процедури відбору, що підкреслює його значимість, є професійна цінність електронного формату книги. Наразі, бурхливий розвиток інформатизації відкрив широкі можливості в отриманні будь-якої інформації, якої іноді так багато, що вибрати дуже важко. В Інтернет-ресурсах багато другорядної інформації, різні мови, специфічна методика викладення і т. д. Студенту дуже важко самостійно відібрати правильну інформацію, яка б відповідала його професійним потребам і рівню можливого сприйняття. Тобто вивчати кожену дисципліну необхідно в рамках професійних компетенцій конкретного спеціаліста. З іншого боку, зростаюча диференціація наук призводить до деякої втрати зв'язків між ними. Хоча досвід останніх десятиріч показує, що формування нових дисциплін відбувається на межі дотику наук. Тому представлення між наукових зв'язків на вертикальному і горизонтальному рівні під час конструювання навчального матеріалу забезпечує високий рівень професійної підготовки, підкреслює важливість розробленого електронного курсу для засвоєння інших навчальних дисциплін. Одночасне забезпечення вертикальності і горизонтальності рівнів можна досягти, використавши структуровані формати подання матеріалів, а це можливе тільки в електронних форматах книг.

Другим критерієм при виборі формату електронної книги повинен бути критерій складності викладення матеріалу і пов'язаний із ним критерій складності сприйняття матеріалу. Це дуже важливий момент, бо перехід до вищих рівнів абстракції необхідно співставляти зі ступенем підготовленості студента до самостійного вивчення дисципліни. У більшості існуючих паперових навчальних посібниках для самостійної підготовки матеріал виглядає громіздким: зібраний з декількох підручників, енциклопедій і довідників.

В основі електронної книги лежить провідна роль структурної ідеї в когнітивній теорії особистості, згідно з якою для процесу пізнання дійсності важливішими є складові властивості, на відміну від змістовних [5]. Звідси витікає необхідність структурованого подання змісту, як першого кроку на шляху його перетворення в інтелектуального самовчителя. Зрозуміло, що для цього більше підходить формат електронного опорного конспекту. Виходячи з цього, під час перегляду складової одиниці на екрані з'являється повна інформація про неї: зміст, доведення, рисунок. Подібне подання навчального матеріалу слугує надійною основою для розвитку загальнонаукових і навчально-інтелектуальних умінь.

Для вивчення будь-яких узагальнюючих курсів оптимальним є гіпертекстовий формат електронного підручника. Окрім повнотекстових документів, він містить посилання на численні Інтернет-джерела та електронні посібники з необхідних галузей знань. Такий тип електронних посібників не повторює інші навчальні матеріали на паперових чи електронних носіях.

Навігація на сторінках таких електронних посібників здійснюється за допомогою гіперпосилань. Вони можуть, або відкривати пояснення чи означення відповідного виділеного наукового терміну в глосарії, або переводити до потрібного параграфу, де докладніше описується це поняття, закономірність, явище тощо. Усі гіперпосилання відкриваються в окремих вікнах, що дозволяє студентові швидко працювати з матеріалом конспекту за допомогою активізації того чи іншого вікна з теоретичним матеріалом. Створені елементи інтерфейсу переходу на відповідний розділ, підрозділ чи параграф посібника дають можливість оперативно реагувати комп'ютеру на дії студента, а йому зручно опрацьовувати теоретичний матеріал.

При побудові таких електронних посібників для різних навчальних дисциплін варто дотримуватись наступних принципів.

1. Відображення головних ключових моментів.
2. Викладення матеріалу в близькій послідовності з матеріалами базових підручників та посібників.
3. Наочність і яскравість викладення матеріалу.
4. Відсутність скорочень, незрозумілих для студентів.

Вибираючи формат електронної книги, важливо розглянути питання відповідності її санітарним вимогам до навчальних засобів і роботи з ними. Врахування цих специфічних особливостей накладає жорсткі вимоги на об'ємно-часових критерій формату електронної книги. Хоча під час вивчення деяких особливих тем, що викликають складності в сприйнятті або потребують нетрадиційного пояснення, у формат вставлялись 5–10 хвилинні відео фрагменти.

Як показує досвід, такий електронний навчальний посібник є найбільш оптимальною системою, що навчає, ніж паперовий підручник, який є підтвердженням правильного вибору його формату. Необхідно додати, що даний підхід – створення навчальної літератури у запропонованому форматі – набуває дедалі ширшого застосування у вищих навчальних закладах.

Під час роботи з електронними навчальними засобами необхідно забезпечити оптимальне врахування ергономічних вимог [8]. При створенні електронного навчального посібника це завдання можна розглянути у декількох аспектах:

- 1) створення дружнього інтерфейсу для забезпечення оптимального управління, включаючи систему навігації;
- 2) забезпечення високої швидкості отримання інформації та стійкості до помилкових дій користувача.

Вважаємо необхідним передбачити стійкість програмного продукту до помилкових дій студента: в програмі має бути передбачений обернений зв'язок у формі розгорнутих рекомендацій. Кожен крок діалогу є зрозумілий користувачеві, що зменшує непродуктивні витрати часу і дає можливість зосередитись на досягненні мети.

Електронна книга забезпечує і такий педагогічний інструмент, як вибір траєкторії вивчення курсу залежно від об'єму і рівня складності викладення матеріалу. Деревовидна структура електронної книги дозволяє студенту самостійно вибрати шлях вивчення матеріалу – це велика перевага електронного навчального засобу над його паперовим аналогом.

Для забезпечення ефективності інтерактивних взаємодій студента з комп'ютером необхідно передбачити:

1. Рекомендації при недостатньому засвоєнні матеріалу. У тестах по самоконтролю, що завершують кожний модуль чи розділ теоретичного матеріалу є оцінка, яка говорить про рівень засвоєння матеріалу. Зрозуміло, що висновки комп'ютера носять рекомендаційний характер. Вони дозволяють студенту зрозуміти, на яких темах слід зосередити свою увагу при підготовці до підсумкового тестування, які питання поставити перед викладачем, можливо необхідна консультація викладача.

2. Пошук необхідної інформації. Для цього передбачений глосарій, який дозволяє відразу на екрані отримати вичерпну інформацію про зміст поняття чи закон, причому, у глосарії присутні рисунки для більш глибокого пояснення. Об'єм глосарію визначається словником або відповідними Web-ресурсами, посилання на які здійснюються автоматично. Він може бути використаний як помічник при роботі з текстом параграфів – студент звертається до нього за роз'ясненнями, або слугувати як окреме джерело для підготовки до поточних та модульних тестувань. Вибраний формат електронного подання теоретичного матеріалу повністю відповідає дидактичним принципам сучасного навчального посібника [6].

Вирішення завдань, які поставлені перед сучасною системою освіти потребує створення і реалізацію системно-діяльностного підходу до формування особистості студента. Цей процес містить у собі цілий комплекс заходів щодо реалізації поставлених завдань. Процес навчання вимагає врахування певних психологічних особливостей. Наукове мислення містить такі розумові операції як абстрагування, побудову моделей, здійснення переходу від одного виду абстракції до іншого. Тому особливо важливо використовувати різноманітні дидактичні матеріали із використанням інформаційних технологій.

Відомий психолог В.В. Давидов зазначив: «Моделі і схеми, як чуттєві опори, є засобом формування зовсім не конкретних образів, а абстрактних понять. Оскільки використання моделей завжди пов'язане зі словом, то має місце словесно-логічна пам'ять, тісно пов'язана з мисленням» [3]. Тому використання інтерактивності і мультимедійної наочності сприяє підвищенню інтересу до навчального процесу за рахунок загального інтересу, що спостерігається у молоді до комп'ютерів.

Сучасний рівень навчального процесу у ВНЗ можна визначити і за якістю, і змістом Інтернет-сторінок закладу [8]. Це досить важливе питання нас цікавить тільки з точки зору можливостей отримання студентами і викладачами дидактичних матеріалів з того чи іншого навчального курсу. Поряд із необхідними даними про університет, факультети і кафедри університету, які широко використовують інформаційні технології, кафедрами пропонуються робочі програми з курсів, що викладаються на факультетах, лекції даного курсу, книги, опис лабо-

раторних та практичних робіт, самостійні завдання й інші дидактичні матеріали, які допомагають студентам засвоїти відповідний курс. Подібні матеріали викладачі мають можливість використовувати для підготовки власних лекцій курсів й інших аудиторних занять. Можливості університетського серверу необхідно використовувати для зв'язку зі студентами, аспірантами і викладачами.

В університетах використання Інтернет студентами має мати не тільки особистісну та пізнавальну спрямованість, але і стати частиною технології, яка буде використана в майбутній роботі з визначеного фаху, можливим є також і налагодження майбутніх фахових контактів. Студенти, які використовують Інтернет, беруть участь у різноманітних проєктах, використовувати Інтернет для замовлення книг у бібліотеках, переглядають каталоги нових видань, засобів мас-медіа, стежать за новинами науки, одержують інформацію про можливості навчання або роботи. Завдяки таким навичкам молоді люди рухаються життям упевнено, не витрачаючи зайвого часу й енергії і постійно знаходяться у курсі того, що відбувається в світі, в житті, відображенням якого поки що є Інтернет. А це, у свою чергу, дає їм уявлення про себе як про частину цілого в єдиній системі, виходячи з якого, вони можуть об'єктивно оцінювати те, що відбувається і приймати правильні рішення.

Проблеми пошуку інформації відіграють важливу роль у підготовці дидактичних матеріалів. Наразі, більшість студентів та викладачів мають власний комп'ютер і використовують Інтернет-ресурси. Ми провели аналіз української і російської мереж Інтернет щодо можливостей їх використання у створенні дидактичних матеріалів для аудиторних занять, зокрема, лекцій для різних навчальних дисциплін. Для прикладу, наведемо інформацію, яка необхідна для підготовки лекцій із фізики та безпеки життєдіяльності, яку можна знайти в мережі Інтернет.

Пошукова система Google (www.google.ua) на введене слово «фізика» відреагувала більш ніж 50 млн. сторінок, 10 тисячами сайтів із 100 000 запитами за місяць. Українська пошукова система Meta (www.meta.ua) повідомила, що *«на запит <фізика> знайдено 12 900 сайтів; 422 000 документів»*.

Пошукова система Google на введене слово «безпеку життєдіяльності» відреагувала майже 4 млн. сторінок. Українська пошукова система Meta повідомила, що *на запит <безпека життєдіяльності> знайдено 8100 сторінок; 311 000 документів»*.

Із українських фізичних журналів у пошуку знайдено журнали «Світ фізики» www.ce.lviv.ua/catalog/, «Світ науки» http://www.meduniv.lviv.ua/nautilus/svit_nauky.html, «Український фізичний журнал» для науковців зараз видається англійською мовою, і тільки старі посилання нагадують про нього. Можна ознайомитись із історичним календарем фізичного порталу <http://fportal.iatp.org.ua/calendar.php>. У мережі є велика кількість матеріалів із методики викладання фізики, значна частина інформації подається російською мовою.

Список фізичних рефератів на сайті <http://www.refine.org.ua/> налічує всього 47 робіт, які мають досить низький рівень якості. Таким чином, на українських сайтах не розживешся на цікаві, актуальні та змістовні матеріали на фізичні теми, хоча можна знайти матеріали про відомих фізиків, зокрема про Ю.В. Кондратюка і Івана Пулюя.

У той же час, у пошуковій системі Яндекс (www.yandex.ua) перше місце зайняв російський сайт для учнів та викладачів фізики www.fizika.ro. На другому місці – сервер «Фізика для шкіл через Інтернет» www.spin.nw.ru. Далі йдуть журнал «Фізика твердого тіла» www.ioffe.ru/journals/ft/, форум з фізики

<http://physics.vir.ru/>, електронний журнал «Физика и студенты» <http://psj.nsu.ru/>, ядерная физика в Интернете <http://nuclphys.sinp.msu.ru/>, відкритий коледж «Физика» <http://www.college.ru/physics/>.

На нашу думку, на вказаному сайті знаходяться необхідні студентам і викладачам для використання матеріали. Перш за все, це електронна навчальна система «Физикон» <http://www.physicon.ru/> пропонує демоверсії своїх продуктів. Особливістю підходу авторів цього сайту до розробки навчального програмного продукту є поєднання сучасних Інтернет-технологій із інноваційною педагогікою. «Физикон» є членом міжнародної групи OpenTeachGroup, у складі якої компанія виконала ряд освітніх проектів для закордонних замовників. «Физикон» розробив систему дистанційного навчання для вузів і шкіл – CompetentumMagister. Компанія «Физикон» має в Інтернеті Відкритий Коледж – освітній інтернет-портал для локальних мереж навчальних закладів і електронну бібліотеку Відкритого Коледжу <http://www.physicon.ru/education.php?sec=products>.

Физиконом розроблена також бібліотека електронних наочних приладів: природознавство (5 клас), фізика (7–11 класи), мультимедіа-бібліотека з астрономії (9–10 класи), інструментальне комп'ютерне середовище для студентів педагогічних навчальних закладів і вчителів основної школи, віртуальний практикум з фізики для середніх навчальних закладів (частини 1, 2).

Крім електронних навчальних посібників з фізики, розроблені також посібники з математики, біології, інформатики, літератури й інших дисциплін. Навчальні курси та проекти компанії є переможцями багатьох національних конкурсів, нагороджені різними призами й нагородами.

Авторами курсів з фізики є професор Московського фізико-технічного університету, керівник збірної команди Росії на міжнародних олімпіадах школярів з фізики С.М. Козел (підручник, збірники завдань, інтерактивні моделі); професор, завідувач лабораторією фізики інституту загальної та середньої освіти Російської академії освіти В.О. Орлов (тести, збірники завдань) і завідувач лабораторією, Соросовський учитель, кандидат фізико-математичних наук А.Ф. Кавтрев (лабораторні роботи). Методичні матеріали до курсу складені кандидатом педагогічних наук Н.Н. Гомулиною і кандидатом педагогічних наук В.І. Зінковським.

Російський Інтернет має у відкритому доступі велику кількість провідних фізичних журналів, зокрема, тих, якими варто користуватися студентам: «Успехи физических наук», «Наука и жизнь», «Физика твердого тела», «Физика полупроводников и диэлектриков», «Журнал технической физики», «Поиск», «Знание – сила», «Техника молодежи», «Квант», «В мире науки», «Наука и техника» і багато-багато інших.

На основі матеріалів з Інтернет підготовлено серію лекцій з курсів «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці». Ілюстрації, схеми, презентації й інші матеріали для лекцій у форматі PowerPoint взяті з мережі Інтернет. Студенти нашого університету виконують індивідуальні науково-дослідні завдання з використанням матеріалів, які знаходять в мережі Інтернет. Варто відзначити, що вони із задоволенням виконують такі завдання.

Таким чином, Інтернет-ресурси дають можливість знайти велику кількість демоверсій програмних продуктів для підтримки навчального процесу, чудових статей із журналів із ілюстраціями на необхідні теми, самі книги з навчальних дисциплін. Наразі необхідно розвивати інформаційну базу з навчальних дисциплін на сторінках української мережі Інтернет.

Список використаних джерел:

1. Анісімов М.В. Педагогічні підходи побудови моделей електронних підручників / М.В. Анісімов. наукові записки. – Вип. 60. Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – Ч. 1. – С. 5–10.
2. Виштак О.В. Дидактические возможности учебных изданий в совершенствовании самостоятельной учебной деятельности учащихся / О.В. Виштак // Информатика и образование. – 2003. – № 2. – С. 110–115.
3. Давыдов В.В. Виды обобщений в обучении : логико-психол. проблемы построения учебных предметов / В.В. Давыдов. – М. : Пед. общество России, 2000. – 479 с.
4. Коменский Я.А. Великая дидактика. избр. пед. соч. / Я.А. Коменский – М. : Педагогика, 1989. – Т. 18. – С. 302–303.
5. Коменский Я.А. Педагогическое наследие / Я.А.Коменский, Дж. Локк, Ж.–Ж. Руссо, И.Т. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1988. – 325 с.
6. Кудін А.П. Формат електронних книг // Зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Серія педагогічна / [редкол. : П.С. Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – Вип. 15: Управління якістю підготовки майбутніх учителів фізики та трудового навчання. – 352 с.
7. Мадзігон В.М. Підручник нового покоління: яким йому бути / В.М. Мадзігон // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2003. – Вип. 3. – С. 3–5.
8. Пасічник Ю.А. Створення дидактичних матеріалів до лекції з фізики при використанні Інтернету // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-у ім. Т.Г. Шевченка. – Вип. 36. Серія: Педагогічні науки : зб. у 2-х т. – Чернігів : ЧДПУ, 2006. – № 36. – Т. 2. – С. 66–71.
9. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання / К.Д. Ушинський // Вибрані пед. твори. – К., 1983. – 421 с.

В статье рассмотрены преимущества использования электронных книг и Интернета для успешной организации учебного процесса в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: компьютерные средства, электронные пособия, современные учебники, электронная книга, Интернет-ресурсы, учебный процесс, дидактические материалы, профессиональная подготовка студентов.

In the articles considered of advantage of the use of electronic books and Internet for successful organization of educational process in educational establishments.

Key words: computer facilities, electronic manuals, modern textbooks, electronic book, Internet resources, educational process, didactics materials, professional preparation of students.

Отримано: 18.04.2012

СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ КАМ'ЯНЕЦЬ- ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА ДО ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ РОБОТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

У дослідженні подано опитування на предмет зацікавленості та ставлення студентів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка до традиційних та інноваційних форм та методів роботи бібліотек університету.

Ключові слова: *традиція, інновація, бібліотека, бібліотечний фонд, комп'ютеризація.*

У професійній періодиці друкується багато матеріалів про роботу бібліотек ВНЗ в умовах реформування вищої освіти України. Про це писали Т. Ярошенко, В.Г. Дригайло, Т.М. Костирко, Л. Костенко.

Практично всі проблеми бібліотек, в тому числі й університетських, на сьогодні безпосередньо пов'язані з соціально-економічними умовами, що примушують їх шукати свою нішу в культурному і інформаційному середовищі, брати на себе іноді невластиві бібліотекам функції, своєчасно реагуючи на потреби користувачів. Такий стан справ вимагає руху вперед, тобто застосування інновацій в роботі бібліотек, що зараз і відбувається. Проте не варто відкидати і традиційні методи роботи. З метою виявлення читачьких потреб та ступеню відповідності їм бібліотеки було проведено опитування студентів Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Результати опитування допомагають створити картину нинішнього стану бібліотеки і намітити подальші перспективи розвитку.

На питання анкети відповідали 53 студенти 1 курсу та 71 – 5 курсу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології КПНУ, що складає 10% від усієї кількості студентів, що навчаються на цих факультетах. Приблизно 42% з них – першокурсники, решта вже закінчує навчання в університеті. Відповідно різні погляди опитаних та досвід роботи в університетській бібліотеці.

Учасникам опитування запропонували дати визначення поняттям «традиція» та «інновація» у бібліотеці. 68% опитаних дали лише термінологічне визначення понять; 32% відповіли докладно, з прикладами, де до традиційних видів роботи бібліотеки віднесли обслуговування читачів, індивідуальну роботу з ними і таке інше. На думку студентів, традиційним і обов'язковим для бібліотеки є довідково-бібліографічне обслуговування, робота з книжковим фондом та просвітництво.

Відносно інновацій думки респондентів розділилися. Перша: інновації – це зміни у бібліотечній діяльності, що стосуються форм, методів і видів роботи бібліотеки (наприклад, платне обслуговування в читальних залах, реклама, комп'ютеризація бібліотечних процесів). Друга: інновації – це зміни, нововведення, що впроваджуються у бібліотечну діяльність, але як такі з нею не пов'язані. Їх впровадження обумовлене часом, економічними умовами в країні. Бібліотекам доводиться шукати шляхи виживання і брати на себе невластиві функції, щоб надалі визначити своє місце в інфраструктурі. Наприклад, до інновацій студен-

ти віднесли вибір пріоритетних напрямів діяльності бібліотек, створення при бібліотеках комп'ютерних класів для навчання роботи з бібліотечними програмами. Інноваційними процесами, на думку опитуваних, є також залучення до роботи фахівців не бібліотечних спеціальностей (психологів, соціологів та ін.).

Результати опитування показали розподіл думок студентів залежно від віку, але незалежно від напрямку навчання. Отже, студенти старшого курсу розглядали традиції та інновації з практичної точки зору, а першокурсники дали наукові визначення цих понять.

Наскільки сьогодні студенти зацікавлені у впровадженні нового в діяльність університетської бібліотеки загалом та факультетських зокрема? 20% опитаних визнали себе прибічниками традиційної роботи бібліотек. Згодні з нововведеннями, що відбулися в останні роки, але не в усьому, 38% опитаних. І 42% заявили, що в роботі бібліотеки потрібні корінні зміни. Ставлення студентів до модернізації бібліотек залежало також від особистої забезпеченості навчальною літературою та комп'ютерною технікою.

На запитання про особисту готовність сприйняття бібліотечних інновацій, 33% відповіли, що згодні з нововведеннями, але не зовсім готові до їх сприйняття; 59% дали відповідь «готовий» і 8% – «ні».

Головними причинами неготовності до різного роду інновацій названі слабка матеріально-технічна база бібліотек та недостатня підготовка персоналу.

40% опитаних вважають, що інновації не бібліотечних форм і методів роботи абсолютно не потрібні університетським бібліотекам. На думку респондентів, вирішальними чинниками впровадження інновацій є також матеріальна зацікавленість працівників та орієнтація на європейський досвід.

Одне з питань анкети було присвячене профільності факультетських бібліотек та необхідності розподілу книжкових фондів та фондів періодики. 46% опитаних сказали, що це передусім данина традиціям, 41% – необхідність, 6% затруднилися відповісти, а 4% відповіли, що університетські бібліотеки не повинні працювати за профілем або напрямом.

Студенти старшого курсу при опитуванні відмітили зміни в роботі університетської бібліотеки, як позитивні (71%), так і негативні (11%). 60% респондентів (в основному першокурсники) вважають, що у зв'язку з впровадженням нововведень та інновацій у бібліотеці збільшилася кількість читачів. 15% респондентів звернули увагу на зміну змісту роботи з читачами (приділяється більше уваги індивідуальному спілкуванню з читачами). 15% констатували поліпшення іміджу бібліотеки, 7% – погіршення рівня обслуговування працівниками бібліотеки.

Найбільше зацікавлення опитуваних викликала тема: «Якби я був директором бібліотеки...» Думки висловлювалися у двох напрямках: традиційна робота бібліотеки і зміни або удосконалення її діяльності. У відповідях прозвучало, що традиційним в роботі бібліотеки необхідно залишити передусім усі форми безкоштовного обслуговування усіх категорій читачів. Велика увага приділена вдосконаленню довідково-бібліографічної роботи, інформаційного обслуговування. Учасники опитування зазначили також, що в кожній бібліотеці є свій певний неповторний стиль діяльності, і впровадження інновацій може змінити його, не залишивши від традицій каменя на камені.

У відповідях на питання анкети респонденти показали високу міру зацікавленості і особистої ініціативи в інноваційному розвитку бібліотеки. Аналіз показав, що зміни, які вони хотіли б здійснити, працюючи в ролі директора університетської бібліотеки, пов'язані, в основному, з матеріально-технічною

базою. Респонденти загострили увагу на необхідності вдосконалення форм обліку і статистики, зменшення їх трудоемкості. Вдосконалення, на їх думку, потребує також система обслуговування читачів (посилення штрафних санкцій для боржників і читачів, що псують книги). Уявивши себе в ролі керівника, студенти запропонували наступні варіанти нововведень бібліотечної діяльності: зміна графіку роботи бібліотеки, збільшення заробітної плати за великі навантаження бібліотекарів, впровадження автоматизації бібліотечних процесів у факультетських бібліотеках, скорочення об'єму масової роботи, розширення площ бібліотек, поліпшення інтер'єру.

Пофантазувавши на тему бібліотеки майбутнього, студенти змалювали невідомі перспективи її розвитку. Описуючи майбутнє, учасники опитування уявили бібліотеки повністю комп'ютеризованими, а їх функції практично звели до задоволення запитів читачів через пошукові програми в мережі Інтернет. Торкнулися проблем збереження бібліотечних фондів. На думку опитаних, книжковий фонд бібліотек майбутнього – це фонд цифрової інформації. Запропоновано залишити в паперовому вигляді тільки архівні матеріали. Змінили б види і структуру носіїв інформації, удосконалили систему копіювання основних джерел. З анкет видно, що студенти схиляються також до автоматизованих форм обліку, статистики, планування і звітності в бібліотеках та їх мінімізації.

Аналізуючи результати опитування, можна зробити висновок, що бібліотека майбутнього – це інформаційний центр, де буде усе необхідне для отримання інформації, її зберігання, використання і поширення; створені усі умови для задоволення потреб користувачів. Значну частину у відповідях становили ідеї, присвячені господарському облаштуванню бібліотеки, були й дещо дивні. Так, дехто пропонував ввести уніформу для співробітників бібліотек, інші – відкрити в стінах бібліотек маленькі кав'ярні для читачів і тому подібне. Велика увага в анкетах приділена удосконаленню охоронної системи бібліотек, зокрема бібліотеки факультетів КСПП та психології. Внесені пропозиції з удосконалення організації управління, наприклад, впровадження контрольної системи та спонсорської допомоги.

На запитання, які фахівці потрібні для здійснення перетворень у бібліотеках ВНЗ, 25% опитуваних вказали на необхідність в штаті психолога, 23% – спеціаліста з комп'ютерних технологій, 16% – консультативної допомоги довідково-бібліографічного відділу, 15% – менеджера, 6% – соціолога для виявлення найбільш суттєвих проблем, пов'язаних з бібліотечним обслуговуванням, професійними і особистими інтересами самих бібліотекарів. 11% опитаних вказали, що у підрозділах потрібні просто фахівці з бібліотечної справи.

Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що бібліотекам вищих навчальних закладів, окрім всього іншого, своїм першочерговим завданням слід вважати виховання у студентів любові до паперової книги, до роботи з нею, оскільки існує загроза її зникнення у бібліотеках майбутнього. Необхідно велику увагу приділяти пошуку цілеспрямованих новітніх технологій популяризації літератури, які забезпечують формування в студентів щоденної потреби в роботі з книгою. Проте це не повинно відволікати від максимального задоволення інформаційних потреб читачів.

Сучасні соціально-економічні умови ставлять сьогодні перед бібліотеками завдання, які неможливо вирішити, дотримуючись лише традиційних форм і методів роботи культурно-освітніх установ. Функції бібліотек розширюються, переплетення інноваційних процесів з традиційними дає новий результат,

що відповідає сучасним вимогам. Бібліотека прагне зайняти гідне місце в інфраструктурі навчального закладу.

Список використаних джерел:

1. Гичка І.І. Бібліотека-медіатека / І.І. Гичка // Виховна робота в школі. – 2006. – № 11. – С. 27–39.
2. Каленов Н.Е. Электронные каталоги библиотек с точки зрения пользователя / Н.Е. Каленов. – М., 2006. – С. 32–39.
3. Костенко Л. Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Костенко, М. Сорока // Бібл. вісник. – 2002. – № 3. – С. 33–38.
4. Левандовская Ю.В. Автоматизированная библиотека вуза: проблемы директора / Ю.В. Левандовская // Научные и технические библиотеки. – 2004. – №7. – С. 19–24.
5. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : історичний нарис / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – С. 63–74.
6. Стельмах В.Д. На каком фундаменте строить / В.Д. Стельмах// Библиотекарь. – 1990. – № 7. – С. 2–6.

В исследовании подан опрос на предмет заинтересованности и отношения студентов факультета коррекционной и социальной педагогики и психологии Каменец-Подольского национального университета им. И. Огненка к традиционным и инновационным формам и методам работы библиотек университета.

Ключевые слова: традиция, инновация, библиотека, библиотечный фонд, компьютеризация.

This investigation contains the result of questionnaire which is based on opinions of interested students in Ivan Ogienko National University of Kamyanets-Podilsky, social pedagogics and psychology department. Library staff of the University use the traditional methods in their work and the new at the same time.

Key words: tradition, innovation, library, library fund, computerization.

Отримано: 19.09.2012

УДК 027.7:004

Н. О. Соловійова,

м. Кам'янець-Подільський

ІНТЕГРАЦІЯ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ОБ'ЄДНАНІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ СТРУКТУРИ

У статті розглядаються сучасні інформатизаційні процеси бібліотек ВНЗ та інтеграція у бібліотечно-інформаційні корпорації

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, напрями інформатизації бібліотеки, інтеграційні процеси, корпоративні проекти.

Система вищої освіти покликана забезпечити духовний розвиток людини та суспільства, від її якості залежить інтенсивність відновлення інтелектуального потенціалу народу. Характерними рисами сьогодення є зростання широти спектра інформаційних потреб в усіх категоріях споживачів інформації, в тому числі і студентів, їхня інтегрованість, багато профільність. Задовольнити такі інформаційні потреби неможливо без комплексного підходу із забезпечення, здійснення кооперації, координації, мережевої взаємодії бібліотек та інших інформаційних установ.

Пріоритетним напрямом української вищої освіти сьогодні є інтеграція до європейського простору. Модернізація вищої освіти в Україні зумовлює необхідність трансформації бібліотеки ВНЗ, яка розглядається як невід'ємна складова загальнодержавного механізму накопичення, систематизації та розповсюдження знань. Така тенденція до глобалізації передбачає створення великих корпоративних систем шляхом інтеграції раніш ізольованих організацій в одне ціле, зокрема об'єднання бібліотечно-інформаційних структур в єдиний національний та європейський простір. Головною рушійною силою цих процесів є інформатизація бібліотек ВНЗ. Актуальність даної теми полягає в тому, що глобалізація освіти і науки породжує підвищення вимог до оперативності та якості їхнього інформаційного забезпечення. Це характеризується як посиленням потреб доступу користувачів закладів вищої освіти до світових інформаційних ресурсів, так і необхідністю оперативного інтегрування результатів вітчизняних досліджень до світового інформаційного простору.

Так основною місією бібліотеки вищої школи в умовах інформатизації суспільства є забезпечення доступності документів, інформації, знань для ефективного розвитку освітньої та наукової діяльності ВНЗ на основі максимально повного задоволення інформаційних потреб професорсько-викладацького складу і студентів на базі можливостей новітніх технологій. Виникає необхідність вирішення проблеми визначення подальших шляхів еволюції книгозбірень ВНЗ з урахуванням рівня розвитку процесів інформатизації.

У міру еволюції бібліотечних технологій книгозбірні України поступово перетворюються з установ зі збереження книг на «бібліотеки без стін», коли користувач мусить звернутися до ресурсів своєї бібліотеки, бібліотек корпорації або великих бібліотек країни з будь-якого університетського чи домашнього комп'ютера. Таким чином, у них спостерігається закономірний рух в інформаційному просторі, який полягає в послідовному переході від техносфери до інформаційного простору суспільства і передбачає вільний обмін інформацією і знаннями. Але це стає реальність тільки при тій моделі бібліотеки вищої школи, яка долає в своєму розвитку такі сходинки складових інформатизації: здійснення моніторингу відповідності інформаційних потреб користувачів та інформаційних ресурсів бібліотеки; автоматизацію основних технологічних процесів; формування електронної бібліотеки; освоєння можливостей Інтернет-технологій; участь бібліотеки в дистанційній освіті; оновлення інформаційної продукції та послуг; участь у корпоративних бібліотечно-інформаційних системах; підготовку бібліотекарів і користувачів для роботи в електронному середовищі [6].

Кожна бібліотека вищої школи обирає свій шлях інформатизації з урахуванням традицій вузу та власної специфіки розвитку. Ще з серпня 2006 року наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка розпочала впровадження проекту комп'ютеризації, яким передбачено поетапну автоматизацію всіх бібліотечних процесів.

Головним в автоматизації є формування електронного каталогу, завдяки якому значно покращується якість і швидкість пошуку, ефективність роботи бібліотекарів при мінімальних затратах на комплектування та опрацювання. На сьогоднішній день наш каталог включає в себе понад 220 тисяч записів документів, таких як книги, брошури, методичні посібники, навчальні матеріали, автореферати дисертацій та періодичні видання. Нові можливості в задоволенні інформаційних потреб користувачів відкриває перед бібліотекою вільний доступ в Інтернет.

Обране нашою бібліотекою програмне забезпечення «УФД. Бібліотека» створена на базі сучасних технологій і стандартів опрацювання та передачі інформації, що передбачає автоматизацію основних виробничих циклів бібліотеки:

комплектування бібліотечного фонду, опрацювання документів, обслуговування користувачів. З таким програмним забезпеченням працюють більшість бібліотек вищої школи України. Спільне впровадження програми «УФД. Бібліотека» дасть змогу за допомогою корпоративної мережі користуватися фондами бібліотек інших ВНЗ. Саме на основі інформаційно-комунікативної взаємодії бібліотечних установ відбувається становлення корпоративної бібліотечної співпраці.

Інтеграція всіх сфер бібліотечної діяльності відбувається у процесі адаптації – взаємоприсотування різнорівневих підсистем, різноякісних блоків, компонентів та елементів. Бібліотечна корпорація (кооперація) – це об'єднання декількох бібліотек для реалізації спільних цілей і завдань, у першу чергу пов'язаних зі створенням і комплексним використанням інформаційних ресурсів. Функціонування бібліотек у рамках корпорації передбачає наявність тісних професійних зв'язків між учасниками, обов'язкове виконання єдиних правил та норм, узгодження рішень та дій, направлених на кінцевий результат. Це здійснюється як за допомогою саморегуляції, так і керуючого впливу з боку суспільства.

Питання створення центрів корпоративної каталогізації в Україні знайшли своє відображення в законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів, програмах створених на державному та регіональному рівнях [10]. У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р.) зазначається, що корпоративна взаємодія бібліотек неможлива без корпоративної каталогізації [8]. У прийнятому на рівні закону документі «Про національну програму інформатизації» (1998 р.), складовою частиною якого є підрозділ «Електронна бібліотека», ставиться конкретне завдання: створити центри корпоративної каталогізації [9]. В указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» (2009 р.) йдеться про необхідність «вжити заходів щодо створення національної системи електронного інформаційного бібліотечного ресурсу». Серед досліджень питань створення і розвитку корпоративних проєктів у бібліотечній сфері на сучасному етапі слід відзначити праці таких зарубіжних та вітчизняних бібліотекознавців як Я.Л. Шрайберг [2 ; 14], Ф.С. Воройський [2], А. Шереметьєва [11], В. Пашкова [7], Т. Ярошенко [15], Т. Вилегжаніна [1], Г.В. Шамаєва [12, 13].

Відомий досвід зарубіжних країн, які формують національні корпорації бібліотек. Понад 30 років тому у США 54 бібліотеки коледжів та університетів штату Огайо об'єдналися в єдиний центр з метою створення єдиної комп'ютерної мережі регіону. Сьогодні це найбільша інформаційна система електронних документів, якою користуються понад 30 тис. бібліотек із 63 країн.

У Німеччині перші корпоративні бібліотечні мережі виникли також понад 30 років тому, а на сьогодні їх існує більше десятих.

В 1993 р. Міністерство культури Російської Федерації стало ініціатором і координатором діяльності зі створення корпоративної мережі російських бібліотек. У 2001 р. з ініціативи бібліотек Саратовського, Челябінського та Удмуртського державного і Самарського авіаційно-космічного університетів стартував проєкт «Міжрегіональний аналітичний розпис статей» (МАРС), мета якого – скорочення витрат на формування бази даних аналітичних бібліографічних записів на статті з періодичних видань. На сьогодні проєкт об'єднує 187 бібліотек різних систем і відомств і вийшов за межі Росії: до нього приєдналися бібліотеки з України, Білорусі, Казахстану.

Асоціація регіональних консорціумів (АРБІКОН) (Росія) була створена у 2002 р. для координації діяльності бібліотек із підвищення якості серверів

за рахунок модернізації управління бібліотечними ресурсами при об'єднанні в бібліотечні консорціуми. З метою спільного мережевого створення й використання інформаційних ресурсів бібліотеки, скорочення трудовитрат, підвищення якості каталогізації бібліотека Академії управління при президенті Республіки Білорусь в 2005 р. стала ініціатором створення LibKARD – республіканського консорціуму з аналітичного розпису документів.

В Україні впровадженням корпоративних проєктів займаються національні та державні бібліотеки. Зокрема державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського на 2005–2010 рр. поставила завдання організації наповнення корпоративних баз та банків даних як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек та інших центрів документальних комунікацій формування єдиного науково-інформаційного центру України. Ця бібліотека в рамках організації та формування електронних інформаційних ресурсів бере участь в п'яти корпоративних проєктах. Перш за все, варто сказати про проєкт створення національної електронної бібліотеки України, започаткований в 1991 р. Всі інформаційні ресурси цієї бібліотеки представлені в мережі Інтернет. Цікавим є досвід бібліотеки Харківського національного університету внутрішніх справ, Центрального українського кооперативного каталогу, що реалізується з ініціативи Кіровоградського ОУНБ ім. Д.І. Чижевського та Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, яка одним із пріоритетних своїх завдань вважає формування повноцінного всеукраїнського галузевого ресурсу як сегменту інформаційного простору держави.

Існує дві основні форми корпоративної діяльності:

- регіональні корпоративи, в основу діяльності яких покладені загальні інтереси бібліотек, розміщених в одному регіоні;
- тематичні корпоративи, які використовують переваги спільного користування документів та інформації певної тематичної направленості.

В залежності від ступеню інтеграції бібліотечної корпорації, найбільш поширеними формами взаємодії бібліотек є: корпоративна каталогізація, у тому числі ретроконверсія традиційних каталогів; підвищення кваліфікації; створення інформаційних продуктів; віртуальна довідкова служба, МБА; кооперація в наданні доступу до інформації; проєктна діяльність; об'єднання університетських депозитаріїв; корпоративне комплектування, а в тому числі корпоративна передплата; оцифрування та збереження фондів [3; 4].

Серед переваг використання можливостей корпоративних проєктів можна назвати:

- забезпечення вільного і широкого доступу користувачам до фондів бібліотек-учасниць як до єдиного інформаційного ресурсу;
- усунення дублювання при опрацюванні потоку літератури, покращення якості власних бібліографічних описів;
- скорочення економічних і фізичних витрат на каталогізацію завдяки одноразовому уведенню бібліографічного опису та його багаторазовому використанню всіма учасниками й користувачами;
- створення умов для віддаленого документного пошуку та обмін досвідом між учасниками проєкту;
- підвищення кваліфікації співробітників бібліотек у сфері бібліотечно-інформаційних ресурсів шляхом запозичення нових методик, які пропо-

нуються бібліотеками-учасницями корпорацій, освоєння нових програмних засобів;

- підвищення рейтингу бібліотек.

Діяльність корпоративних проектів базується на таких принципах:

- добровільне і відкрите членство;
- демократичний членський контроль;
- автономія і незалежність;
- освіта, підвищення кваліфікації, інформація.

Корпоративна діяльність проходить певні етапи свого розвитку. На першому етапі формування бібліотечних об'єднань основними завданнями стають започаткування зведеного каталогу як базису для подальшого створення корпоративних сервісів та об'єднання всіх нагромаджених раніше електронних каталогів бібліотек. На цьому етапі між установами-учасниками взаємодії відбуваються також підписання договорів та угод. Перед бібліотекою постає питання про доцільність її входження в об'єднання та вибору форми встановлення офіційно закріплених зобов'язань перед партнерами. Головними документами, що регламентують роботу корпоративних об'єднань, є положення про корпоративну систему, про координаційну раду (головний керівний орган об'єднання), угоди про співпрацю, про корпоративну взаємодію тощо. Для спрощення оволодіння технологічними процесами (приміром імпорту та експорту даних) у межах об'єднання розробляються інструктивні матеріали: інструкції з багаторівневої каталогізації, правила передачі бібліографічних описів, вимоги до заповнення полів тощо.

На другому етапі реалізації корпоративних проектів основана увага зосереджується на створення технології роботи зі зведеним каталогом у режимі он-лайн для всіх учасників. Триває подальший розвиток програмного забезпечення, у ході якого налагоджується технологічна корпоративна взаємодія і відбувається становлення корпоративних технологій. Однією з вимог, що висувуються до програмного забезпечення та технології створення електронного каталогу є дотримання єдиного протоколу взаємодії Z39.50 при обміні та доступі до баз даних.

На третьому етапі відбуваються процеси включення корпоративних сервісів у технологічні процеси бібліотек. Опановуються нові технологічні можливості – налагоджується перехід від централізованого каталогу до розподіленої бібліотечної системи. На цьому етапі особливо гостро постає проблема реорганізації системи управління, у першу чергу всією бібліотекою та потім вироблення форм взаємодії з іншими бібліотеками й інформаційними центрами керуваннями цим процесом. А це, безумовно, вимагає перегляду внутрішньої політики та організації у бібліотеці: трансформації систем комплектування та каталогізування, реорганізації відділів тощо.

Важливими та складними процесами, які відбуваються на всіх етапах формування корпоративних бібліотечних об'єднань є подолання стереотипів у психології співробітників книгозбірень та підвищення їхньої кваліфікації завдяки проведенню постійних робочих зустрічей партнерів щодо різних напрямів роботи. Системи навчання різних категорій фахівців: каталогізаторів, методистів, працівників, які супроводжують і підтримують програмно-технічні комплекси, передбачає проведення семінарів-практикумів, тренінгів, стажування, спрямованих на набуття учасниками знань та навичок роботи на комп'ютері, обміну даними в межах об'єднання, створення електронного каталогу.

Доцільно зазначити, що участь у корпоративних бібліотечних об'єднаннях завжди накладає деякі зобов'язання на партнерів. По-перше, їхні учасники зобов'язані

постійно підтримувати техніко-технологічний рівень, адекватний технологічному рівню об'єднання та партнерів – забезпечити вихід до Інтернету, наявність сучасної автоматизованої системи, організувати робочі місця для корпоративних сервісів. По-друге, бібліотека зможе виконувати покладені на неї зобов'язання тільки за умов чіткого дотримання існуючих корпоративних стандартів та у визначені терміни. По-третє, корпоративна взаємодія спричиняє непрямі витрати, як наприклад наймання додаткових штатних фахівців чи відрахування коштів передбачених положенням щодо авторського права, придбання ліцензій на використання творів та баз даних. По-четверте, діяльність бібліотек-учасників відбуваються без змін юридичного статусу, за тих самих умов штатного розкладу та фінансування [5].

Наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка одна з перших долучилася до формування загальноукраїнського корпоративного реферативного ресурсу у загальнодержавній базі даних «Україніка наукова» та її паперового варіанту – Українського реферативного журналу «Джерело» Сер. 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво». Ініціатором та координатором даного проекту стала Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського. В 2009 році між бібліотеками була підписана угода про співпрацю. Щорічно відділом бібліографії реферуються 60–70 наукових статей з таких збірників – «Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка та психологія» і «Проблема дидактика історії». Реферування ведеться на українській, російській та англійській мовах. Участь у проєкті забезпечує онлайнвий доступ до корпоративного галузевого реферативного ресурсу з психолого-педагогічних питань на порталі ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та суттєво збільшить обсяг реферативної продукції.

3 грудня 2010 року наукова бібліотека університету – учасниця регіонального корпоративного проекту зі створення Зведеного електронного каталогу бібліотек Хмельницької області.

Координатором та ініціатором проекту є наукова бібліотека Хмельницького національного університету, на яку покладено обов'язки Центру методичної та технічної підтримки Зведеного електронного каталогу (ЗВЕК).

Керівництво корпоративною каталогізацією здійснюється Радою учасників проекту при методичному центрі, до складу якої входять уповноважені працівники бібліотек-учасниць. Розроблено Положення про корпоративний проєкт, в Договір про співпрацю внесено окремим пунктом рішення про створення зведеного електронного каталогу.

Це спільний інформаційний продукт бібліотек-партнерів на основі програмної системи «УФД. Бібліотека». Роботою з проведення корпоративної каталогізації нашої бібліотеки займаються сектор наукової обробки літератури і відділ інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення, який відповідає за передачу даних з електронного каталогу для ЗВЕК та за результати роботи. Оновлення ЗВЕК відбувається раз на місяць. Відділ бібліографії вводить до ЕК аналітичний опис періодичних видань, щоб передавати дані до ЗВЕК.

Завдяки участі у кооперації бібліотеки мають постійні можливості для обміну досвідом, шляхом отримання оперативної інформації за допомогою електронної пошти та особистих контактів, прискорюється процес формування електронних бібліографічних даних для всіх учасниць проєкту.

Та при ознайомленні з досвідом корпоративних проєктів бібліотек вищів України виявились і негативні фактори ефективного розвитку в цьому напрямі, такі як:

- відносне відставання нашої країни в процесі взаємодії та запровадження інноваційних технологій;
- відсутність загальної концепції бібліотечного корпоративного руху;
- слабка матеріальна база бібліотек;
- проблема кадрового забезпечення;
- використання різних автономних бібліотечно-інформаційних систем (АБІС);
- відсутність форматів електронних бібліографічних записів.

Для підвищення якості інформаційного сервісу та продовження інтеграційних процесів бібліотекам вищих навчальних закладів України важливо:

- створення єдиного державного координаційного, методичного, науково-дослідницького центру з питань бібліотечно-інформаційної діяльності;
- щоб досягти універсальності в предметизації та отримання релевантної інформації важливим є створення галузевих рубрик торів на науковій галузі, тобто національного тезаурусу;
- створення єдиної електронної бази навчальних посібників університетів України;
- використання досвіду провідних бібліотек України.

Список використаних джерел:

1. Вилежаніна Т. До питання створення центру корпоративної каталогізації: підходи і перспективи / Т. Вилежаніна, Є. Одинець // *Бібліотечна планета*. – 2005. – С. 15.
2. Воройський Ф.С. Корпоративные автоматизированные библиотечно-информационные системы: состояние, принципы, построения и перспективы развития : состояние, принципы, построения и перспективы развития: анализ. обзор / Ф.С. Воройских, А.Я. Шрайберг. М. : ГПНТБ, 2003. – 129 с.
3. Давидова І. Організаційні трансформації бібліотечно-інформаційного виробництва / Ірина Давидова // *Вісн. кн. палати*. – 2008. – № 11. – С. 26–28.
4. Давидова І. Функціональні трансформації бібліотек як умова їхньої інтеграції до інформаційної інфраструктури суспільства / Ірина Давидова // *Вісн. кн. палати*. – 2008. – № 12. – С. 14–16.
5. Корнілова Є. Корпоративні технології у наукових бібліотеках / Є. Корнілова // *Бібліотечний вісник*. – 2007. – № 4. – С. 7–12.
6. Монастырёва В. Информационно-библиотечный комплекс университета в условиях корпоративного взаимодействия / В. Монастырёва, О. Васильева // *Библиотека*. – 2008. – № 8. – С. 36–38.
7. Пашкова В. Використання сучасних технологій в публічних бібліотеках України (за матеріалами дослідження) / В. Пашкова, І. Шевченко, Я. Хімич // *Бібліотечний форум України*. – 2009. – № 1. – С. 2–25.
8. Про бібліотеки і бібліотечну справу: закон України // *Бібліотечний вісник*. – 1995. – № 2. – С. 1–5.
9. Про національну програму інформатизації : закон України // *Урядовий кур'єр*: орієнтир: інформаційний додаток. – 1998. – 12 берез.
10. Про схвалення «Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека XXI»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 р. № 1579-р [текст] // *Урядовий кур'єр*. – 2010. – 6 січ. – С. 15–16.
11. Шереметьєва А. Інформаційний центр Національної бібліотеки Білорусі у розвитку корпоративної взаємодії бібліотек Білорусі / А. Шереметьєва, Л. Фісенко // *Бібліотечний вісник*. – 2008. – № 2. – С. 18–21.
12. Шемаєва Г.В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г.В. Шемаєва ; харківс. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

13. Шемаєва Г. Проектний менеджмент у галузі інформаційно-бібліотечної діяльності / Г. Шемаєва // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 1. С. 15–18.
14. Шрайнберг Я. Роль бібліотек у забезпеченні доступу до інформації та знань в інформаційному віці / Яків Шрайнберг // Вища школа. – 2007. – № 3. – С. 65–79.
15. Ярошенко Т. Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Тетяна Ярошенко // Бібліотечний форум України. – 2006. – № 4. – С. 7–11.

В статье рассматриваются современные информационные процессы библиотек ВУЗов и их интеграцию в библиотечно-информационные корпоративы.

Ключевые слова: *библиотека ВУЗов, направления информатизации библиотеки, интеграционные процессы, корпоративные проекты.*

The article deal with the modern informatization processes of librarians of higher educational establishments and integration are examined in library-informative corporations.

Key words: *Librarians of higher educational establishments, direction information librarians, integration processes, corporations projects.*

Отримано: 20.09.2012

УДК 027.7.025.5]:004

Н. О. Козак,

м. Кам'янець-Подільський

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ

У роботі з'ясовано інноваційні напрями розвитку інформаційної діяльності бібліотеки як важливого елемента наукової і навчальної інфраструктури ВНЗ, що зумовлено, насамперед, інформатизацією сфери освіти та бібліотечної справи, описано сучасні бібліотечні технології, які використовуються в бібліотечно-інформаційному обслуговуванні. Визначено основні напрями розвитку інформаційної діяльності бібліотеки в інформаційному середовищі університету; діяльність наукової бібліотеки КПНУ ім. І. Огієнка: завдання, основні інформаційні ресурси; досягнення бібліотеки з формування електронної підтримки навчання і переведення ресурсів бібліотеки в електронну форму. Схарактеризовано рішення щодо удосконалення інформаційної діяльності бібліотеки університету.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології бібліотеки, якість обслуговування, сучасні інформаційні технології, інформаційні потреби, бібліотечні послуги.*

Метою діяльності бібліотеки як соціального інституту є забезпечення суспільству можливості вільного і необмеженого доступу до джерел інформації та ефективне використання накопиченого документального потенціалу, що реалізується через надання споживачам різноманітної інформації в оптимальний термін. Невід'ємною складовою системи інформаційного сервісу бібліотеки є бібліографічне обслуговування.

В останні роки на модернізацію бібліографічної служби, всіх напрямів її діяльності вплинуло впровадження в бібліотечні процеси новітніх інформаційних технологій. Нові підходи до організації бібліографічної діяльності обумовлюють наявність джерел на електронних носіях та в Інтернеті, рівень підготовки користувачів.

Модернізація змісту діяльності бібліографічної служби відбувається за такими пріоритетними напрямками:

- 1) якісне формування інформаційних ресурсів, поєднання паперових та електронних носіїв інформації;
- 2) спрямованість інформування потреб суспільства і окремих громадян;
- 3) активне використання новітніх інформаційних технологій, розширення інформаційного сервісу.

У статті Т. Пархомчук висвітлюється нова стратегія бібліографічного інформування та довідково-бібліографічного обслуговування: розширення спектра видів і типів документів у вигляді електронних ресурсів, які відображають результати науково-технічних досліджень в усіх сферах знань, налагодження тісних взаємозв'язків із виробниками таких ресурсів, збагачення системи електронних ресурсів новими формами, наприклад: матеріали телеконференцій, наукових праць, окремих авторських публікацій; персональних сторінок учених, поглиблення змісту інформаційних ресурсів в електронному вигляді, тобто їхнє аналітичне опрацювання; розроблення оцінних критеріїв наукового знання, керування електронними ресурсами й знаннями. Розглядається взаємодія традиційних та інноваційних методів бібліографічної роботи, досвід корпоративного обміну бібліографічними записами.

У статті Г. Швецової-Водки розглядається технологія використання віртуальної довідки. Запропонована загальна система алгоритму віртуального довідково-бібліографічного обслуговування, зазначені його особливості при виконанні різних видів довідок.

Н. Коржик розглянула інформаційні потреби користувачів і бібліотечне обслуговування в сучасному контексті, наголосила на актуальності автоматизації бібліотечних процесів у книгозбірнях вищих навчальних закладів

Л. Тимоніна, Т. Шарова вивчають взаємодію часткової автоматизації віддаленої взаємодії «бібліотекар-читач» із застосуванням новітніх комунікаційних технологій через розроблення додатку, який використовує базу даних читачів і здійснює автоматичне повідомлення боржників. Автори аналізують алгоритм дій, вимоги до такого програмного забезпечення та можливі варіанти подальшого використання системи у бібліотечному обслуговуванні.

Проведений аналіз стану дослідженості питання свідчить про те, що дослідники недостатньо уваги приділяють методам і технологіям бібліотечного та довідково-бібліографічного обслуговування на перехідному етапі (від рівня «нульової» автоматизації до рівня комплексної автоматизації).

Різке прискорення розвитку використання інформаційних та комунікаційних технологій стало початком всесвітнього процесу переходу від «індустріального» до «інформаційного суспільства». Поняття «інформаційне суспільство» на сьогодні трактується як ступінь у розвитку сучасної цивілізації, яка характеризується збільшенням ролі інформації і знань в житті суспільства, зростанням частини інформаційних комунікацій, інформаційних продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті, створенням глобального інформаційного простору, що забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, їх доступ до світових інформаційних ресурсів та задоволення їх соціальних та особистісних потреб в інформаційних продуктах і послугах. У цих умовах фундаментальне значення набуває переосмислення підходів до системи освіти, створення високоякісної та високотехнологічного інформаційно-освітнього середовища. Не випадково, інтенсивний розвиток сфери освіти на основі інформаційних та телекомунікаційних технологій стає найважливішим націо-

нальним пріоритетом розвинених країн світу. Вже зараз можна спостерігати значний прорив до створення відкритої освітньої системи, яка відповідає вимогам сучасності. У цих умовах бібліотеки, традиційно включені в навчально-виховний процес і наукові дослідження вищої школи, повинні взяти на себе інформаційне забезпечення процесів освіти і науки [2].

Під поняттям інформаційного забезпечення мається на увазі надання інформації, знайденої в ході робіт по задоволенню інформаційних потреб користувачів та запропонованої у вигляді інформаційного продукту в зручному для споживача вигляді. Аналіз процесів інформаційного забезпечення освіти дозволяє виділити найбільш важливі напрямки діяльності бібліотек з цього питання, а саме:

- комплексне інформаційне забезпечення, найповнішу і достовірну інформацію відповідно тим завданням і напрямкам роботи, які стоять перед галуззю; створення інформаційного потенціалу галузі у вигляді формування розподілених баз даних (в тому числі і повнотекстових) у різних предметних областях і з різних навчальних дисциплін;
- створення розгалуженого довідково-бібліографічного апарату і систем пошуку інформації;
- аналітико-синтетична переробка первинної фактографічної, статистичної та бібліографічної інформації згідно інформаційним потребам і запитам користувачів;
- вивчення інформаційних потреб галузі та інформаційно-документальних потоків, які відповідають цим потребам;
- організація консультаційних послуг з питань пошуку інформації та її отримання;
- формування інформаційної культури споживача.

Побудова сучасної ефективної системи інформаційного забезпечення вирішує завдання об'єднання традиційної та електронної форм надання інформації, створення великих можливостей оперативно і повно задовольняти потреби в ній, забезпечення принципово нового рівня отримання та узагальнення знань, їх поширення і використання. На перший план виходять проблеми адаптації до зростаючого потоку інформації, вільного орієнтування в інформаційних масивах і уміння використовувати у своїй роботі всі наявні ресурси. У бібліотеці вузу сьогодні повинна бути створена певна система інформаційного забезпечення освітнього та наукового середовища, потреб професорсько-викладацького складу та студентства. Система не є статичною, а постійно реорганізується і змінюється в залежності від змін інформаційних потреб і запитів споживачів інформації. Здійснення інформаційного забезпечення процесів освіти і науки бібліотекою ВНЗ передбачає два взаємопов'язані напрями:

- 1) інформування про внутрішніх ресурсах;
- 2) використання віддалених зовнішніх ресурсів.

До внутрішніх ресурсів бібліотеки відноситься розгалужений довідково-бібліографічний апарат, який пропонує читачам систему традиційних каталогів і картотек та електронний каталог.

Необхідно підкреслити, що потреби студентів і викладачів вузу в інформаційному суспільстві значно зросли і видозмінилися. Зріс попит на інформацію з віддалених джерел, на інформацію, яка не має паперових аналогів, виникла проблема відбору інформації якісної і достовірної.

Для вирішення цих проблем система бібліотечного обслуговування університету спрямовує свою діяльність на надання якісно нових послуг, пов'язаних

з використанням телекомунікаційних технологій, наданням доступу до віддалених інформаційних ресурсів. Використання зовнішніх ресурсів передбачає введення в інформаційно-бібліографічну діяльність бібліотеки всього різноманіття Інтернет. Застосування можливостей всесвітньої мережі, по суті, означає використання бібліотекою віртуального довідково-бібліографічного апарату та отримання доступу до сховища повнотекстових баз даних. Найбільш ефективним в інформаційному забезпеченні процесів утворення віддаленими джерелами інформації є звернення до електронних каталогів інших бібліотек, кількість яких в інформаційному просторі постійно збільшується.

Доступ до електронних каталогів бібліотек України та світу, який останнім часом здійснюється за допомогою традиційних WEB-інтерфейсів, дозволяє знайомитися з всесвітнім бібліографічним репертуаром книг, виконувати розширений пошук літератури заданої тематики. Крім бібліотечних каталогів великий масив інформації містять бібліографічні бази даних, тим не менш, отримати інформацію про аналітичні матеріали – статті з періодичних видань та збірників, через Інтернет набагато складніше. Створення та підтримка таких баз в актуальному стані вимагає досить чутливих витрат, тому кількість баз безкоштовного користування відносно невелика. Але бібліографічні списки з конкретної тематики можна знайти на WEB-сторінках різних урядових, наукових, освітніх організацій, та й власне самих бібліотек. Звернення до різного виду електронних енциклопедій, довідників і словників дозволяє задовольнити запити фактографічного характеру. Таким чином, інформаційне обслуговування користувачів будується на використанні, як традиційних, так і новітніх технологій пошуку та надання інформації. В умовах переходу до інформаційного суспільства, відкритої освіти проблеми побудови та використання електронних бібліотек є виключно актуальними для бібліотек вищих навчальних закладів. Це обумовлюється появою нових технологій навчання, які передбачають створення сучасної освітньої середовища, нових вимог до інформаційної підтримки процесу навчання. Репертуар електронної бібліотеки повинен розширюватися і поповнюватися за рахунок повнотекстових електронних видань, створених, як викладачами вузу, так і отриманих бібліотекою ззовні. Наявність у середовищі Інтернет електронних бібліотек, освітніх та спеціалізованих порталів надає можливість задовольняти інформаційні потреби споживачів за допомогою електронних навчальних матеріалів: електронних підручників, конспектів лекцій, матеріалів дистанційного навчання, відеофільмів, мультимедійних презентацій, засобів тестування та ін.

Перед бібліотекою постає завдання систематизації та індексування електронних ресурсів для правильного інформування користувача, для можливості пошуку за ключовими словами та іншим пошуковим ознаками. Ідентифікація нових електронних носіїв, роз'яснення користувачеві алгоритму пошуку і навчання методам точного пошуку електронного документа стає обов'язком бібліотечного фахівця інформаційного суспільства. Доступність різноманітних ресурсів, особливо з урахуванням тенденції розширення електронної доставки документів, відкриває необмежені перспективи для забезпечення інформацією аудиторії, яка навчається. Це, у свою чергу, вимагає формування інформаційної культури споживача, уміння цілеспрямовано працювати з інформацією і використовувати для її отримання, обробка і передачі сучасні комп'ютерні інформаційні технології.

Таким чином, вся система інформаційного обслуговування, яка склалася на сьогодні в бібліотеці, впровадження в практику роботи таких видів обслуговування, як онлайн-новий доступ до каталогів, електронних бібліотек, елек-

тронна доставка документів, створюють умови для забезпечення користувачів якісними інформаційними продуктами, сприяє підвищенню якості освіти, поширенню та доступності освітніх ресурсів, що в результаті призводить до швидкого розвитку освіти на принципах відкритого суспільства, якісного стрибка в галузі викладання і навчання студентів, які в недалекому майбутньому мають стати фахівцями високого класу.

Бібліографічні потреби за своєю природою не статичні. Вони постійно змінюються під впливом зовнішнього середовища, конкретизації завдань, уточнення і зміни напрямів, методик та інструментарію наукового й виробничого пошуку, а також під впливом еволюції суб'єктивних оцінок дійсного стану справ і поглядів споживача, зайнятого науковими дослідженнями і виробничою практикою. Чим складніший вид діяльності, тим більше інформації необхідно для досягнення її мети.

Важливим аспектом функціонування наукової бібліотеки К-ПНУ ім. І. Огієнка є науково-бібліографічна діяльність. Створення інформаційної продукції у сфері бібліографічної та науково-бібліографічної діяльності потребує аналітико-синтетичної переробки змісту первинних документів з метою пристосування їх до інформаційних потреб користувача. Працівники наукової бібліотеки університету докладають чимало зусиль, щоб не тільки зробити доступним для користувача книжковий фонд бібліотеки, але й надавати відомості про розвиток науки в університеті, про сам навчальний заклад, його вчених, діяльність наукових шкіл тощо [3].

Активному доведенню нової бібліографічної інформації до споживачів і розкриттю інформаційних ресурсів бібліотеки сприяє бібліографічне інформування споживачів (БІС), що здійснюється диференційовано, тобто групове та індивідуальне БІС. Бібліотека ВНЗ веде активну роботу з інформаційного забезпечення таких груп споживачів: керівний склад університету (ректор, проректори, декани, завідувачі кафедрами, які поєднують навчальну роботу з науковою); професорсько-викладацький склад, аспіранти й студенти, що навчаються й займаються науковою діяльністю.

На ефективне забезпечення навчально-виховного процесу спрямована тісна співпраця бібліотеки з кафедрами університету. Постійно проводяться інформаційні огляди новинок літератури на засіданнях кафедр за їхніми профілями. Найбільш успішно і повно інформування про бібліографічні ресурси здійснюється в ході комплексних заходів – Днів кафедр. Програма кожного такого заходу узгоджується із завідувачами кафедр та керівництвом наукової бібліотеки і має сталу типову структуру: виставка навчально-методичної літератури з актуальних проблем кафедри, новинок літератури та навчально-методичних посібників; обговорення питань комплектування фонду бібліотеки з профілю кафедри; рекомендації щодо списання застарілої за змістом літератури з навчальних дисциплін кафедри; огляди публікацій періодичних видань за проблемами діяльності кафедри; огляд довідково-бібліографічних та інформаційних видань на допомогу навчальному процесу та науковій роботі; консультації з оформлення списків використаної літератури до дипломних, курсових, магістерських та інших робіт. Дні кафедри дозволяють підвищити інформаційну культуру спеціалістів вищого навчального закладу (особливо молодих науковців), збагатити їх інформаційний багаж для наукової роботи, а також представити репертуар інформаційно-бібліографічних послуг для подальшого розповсюдження інформації через кафедри потенційним користувачам – студентам [4].

Поглиблюючи групове диференційоване обслуговування користувачів, бібліотека К-ПНУ ім. І. Огієнка втілює таку форму інформаційної роботи, як «День

бібліографії». Наприклад, в рамках «Дня бібліографії» на кафедрі «Методики викладання української мови» проведено консультацію з правил оформлення списку використаних джерел до наукової роботи згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Системи стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» та проведено огляд довідково-бібліографічних, інформаційних видань.

На базі нашого університету щороку проходять науково-практичні конференції, семінари. Бібліотека бере в них активну участь і організовує інформаційний супровід цих заходів (виставки відповідно до тематики заходу, виставки-перегляди наукових праць викладачів К-ПНУ ім. І. Огієнка та ін.).

На початку кожного навчального року для студентів першого курсу проводяться заняття з основ інформаційної культури. Для студентів старших курсів проводяться інформаційні огляди літератури за темою «Науково-дослідна робота: організація, методологія, інформаційне забезпечення» в рамках цієї навчальної дисципліни.

Молодим науковцям, аспірантам, магістрантам та старшокурсникам надаються теоретичні та практичні консультації з оформлення бібліографічного опису для наукової роботи (реферату, дипломної чи магістерської роботи, дисертації).

Для забезпечення інформаційних потреб керівників університету й науковців бібліотека систематично здійснює БІС у режимі диференційованого забезпечення керівників (ДЗК) та вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ). 70 наукових тем забезпечуються інформацією в режимі ВРІ і ДОК. Основними завданнями такого інформування є: оперативне забезпечення вчених і спеціалістів ВНЗ оперативною цілеспрямованою інформацією на всіх етапах розробки науково-дослідницької роботи; комплектування тематичного довідкового інформаційного фонду вторинних документів з метою їхнього багаторазового використання; видача документів або копій на запити читачів. Виконання ВРІ проходить такі етапи: визначення складу і кількості абонентів, для яких здійснюється ВРІ; встановлення обсягу джерел, що обробляються для системи ВРІ; зворотний зв'язок із споживачами інформації, що служить для постійного виявлення і уточнення інформаційних потреб.

Основні зміни, що відбуваються у диференційованому БІС на сучасному етапі, пов'язані з документами в електронній формі. Сформульовані в запиті абонента ключові слова дають можливість виокремлювати документи за певною темою, проблемою із загального потоку документів, що знаходяться в базі даних (БД) або електронному каталозі. Пошук документів для ДЗК та ВРІ значно спрощується у порівнянні з безпосереднім переглядом паперових документів. Особливостями диференційованого БІС з використанням новітніх інформаційних технологій є формування проблемно-орієнтованих БД, використання електронної пошти для інформування та надсилання бюлетенів нових надходжень або списків документів за певною проблематикою.

Комп'ютерні технології надають науковій бібліотеці університету унікальний шанс розвитку нових напрямків в їх діяльності. Створення баз даних електронного каталогу, підтримуючи усі класичні підходи до каталогізації документів, надає користувачам більш широкі можливості для пошуку, створює додаткові, нетрадиційні пошукові елементи, дозволяє пошук за декількома елементами одночасно.

При введенні в базу даних надається пріоритет періодичним виданням та аналітичним описам статей і використання цих ресурсів бібліотекою та користувачами, бо саме періодичні видання найбільш оперативно повідомляють про новітні техно-

логії та передові досягнення в тій чи іншій сфері людської діяльності. Спільне використання інформації не лише підвищить поінформованість читачів, а й дозволить бібліотеці більш ефективно використовувати свої інтелектуальні ресурси.

Сучасний студент краще володіє комп'ютером, ніж бібліографічними знаннями. Тому електронний каталог, вносячи елементи гри, більше спонукає студентів до творчого пошуку, на противагу традиційним паперовим каталогам, і сприяє підвищенню їх бібліографічної грамотності. Ці БД можна використовувати не лише як довідково-пошуковий апарат. Вони дають змогу створювати списки рекомендованої літератури в автоматичному режимі, дозволяють робити висновки про книгу забезпечення дисциплін літературою, самі використовують цінними бібліографічними ресурсами.

Розвитку інформаційної культури студентів сприяє вивчення «Основ бібліотечних знань та бібліографії». В приміщенні комп'ютерного читального залу наукової бібліотеки проходять факультативні заняття по основам роботи з бібліотечними електронними каталогами. Працівники відділу ІТКЗ в індивідуальному порядку на практичних прикладах показують студентам особливості роботи електронних каталогів. Навички роботи, які студенти-практиканти здобувають на цих заняттях, допоможуть їм зорієнтуватися в тому розмаїтті інформації, яку вони можуть отримати в бібліотеці: від підручників до монографій та журнальних статей. Перші ж заняття показали зацікавленість студентів в отриманні саме таких знань і змінило їх ставлення до бібліотеки в кращий бік.

На наш погляд, було б цікаво включити до курсу і огляд інформаційних ресурсів Інтернет, навички користування ним. Ресурси, що пропонує всесвітня електронна мережа – значні та різноманітні. Знайомство з ними поглибить і розширить знання студентів і випускників, виробить потребу у молодих спеціалістів постійно слідкувати за розвитком науки і фаховими новинками в галузі, що сприятиме ефективності їх роботи. Бібліотеки вищих навчальних закладів, приймаючи участь у підготовці майбутніх керівних кадрів, мають організовувати свою діяльність, спираючись на цей принцип.

Відзначимо, що зміни у технологічному середовищі нашої бібліотеки, здійснені зусиллями її співробітників та при підтримці університету відбулися за досить короткий проміжок часу. Як показала наша практика, для проведення комплексних змін технологічного середовища необхідні: сучасне програмне і технічне забезпечення, підготовлений до змін персонал і, безумовно, заздалегідь спланована і ретельно обміркована організація роботи по створенню нової технології бібліотечних процесів. Варто навести слова професора Я.Л. Шрайберга, який сказав: «... автоматизація бібліотечно-інформаційної діяльності – це прояв не лише сучасного науково-технічного розвитку, а й соціального прогресу: забезпечується не лише своєчасний й швидкий доступ користувачів до інформації та першоджерел, але в цілому створюються умови для реалізації одного з головних принципів відкритого суспільства – принципу загальної доступності інформації та публікацій».

Список використаних джерел:

1. Апшай Н.І. Стратегічні засади розвитку вузівської бібліотеки в умовах інформатизації / Н.І. Апшай // Вісн. кн. палати. – 2004. – № 6. – С. 23–25.
2. Вилегжаніна Т. Бібліотеки : технології і люди / Т. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2004. – № 4. – С. 4.
3. Коготков Д.Я. Библиографическая деятельность библиотеки: организация, управление, технология : учебник / Д.Я. Коготков ; науч. ред. д-р пед. наук Г. В. Михеева ; под общ. ред. д-ра пед. наук О.П. Коршунова. – СПб : Профессия, 2005. – 304 с.

4. Коваль Т.М. Читач універсальної бібліотеки в системі бібліотечно-інформаційних послуг / Т.М. Коваль // Бібл. вісн. – 2003. – № 2. – С. 20–23.
5. Яценко О. Система інформаційного забезпечення бібліографічної діяльності / О. Яценко // Вісн. кн. палати. – 1999. – № 10. – С. 23–28.

В работе выяснено инновационные направления развития информационной деятельности библиотеки как важного элемента научной и учебной инфраструктуры вуза, что обусловлено, прежде всего, информатизацией сферы образования и библиотечного дела, описаны современные библиотечные технологии, используемые в библиотечно-информационном обслуживании. Определены основные направления развития информационной деятельности библиотеки в информационной среде университета; деятельность научной библиотеки КПНУ им. И. Огиенко: задачи, основные информационные ресурсы; достижения библиотеки по формированию электронной поддержки обучения и перевода ресурсов библиотеки в электронную форму. Охарактеризованы решения по совершенствованию информационной деятельности библиотеки университета.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии, библиотеки, качество обслуживания, новейшие информационные технологии, информационные, библиотечные услуги.*

Innovative directions of development of informative activity of library are in-process found out as an important element of scientific and educational infrastructure of INSTITUTE of higher, that predefined above all things, by informatization of sphere of education and library business, modern library technologies which are used in to library-informative service are described. Certainly basic directions of development of informative activity of library in the informative environment of university; activity of scientific library of KPNU the name of I. Ogiienka: task, basic informative resources; achievement of library is from forming of electronic support of studies and translation of library resources in electronic form. Celebrated of decision in relation to the improvement of informative activity of library of university.

Key words: *information and communication technologies, libraries, service quality, modern information technology, information needs, library services.*

Отримано: 20.09.2012

УДК 378.147:02–51

С. С. Никитюк,
м. Кам'янець-Подільський

ГУМАНІСТИЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ БІБЛІОТЕЧНОГО ФАХІВЦЯ

В статті розглядаються загально педагогічні проблеми гуманізації освітнього процесу, які відзначають пріоритетність цілей всебічного розвитку особистості майбутнього бібліотечного фахівця. Кінцевою метою гуманізації освіти називається розвиток професійної морально-духовної особистості

Ключові слова: *гуманізм, гуманізація освіти, виховання, професійна підготовка бібліотечного фахівця, досвід викладання, професійна самореалізація, особистісно-орієнтований підхід, педагогічна етика, бібліотечне спілкування, особистість.*

Зміни, що відбуваються в суспільстві, суттєво впливають на модель сучасної бібліотеки, її соціокультурної ролі. Бібліотеки є першоосною, фундаментом культури суспільства. Їм притаманні риси, обумовлені менталітетом нації, традиціями

і особливостями її культури. Питання гуманізації і демократизації суспільства вимагають від бібліотек посиленої уваги до особистості. Усвідомлення нової парадигми гуманізації інформаційних відношень, розвитку бібліотек в якості не тільки інформаційних посередників, але й центрів людського спілкування, орієнтує на зміну свідомості бібліотекарів: від носіїв технологій до особистісно-орієнтованих відносин. Впровадження інформаційних технологій не може відкинути традиційні форми бібліотечного спілкування. Бібліотекарі виступають не тільки в ролі консультантів, аналітиків, технологів, а й як психологи, порадики, вчителі. Зміна соціального обличчя бібліотеки потребує нової професійної самосвідомості її співробітників. Професія стає соціально значущою і престиж її зростає тоді, коли зміст і суспільні функції цієї професії теоретично усвідомлені та практично реалізовані, тобто, якщо досягнута висока професіоналізація даної діяльності [11].

Концепція підготовки професійної моделі бібліотечного працівника передбачає, щов процесі освіти студент не лише збагачується знаннями, – він повинен отримати можливість проявити свій творчий потенціал, усвідомити своє місце в суспільстві і себе як особистість. Одним з принципів реалізації Державної Національної програми «Освіта (Україна – XXI ст.) є *гуманізація освіти*, що полягає в утвердженні людини як найвищої цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб [10].

Під гуманізацією освіти ми розуміємо процес створення умов для самореалізації, самовизначення особистості студента в просторі сучасної культури, створення у навчальному закладі такої атмосфери, яка б стимулювала активність внутрішнього життя особистості і спонукала до творчості і саморозвитку, сприяла морально-психологічній перебудові молодого людини, внутрішній переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомленню власної гідності і цінності іншої людини, формувала почуття відповідальності і причетності до минулого, сучасного і майбутнього.

Сьогодні, в умовах збіднення духовного життя суспільства, його криміналізації, нівелювання загальнолюдських цінностей, прагматизації мислення, озлобеності, низької культури спілкування, як ніколи гостро постає питання гуманізації освіти. Ця проблема є актуальною для школи всіх рівнів і вищої зокрема. Ми розглядаємо гуманізацію освіти як крок до впровадження нової гуманістичної ідеології. Під терміном «гуманізація» розуміється залучення студентства до вироблених суспільством цінностей. Гуманізація життя визначає необхідність формування у студента не тільки потреби в освіті, але й потреби в альтруїзмі як життєвої філософії у сучасному непевному світі [4].

Розглядаючи гуманізацію освіти як необхідну першочергову умову зміни змісту роботи навчального закладу, на перший план виступає проблема підвищення рівня культури викладача і студента, розвитку їх творчих здібностей. В умовах гуманістичної парадигми викладач і студент стають рівноправними учасниками педагогічного процесу. Студент разом з викладачем бере участь у формуванні цілей, завдань, форм і методів педагогічного процесу. Отже, до гуманістичних аспектів необхідно віднести і створення творчої атмосфери в навчанні фахівця, і забезпечення можливостей загальнокультурного розвитку студентів, і організацію дозвілля студентів.

Вплив даної тенденції виявляється в зміні таких структурних компонентів системи професійної підготовки бібліотечних працівників, як мета, зміст, форми і засоби освітньо-виховної діяльності. У більш розгорнутому варіанті аналізована тенденція включає такі складові, як: – національна спрямованість; відкритість; перенесення акценту з навчальної діяльності викладача на діяльність студента; самоствердження особистості майбутнього бібліотекаря

за умов педагогічної підтримки; перетворення позицій педагога і студента в особистісно рівноправні; творча спрямованість навчального процесу; перехід від регламентовано-контрольованих способів організації навчального процесу до активно-розвиваючих; наступність та неперервність освіти [5].

Унікальність та складність бібліотечної діяльності проявляються у широкому впровадженню інформаційних технологій і комп'ютерних мереж зв'язку. Основним принципом бібліотечної фахової освіти має стати випереджувальний характер її розвитку, а нинішні випускники повинні вміти працювати з будь-якими технічними засобами і програмним забезпеченням, що будуть впроваджуватись завтра. В той же час, не змінилися основні принципи діяльності бібліотек: ставлення до читача як до центральної постаті; розуміння необхідності бібліотечної професії у майбутньому; надання першорядного значення гуманітарній складовій бібліотечної діяльності; погляд на видатні технічні та технологічні досягнення як на збільшення сутнісних можливостей бібліотеки [8]. Тобто *зміни технології не заперечують гуманістичного підходу*. Нові технології (комп'ютерні, мультимедійні, віртуальні) і нове інформаційне середовище не знімають психологічних проблем безпосередньої взаємодії бібліотекаря і читача, зокрема в аспекті допомоги щодо адекватного сприйняття інформації і знань. Кінцевою метою гуманізації навчального процесу є розвиток професійно підготовленої морально-духовної особистості. Випускник спеціальності «Бібліотечна справа» має бути різнобічно освіченим, оскільки нульові знання в інших областях, крім його фахової, не дозволять йому стати сучасним професіоналом, досягнути успіху. Бібліотеці сьогодні потрібні ті, хто виявляє стійкий інтерес до професії, має організаторські, творчі здібності, комунікабельні, ті, що мають активну життєву позицію. Бібліотеці майбутнього потрібні фахівці з актуальними знаннями, гнучкістю і критичністю мислення, творчою ініціативою, високим адаптаційним потенціалом. Не менш важливими будуть такі якості як висока моральність, особистісна відповідальність, внутрішня свобода, налаштованість на досягнення мети коректними засобами [9].

Ступінь підготовки фахівця бібліотечно-інформаційної сфери оцінюється його загальноосвітнім, культурним рівнем, громадянською позицією, адекватною реакцією на зміни в суспільстві, знанням іноземних мов. Тому студенти вивчають значний обсяг літератури, історію, ділову українську та іноземну мови, правознавство, економічну теорію, культурологію, філософію, педагогіку й психологію. При вивченні гуманітарних (у тому числі суспільних) дисциплін звертається увага на самоцінність особи.

Зміст підготовки фахівців, крім гуманітарних, соціально-економічних і професійно-орієнтованих дисциплін, передбачає засвоєння студентами циклу дисциплін професійної та практичної підготовки: «Соціальні комунікації», «Бібліотечні фонди», «Основи документознавства», «Основи аналітико-синтетичної обробки документів», «Обслуговування в бібліотеці», «Бібліографічна діяльність бібліотеки», «Управління діяльністю бібліотеки», в рамках яких студенти засвоюють теоретичні знання та опановують практику основних процесів бібліотечної діяльності.

Особливе місце в гуманістичній складовій формування майбутнього бібліотекаря займає навчальна дисципліна «Професійна етика бібліотекаря», яка спрямована на розвиток в кожному студентові неповторної людської індивідуальності і, одночасно, орієнтує молодь на високі моральні цінності, активну громадянську позицію, виховує високу культуру спілкування та культуру емоцій, доброзичливість і увагу до кожної людини, вчить не допускати безцеремонності, фамільярності, слідкувати за мовою, чіткістю дикції, бути уважним до свого зовнішнього вигляду, формувати власний позитивний імідж.

Процеси гуманітаризації освіти передбачають застосування нових психолого-педагогічних методик і систем викладання, які б забезпечували гуманістичну орієнтацію професійної підготовки майбутніх бібліотекарів. Працюючи з молоддю, найчастіше використовують *комунікативний метод* як найбільш ефективний, що активно використовується світовою педагогічною думкою як найрезультативніший. Саме діалог (а не домінування монологу педагога) сприяє вивільненню студента від психологічного пригнічення в навчальному процесі. Діалогічна форма спілкування в умовах пошукової діяльності сприяє розвитку мислення, дає можливість оволодіти способами співпраці, навчитись плідно співпрацювати. Не випадково в інтерактивних технологіях застосовуються дебати, дискусії, «мозковий штурм», ділові ігри, проблемні обговорення, занурення у професійне середовище, тощо – у всіх цих формах спілкування (комунікація) ефективно застосовується як важливий фактор навчання й виховання.

Суттєву роль у процесі формування професіоналізму відіграє ціннісно-смыслова сфера особистості. Важливо, щоб із ранніх етапів професійного становлення студенти почали осмислення свого ціннісного простору, побачили його зв'язок із цілями й завданнями обраної професії, а також були залучені до спеціально організовану роботу з розвитку своїх смислових орієнтирів [6].

Дуже важливо в процесі навчання дотримуватися таких гуманістичних позицій, які дозволять розкрити потенційні можливості кожного студента, сформувати у нього найбільш високий рівень пізнавальної потреби. Особливого значення набуває формування етично обумовленої *мотивації навчання*. Мотиваційні чинники обумовлюють успішне становлення особистості, набуття фахових знань, умінь, навичок. Провідними мотивами навчання певної частини студентської молоді є не досягнення успіху в оволодіння знаннями зі спеціальних, фахових предметів, а прагнення більш-менш благополучно здолати етапи навчального процесу, склавши сесію. Якість фахівця за такої мотивації не буде високою і, навпаки, високою, коли студент виявляє щире зацікавлення у навчанні, коли він усвідомлює важливість того, що вивчається для майбутньої діяльності. Гуманістична, особистісна орієнтація професійної підготовки передбачає звернення головної уваги на ціннісно-мотиваційну доміную особистості, котра визначає спрямованість останньої, зокрема професійну [2]. Важливим акцентом у роботі зі студентами має стати орієнтація на успішність у навчанні з наголосом на її процес і результат, а не залякування студента негативною оцінкою чи можливістю втрати стипендії.

Однією з найбільш важливих умов запобігання конфліктів у навчально-виховному процесі є дотримання принципу гуманності, який передбачає готовність суб'єктів до діалогічних, партнерських стосунків, взаємну відкритість та психологічну готовність до взаємосприйняття; довірливий демократичний стиль взаємин; творчий, індивідуальний підхід викладача до спільної діяльності з студентом, високий рівень його професіоналізму, індикатором якого виступає вміння вчасно виявляти та скеровувати перед конфліктну ситуацію у розвиток та утвердження гармонійних взаємин. Духовність для студента – це можливість самореалізації на основі вищих цінностей: моральності, поваги, творчості; духовність для викладача – це уникнення безпечелічного та принизливого ставлення до студента, це величезна відповідальність перед власною совістю, а також необхідність виконання функції духовного референта, взірця для наслідування.

Навчання, виховання, самовиховання, соціалізація – єдиний процес, який розвиває особистість, адаптує її до змін і реалій сучасного життя. Наша мо-

лодь – наше майбутнє. Тому ті, хто із дня в день мають змогу співпрацювати з нашим майбутнім, сприяючи зрушенням у плані його покращення, не можуть не відчувати важливість своєї діяльності. Зміни відбуваються повсякчасно, але якими саме стануть ці зміни, багато в чому залежить від сьогоденних студентів і від тих, хто сприяє розкриттю їх потенціальних можливостей, допомагає їх самореалізації як майбутніх спеціалістів, як громадян, які мають бачити та вирішувати важливі проблеми сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Алтухова Г. Профессиональная этика библиотекаря / Г. Алтухова. – М., 2000. – 102 с.
2. Андрущенко В. Освіта має плекати духовність / В. Андрущенко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наукових праць. – Випуск 11(24) – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 3–7.
3. Бех І. Законопростір сучасного виховного процесу / І. Бех // Вища освіта України. – 2004. – №1. – С. 10–13.
4. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна-США). – К. : Центр практичної філософії, 2001. – 216 с.
5. Буяльська Т. Гуманізація освіти – вичерпане гасло чи (не) виконане завдання? / Т. Буяльська // Освіта. – 2006. – № 26–27. – С. 4–5.
6. Грабар Н.Г. Життєва потреба розвитку професії / Н.Г. Грабар, В.П. Жукова // ВКП. – 2007. – №9. – С. 27–30.
7. Грабар Н.Г. Суттєві цінності бібліотек ВНЗ: реалії та перспективи / Н.Г. Грабар // ВКП. – 2006. – № 8. – С. 12–15.
8. Езова С.А. Библиотека – центр человеческого общения / С.А. Езова // Библиотековедение. – 2006. – № 11. – С. 123–125.
9. Жукова Т.Д. Профессиональное сознание библиотекаря: теоретический анализ проблемы / Т.Д. Жукова // Школьная б-ка. – 2007. – 34. – С. 17–26.
10. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // Педагогічна газета. – 2001.
11. Чачко А.С. Бібліотекарі в інформаційному суспільстві : не проблема, а реальність / А.С. Чачко // Вісн. кн. палати. – 2001. – С. 23–25

В статье рассматриваются общепедагогические проблемы гуманизации общеобразовательного процесса, которые отмечают приоритетность целей всестороннего развития личности будущего библиотечного специалиста. Конечной целью гуманизации образования определяется развитие профессиональной морально-духовной личности.

Ключевые слова: гуманизм, гуманизация образования, воспитание, профессиональная подготовка библиотечного специалиста, опыт преподавания, профессиональная самореализация, личностно-ориентированный подход, педагогическая этика, библиотечное общение, личность.

The article concerns the general pedagogical problems of the educational process which mark the priority of the objectives of the comprehensive development of the future library professionals. The development of professional, moral, and spiritual personality is called the final aim of humanization of higher education.

Key words: humanism, humanization of education, training, training of library-professionals, teaching experience, professional self-actualization, personally and oriented approach, pedagogical ethics, library communication, personality.

Отримано: 16.11.2012

ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

В статті висвітлено завдання та види екскурсій. На прикладі роботи циклової комісії бібліотечних дисциплін та діловодства Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв окреслено місце екскурсійної діяльності в підготовці спеціалістів бібліотечної галузі.

Ключові слова: екскурсія, екскурсійна діяльність, навчально-виховний процес, інформаційне забезпечення, музеї, історичні комплекси, архіви, бібліотеки.

Навчальні екскурсії є обов'язковими та необхідними складовими навчально-виховного процесу. Вони передбачають створення умов для наближення змісту навчальних дисциплін до реального життя, спостереження та дослідження студентами явищ природи і процесів життєдіяльності суспільства, розширення світогляду студентів, занурення їх у професійне середовище.

Слово «екскурсія» походить від латинського «екскурсіо». У російську мову це слово проникло в XIX ст. і спочатку трактувалося як «вибігання, військовий набіг», потім – «вилазка, поїздка». Пізніше відбулася видозміна цього слова за типом імен на «ія» (екскурс + ія) [1].

Саме поняття «суть» є сукупністю сторін і зв'язків, яким притаманні властивості, узяті і розглянуті в їх природній взаємозалежності. Суть – це внутрішній зміст предмету, що виражається в єдності всіх різноманітних і суперечливих форм його буття [5].

При розгляді поняття «суть екскурсій» необхідно мати на увазі обумовленість екскурсійного процесу об'єктивними вимогами. Кожна екскурсія представляє особливий процес діяльності, суть якого обумовлена конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.) [5].

Одне із завдань екскурсій – виробити в екскурсантів відношення до теми екскурсій, діяльності історичних осіб, подій, фактів, в цілому до матеріалу екскурсій і дати їм свою оцінку.

Дати оцінку – означає скласти уявлення про кого-небудь, що-небудь, визначити значення, характер, роль кого-небудь або чого-небудь, визнати переваги, позитивні якості, оцінити належним чином.

Відношення до екскурсій потрібно розуміти як: певний погляд екскурсанта на історичний період, якому присвячена екскурсія; сприйняття певних подій; розуміння конкретної ситуації, в якій знаходився письменник, скульптор (художник), створюючи свій твір.

Екскурсія – методично продуманий показ визначних місць, пам'яток історії і культури, в основі якої лежить аналіз об'єктів, що знаходяться перед очима екскурсантів, а також уміла розповідь про події, пов'язані з ними. Проте тільки до цього суть поняття «екскурсія» зводити було б неправильно. Розглянемо декілька формулювань терміну «екскурсія», які були опубліковані в різних виданнях за останні 70 років. Перша з них виглядає так: «Екскурсія – є прогулянка, що ставить своїм завданням вивчення певної теми на конкретному матеріалі, доступному спогляданню» (М.П. Анциферов, 1923 р.) [4].

В публікаціях останніх років подається таке визначення екскурсії: «Екскурсія – особлива форма навчальної та позаурочної роботи, в якій здійснюється спільна діяльність вчителя (викладача)-екскурсовода і керованих ним школярів (студентів)-екскурсантів в процесі вивчення явищ дійсності, що спостерігаються в природних умовах (пам'ятники історії і культури, пам'ятні місця, природа та ін.) або в спеціально створених сховищах колекцій (музей, виставка).

Характеризуючи місце екскурсійної діяльності в навчально-виховній роботі зі студентами необхідно враховувати, що екскурсія – це наочний метод отримання певних знань, виховання шляхом відвідин за задалегідь розробленою темою певних об'єктів (музей, історичний комплекс, архів, бібліотека і т.д.) із спеціальним керівником (екскурсоводом).

Існують різні підходи до класифікації екскурсій. Virізняють екскурсії за: змістом, за складом учасників, за місцем проведення, за способом руху і за формою проведення [5,6].

За змістом екскурсії є оглядові (багатопланові) та тематичні.

Оглядові екскурсії – це екскурсії, що дають загальне уявлення про місто, історичні об'єкти, пам'ятні місця, відомих особистостей.

Хронологічні рамки оглядової екскурсії – час існування міста з дня його заснування до сьогодення. Відмінність оглядової екскурсії від тематичної простежується у змісті, глибині розкритті матеріалу [4].

На цикловій комісії бібліотечних дисциплін та доповідства оглядові екскурсії проводяться кураторами груп на I курсі. Студентів знайомлять з історичними місцями Кам'янця-Подільського, об'єктами соціальних комунікацій: бібліотеками, музеями, архівами.

Головна мета навчання та виховання – це створення умов для навчання. Навчальний процес неможливий без книги: підручника, творів художньої літератури, наукових та довідкових видань. Центром навчального закладу є бібліотека. Інформаційний простір бібліотеки коледжу пропонує студентам надзвичайну кількість літератури на різноманітних носіях. Для першокурсників куратори груп проводять екскурсії до бібліотеки коледжу.

Завідувача бібліотекою Лілія Осадчук знайомить з інформаційним забезпеченням навчального процесу: підручниками, папками інформаційних матеріалів, з традиційними та сучасними формами пошуку документів, інформації.

Чинне місце серед соціальних інституцій займають музеї [1]. В системі мережі музеїв України вирізняються музеї навчальних закладів. Кам'янець-Подільський коледж культури і мистецтв славиться своїми традиціями, які закладалися і підтримуються протягом багатьох десятиліть. Тому, щоб донести до сучасників всі надбання минулих поколінь, щоб зберегти в душах нинішніх студентів гордість за наше минуле і віру в майбутнє у травні 2005 року урочисто відкрито музей історії коледжу. Музейні експонати, історичні документи є однією з форм музейної комунікації та сприяють наближенню студентів до історичних подій, «оживляють» історію, допомагають пов'язати минуле і сучасність навчального закладу. Стало традицією проведення кураторами груп першої виховної години як години-екскурсії в музей коледжу.

В зв'язку з тим, що студенти коледжу в основному не місцеві – для них проводяться оглядові екскурсії містом, по бібліотеках міста. Студенти знайомляться з місцем розміщення бібліотек, режимом роботи, складом фондів, що дає змогу їм орієнтуватися в виборі інформаційної установи для виконання самостійних, домашніх завдань. До послуг студентів – центральна міська бібліотека та її філіали, центральна районна бібліотека, бібліотеки ВНЗ різних рівнів акредитації.

Зануренню в професійне середовище сприяють заняття-екскурсії, що проводяться викладачами бібліотечних дисциплін спільно з завідуючими сільськими бібліотеками-філіалами.

Тематичні екскурсії присвячують одній темі. Вони поділяються на ряд груп: історичні, історико-революційні, виробничі, природознавчі, мистецтвознавчі, літературні. Кожна з них має відповідні підгрупи.

Традиційними на комісії бібліотечних дисциплін та діловодства є проведення екскурсій по місцях життя та діяльності відомих особистостей. Так викладачем навчальної дисципліни «Бібліотечне краєзнавство» Олександром Павлюк щорічно проводяться екскурсії до будинку та могили М. Годованця, музею М. Бажана, до пам'ятного знака В. Свідзінському, меморіальної дошки І. Огієнка та Н. Кащук, пам'ятника Т. Шевченка.

Формуванню студентів до професійної діяльності, підготовці до написання курсових робіт сприяють заняття-екскурсії, що проводяться викладачами до обласних бібліотек та державного архіву. Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека імені М. Островського – одна із старіших бібліотек регіону. До послуг користувачів відділи 7 галузевих читальних залів, зал каталогів, міський та міжбібліотечний абонементи, центр регіональної інформації та регіональний портал, відділ літератури іноземними мовами. Бібліотека розробляє регіональні бібліотечні програми, запроваджує інноваційний досвід в практику роботи бібліотек області, займається прогнозуванням розвитку бібліотек в регіоні, підвищенням фахового рівня бібліотечних працівників, підтримує творчі зв'язки з бібліотечним закладами України з метою професійного спілкування та подальшого ділового співробітництва.

Вражені і зачаровані студенти храмом книги – обласною бібліотекою для дітей імені Т.Г. Шевченка. Цю бібліотеку відвідують тисячі делегацій дітей та дорослих з різних куточків України та країн світу. Гостинно відкриває свої двері для наймолодших відвідувачів бібліотеки відділ роботи з користувачами-дошкільнятами та учнів 1–4 класів. У цікавий і захоплюючий світ знань, інформації, розваг потрапляють ті, хто завітає до відділу роботи з користувачами – учнями 5–9 класів. У відділі мистецтв створено медіа-центр.

Ознайомитись з писемними пам'ятками студенти спеціальності «Бібліотечна справа» та «Діловодства» змогли під час екскурсії до Державного архіву Хмельницької області – однієї з найбільш скарбниць документальних пам'яток історії України. Під час екскурсій студенти знайомляться з фотовиставкою пам'ятних архітектурних місць області, з основними напрямками роботи обласного архіву, з експонованими документами на виставках «Голод 1932–1933 рр.» (за документами Державного архіву Хмельницької області), «Гордість і слава Поділля», «Край мій чарівний, Поділля», «На варті пам'яті: нацистський режим на Хмельниччині за матеріалами окупаційної преси». Особливу цікавість студенти виявляють до так званих «генеалогічних» документів.

Серед краєзнавчих екскурсій виділяється екскурсія до Бакотського скельного монастиря. Сьогодні Бакота це Біла гора, дивовижний краєвид на затоку річки Дністер, прекрасний гірський ландшафт, повітря, насичене ароматами трав, стародавні келії в скелі і залишки скельного монастиря, три цілющі джерела з надзвичайною водою, багата історія.

Під час подорожі студенти знайомляться з історією наддністрянських печерних наскальних християнських монастирів, оглядають Бакотську западину, котра перетворилась у Бакотську затоку, милуються красою ландшафту. Під час однієї із таких екскурсій була проведена презентація книги за участю її автора, подільського краєзнавця Тараса Горбняка «Бакота – затоплена доля».

Прививати любов до природи, бережного ставлення допомагають природні екскурсії, серед яких екскурсія до Кам'янець-Подільського ботанічного саду та МЕНЦУМу (міського еколого-натуралістичного центру учнівської молоді).

Ботанічний сад вражає різноманіттям рослинного світу. Близько 29 гектарів площі займає оранжерейне господарство, дендропарк та дослідні ділянки. Тут росте понад 2800 видів рослин майже зі всіх куточків нашої планети.

Показ та розповідь є основою методики проведення екскурсії. Показ в екскурсії – це цілеспрямований послідовний процес ознайомлення екскурсантів з об'єктами, що розкривають тему екскурсії. В центрі показу екскурсії до МЕНЦУМу – Музей хліба.

Серед літературно-біографічних, літературно-красознавчих екскурсій помітне місце займає екскурсія-подорож в музей Анни Ахматової. Студенти знайомляться з життєвим та творчим шляхом поетеси, періодом її перебування на Хмельниччині, з особистими речами, рукописами та збірками творів. Завершується екскурсія відвідуванням могили матері Анни Ахматової.

Подарунком до 20-річчя Студентської ради коледжу стала екскурсійна поїздка членів Студентської ради у Карпати. Цікавими для студентів були мальовничі красиви Карпат, Стежка Довбуша, канатна дорога Буковелі.

Ефективно заповнюють вільний час студента, сприяють фізичному розвитку, емоційній розрядці та згуртовують студентів, підвищують культурно-освітній рівень колективні походи до кінотеатру, театру, на виставки та льодовий каток.

Підбиття підсумків екскурсій може здійснюватися у різних формах:

- бесіди – під час яких викладач з'ясовує враження студентів від об'єкта, обговорює найважливіші етапи екскурсії;
- конференції – під час яких студенти звітують щодо виконання раніше запропонованих завдань (проектів);
- диспуту – під час якого студенти висловлюють власну позицію щодо побаченого та почутого;
- виставки колекцій, стіннівок, фотоальбомів;
- опублікування матеріалу на сторінках періодичних видань.

Оцінювання навчальних досягнень студентів за результатами екскурсій здійснюється на розсуд викладача.

Список використаних джерел:

1. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. – К. : Альтерпрес, 2007.
2. Бейдик О.О. Словник – довідник з географії і туризму, рекреаології та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К. : Палітра, 1997.
3. Воронина А.В. Организация экскурсионных услуг / А.В. Воронина. – Симферополь : СОНАТ, 2008. – 200 с.
4. Голубничка С.М. Основи екскурсійної справи / С.М. Голубничка. – Донецьк, 2003.
5. Долженко Г.П. Экскурсионное дело : учеб. пос. / Г.П. Долженко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Март, 2006. – 304 с.
6. Емельянов Б.В. Экскурсоведение : учебник / Б.В. Емельянов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Сов. спорт, 2002. – 216 с.
7. Історія екскурсійної справи в Україні : навч. посіб. / В.К. Федорченко, О.М. Костюкова, Т.А. Дьорова та ін. – К. : Кондор, 2004.
8. Кучер В. Історія туризму в Україні / В. Кучер. – Тернопіль : НОВА-друк, 2003.
9. Петранівський В.Л. Туристичне красознавство : навч. посіб. / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський ; за ред. Д. Заставного. – К. : Знання, 2006.
10. Хуусконен Н.М. Практика экскурсионной деятельности / Н.М. Хуусконен, Т.М. Глушанок. – СПб. : Герда, 2006. – 208 с.

В статье освещены задачи и виды экскурсий. На примере работы предметной комиссии библиотечных дисциплин и деловодства Каменец-Подольского колледжа культуры и искусств определено место экскурсионной деятельности в подготовке библиотечных специалистов.

Ключевые слова: экскурсия, экскурсионная деятельность, учебно-воспитательный процесс, информационное обеспечение, музеи, исторические комплексы, архивы, библиотеки.

The article explains tasks and types of excursions. It defined a role of excursion activities in preparation of specialists in the field of librarianship on example of work of the commission of librarian and paper workcourses of Kamianets-Podilskyi College of Culture and Arts.

Key words: excursion, excursion activity, teaching and educational process, information support, museums, historical complexes, archives, libraries.

Отримано: 16.11.2012

УДК 023.5:027.7(477.43)

О. О. Мацей,

м. Хмельницький

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Обгрунтовано необхідність професійного навчання працівників бібліотеки університету. Висвітлено досвід роботи книгозбірні з підвищення кваліфікації спеціалістів та поглиблення фахових знань на державному рівні.

Ключові слова: наукова бібліотека вишу, методична робота, підвищення кваліфікації, самоосвіта, конференції, професійна етика бібліотекаря, інформування фахівців, атестація, автоматизація методичної діяльності.

Навчаючи – ми вчимося самі

Сенека

Розвиток персоналу є найважливішою умовою успішного функціонування будь-якого закладу. Це особливо актуально в сучасних умовах, коли науково-технічний прогрес значно прискорює знецінення професійних знань та навичок. Невідповідність кваліфікації персоналу потребам негативно позначається на результатах діяльності.

В умовах інноваційного розвитку бібліотеки підвищення якісного рівня персоналу забезпечує ефективність виконання працівниками своїх обов'язків, розширення меж їх компетенції, можливість оволодіння новими функціональними обов'язками. Сучасний бібліотечний фахівець покликаний бути не тільки носієм високої загальної і професійної культури, але, водночас, готовим опанувати прогресивні бібліотечні технології, повинен бути готовим до змін, які відбуваються в інформаційному суспільстві, оперативно реагувати на вимоги часу, щоб не втрачати провідну роль у наданні інформації та послуг. Зміни, що відбуваються в нашій країні, вимагають підвищення ефективності післядипломної освіти бібліотечних кадрів, пошуку оптимальних форм та методів удосконалення їх кваліфікації [1].

Варто зазначити, що існуюча сьогодні в Україні система розвитку бібліотечного персоналу, особливо бібліотек ВНЗ, має ряд недоліків:

- брак цілеспрямованої державної стратегії та політики у сфері професійної підготовки кадрів;
- незабезпечення бібліотек методичними матеріалами щодо організації процесу навчання кадрів;
- відсутність єдиної системи професійних кваліфікацій та стандартів із професійної підготовки;
- економічна неспроможність бібліотек забезпечувати підвищення кваліфікації працівників відповідно до сучасних вимог;
- відсутність системи стимулювання кар'єрного зростання.

Тому одним із головних питань діяльності наукової бібліотеки Хмельницького національного університету є робота з кадрами: їх підбір, розстановка, організація та управління, виховання, підвищення кваліфікації. Лозунг «Кваліфіковані кадри вирішують все» сьогодні надзвичайно актуальний. Від якісного розв'язання цього питання залежить вирішення усіх інших, в тому числі ефективність роботи структурних підрозділів та бібліотеки в цілому.

На початку діяльності книгозбірні підвищення кваліфікації відбувалось шляхом заочного навчання працівників в інститутах культури. Згодом, після розширення функцій бібліотеки, збільшення кількості персоналу, підвищення кваліфікації відбувалось через систему наставництва, коли кваліфіковані, зі стажем роботи фахівці навчали молодих працівників основам бібліотечної практики. До того ж, за часів Радянського Союзу існувала безкоштовна система підвищення кваліфікації в системі Міністерства культури, завдяки якій фахівці книгозбірні навчалися на курсах в Москві, Києві та інших містах країни. Таким чином, система підвищення кваліфікації складалась із трьох компонентів: на державному рівні (1 раз на 5 років) на базі спеціальних центрів, проведення занять в бібліотеці і шляхом самоосвіти.

За час функціонування у НБ ХНУ системи підвищення кваліфікації, її форми та методи проведення весь час удосконалюються, адже модернізація змісту постійних форм підвищення кваліфікації неминуча.

Систематичного характеру процес підвищення кваліфікації в бібліотеці набув з організацією у 1987 році науково-методичного відділу, який очолила Рибалко Раїса Митрофанівна. Саме вона приділяла підвищенню фахового рівня колег значну увагу. Перша програма з підвищення кваліфікації в книгозбірні увійшла окремим розділом у перспективний план розвитку установи «Бібліотека та книга в житті молоді» (1995 р.). Це стало початком створення системи підвищення кваліфікації працівників бібліотеки. Організація на той час цієї системи була обумовлена важливістю адаптації молодих працівників, які не мали бібліотечної освіти, потребами у розширенні професійних знань і перепідготовці основного персоналу, а також навчанням керівників структурних підрозділів та адміністрації книгозбірні. Вже тоді було зрозуміло, що інвестиції в навчання кадрів дають не менший ефект, ніж придбання нової літератури та техніки. Для проведення занять з працівниками бібліотеки було виділено одну годину кожної середи. За таким графіком підвищення кваліфікації здійснюється і сьогодні. Створена у 1980–90-х роках система навчання кадрів існує в окремих формах і тепер. Зокрема, традиційно проводяться тематичні огляди.

Бібліотечні працівники отримують теоретичну та практичну допомогу в оновленні своїх знань. Сьогодні навчанням та підвищенням кваліфікації працівників займається науково-методичний відділ бібліотеки. Завданнями відді-

лу є: удосконалення принципів, змісту, форм і методів підвищення кваліфікації, організація та проведення відповідних заходів, підготовка найбільш важливих питань з підвищення фахового рівня. Система занять планується з урахуванням складності питань, з якими працівники стикаються у повсякденній роботі. Щорічно, розробляючи плани та тематику занять з підвищення кваліфікації працівників, методисти намагаються зробити навчання диференційованим, задовольнити потреби усіх ланок бібліотечного персоналу, застосовують елементи аналізу, які будуються на передовому й інноваційному бібліотечному досвіді. Тому професійне навчання включає комплексні заходи, в яких подаються теоретичні висвітлення питань, практичний досвід, а також намічаються перспективи.

В бібліотеці створено продуману систему підвищення кваліфікації, існує широка палітра навчальних можливостей. Пріоритетною формою залишаються заняття в рамках діяльності: «Школи молодого спеціаліста», «Школи керівника», «Школи комп'ютерної освіти», «Школи маркетингу». Готуються бібліотечні уроки та консультації, а також тематичні огляди. Традиційно проводяться тематичні та інформаційні огляди, в яких беруть участь не лише завідувачі структурних підрозділів, секторів і провідні фахівці бібліотеки, але й працівники I та II категорій. Саме для них підготовка таких занять є школою практичного навчання.

Підвищення кваліфікації – це безперервне організоване навчання, спрямоване на розвиток та удосконалення професійних знань, вмінь і навичок, котре обумовлене постійною зміною змісту праці, удосконаленням техніки та технологій [2]. У 2000 році бібліотека розпочала автоматизацію бібліотечно-бібліографічних процесів. Науково-методичний відділ організував цикл заходів з комп'ютеризації бібліотечних процесів і вивчення операторської роботи, проводились майстер-класи і тренінги з використання персональних комп'ютерів в роботі, працювала «Школа комп'ютерної грамотності». Проводилось навчання роботі з бібліотечними програмними продуктами, електронним каталогом, роботі з пошуковими системами всесвітньої мережі та інше. Організація таких заходів – надзвичайно копітка робота і вимагає максимум професіоналізму і фахових знань.

Важливу роль відіграють етика спілкування, риторика бібліотекаря та бібліотечний етикет в книгозбірні. Нові часи ставлять нові вимоги до сучасного бібліотечного працівника. Змінюються професійні орієнтири взаємодії бібліотекаря і читача як рівних партнерів у діловому спілкуванні. Сучасні комп'ютерні технології не тільки не знімають проблему спілкування, але й передбачають більш високий рівень інформаційної культури, тобто організовують якісно нове спілкування, яке також набуває нового змісту: це не лише бесіда бібліотекаря з читачем у процесі видачі та повернення книги, а й специфічний комунікативний фон усієї інформаційно-бібліотечної діяльності книгозбірні. Тому було розроблено та проведено цикл заходів, які спрямовувались на підвищення культури спілкування. Серед них: «Культура спілкування та мовний етикет», «Типи поведінки бібліотекарів та читачів», «Роль психологічної культури у практиці бібліотечного спілкування», «Професійна етика бібліотекаря», «Професія бібліотекаря та професіоналізм» тощо.

Позитивний результат у підвищенні професійного рівня дають бібліотечні консультації, які готуються провідними фахівцями за окремими напрямками роботи.

У 2005 році рішенням методичної ради № 3 від 30 листопада було затверджено нову модель системи підвищення кваліфікації працівників бібліотеки. Саме тоді, в рамках реформування системи підвищення кваліфікації, вирішено більше уваги приділяти проведенню занять у структурних підрозділах та виділено час – останню середу кожного місяця. Організація занять у структурних

підрозділах дала змогу максимально наблизити та спрямувати тематику занять до потреб та особливостей структурного підрозділу, проводити заняття в малих групах, де можливе обговорення, індивідуальний та неформальний підхід до вирішення проблемних ситуацій та питань.

Таким чином, згідно Графіка проведення занять з підвищення кваліфікації, щороку проводиться по 6–8 занять у кожному структурному підрозділі. Тематику та плани проведення завідувачі відділів подають у науково-методичний відділ, працівники якого, у свою чергу, допомагають у підготовці. На заняття виносяться та розглядаються спільні для усіх відділів питання, такі як: аналіз планових показників та їх виконання, затверджені методичною радою рішення та рекомендації, практичні заняття з освоєння нових технологічних процесів відповідно до розроблених регламентуючих документів тощо. Але переважна більшість – це теми індивідуальні, які відповідають специфіці роботи структурних підрозділів. Саме тому такі заняття мають велику практичну користь.

Підвищення кваліфікації – службовий обов'язок кожного працівника. Тому фахівці НБ ХНУ не обмежуються лише заняттями в рамках загальної бібліотечних заходів з підвищення кваліфікації, а й постійно займаються самоосвітою. Оскільки вона дає можливість систематично (самостійно або за допомогою методистів) вивчати літературу з питань бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства, бібліотечного маркетингу та менеджменту, знайомитись із зарубіжним та вітчизняним досвідом діяльності бібліотек, збагачувати та розширювати свій кругозір. Науково-методичний відділ сприяє професійній самоосвіті працівників, інформуючи бібліотекарів про нову фахову літературу на загальних заняттях з підвищення кваліфікації усього колективу та влаштовуючи щоквартально «Дні бібліотечного фахівця». Використовуючи систему індивідуального інформування для керівників та провідних фахівців структурних підрозділів, надаються консультації з різних напрямків професійного читання. Практику попередніх років – рекомендаційні списки з окремих бібліотечних проблем – замінено на інформування через внутрішню інформаційну комп'ютерну мережу: на АРМ працівників розсилаються анотовані бібліографічні описи цікавинок професійної діяльності. Працівники науково-методичного відділу намагаються не пропустити нічого важливого та цікавого з життя бібліотек, популяризувати кращий досвід бібліотек України та зарубіжжя. Для цього науково-методичний відділ постійно поповнює створену інформаційну базу, до якої входять законодавчі акти, що стосуються бібліотечної справи, спеціалізований фонд видань з бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства, бібліотечного маркетингу і менеджменту, інноваційної діяльності бібліотек (це книги, методичні матеріали й посібники, інформаційні видання, матеріали конференцій, а також фахова періодика) [3]. Структурний підрозділ має гарний довідковий апарат. З літа 2001 року науково-методичний відділ розпочав роботу по рекаталогізації свого ДБА. Було розроблено предметний рубрикатор, який постійно удосконалюється й доповнюється, і наразі складається із понад 280 рубрик. Ведеться ретельна робота з наповнення анотованої бази даних «Бібліотечна справа», котра станом на 1.01.2012 р. містить понад 37000 записів. Щорічно методичним відділом заноситься понад тисячу записів, аналітично опрацьовується 12 назв періодичних фахових видань України та Росії, всі книги, які надходять у фонд відділу. Інформаційна місія методичної роботи в НБ розгортається у різних площинах: для забезпечення внутрішніх потреб бібліотеки, використання у корпоративних зв'язках і партнерській взаємодії з бібліотеками-членами методичного об'єднання.

Вагомою складовою підвищення кваліфікації є атестація працівників, яка проводилась в бібліотеці у 1999 та 2007 роках згідно з «Положенням про порядок проведення атестації бібліотечних працівників ХНУ». Її мета – підвищення ефективності діяльності. Під час атестації працівників визначається їхня відповідність займаній посаді, рівень кваліфікації, оцінюється рівень професійної підготовки, результативність і ефективність роботи з урахуванням вимог до відповідної категорії працівників, перевіряється виконання ними посадових обов'язків, зазначених у посадових інструкціях, виявляються перспективи здібних працівників, стимулюється діяльність з підвищення професійного рівня, професійної кваліфікації тощо.

Динамічні якісні зміни у системі вищої освіти, зокрема в нашому університеті, це – передусім цілеспрямований творчий пошук не тільки нових технологій навчання і виховання студентів, підвищення результативності наукової діяльності, а й перехід на нові форми бібліотечно-інформаційного забезпечення, впровадження сучасних технологій у практику нашої роботи. Ось чому останнім часом все більшого значення набуває підвищення кваліфікації на державному рівні. У 2002 році з керівниками підрозділів та головними фахівцями бібліотеки проведено відкритий семінар «Концепція побудови та оптимального розвитку для українських бібліотек. Маркетингова концепція бібліотеки ТУП» за участю модератора Інноваційного центру бібліотечного менеджменту Науково-технічної бібліотеки НТУ України «КП» Барабаш С.І. (28 працівників). 18 фахівців бібліотеки підвищували кваліфікацію на курсах Центру безперервної інформаційно-бібліотечної освіти Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв за програмою «Комфортність обслуговування читачів як показник рівня роботи бібліотеки» за участю керівника Центру, к.п.н., професора Скар В.К. Через два роки, у березні 2004, співробітники взяли участь у проблемно-модульному навчанні «Бібліотеки у сучасному світі: нові вимоги і тенденції». Модульність занять забезпечувалась шляхом відпрацювання індивідуальних та групових завдань. Навчання проводили представники Центру безперервної інформаційно-бібліотечної освіти: проф. Скар В.К. та менеджер навчальних програм, доцент, к.п.н. Шевченко І.О. Заняття мобілізували учасників навчання на вирішення завдань, поставлених перед бібліотекою участю університету в Болонському процесі, допомогли отримати відповіді на запитання працівників щодо підвищення статусу бібліотечної професії, розробити інноваційні напрями розвитку бібліотеки. У березні – травні 2011 року 20 працівників НБ ХНУ пройшли дистанційне навчання в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв. В рамках курсу «Управління бібліотекою та нові послуги для користувачів» працівники виконували самостійні, практичні та контрольні завдання, брали участь у онлайн-дискусіях за модулями «Проектна діяльність в бібліотеках», «Психологічні основи управління бібліотекою», «Адвокатська діяльність бібліотек: захист та лобювання інтересів». На заключному етапі підсумкову лекцію у бібліотеці прочитала Шевченко Ірина Олександрівна – директор ІІО НАКККіМ, кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник культури України, президент Української бібліотечної асоціації.

У березні 2001 року було створено методичне об'єднання бібліотек вищих закладів освіти Хмельницької області, котре очолила наукова бібліотека ХНУ, а виконавчим органом став науково-методичний відділ, який займається збором та узагальненням державної статистичної звітності про діяльність бібліотек ВЗО області, проведенням соціологічних досліджень для наукового планування, узагальненням інформації про діяльність бібліотек, інформує книгозбірні об'єднання про нормативні документи (рішення НМБК, конференції, засідан-

ня), кращий досвід бібліотек та інші матеріали, надає стаціонарне та дистанційне консультування [4]. Особлива увага в роботі обласного методоб'єднання приділяється підвищенню кваліфікації фахівців книгозбірень, членів методичного об'єднання. Бібліотечні працівники запрошуються в НБ ХНУ на спеціально підготовлені заняття з підвищення кваліфікації та семінари.

На сайті нашої книгозбірні для бібліотекарів ВЗО області представлено багато інформації, яка допомагає збагачувати знання, підвищувати професійну майстерність. Зокрема, на сторінці «Методичне об'єднання», ведеться віртуальна виставка «Сучасна бібліотека: напрямки та стратегії розвитку», яка складається із 11 розділів і постійно доповнюється новими фаховими виданнями. Кожна книга представлена у такому вигляді: зображення, бібліографічний опис з анотацією, зміст та додаткова бібліографія – це гіперпосилання на відповідні рубрики ЕК бібліотеки. Для книгозбірень об'єднання є можливість не лише переглянути інформацію про новинки, але й, ознайомившись зі змістом, замовити документи або копії певних сторінок представлених видань.

Суттєвою складовою роботи методистів є висвітлення інноваційного досвіду бібліотекарів в інформаційному бюлетені «Бібліотека в освітньому просторі», який, за рішенням методичної ради №3 від 28.09.2004 року, готує та видає науково-методичний відділ НБ. Розповсюджуючи нові, перспективні ідеї, форми та методи бібліотечної роботи, спочатку бюлетень видавався один раз на рік. Але, зважаючи на великий досвід працівників книгозбірень та необхідність висвітлення роботи бібліотек методичного об'єднання на сторінках видання, з 2008 року бюлетень виходить друком двічі на рік. На сайті бібліотеки у розділі «Методичне об'єднання» розміщені повні тексти усіх номерів інформаційного бюлетеня «Бібліотека в освітньому просторі». Ці матеріали до послуг кожного фахівця, не лише бібліотек вищих закладів освіти Хмельницького регіону, а й книгозбірень інших видів і форм власності.

Особливе місце в системі підвищення кваліфікації працівників НБ ХНУ і бібліотек методичного об'єднання займає така форма, як науково-практичні конференції, семінари, спрямовані на глибоке вивчення досвіду, теоретичне його осмислення, вироблення практичних рекомендацій. Наукова бібліотека ХНУ перейшла до нової практики – щорічного проведення таких заходів на базі різних бібліотек об'єднання, що дає змогу книгозбірням заявити про себе та отримати практичний досвід проведення таких заходів, написання доповідей, виступів та ін. В останні роки активізувалося співробітництво в професійному середовищі, плідно розвиваються відносини з бібліотеками інших регіонів. Працівники книгозбірень беруть активну участь у семінарах, конференціях, роботі круглих столів регіонального та всеукраїнського рівнів.

Професія бібліотекаря вимагає глибокої обізнаності з усіма складовими бібліотечної діяльності, систематичного оновлення знань. Тому, одержавши базову освіту, фахівці-бібліотекарі, щоб досягти високого професійного рівня, мають постійно працювати над собою, підвищувати кваліфікацію.

Список використаних джерел:

1. Дригайло В.Г. Основы организации работы библиотеки вуза [Текст] : науч.-практ. пособ. / В.Г. Дригайло. – М. : Либерея, 2007. – 624 с. – (Бібліотекар і время. XXI век ; №64).
2. Щекин Г.В. Основы кадрового менеджмента : учебник / Г.В. Щекин. – 3-е изд., перераб. и доп. – К. : МАУП, 1999. – 288 с.
3. Мацей О.О. Методичне забезпечення діяльності наукової бібліотеки Хмельницького національного університету: нові підходи / О.О. Мацей // Бібліотека та сучасні тен-

- денції в інформаційному забезпеченні освітньої, науково-дослідної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів. – ХНУ, 2012. – С. 143–149.
4. Чабан К.А. Трансформація функцій бібліотекаря в умовах автоматизації / К.А. Чабан // Бібліотеки в інформаційному суспільстві. – 2001. – С. 214–218.

Обоснована необхідність професійного навчання працівників бібліотеки університету. Описано досвід роботи бібліотеки по підвищенню кваліфікації фахівців та поглибленню професійних знань на державному рівні.

Ключевые слова: *науковий бібліотекар університету, методична робота, підвищення кваліфікації, самоосвіта, конференції, професійна етика бібліотекаря, інформувати фахівців, атестація, автоматизація методичної діяльності.*

It is based the necessity of the employees' professional training of the University Library. It is reported the work experience of the library on qualification rise of the specialists and extending of the professional knowledge at the state level.

Key words: *university scientific librarian, methodical work, qualification rise, self-education, conferences, librarian's professional ethics, specialists' informing, certification, automation of methodical activities.*

Отримано: 10.11.2012

УДК 027.7.7:378(477.43):379.8–057.87

І. І. Гринішина,

м. Кам'янець-Подільський

ДІЯЛЬНІСТЬ ЧИТАЛЬНОГО ЗАЛУ №1 НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА З НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОСВІТЯН ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ

У статті розглядається роль бібліотеки в реалізації змісту виховної роботи та його особливостей зі студентською молоддю ВНЗ.

Ключові слова: *університет, науковий бібліотекар, національне виховання, культурно-просвітницька робота.*

Проблема виховання високопрофесійної особистості із достатнім рівнем загальнолюдської, правової, екологічної, духовної, національної, політичної культури є одним з пріоритетних напрямів діяльності сучасного вищого навчального закладу. До виховання гармонійно розвиненої молоді людини у вищому навчальному закладі зобов'язують ряд нормативно-правових документів, зокрема: Закон України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта», Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Положення про державний вищий навчальний заклад, Національна доктрина розвитку освіти та інші.

Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, істотно впливають на всі напрями його розвитку, у тому числі й на освіту.

Система освіти в усі часи характеризувалася тим, що була орієнтована на підготовку не просто спеціалістів, а людей, які б відповідали певним соціальним потре-

бам сучасності. Особливо це стосується тих навчальних закладів, які забезпечують процес підготовки вчительських кадрів, адже саме вчитель здійснює зв'язок поколінь, саме від нього значною мірою залежить майбутнє нашого суспільства.

Суспільство як соціальне об'єднання людей може функціонувати і розвиватися лише за цілеспрямованої, систематичної та організованої роботи з виховання кожної особистості. Ще Я.А. Коменський зауважував, що зневага до виховання є кроком до загибелі людей, сімей, держав і всього світу. Таку саму думку підтримують і сучасні науковці, зокрема В. Астахов відзначає, що «інтелект без духовності, без гуманістичного стержня може бути соціально небезпечним» [3, с.12].

Особливі вимоги до вищого навчального закладу, який має забезпечувати цілеспрямований вплив на формування студента як гармонійно розвиненої особистості, використовуючи всі наявні в його арсеналі можливості, у тому числі й бібліотеки.

Під поняттям «гармонійно розвинена особистість студента» ми розуміємо єдність фізичних та духовних, моральних, естетичних якостей особистості. Формування гармонійно розвиненої особистості студента здійснюється в процесі реалізації змісту виховання у вищому навчальному закладі. Зміст виховання, що зумовлюється потребами суспільно-економічного розвитку суспільства – це «науково обгрунтована система загальнокультурних і національних цінностей і відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризуються її ставленням до себе самої, до інших людей, до суспільства і держави, до праці, природи, мистецтва» [5, с.319].

На сьогодні основними орієнтирами вищого навчального закладу щодо змісту виховної роботи зі студентською молоддю є нормативно-правові документи в галузі освіти. Так, у статті 41 Закону України «Про вищу освіту» зазначено, що навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі забезпечує можливість «інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку особи, що сприяє формуванню значної, вмілої та вихованої особистості» [6, с.77].

У Положенні про державний вищий навчальний заклад визначені головні завдання вишу, одним із яких є «забезпечення умов для оволодіння системою знань про людину, природу і суспільство; формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління громадян, формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності до трудової діяльності, відповідальності за свою долю, долю суспільства, держави і людства; забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості й взаємної поваги у стосунках між працівниками, викладачами та студентами» [7, с.432].

Отже, основними напрямками виховання, які забезпечують реалізацію змісту виховання у сучасному вищому навчальному закладі є: розумове, фізичне, трудове, моральне, національне, естетичне виховання.

16 підрозділів наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка проводять масову культурно-просвітницьку роботу за всіма вищезгаданими напрямками виховання, що сприяє вихованню у молодого покоління якісно нових ціннісних орієнтацій і пріоритетів, позитивно впливає на становлення особистості студента.

Важливими формами виховної роботи з майбутніми вчителями є організація читачьких конференцій, літературних вечорів, усних журналів, «круглих столів», диспутів і дискусій, бесід, оглядів літератури.

Формуванню в студентів національної свідомості сприяють проведення тематичних читань, зустрічей з відомими людьми, презентацій книг.

У науковій бібліотеці К-ПНУ імені І. Огієнка кожен керівник підрозділу планує роботу з виховання в майбутніх учителів національної свідомості.

Інформаційні години є невід'ємною частиною культурно-просвітницької роботи. Заслугують уваги ті, що проводяться не з великою аудиторією, а для окремих груп з ціленаправленою інформацією. Так, працівниками читального залу №1 з студентами першого курсу української філології та журналістики проводилися інформаційні години «Українська держава та її національна символіка», «Україна у нас одна», «Конституцію вивчаємо, пам'ятаємо, поважаємо», «Закон і молодь», працівниками читального залу історичного факультету – «Будьмо гідними називати себе українцями», педагогічного факультету – «Ми – твої діти, ми – твої квіти, ми – України надія одна», працівниками центрального абонементу – «Мій край – моя історія жива».

Стало традицією в університеті проведення Шевченківських днів. Незабутнім вшанування пам'яті нашого Кобзаря стало свято «Ми пам'ятаємо тебе, Кобзарю, крізь століття», літературно-краєзнавче свято «І квіт на камені Шевченка пам'ятає» в читальному залі №1, за сторінками:

- 160-річчя перебування Тараса Шевченка на Поділлі;
- про побачене, пережите і записане;
- подільські друзі та однодумці Кобзаря;
- ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття (читання поезії письменників-земляків зі збірки «Свіча вічності»);
- перегляд книжкових виставок «Шевченко і Поділля», «Тарас Шевченко в контекст І національної і світової культури».

У виступах звучали вірші Кобзаря, власні поезії студентів, переплелися молитва та любов до України, переживання за її нинішнє і майбутнє. Студенти цікавляться матеріалом поданим у виступах доктора історичних наук, краєзнавця В.С. Прокопчука, доктора філологічних наук М.С. Васьківа, кандидата філологічних наук О.А. Рарицького про період, який пов'язує Шевченка і Кам'янець-Подільський. Матеріал цікавий краєзнавцям і всім, хто поглиблено вивчає творчість Шевченка. Насамперед для того, аби зрозуміти і усвідомити себе, свою душу, своє призначення у світі. Хто ми? Куди йдемо? Що залишимо після себе? І досі знаходимо відповіді найперше у «Кобзарі». На ці питання намагалися отримати відповідь студенти при відвідуванні літературної панорами «Кобзар. Україна. Вічність».

Яскравим прикладом національного виховання стало проведення літературно-народознавчого свята «Дух українства у предковичних звичаях та обрядах».

Головна мета заходу – ознайомлення присутніх з українськими традиціями та звичаями, які нерозривно поєднані з Україною та її народом. До давніх традицій українського народу належить зустріч весни, яка несе за собою співання веснянок та святкування Великодніх свят, з якими пов'язані гаївки. Директор наукової бібліотеки, професор В.С. Прокопчук зазначив, що українські обряди та звичаї, зокрема зустріч весни веснянками ніколи не вмиralи, були лише часи, коли вони проявлялись у більшій чи меншій мірі. Невід'ємним елементом свята стали самі гаївки, які виконали студенти. Свято вдалось цікавим, веселим. Більшість присутніх вперше побачили виконання такого чудового весняного обряду і, звичайно, застосують побачене і почуте при проходженні практики, на роботі.

Увійшло в систему і проведення свят до Дня рідної мови. З кожним роком свято набуває все більшого масштабу. В цьому році проводилось читальним залом №1 із кафедрою української мови. На святі була подана інформація щодо визначення поняття «рідна мова», про мовну систему кожного народу. Увазі присутніх була представлена віртуальна виставка, вперше на таку ве-

лику аудиторію, доробка літератури, яка останнім часом надійшла у фонди наукової бібліотеки університету на тему «Рідна мова моя, поетична й пісенна».

Робота в бібліотеці вищого навчального закладу відіграє істотну роль у підготовці фахівця, оскільки саме в книгозбірні сконцентрована спеціалізована наукова інформація. Книжка задає загальний стандарт не тільки освіти у практичній роботі освітніх закладів, а й визначає поле індивідуальних варіантів розвитку педагога та вихованця. Книжка – домінуючий засіб виховання.

Проведення бібліотеками масових заходів сприяє вихованню в молодого покоління якісно нових ціннісних орієнтацій і пріоритетів, позитивно впливає на становлення особистості студентів, сприяє змісту виховання, які передбачають: розвиток культури мислення студентів, формування у них гуманістичного світогляду, гуманного ставлення до людини, суспільства; формування у студентів громадянськості як інтегративної якості особистості; зміцнення історичної пам'яті молодого покоління, плекання усвідомлення любові до України; формування правової культури особистості; розвиток політичної культури студентської молоді; формування працелюбності та творчого потенціалу молоді людини.

Значна роль у реалізації змісту виховної роботи у національному університеті імені Івана Огієнка належить бібліотеці – важливому підрозділу у вихованні студентів. Її працівники намагаються при проведенні масових заходів організувати роботу так, щоб це не було нав'язуванням, примусовим відвідуванням масового заходу, а можливість пізнати багато цікавого, одержати змістові поради. Організатори заходу намагаються прищепити студентам любов до України, до її народу, прив'язаність до місця свого народження, місця навчання, адже без Батьківщини немає людини, особистості.

Для цього потрібно працівникам бібліотеки активізувати роботу, підключитися всім підрозділам бібліотеки, організувати заходи, особливо з першокурсниками, де б студенти могли ознайомитися з історією міста, подивитися презентації книг про місто, зустрітися з викладачами, видатними земляками, переглянути фільми і побувати на екскурсії.

Список використаних джерел:

1. Астахов В.И. О социальной роли и ответственности интеллигенции в трансформирующемся обществе / В.И. Астахов // Вчені записки Харківського гуманітарного інституту. Громадянськість інтелігенції : шляхи формування у кризовому суспільстві / М-во освіти і науки України, нар. укр. акад. ; редкол.: В.І. Астахова(та ін.). – Х., 2001. – С. 5–13.
2. Гринішина І.І. Змістовне дозвілля студентської молоді в бібліотеках вищих навчальних закладів – важлива сфера формування особистості / І.І. Гринішина // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) (та ін.). – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 2. – С. 355–360.
3. Власенко А.Н. Особистісно-орієнтований підхід у вихованні майбутніх освітян / А.Н. Власенко // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 12–18.
4. Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень.– К. : Юрінком інтер, 2008. – 1040 с.
5. Закон України «Про вищу освіту» / упоряд. Р.В. Гурак // Законодавство України про освіту : зб. док. – К., 2002. – С. 38–96.
6. Киричук О. Психологічне забезпечення системи громадянського виховання студентської молоді / О. Киричук // Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства. – Черкаси, 1998. – С. 14–23.
7. Положення «Про державний вищий навчальний заклад» // Освіта України. Нормативно-правові документи. – К., 2001. – С. 429–446.
8. Сопівник І. Роль бібліотеки в реалізації змісту виховної роботи зі студентською молоддю в аграрному вищому навчальному закладі / І. Сопівник, З. Колесов // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 11. – С. 22–25.

9. Цехмістрова Г.С. Педагогічна майстерність та оцінка якості викладача у вищому навчальному закладі освіти / Г.С. Цехмістрова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / редкол. : В.О. Зайчук (та ін.). – К., 2001. – Вип. 31. – С. 24–27.
10. Шульга О. Посилення культурно-просвітницької та виховної функції бібліотек / Ольга Шульга // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 64–71.

В статтє рассматривается роль библиотеки в реализации содержания воспитательной работы и его особенностей со студенческой молодежью ВУЗа.

Ключевые слова: университет, научная библиотека, национальное воспитание, культурно-просветительная работа.

The article deals with the library role in the content fulfillment of the upbringing process. Its peculiarities with the students' youth of the higher educational establishments are highlighted.

Key words: the university, scientific library, national upbringing, cultural and publicistic work.

Отримано: 20.04.2012

УДК 021.4:027.7:378(477.43)

Л. В. Гончарова,

м. Кам'янець-Подільський

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА В ЧИТАЛЬНОМУ ЗАЛІ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті розглядається діяльність культурно-просвітницької роботи читального залу історичного факультету.

Ключові слова: культурно-просвітницька робота, історія, масовий захід, виховний процес.

Формування інформаційної культури особистості триває впродовж усього життя. Особливу роль у цьому процесі відіграє вузівська бібліотека.

Сучасна бібліотека вищого навчального закладу України все більше перетворюється на повноцінний культурний, освітній та інформаційний центр, де кожен користувач має можливість підвищити не лише професійний, а й культурний, політичний рівень, поглибити та розширити знання, задовольнити читацькі потреби, а також приємно провести свій вільний час над тим чи іншим інформаційно-насиченим документом [1, с.291].

Проблеми громадського виховання, формування громадської спрямованості особистості є одним з найважливіших, оскільки сьогодні немає виховної проблеми, котра б не була б пов'язана з громадськістю. Її значущість підтверджується Конституцією України, Національною доктриною розвитку освіти, Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Від успішного розв'язання цих проблем, як зазначається у вищезгаданих документах, залежить розвиток у студентської молоді комплексу особистісних рис і якостей характеру, які є основою специфічного способу мислення, спонукальною силою до повсякденних дій, вчинків та пове-

дінки. Національно-культурне відродження України передбачає зростання в навчально-виховному процесі ролі курсу «Історія України».

Дисципліна «Історія України» має визначальне місце, вона є першоосновою, що впливає на процес формування, розвитку особистості. Історики стверджують: історія покликана бути вчительською життя. «Пізнай істину, й істина визволить вас» [3, с.212], – писав Михайло Грушевський. Але історія може бути не пізнаною в принципі. Тому вона повинна бути не вчительською, а виховательською, давати не уроки, а поради, виховувати, як добра повість, – з тією різницею, що історики мають справу не з фікцією, а з реальним матеріалом.

З метою поглиблення знань з історії розширення світогляду наукового світосприйняття, збагачення духовного світу читальний зал історичного факультету проводить культурно просвітницькі заходи, які сприяють задоволенню інформаційних та духовних потреб. Під час їх проведення використовуються різноманітні усні та наочні форми роботи.

Студент набуває ціннісних орієнтацій, знань, досвіду не лише за умов систематичного навчання, а й в процесі спілкування, розваги за інтересами [2, с.355]. Тому ми прагнемо, щоб виховний захід був змістовним, підпорядковувався основній меті діяльності історичного факультету.

Основним і найбільш поширеним видом культурно-просвітницької роботи читального залу історичного факультету є тематичні виставки.

Тематичні виставки призначені для ознайомлення з рекомендованою літературою з актуальних питань. Їхня мета – допомогти користувачеві в отриманні та поглибленні знань з окремих питань шляхом популяризації спеціально підібраної літератури. Сама назва виставки розкриває її тему, наприклад:

- День Соборності;
- Герої Крут;
- Козаччина – синонім свободи.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла «Акт проголошення незалежності України», яким проголосила Незалежність України та створення самостійної Української держави.

2011 року вся країна відзначала 20-ту річницю Незалежності. Працівники читального залу історичного факультету, наукової бібліотеки К-ПНУ імені І. Огієнка включили у план своєї роботи ряд заходів до знаменної річниці.

В читальному залі була оформлена виставка за назвою «20-ти річчя Незалежності України». Виставка складалася з двох розділів:

- Боротьба за українську державу;
- Державотворення і сьогодення.

Оформлено теку «Незалежна Україна», в якій зберігаються матеріали про державну атрибутику (герб, прапор та гімн), а також цікаві факти про те, звідки пішло слово «Україна» та інше.

В читальному залі історичного факультету традиційно влаштовуються інформаційні години. До Незалежності України інформаційну годину на тему: «Формування передумов Незалежності України в другій половині 80-х років ХХ-го століття» провів кандидат історичних наук, доцент кафедри історія України Олійник Сергій Васильович.

До знаменної дати було приурочене літературно-мистецьке свято «Величчя і свята ти, Мати-Україно». Були запрошені почесні гості: доктор історичних наук, професор кафедри історії України Віталій Станіславович Лозовий, Михайло Дмитрович Аносов, який з квітня 1990 – по липень 1994 року обіймав посаду голови Кам'янець-Подільської міської Ради.

Вперше на історичному факультеті відбулась презентація віртуальної виставки «Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка у працях його викладачів (1991–2011 р.)», яку провела завідувач науково-бібліографічного відділу Тамара Миколаївна Опря.

В читальному залі проводяться бесіди за круглим столом. Питання диспуту вимагають не лише пам'яті, а й пояснення. Так при обговоренні актуальних проблемних питань з історії України періоду національно-визвольної війни 1654–1657 років під керівництвом Богдана Хмельницького виникла дискусія, яка переросла в диспут «Переяславська рада: військово-політична угода, чи возз'єднання?». Цікаво пройшов диспут «Воїни ОУН-УПА: герої чи зрадники?» та багато інших.

Також був проведений вечір історичного портрету «П.І. Калнишевський – вірний син України». Мета цього заходу: поглибити знання студентів про останнього кошового отамана Запорізької Січі – Петра Калнишевського, який закінчив свій довгий і нелегкий шлях далеко від рідної України на Соловках; виховувати в студентів поважливе ставлення до славних лицарів, захисників свого краю; формувати національну свідомість.

В бібліотеці має існувати така атмосфера, в якій кожен одержував би задоволення від спілкування та цікавих зустрічей. Прикладом є зустріч з ветеранами Великої Вітчизняної війни. На зустріч були запрошені викладачі-ветерани: Б.М. Кушнір, О.К. Носов і О.Т. Щур. З вступним словом-привітанням звернувся декан історичного факультету професор С.А. Копилов. Ветерани розповідали присутнім про те як воювали з ворогом, про свій бойовий шлях, про страхіття війни і радість Перемоги. Працівники читального залу організували тематичну книжкову виставку «9 травня – свято Перемоги». Фотографії на екрані та пісні повернули всіх присутніх у ті воєнні роки. Ця зустріч стала міцним містком між учасниками війни та молодими людьми. Студенти з цікавістю слухали гостей, поставили ряд запитань і подарували пісні та подарунки.

Для того, щоб ті чи інші масові заходи давали належний результат, має бути тісна співпраця бібліотекарів з студентами, викладачами, кафедрами та деканатом.

Наукова бібліотека сьогодні виступає головною ланкою інформаційної інфраструктури університету, забезпечує підготовку фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями і стандартами України [4, с.139]. Культурно-просвітницька робота читального залу історичного факультету сприяє вихованню в молодого покоління якісно нових ціннісних орієнтацій та пріоритетів позитивно впливає на становленні особистості студентів. Також відіграє важливе пізнавальне значення, сприяє формуванню загальної та професійної культури молодих людей, їх інтелектуальному та естетичному вихованню.

Список використаних джерел:

1. Гріншчина І. Популяризація культурно просвітницької роботи бібліотеки вищого навчального закладу / І. Гріншчина // Наукові праці Кам'янець-Подільського Національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, наук. б-ка; [редкол. : О.М. Завальнюк (голова) В.С. Прокопчук (відп.ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. – Вип. 1. – С. 291.
2. Гріншчина І. Змістовне дозвілля студентської молоді в бібліотеках вищих навчальних закладів – важлива сфера формування особистості / І. Гріншчина // Наукові праці Кам'янець-Подільського Національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, наук. б-ка ; [редкол. : О.М. Завальнюк (голова) В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2010. – Вип. 2. – С. 355.
3. Грушевський М. Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями. / М. Грушевський ; уклад. Й.Й. Броян, В.Ф. Верстюк. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – С. 212.

4. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту : іст. нарис / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філіпнюк; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – С. 139.

В статье рассматривается деятельность культурно-просветительной работы читального зала исторического факультета.

Ключевые слова: культурно-просветительная работа, история, воспитательный процесс, массовые мероприятия.

The article deals with the activities of cultural work history department reading room.

Key words: cultural and educational activities, history, mass action, educational process.

Отримано: 28.06.2012

УДК 930.251

О. Я. Павлюк,

м. Кам'янець-Подільський

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КОЛЕДЖА – ДОКУМЕНТАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ПОКОЛІНЬ

Окреслено важливість організації музеїв навчальних закладів у навчально-виховному процесі та висвітлено досвід роботи музею історії Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв.

Ключові слова: музей, музейна педагогіка, музейні експонати, музейні заходи.

Музей – відкритий лист із минулого в майбутнє. У світі існує безліч музеїв, найрізноманітніших і неповторних. Це – наслідок усвідомлення суспільством незворотної втрати свого коріння і рішучості зберегти свою культурну спадщину, відтворити її принаймні в документальних матеріалах – музейних експонатах.

Музеї, будучи скарбницею матеріальної і духовної культури народу, використовуючи закладені в них величезний науковий потенціал, здатні вирішувати питання освіти і виховання студентської молоді. Тому важливе місце серед розгалуженої мережі музеїв України належить музеям навчальних закладів, які покликані стати органічною складовою навчально-виховної роботи. Створюються музеї з метою залучення студентської молоді до вивчення і збереження історико-культурної спадщини українського народу, формування освіченої, розвиненої особистості та сприяння вихованню у неї патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу [2, 3].

Кам'янець-Подільський коледж культури і мистецтв славиться своїми традиціями, які закладалися і підтримуються протягом багатьох десятиліть. Тому, щоб донести до сучасників всі надбання минулих поколінь, щоб зберегти в душах нинішніх студентів гордість за наше минуле і віру в майбутнє, у травні 2005 року, під час святкування 75-річного ювілею, було урочисто відкрито музей навчального закладу.

Створення музею – це результат цілеспрямованої, систематичної, творчої роботи, а головне – прагнення відродити та зберегти історію рідного навчального закладу в документальних джерелах, фактографічній інформації, спогадах викладачів-ветеранів та випускників коледжу.

Робота музею організовується на принципі самоврядування. Вищим керівним органом є рада музею, до складу якої входять представники дирекції, голови

циклових комісій, куратори навчальних груп. Члени ради очолюють сектори пошукової, фондової, експозиційної та просвітницької роботи; організують роботу екскурсодів, співпрацюють із студентським науковим товариством, гуртками, клубами, іншими творчими об'єднаннями та прикладають усіх зусиль для того, щоб кожен член колективу відчував себе його органічною складовою [7].

Музей коледжу – потужний інформаційний центр, в експозиціях якого представлені архівні матеріали та документальні джерела про створення, становлення та періоди розвитку закладу, його керівників, перших викладачів, викладачів-ветеранів Великої Вітчизняної війни, історію молодіжних організацій та рухів [5].

З фотографій на стендах музею коледжу до нас промовляє його історія, яка тісно пов'язана з долею трьох поколінь викладачів та більше восьми тисяч випускників, які працюють в культурно-мистецьких закладах України. Саме музей нашого навчального закладу є не тільки музеєм історії коледжу, а й музеєм розвитку української культури та культури подільського регіону, зокрема.

Раритетними документами, що знаходяться в музеї, є студентський журнал «Радянський студент» (1947 р.); диплом № 1 випускниці 1947 року; світлини перших післявоєнних випусків; бібліотечного та театрального гуртків; книга пошани з фотографіями кращих студентів 60-х років; програми концертів, творчих звітів, фестивалів; рукописи музичних творів викладачів – самодіяльних композиторів Поділля; конспекти студентів різних років; щоденники виробничої практики; випуски стінних газет; нагороди творчих колективів; прапори навчального закладу та колекція подарованих видань.

Значну частину експозиції займають матеріали про сьогодення нашого навчального закладу: здобутки творчих колективів та студентів-учасників конкурсів, фестивалів, спортивних змагань, фотохроніка загально училищних заходів, творчі здобутки викладачів, зокрема підручники, публікації у фахових виданнях, тези виступів на конференціях, збірки сценаріїв, поезій, відеозаписи відкритих занять, виховних годин, матеріали з досвіду роботи кращих викладачів коледжу та публікації його випускників. Вдало доповнюють музейні експозиції творчі роботи студентів спеціальності «Декоративно-прикладне мистецтво», вітрина афіш концертної діяльності та виставка творчих робіт А.І. Фесенка, художника, мистецтвознавця, колишнього викладача.

Музей сприяє візуалізації освітньо-виховного процесу, адже значний обсяг наочності, який закладений в музейних колекціях, поліпшує сприйняття інформації. Музейні експонати, історичні документи є однією із форм музейної комунікації та сприяють наближенню студентів до історичних подій, «оживляють» історію, допомагають пов'язати минуле і сучасність навчального закладу [1].

Систематичному комплектуванню, відповідно до тематики експозицій та поповнення їх матеріалами, сприяє плідна діяльність навчальних груп, які займаються збором інформації, створенням портфоліо та електронних версій про ветеранів. Музей підтримує тісний зв'язок із радою ветеранів, спільно з якою створено літопис «Ваш спогад в біографію коледжу», організуються зустрічі з ветеранами «Ми вас пам'ятаємо», започатковано проведення годин історичної пам'яті та діалогів поколінь.

Сьогодні музей – центр проведення цікавих заходів просвітницької та пошукової роботи. Започатковано випуск інформаційного бюлетеню «Коледж на сторінках преси», створюються відео репортажі за експозиціями музею, організуються виставки ретро фотоматеріалів «У цих світлинах – історія коледжу: його святкові та буденні миті», екскурсії для першокурсників «Історія коледжу – історія розвитку культури Хмельниччини», тематичні екскурсії-зустрічі «Творчі вершини студентів», «Професійні портрети випускників», «Визнання

і нагороди». Стало доброю традицією проведення зустрічей з випускниками, студентами-переможцями конкурсів, фестивалів, спортивних змагань [4].

Створення музею розширило можливості організації навчального процесу, адже на його базі систематично проводяться заняття з дисциплін «Музейна справа», «Бібліотечне краєзнавство» та навчальна практика майбутніх фахівців-документознавців. І як результат – викладачами та студентами спеціальності «Бібліотечна справа» підготовлені: довідково-бібліографічне видання «Кам'янець-Подільський коледж культури і мистецтв: історія і сучасність», в якому представлені матеріали з фонду музею; книга спогадів ветеранів «Ми повертаємось у ті роки»; буклет «Кам'янець-Подільському коледжу культури і мистецтв – 80»; історична довідка на web-сайті коледжу [6].

Музейні експозиції, екскурсії, лекції, зустрічі, заняття є добре запробованими методами національно-патріотичного виховання студентської молоді та невичерпним джерелом формування особистості. Музей єднає студентів і викладачів незрадливою любов'ю до рідного коледжу.

У планах на майбутнє – поповнення музею новими експонатами, завершення пошуку документальних джерел з історії навчального закладу, творча співпраця з випускниками різних років, активізація роботи групи екскурсодів з числа студентів, створення електронного архіву документів, організація віртуальних екскурсій, а згодом – віртуального музею.

Список використаних джерел:

1. Медяник Г.В. Роль музейної педагогіки у виховному процесі : метод. рек. семінару-наради заступників директорів з виховної роботи вищих навчальних закладів культури і мистецтв І–ІІ р.а. / Г.В. Медяник. – Луганськ, 2008.
2. Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]: затверджено наказом МОН України від 04.09.2006, № 640 // Професійна юридична система мега-нау : сайт. – К., [2012]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0151281-97>. – Назва з екрана.
3. Про музеї і музейну справу : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – 1 серп.
4. Роль музею історії технікуму в національно-патріотичному вихованні студентської молоді // Виховна робота в технікумах, коледжах. – К., 2005. – Вип. 4. – С. 160–169.
5. Сергеева С. Училищний музей – центр формування високою патріотичної свідомості / С. Сергеева // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2007. – № 1. – С. 91–92.
6. Штахно Н. Роль краєзнавчого музею у навчально-виховному процесі / Н. Штахно // Виховна робота в технікумах, коледжах. – К., 2006. – Вип.5.
7. Якубовський В.І. Музеєзнавство : навч. посіб. практикум / В.І. Якубовський; Мін-во освіти і науки України, Кам'янець-Поділ. держ. ун-т. – Кам'янець-Поділ. : М.І. Мошак, 2006. – 272 с.: іл.

Определены важность организации музеев учебных заведений учебно-воспитательном процессе и отражены опыт работы музея истории Каменец-Подольского колледжа культуры и искусств.

Ключевые слова: музей, музейная педагогика, музейные экспонаты, музейные мероприятия.

It is outlined importance of organization of museums in educational establishments during educational and upbringing process of students. It is lighted up the experience of activity of the museum of history of Kamynets-Podilsky College of Culture and Arts.

Key words: museum, museum education science, museum exhibit, museum measures.

Отримано: 16.11.2012

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ПОПЕРЕДНИКІВ

С.О. СІРОПОЛКО. ЗАВДАННЯ НОВОЇ ШКОЛИ¹

В своїй статті я маю намір зупинитися на завданнях нової школи, головним чином – початкової школи, як першого ступня загальноосвітньої школи, яка повинна давати те саме, що в однаковій мірі важне й необхідне для всіх і кожного, як природня духовна потреба розвитку людської індивідуальності.

Психологічні спостереження з певністю констатують, що необхідно виховувати дитину ще з початку її життя, при чому виховання повинно тут розуміти, як допомогу природньому розвитку дитини.

Дошкільне виховання повинне стати суспільною інституцією та увійти в систему загальноосвітніх інституцій.

Такий погляд на дошкільне виховання вже признаний нашим громадянством, бо саме життя вимагає поставити на порядок денний питання про утворення суспільного дошкільного виховання.

Соціалізація побутового ладу, криза сімйового ладу, незвичайний зріст кількості дітей, що позоставалися без батьків, які загинули під час теперішньої світової війни – все це безпρόвочно вимагає суспільного дошкільного виховання.

Треба зазначити, що серед педагогів є й противники дошкільного виховання, як, наприклад, Елен Кей, яка держиться тієї думки, що задля розвитку індивідуалізму дуже небезпечні ті гуртовність та муштровання, що властиві суспільному дошкільному вихованню.

Щоби уникнути цих хиб, суспільне дошкільне виховання мусить бути перейняте сімйовим принципом – себто воно повинно організуватися на зразок невеличкої родини та всіляко заохочувати до сього діла матерів тих дітей, які будуть знаходитись в інституціях суспільного дошкільного виховання.

Суспільне дошкільне виховання має на меті – культивувати розвій дитини та допомагати саморозвиткови свободи, почуття й розуму дитини. Природньою обставиною для розвитку свободи є участь дитини у загальній праці та грі. Колективна гра з її правилами та колективна праця, що відповідає дитячим інтересам та пляново стає обов'язковою працею з умовою найкращого її виконання – це все посередні етапи на перетворенні вільної гри в обов'язкову працю.

Природньою обставиною для розвитку почуття може бути лише щире відношення до дитини та участь її у загальному житттю, праці й грі, позаяк це все допомагає розвиткови в самій дитині почуття прихильности й суспільности.

Для розвитку розуму необхідно давати дитині змогу – більше думати, спостерігати та експериментувати над повсякденними явищами. Щоб знання було зрозумілим для дитини, необхідно єднати знання з працею. Таке сполучення практики з теорією примусить дитину поважно відноситись до спостережень та навчить її постійно перевірювати свої висновки пристосуванням їх до життя.

Другим принципом суспільного дошкільного виховання стає єднання дитини з природою та зі своїм народом, мовою дитини повинна стати рідна мова,

¹ Передрук з кн.: Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): хрестоматія / [упоряд.: Л.Л. Березівська та ін.]. – К. : Наук. світ, 2003. – С. 156-163.

бо засвоюючи її, дитина засвоює й рідну психологію й народну творчість і народній світогляд. Суспільне дошкільне виховання повинно стояти в зв'язку зі слідуючим ступнем в системі загальної освіти – з новою початковою школою.

Щоби розв'язати питання про те, якою повинна стати нова народня школа, необхідно перш за все визначити, чого саме домагається від школи сучасне громадянство, бо школа, як соціальне явище, мусить відповідати сучасному соціальному устрою.

Для сучасного життя необхідні самодіяльні, настирливі в досягненню своєї мети, шануючі працю, розумово та морально розвинені працівники, як безпосередні учасники родинного, громадського та державного життя.

Підготовка до такого життя – самостійного та трудового, розумного та морального, особистого та громадського й становить основне завдання сучасної школи. Школу потрібно розуміти, як самодіяльну трудову дитячу громаду, як знамено майбутнього ідеального суспільного устрою.

Сучасна школа, певно, далека від сього ідеалу. Вона намагається лише дати своїм ученикам певні догматичні правди – дошкільна праця складається переважно із студіювання відокремлених предметів.

Сучасна школа страждає в значній мірі відірваністю шкільного матеріалу від життя, що оточує ученика, від його вражінь, спостережень і знання, які він виніс із безпосередньої знайомости з людським життям та з природою.

Ті відомости, які тепер одержує ученик в школі, майже зовсім не ґрунтуються на безпосереднім знакомстві дітей з самими предметами. Навчання має таким чином майже виключно вербальний характер, і через те не тільки непродукційно вигранується час на засвоєння відомостей, але діти при звичаються промовляти слова, не вкладаючи в них реального змісту, давати означення, які вони самостійно не розмірковували.

Щоб навчання було дійсно виховуючим і формуючим волю та розум дітей, необхідно сполучити шкільний матеріал з особистими вражіннями дітей, звязати його з певною місцевістю, зі студіюванням тієї місцевості в різних відношеннях.

В сучасній школі занадто мало говориться з людиною про людину.

Дійсність, що оточує дитя, повинна студіюватись ним, перш за все, як оточуюче його людське життя, а природа пізнається не як щось самоістнующе, але як те, серед чого людині доводиться жити.

Ідеальна школа – школа праці, але під працею, звичайно, розуміють ручну працю, школу перевертають в майстерню, а дитину – в кандидата на підмайстра.

Школу праці треба розуміти як школу, збудовану на трудовому принципі. Організований догляд за шкільним садом – перші лекції по ботаніці, а за шкільними тваринами – собакою, кіткою та птицями – перші лекції по зоології, збирання каміння для шкільного музею – се є лекції по мінералогії, а праця по урядженню школи – се лекції по мальованню та ліпці. Шкільні екскурсії повинні стати одним із головних методів навчання таких предметів, як географія, історія та природознавство. Для обзнайомлення з працею в різних виглядах її в природі стають ручна праця, відвідини майстерень і фабрик, збирання домашніх і фабричних виробів.

Екскурсії повинні підняти дитину з того ступня розвитку, коли ідея про всю нашу державу обмежується околицею власного села чи волости.

Таким чином ручна праця в школі повинна бути не окремим шкільним предметом, а лише природним елементом трудового життя дитини.

Сучасна школа ігнорує естетику і серце дитини, мало знаходить собі в школі духового корму.

Нова школа повинна дати простір естетичним переживанням дитини.

Кляса нової школи уряджена, брудні стіни заповнені малюнками, полицями з різьбою; навесні й восени в клясі квітки та зелень, та й зимою кляса по змозі прикрашується ялиновими гильками та барвінком.

В новій школі знайде собі місце й почуття побожності. Необхідно виховати в дитині побожне відношення до праці, правди та людей.

Звичайно, і в новій школі повинні бути дитячі усміхи, дитячий сміх та добросердий гумор учителя, але це все не самоціль, а лише зовнішні вияви бадьорости духа. Але в глибині душі дитина повинна завжди з почуттям побожності підходити до своєї праці й поважно відноситися до неї. Великі педагоги Фребель і Л. Толстой цілком правдиво зв'язували з ручною працею релігійний настрій.

Школа буде розвивати в дитині уміння знаходити красу в тому життю, яке щоденно оточує її. І наприклад, для мійської дитини краса згасає і в огниках ліхтарів, в хурманській шкапі, що плентається по мокрому снігу. Там же вона буде шукати і лицарство. Хіба нема лицарів поруч з нами? Не лицарка твоя мати, голодна і хора, яка останній шматок хліба віддає дітям і працює, поки не звалиться з ніг? Не лицар батько з його працею в друкарні, який протягом багатьох годин дихає олов'яною пилюкою?

Таким чином реальна та наочна є основа навчання, але не кінець його навіть і в початковій школі.

Виходячи від наочного, ми й в початковій школі повинні доцільно доводити ученика – по мірі його сил і розуміння – до абстрактного, як до поліпшення його мови, так й до розвитку його думання.

Через те школа повинна вправляти ученика в засвоєнню приступного йому звання та вражіння за посередництвом книжки, повинна прищепити йому віру й пошану до книжки.

Тим-то дуже важним завданням початкової школи стає вироблення в учениках ями і навички до розумного самостійного читання. Розв'язання сього завдання більш усього залежить від існування при школі бібліотеки для учеників і доцільного комплектовання книжок.

Школа повинна привчити ученика докладно й зі розумінням читати кожну приступну для нього книжку.

Незвичайно багатий матеріал дає школі красне письменство у вибраних творах наших зразкових письменників, життєписи, нариси і малюнки з історії та географії рідного краю.

Художнє письменство дає ученикови образи і малюнки, уяви і розуміння з приводу щоденних взаємовідносин людей, пробуджує, поширює й ушляхотнює уяву і почуття, виховує признання того, що в сих взаємовідносинах є гарного і негожного, морального і непуцячого, закидає в душу його ідеальні порівняння.

Таким чином програма першого ступня освіти – один, а також і предмет один – людина серед людей і природи, гуманне і розумне відношення до природи і людського життя.

Але сей єдиний предмет поділяється на окремі галузі, котрі об'єднуються одною ідеєю, що лежить в основі нової школи.

Тепер, з повною передачею шкільного діла в розпорядження місцевих самоврядувань і учительських колегій, встає чергова і негайна робота над утворенням спільними силами програми нової школи, але вироблена таким шляхом програма не повинна бути обов'язковою для вчителя, лише має вона дати загальні та еластичні нариси задля найкращого використання їх в живій школі з живими дітьми живим вчителем.

Обсяг і упорядкування шкільного матеріалу в дійсному життєвому повинен зазначити сам учитель в залежності від кількості часу, яким розпоряджає школа, від складу учеників і цих чи інших місцевих умов, від індивідуальних прикмет самого учителя.

Перш за все встає питання про те, які повинні бути взаємні відносини між школою та релігією.

З погляду педагогічних вимог відлучення школи від церкви вважається за необхідний наслідок обов'язкового навчання в школі. Інше становище не в'яжеться з свободою і достоїнністю, які природні всяким релігійним і філософським переконанням батьків, а в майбутньому і дітей, а також і вчителів, бо й вони мають також право, як і всі громадяне, вибрати свій фах незалежно від свого світогляду чи своїх релігійних переконань.

Народня школа, відкрита для всіх, не може залежати від якого-небудь одного релігійного погляду, не може бути релігійною або нерелігійною, себто вона повинна бути світською – нейтральною школою.

Але виїмок з курсу громадської школи, якого б то не було догматичного релігійного навчання, ще не означає, що вільна від релігії школа не повинна зовсім торкатися релігійних питань. Наука обіймає всі галузі світового і людського життя; обіймає вона також і питання релігії, як одного з поважних явищ спільного життя.

Навчання догматів релігії повинно провадитися поза громадською школою і незалежно від неї. Се діло конфесійних інституцій і батьків – так розв'язують питання про взаємовідносини між школою і релігією в тих краях, де школа вільна від релігії (наприклад у Франції).

З другого боку, виїмок з курсу громадської школи навчання релігії не означає, що школа не буде мати змоги давати дітям морального виховання. Зміст статей і віршів, які становлять матеріал до читання у школі, бесіда вчителя з дітьми на лекціях і в перервах, розумна шкільна дисципліна, взірцеве відношення вчителя до дітей, людей взагалі, живої тварини і природи, зміцнить в душі дитини на ціле його життя основи загальнолюдської моралі.

Нехай ученики по скінченню школи розійдуться між собою у своїх догматичних поглядах, але на практиці – в житті – вони будуть одностайні в розумінні мети життя, в почутті обридження до підлого та нікчемного, в чутливій оцінці правил обов'язку, в досягненню морального удосконалення.

Треба зазначити, що се питання стало на черзі й в Надніпрянській Україні в зв'язку з оголошенням закону про свободу сумління. Міністерство народної освіти зробило перший крок в напрямку відокремлення школи від релігії. А саме воно визнало навчання релігії обов'язковим предметом для учеників і лише обов'язковим для школи. Кожний батько має право увільнити свою дитину віднавчання релігії в школі. Таке ж право прислугує й самому ученикові, коли він досягне 14 років.

Другим теж поважним питанням стає шкільно-національне питання, яке надзвичайно ускладнене різними побічними умовами. Необхідно розглянути се питання виключно з боку забезпечення основних прав громадян і вимог педагогіки, незалежно від поглядів, інтересів політики.

Основний педагогічний принцип – школа на рідній мові учеників – вимагає, аби для кожної національності була забезпечена своя школа шляхом відкриття громадської школи, чи шляхом віддання національній меншості відповідної частини державних і громадських коштів на задоволення її потреб в освіті.

Що торкається питання про державну мову, то при розв'язанні його необхідно різко розрізняти дві сторони цього питання – культурну і політичну.

Кожному ясно велике значіння, яке має знання якої-небудь одної мови всіма народностями, що живуть в державі і зв'язані тому безлічу спільних економічних, політичних та культурних інтересів.

Ясно також, що найбільш природною загальнодержавною мовою стає та, якою говорить переважаюча своєю кількістю народність.

Держава повинна зробити всі заходи, щоби державну мову мали змогу вивчитись всі ті меншості, які живуть в державі. Таким чином виникає необхідність навчання державної мови в школах кожної національності, що перебуває в державі.

Але з признанням необхідності навчання в школі державної мови не зв'язується те, що се навчання повинно провадитись обов'язково для всіх учеників. Саме життя розв'яже найкраще се питання, і через те, на мою думку, нема ніякої рації уживати яких-небудь примусових заходів, аби ввести в школу державну мову. Досвід вільної і вільнолюбної Америки свідчить про те, що державна мова, яка там не користується ніякою охороною з боку державної влади, дійсно панує по всій території, тому що громадяне цієї держави звичайно потребують загальної для всіх мови.

Згідно з сим поглядом з'їзд представників земств і міст, який відбувся в Києві в грудні 1917 р., прийняв таку постанову: «Українська мова вводиться в школах національних меншостей, починаючи з вищої початкової школи, як обов'язкова для школи, але не обов'язкова для учеників».

Перше місце в програмі початкової школи повинна зайняти рідна мова, бо вона має з природи річи більше виховуючої сили, ніж які інші предмети. З огляду на те, що зміст художніх творів складається в образи, які найчастіше малюють життя людини, особисте, родинне і громадське, то на лекціях рідної мови школа ставить перед учениками силу питань людського життя і творить основу для розвитку релігійно-морального, естетичного та національного почуття.

Що торкається методів при навчанні рідної мови, то з першого року треба звернути особливу увагу на розвиток уміння висловлюватись, для чого необхідно дати дітям можливість говорити на близькі їм дитячі теми, використовуючи при цьому пісеньки, приказки й казочки з національної словесності. Для пісенок і казочок можна добирати рухливі ігри.

Для читання й письма, в правдивому розумінні сих слів, потрібно живо уявляти собі всі речі й події, про які надруковано чи написано, а для цього потрібна як найширша наочність розмов з дітьми, вимальовування і навіть виліплювання та моделювання всіх придатних для цього явищ і сцен.

З третього року з загального змісту лекцій рідної мови відділяються окремі предмети, як історія, географія та природознавство, які провадяться без підручників, все на спробах, спостереженнях, самостійних працях учеників і на екскурсіях.

Учитель повинен розвинути в дітях не тільки любов до рідної нації, але й розумову свідомість вартости своєї нації. Необхідно також зацікавити дітей художніми скарбами рідного краю – вишивками, мережками, старовинним убранням, посудом і т.и.

Тут необхідно торкнутися питання, чи можна сполучити школу з політикою. Звичайно в школі не повинно бути ніякої політики, ні урядової, ні протилежної. В школі повинна бути лише наука та мистецтво, принципи й інтереси яких повинні визначати увесь устрій школи – від головних підвалів і до найдрібніших подробиць. Але се не свідчить, що школу можливо відокремити від політики, як науки, котра студіює людину в її історії та сучасному станови-

щі. Певна річ, розуміється, що в школі не повинно бути штучного однобічного впливу на самоозначення учеників.

Що торкається арифметики, то вона має своєю метою дати дітям уміння розв'язувати ті задачі, з якими вони після школи здибаються в житті, дати їм змогу без труднощів приступити до систематичного курсу арифметики в старших концентрах. Зміст задач повинен відповідати особливостям місцевості, де знаходиться школа, і через те необхідно вводити задачі, що торкаються сільського господарства, кооперації, торгівлі, промисловості. Крім того арифметика в початковій школі мусить бути органічно зв'язана з природознавством і географією, і тому, разом з тим, як діти познакомляться в доступному для них обсягу з сими предметами, треба давати матеріал для обчислення з цих галузів.

Отже школа повинна бути зв'язана з життям, з самодіяльністю учеників.

Нова школа повинна своїм устроєм виховати з ученика умілого громадського працівника. До сього необхідно ввести в школу шкільне самоврядування. Нехай школа стане дитячим товариством, дитячою кооперацією, дитячою комуною. Таке завдання можна здійснити через утворення товариства для упорядкування класи, в якому кожний з учеників взяв би на себе яку-небудь функцію, а ще краще, яка-небудь функція доручалася б декільком ученикам, бо слід виховувати в дітях признання колективної відповідальності замість пануючих в сучасній школі індивідуалізму та жадоби відрізнитись одному від другого. Далі ученик втягується в загальну роботу всієї школи – організація шкільної скарбниці, організація ріжної допомоги товаришам і т. и. Роль учителя зведеться лише до посереднього керування тими інституціями, які складуться з учеників в школі, до підтримання їх і допомоги їм своїм досвідом та знанням.

Порівнюючи з сучасною школою, нова школа відзначається не тільки своєю програмою, але й зовнішнім виглядом.

Школа – це є кращий будинок на селі в національному стилі – при школі є город, сад і поле, може майстерня тощо.

Але це все не свідчить, що початкова школа ставить своїм завданням давати ученикам професійні знання. Початкова школа лишається загальноосвітньою школою, але вона не цурається практичних завдань, а навпаки, при кожній нагоді дає вказівки про перемогу чи успіх людської праці та знання, про пристосування знання до життя, до практики.

Нова початкова школа не може бути самоістноючою в загальній системі народної освіти.

Рівне право громадян на освіту вимагає також необхідність об'єднання загальноосвітніх шкіл в спільну шкільну систему, себто признання принципу єдиної школи.

Безперечно, тут рівняння повинно йти в напрямі народної школи. І це не тільки тому, що методи і заходи навчання в початковій школі розроблені далеко краще, не тільки тому, що учитель початкової школи ніколи не був тільки урядовцем, що провадить шкільну працю, задаючи ученикам «звідси і досі» й перевіряючи знання учеників, але й тому, що сього вимагає принцип демократизації школи.

Нова школа не можлива при системі бюрократичного управління школою, як це було до сього часу.

Тепер управління школою належить місцевим самоврядуванням, які повинні спільно з учительством організувати школу на нових підвалинах.

Велику помилку робить учительство, коли воно домагається права своїми власними силами устанавляти устрій школи.

Народня школа – це є діло народу. Ніхто, ні вчений, ні педагог не може заробити прав народніх. Ми вже цілими століттями бачили, як кепсько організує народню освіту вища освічена верства. Ми вже на собі спробували російську школу професорів Шварца та Кассо, але з другого боку ми знаємо, що буває кожного разу, як простий неосвічений нарід одержує владу над школою: так у Франції революція 1848 року дала загальне виборче право й проєкт про загальне обовязкове навчання, а після конституції 1875 р. міцно будується сучасна безплатна французька початкова школа.

Так саме, як в медичній справі організація лікарень утворюється земством чи містом, а лікарі тільки лічать, так і в шкільній справі організація повинна провадитися народом. Розуміється, голос учительства, як фаховців шкільного діла, мусить бути взятий під увагу, але не як рішающий, а тільки дорядчий. Безперечно, голос учительства повинен звучати при утворенню нової школи, і сей голос – дуже поважний голос, але є ще один – поважніший – се голос того, кому служить школа, се голос тих, чії діти тепер чи в майбутньому вчать в школі, се голос усього народу.

На сьому принципі активної участі населення в керуванню справами суспільного життя, будується у нас тепер увесь устрій сучасного життя.

Але хто-небудь запитає, чи варто притягати неосвічене населення до культурного діла? На се можна дати таку відповідь: сей принцип має в собі таку культувуючу силу, що він зміцнює кожне діло, яке перейнято ним.

На сей шлях управління школою стало вже Міністерство Народньої Освіти на Україні, яке цілком передало початкову і вищу початкову школу до заряду місцевих самоврядувань. Для заряду семи школами в кожному повіті і місті повинні бути шкільні ради, в склад яких мусять увійти поруч з представниками від самоврядувань також і представники від зорганізованого вчителства.

В новій школі близько до шкільного діла повинна стати і родина, яка до сього часу зовсім не мала ніякого впливу на напрям шкільної справи.

Від часу революції 1905-6 рр. проголошена в Росії необхідність найтіснішого зв'язку школи з родиною, і задля сього засновано при середніх школах так звані батьківські комітети. Тепер такі комітети почали складатися і при початкових школах. Батьківські комітети мають право обговорювати на своїх засіданнях не лише питання, які торкаються матеріального становища школи, але й питання, які торкаються навчання та виховання дітей. Крім того батьківські комітети мають своїх представників в педагогічній раді школи, а спілка батьківських комітетів – в шкільних радах при самоврядуваннях.

Нова школа повинна бути автономною, себто педагогічна Рада повинна мати право внутрішнього самоврядування. Педагогічна рада, перш усього, повинна мати право обірати кандидатів на вільні учительські посади й на посаду завідуючого школою.

Доводиться чути поважні закиди проти виборчого принципу. Так, кажуть що всякі вибори зв'язуються з боротьбою за приватні інтереси, а всяка боротьба вносить розклад в товариство, об'єднане загальними професійними інтересами; друге, відсутність суспільних традицій в товаристві вчителів висуває під час передвиборчої агітації такі заходи, які не відповідають інтересам самого діла; і, нарешті, виборчий принцип не дає учителеві певности в тому, що його становище міцне.

Дійсно, кожне явище може мати свій відворотний бік, через те і виборчий принцип має свої негативні сторони, але сей принцип має такі позитивні сторони, що він в сучаснім моменті застосовується у всіх явищах суспільного життя.

Виборчий принцип в пристосуванні до школи дає змогу педагогічній раді скласти корпорацію вчителів, яка може бути перейнята одним напрямом в проведенні навчання та виховання дітей.

Виборчий принцип є наслідок автономії школи – теж другого принципу, який з часів революції став здобутком учительства.

Автономія школи, певно, неможлива при системі бюрократичного устрою школи, коли учитель був опутаний адміністративним доглядом. Але автономія школи не визначає, що школа та учитель вільні від контролю і на зміну старих форм адміністративно-поліцейського нагляду тепер висувається громадський догляд за школою та учителем. Се перш усього професійно-товариська контроля, яка може провадитись виконуючим органом учительських спілок; друге, громадсько-колективна контроля, яка в кожній окремій школі може провадитись педагогічною радою та батьківським комітетом, а взагалі – шкільною радою, де зорганізоване учительство повинно мати своїх представників; третє, персональна контроля, яка може провадитись експертами чи інструкторами по народній освіті. Розмір і характер тієї контролі повинен опиратись цілком на авторитет службовців.

Виборчий принцип та автономія школи вже законом забезпечені на Надніпрянській Україні. Міністерство Народної Освіти залишило лише за собою право затверджувати директорів середніх шкіл і давати ті загальні розпорядження, які торкаються всіх середніх шкіл.

Таким чином учитель мусить стати відповідальним за свою працю перед товаришами і громадянством, але його становище повинно бути якомога більше незалежним, забезпечуючим змогу виконання ним своїх обов'язків чесно і на користь школи та її учеників.

В новій школі учитель повинен бути так забезпечений платнею, щоби він мав змогу відмовитися від побічної праці, аби цілком віддати себе школі та її інтересам.

Нова школа вимагає від учителя більшої свідомости, безупинної праці над самоосвітою і, безперечно, він піде назустріч сим вимогам, якщо він буде звільнений від необхідности сушити собі голову тим, як забезпечити себе більш тілесною поживою, ніж духовою. А найголовніше, учитель повинен якомога більше жити живим життям.

В новій школі він не буде культурним самотником, бо школа піде в родину, а родина – в школу, і учитель через те стане рідним і для батьків учеників.

І учитель повинен змагати до єднання з населенням не тільки тому, щоб шкільна праця його мала найбільший успіх, щоб з'єднати школу з життям, але й тому, що сього вимагає його власне щастя. Через те народний вчитель повинен стати дійсним вчителем народу, не повинен обмежувати себе лише працею в школі, але мусить стати працівником і на полі позашкільної освіти.

Нова школа буде стояти поруч з позашкільними інституціями – бібліотекою, екскурсіями і т. и.

Я певний того, що дехто поставить мені запитання про те, чи можна сподіватися на здійснення ідеалів нової школи, якщо не завтра, то в близькому майбутньому.

На се дозволю відповісти, що школа є суспільне явище і що вона відповідає кожний раз сучасному суспільному устроєві. Тепер, коли перестроюється все життя, коли пригнічений край стає самостійною республікою, коли в громадському житті панують принципи демократизму і соціалізму, – школа не може зоставатися такою, якою вона була до сього часу.

І ті нові принципи, що я тут виложив, в значній мірі не є вони тепер новими, бо урядово визнані Міністерством Народної Освіти на Україні – а саме програма початкової школи як раз ґрунтується на підставі нових принципів, визнані і введені в життя автономії школи, виборче право при комплектуванні учителів, передача шкільного заряду місцевим самоврядуванням, утворення батьківських комітетів і т. и.

Але дійсно, що багато треба покласти праці на те, аби нова школа заступила сучасну школу, яка не відповідає сучасному життю, тимчасом, як – нагадаю слова Піроґова – «школа й життя – одно нерозривне ціле».

І перш за все, нова школа потребує великих коштів від держави і громадянства. Але се не повинно перешкоджати розвитку народної освіти, бо правдива свобода не дається погодити з народною темрявою.

Тільки культурний народ – здатний утримати і зміцнити здобуті свободи.

УДК 37.014.3:929-051С.Сірополко(477)''1919''(09)(045)

Ю. В. Телячий,

м. Хмельницький

«ЗАВДАННЯ НОВОЇ ШКОЛИ» СТЕПАНА СІРОПОЛКА: СПРОБА СУБ'ЄКТИВНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Складовою державного будівництва в Україні революційної доби (1917–1920 рр.) були культурно-освітні перетворення. Орієнтири освітніх реформ проголосили делегати двох всеукраїнських педагогічних з'їздів, які відбулися в м. Києві 1917 року. Їх реалізація відбувалася поетапно впродовж усього періоду Української революції. Шкільна реформа, схвалена Центральною радою та Генеральним секретаріатом, розпочалася з початкової школи і поширилася на всі складові системи освіти. Її координацію забезпечувало ГСО, а згодом Міністерство народної освіти УНР. Курс на реформу підтримали передові кола громадянства – інтелігенція, прогресивне вчителство, селянство. Разом з тим, розбудова національного шкільництва наштовхнулася на опір російськомовної частини населення. На розвиток освіти впливали суспільно-політичні, військові, соціально-економічні чинники.

Характерна ознака освітньої моделі України – будівництво нової єдиної школи, згідно перспективного плану, проголошеного 1917 року й поетапно реалізованого впродовж функціонування Центральної Ради, гетьманату Павла Скоропадського, Директорії УНР¹. Робота з розробки навчальних програм українською мовою для кожного ступеня єдиної школи (початкової та середньої ланок) була доручена спеціальним предметним комісіям МНО під керівництвом товариша міністра народної освіти П.І. Холодного².

1917 року з поверненням в Україну активну діяльність на ниві національної освіти розгорнув Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) – український педагог та бібліотекознавець, учений, громадський діяч. Упродовж 1917–1920 рр. він займав посади радника з питань освіти при Генеральному секретаріаті освіти, члена ради міністра народної освіти, товариша міністра народної освіти³. Разом із Петром Холодним Степан Сірополко долучився до розробки законодавчої бази з питань шкільного управління та, особливо активно, до підготовки «Проекту Єдиної школи на Україні» – головного документа, який визначав харак-

тер і основні напрями реформування української загальноосвітньої школи. Першу книгу «Проекту...» вдалося надрукувати наприкінці 1919 року в м. Кам'янець-Подільському⁴. Робота Степана Сірополка по підготовці «Проекту...» тривала з 1917 р. до осені 1919 р., про що зазначав і сам П. Холодний⁵. С. Сірополко займався бібліотечною, просвітницькою діяльністю, свою роботу сконцентрував на проблемах організації національної дошкільної, шкільної освіти.

За твердженням Т.І. Ківшар – одного з провідних дослідників життя й діяльності Степана Сірополка – у січні 1919 р. в зв'язку з другою більшовицькою збройною агресією, він залишив м. Київ та переїхав до м. Станіслава, де впродовж лютого-травня працював на посаді референта з народної освіти при Державному секретаріаті освіти і віросповідань ЗУНР. Він був добре обізнаний із загальними питаннями державного будівництва всфері освіти, інформацією про стан шкільництва на місцях, мав практичний досвід роботи в апараті Міносвіти, володів теоретичним матеріалом з педагогіки, психології. Тому, виходячи із суспільних потреб, підготував до друку та опублікував на шпальтах Станіславського часопису «Республіка» розлогу статтю з питань реформування системи початкої освіти під назвою «Завдання нової школи»⁶.

У червні 1919 р. С. Сірополко переїхав до м. Кам'янець-Подільського⁷. Рішенням РНМ УНР з 1 липня 1919 р. його призначили членом Ради міністра народної освіти⁸. На жаль, відсутні конкретні підтвердження детального місцезнаходження та зайнятості Степана Онисимовича впродовж 1919 р. Вектор його біографії змінюється восени 1919 р. в зв'язку з призначенням на посаду бібліотекаря (завідувача бібліотеки) Кам'янець-Подільського державного українського університету, яку обіймав до 10 травня 1920 р., часу чергового повернення до роботи в апараті МНО⁹.

Ймовірно наприкінці 1919 р. в м. Нова Ушиця в приватній друкарні І. Полячка на замовлення видавничого відділу Подільської губернської народної управи побачила світ брошура С.О. Сірополка «Завдання нової школи» (передрук з газети «Республіка») ¹⁰.

У невеликому вступі він визначив завдання початкової школи як першого ступеня єдиної школи. Текст розпочинався словами: «В своїй статті я маю намір зупинитися на завданнях нової школи, головним чином, початкової школи, як першого ступеня загально-освітньої школи». Суспільство потребувало інформації про мету, завдання, зміст і хід шкільної реформи. Актуальними й потрібними для широких верств населення, особливо селянства, були публікації в періодичній пресі та невеликі за обсягом видання популярного характеру. Враховуючи оригінальність авторської позиції, цінність роботи Степана Сірополка як важливого джерела історії національного шкільництва революційної доби (1917–1920), а також той факт, що її зміст не був предметом спеціального наукового вивчення, вбачаємо доцільним зробити спробу такого аналізу.

С. Сірополко констатував значимість виховної функції суспільства, необхідність включення дошкільного виховання в структуру загальної освіти разом з початковою, середньою школою. На його думку, підвищена увага дошкільно з боку держави і суспільства спричинена наявністю значної кількості дітей, позбавлених внаслідок світової війни та революції батьківської опіки. Автор вказав на факт наявності позиції противників масового характеру дошкільної освіти, які виступали за перевагу індивідуального підходу в навчанні. Враховуючи традиції національної родинної педагогіки, С. Сірополко пропонував ширше залучати матерів до роботи в установах дошкільного вихован-

ня. Він вважав за доцільне з раннього дитинства залучати дітей до колективної праці через ігровий принцип. Поєднання праці та знання (практики і теорії), на його переконання, мало сприяти активному розумовому розвитку школярів, «примусити дитину поважно відноситись до спостережень та навчити її постійно перевірювати свої висновки пристосуванням їх до життя»¹¹.

Одним з важливих принципів суспільного дошкільного виховання є єднання дитини зі своїм народом, з природою. Особливу увагу С. Сірополко відводив рідній мові, оскільки, «засвоюючи її, дитина засвоює й рідну психологію й народну творчість і народний світогляд». Він тісно пов'язував систему дошкільної освіти з першим ступенем єдиної школи. З метою визначення завершеного вигляду нової моделі шкільництва, автор статті вказував на кінцевий результат діяльності, особливо, на соціальний чинник, «бо школа, як соціальне явище, мусить відповідати сучасному соціальному устрою». Важлива функція відводилася кадровому забезпеченню, новим національно – свідомим педагогам, здатним успішно вирішувати завдання шкільної реформи.

Важливе завдання школи С. Сірополко вбачав у підготовці учнів до життя, до «самостійного та трудового, розумного та морального, особистого та громадського». Вагомого значення в умовах реформи надавав він принципу колективізму, традиціям громади. Що особливо прикметно, Степан Онісимович Сірополко усвідомлював реальність ситуації, не ідеалізуючи як наявну, так і перспективну моделі початкової, загальноосвітньої школи. Реальні перешкоди, що утруднювали реалізацію освітніх перетворень, – це відірваність програмного шкільного матеріалу від сучасності.

Провідну роль Степан Сірополко відводив трудовому принципу «Ідеальна школа – школа праці». Під працею він розумів ручну працю учнів, пропонував перетворити школу в «майстерню», а дітей – у «кандидатів на підмайстрів». Такий підхід співпадав з поглядами радянських теоретиків реформи шкільної освіти й одержав практичну реалізацію в форматі освітньої системи Г. Гринька під назвою «Єдина трудова школа» на початку 1920-х рр. в УСРР. «Школу праці, – писав С. Сірополко, – треба розуміти як школу, збудовану на трудовому принципі. Організований догляд за шкільним садом – перші лекції по ботаніці, а [і. – Ю.Т.] за шкільними тваринами – собакою, кіткою та птицями – перші лекції по зоології, збирання каміння для шкільного музею – се є лекції по мінералогії, а праця по упорядженню школи – се лекції по малюванню та ліпці.»

У системі шкільного реформування С.О. Сірополко чільне місце відводив краснавству – складовій патріотичного виховання, предметного курсу «Історія України». Важлива форма виховання любові до рідного краю, ознайомлення дітей з його історичною минувиною, географією, економікою, культурою – «це екскурсії», які «повинні стати одним з головних методів навчання таких предметів, як географія, історія та природознавство». Нового підходу вимагала естетика, адже попередня система освіти її ігнорувала рівно ж як і «серце дитини». Реалізація принципів успішності навчально-виховного процесу нерозривно пов'язувалася з розвитком в учнів навичок самостійного читання, ознайомлення з художньою літературою.

Результатом освітніх реформ С.О. Сірополко бачив відокремлення школи від церкви, що підтверджувалося Законом УНР про свободу віросповідання («... навчання релігії є необов'язковим предметом для учеників і обов'язковим для школи»). Така політика МНО вносила революційні зміни в зміст освіти й вимагала підтримки громадських органів.

Не обминув Степан Сірополко й питання державної мови, статусу мов національних меншин. Він вказував на толерантність урядових підходів до

національної політики в УНР. Наголошував, що в революційних умовах слід розрізняти дві сторони цього питання: культурну та політичну. Незаперечним був, на його думку, статус української мови як мови державної, оскільки саме нею «говорить переважача своєю кількістю народність». Державні інституції мали забезпечити планомірність вивчення української мови в школах усіх інших національностей, при тому, що «се навчання повинно проводитись обов'язково для всіх учеників. Саме життя розв'яже найкраще се питання, і через те... нема ніякої рації ввести в школу державну мову». Однозначно пріоритетною характеризувалася позиція української мови в змісті підготовки школярів: «Перше місце в програмі початкової школи повинна зайняти рідна мова, бо вона має з природи річи більше виховуючої сили, ніж які інші предмети».

Принциповою особливістю нової національної школи мала стати цілковита її деідеологізація, у ній «не повинно бути ніякої політики, ні урядової, ні протилежної».

Функціонування системи шкільної освіти базувалося на принципах моделі єдиної школи, фундамент якої був закладений влітку 1917 р. Особливістю загальноосвітньої школи стали засади автономії навчальних закладів (в першу чергу – середніх шкіл, що належали до другого ступеня єдиної школи), залучення до керівництва школою широкого громадянства, органів місцевого самоврядування, батьків. Важлива роль відводилася інституту комісарів освіти (губернських, повітових). На чільне місце висувалася діяльність педагогічних рад, організація їх роботи на виборних демократичних засадах. У цих умовах зростала роль Всеукраїнської учительської спілки, відновленої після заборони царизмом.

Державна політика УНР певною мірою сприяла піднесенню соціального статусу педагогів, у першу чергу вчителів початкової та середньої ланки. Степан Сірополко визнавав потребу поліпшення матеріально-технічної бази шкільних установ та, особливо, підвищення розміру заробітної плати педагогів, щоб вони мали змогу «відмовитися від побічної праці, аби цілком віддати себе школі та її інтересам». На жаль, реалії громадянської війни, боротьба за владу, часта зміна урядів, політичних систем (УНР – Українська держава – УСРР), іноземна інтервенція, уповільнення розвитку сільського господарства та економіки вцілому, інфляційні процеси та інше спричинили серйозні перешкоди на шляху національно-культурного розвитку України в революційну добу (1917–1920 рр.).

Ще одна характерна риса шкільної реформи – взаємозв'язок школи, учителя, родини: «В новій школі він (учитель. – Ю.Т.) не буде культурним самітником, бо школа піде в родину, а родина – в школу, і учитель через те стане рідним і для батьків учеників.» Разом із тим, прагнення до високої якості надання освітніх послуг вимагали від педагогічних працівників впровадження в навчальний процес передових освітніх технологій, (що робити в умовах революційних катаклізмів було вкрай важко), «безупинної праці над самоосвітою.»

С.О. Сірополко усвідомлював складнощі проведення реформи, очікування позитивних результатів і успіхів у найближчій перспективі, оскільки в умовах революційних, супільних змін, «школа не може зоставатися такою, якою вона була до цього часу.» Він вказував на принципово нові засади та принципи освітньої політики, закликав громадськість (у першу чергу педагогів) до активної роботи на ниві боротьби з «народною темрявою». Свою працю С. Сірополко завершив словами, що «Тільки культурний народ – здатний утримати і зміцнити здобуті свободи».

«Завдання нової школи» в загальних рисах простежували не лише погляди автора, а й відображали позицію прогресивного вчителства, урядовий курс на

реформування системи загальної середньої освіти, зокрема її початкової ланки. Можна стверджувати, що автор не дотримувався чіткої структури викладу матеріалу. Підхід Степана Сірополька в форматі «довільного» викладу сьогодні може викликати деяку полеміку крізь призму історико-педагогічного аналізу.

Історико-педагогічна бібліографія черговий раз зафіксувала працю «Завдання нової школи» на сторінках «Учительського календаря...» в м. Коломії в 1921 р.¹² Далі був еміграційний період життя й праці Степана Сірополька. Упродовж 70-ти років радянської історії під офіційною заборобою перебували його ім'я та багата культурно-педагогічна спадщина. Лише 2003 р. «Завдання нової школи» побачили світ у хрестоматійному виданні з історії національного шкільництва¹³.

Сучасний реальний стан початкової школи в Україні, а не формально задекларовані орієнтири її прогнозованого розвитку, свідчить про слабкість реалізації підходів щодо взаємодії вчителя, школи, родини; нівелювання трудового принципу в змісті підготовки учнів; нехтування статусу української мови як державної та інших складових шкільної реформи в 1917–1920 рр., порушених Сіропольком у «Завданнях нової школи». Можна однозначно твердити, що праця С.О. Сірополька «Завдання нової школи» займає важливе місце в історіографії національного шкільництва революційної доби як одна з важливих теоретичних праць.

Примітки:

1. Даниленко В.М. Україна на шляху національної освіти (1917–1920 рр.) / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий // Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917–1920): з хроніки подій. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – С. 3–9.
2. Сірополько С. Невіджалована втрата (Пам'яті П. Холодного) // Календар-альманах «Дніпро». – Львів, 1931. – С. 86–92.
3. Кіра Р.В. Культурно – просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополька : автореф. дис. ... к.п.н. : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Р.В. Кіра. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 1.
4. Кришук Б.С. «Я не маю наміру виходити в тираж...» [С. Сірополько] // Просвіта: Всеукраїнський культурний тижневик. – 2012. – 30 серп. – 5 верес. (Ч. 35). – С. 7.
5. Холодний П. Передмова // Проект Єдиної школи на Україні : Книга перша : Основна школа. – Кам'янець-Подільський : Дністер, 1919. – С. V.
6. Сірополько С. Завдання нової школи // Республіка. – Станіславів, 1919. – 9, 10, 11 трав.
7. Степан Онисимович Сірополько (1872–1959) : бібліогр. покаж. / НБУ імені В.І. Вернадського; уклад., життєпис, хронологія життя і діяльності Т.І. Ківшар. – К., 2012. – С. 31–32.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк. 171.
9. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 352–355.
10. Тут і далі – цитування за працею С. Сірополька «Завдання нової школи».
11. Сірополько С. Завдання нової школи / Степан Сірополько; Видав. відділ поділ. губ. нар. управи. – Нова-Ушиця на Поділлі : друк. І. Полячка, 1919. – 20 с.
12. Сірополько С. Завдання нової школи // Учительський календар на звичайний 1922 рік. – Коломия, 1921. – С. 17–26.
13. Сірополько С. Завдання нової школи // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : хрестоматія / упоряд. Л.Д. Березівська; наук. ред. О.В. Сухомлинська. – К. : Наук. світ, 2003. – С.155–163.

Отримано: 24.01.2013

ХРОНІКА

В. С. Прокопчук

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

21 червня цього року на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Степан Сірополко – освітянин, науковець, бібліотекознавець». Її організаторами виступили наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Степан Онисимович Сірополко – видатний український вчений, громадський і політичний діяч, патріот. З 25 грудня 1919 р. по 11 травня 1920 р. він завідував фундаментальною бібліотекою Кам'янець-Подільського державного українського університету і зробив значний внесок у формування університетської книгозбірні.

Пленарне засідання вітальним словом відкрив ректор університету професор О.М. Завальнюк й оголосив доповідь «Степан Сірополко і освітні процеси в Україні (1917–1920)». Доповідач відзначив, що з різних чинників поширення освіти в Україні С.О. Сірополко поставив на чільне місце школу. Проте, не маючи змоги на сторінках свого дослідження висвітлити з належною повнотою навчально-дидактичний бік шкільної справи і ті педагогічні ідеї, що впливали на її розвиток, планував присвятити цій проблематиці окремі розвідки з історії педагогіки в Україні. Як зазначив О.М. Завальнюк, цікавість до цієї теми сучасних дослідників визначається актуальністю проблем, яких торкається вчений, і вирішення яких, згідно з засадами сповідуваних ним ідей, може прислужитися інтересам майбутнього.

Учасники і гості пленарного засідання заслухали доповіді доктора історичних наук, професора Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича П.П. Брицького «Степан Сірополко – видатний педагог, бібліотекознавець та історик освіти в Україні», доктора історичних наук, професора, керівника Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка Л.В. Баженова «Проблеми періодизації історії України в творчості С.О. Сірополка», кандидата історичних наук, доцента, проректора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Ю.В. Телячого «Культурно-просвітницька діяльність Петра Холодного в дослідженнях С.О. Сірополка».

У доповіді доктора історичних наук, професора, директора Наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В.С. Прокопчука «Бібліотечна діяльність С.О. Сірополка в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1919–1920 рр.)» на підставі аналізу архівних документів була висвітлена діяльність С. Сірополка на посаді керівника фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету, яку він очолював із 25 грудня 1919 р. по 11 травня 1920 р. За цей час йому вдалося вибудувати структуру управління закладом на засадах демократії, організувати діяльність Бібліотечної ради, розробити нормативну базу бібліотеки, спрямувати колектив на опанування осно-

вами бібліотечної справи та бібліографії. В університетській бібліотеці було впроваджено децимальну систему класифікації, створено алфавітний і систематичний каталоги, в умовах блокадного Кам'янця-Подільського сформовано документальний фонд, який в основному забезпечував потреби навчального процесу та науково-дослідної діяльності. Відзначив доповідач також важливе наукове та практичне значення опублікованої в цей час праці С. Сірополка «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла».

Відбулись секційні засідання, під час яких з доповідями і повідомленнями виступили кандидат історичних наук, директор Інституту науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського О.М. Василенко («Роль С. Сірополка в галузі бібліотечної статистики»), кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського О.В. Воскобойнікова-Гузєва («Вивчення наукових ідей С. Сірополка в контексті сучасних підходів до удосконалення бібліотечної справи»), кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи НТБ Національного університету «Львівська політехніка» Н.Е. Кунанець («Праця С. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства» в контексті розвитку теоретичних засад бібліотечної справи на західноукраїнських землях»).

Особливий інтерес викликав огляд виставки «Видатний просвітянин і громадський діяч С.О. Сірополко», який зробила завідувача науково-бібліографічним відділом наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Т.М. Опря. Виставка була представлена у трьох рубриках:

- 1) праці С.О. Сірополка;
- 2) праці відомих дослідників постаті видатного вченого. Особлива увага була приділена біобібліографічному покажчику Т.І. Ківшар «Степан Онисимович Сірополко», який вмістив бібліографію праць вченого, а також відомості про його життєвий і творчий шлях;
- 3) праці викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, які висвітлюють наукову діяльність С.О. Сірополка під час його праці в 1919–1920 рр. у Кам'янець-Подільському державному українському університеті.

Під час конференції був презентований бібліографічний покажчик «Просвітницький рух на Поділлі (1906–2011)», перший в серії «Хмельниччина краєзнавча». Він вмістив бібліографічну інформацію про виникнення і діяльність Подільської «Просвіти» впродовж 105 років, її внесок у культурно-освітнє життя України, гуртування й патріотичне виховання краю.

На підсумковому засіданні учасники конференції заслухали інформацію керівників секцій та виробили рекомендації:

- 1) рекомендувати вченій раді університету обрати С.О. Сірополка «Почесним членом колективу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка»;
- 2) видати друком ґрунтовне дослідження, присвячене С.О. Сірополку, його багатогранній діяльності;
- 3) видрукувати його вибрані твори;
- 4) встановити меморіальну дошку, яка засвідчувала б роль С.О. Сірополка в розбудові Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу УНР;
- 5) назвати одну з вулиць Кам'янця-Подільського іменем С.О. Сірополка;

- 6) надати імя С. Сірополка одній з кращих бібліотек України;
- 7) зніціювати дисертаційне дослідження наукової та творчої діяльності С.О. Сірополка;
- 8) залучати викладачів, магістрантів та студентів до дослідження його педагогічної спадщини;
- 9) проводити круглі столи, читання, конференції, присвячені С.О. Сірополку та його науковій спадщині.

Конференція «Степан Сірополко – освітянин, науковець, бібліотекознавець» засвідчила велику зацікавленість науковців, викладачів і бібліотечних працівників проблемами сірополкознавства, формуванням його джерельної бази та нових напрямів досліджень у контексті сучасних педагогічних і бібліологічних знань. Всеукраїнська науково-практична конференція зробила свій внесок у дослідження творчості видатного українського освітянина, науковця та бібліотекознавця і зайняла достойну нішу у всеукраїнських заходах, приурочених 140-річчю від дня народження С.О. Сірополка.

Отримано: 30.06.2012

Л. В. Резнічук

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ДНІ

Щороку ми відзначаємо чергову річницю від дня народження великого сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка. Шевченківські дні – невід’ємна традиція нашого життя, заповіт для теперішніх і майбутніх поколінь. 13 березня відбулася зустріч студентів, викладачів та бібліотекарів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з лауреатом обласної премії імені Микити Годованця Олександром Андроніковичем Відоменком, знаним в Україні шевченкознавцем і краєзнавцем, праправнучатим небожем великого Кобзаря.

Директор наукової бібліотеки доктор історичних наук, краєзнавець Віктор Степанович Прокопчук розповів про те, що Олександр Відоменко народився у рідному селі Тараса Григоровича Моринцях на Черкащині, про переїзд до м. Хмельницького, трудову діяльність. Наголосив на тому, що гість вже багато років присвятив вивченню невідомих джерел, які розкривають нові сторінки життя Шевченка.

У своєму виступі гість ознайомив аудиторію з копійкою пошуковою роботою і створенням генеалогічного дерева роду Шевченка. Олександр Андронікович повідав про маловідомі факти з життєвого і творчого шляху геніального українського поета і художника, його творчі зв’язки з Олександром Пушкіним, Миколою Гоголем, Вісаріоном Бєлінським, Львом Толстим та іншими діячами російської культури середини дев’ятого сторіччя.

З під пера дослідника вийшло ряд праць – замітка «Релігійні погляди Тараса Шевченка», збірка нарисів «Сумна та радісна Шевченкіана», книги «Оплаканий і зражений», «Тарас Шевченко і родина Енгельгардів», нарис «Звенигородське повстання» та багато інших творів.

Працівники центрального абонементу підготували виставку «Шевченко і Поділля», а студенти першого курсу факультету української філології Тетяна Богомол і Інна Базилюк продекламували вірші Кобзаря. Музичним подарунком став виступ бандуристів сестер Тетяни Грипас і Вікторії Бєлінської.

Учасники заходу вдячні за черговий приїзд та щире спілкування й бажають шевченкознавцю творчої наснаги, подальших успіхів у дослідженнях та міцного здоров'я.

Отримано: 15.03.2013

С. О. Кантлін

ПІДСУМКИ РОБОТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЗА 2012 РІК ПІДВЕДЕНО

20 лютого 2013 року наукова бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка підвела підсумки роботи за 2012 рік. Протягом року обслужено 34712 користувачів, їм видано 719012 документів, проведено 53 культурно-просвітницьких заходи, підготовлено 175 книжкових виставок, на яких експонувалося 4700 документів.

У підсумковій нараді взяли участь ректор університету, доктор історичних наук, професор С.А. Копилов, директор наукової бібліотеки, доктор історичних наук, професор В.С. Прокопчук, декан педагогічного факультету, кандидат філологічних наук П.С. Каньоса, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор Л.М. Марчук, В.М. кандидат психологічних наук, професор кафедри психології освіти, праці і управління Федорчук, завідувачі підрозділами наукової бібліотеки, а також голова профкому студентів і спірантів університету М.В. Моштак.

Учасники засідання заслухали інформації членів комісії, яка оцінювала роботу підрозділів: Л.В. Резнічук, завідувачі відділом абонементів та читальних залів, С.О. Кантлін, заступника директора наукової бібліотеки, Т.М. Опрі, завідувачі інформаційно-бібліографічним відділом, О.В. Литвиненко, завідувачі відділом комплектування та наукової обробки документів.

Відповідно до Положення про підведення підсумків роботи наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за звітний рік та висновків комісії серед підрозділів відділу абонементів та читальних залів дипломами II ступеня за друге місце – нагороджені колективи читального залу електронної бібліотеки (завідуюча Шахова М.І.) та читального залу – абонементу педагогічного факультету (Сологуб Т.В.), диплом III ступеня за третє місце – колектив читального залу №1 головного корпусу (Грінішина І.І.). Серед загальнобібліотечних підрозділів дипломом II ступеня нагороджено колектив інформаційно-бібліографічного відділу (Опря Т.М.).

Ректор університету, голова бібліотечної ради С.А. Копилов виступив на підсумковій нараді з оцінкою роботи колективу наукової бібліотеки та визначив перспективні напрями роботи – поповнення книжкового фонду, електронних інформаційних ресурсів, посилення інформаційного забезпечення навчально-виховного процесу, вручив керівникам вказаних підрозділів відповідні Дипломи.

Почесними грамотами відзначені колектив відділу електронних інформаційних ресурсів (завідуюча Дмитрук Д.В.), провідний бібліотекар абонементу історичного факультету Крик Н.В., бібліотекар 2-ї категорії відділу комплектування та наукової обробки документів Гаєвська М.П.

Отримано: 01.03.2013

НАШІ ЮБІЛЯРИ

Т. М. Опря

БІБЛІОТЕКАР ЗА ПОКЛИКАННЯМ

Піввіковий ювілей відзначила в січні 2012 року провідний бібліотекар наукової бібліотеки університету, завідувач читального залу № 1 Інна Іванівна Грінішина. Народилася вона у мальовничому селі Гринчук на Кам'яничині. З дитинства захоплювалася літературою, поезією, любила книги, саме тому й обрала професію бібліотекаря. Після закінченні 1977 року місцевої восьмирічної школи вступила на навчання до Кам'янець-Подільського культурно-освітнього училища, яке закінчила 1980 року. Отримала направлення в Кам'янець-Подільську районну бібліотеку, де впродовж 5-ти років працювала бібліографом районної системи, старшим бібліографом, завідувачем читального залу. Саме там пройшла гарну практику культурно-просвітницької роботи, брала активну участь у проведенні масових заходів, неодноразово була їх ведучою. З 1982 року заочно навчалася в Київському державному інституті культури ім. О.С. Корнійчука, який закінчила 1988 року за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія».

Понад 30 років працює Інна Іванівна в бібліотечній сфері. 1985 року прийнята на посаду бібліотекаря бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Тут підвищувала свій професійний рівень, зростає від простого бібліотекаря до провідного, завідувача читального залу № 1, який очолює з 1988 року. Вона – ентузіаст своєї справи, умілий працівник, ініціатор багатьох добрих справ. Обслуговування користувачів бібліотеки проводить на високому науково-методичному рівні, зробила вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи, популяризацію української мови та літератури. Проявила себе вмілим організатором і наставником бібліотечних працівників та студентської молоді.

Особливо професійно організовує вона масові заходи, головним завданням яких є просвітництво, популяризація літератури з метою формування читацьких інтересів та інформації про кращі твори, висвітлення різних точок зору на ту чи іншу проблему, представлення читачеві розмаїття книг, періодики, ресурсів, привернення уваги користувачів бібліотеки до актуальних питань сьогодення, підвищення культури читання. В арсеналі Інни Іванівни – книжкові виставки, огляди літератури, літературні поетичні години, цикли читань, презентації та обговорення книг, читацькі конференції, диспути, різноманітні особистісно-рольові та літературні ігри (конкурси, вікторини, подорожі за сторінками книг тощо), усні журнали, літературні вечори. Під час проведення різноманітних просвітницьких масових заходів, зокрема таких як літературно-мистецькі свята «Кобзарська слава України», «Дух українства в предковичних звичаях і обрядах», які організовує І.І. Грінішина разом зі своїми колегами, розкривається багатство та неповторна культурна самобутність українського народу. 2011 року з ініціативи керівництва наукової бібліотеки університету вивчено та узагальнено досвід культурно-просвітницької роботи завідувача читального залу № 1 Грінішиної І.І., видано буклет, який розкриває її багатогранну діяльність.

Інна Іванівна постійно працює над підвищення свого фахового рівня, займається науково-дослідною роботою, бере активну участь у семінарах, нара-

дах, конференціях, засіданнях школи передового досвіду з проблем наукових досліджень, є автором низки наукових статей з питань бібліотечної справи, співавтором кількох біобібліографічних покажчиків серії «Постаті в освіті і науці».

Керівництво навчального закладу і наукової бібліотеки високо цінує сумлінне ставлення І.І. Гринішиної до роботи. Її багаторічна праця відзначена грамотами, подяками, преміями. року до 90-річчя з часу заснування університету вона отримала Почесну грамоту управління культури і туризму Хмельницької обласної державної адміністрації. В колективі бібліотеки Інна Іванівна користується заслуженим авторитетом, для багатьох колег вона є прикладом у роботі, для молодих фахівців – наставником і порадиником. Люблять і поважають її студенти, яких вона вміло заохочує до участі в масових заходах бібліотеки. Колеги щиро вітають ювілярку, бажають їй міцного здоров'я, творчого натхнення у роботі, поваги і шани від друзів, колег, читачів, любові з боку близьких і рідних.

Отримано: 15.02.2012

В. С. Прокончук

ТАЛАНТ, ПОМНОЖЕНИЙ НА ПРАЦЮ

Народилася Тамара Миколаївна Опря 11 листопада 1952 року в с. Вербовець на Черкащині. 1969 року закінчила місцеву середню загальноосвітню школу і вступила на історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Тут пройшли найкращі роки її юності. В той час на факультеті працювали чудові педагоги і науковці – проф. Л.А. Коваленко, доценти А.О. Копилов, П.Ф. Лаптін, П.Ф. Щербина, І.С. Винокур, старші викладачі Б.М. Кушнір, Ж.Г. Гуменюк, деканом факультету був А.О. Копилов. Отримала гарні знання з історії, археології, педагогіки, психології, особливо вдячна Б.М. Кушніру за теоретичні та практичні заняття з методики викладання історії, що дуже пригодилося їй під час проходження педагогічної практики та роботи в школі. Тут зустріла свою долю – студенткою IV курсу вийшла заміж за Опрю А.В.

Після закінчення 1973 року інституту працювала вчителем історії Орининської середньої школи-інтернату, після народження в грудні цього ж року сина та декретної відпустки – в Хмельницькому обласному архіві, який на той час знаходився в м. Кам'янці-Подільському, тут 1975 року очолила відділ обліку дореволюційної літератури.

1977 року перейшла в бібліотеку Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, працювала в читальному залі історичного факультету, читальному залі № 2, абонементі історичного факультету, бібліотеці педагогічного факультету. З 2002 року – завідувач інформаційно-бібліографічного відділу. Під її керівництвом цей важливий підрозділ бібліотеки кілька разів займав провідні місця відповідно до Положення про підсумки роботи підрозділів бібліотеки, відзначався університетськими Грамотами.

Тамара Миколаївна – співакладач серійного бібліографічного видання «Бюлетень з проблем вищої школи», ряду бібліографічних та персональних покажчиків, співавтор «Календаря знаменних і пам'ятних дат університету», започаткованого 2005 року, автор ряду статей, інформаційних оглядів, повідомлень. Бере активну участь у проведенні наукових конференцій, які органі-

зовуються науковою бібліотекою університету. Здійснює реферування наукових праць викладачів університету з подальшою передачею інформації до загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова».

За 35 років роботи в бібліотеці заслужила повагу колег та керівництва бібліотеки і університету. Нагороджена Грамотами, грошовими преміями, відзнаками «За вагомий внесок у розвиток освіти і науки в університеті», «Ветеран праці університету». 2010 року стала лауреатом премії ім. Й.І. Токара.

Отримано: 10.12.2012

Т. М. Опря

НАТХНЕННА КНИГОЮ

Народилася Людмила Петрівна Савченко 2 серпня 1952 року в смт. Путила Чернівецької області в сім'ї службовців. 1968 року сім'я переїхала до Кам'янець-Подільського. Закінчила середню школу № 15. 1970 року вступила до культурно-освітнього училища, на бібліотечне відділення. 1972 року після закінчення училища працювала в бібліотеці Кам'янець-Подільського державного педінституту. 1973 року вступила до Київського державного інституту культури на бібліотечний факультет (заочна форма навчання), який закінчила 1978 року. З 1973 по 1985 р. працювала в Кам'янець-Подільському вищому військово-інженерному командному училищі старшим бібліографом учбової бібліотеки.

З вересня 1987 року до теперішнього часу працює провідним бібліографом університетської бібліотеки. Сумлінно ставиться до роботи, старанна, відповідальна, активна у житті колективу. Як провідний бібліограф здійснює аналітичний опис періодичних видань, збірників наукових праць, відповідає за ведення декількох галузей знань в систематичній картотеці бібліотеки. 2011 року освоїла програму «УФД. Бібліотека», в якій здійснює опис періодичних видань в електронному варіанті. Бере активну участь в науковій роботі бібліотеки, вона – співкладач «Бюлетеня з проблем вищої школи» та «Календаря знаменних дат університету», готує і подає до університетської бібліотеки повідомлення про нові надходження, бере активну участь в організації книжкових виставок до наукових конференцій університету.

За багаторічну сумлінну працю нагороджена грамотами, грошовими преміями, має почесне звання «Ветеран праці університету».

Отримано: 10.09.2012

Л. В. Резнічук

ФАХИВЕЦЬ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ

Колектив наукової бібліотеки 23 грудня 2012 р. привітав з ювілейним днем народження Смолінську Людмилу Петрівну, провідного бібліотекаря центрального абонементу.

Народилася Людмила Петрівна у с. Довжок, Кам'янець-Подільського району в сім'ї службовця. Батько загинув під час Великої Вітчизняної війни. 1949 року пішла в перший клас, 1959 закінчила Довжоцьку середню школу й вступила до

Кам'янець-Подільського технікуму культосвітніх працівників. Після закінчення навчального закладу працювала бібліотекарем у районній бібліотеці для дітей.

12 червня 1963 року прийшла на роботу в Кам'янець-Подільський педагогічний інститут на посаду бібліотекаря. Без відриву від виробництва отримала вищу освіту – закінчила історичний факультет рідного інституту. В бібліотеці пройшла шлях від рядового працівника до провідного спеціаліста. З перших днів зарекомендувала себе сумлінним і відповідальним працівником, чуйною і уважною колегою, людиною на яку завжди можна покластися і яка прийде на допомогу. Майже 20 років Людмила Петрівна очолювала найбільший підрозділ бібліотеки – відділ обслуговування. Вона завжди була взірцем для колег – дотримувалася трудової дисципліни, показувала приклад відповідального ставлення до посадових обов'язків, підвищувала фаховий рівень, допомагала молодшим колегам опановувати бібліотечну справу і була вимогливою в усьому. Недарма її призначали виконувати обов'язки завідуючої бібліотекою 2000 року.

Сьогодні Л.П. Смолінська працює у центральному абонементі, обслуговує користувачів, бере участь у проведенні масових заходів, суспільному житті колективу, відповідає за збереження фонду відділів «Мовознавство», «Філософія», дбає про правильну розстановку і порядок.

Людмила Петрівна виростила двох чудових доньок Олену й Марину, які також закінчили наш університет, має двох онуків.

Наступного, 2013 року, виповниться півстолітній ювілей роботи Людмили Петрівни в університеті. Її сумлінна праця за цей період неодноразово відмічалася подяками і грамотами. Вона визнана першим лауреатом премії імені Й.І. Токара в галузі бібліотечної роботи. Для неї, подвижника бібліотечної справи, що дбає про підвищення іміджу професії, ефективності роботи найвищою нагородою є вдячність студентів, викладачів, випускників університету серед яких відомі вчені, педагоги, письменники, політичні діячі.

Отримано: 15.02.2013

КРИТИКА, БІБЛІОГРАФІЯ

С. Д. Абрамович,

м. Кам'янець-Подільський

ГРАНДІОЗНА ПАНОРАМА ПОЛЬСЬКИХ РЕЛІГІЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Гофман Г. Історія релігієзнавства в Польщі / Генрик Гофман ; переклад з польської: К. Новікова ; відповід. ред. д-р філол. н., проф. С. Абрамович. – К. : Дух і Літера, 2010. – 332 с.

Переклад виконано за виданням: Henryk Hoffmann. *Dzieje polskich badań religioznawczych 1873–1939*. – Kraków, 2004. – Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wydanie I, Kraków 2004.

Нова книга відомого польського дослідника релігії, завідувача кафедри історії релігії Інституту релігієзнавства Ягеллонського університету, професора Генрика Гофмана вийшла у книжковій серії Українського філософського фонду «Філософські контакти: Україна-світ». Видання було здійснено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» разом з Польським інститутом у Києві, Інститутом книги в Кракові та Інститутом релігієзнавства Ягеллонського університету.

Книга є видатною за глибиною аналізу та широтою охоплення матеріалу розвідкою, присвяченою історії релігієзнавства в Польщі протягом цілого століття: з середини XIX ст. до початку Другої світової війни. Ситуацію детально висвітлено – від перших спроб формування польського релігієзнавства як специфічної сфери науки до сучасної багатой і різноманітної картини релігієзнавчих досліджень в сусідній країні.

Це повчально для нас, не в останню чергу й тому, що, хоча сучасне релігієзнавство в різних країнах, як врешті, і в Польщі, залежить від власних академічних традицій. кожної окремої країни і має власну структуру, наші релігієзнавчі традиції дуже ускладнюються спадщиною гіперкритичного «науковатоїстичного» підходу радянських часів. Скажімо, у нас тільки-но поновлено в правах теологію, без якої вивчення розвинених релігій просто неможливе. Але й досі існує певна упередженість в цій галузі і прагнення не стільки зіставляти, скільки протиставляти. Дослідження Г. Гофмана, без сумніву, вченого незаангажованого, втім навчаче не лише принциповості, а й толерантності, оскільки клерикальні автори тут подаються з тою ж само пошаною, як і світські. Агностики, католики, протестанти, іудаїсти, так само, як і етнологи, психологи, соціологи, антропологи, сходознавці й філологи, які віддавали свою увагу проблемам релігієзнавства, постають як рівно гідні уваги й поваги.

У полі зору вченого – передвісники релігієзнавчих досліджень доби Просвітництва і Романтизму, постаті ентузіастів, що започаткували нову галузь науки, класики польського релігієзнавства, нарешті – просто живі люди, які віддано служили своїй справі. Не забуто й доробок поляків в годину національного лихоліття – скажімо, справляють сильне враження постаті польських дослідників сибірського шаманізму, які працювали в умовах заслання царатом на Сибір.

Дослідження Г. Гофмана побудовано на величезній кількості конкретних документів, на стислих, а проте лапідарних нарисах біографій вчених – нерідко яскравих і навіть драматичних. При всій своїй академічності, воно пронизане прихованим пафосом – патріотичним і науковим.

Вихід друком цієї книги – знаменна подія в науковому і суспільному житті Польщі, а водночас і України.

Безумовно, що ознайомлення з нею збагатить українську традицію наукового осмислення релігії, а також стане підґрунтям для подальшої міжнародної співпраці.

Отримано: 15.03.2013

Т. Й. Франчук,

м. Кам'янець-Подільський

РЕЦЕНЗІЯ НА БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «ЖИТТЄВЕ КРЕДО ПРОФЕСОРА В.П. СТРУМАНСЬКОГО»

Важко переоцінити значущість бібліографічного покажчика «Життєве кредо професора В.П. Струманського», оскільки в ньому вперше акумульовано практично весь науковий доробок відомого не лише в Подільському регіоні, а й Україні та за її межами педагога, який досить комплексно і глибоко займався проблемами сутності нової ідеології виховання, в основі якої – національна ідея, а також механізмами соціалізації особистості, психолого-педагогічними умовами забезпечення її ефективності, проблемами концепції виховання життям, основами творення цілісної сфери виховання; національної ідеї, що набуває особливої значущості в період самовизначення особистості в умовах кризових соціально-економічних ситуацій.

У бібліографічному покажчику зібрані видання різного рівня: у вигляді окремих видань, статей, рукописів, недатованих рукописів, науково популярних статей, присвячених теоретико-практичній діяльності професора В.П. Струманського. Покажчик є цінним для педагога як вищої, так і загальноосвітньої школи, тому що містить досить багатий матеріал, всю палітру публікацій, на основі яких можна зробити вибір інформації для поглибленого дослідження проблем практики організації педагогічного процесу в сучасному освітньому закладі відповідно до інноваційних освітніх стандартів.

Слід відзначити доцільність структурної організації друкованого видання, оскільки його автори змогли поєднати різні ракурси життя і творчості педагога, представляючи і «погляд зблизка» через спогади людей, що мають родинні зв'язки і через спогади вдячних студентів, колег. Поєднання цих складових дає можливість читачу сформулювати цілісний погляд на педагогічну спадщину і її творця.

Тому вважаємо, що покажчик є значущим внеском у розвиток системи освіти Поділля, зокрема її бібліографічного сегменту.

Отримано: 12.12.2012

П. Д. Плахтій,

м. Кам'янець-Подільський

Ботанік – у природі, еколог – у житті: (до 30-річчя наукової та науково-педагогічної діяльності Людмили Григорівни Любінської) : бібліоіогр. показч. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка ; Наукова бібліотека ; [уклад.: В.С. Прокопчук, А.Б. Дрabanич ; редкол.: О.М. Завальнюк (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. – 48 с. – (Серія «Постаті в освіті та науці» ; вип. 17).

До 30-річчя наукової та науково-педагогічної діяльності кандидата біологічних наук, доцента кафедри біології та методики її викладання Людмили Григорівни Любінської вийшов з друку бібліоіографічний показчик серії «Постаті в освіті та науці».

Структурно показчик складається з автографа-звернення Людмили Григорівни до читачів, вступної статті, відгуків близьких та колег про науковця, і переліку наукових праць Л.Г. Любінської. Показчик оформлено за всіма вимогами до довідкових видань, розрахованих на широке коло читачів. Видання зручне в користуванні, фотоматеріали відображають життя та науково-педагогічну працю в світлинах та логічно доповнюють текстову частину.

У вступній статті та відгуках кандидат біологічних наук, доцент, декан природничого факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Микола Дмитрович Матвеев, молодший науковий співробітник науководслідного відділу НПП «Подільські Товтри» Микола Рябий, провідний науковий співробітник Інституту ботаніки НАН України Мирослав Шевера, кандидат біологічних наук, доцент, завідувачка кафедри біології та методики її викладання КПНУ імені Івана Огієнка Ольга Оптасюк, старший викладач кафедри біології та методики її викладання КПНУ імені Івана Огієнка В.А. Колодій, методист заочного відділу природничого факультету КПНУ імені Івана Огієнка І.О. Одукалець, аспірант кафедри біології та методики її викладання КПНУ імені Івана Огієнка Леся Горбняк, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник відділу систематики і флористики судинних рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України Т.Д. Соломаха, заступник директора з наукової роботи НПП «Подільські Товтри» О.П. Кучинська, завідувачка науково-дослідної лабораторії Н.А. Чайка, асистент кафедри екології і захисту рослин Подільського державного аграрно-технічного університету Т.В. Вороніна, співробітники Кам'янець-Подільського ботанічного саду Т.М. Пономаренко, Н.К. Добродзій, Н.П. Гуменюк, художник м. Кам'янець-Подільського А.М. Данилюк, начальник навчального відділу КПНУ імені Івана Огієнка І. Боднар, однокурсниця, заступник начальника з науково-методичної роботи Кам'янець-Подільського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою Т.Г. Столяр, асистент кафедри анатомії, фізіології та валеології КПНУ імені Івана Огієнка О.І. Циганівська та вчитель Мішанської ЗОШ І-ІІІ ступеня Старосинявського району Т.М. Козлик розкрили багатогранність постаті Людмили Любінської.

Зі вступної статті М.Д. Матвеева дізнаємося, що народилася Людмила Григорівна 17 травня 1959 року в селі Боришківці на Хмельниччині. Вроджена допитливість та батьки були першими вихователями та вчителями, які визначили її майбутній шлях. Успішно здолала всі сходишки шкільної кар'єри: від першокласниці – до комсомолки.

Трудову діяльність розпочала в 1981 році у Кам'янець-Подільському державному ботанічному саду на посаді завідувача відділом флори. Робота в

Ботанічному саду була перервана з 1984 по 1987 рр. навчанням в аспірантурі Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України. У 1990 році вона захистила дисертацію і отримала науковий ступінь кандидата біологічних наук.

З 2002 року творча та наукова діяльність Л.Г. Любінської пов'язана з Кам'янець-Подільським національним університетом імені Івана Огієнка. Є автором та ініціатором наукових проєктів і грантів. За роки своєї діяльності видано понад 60 наукових та методичних праць, 120 науково-популярних статей, є автором розділів монографії «Фітобіота НПП «Подільські Товтри», підручників «Заповідна справа», «Основи наукознавства», наукових видань «Національні природні парки України» та інших.

Зі статті молодшого наукового співробітника науково-дослідного відділу НПП «Подільські Товтри» Миколи Рябого, ми дізнаємося, що ця жінка – благородна, душевно щедра до оточуючих, гуманна до всього живого, принципова та мужня. Звичайно, усім студентам вона відома як викладач ботанічних дисциплін університету. Але працювала вона також і вчителем в школі, викладала в аграрній академії. І всюди не тільки намагалася доносити знання, але й зацікавити молодих людей займатися наукою. А ще – книги. Домашня бібліотека, яку започаткувала Людмила ще з студентських років, стала скарбницею для друзів, колег, студентів, сусідів. Від професійних наукових книг – до сучасної прози і лірики.

Про взаємини, діалоги, зустрічі та враження від Людмили Григорівни йдеться у відгуках, споминах Мирослава Шевери, Ольги Оптасюк, Валентини Анатоліївни Колодій, Лесі Горбняк.

Одукалець І.І. у статті «Її величність – жінка» відзначила, що талановитий науковець розробила Смарагдову мережу на території НПП «Подільські Товтри» та об'єкти НПП для внесення їх до Переліку всесвітньої природної спадщини. Підготувала наукове обґрунтування на два водно-болотні угіддя світового рівня («Пониззя р. Смотрич», «Бакотська затока»), які затверджені у 2004 році. Любінська Л.Г. є координатором та розробником проєкту «Збереження реліктового біорізноманіття Придністров'я шляхом створення національного природного парку «Хотинський» (2005 р.), співавтором третього видання «Червоної книги України», 1–14 томів 1997–2010 рр. «Літопису природи НПП «Подільські Товтри», матеріалів сайту НПП «Подільські Товтри».

Дана біобібліографічна праця віддзеркалює життя та науково-педагогічну працю кандидата біологічних наук, професора кафедри біології та методики її викладання природничого факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Людмили Григорівни Любінської. Показчик її наукових праць має велике практичне значення, оскільки орієнтує читача в численних джерелах, пов'язаних з ботанікою та охороною навколишнього природного середовища. Він пригодиться як науковцям, так і студентам при підготовці до практичних занять, спецкурсів та гуртків.

Отримано: 15.12.2012

**КАТАЛОГ ВИСТАВКИ
«ПОДІЛЬСЬКІЙ «ПРОСВІТІ» – 105 РОКІВ»**

Виставка організована до регіональної науково-краєзнавчої конференції «**Подільська «Просвіта»: історія і сьогодення**», присвяченої 105-річчю Подільської «Просвіти» і 150-річчю від дня народження Кості Солухи, яка відбулася 2–3 червня 2011 року в м. Кам'янці-Подільському.

Структуру виставки складають 3 рубрики:

1. Подільська «Просвіта» (1906–2011 рр.)

Окремі видання

1. Приходько В. Під сонцем Поділля : спогади / Віктор Приходько. – 4-те вид. – Нью-Йорк ; Мюнхен : Вид-во «Криниця», 1967. – Ч. 1. – 184 с. – (Перша Подільська «Просвіта»: с. 94-183).
2. Герман О.М. Діяльність товариства «Просвіта» на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття : автореф. дис... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О.М. Герман. – Чернівці, 1995. – 24 с.
3. Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-краєзн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – 80 с.
4. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини : [наук. іст. вид.] / П.Я. Слободянюк ; наук. ред. П.Т. Тронько. – Хмельницький : Поділля, 1995. – 338 с. – («Просвіта»: с. 44).
5. Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти» / Кам'янець-Поділ. міськ. т-во «Просвіта»; Іст.-культуролог. Поділ. братство [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. С. Сохацька]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – 110 с.
6. Завальнюк О.М. «Просвіта» на Теробовлянщині: короткий іст. нарис / О.М. Завальнюк. – Львів : Каменяр, 1997. – 48 с.
7. Кукурудз'як М.Г. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці : [монографія] / М.Г. Кукурудз'як, М.М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 176 с. – («Просвіта»: с. 15, 30, 37, 143).
8. Наукові записки учасників програм «Просвіти»: зб. праць / Хмельн. міськ. т-во укр. мови ім. Тараса Шевченка «Просвіта»; [упоряд.: З. Діденко, Т. Зеленко, А. Підлісна]. – Хмельницький : Поділля, 1997. – 177 с.
9. Лисенко О.В. «Просвіти» у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Олександр Васильович Лисенко ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 1998. – 24 с.
10. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський : історико-популярний нарис / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 120 с. – («Просвіта»: с. 67).
11. Баженов Л.В. Alma mater подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX – початку XIX століть) : [наук. вид.] / Л.В. Баженов. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – 416 с. – («Просвіта»: с. 70).
12. Даниленко В.М. Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917–1920): з хроніки подій / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – 264 с. – («Просвіта»: с. 50, 74, 114, 138, 146, 148, 174, 225, 237).
13. Малюта О.В. «Просвіта» у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Ольга Володимирівна Малюта ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2005. – 20 с.

14. «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький : Просвіта, 2005. – 276 с.
15. Благословенний край – Поділля / [упоряд.: З. Діденко, Т. Зеленко]. – Хмельницький : Друк ПП Мельник А.А., 2006. – 118 с. – (До 160-річчя перебування Т. Шевченка на Поділлі та 100-річчя Подільської «Просвіти»).
16. Завальнюк О.М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О.М. Завальнюк, В.Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 220 с. – («Просвіта»: с. 119, 123, 135, 207).
17. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський в українській революції 1917–1920 рр. : навч. посіб. / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – 116 с. – («Просвіта»: с. 16, 17, 18, 35, 40, 45, 46, 47, 69, 78, 94).
18. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський державний учительський інститут в роки Великої Вітчизняної війни : дослідження документи і матеріали, спогади / О.М. Завальнюк, В.С. Прокопчук, А.П. Гавришук. – Кам'янець-Подільський, 2010. – 448 с. – («Просвіта»: с. 14, 15, 17).
19. Просвітницький рух на поділлі : бібліогр. покажч. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка ; Наук. б-ка ; [упоряд.: В.С. Прокопчук, О.Б. Комарницький, Т.М. Опря ; відп. ред. В.С. Прокопчук]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. – 76 с. – (Серія: Хмельниччина красзнавча; вип. 1).

***Статті в збірниках наукових праць,
матеріалах конференцій, наукових журналах***

1990

20. Мазурик В.С. Діяльність просвітянських товариств на Поділлі в 1918–1919 роках / В.С. Мазурик // УІШ Подільська історико-красзнавча конференція : тези доп. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 6–7.

1993

21. Лозовий В.С. Діяльність Подільської «Просвіти» / В.С. Лозовий // Культура Поділля: історія і сучасність : матеріали другої наук.-практ. конф., присвяч. 500-річчю м. Хмельницького, 27–29 серп. 1993 р. – Хмельницький, 1993. – С. 281–283.
22. Пономаренко А.Б. З історії просвітницького руху на Поділлі / А.Б. Пономаренко // Культура Поділля: історія і сучасність : матеріали другої наук.-практ. конф., присвяч. 500-річчю м. Хмельницького, 27–29 серп. 1993 р. – Хмельницький, 1993. – С. 277–279.

1994

23. Гаврилюк О.Н. Діяльність «Просвіт» на Волині / О.Н. Гаврилюк // Велика Волинь: минуле й сучасне (матеріали міжнар. наук. красзн. конф., жовт. 1994 р.). – Хмельницький ; Ізяслав ; Шепетівка, 1994. – С. 334–336.

1995

24. Блажевич Ю.І. Просвітницький рух на Поділлі в 1917–1919 рр. / Ю.І. Блажевич // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красзн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянок (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 8–9.
25. Завальнюк О.М. «Просвіта» і заснування Кам'янець-Подільського державного університету / О.М. Завальнюк // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красзн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянок, Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 15–19.
26. Карван С.Л. Учась поляків у створенні Кам'янець-Подільської «Просвіти» / С.Л. Карван // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красзн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянок (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 22–23.

27. Кушнір Л.Б. «Просвіта» в добу УНР / Л.Б. Кушнір // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 23–25.
28. Мацько В. Ювілей Подільської «Просвіти» / В. Мацько, П. Маліш // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 5–8.
29. Мовчан П. Подільська «Просвіта» у контексті всеукраїнської / Павло Мовчан // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 4.
30. Назаренко Є.Д. «Просвіта» на Поділлі в 1917–1919 роках / Є.Д. Назаренко // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 27–28.
31. Нестеренко В.А. Діяльність товариства «Просвіта» на початку 20-х років на Поділлі (За матеріалами Кам'янецького повіту) / В.А. Нестеренко // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : наук. зб. – Хмельницький, 1995. – С. 158–163.
32. Прокопчук В.С. З історії просвітницького руху на Хмельниччині / В.С. Прокопчук // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 19–20.
33. Яременко В.І. Подільська «Просвіта» (1906–1914 рр.) за спогадами Віктора Приходька / В.І. Яременко // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 20–22.

1996

34. Документи та матеріали Подільської «Просвіти»: Національна програма українців-подолян; Статут Подільського українського товариства «Просвіта» (1906 р.); Статут товариства «Просвіта» (1921 р.); Список членів Подільського Українського Товариства «Просвіта» станом на 1 січня 1914 р. // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти» / [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. Є. Сохацька]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 96–109.
35. Лозовий В. Діяльність Подільської «Просвіти» в 1906–1914 рр. / В. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти» / [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. Є. Сохацька]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 6–27.
36. Лозовий В. «Просвіта» на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) / В. Лозовий, В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти» / [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. Є. Сохацька]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 28–41.
37. Нестеренко В. «Просвіта» на Кам'яниччині в 1921–1923 рр. / В. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти» / [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. Є. Сохацька]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 41–57.

38. Сохацька Є. На хвилі національного відродження (Подільська «Просвіта» на сторінках «Ради» 1906–1907 рр.) / Євгенія Сохацька // *Матеріали до українського мистецтвознавства: Микола Леонтович і сучасні освіта та культура (До 125-річчя від дня народження)* : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. 4. – С. 97–100.
39. Яцюк О. Товариство «Просвіта» на Вінниччині в 1906–1922 рр. / О. Яцюк // *Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти»* / [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. Є. Сохацька]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 57–62.

1997

40. Мацько В. Політичні репресії на Хмельниччині: червона жара / Віталій Мацько // *Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997) (матеріали Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф.)*, 26 верес. 1997 р. – Хмельницький, 1997. – С. 263–276. – (Репресії проти діячів «Просвіти»).
41. Мацько В. Просвітницький рух на Поділлі в 20-х роках / Віталій Мацько // *Дивокрай : наук.-краєзн. альманах*. – Хмельницький, 1997. – Вип. 2: Хмельниччина подільська. – С. 55–58. – (Вказано прізвища діячів кам'янецької і подільської «Просвіти»).

1998

42. Прокопчук В.С. Краєзнавство в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920 рр.) / В.С. Прокопчук // *Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр.* – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 1. – С. 20–28. – («Просвіта»: с. 26).

1999

43. Карван С.Л. Участь поляків у діяльності Кам'янець-Подільської «Просвіти» / С.Л. Карван // *Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук. конф. (23–24 черв. 1999 р.)*. – Хмельницький, 1999. – С. 274–275.

2000

44. Лозовий В.С. Просвітницька діяльність на Дунаєвщині (1908–1914 рр.) / В.С. Лозовий // *Дунаєвщина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій* : зб. наук.-краєзн. пр. за матеріалами наук.-краєзн. конф., присвяч. 55-ій річч. Великої Перемоги, 5–6 трав. 2000 р., м. Дунаївці. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Вип. 2. – С. 108–110.
45. Мацько В. Т.Г. Шевченко і подільська «Просвіта» / Віталій Мацько // *Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття* : зб. наук. пр. за матеріалами всеукр. симп. (19–20 трав. 2000 р.). – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 263–264.

2002

46. Комарніцький О.Б. «Просвіти» містечок Подільської губернії в період Української революції 1917–1920 рр. / О.Б. Комарніцький // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету* : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., присвяч. 85-ій річч. Укр. нац.-демократ. революції, 15–16 квіт. 2002 р. : у 2 т. / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), А.Г. Філінюк (заст. голови); П.Є. Ткачук (наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 1. – С. 100–102. – Бібліогр.: с. 102 (34 назви).
47. Комарніцький О.Б. Стан освіти в містечках Подільської губернії в період української революції (1917–1920 рр.) / О.Б. Комарніцький // *Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр.* – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 40–49. – («Просвіта»: с. 42–47).
48. Олійник С.В. Професійна підготовка і питання загальної освіти Галицьких стрільців на теренах Поділля / С.В. Олійник // *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 54–56. – («Просвіта»: с. 56).

2003

49. Кучеров Г.Г. З історії сільської «Просвіти» на Поділлі в 1918 р. (за матеріалами с. Женишківці Летичівського повіту) / Г.Г. Кучеров // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету* : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., 2–4 квіт. 2003 р. : у 2 т. / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), А.Г. Філінюк (заст.

- голови); П.С. Ткачук (наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 113–115. – Бібліогр.: с. 115 (13 назв).
50. Сохаська Є. На хвилі національного відродження (Подільська «Просвіта» на сторінках «Ради» 1906–1907 рр.) / Євгенія Сохаська // Матеріали до українського мистецтвознавства: Микола Леонтович і сучасна освіта та культура (До 125-річчя від дня народження): зб. наук. пр. – К.; Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. 4. – С. 97–100.

2004

51. Гурський В.А. Освітньо-культурна діяльність «Товариства «Просвіта» у Києві ім. Т. Шевченка» (1906–1910) / В.А. Гурський // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: зб. за підсумками звіту, наук. конф. викл. і асп., 7–8 квіт. 2004 р.: у 3 т. / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), А.Г. Філінюк (заст. голови), П.С. Ткачук (наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 162–164. – Бібліогр.: с. 164 (18 назв).
52. Зуляк І.С. Фахові школи «Просвіти» міжвоєнного періоду – важливий чинник розвитку національної освіти / І.С. Зуляк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 12. – С. 204–205.
53. Комарницький О.Б. Просвітницько-освітній рух у містечках Подільської губернії в 1917–1918 рр. / О.Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4. – С. 68–78.
54. Кучеров Г. Діяльність Женишківської «Просвіти» на Летичівщині у 1918–1919 рр. / Г. Кучеров // Хмельниччина. Дивокрай: всеукр. наук.-красн. зб. – Кам'янець-Подільський, 2004. – № 1-2. – С. 54–56.
55. Кучеров Г.Г. Журнал «Село» як джерело вивчення сільських «Просвіт» Поділля (1918–1919 рр.) / Г.Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4. – С. 79–87. – Бібліогр.: с. 86–87 (31 назва).
56. Кучеров Г.Г. Маловідомі сторінки історії Кам'янець-Подільської «Просвіти» (1908–1918 рр.) / Г.Г. Кучеров // Матеріали XI Подільської історико-красн. конференції, 25–26 листоп. 2004 р., м. Кам'янець-Подільський. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 255–263.
57. Кучеров Г.Г. Становлення й особливості діяльності сільських просвітницьких осередків Подільської губернії в умовах царської цензури (1906–1907 рр.) / Г.Г. Кучеров // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 13. – С. 358–364. – Бібліогр.: с. 363–364 (26 назв).
58. Мельник Е.М. Діяльність видавництв м. Кам'янець-Подільського щодо забезпечення шкіл Поділля навчальною літературою в період УНР / Е.М. Мельник // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. наук. пр. за підсумками міжнар. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 135–136. – («Просвіта»: с. 135).
59. Мельник Е.М. Українські середні навчальні заклади на Поділлі в 1917–1920 рр. / Е.М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4. – С. 48–67. – («Просвіта»: с. 49, 53–56, 59).
60. Трембійський А.М. «Українська загальна енциклопедія» та інші енциклопедичні видання кінця XIX – 30-х рр. XX ст. про подільських громадсько-просвітницьких діячів / А.М. Трембійський // Матеріали XI Подільської історико-красн. конференції / [редкол.: О.М. Завальнюк (відп. ред.), Л.В. Баженов, І.С. Винокур та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 505–513.

2005

61. Баженов Л.В. Друга Подільська «Просвіта» та її внесок у поширення просвітництва в сільській місцевості (1908–1914 рр.) / Л.В. Баженов, Г.Г. Кучеров // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: історія і сучасність: зб. наук. пр. за підсумками міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 трав. 2005 року. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 100–104. – Бібліогр.: с. 103–104. (41 назва).

62. Баженов Л. «Просвіта» мовою документів / Л. Баженов, В. Мацько // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 8–27.
63. Байталюк В. Дунаєвщина єдиним пульсом з Україною : [історія Дунаєвського районного товариства «Просвіта»] / В. Байталюк // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 143–146.
64. Виговський Л. Християнська церква як суттєвий чинник процесу проведення просвітницько-освітньої роботи в Подільському краї / Л. Виговський, Т. Виговська // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 74–79.
65. Горбатюк В. «Просвіта» на сторінках журналу «Село» / В. Горбатюк // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 224–231.
66. Григоренко О. Творче співробітництво Національної академії державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького і Хмельницького міського товариства української мови імені Т. Шевченка «Просвіта» / О. Григоренко, А. Сіцинський // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 46–56.
67. Заводовський А.А. Преса початку ХХ ст. як джерело дослідження становлення української ідеології, національної освіти, церкви і культури на Поділлі / А.А. Заводовський // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 5. – С. 262–271. – («Просвіта»: с. 266).
68. Зуляк І. Розширення мережі членства «Просвітою» Західної України у міжвоєнний період / І. Зуляк // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 80–90.
69. Кланічка І. Роль товариства «Просвіта» у формуванні національної свідомості та освіти дорослого населення Галичини / І. Кланічка // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 107–113.
70. Костюк С. Фонд «Просвіти» у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї / С. Костюк // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 97–100.
71. Кучеров Г.Г. Освіта дорослого населення – важливий аспект діяльності сільських «Просвіт» Правобережної України (1917–1922 рр.) / Г.Г. Кучеров // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 15. – С. 149–158.
72. Кучеров Г.Г. Робота сільських «Просвіт» Подільської губернії щодо забезпечення населення літературою (1917–1923 рр.) / Г.Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 5. – С. 33–43. – Бібліогр.: с. 42–43 (57 назв).

73. Лозовий В. Поширення просвітницьких осередків на селі в період Центральної Ради (1917 р.) / В. Лозовий // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти»на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 63–69.
74. Лозовий В. С. Сільське вчителство і влада у період гетьманату (1918 р.) / В. С. Лозовий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 5. – С. 14–21. – («Просвіта»: с. 16-18).
75. Мацько В. «Просвіта» – форпост національного поступу: історико-філософський аспект / В. Мацько // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти»на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 34–45.
76. Міхалевський В. Видання Подільської «Просвіти» (1906–2005) / В. Міхалевський, В. Мельник // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 267–271.
77. Нагачевська З. «Просвіта» і формування освітніх пріоритетів жіночого руху Західної України (кінець XIX – перша третина XX ст.) / З. Нагачевська // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти»на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 100–106.
78. Нестеренко В. Політика радянської влади щодо товариства «Просвіта» на Поділлі в 1920–1923 рр. / В. Нестеренко // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти»на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 91–97.
79. Олійник С.В. Діяльність Бюро Пропаганди (Пресової Квартури) Української Галицької Армії на Поділлі (літо 1919 – весна 1920 рр.) / С.В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 5. – С. 44–51. – («Просвіта»: с. 46–47).
80. Секо Я. Товариство Української мови імені Тараса Шевченка в системі національних організацій періоду боротьби за незалежність (1989–1991) / Я. Секо // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 27–34.
81. Сохацька Є.І. Український прорив: Подільська «Просвіта» на сторінках «Ради» (1908–1914 рр.). До 100-річчя від часу заснування Подільської «Просвіти» (1906 р.) / Євгенія Сохацька // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 5. – С. 247–261.
82. Стецюк В.Б. Земства та «Просвіти» Правобережної України в період національно-демократичної революції 1917–1920 рр. / В.Б. Стецюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 15. – С. 159–165.
83. Стинська В. Роль товариства «Просвіта» у розвитку українського шкільництва Галичини (кінець XIX – початок XX ст.) / В. Стинська // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 57–61.

84. Фотолітопис Подільської «Просвіти» // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 237–257. – (Подільська «Просвіта» в іменах).

2006

85. Баженов Л.В. Подільська «Просвіта» у дослідженнях вітчизняних істориків / Л.В. Баженов, Г.Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 6. – С. 306–318. – Бібліогр.: с. 315–318. (54 назви).
86. Баюк М.І. Українське книгодрукування та періодична преса Поділля на початку ХХ століття / М.І. Баюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 7. – С. 344–356.
87. Комарницький О.Б. Просвітницький рух за часів Української держави гетьмана П. Скоропадського (на матеріалах містечок Правобережної України) / О.Б. Комарницький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., 17–18 жовт. 2006 р. : у 3 т. / [редкол.: О.М. Завальнюк, А.Г. Філінюк (заст. голови), П.С. Ткачук (наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 32–33. – Бібліогр.: с. 33 (20 назв).
88. Комарницький О.Б. Часописи української революції 1917–1920 рр. як важливе джерело вивчення освітніх процесів у містечках Подільської губернії / О.Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 8. – С. 56–61.
89. Кучеров Г. Дошкільне виховання та участь у ньому сільських «Просвіт» Поділля (1917–1920 рр.) / Г. Кучеров // Хмельниччина. Дивокрай : всеукр. наук.-красн. зб. – Кам'янець-Подільський, 2006. – № 1–2. – С. 33–35.
90. Лозовий В.С. Поширення просвітницьких осередків в українському селі в період Центральної Ради (1917 р.) / В.С. Лозовий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 7. – С. 3–11.
91. Мельник Е.М. Вища початкова школа на Поділлі в добу Української революції (1917–1920 рр.) / Е.М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 6. – С. 10–25. – («Просвіта»: с. 17).
92. Мельник Е.М. Українська школа і польський окупаційний режим на Поділлі : проблема виживання (1919–1920 рр.) / Е.М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 8. – С. 3–9.
93. Мельник Е.М. Кам'янець-Подільський український народний університет (листопад 1919 – початок 1921 рр.) / Е.М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 7. – С. 28–35.
94. Микитишин В. Діяльність «Просвіти» міста Хмельницького в часи державної незалежності України / В. Микитишин, Т. Слободянюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 7. – С. 339–343.
95. Олійник С.В. Джерела про культурно-освітню діяльність Української Галицької армії на Поділлі (липень 1919 – травень 1920) / С.В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 7. – С. 36–47.
96. Олійник С.В. Національно-політично-просвітня діяльність Української Галицької армії серед населення Поділля (1919–1920 рр.) / С.В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 8. – С. 10–15.
97. Прокопчук В.С. Роль громадських організацій і творчих спілок у краснавчому русі Правобережної України доби незалежності / В.С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 7. – С. 194–205. – Бібліогр.: с. 204–205 (36 назв).
98. Сохаська Є.І. «Камінь возопіють...» («Рада» (1913 р.) про законопроект єп. Никона в оборону української мови) / Є.І. Сохаська // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 6. – С. 71–79.
99. Стецюк В.Б. Культурно-просвітницька діяльність земств Поділля у 1917–1920 рр. / В.Б. Стецюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 6. – С. 26–39.

100. Стецюк В.Б. Видавнича діяльність земств Поділля (1907–1920 рр.) / В.Б. Стецюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 7. – С. 357–366.
101. Трембіцький А.А. До історії Проскурівської «Просвіти» у 20-х роках ХХ століття / А.А. Трембіцький, О.М. Завальнюк // Місто Хмельницький в контексті історії України : матеріали наук. конф., присвяч. встановленню дати «1431 рік» датою найдавшої згадки про Хмельницький в історичних документах. – Хмельницький ; Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 110–113.

2007

102. Баженов Л.В. Матеріали про розвиток краєзнавчого руху та історико- регіональних досліджень на Хмельниччині (2001–2007 рр.) / Л.В. Баженов // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 10. – С. 199–213. – («Просвіта»: с. 201).
103. Грицюк М.І. Українська преса про середні навчальні заклади Поділля 1917–1920 рр. / М.І. Грицюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 9. – С. 177–189. – («Просвіта»: с. 180, 184, 185).
104. Мельник Е.М. Кам'янець-Подільська українська державна гімназія ім. С. Руданського (1918–1920 рр.) / Е.М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 9. – С. 213–229. – («Просвіта»: с. 215, 219, 223).
105. Савчук В.О. Кам'янець-Подільський як центр науково-краєзнавчого руху Поділля першої половини 20-х років ХХ ст.: проблеми формування та діяльності / В.О. Савчук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 9. – С. 271–286. – («Просвіта»: с. 279).
106. Стецюк В.Б. Про культурно-просвітницьку діяльність земств Поділля (1917–1920 рр.) / В.Б. Стецюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 9. – С. 168–176. – («Просвіта»: с. 173).
107. Фурман Л. Шепетівське товариство «Просвіта» в роки незалежної України / Л. Фурман // Хмельниччина. Дивокрай : всеукр. наук.-краєзн. зб. – Кам'янець-Подільський, 2007. – № 1. – 2008. – № 1. – С. 82–85; Матеріали ХІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції, 22–23 листоп. 2007 р., м. Кам'янець-Подільський. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 2. – С. 242–249.

2008

108. Гудима В.В. Освітня діяльність органів самоврядування Поділля в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.) / В.В. Гудима // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 12. – С. 176–183. – («Просвіта»: с. 177, 178).
109. Завальнюк О.М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 11. – С. 3–19. – («Просвіта»: с. 8).
110. Завальнюк О.М. Святкування відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету – велика подія національно-освітнього життя України / О.М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 12. – С. 3–24. – («Просвіта»: с. 4, 9, 16, 17, 19).
111. Комарницький О.Б. До питання про самоорганізацію студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О.Б. Комарницький, Н.В. Макогончук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 11. – С. 20–31. – («Просвіта»: с. 29).
112. Кравчук О.М. Діяльність владних структур української держави на Поділлі у національно-культурній сфері (1918 р.) / О.М. Кравчук, Н.М. Марценюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 11. – С. 225–240. – («Просвіта»: с. 225, 228, 233–236).
113. Кучеров Г.Г. Жванецька «Просвіта» на Поділлі: заснування, діяльність, досвід (1918–1921 рр.) / Г.Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 11. – С. 255–262. – Бібліогр.: с. 261–262 (31 назва).

114. Нестеренко В.А. До питання про українізацію православної церкви на Поділлі у 1920-ті роки / В.А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 11. – С. 335–347. – («Просвіта»: с. 335).
115. Стецюк В.Б. Періодичні видання Подільського губерньського земства (1907–1920 рр.) / В.Б. Стецюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 12. – С. 387–396. – («Просвіта»: с. 394).

2009

116. Баженов Л.В. Основні етапи діяльності подільських «Просвіт» у 1906–1923 рр. / Л.В. Баженов, Г.Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 13. – С. 83–91. – Бібліогр.: с. 90–91. (27 назв).
117. Бачинська О.М. Культурно-освітня сфера та конфесійне життя в містах Поділля за Української держави гетьмана П. Скоропадського / О.М. Бачинська, С.В. Трубчанинов // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 377–384. – («Просвіта»: с. 381).
118. Гудима В.В. Культурно-просвітницька діяльність Подільської губерньської народної управи в добу Директорії УНР (листопад 1918 – листопад 1920 рр.) / В.В. Гудима // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 104–113. – Бібліогр.: с. 110–113.
119. Кучеров Г.Г. Бібліотека-читальня у містечку Печарі Подільської губернії (1908–1913 рр.) / Г.Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 52–64. – Бібліогр.: с. 60–64.
120. Машталір А.І. Шевченкіана у періодичних виданнях Поділля у 1919–1920 рр. / А.І. Машталір // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 396–401. – («Просвіта»: с. 399).
121. Нестеренко В.А. Бібліотечна справа на Поділлі у контексті політичних процесів 1920–1930-х рр. / В.А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 385–395. – («Просвіта»: с. 386, 387).
122. Нестеренко В.А. Діяльність курсів українознавства на Поділлі та Південно-Східній Волині у 1920-ті рр. / В.А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 13. – С. 117–127. – («Просвіта»: с. 119, 124).
123. Олійник Ю.В. Вищий навчальний заклад у Кам'янці-Подільському в добу нацистської окупації (1941–1943 рр.) / Ю.В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 13. – С. 174–183. – («Просвіта»: с. 180).
124. Прокопчук В.С. Бібліотеки Хмельниччини: від заснування – до наших днів / В.С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 3–39. – («Просвіта»: с. 11–14).
125. Терещук К.Л. Подільські бібліотеки у національному відродженні України (1917–1918 рр.) / К.Л. Терещук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 65–72.
126. Трембіцький А.М. Діяльність Українського клубу в Кам'янці-Подільському (1919–1920 рр.) / А.М. Трембіцький, А.А. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 122–146. – Бібліогр.: с. 141–146, (116 назв); («Просвіта»: с. 122–126, 129, 132, 133).

2010

127. Завальнюк О.М. Кам'янець-Подільський учительський інститут в роки Великої Вітчизняної війни / О.М. Завальнюк, В.С. Прокопчук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Т. 15. – С. 3–31. – («Просвіта»: с. 9–11).
128. Кучеров Г.Г. Становлення і діяльність сільських «Просвіт» Подільської губернії у 1918–1919 рр. (за матеріалами часопису «Життя Поділля») / Г.Г. Кучеров // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Т. 16. – С. 138–149. – Бібліогр.: с. 147–149 (41 назва).
129. Легун Ю.В. Друга частина спогадів В. Приходька «Під сонцем Поділля» як історичне джерело / Ю.В. Легун, О.М. Кравчук // Матеріали XIII Подільської історико-

- красзнавчої конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокура, 18–19 листоп. 2010 р., м. Кам'янець-Подільський. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 105–122. – («Просвіта»: с. 110).
130. Лозовий В.С. Діяльність просвітянських бібліотек на селі в період Української революції (1917 р.) / В.С. Лозовий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Т. 15. – С. 364–369.
131. Машталір А.І. Вплив постаті Т.Г. Шевченка на діяльність Подільської «Просвіти» (1917–1920 рр.) / А.І. Машталір // Матеріали XIII Подільської історико-красзнавчої конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокура, 18–19 листоп. 2010 р., м. Кам'янець-Подільський. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 361–366.
132. Терещук К.Л. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Подільського регіону в 1918–1919 рр. / К.Л. Терещук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Т. 16. – С. 132–137. – («Просвіта»: с. 133, 134, 135).
133. Терещук К.Л. Подільські бібліотеки і національне відродження в Україні (1917–1919 рр.) / К.Л. Терещук // Матеріали XIII Подільської історико-красзнавчої конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокура, 18–19 листоп. 2010 р., м. Кам'янець-Подільський. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 372–378.
134. Трубочанінов С.В. Розвиток кінематографу за Української держави гетьмана П. Скоропадського (на матеріалах Правобережної України) / С.В. Трубочанінов, О.М. Бачинська, // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Т. 16. – С. 393–399. – («Просвіта»: с. 394, 395).

Науково-популярні статті у часописах

1990

135. Сохацька Є. Друге народження «Просвіти» / Є. Сохацька // Радянське Поділля. – 1990. – 17 жовт.

1992

136. Мошак М. Вогник духовності у Кам'янці / М. Мошак // Кам'янець-Подільський Вісник. – 1992. – 27 трав.

1993

137. Лозовий В. «Просвіта» і університет: наша історія / В. Лозовий // Кам'янець-Подільський Вісник. – 1993. – 27 жовт.
138. Нитка В. Річниця «Просвіти». У Хмельницькому відбулася обласна конференція просвітян / В. Нитка // Кам'янець-Подільський Вісник. – 1993. – 13 листоп.
139. Слободянюк Т. Хлюпни, «Просвіто», свіжі лави / Т. Слободянюк // Подільські вісті. – 1993. – 13 листоп. (№ 128). – С. 2.

1995

140. Прокопчук В. Кризь тернії : [про Кам'янець-Подільське товариство «Просвіта»] / В. Прокопчук // Подільські вісті. – 1995. – 7 верес. – С. 3.
141. Прокопчук В. З історії просвітницького руху на Хмельниччині / В. Прокопчук // Дунаєвський вісник. – 1995. – 13 лип. (№ 53).
142. Сис Т. Кам'янецька «Просвіта» і Лесь Курбас / Т. Сис // Кам'янець-Подільський Вісник. – 1995. – 18 берез.

1996

143. Ільїна Н. Це світло доброї науки... : [«Просвіти» – 90 років] / Н. Ільїна // Подільські вісті. – 1996. – 11 лип. (№ 79).
144. Гавришук А.П. Відзначили 90-річчя «Просвіти» на Поділлі / А.П. Гавришук // Подолянин. – 1996. – 18 черв.
145. Сохацька Є. З любов'ю до України. Подільській «Просвіти» – 90 років / Євгенія Сохацька, Віталій Лозовий // Кам'янець-Подільський Вісник. – 1996. – 27 квіт.

1997

146. Назаренко Є. В. Кам'янецька «Просвіта» 1918 року / Є.В. Назаренко // Кам'янець-Подільський Вісник. – 1997. – 7 черв. – С. 7.

1998

147. Мацько В. Наша доля – «Просвіта» / В. Мацько // Майбуття – 1998. – грудень – (№ 21–23). (Історія «Просвіти» на Поділлі, діяльність «Просвіти» на сучасному етапі).
148. Мацько В. Незгасиме світло. До 130-річчя Всеукраїнського товариства «Просвіта» / В. Мацько // Край Кам'янецький. – 1998. – 8 груд.
149. Мацько В. Незгасиме полум'я «Просвіти» / В. Мацько // Поділля. – 1998. – 4 груд.
150. Мацько В. Неювілейне про ювілей. До 130-річчя Всеукраїнського товариства «Просвіта» / В. Мацько // Подільські вісті. – 1998. – 8 груд.
151. Окипний В. До світла «Просвіти» / В. Окипний // Ровесник. – 1998. – 4 груд. («Просвіта» Хмельницького).

2001

152. Іваненко В. З думою про Україну. Із звітної-виборної конференції обласної «Просвіти» / В. Іваненко // Подільські вісті. – 2001. – 23 січ.

2002

153. Мацько В. У світлі неспростованих свідчень : «Просвіта» у Громадянській війні 1942–1952 рр. / В. Мацько // Слово просвіти. – 2002. – 25–31 жовтня. – С. 4.
154. Слободянюк Т. Храм української душі (Народному дому Хмельницького міськ. т-ва укр. мови ім. Т.Г. Шевченка «Просвіта» 10 років) / Т. Слободянюк // Подільські вісті. – 2002. – 10 жовт. – С. 2.

2003

155. Горбатюк В. «...контрреволюційної організації «Просвіта» / В. Горбатюк // Подільські вісті. – 2003. – 6 трав. – С. 2.

2005

156. Горбатюк В. Променем світла була «Просвіта» / В. Горбатюк // Подільські вісті. – 2005. – 18 лют. (№ 23). – С. 3.

2011

157. Лозовий В.С. Подільській «Просвіті» – 105 років / Віталій Лозовий // Кам'янець-Подільський Вісник. – 2011. – 27 трав. (22). – С. 6.

Кость Солуха – перший голова Подільської «Просвіти»

158. Лозовий В. *Кость Солуха* – незмінний голова Подільської «Просвіти» / В. Лозовий // Подолянин. – 1994. – 8 жовт.
159. Лозовий В.С. *Кость Солуха* – незмінний голова Подільської «Просвіти» / В.С. Лозовий // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-краєзн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк, Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 14–15.
160. Лозовий В. *Кость Солуха* – незмінний голова Подільської «Просвіти» / В. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти» / [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. Є. Сохацька]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 63–70.
161. Завальнюк О.М. Лікар-просвітянин *К.Г. Солуха* і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк // Історія України: маловідомі імена, події, факти : зб. наук. пр. – К. ; Кам'янець-Подільський, 2004. – Вип. 28. – С. 189–202.
162. Завальнюк О.М. *Солуха Кость Григорович* // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 288–299.

163. Суменко Б. *Наталія Солуха* – яскравий представник просвітнянського руху (до родоводу Костя Солухи, лікаря, першого і почесного голови Подільської «Просвіти» / Б. Суменко, Л. Долинна // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 157–161. – (Подільська «Просвіта» в іменах).
164. Трембіцький А. До біографії *Костя Солухи* – засновника і голови Подільської «Просвіти» / А. Трембіцький // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 149–156. – (Подільська «Просвіта» в іменах).
165. Завальнюк О.М. *Солуха Кость Григорович* // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 116–124.
166. *Кость Григорович Солуха* // Завальнюк О.М. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини : іст. нариси / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький, О.Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 165–174. – Бібліогр.: с. 173–174 (11 назв).
167. Трембіцький А.А. Діяльність *Кості Солухи* на лікарській ниві / А.А. Трембіцький // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 12. – С. 283–311. – Бібліогр.: с. 305–311. (178 назв).
168. Сикора Э.Ф. *Солуха Константин (Кость) Григоревич* (1861–1922) // Сикора Э.Ф. Лица Каменца-Подольского или, те, кто творил историю «Цветка на камне», кто оказывал влияние на его судьбу, а также те, кому повезло увидеть своими глазами это неповторимое чудо природы и творение человеческой фантазии / Э.Ф. Сикора. – Х. : Міськдрук, 2010. – С. 427–430.
169. Єсюнін С. Видатний лікар, засновник подільської Просвіти. Виповнюється 150 років від дня народження талановитого лікаря, видатного громадського діяча, першого голови подільської «Просвіти» *Костя Григоровича Солухи* / С. Єсюнін // Красвид : краєзнавчий путівник. – 2011. – 12 трав. (вип. 9). – С. 1.
170. Лозовий В. *Кость Солуха* – незмінний голова подільської «Просвіти» (до 150-річчя від дня народження) / В. Лозовий // Фортеця. – 2011. – 26 трав. (№ 23). – С. 3.
171. Лозовий В. Незмінний голова Подільської «Просвіти» / В. Лозовий // Подолянин. – 2011. – 3 черв. (№ 22). – С. 8.

Подільська «Просвіта» в іменах

172. Фундатори університету в місті Кам'янці-Подільському [діячі Подільської «Просвіти» – *О.П. Шульмінський, В.К. Приходько, О.М. Пащенко, К.Г. Солуха*] // Кам'янець-Подільський національний університет : ювілейне видання / [авт. упоряд. Я. Білейчук ; редкол.: О.М. Завальнюк, В.А. Смолій, В.С. Степанков та ін. ; директор проекту С. Ворона]. – К. : Вид-во Логос Україна, 2008. – С. 12–13.
173. Велєва Г. (Болгарія). *Дмитро Васильович Білобржницький* – композитор, хоровий диригент, просвітнянин / Г. Велєва // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 188–191. – (Подільська «Просвіта» в іменах).
174. Богацький Л. (Австралія). Про наукову і творчу спадщину батька [*Л.О. Богацького*] / Левко Богацький // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 177–183. – (Подільська «Просвіта» в іменах).

175. Телячий Ю.В. *Георгієвський* – директор Кам'янець-Подільського вчительського інституту (1942-1943 рр.) / Ю.В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 211–213. – («Просвіта»: с. 212).
176. Бевз Т.А. *Ничипір Якович Григорійв (Гр. Нащ)* (1883–1953) / Т.А. Бевз // Духовні витоки Поділля: творці історії краю : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–11 верес. 1994 р., м. Кам'янець-Подільський. – Хмельницький, 1994. – С. 40–43.
177. Лозовий В.С. *Никіфір Григорійв* – український освітній, громадський та політичний діяч / В.С. Лозовий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 190–194.
178. Коваль В.В. *Аркадій Животко*: кам'янецькі сторінки біографії / В.В. Коваль // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 10. – С. 40–51. – («Просвіта»: с. 45, 47, 49).
179. Нестеренко В.А. *О.І. Кільчевський* – активний діяч українського просвітницького руху на Поділлі / В.А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 6. – С. 146–154.
180. Лозовий В.С. Подільська «Просвіта» у спогадах *Григорія Костюка* / В.С. Лозовий // Творча спадщина Григорія Костюка в контексті сучасної наукової думки : матеріали всеукр. наук. конф., присвяч. 100-річчю з дня народж. акад. НАН України Григорія Олександровича Костюка (1902–2002 рр.), 24–25 жовт. 2002 р., м. Хмельницький. – К. : Хмельницький, 2002. – С. 68–72.
181. Мацько В.П. Т.Г. Шевченко в житті і формуванні світоглядної позиції *Григорія Костюка* / В.П. Мацько, С.І. Мельникова // Творча спадщина Григорія Костюка в контексті сучасної наукової думки : матеріали всеукр. наук. конф., присвяч. 100-річчю з дня народж. акад. НАН України Григорія Олександровича Костюка (1902–2002 рр.), 24–25 жовт. 2002 р., м. Хмельницький. – К. : Хмельницький, 2002. – С. 86–91. – («Просвіта»: с. 87–88).
182. Сердунич Л.А. Творчий світ красенця, поета, дослідника *В.П. Мацька* / Л.А. Сердунич // Науковий вісник «Межибіж» : матеріали Другої наук.-краєзн. конф. «Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України», 12–13 черв. 2009 р., Межибіж / [під ред. О.Г. Погорільця, Л.В. Баженова, А.М. Трембіцького та ін.]. – Межибіж : Хмельницький, 2009. – Ч. 2. – С. 269–272. – («Просвіта»: с. 271).
183. Тимошик М.С. Голгофа *Івана Огієнка*. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності : [монографія] / М.С. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с.
184. Сохацька Є. Культурно-просвітницька діяльність *Івана Огієнка* у Кам'янці-Подільському (1918–1920 рр.) / Євгенія Сохацька // Огієнківські читання : матеріали наукових круглих столів в 1991–1996 рр. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 70–79.
185. Ляхощкий В.П. Просвітитель. Видавничо-редакційна діяльність *Івана Огієнка (митрополита Іларіона)* / В.П. Ляхощкий. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – 528 с.
186. Завальнюк О.М. *І.І. Огієнко*: штрихи до портрета видатного українського діяча / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 3. – С. 3–27. – («Просвіта»: с. 4, 6).
187. Завальнюк О.М. *Огієнко Іван Іванович* // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 92–127.
188. Завальнюк О.М. *Огієнко Іван Іванович* // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 92–127.
189. *Іван Огієнко*: «Тобі, Україно, віддав я всі сили...» : біобібліогр. покажч. / уклад.: Є. Сохацька, О. Трончук, В. Пархоменко. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. – 76 с.
190. Сохацька Є. Одержимий соборністю. *Омельян Огоновський* – чільний діяч «Просвіти» (1870–1894) / Євгенія Сохацька // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 175–178.
191. Сохацька Є. *Омельян Огоновський* – культуролог і просвітитель XIX ст. / Євгенія Сохацька // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету : зб. за підсумками звіт. наук. конф. викл. і асп., присвяч. 85-й річч.

- Української нац.-демократ. революції, 15–16 квіт. 2002 р. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 1. – С. 192–193.
192. Січинська-Шандор О. (США). З Україною в серці : [про активну діячку Подільської «Просвіти» *Михайлину Орісик-Січинську*] / О. Січинська-Шандор // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 173–175. – (Подільська «Просвіта» в іменах).
  193. Печенок М.А. Просвітницька діяльність подільського учителя *М.Ф. Пащенка* / М.А. Печенок // Музично-педагогічна і творча діяльність М. Леонтовича в контексті відродження національної освіти та культури : наук. доп. першої Всеукр. наук.-теорет. конф. (10–12 груд. 1997 р.). До 120-річчя від дня народження. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С. 94–98.
  194. Сохацька Є.І. *Олімпіада Пащенко* – визначна діячка Кам'яничини періоду УНР (1917–1920 рр.) / Є.І. Сохацька // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-красн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред.), Є.І. Сохацька та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 26–27.
  195. Сохацька Є. *Олімпіада Пащенко* – діячка «Просвіти» та організатор українського шкільництва на Кам'яничині (1917–1920 рр.) / Є. Сохацька // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти» / [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. Є. Сохацька]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 85–95.
  196. Сохацька Є. *Олімпіада Пащенко* – визначна діячка українського громадянського і культурно-освітнього руху / Євгенія Сохацька // Жінки України: історія, сучасність та погляд у майбутнє : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (4–5 листоп. 1995 р.). – Дніпропетровськ, 1996. – С. 22–26.
  197. Сохацька Є. *Олімпіада Пащенко* – діячка освітянського руху поч. ХХ ст. / Євгенія Сохацька // Перша Могилів-Подільська краснзнавча конференція (жовт. 1996 р.) : [матеріали та доп.]. – Могилів-Подільський, 1996. – С. 136–140.
  198. Сохацька Є. *Олімпіада Пащенко* – організатор шкільництва на Кам'яничині (1917–1920 рр.) / Євгенія Сохацька // Педагогічний вісник. – 1996. – № 1. – С. 27–29.
  199. Сохацька Є. *Олімпіада Пащенко-Шульмінська* – сподвижниця Івана Огієнка / Євгенія Сохацька // Іван Огієнко (митрополит Лларіон) і виховання національно-свідомої особистості (до 115-річного ювілею видатного вченого) : наук. доп. всеукр. наук. конф., 16–17 січ. 1997 р., м. Київ. – К., 1997. – С. 79–82.
  200. Сохацька Є. Організаторсько-педагогічна діяльність *Олімпіади Пащенко-Шульмінської* періоду УНР (1917–1920 рр.) / Євгенія Сохацька // Освіта й виховання в Польщі й Україні (ХІХ-ХХ ст.) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (20–22 трав. 1998 р.). – Ніжин, 1998. – Ч. 2. – С. 182–189.
  201. Сохацька Є. Сподвижниця Івана Огієнка // *Олімпіада Пащенко* / Євгенія Сохацька // Історичний календар'99 : щорічник. – К., 1998. – Вип. 5. – С. 369.
  202. Сохацька Є. Життєва доля *Олімпіади Пащенко-Шульмінської* (1879–1972 рр.) : злеті, забуття і повернення / Євгенія Сохацька // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Вип. 4. – С. 210–217.
  203. Завальнюк О.М. *Пащенко (Шульмінська) Олімпіада Михайлівна* // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундаменти й будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 300–309.
  204. Сохацька Є. *Олімпіада Пащенко-Шульмінська* – призабута освітянка / Євгенія Сохацька // Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Третьої міжнар. наук.-практ. конф. «Жінка в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє» та Другої міжнар. наук.-практ. конф. «Тендерний компонент у структурі вищої технічної освіти і природничих наук», м. Київ, 3–5 листоп. 2005 р. – К., 2005. – С. 356–361.

205. Завальнюк О.М. *Пащенко (Шульмінська) Олімпіада Михайлівна* // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 134–140. – Бібліогр.: с. 140 (30 назв).
206. Завальнюк О.М. *Приходько Віктор Кіндратович* // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 259–269.
207. Завальнюк О.М. *Приходько Віктор Кіндратович* // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 107–115. – Бібліогр.: с. 114–115 (40 назв).
208. Трембiцький А.А. *Віктор Приходько* – державний, громадсько-просвітницький і культурний діяч (до 120-річчя від дня народження) / А.А. Трембiцький // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2006. – Т. 8. – С. 205–225. – Бібліогр.: с. 221–225 (125 назв).
209. *Віктор Кіндратович Приходько* // Завальнюк О.М. Минуле і сучасне Кам'янець-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини : іст. нариси / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарніцький, О.Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 136–144. – Бібліогр.: с. 143–144 (13 назв).
210. Трембiцький А.А. *Віктор Приходько* у визвольних змаганнях українського народу в 1917–1922 рр. / А.А. Трембiцький // Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 рр. : матеріали всеукр. наук. конф., 6–7 груд. 2007 р., м. Кам'янець-Подільський. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 315–330. – Бібліогр.: с. 327–330. (50 назв).
211. Трембiцький А.А. Особистісно-індивідуальний свiт членів родини *Приходьків* / А.А. Трембiцький, А.М. Трембiцький // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Т. 16. – С. 225–247. – Бібліогр.: с. 242–247 (64 назви) ; («Просвіта»: с. 226, 229).
212. Прокопчук В.С. Педагог і просвітник *Семен Риндик* / В. Прокопчук // Дунаєвський вісник. – 2002 – 1 черв. (№ 43). – С. 1, 4 ; Подільські вісті. – 2002 – 28 серп. (№ 121).
213. Прокопчук В.С. Голова Дунаєвської «Просвіти» в 1918–1919 рр. [*Семен Дмитрович Риндик*] / В.С. Прокопчук // Дунаєвщина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій : зб. наук.-краєзн. пр. за матеріалами наук.-краєзн. конф. «Дунаївці на зламі тисячоліть: минуле й сьогодні», присвяч. 600-річчю м. Дунаївці та 80-річчю з часу утворення Дунаєвського району, 20 верес. 2003 р., м. Дунаївці. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. 3. – С. 264–267.
214. Горбатюк В.І. *Степан Риндик* – вчений, публіцист, поет / В.І. Горбатюк // Матеріали ХІІІ Подільської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження І.С. Винокура, 18–19 листоп. 2010 р., м. Кам'янець-Подільський. – Кам'янець-Подільський, 2010. – С. 648–653.
215. Джус О. *Софія Русова* і діяльність «Просвіти» на східних та західно-українських землях / О. Джус // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об'єдн. т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 231–236. – (Подільська «Просвіта» в іменах).
216. Сваричевський А.В. Почесний член «Просвіти» : [*Степан Сірополько*] / А.В. Сваричевський // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : наук. зб. за матер. всеукр. наук.-краєзн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький. До 90-річчя утворення подільської «Просвіти» / [редкол.: В.П. Мацько (голов. ред.), П.Я. Слободянюк (наук. ред.), Є.І. Сохаська та ін.]. – Хмельницький ; К., 1995. – С. 30–32.
217. Завальнюк О.М. *Сірополько Степан Онисимович* // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 310–318.

218. Завальнюк О.М. *Сірополко Степан Онисимович* // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 351–356.
219. Мошак М. *Юхим Сіцинський* – фундатор і діяч просвітницького руху на Поділлі / М. Мошак // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). До 90-річчя Подільської «Просвіти» / [упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий ; літ. ред. Є. Сохаська]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 70–84.
220. Завальнюк О.М. Освітнянські ниви *Євфимія Сіцинського* / О.М. Завальнюк, А.М. Трембійський // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2003. – Т. 3. – С. 165–177.
221. Кучеров Г.Г. *Є.Й. Сіцинський* та його участь в просвітницькому русі Поділля / Г.Г. Кучеров // Юхим Сіцинський в історії та культурі Поділля : зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., 28–29 листоп. 2002 р. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 101–104.
222. Лозовий В.С. *Юхим Сіцинський* та Подільська «Просвіта» / В.С. Лозовий // Юхим Сіцинський в історії та культурі Поділля : зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф., 28–29 листоп. 2002 р. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 63–65.
223. Завальнюк О.М. *Сіцинський Юхим Йосипович* – // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 282–287.
224. Завальнюк О.М. *Сіцинський Юхим Йосипович* // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 298–302.
225. Трембійський А.М. *Євфимій Сіцинський* (1859–1937): наукова та громадська діяльність : [монографія] / А.М. Трембійський. – Хмельницький : Мельник А.А., 2009. – 300 с. – (Діяч просвітницького руху на Поділлі: с. 191–217).
226. Логвіна В.Л. Кам'янецькі періоди життя *Володимира Січинського* / В.Л. Логвіна // Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків : історія і сучасність : зб. наук. пр. за підсумками міжнар. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 144–146. – («Просвіта»: с. 145).
227. Васильчишин С.Ф. *Володимир Юхимович Січинський* – культурно-просвітницький діяч, красзнавець, науковець, публіцист / С.Ф. Васильчишин // Володимир Січинський – історик, мистецтвознавець, архітектор, педагог України і української діаспори (До 110-річчя видатного українського вченого) : зб. наук. пр. за підсумками Міжнар. наук. симп., 5–6 лип. 2004 р., м. Кам'янець-Подільський. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 11–14.
228. Січинський Я. (США). Доповнення до бібліографії доктора мистецтвознавства *Володимира Січинського* / Я. Січинський // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 175–177. – (Подільська «Просвіта» в іменах).
229. Баженов Л.В. *Володимир Січинський* (1894–1962 рр.). Життя, діяльність, творчість в ім'я України : монографія / Л.В. Баженов, В.Л. Логвіна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 236 с. – («Просвіта»: с. 56–60).
230. Горбатюк В. «...Учасник контрреволюційної організації «Просвіта» *[Зоя Антонівна Скамська-Кульчицька]* / В. Горбатюк // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 221–224. – (Подільська «Просвіта» в іменах).
231. Трембійський А. До біографії *Володимира Чехівського* – чільного діяча Подільської «Просвіти» / А. Трембійський // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т історії України НАН

- України ; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвіта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 200–211. – (Подільська «Просвіта» в іменах).
232. Трембiцький А.А. Освітньо-педагогiчна дiяльнiсть **Володимира Чехiвського** / А.А. Трембiцький // Освiта, наука i культура на Подiллі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подiльський, 2008. – Т. 12. – С. 312–333. – Бiблiогр.: с. 329–333. (176 назв).
  233. Трембiцький А.М. Родина **Чехiвських** в українському iсторико-культурному просторі / А.М. Трембiцький // Освiта, наука i культура на Подiллі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подiльський, 2010. – Т. 16. – С. 248–263. – Бiблiогр.: с. 258–263 (75 назв).
  234. Головин Б. **Митрополит Андрей Шептицький** – благодiйник «Просвiти» / Б. Головин // «Просвiта» в духовно-культурному пiднесеннi України : матерiали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-рiччю з часу створення «Просвiти» на Подiллі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т iсторiї України НАН України ; Кам'янець-Подiл. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвiта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 191–199. – (Подiльська «Просвiта» в iменах).
  235. Иваневич Л. **Кость Широцький** – громадсько-просвiтницький дiяч / Л. Иваневич // «Просвiта» в духовно-культурному пiднесеннi України : матерiали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-рiччю з часу створення «Просвiти» на Подiллі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т iсторiї України НАН України ; Кам'янець-Подiл. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвiта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 212–220. – (Подiльська «Просвiта» в iменах).
  236. Завальнюк О.М. **Широцький Костянтин Вiталiйович** // Завальнюк О.М. Iсторiя Кам'янець-Подiльського державного українського унiверситету в iменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подiльський, 2006. – С. 333–336.
  237. **Кость Широцький** : бiобiблiогр. покажч. / упоряд.: Л.А. Иваневич, А.М. Трембiцький ; передм. О.М. Завальнюк, Л.А. Иваневич. – Хмельницький : Мельник А.А., 2009. – 68 с.
  238. Иваневич Л.А. **Кость Широцький** (1886–1919): науковець, просвiтник, педагог: [монографiя] / Л.А. Иваневич. – Хмельницький : Мельник А.А., 2011. – 232 с. + Додатки: 18 с.
  239. Сохачька С. **Подружжя Шульмiнських** в iсторiї Кам'яниччини (рубрика «Видатнi просвiтняни Подiлля») / Євгенiя Сохачька // Кам'яниччина в контекстi iсторiї Подiлля : наук. зб. : у 2 т. – Кам'янець-Подiльський, 1997. – Т. 2. – С. 54–55.
  240. Сохачька С. **Подружжя Шульмiнських** в iсторiї Кам'яниччини-Подiльського 1908–1920 рр. (До питання про заснування Кам'янець-Подiльського державного українського унiверситету) / Євгенiя Сохачька // Поляки на Хмельниччинi : погляд крiзь вiки : зб. наук. пр. за матерiалами мiжнар. наук. конф. (23–24 черв. 1999 р.). – Хмельницький, 1999. – С. 573–581.
  241. Сохачька С. **Подружжя Шульмiнських** в iсторiї Кам'яниччини-Подiльського 1908–1920 рр. (До питання про заснування Кам'янець-Подiльського державного українського унiверситету) / Євгенiя Сохачька // Kamieniec Podolski. Studia z dziejow miasta i regionu / pod red. F. Kirika. – Krakow, 2000. – Т. 1. – С. 299–307.
  242. Завальнюк О.М. Громадський дiяч **О.П. Шульмiнський** i заснування Кам'янець-Подiльського державного українського унiверситету (1918 р.) / О.М. Завальнюк // Проблеми iсторiї України XIX – початку XX ст. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 166–175.
  243. Завальнюк О.М. **Шульмiнський Олександр Павлович** // Завальнюк О.М. Українська елiта i творення національної унiверситетської освiти: фундатори й будiвничi (1917–1920 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подiльський, 2005. – С. 270–281.
  244. Завальнюк О.М. **Шульмiнський Олександр Павлович** // Завальнюк О.М. Iсторiя Кам'янець-Подiльського державного українського унiверситету в iменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подiльський, 2006. – С. 125–133. – Бiблiогр.: с. 132–133 (40 назв).
  245. Шумлянська Л. На щастя вони вижили (про братiв **Шумлянських**) / Л. Шумлянська // «Просвiта» в духовно-культурному пiднесеннi України : матерiали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч 100-рiччю з часу створення «Просвiти» на Подiллі, 7 груд. 2005 р., м. Хмельницький / Ін-т iсторiї України НАН України ; Кам'янець-Подiл. держ. ун-т ; Хмельн. обл. об-ня т-ва «Просвiта» та ін. – Хмельницький, 2005. – С. 184–188. – (Подiльська «Просвiта» в iменах).

Отримано: 30.06.2012

КАТАЛОГ ВИСТАВКИ «С.О. СІРОПОЛКО – ВИДАТНИЙ ПРОСВІТЯНИН І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ»

Виставка організована до всеукраїнської науково-практичної конференції «**Степан Сірополко – освітянин, науковець, бібліотекознавець**», присвяченої 140-річчю від дня народження С.О. Сірополка, яка відбулася 21 червня 2012 року в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Структуру виставки складають 3 рубрики:

I. Наукова спадщина С. Сірополка

1. Сірополко С. Завдання нової школи (Продовження) // Республіка. – Станіславів. – 1919. – 10 трав. (Ч. 81). – С. 3.
2. Сірополоко С. Історія освіти в Україні / підгот. Ю. Вільчинський. – 2-ге вид. – Львів : Афіша, 2001. – 663 с.
3. Сірополоко С. Історія освіти в Україні / ред.: Ю. Вільчинський, Л. Масенко ; Укр. Вільний Ун-т, Друзі т-ва ім. Г. Василенка. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с. – Вид. здійснено за заповітом світлої пам'яті Михайла Галандюка.
4. Сірополко С. Народні бібліотеки: організація та техніка бібліотечного діла / Накладом вид. від. Поділ. Губерн. Нар. Управи. – Кам'янець-Подільський : Друк. Поділ. Губерн. Нар. Управи, 1919. – 24 с.
5. Сірополко С. Народні бібліотеки: організація та техніка бібліотечного діла // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 344–366. – Творчий доробок попередників. Передруки.
6. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч // В ім'я України. Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.) / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Г.О. Куриленко, Ю.В. Телячий. – Хмельницький, 2006. – С. 155–179.

II. Наукові дослідження про С. Сірополка

Спогади соратників

1. Биковський Л. Бібліотечна справа / Л. Биковський // Наш шлях. – 1920. – 20 лют. (Число 34). – С. 3–4. – Рец. на кн.: С. Сірополко. Народні бібліотеки. Організація та техніка роботи бібліотечного діла. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 24 с.
2. Биковський Л. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного Українського університету (спомини) / Л. Биковський. – Нью-Йорк : Вінніпег, 1949. – 9 с. (С. **Сірополко**. – С. 4, 5, 7).
3. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія: спомини (1918–1922) / Л. Биковський. – Мюнхен ; Денвер, 1971. – 152 с. (С. **Сірополко**. – С. 45, 46, 47, 49, 53, 124, 129, 130, 132, 137).
4. Биковський Л. Нова українська бібліографічна організація / Л. Биковський // Наш шлях. – 1920. – 20 трав. (Число 98). – С. 3.
5. Григорьев Ю.В. Л.Б. Хавкина (1871–1949). – М. : Книга, 1973. – 127 с. (С. **Сірополко**. – С. 103, 104).

Сучасні дослідження

6. Сірополко Степан (1872–1959) // Енциклопедія українознавства / голов. ред. Володимир Кубійович ; репринтне відтворення видання 1955–1984 рр. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 28–44.
7. Сірополко Степан // Довідник з історії України (А–Я). – К., 2001. – С. 755–756.
8. Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) : біобібліогр. покажч. / НБУ ім. В.І. Вернадського ; уклад., життєпис, хронологія життя і діяльності Т.І. Ківшар ; наук. ред. В.І. Попик ; заг. ред. Т.В. Бишова. – К., 2012. – 197 с.
9. Артемчук Г. Духовні заповіді Степана Сірополка: культурно-освітня та наукова діяльність / Г. Артемчук, М. Євтух // Рідна школа. – 1997. – № 10. – С. 6–9.

10. Беднаржова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота / Т. Беднаржова // Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко; Укр. Вільний Ун-т, Друзі т-ва ім. Г. Ващенко. – К., 2001. – С. 7–20.
11. Беднаржова Т. Подвижник українського шкільництва [С. Сірополко] / Т. Беднаржова // Пороги (Чеська республіка). – 1998. – № 1 (січ.-берез.). – С. 5–6. (Закінчення).
12. Бібліологічні вісті (1923–1930) : систематичний анотований покажчик / Національна парламентська бібліотека України; уклад. Г.І. Ковальчук; наук. ред. С.І. Білоконь. – К., 1996. – 160 с. (С. Сірополко. – С. 8, 25, 42, 57, 68, 71, 72, 105, 718).
13. Василенко О. Визначальний етап розвитку бібліотечної статистики України (друга половина XIX – початок XX ст.) / О. Василенко // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 1. – С. 22–31. (С. Сірополко. – С. 28, 30).
14. Вільчинський Ю. Степан Сірополко як історик освіти в Україні (до виходу у світ другого видання «Історії освіти на Україні» / Ю. Вільчинський // Рідна школа. – 1994. – № 8. – С. 7–9.
15. Вільчинський С. Степан Сірополко як історик освіти в Україні / Ю. Вільчинський // Сірополко С. Історія освіти в Україні / підгот. Ю. Вільчинський. – 2-ге вид. – Львів, 2001. – С. 7–13.
16. До 130-річчя від дня народження С. Сірополка // Бібліотечна планета. – 2002. – № 3(17). – С. 39.
17. Дубровіна Л. Бібліотечна діяльність емігрантських українознавчих центрів у 20–30-х роках XX ст. / Л. Дубровіна // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 2. – С. 3–13.
18. Ісаєвич Я. Українське книгознавство: етапи розвитку / Я. Ісаєвич // Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 7–19. (С. Сірополко. – С. 12, 13, 17).
19. Історичні уроки в контексті сучасного реформування освіти : круглий стіл «Степан Сірополко і розвиток українського шкільництва» / О. Сухомлинська, Т. Ківшар, Т. Самоплавська та ін.; матер. підгот. А. Подставкіна // Рідна школа. – 2002. – № 8–9. – С. 53–56.
20. Кисельова С. Він працював на розвиток української ідеї : [С.О. Сірополко] / С. Кисельова // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 3. – С. 51–52.
21. Ківшар Т. Видатний просвітянин [С. Сірополко] / Т. Ківшар // Київська старовина. – 1992. – № 4. – С. 96–102. (Бібліографія праць С. Сірополка. – С. 101).
22. Ківшар Т. Визначний український вчений, громадський і політичний діяч – Степан Сірополко / Т. Ківшар // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 8. – С. 22–23.
23. Ківшар Т.І. Праця С. Сірополка “Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла” (Кам’янець-Подільський, 1919) у контексті розвитку українського бібліотекознавства / Т.І. Ківшар // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 19–21.
24. Ківшар Т. Степан Сірополко (До 125-річчя від дня народження) : [видавничу діяльність культуролога, педагога, громадського діяча] / Т. Ківшар // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 32–35.
25. Кіра Р. Степан Сірополко про книгу, вимоги до неї та правила читання / Р. Кіра // Рідна школа. – 2000. – № 11. – С. 72–75.
26. Кіра Р. Степан Сірополко і «Просвіта» / Р. Кіра // Рідна школа. – 2000. – № 2. – С. 12–14.
27. Колосовська О.М. Львівські книгознавчі контакти Степана Сірополка (1872–1959) / О.М. Колосовська, І.О. Цвіркун // Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 22–26.
28. Лазарева О. До 135-річчя від дня народження Степана Сірополка / О. Лазарева, Л. Ніколенко // Бібліотечна планета. – 2008. – № 1. – С. 35–36.
29. Ляхощкий В.П. Бібліотека Кам’янець-Подільського університету (1918–1920 рр.) / В.П. Ляхощкий // Наукові праці Кам’янець-Подільського держ пед ун-ту. Історичні науки. – Кам’янець-Подільський, 2000. – Т. 4(6). – С. 305–315.
30. Ляхощкий В.П. Книга творить людину... (сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки у Кам’янець-Подільському) / В.П. Ляхощкий // Наукові пра-

- ці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 88–99.
31. Ляхощкий В.П. Провітитель : Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В.П. Ляхощкий. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – 527 с. (С. Сірополко. – С. 80, 130, 149, 190, 195).
  32. Ляхощкий В.П. Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В.П. Ляхощкий. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – 664 с. (С. Сірополко. – С. 134, 194, 206, 339, 340, 349, 353, 355, 358).
  33. Ніколенко Л. Повернення в Україну колекції С. Сірополка / Л. Ніколенко // Бібліотечна планета. – 1999. – № 4. – С. 26–27.
  34. Плехова І.Д. Книгознавчі студії Степана Сірополка на шпальтах часопису «Українська книга» (1937–1943 рр.) / І.Д. Плехова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 26–33.
  35. Прищак М.Д. Розвиток поняття духовності в педагогічній думці України періоду національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.): спроба парадигмального аналізу / М.Д. Прищак // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2. – С. 120–130.
  36. Салила Н. Степан Сірополко як історик педагогіки / Н. Салила, Н. Сабат // Дайджест школа-парк. – 2002. – № 2. – С. 199–122.
  37. Самоплавська Т. Степан Сірополко як історик освіти України / Т. Самоплавська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 45–50.
  38. Самоплавська Т. Учений-педагог і громадський діяч [С.О. Сірополко] / Т. Самоплавська // Педагогічна газета. – 2002. – № 6-7. – С. 15.
  39. Сваричевський А.В. Культурно-освітня та наукова діяльність Степана Сірополка / А.В. Сваричевський // Шкільна бібліотека. – 2008. – № 5. – С. 60.
  40. Сваричевський А.В. Почесний член «Просвіти» [С.О. Сірополко] / А.В. Сваричевський // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : матеріали всеукр. наук.-краєзн. конф., 9–10 листоп. 1995 р., м. Хмельницький – С. 28–29.
  41. Скидан С. Степан Сірополко – видатний педагог // Освіта України. – 1998. – 23 верес.
  42. Ступарик Б. Проблеми освіти дорослих у працях Степана Сірополка / Б. Ступарик // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 59–63.
  43. Тимошок М. «Лишущ навiки з чужиною...» Митрополит Іларіон [Іван Огієнко] і українське відродження. – Вінніпег : Укр. православний Собор Св. Покрови ; К. : Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 2000. – 546 с. (С. Сірополко. – С. 192).
  44. Федоренко Є. Повернення із забуття: [Степан Сірополко] / Є. Федоренко // Освіта. – 1998. – 23–30 груд. – С. 7.
  45. Чеков М.О. С.О. Серополко о внешкольном образовании / М.М. Чеков // Педагогика. – 2008. – № 3. – С. 73–79.

III. Постаць С. Сірополка у працях науковців університету

1. Бабій Л.М. Директори бібліотеки Кам'янець-Подільського державного університету / Л.М. Бабій // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 72–78.
2. Баженов Л. Alma mater подільського краєзнавства (місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики ХІХ – початку ХХІ століть) : [наук. вид.]. – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2005. – 416 с.
3. В ім'я України. Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.) / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Г.О. Куриленко, Ю.В. Телячий. – Хмельницький : Мельник А.А., 2006. – 206 с. (С. Сірополко. – С. 12, 14, 15, 17, 19, 22, 23, 24, 25, 26).
4. Віхи історії університетської бібліотеки / підготувала Л.Ф. Філінюк // Студентський меридіан. – 2007. – 30 серп. (№ 1591–1592). – С. 4.

5. Даниленко В.М. Кам'янець-Подільський державний український університет у добу Директорії УНР (1918–1920): з хроніки подій / В.М. Даниленко, Ю.В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 4. – С. 3–21.
6. Даниленко В.М. Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : з хроніки подій / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – 264 с.
7. Завальнюк О.М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : історичний нарис / О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 212 с.
8. Завальнюк О.М. Сірополко – бібліотекар Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 310–315.
9. Завальнюк О. Науковий доробок Кам'янець-Подільського державного українського університету в часи національного відродження (1918–1920) / О.М. Завальнюк // II міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку», м. Кам'янець-Подільський, 7–8 верес. 2003 р. : доп. та повідомл. : у 4 т. / [редкол.: Л. Винар, О. Завальнюк, А. Філінок та ін.]. – Кам'янець-Подільський ; К. : Нью-Йорк ; Острог, 2005. – Т. 1. – С. 49–54.
10. Завальнюк О.М. Сірополко Степан Онисимович // Завальнюк О.М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1918–1920 рр.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 310–318.
11. Завальнюк О.М. Сірополко Степан Онисимович // Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського національного університету в іменах (1918–1921 рр.) : [наук. вид.] / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 351–356.
12. Завальнюк О.М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 10. – С. 289–299.
13. Завальнюк О.М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету: історичний аспект (1918–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Освіта і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 11. – С. 3–19.
14. Завальнюк О.М. Публіцистична діяльність викладачів і працівників Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : зб. за підсумками звіту наук. конф. викл., докторантів і асп., присвяч. 90-річчю Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту, 12–13 берез. 2008 р. : у 5 т. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 7. – Т. 1. – С. 30–31.
15. Завальнюк О.М. С.О. Сірополко і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 11–18.
16. Завальнюк О.М. Формування і діяльність Наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / О.М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 62–72.
17. Завальнюк О.М. Проблема формування і функціонування бібліотек Київського та Кам'янець-Подільського українських університетів у 1917–1920 роках / О.М. Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 2. – С. 143–153.
18. Завальнюк О.М. Джерела про заснування і діяльність Київського і Кам'янець-Подільського державних українських університетів (1917–1921 рр.) / О.М. Завальнюк

- // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Т. 17: Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – С. 519–536.
19. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.): [монографія] / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 644 с. (С. Сірополко – с. 42, 65, 69, 85, 205, 249, 250, 251, 252, 300, 396, 397, 531, 608).
  20. Кам'янець-Подільський національний університет : ювілейне видання / [авт.-упоряд. Я. Білейчук ; редкол.: О.М. Завальнюк, В.А. Смолій, В.С. Степанков та ін.]. – К.: Видво Логос Україна, 2008. – 200 с. – (Бібліотека. – С. 126–138).
  21. Копилов А.О. Дітище Івана Огієнка / А.О. Копилов, О.М. Завальнюк // Дивокрай : наук.-красн. Альманах. – Хмельницький, 1995. – С. 82–89.
  22. Копилов А.О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / А.О. Копилов, О.М. Завальнюк // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 41–50; № 5. – С. 26–36.
  23. Кукурудзяк М.Г. З історії національної школи і педагогічної думки в Українській Народній Республіці : [монографія] / М.Г. Кукурудзяк, М.М. Собчинська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 1997. – 175 с. (С. Сірополко. – С. 26, 97, 105, 136).
  24. Лозовий В.С. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету / В.С. Лозовий, В.М. Пархоменко // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 40-річчю 6-ки Технолог. ун-ту Поділля, 15–16 жовт. 2002 р. – Хмельницький, 2003. – С. 96–103.
  25. Лозовий В.С. Робота з читачами в бібліотеці Кам'янець-Подільського університету в період революції 1917–1920 років / В.С. Лозовий // Трансформація ролі бібліотек в інформаційному суспільстві : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 40-річчю 6-ки Технолог. ун-ту Поділля, 15–16 жовт. 2002 р. – Хмельницький, 2003. – С. 103–106.
  26. Лозовий В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету в добу революції (1918–1920 рр.) / В.С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Вип. 2. – С. 206–213.
  27. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Подільський національний університет, Наукова бібліотека ; [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ нац. ун-т, 2008. – Вип. 1. – 400 с.
  28. Пархоменко В.М. З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету / В.М. Пархоменко // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 1. – С. 59–65.
  29. Пархоменко В.М. Видатний просвітянин і громадський діяч (до 135-річчя від дня народження Степана Сірополка) / В.М. Пархоменко // Студентський меридіан. – 2007. – 30 серп. (№ 1591–1592). – С. 4.
  30. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку, стан і перспективи / В.С. Прокопчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 99–105.
  31. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: історія й сьогодення / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінок // Освіта і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Т. 11. – С. 37–59.
  32. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розвитку : іст. нарис / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінок ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наукова бібліотека. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.: іл.
  33. Прокопчук В.С. Бібліотеки Хмельниччини: від заснування до наших днів / В.С. Прокопчук // Освіта і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 14. – С. 3–39.
  34. Прокопчук В.С. Кам'янець-Подільський період в житті й діяльності видатних українських бібліотекознавців і бібліографів С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.Г. Ясинського / В.С. Прокопчук // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матер. наук.-практ. конф., м. Львів, 12 листоп. 2009. – Львів, 2009. – С. 214–224.

35. Прокопчук В.С. Організаційна і бібліотекознавча праця С.О. Сірополка, Л.Ю. Биковського, М.І. Ясинського у фундаментальній бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету / В.С. Прокопчук // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки : матер. всеукр. наук. конф., м. Кам'янець-Подільський, 6–7 жовт. 2009 р. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 360–367.
36. Прокопчук В.С. Міжнародна науково-практична конференція з питань бібліотекознавства / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінок // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 10. – С. 462–466.
37. Прокопчук В.С. І.І. Огієнко, С.О. Сірополко, Л.У. Биковський : любов до книги – крізь усе життя / В.С. Прокопчук // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матер. 3-ї наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Львів, 29 верес. 2011 р. – Львів, 2011. – С. 130–154.
38. Собчинська М.М. Реформа школи в Українській Народній Республіці / М.М. Собчинська // Наукові праці історичного факультету. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 143–158.
39. Сохацька Є.І. Штрихи до портрета Івана Огієнка – книголюбця (За матеріалами його перших канадських журналів «Слово істини» та «Наша культура» / Є.І. Сохацька // Сохацька Є.І. «Молюся за весь Рідний Край...» Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 198–205.
40. Телячий Ю. Степан Сірополко – освітній діяч України / Ю. Телячий // Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937–1997) : матеріали всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., 26 верес. 1997 р. – Хмельницький, 1997. – С. 256–258.
41. Телячий Ю.В. «Проект Єдиної школи на Україні» як джерело дослідження, становлення і розвитку освіти в Українській Народній Республіці (1917–1920 рр.) / Ю.В. Телячий // Четверта Академія пам'яті професора Володимира Антоновича, 26–27 берез. 1998 р. : доп. та повідомл. / упоряд. і ред. А.М. Катренко. – К., 1999. – С. 281–284.
42. Телячий Ю.В. Діяльність комісії по проведенню шкільної реформи в період Директорії (1918–1920 рр.) / Ю.В. Телячий // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т. 4(6). – С. 288–294.
43. Телячий Ю.В. Освітнє життя м. Кам'янця-Подільського за часів Директорії УНР: з хроніки подій (черв. – листоп. 1919 р.) / Ю.В. Телячий // Матеріали X-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол.: І.С. Винокур (відп. ред), Л.В. Баженов, Ю.І. Блажевич та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 384–388.
44. Телячий Ю.В. Українські уряди і розбудова культурно-освітньої сфери на Поділлі за Директорії УНР (1919–1920 рр.) / Ю.В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 10. – С. 135–142.
45. Телячий Ю.В. Фонди Державного архіву Хмельницької області як джерело дослідження культуротворчої діяльності інтелігенції в роки української революції (1917–1920) / Ю.В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 20–24.
46. Терещук К.Л. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Подільського регіону в 1918–1920 рр. / К.Л. Терещук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2010. – Т. 16. – С. 132–137.
47. Терещук К.Л. Подільські «Просвіти»: проблеми видавничої діяльності і творення українських масових бібліотек (1917–1920 рр.) / К.Л. Терещук // Подільська «Просвіта»: історія і сьогодення : зб. наук. пр. за підсумками регіонал. наук.-краєзн. конф., м. Кам'янець-Подільський, 2–3 черв. 2011 року. – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 113–118.
48. Терещук К.Л. Україномовна книжкова продукція і бібліотеки Поділля в добу Української революції / К.Л. Терещук // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2011. – Т. 17: Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – С. 78–84.
49. Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.). Життя в ім'я України : зб. ст. і повідомл. за матер. всеукр. круглого столу (14–15 груд. 2006 р., Кам'янець-Поділ. держ. ун-т). – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – 228 с.

Отримано: 30.06.2012

ПРО ЗБІРКУ «ТОБІ, ОДНІЙ»

Минає п'ятдесят років з часу виходу в світ першої друкованої збірки поетичних творів Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту.

Пригадуються деякі обставини, пов'язані з цією важливою подією.

Я навчався в інституті на українському відділі історико-філологічного факультету в 1955–1960 роках. Саме в цей час в інституті почала діяти літературна студія, якою спочатку керувала доцент Євгенія Мойсеївна Гінзбург, а згодом – доцент Віктор Іванович Тищенко.

В студії були об'єднані студенти-творці перших поетичних творів, переважно з історико-філологічного факультету. Певний час членом гуртка була й Наталя Кашук, тоді ще учениця ЗОШ № 5 (нині, на жаль, покійна).

Серед членів літературної студії були студенти різних курсів, різного віку. Хлопці – переважно після служби в армії. Петро Фаренюк, наприклад, на заняття ходив у морській формі. Дуже подобалось нам слухати і обговорювати вірші Петра Радавчука, прекрасного лірика, який напрочуд тонко і точно відображав почуття своїх героїв:

Ти пішла...
Як зірка рання
Загубилась поміж трав.
В надвечірньому тумані
Все шукав – не відшукав.
Пропливла між руди-м'яти,
Материнок, чебриців...
Очі – неба сині шати,
Коса – спілі пшениці...

У віршах Миколи Кльоца, Опанаса Коляновського, Андрія Коника звучать мотиви праці шахтарів, хліборобів, прославлення подвигу тих, хто створював матеріальні і духовні багатства народу, а також прославлялась дружба народів великої країни. Поети-початківці молодшої генерації – Юхим Шмідт, Валерій Кузнечиков відзначалися непримиренністю до проявів таких явищ, як «свинцовый мещанский уют», «мотиви избитых мещанских песен» і т.п. Петро Фаренюк у своїх віршах прославляв рідну Україну, славі сторінки козацтва. Але не всім подобались саме ці мотиви його творчості. Тривалий час його вважали, «неблагонадійним» і твори не друкували. Лише в наш час, уже після смерті, стараннями дружини Раїси Мручко побачила світ його перша збірка «Жива пісня» (2011).

Незважаючи на розмаїття тематики творів і різних творчих стилів членів студії, їх єдина вірність поетичному слову, прагнення до правдивого відображення життя. Як писав Петро Фаренюк у вірші «Студентка»:

Молоді, романтично заклечані,
Не забув я за вас, не мовчу,
Поетичний філософ Кузнечников
І ліричний поет Радавчук.

Виступала з віршами на засіданнях і наймолодша учасниця студії – учениця Наталя Кашук. Пам'ятаю її рядки, присвячені Тарасу Шевченку:

Твою жагу у слово переллю
І відроджу в порі найчарівнішій,
Коли кохав, коли ятрились вірші,
Коли жадав творцеві-ковалю
Прозріння, волі і визволу духа
В малерстві, слові – горніх верховин,
Кріпацтва упослідженого син,
Ти генієм постав з ганьби і скрути.

Варто нагадати, що члени студії не лише писали вірші, а й мали можливість їх публікувати на сторінках місцевих газет і обласної газети «Радянське Поділля». До речі, тоді ми отримували гонорари за опубліковані твори. На випускному курсі було опубліковано на сторінках цієї газети три моїх вірші. Пам'ятаю, як оригінально похвалив мене тоді один з викладачів: «Читав твої вірші в «Радянському Поділлі». Молодець, Толя! Це ж там карбованців на двадцять вийшло!»

На засіданнях студії його керівники знайомили студентів з основами теорії поетичної творчості, кращими зразками творів українських і російських поетів. Крім того, на кожному засіданні слухали й обговорювали вірші, написані колегами – членами гуртка, давали рекомендації щодо підвищення якості поетичних проб студентів. Це була дуже цікава і корисна справа. Тематика поетичних творів членів гуртка була звичайною для того часу: Ленін і партія, побудова комунізму, бойові і трудові подвиги радянських людей, боротьба за мир, а також мотиви дружби юних, кохання.

Особливо нам подобались відгуки нашого керівника на перші поетичні спроби студентів. На одному із засідань Віктор Іванович висловив думку, що було б не погано видати кращі зразки наших поетичних творів окремою збіркою, запропонував кожному принести свої вірші, які можна було б опублікувати. Всі з радістю відгукнулися на таку пропозицію. Кожен запропонований вірш обговорювали, радили, як його поліпшити. Десь так упродовж двох-трьох місяців рукопис збірки був сформований. На одному із засідань (для мене – останньому, бо вже закінчував навчання в інституті) Віктор Іванович повідомив, що на рукопис збірки є рецензія Сергія Воскресененка, що кращими рецензент вважає твори Петра Радавчука і Петра Фаренюка. Крім того рецензент вважав за потрібне видати збірку друком. Це було радісне повідомлення для всіх нас.

Збірка вийшла друком у 1963 році.¹ Я тоді вже працював у Сербиківській школі Жмеринського району на Вінниччині. Відслужив в армії. Про збірку дізнався від знайомих, що якраз тоді навчалися заочно в нашому інституті. У ній вміщено 34 вірші 9 авторів – Петра Радавчука, Пера Фаренюка, Миколи Кльоца, Опанаса Коляновського, Андрія Коника, Юхима Шмідта, Порфирія Шурмана, Валерія Кузнечикова і моїх два вірші.

Яка це була приємна і радісна подія, я запам'ятав її на довгі роки і пам'ятаю й досі. Інколи думаю: а чи не корисно було б відродити цю практику в наш час.

Отримано: 10.04.2013

---

¹ Тобі, одній: [збірка поезій]. – Хмельницький: Вінницька обл. книж. – газет. вид-во, 1963. – 48 с.

НАШІ АВТОРИ

Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Айвазян Олена Борисівна, директор наукової бібліотеки Хмельницького національного університету

Атаманчук Вікторія Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Атаманчук Петро Сергійович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання фізики та дисциплін технологічної освітньої галузі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Баженів Лев Васильович, доктор історичних наук, професор, керівник Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

Брицький Петро Павлович, доктор історичних наук, професор Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

Буласько Валентина Олександрівна, викладач-методист Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв

Василенко Ольга Миколаївна, кандидат історичних наук, директор Інституту науково-методичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Годованець Анатолій Микитович, дослідник і охоронець творчої спадщини байкаря М.П. Годованця

Гончарова Ліана Віталіївна, завідувач сектору читального залу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Грінішина Інна Іванівна, завідувач сектору читального залу №1 наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Гулак Валентина Миколаївна, молодший науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Домбровська Лариса Василівна, науковий співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Завальнюк Олександр Михайлович, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Іванова Лариса Василівна, завідувач бібліотеки навчальної та художньої літератури Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького

Кантлін Світлана Олександрівна, заступник директора наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Каросва (Соломонова) Тетяна Робертівна, кандидат історичних наук, доцент Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

Ківишар Таїсія Іванівна, доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Климчук Людмила Вікторівна, викладач вищої категорії Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв, кандидат історичних наук

Ковальчук Галина Іванівна, доктор історичних наук, професор, завідувач ділом стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Козак Наталія Олександрівна, провідний бібліограф інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Комарницький Олександр Борисович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Крик Назарій Васильович, провідний бібліотекар абонементу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Крючкова Надія Дмитрівна, завідувач сектору рідкісних видань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Кунанець Наталія Едуардівна, кандидат історичних наук, заступник директора НТБ Національного університету «Львівська політехніка» з наукової роботи

Литвиненко Олеся Валеріївна, завідувач відділу комплектування та наукової обробки документів наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Лук'янчук Ірина Миколаївна, завідувач сектору читального залу факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Мацей Оксана Олександрівна, завідувача методичним відділом наукової бібліотеки Хмельницького національного університету

Мендерецький Вадим Владиславович, доктор педагогічних наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Никитюк Софія Сергіївна, викладач-методист Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв

Опря Тамара Миколаївна, завідувач інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Павлюк Олександра Ярославівна, викладач-методист, заступник директора з навчально-виховної роботи Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв

Пархоменко Валентина Михайлівна, провідний бібліограф інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Плахтій Петро Данилович, кандидат біологічних наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Прокончук Віктор Степанович, доктор історичних наук, професор, директор наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Рева Лариса Григорівна, кандидат філологічних наук, науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського

Резнічук Людмила Василівна, завідувач відділу абонементів та читальних залів наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Рогова Павла Іванівна, кандидат історичних наук, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського

Савченко Людмила Петрівна, провідний бібліограф інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Сажок Оксана Василівна, учений секретар бібліотеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат історичних наук

Скоропад Надія Ярославівна, завідувач сектору абонементу мистецької літератури наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Соловійова Наталія Олександрівна, провідний бібліотекар відділу комплектування та наукової обробки документів наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Сологуб Тамара Володимирівна, завідувач сектору читального залу та абонементу педагогічного факультету наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Старенький Ігор Олександрович, аспірант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Суровий Анатолій Федорович, кандидат історичних наук, доцент Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Телячий Юрій Васильович, кандидат історичних наук, доцент, проректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Франчук Тетяна Йосипівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Шахова Мирослава Іванівна, завідувач сектору читального залу електронної бібліотеки наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Наукова бібліотека

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ПРАЦІ

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство

ВИПУСК 3

Підписано до друку 11.06.2013 р. Гарнітура «Таймс».
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 19,1. Обл.-вид. арк. 27,8.
Тираж 75. Зам. № 595.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Надруковано в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.